GORDON CORERA

MI6

ADEVĂRURI ȘOCANTE DESPRE ISTORIA SERVICIILOR SECRETE BRITANICE

bestseller

Gordon Corera

MI6

Adevăruri șocante despre istoria serviciilor secrete britanice

Traducere din limba engleză
Mariana Pirotealã

Editura LITERA
2014

The Art of Betrayal: Life and Death in the British Secret Service
Gordon Corera
Copyright © 2011 Gordon Corera

Editura Litera
O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România
tel.: 021 319 63 93; 0752 101 777
e-mail: comenzi@lira.ro

Ne puteți vizita pe
www.litera.ro

MI6. Adevăruri șocante
despre istoria serviciilor secrete britanice
Gordon Corera

Copyright © 2014 Grup Media Litera
pentru versiunea în limba română
Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fiii
Redactori: Georgiana Harghel, Mona Apa
Copertă: Florentina Tudor
Corector: Georgiana Enache
Tehnoredactare și prepress: Anca Suciu

ISBN ePUB: 978-606-686-937-9
ISBN PDF: 978-606-686-938-6
ISBN Print: 978-606-686-837-2

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

INTRODUCERE

Unui fost ofițer al MI6, unul dintre puținii care au ajuns la statutul de „C“*[1] sau de șef al Serviciului, îi place să își reamintească de o poveste. Având în fundal o colecție de romane de-ale lui John le Carré, aflate pe rafturile din spatele său, o deapănă cu un zâmbet strengăresc și cu un licăr jucăuș în ochi, sugerând o vioiciune a spiritului pe care nu și-a pierdut-o odată cu înaintarea în vârstă. Povestea este despre un tânăr ofițer care își croiește drum spre o colibă, undeva în Africa. Este prima legătură pe care o stabilește MI6 cu șeful unui trib local, al cărui ajutor este necesar într-o incursiune ale cărei detalii exacte s-au pierdut în negura timpului. Ofițerul nu era sigur cât de bine avea să fie primit și de cât de receptiv avea să se dovedească șeful de trib la solicitarea sa. Nici măcar nu era sigur dacă acesta știa vreo boabă de engleză. Dar precautele cuvinte de prezentare ale ofițerului au fost întâmpinate cu un zâmbet larg. S-a dovedit că șeful de trib cunoștea trei cuvinte. „Bună, domnule Bond“, a spus înainte să dea mâna cu el și să-i ofere ajutorul. „Mă îndoiesc că ar fi fost primit cu atâta căldură dacă ar fi fost de la serviciile secrete belgiene“, îmi explică fostul șef din cadrul Serviciului Secret Britanic, cu o oarecare mândrie și fără vreo intenție de a jigni Belgia sau pe spionii săi.

Fie că este adevărată, fie că nu – și, după cum se întâmplă în majoritatea poveștilor cu spioni, trebuie să fii circumspect, povestea ilustrează felul în care legendele despre Serviciul Secret Britanic s-au răspândit până departe și modul în care faptele și ficțiunea s-au întrepătruns într-atât încât uneori cele două au devenit imposibil de deosebit în percepția publică (și, uneori, și în cea a profesioniștilor din domeniu). La acest proces a contribuit misterul de care s-a înconjurat Serviciul Secret Britanic în mare parte din cei 100 de ani de istorie. Sarcina Serviciului Secret de Informații (SIS) − sau, ca să utilizăm numele mai cunoscut, MI6 − este de a fura secretele altora. Însă pe ale sale și le-a protejat cu ferocitate. În mare parte a existenței sale, misterul a fost atât de bine păstrat încât MI6 nici măcar nu exista. Cel puțin, nu oficial. Cei aflați la putere erau instruiți să nu sufle o vorbă despre asta. Pe culoarele din Whitehall, despre șeful serviciului se vorbea în șoaptă folosindu-se apelativul „C“, și doar unii aveau ocazia să vadă din când în când câte o notiță mâzgălită cu atât de caracteristica sa cerneală verde. Însă lumea din afară nu i-a știut niciodată numele.

Epoca aceea a trecut. Lumea modernă și amenințările sale necesită o mai mare transparență și responsabilitate. Și, astfel, puțin câte puțin, Serviciul Secret a început să iasă din umbră, fiind chiar de acord cu realizarea unei istorii oficiale a primelor sale patru decenii de existență, din 1909 și până în 1949. Această carte oferă o perspectivă fără precedent asupra următorilor ani, de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial până în prezent, aruncă o privire dincolo de ușile închise, spre pericolele, dramele, intrigile, ambiguitățile morale și absurditățile de care te lovești uneori atunci când lucrezi în cadrul serviciului de informații britanic.

Povestea se concentrează asupra serviciului extern britanic, MI6, dar unele dintre

personaje au de-a face cu serviciul frate MI5, agenția responsabilă cu siguranța internă, precum și cu ruda sa de peste ocean, CIA-ul, și cu rivalul său de moarte, KGB-ul. Țin să subliniez că aceasta nu este o istorie autorizată sau exhaustivă, care să aibă pretenția ca prezintă povestea completă a serviciului de informații britanic ce se întinde pe aproape 70 de ani. O asemenea lucrare este imposibilă câtă vreme accesul la dosare este interzis. Nu este istoria, ci, mai degrabă, o istorie, o încercare de a înțelege chestiunile mai complexe din jurul spionajului și evoluția unei organizații extrem de britanice, privite printr-un obiectiv îngust, care se concentrează asupra unui număr relativ mic de indivizi și de evenimente. Marile drame ale Războiului Rece și ale perioadei ulterioare − ridicarea și căderea Zidului Berlinului, Criza Rachetelor din Cuba, atacurile de la 11 septembrie 2001 și Războiul din Irak − sunt fundalul pe care se desfășoară poveștile de viață ale spionilor din povestea noastră. Iar unii dintre protagoniști au contribuit, la rândul lor, la modelarea cursului acelor evenimente.

În centrul acestei cărți se află poveștile bărbaților și ale femeilor care au lucrat în contrainformații, începând cu anul 1945, în diferite moduri și în diferite țări. Memoria este înșelătoare, iar spionii, în special, sunt pregătiți să înșele, așa că, chiar dacă această carte se bazează, în parte, pe mărturii ale celor implicați și pe memoriile participanților, poveștile au fost comparate cu documente originale, arhive și surse secundare. Această carte le urmărește, din perspectiva lor, reușitele și dezastrele, MI6 suferind o transformare majoră, de la stadiul de serviciu entuziast, dar amator, la versiunea sa modernă, uneori la fel de controversată.

În istoria sa de un secol, Serviciul Secret Britanic a avut de înfruntat diverși inamici. Însă, în esență, activitatea spionului britanic nu s-a schimbat prea mult. Aceasta implică să convingi diverse persoane să trădeze secrete, un act profund personal, chiar intim și totodată plin de riscuri. Cel mai adesea presupune un act de trădare, uneori a unei țări, alteori a unei prietenii. Presupune confruntarea cu complexitățile motivației umane și căile sale întunecate și traversarea graniței invizibile între bine și rău. De asemenea, implică încălcarea legilor. „Noi acționăm în virtutea legilor noastre − a legilor britanice“, mi-a spus odată un fost șef al MI6. „Relația noastră cu legile altora este…“ − a făcut o pauză de o clipă înainte să adauge − „…interesantă.“

Se plasează, oare, spionajul nu numai dincolo de legile altora, ci și dincolo de tradiționalele precepte morale? Unii au afirmat că da, iar alții că așa ar trebui. Când îi ceri cuiva să acționeze împotriva legii, poate chiar amoral, furnizând secrete, adesea și în același timp îi mai ceri să-și asume riscuri mari, deseori să-și pună în joc chiar propria viață. Și în ce scop? Ca „să trădeze ceva ce trebuie trădat“, după cum spune un fost șef al MI6.[2] Multe țări, în special Marea Britanie, cultivă de mult timp arta trădării, dar aceasta are un preț. „Am avut de-a face cu moartea unor oameni, e drept“, spunea Daphne Park despre munca ei, după care adăuga enigmatic: „Dar nu pot vorbi despre asta“.[3] Însă, cel mai adesea, agentul, nu ofițerul MI6, se confruntă cu cel mai mare risc. Agentul care a fost recrutat să lucreze pentru MI6 își asumă o periculoasă viață dublă, o lume a contactelor discrete, a așa-numitelor cutii de scrisori moarte*[4] și a întâlnirilor

clandestine. Dacă au noroc, există posibilitatea unei noi vieți, dacă nu, poate, a unui glonț în ceafă. Și, atunci, de ce să spionezi? Cartea de față încearcă să răspundă la întrebare ascultând mărturiile celor care au ales această cale și analizând ce-i face să se implice în spionaj.

„Nu am găsit niciodată – în cadrul Serviciului – oameni pasionați în vreun fel de literatură“, afirma John Scarlett, fost „C“. „Este mai interesantă munca în domeniu.“[5] Dar după cum afirmă limpede la începutul cărții fostul șef al MI6, chiar MI6 se definește, în parte, prin apelul la ficțiune, nu în ultimul rând datorită faptului că mulți dintre marii scriitori britanici de romane de spionaj, precum Graham Greene, John le Carré și Ian Fleming, au fost ei înșiși ofițeri în cadrul serviciilor secrete și s-au inspirat, mai mult sau mai puțin, din propria experiență. La o extremă, se află Bond cel suplu și agil, agresiv, sigur pe el, cu principii morale solide, hotărât *să acționeze*. La cealaltă se află Smiley cel îndesat, erudit, mânat de dorința *de a înțelege* și profund conștient de ambiguitățile morale ale lumii în care trăiește.

Povestea spionajului britanic de după cel de-al Doilea Război Mondial poate fi înțeleasă, în parte, ca tensiune în creștere între cei care gândesc și cei care acționează – cei care căutau să schimbe lumea și cei care căutau s-o înțeleagă sau, ca să mă exprim altfel, între acțiunile secrete și strângerea de informații. Cele două nu se exclud reciproc și, pentru a avea succes, orice serviciu secret trebuie să se asigure că ambele conlucrează într-o tensiune creatoare. Însă, cel mai adesea, fie una, fie cealaltă direcție a fost dominantă, uneori într-o măsură atât de mare încât consecințele s-au dovedit a fi dezastruoase. Întrucât povestea noastră începe în primele zile ale Războiului Rece, activitatea serviciului secret al Majestății Sale Regele și apoi al Majestății Sale Regina nu se situează prea departe în timp de viața fictivului Bond, rod al imaginației lui Fleming. Poate că acesta nu avea tocmai permisiunea oficială de a ucide, dar furtul, încălcarea legii, răsturnarea guvernelor ostile și parașutarea agenților dincolo de liniile inamice erau lucruri des întâlnite. Însă, în același timp, era un serviciu cu o aură de club de amatori, în care se infiltrau inamici, și unde se puteau oricând petrece întâmplări nefericite. Războaiele secrete pe care le purta au fost date-n vileag de cel mai neașteptat trădător, Kim Philby. Treptat, a apărut o nouă formă de profesionalism în strângerea de informații, întruchipată de un ofițer, Harold Shergold, și de un agent, Oleg Penkovski. Din colaborarea lor s-a născut, în cadrul MI6, „rasa superioară a specialiștilor în blocul sovietic“, un grup care avea să transforme radical serviciul.

Ușor-ușor, MI6 a evoluat de la statutul de club select, exclusivist, ce se autoperpetuează, destinat elitelor cu spirit de aventură, spre acela de organizație profesionistă, birocratică și care deja făcea corp comun cu restul administrației. La început, a fost marcat de un puternic misoginism. Femeile jucau, în mod normal, rolul de secretare, deși până și ele aveau misiuni periculoase pe front. Foarte puține femei, precum Daphne Park – care a avut o misiune importantă în Congo cu prilejul uneia dintre marile crize ale Războiului Rece –, au reușit să conducă operațiuni. Povestea ei scoate în evidență nu numai felul în care rivalitatea dintre superputeri a intervenit, cu

efecte dezastruoase în lumea în curs de dezvoltare, ci și în ce măsură operațiunile MI6 în zone îndepărtate ale lumii au oferit un model alternativ de construire a unor relații și de influențare a evenimentelor în favoarea spionajului aflat la datorie în blocul sovietic.

Cândva, atitudinile și rivalitățile desuete se manifestau și în relațiile cu serviciul de securitate internă. Cei din MI5 considerau că omologii lor din serviciul extern erau o adunătură de diletanți, în vreme ce membrii MI6 îi considerau pe omologii lor din serviciul intern niște polițiști mai scuturați. Acum, cele două servicii conlucrează. În același timp, și relația cu „rudele din America“ a înregistrat o modificare spectaculoasă. Vreme îndelungată, unii britanici au privit raportul dintre MI6 și CIA ca pe acela dintre înțeleapta Atenă și Roma. Altfel spus, ei îi învățau arta spionajului pe novici. Dar nu a durat mult până când a devenit evident care era, în realitate, raportul de forțe, ceea ce a dus la nașterea unei relații complexe bazate pe încredere și anxietate, intimitate și dependență, în fond, reprezentarea la scară mai mică a relațiilor dintre cele două țări.

Activitatea unui serviciu de informații care acționează ca braț clandestin al guvernului în urmărirea interesului național aruncă lumină nu numai asupra politicii, ci și asupra felului în care o țară − și mai ales elita acesteia − se privește pe sine și locul său în lume. Mulți ani la rând, Serviciul Secret Britanic a fost păstrătorul tradiției, cel care a perpetuat iluzia că Marea Britanie este o „mare putere“. Mai ales la începutul Războiului Rece, MI6 era văzut drept mijlocul prin care se putea păstra influența, în vreme ce forța economică și militară slăbea, la fel cum James Bond putea salva lumea doar cu un pic de ajutor de la prietenii săi americani. Lumea secretelor și legendele în care era învăluită ajutau la conturarea și la menținerea iluziei puterii. Iar martorii acelei lumi, înzestrați cu mai mult spirit de observație, descriu Serviciul Secret Britanic ca fiind caracterizat de un amestec de bravadă și nesiguranță interioară, poate exact ca o reflexie a Marii Britanii înseși.

Thrillerele reflectă neliniștile și preocupările epocii lor și, în vreme ce Bond revine mereu la imaginea de superputere a Marii Britanii, lumea mai sumbră și mai interiorizată a lui Smiley, personajul lui John le Carré, este și ea bazată pe adevăr. Ceasul cel mai negru al serviciului de informații britanic s-a înregistrat în anii 1960, când și MI5 și MI6 au descoperit că sunt împânzite de trădători și au demarat o dureroasă „vânătoare de cârtițe“ (termen preluat din literatură), moment în care serviciile au privit în propria ogradă și colegii au început să se întrebe dacă cel de alături nu este cumva un trădător. Un ofițer, care a străbătut cărările șerpuite ce și-au căpătat numele de „deșert de oglinzi“ *(wilderness of mirrors)*, își amintește încă fiecare pas pe care l-a făcut în urmărirea prin Londra a unui coleg, cu aproape o jumătate de secol în urmă, întrebându-se dacă nu cumva acesta lucra pentru tabăra dușmană. De aici a rezultat un soi de paralizie, întrucât oamenii inteligenți gândeau prea mult, iar serviciul făcea prea puțin.

Când Războiul Rece intra în ultimul său deceniu, ambele trăsături ale personalității de Ianus a serviciului erau încă evidente. Vorbim, de pildă, despre campania prudentă, atentă, de strângere de informații implicată de controlarea valorosului agent Oleg

Gordievski, care a culminat cu îndrăzneața, dar atent plănuita sa fugă din Moscova, de sub privirile vigilente ale KGB-ului. Și vorbim apoi și despre viguroasa campanie amintind de Marele Joc din vremea lui Kipling, în cadrul căreia echipe întregi au pătruns sub acoperire în Afghanistan, ca să-i sprijine pe mujahedini în lupta lor împotriva sovieticilor în anii 1980. Un alt mod de a descrie personalitatea dihotomică a serviciului a fost explicat de un fost ofițer, care spunea că mulți dintre colegii săi ar putea fi împărțiți în două categorii: „moscoviții“ – cei aflați în umbră, care priveau peste umăr în timp ce controlau agenții din spatele Cortinei de Fier și puneau cu grijă cap la cap frânturi de informații valoroase − și „călăreții de cămile“ − al căror habitat preferat era un cort din deșert, unde discutau cu un șeic, la un ceai, despre faptul că incitarea triburilor și ajutorul oferit într-un război neînsemnat ar fi fost în interesul ambelor părți (o descriere mai lumească al acestui ultim tip de angajați era deseori utilizată de cinicii din interiorul organizației și avea legătură cu faptul că ofițerii mai făceau și altceva în afară de călăritul cămilelor). Asemenea majorității stereotipurilor, acest lucru este mult mai adevărat în teorie decât în practică, dar surprinde, totuși, câte ceva din cele două subculturi diferite din interiorul serviciului.

Criticii ar spune că există motive întemeiate pentru care spionii preferă să opereze în taină și să se hrănească de pe urma reputației create de romanele de profil. MI6 are un aer de legendă. Dar, oare, se justifică? Dincolo de toate poveștile despre operațiuni îndrăznețe și deghizări, oare activitatea sa chiar a contat? Oare diversiunile corup cu adevărat și acestea au alimentat neîncrederea în timpul Războiului Rece? Sau erau spionii ultimii garanți ai păcii în vremuri de primejdie? În unele cazuri, un spion anume s-a dovedit crucial. Informațiile furnizate de Oleg Penkovski au contribuit la dezamorsarea Crizei Rachetelor Cubaneze și Oleg Gordievski a ajutat Londra și Washingtonul să gestioneze sfârșitul Războiului Rece. Dar nu toată lumea este convinsă că realitatea corespunde legendelor. Sfârșitul lungii lupte împotriva comunismului a ridicat întrebări incomode, și anume dacă mai era cu adevărat nevoie de spioni.

La începutul anilor 1990, a existat o perioadă în care necesitatea existenței serviciilor secrete în forma lor consacrată a fost amplu contestată. Iar cei din interior, adepții strângerii discrete de informații, erau provocați de adepții modernizării, care voiau un serviciu cu impact și care să poată arăta restului administrației care este valoarea sa reală. După evenimentele din 11 septembrie 2001, avea să li se ofere această ocazie, dar cu rezultate pe care nu le-ar fi putut anticipa. Atacul asupra Turnurilor Gemene a pus capăt dezbaterii legate de noua identitate a inamicului și de rolul serviciului de informații, dar, în același timp, a împins serviciile de informații pe un teren periculos din punct de vedere etic. Controlarea agenților din interiorul rețelelor teroriste implică tot felul de incidente de ordin moral, precum și conlucrarea cu aliații, inclusiv cu unul − CIA-ul − a cărui sete de răzbunare l-a făcut să joace după alte reguli.

Protejarea cetățenilor împotriva atacurilor teroriste a făcut ca munca agențiilor de informații să devină publică într-un mod nemaiîntâlnit în trecut, dar ceea ce a plasat MI6 în centrul controversei a fost folosirea serviciilor de informații pentru a justifica

intrarea într-un război. Irakul a fost cea mai mare palmă pe obrazul MI6, după episodul trădării lui Kim Philby. S-a dovedit că serviciile de informații s-au înșelat, iar consecințele războiului au fost dezastruoase. Legendele au fost spulberate de realitate când informațiile MI6, pe care s-a fundamentat implicarea în război, s-au dovedit a fi eronate.

În trecut, exista un fel de acord social prin care oamenii acceptau că era mai bine să nu întrebe ce anume pun la cale spionii, atâta timp cât se subînțelegea că nu încalcă anumite reguli clare, în mare parte nescrise. Însă dorința de a accepta că ar putea face ceva rău sau greu de justificat, pentru ca noi, sufletele neprihănite, să putem dormi liniștiți noaptea, și-a pierdut fundamentul. Noțiunile moderne de transparență și de responsabilitate se aplică acum și spionilor, iar dezvăluirile despre eșecurile trecutului, fie de la începutul Războiului Rece – și să vorbim aici despre trădători precum Philby –, fie despre probleme mai recente cu întrebări legate de implicarea în Irak și acuzații de complicitate la tortură, au erodat dorința opiniei publice de a le acorda un cec în alb spionilor. Încrederea opiniei publice în spioni este greu de câștigat, dar ușor de pierdut într-o vreme când apetitul pentru informații − fie despre amenințări teroriste, despre proliferarea armelor nucleare sau despre activitățile statelor imprevizibile − rămâne la fel de mare ca întotdeauna, la fel și fascinația opiniei publice față de activitatea spionilor care le produce.

Poveștile despre indivizi − mai degrabă decât instituțiile sau evoluția politicii − se află în centrul acestei cărți. Intenția este de a zugrăvi un tablou al realităților spionajului, având la bază relatările celor implicați personal, care au spionat, au mințit și, în unele cazuri, aproape că și-au găsit sfârșitul în slujba statului, de la marii spioni, trecând prin agenții pe care i-au controlat și până la inamicii lor. Concentrându-ne pe întrepătrunderea poveștilor unui număr restrâns de indivizi, scopul este să scoatem la lumină marile schimbări din cadrul MI6 și, de asemenea, să explorăm relațiile personale unice de dincolo de spionajul făcut de oameni − ceea ce Graham Greene numea „factorul uman“ −, motivațiile și loialitățile care duc la apariția unui spion sau a unui trădător și relațiile care sunt influențate de acțiunile lor. Iar, deseori, adevărul este mai remarcabil decât ficțiunea. Povestea începe cu distribuția noastră adunându-se printre ruinele Vienei postbelice.

1* De la Chief („șef“) în limba engleză (n.tr.)

2 Interviu cu fostul șef al Serviciului, sir Colin McColl acordat BBC Radio 4, 2009

3 „A Century in the Shadows“, BBC Radio 4, august 2009

4* Locuri în care agenții secreți lasă obiecte sau documente, pentru a evita o întâlnire directă (n.tr.)

5 John Scarlett, Channel 4 News, 21 septembrie 2010

CAPITOLUL 1
TENEBRE – PE VIAȚĂ Ș ȘI PE MOARTE ÎN VIENA

Pentru aceia care voiau să treacă dincolo, Cortina de Fier era ceva mai mult decât un concept politic sau o figură de stil. Era o realitate palpabilă și deseori letală. În primul deceniu al Războiului Rece, aceasta a continuat să se extindă kilometru după kilometru. Trei stâlpi groși din lemn sprijineau tot atâtea garduri din sârmă ghimpată, ce depășeau în înălțime un stat de om, la granița dintre Cehoslovacia și Austria. De o parte se întindea un câmp deschis, pentru ca urmele de pași să fie ușor de depistat și ici-colo erau plasate și mine. Simpla atingere a unei sârme întinse putea declanșa un semnal luminos; într-un alt sector, oferea un șoc de 6 000 de volți, iar scurtcircuitul alerta grănicerii, dotați cu arme și câini. Trei sute de oameni au fost uciși încercând să treacă granița cehoslovacă, unii împușcați de gardieni, alții electrocutați, trupurile lor rămânând agățate în unghi obtuz în sârma ghimpată; un bărbat s-a împușcat după ce laba piciorului i-a fost spulberată de o mină.[6]

Jan Mašek reușise cumva să treacă. Însă nu ajunsese la adăpost. Erau acele zile periculoase de la începutul Războiului Rece, după cum era pe cale să descopere. Caporalul în armata cehoslovacă era mărunțel, nu foarte înalt, și brunet. Avea pielea tăbăcită, urmare a celor peste 20 de ani de viață grea, trăită la țară, unde fusese crescut numai de mama sa.[7] Aceasta se îmbolnăvise, iar el ceruse voie să plece în permisie. Comandantul i-o refuzase, așa că soldatul plecase cu de la sine putere. Însă, când se afla pe drumul de întoarcere spre unitate, a fost avertizat că îl aștepta curtea marțială. S-a hotărât să treacă granița în Austria divizată.

Acolo a ajuns în brațele larg deschise ale Serviciului de Securitate Britanic de Campanie din Viena. Aceștia erau bărbații, majoritatea abia ieșiți din adolescență, care duceau greul Serviciului Secret de Informații Britanic, MI6. Una dintre sarcinile lor era interogarea celor care treceau ilegal frontiera dinspre Ungaria sau Cehoslovacia. Odată îndepărtată bănuiala că fuseseră trimiși de tabăra inamică pentru a crea probleme, erau storși de orice informație utilă. Marea Britanie nu știa absolut nimic despre ceea ce se întâmpla de partea cealaltă a Cortinei de Fier. Fiecare interogatoriu se desfășura cu frica iminenței războiului. Serviciul de Securitate Britanic de Campanie avea ordin să scoată orice informație, indiferent cât de neînsemnată, care apoi să fie pusă alături de alte mii de frânturi de astfel de informații, cu speranța că aveau să dezvăluie ceva util, poate chiar avertizând din timp dacă Armata Roșie pornea în marș. Ce fel de epoleți purtau trupele sovietice dintr-un mic sat din Ungaria? Ce producea o anumită fabrică din Cehoslovacia? Chiar și o bunică putea ști dacă nepotul din armată fusese mutat dintr-un loc în altul. Scopul era acela de a anticipa poziția inamicului și eventuala inițiere a vreunei acțiuni.[8]

Mašek era domol la vorbă și sensibil. A fost interogat timp de cinci zile, în biroul din Viena al Serviciului de Securitate Britanic de Campanie, o clădire cu cinci etaje din Sebastianplatz, în apropiere de centrul orașului. Bob Steers era cel care punea

întrebările și încerca să cearnă realitatea de plăsmuire, într-o încăpere mică și spartan mobilată, cu numai două scaune și o masă. El era „interfața“ Serviciului Secret și se prezenta ca fiind omul de contact cu lumea subterană a Vienei, permițându-le celor din MI6 să rămână la adăpost. A realizat un rezumat al informațiilor furnizate de Mašek, care a ajuns la cei din MI6, în măreața lor ascunzătoare, cazarma din Schönbrunn. Doi oameni de-ai lor au venit la fața locului. Mašek avea câteva detalii interesante despre modul de colaborare al armatei cehoslovace cu sovieticii. Era un om destul de simplu, iar obținerea mai multor detalii a fost un proces cumplit de lent. Dar, după două săptămâni și jumătate, au rezultat 44 de pagini de însemnări dactilografiate la două rânduri.

Exact când i se pregătea recompensa, sub forma unui bilet dus spre Australia, a intervenit un bărbat de la MI6. Trebuia plantată de urgență o stație radio de emisie-recepție în Cehoslovacia, în apropiere de locul din care venise Mašek. În acel moment, Mašek era singurul disponibil pentru misiune. În mod normal, aceasta era o treabă pentru un curier profesionist. Dar paza la graniță fusese întărită și o rețea de curieri din „rezistență“ tocmai fusese distrusă. Peste 60 de oameni fuseseră arestați. Unul dintre ei își trădase prietenii, acceptând să lucreze pentru tabăra adversă. MI6 avea un centru de pregătire a curierilor în Austria și un birou în Londra (sub numele de Kenneth Proud Translation Services, al cărui nume de cod era „Măsura“) pentru a ajuta la organizarea agenților cehi. Însă aceste operațiuni au fost deconspirate de către serviciul de securitate cehoslovac, StB. Pe durata a zece ani, StB avea să înregistreze datele a mai bine de o mie de persoane având legături cu Serviciul de Informații Britanic.[9]

Deseori se recurgea la metode temerare, chiar hazardate de a trece curieri peste graniță, cum aceasta era din ce în ce mai bine păzită. Se foloseau tuburi de oxigen și costume de scafandru la traversarea cursurilor de apă. Un alt truc erau baloanele cu aer cald și cu coșuri pliabile din pânză, deși descoperirea, pe un deal din Cehia, a două cadavre care purtau semnele căderii de la mare înălțime stătea mărturie pericolelor pe care le ridicau astfel de misiuni. Un alt truc era să se recurgă la transfugi și la indivizi care găsiseră o posibilitate de a trece granița și care dovedeau un oarecare potențial. Acestora li se oferea posibilitatea de a alege: dacă duceau un mesaj sau un aparat de radio-recepție, erau scoși din sordida tabără de refugiați și li se oferea un bilet spre o nouă viață când – sau dacă – reușeau să fugă din nou. Uneori, odată cu aparatul respectiv, li se oferea și un pistol, unul capturat de la tabăra adversă, ca să nu poată fi reperat. Un bărbat care părea foarte dur a plâns toată noaptea înainte să se întoarcă. Când a fost încolțit la graniță, a preferat să se împuște decât să aibă de-a face cu poliția secretă.

Mašek nu avea potențial. „E prea moale“, protestase Steers. Petrecuse câteva zile în aceeași încăpere cu el și îi promisese că în curând avea să ajungă pe un vas. „Dacă a putut să iasă, se poate și întoarce în același fel“, insistase tipul de la MI6. A durat câteva ore să-l convingă pe Mašek. Avea ordine clare. După ce îngropa aparatul la locul convenit, trebuia neapărat să se întoarcă imediat. Sub nici o formă nu trebuia să-și

viziteze mama, întrucât informatorii care lucrau în sat pentru poliția secretă ar fi aflat și l-ar fi trădat.

A trecut granița și a reușit să îngroape radioul. Dar, după aceea, s-a dus să-și vadă mama. Un alt agent a trimis un mesaj prin radio la Viena. Presa locală anunța că un curier al britanicilor fusese prins. Numele lui Jan Mašek figurează și el pe lista celor executați pentru că au servit drept curieri pentru serviciile de informații occidentale, alături de cel puțin alte 40 de persoane. Mulți dintre acești curieri erau motivați de angajamentul de a lupta împotriva comunismului. Jan Mašek fusese doar un om simplu care voia să-și vadă mama.[10]

După război, în Viena, viața oamenilor atârna de un fir de ață. Își duceau existența precar între viață și moarte și între Est și Vest, ca și orașul. Cortina de Fier, în legătură cu care Winston Churchill avertizase în anul 1946, cobora din Szezecin din zona baltică, în nordul Europei, către Trieste la Marea Adriatică, spre sud. Și totuși Viena se afla la vreo 160 de kilometri în spatele unei linii drepte care unea cele două puncte, la est chiar și de Praga. Austria era zona cea mai răsăriteană aflată sub influență occidentală, iar Viena se afla în colțul său îndepărtat, ceea ce făcea din ea o răscruce, o cale de ieșire pentru cei care scăpau de Cortina de Fier și o cale de intrare pentru cei care căutau să pătrundă dincolo de ea.[11] Vreme de un deceniu, după sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, până când Austria și-a cucerit independența, în anul 1955, străduțele înguste, șerpuite, pietruite ale Vienei au constituit teatrul unde se derulau dramele unui Război Rece imprevizibil în etapa sa inițială și în care Serviciul Secret Britanic se lupta să se adapteze la un nou inamic și la un nou război. Era o lume a curajului și a trădării, o lume în alb-negru și în toate nuanțele de cenușiu dintre ele. Estul și Vestul intrau în conflict, iar Viena se afla la mijloc.

Multă vreme după aprilie 1945, încă s-au mai văzut cuvintele „Eliberată de inamic“ scrise în limba rusă pe colțurile clădirilor din Viena. Ele aminteau de cele cinci zile în care Armata Roșie se luptase să-și croiască drum din casă în casă, pentru a-i alunga pe naziști. Bombardierele americane și britanice își făcuseră și ele treaba, incendiind acoperișul catedralei Sf. Ștefan și distrugând interiorul Operei din centrul medieval al orașului.

Lunile care au urmat cuceririi orașului au fost, în multe privințe, mai traumatizante decât scurta, dar intensa bătălie ce le-a precedat, lăsând profunde răni emoționale, înstăpânind frica și suspiciunea. „Oameni în haine închise la culoare mergeau grăbiți, încovoiați și cu chipuri împietrite“, își amintește un oficial britanic care a fost acolo în acele prime câteva luni. „Secretomania, frica și suspiciunea erau omniprezente.“[12] Oamenii erau mereu în căutare de hrană și își dădeau cele mai de preț bunuri pe piața neagră în schimbul unui blid de mazăre sau al pâinii uscate.[13] Telefoanele și electricitatea erau inutilizabile, iar, noaptea, drumurile pustii erau sinistre.

Vienezii învățaseră să se teamă la fiecare bătaie în ușă. În vreme ce puterile occidentale aleseseră să ignore sprijinul oferit cu larghețe lui Hitler de către austrieci, sovieticii își considerau inamicul învins și se înfruptau acum din roadele victoriei. „Așa

e în fiecare zi, la fiecare oră“, i-a spus un oficial din forța de ocupație franceză unui vizitator, în luna noiembrie a acelui an, la o secție de poliție. „Rușii… au trântit o bătrână pe stradă ca să îi fure hainele. Rușii jefuiesc o casă… Un bărbat merge acasă cu soția și aceasta este violată chiar sub ochii lui… *Monsieur*, este epuizant… Viața în Viena este epuizantă.“[14] Aceste afirmații erau, deseori, exagerate. Ura față de ruși, profund inoculată de către propaganda nazistă, semănase în rândurile austriecilor teama ca nu cumva să fie lăsați la bunul plac al Armatei Roșii și să fie victimele răzbunării lor.[15] În august 1945, sovieticii au dezvelit un monument închinat Armatei Roșii, în centrul Schwarzenbergplatz. O mică mulțime flutura steaguri, iar pe unul dintre aceștia scria: „Ei au salvat Viena de bomba atomică“. Un agent britanic din cadrul Serviciului de Securitate de Campanie a raportat că aplauzele nu fuseseră entuziaste.[16]

Memorialul s-a alăturat statuilor ecvestre ale împăraților, acum date uitării, privind maiestuos peste Ringstrasse, care înconjura vechiul oraș. Războiul redusese Viena la o carcasă golită de miezul său imperial. Distrugerea nu era totală, asemenea celei suferite de Berlin, iar fațadele încă în picioare, dar scheletice ale clădirilor baroce făceau ca orașul să pară desprins dintr-un film sau din decorul unei piese de teatru pentru nenumărații vizitatori care veneau aici.

Imaginea unui oraș al tenebrelor, plin de moloz, statui, ruine și alei întunecoase a fost imortalizată de un fost membru al Serviciului Secret Britanic, dar care nu a rupt complet legăturile cu MI6. În zilele reci ale lui februarie 1948, dacă treceai din întâmplare pe lângă Café Mozart, din apropierea clădirii Operei, ai fi văzut un bărbat așezat la o masă, sub oglinzile împodobite și candelabrele luxoase, lucrând la un scenariu intitulat *Al treilea om*, în timp ce chelneri cu cravată neagră îi serveau cafeaua. Atunci când Graham Greene sosise în oraș, pe acoperișuri se pusese deja zăpada și lapovița cădea des. Catolic cu comportament ambiguu și fascinat de păcat, Greene era pe cale să devină unul dintre scriitorii englezi cei mai celebri, dar unul care nu a părăsit niciodată cu adevărat lumea serviciilor secrete. Evocarea pe care a făcut-o Vienei a fost așa de puternică încât celor care au trăit acei ani avea să le fie greu să-și deosebească propriile amintiri de lumea plăsmuită de Greene și de filmul la crearea căruia contribuise.

„Nu am cunoscut niciodată Viena interbelică“, explică personajul lui Greene, angajat în poliția militară britanică; „și sunt prea tânăr să-mi amintesc de Viena așa cum era pe vremuri, cu muzica lui Strauss și cu farmecul său teatral; pentru mine este numai un oraș cu ruine jalnice care, în acel februarie, s-au transformat în niște munți uriași de zăpadă și de gheață.“ În oraș, starea de spirit era la fel de sumbră ca vremea care îl întâmpina pe Greene. Se vorbea că naziștii se întâlnesc în odăile retrase dintr-un *Gasthaus*[17] ca să plănuiască acte de sabotaj, iar comuniștii pregăteau puciuri. Oamenii dispăreau, pur și simplu, și nimeni nu mai auzea niciodată nimic despre ei. Localnicii erau copleșiți de vești potrivit cărora Aliații se pregăteau să lase orașul pe mâna rușilor. „Ascultând discuțiile din tramvaie și de pe stradă și discutând cu toate clasele sociale, se confirma din ce în ce mai mult senzația că moralitatea se află la un nivel periculos de

scăzut“, preciza un raport al serviciului de informații britanic.[18]

Dorința de a imortaliza Viena postbelică pe film fotografic și, mai ales, ambiguitățile sale morale care contrastau puternic cu alb-negrul războiului, i-a aparținut producătorului de film de origine maghiară Alexander Korda, un alt fost slujbaș al MI6. Compania sa, London Films, fusese paravan pentru serviciu începând din anii 1930, iar căutarea unei locații de filmare oferise o excelentă cale de acces în locuri altfel greu accesibile. Korda trăsese sfori pentru ca Greene să se poată bucura de căldura și de confortul hotelului Sacher, aflat foarte aproape de Café Mozart, loc în mod normal rezervat ofițerilor britanici din forțele de ocupație. Înainte de izbucnirea războiului, crema societății vieneze se aduna în faimosul Red Bar, drapat în catifea și aflat în incinta hotelului Sacher. După război, barul devenise cantina ofițerilor britanici și servea tocană de fasole și bacon fript cu pâine prăjită, dar și ceai NAAFI[19], sub privirile dezaprobatoare ale elegantelor doamne vieneze, ale odraslelor acestora și ale câinilor din portretele realizate în mărime naturală.[20] Un labirint de camere și de separeuri aflat la parter se dovedea ideal pentru discuțiile secrete. Chelnerii-șefi de acolo și din întreg orașul se străduiau să păstreze atmosfera și grația vechii Viene, purtând fracuri și menținându-și atitudinea semeață, în timp ce cafenelele și restaurantele lor ofereau prea puțină mâncare, erau neîncălzite, murdare și acoperite de mâzgă.

Ghidul lui Greene printre aceste ruine era un personaj neobișnuit, desprins parcă din paginile unuia dintre romanele sale. Peter Smollet, corespondentul *The Times*, cunoștea orașul ca pe propriul buzunar. Se născuse aici, devenise cetățean britanic în anii 1930 și revenise în orașul natal după război. Greene și Smollet obișnuiau să bea până în zori în unele dintre cluburile cele mai rău famate, precum Oriental și Maxim’s, ale căror spectacole de varietăți aminteau de Berlinul antebelic. Greene frecventa și cele mai ieftine prostituate. „Am eu căile mele“, îi explica el unuia dintre oamenii lui Korda, care îl întrebase cum de putea face acest lucru ca un catolic fervent ce se declara.[21]

Smollet l-a condus pe Greene în sectorul sovietic al orașului, locul în care Praterul, faimosul parc de distracții, atrăgea odinioară mulțimile. „Praterul era distrus și năpădit pe buruieni, numai Roata Mare se învârtea ușor deasupra fundațiilor caruselelor, care arătau ca niște pietre de moară părăsite“, scria Greene, într-o scrisoare trimisă acasă.[22] Roata i-a oferit lui Greene fundalul pentru acel moment din drama sa în care loialitățile intră în conflict. Povestea sa gravita în jurul lui Holly Martins, autor de thrillere de duzină, care vine să-și viziteze un vechi prieten, pe Harry Lime, în Viena, dar află că acesta a murit de curând. Un al treilea om misterios fusese văzut acolo când Lime murise, iar Martins îl caută. Descoperă că al treilea individ era chiar Lime, care își înscenase propria moarte ca să încerce să scape de pedeapsa cu închisoarea pentru că vânduse penicilină contrafăcută din cauza căreia niște copii muriseră. Când se întâlnesc în Marea Roată, Lime privește în jos din căruciorul scârțâitor, printre barele de oțel, spre orașul nimicit care se întindea la picioarele lor. „Chiar ai suferi dacă vreunul dintre punctele acelea ar dispărea pentru totdeauna?“ întreabă. „În zilele noastre, bătrâne,

nimeni nu se mai gândește la oameni. Guvernele nu o fac, așa că nouă de ce ne-ar păsa?“

Probabil că Smollet îi povestise lui Greene despre adevărații traficanți cu penicilină. Știa și despre spioni. Își anglicizase numele din Hans Peter Smolka și, în timpul războiului, lucrase ca șef al departamentului responsabil de Rusia, în cadrul Ministerului Britanic al Informațiilor. Acest aranjament îi convenea, întrucât era el însuși comunist și, de asemenea, cel puțin de la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, furnizase informații Uniunii Sovietice.

Graham Greene a căpătat experiență în lumea spionajului după ce a fost racolat de MI6 în timpul războiului, prin intermediul surorii sale, care lucra pentru serviciu. Așa cum proceda serviciul în vremea aceea, fusese verificat cu prilejul unor petreceri bine stropite cu alcool.[23] Prima sa misiune fusese în Freetown, oraș din Sierra Leone năpădit de țânțari, unde vulturii se îngrămădeau pe acoperișul de tablă al locuinței sale, iar noaptea prindea gândaci la lumina lanternei. Nu avusese succes. O propunere, atât de tipică pentru Greene, de a deschide un bordel pentru a strânge informații despre soldații germani fusese respinsă de către Londra. Detestase solicitarea primită de a forța mâna unui marinar scandinav, avertizându-l că, dacă nu vorbește, urma să fie reținut, iar iubita sa nu avea să-l aștepte. Era, după părerea sa, o „treabă murdară“, care, de fapt, ar fi trebuit făcută de către agentul local al MI5. Nu după multă vreme, va reveni în Marea Britanie, pentru a se dedica exclusiv dosarelor MI6.[24]

Cadrul scenei culminante a scenariului său vienez, după cum pretindea Greene, i-a fost oferit, în penultima zi a primei sale vizite, de către un tânăr ofițer britanic din cadrul serviciului de informații.[25] Ofițerul a explicat că văzuse o referire la „poliția subterană“ și, gândindu-se că semnificația acestei sintagme era aceea de poliție secretă, ordonase dezmembrarea grupului. Atunci i s-a explicat că numele provenea de la faptul că lucrau în subteran, în canalizare. Echipat cu bocanci grei și cu o manta de ploaie, Greene a fost dus jos de către niște bărbați în uniforme albe, cu pantalonii băgați în bocanci, ca să se protejeze de șobolani. Canalul principal părea lat cât Tamisa. După o scară de fier în spirală, se afla o grămăjoară de coji de portocale și de pachete vechi de țigări. Când un polițist a aprins o lanternă, aceasta a dezvăluit o mulțime de șobolani, unii de dimensiunea unor cățeluși, inițial crescuți pentru blană. Rușii erau cei care controlau canalele și refuzau să sigileze intrările, care la suprafață erau disimulate de chioșcuri. Acestea le permiteau agenților lor să dispară dintr-o parte a orașului și să apară brusc, asemenea unor năluci, în altă parte.

Șobolanii din canalele vieneze îi erau cunoscuți unui prieten comun al lui Greene și Smollett. Aceștia fuseseră martorii trădării sale cu mai bine de un deceniu în urmă. Kim Philby avea să revină în Viena pentru o scurtă vizită după război.[26] Amintirile despre perioada petrecută anterior în oraș au fost ascunse cu grijă într-unul dintre numeroasele compartimente ale minții sale. Era pe cale să ascundă ultimele vestigii ale trecutului și ale călătoriei pe care o începuse pe cărările pline de apă, subterane ale canalelor.

Philby venise în Viena în anul 1933, direct de la Cambridge. Anii de formare de la universitate fuseseră marcați de trei mari evenimente: cumplita criză economică ce a dus la sărăcirea populației, rușinosul eșec al unui guvern britanic laburist, care a destrămat speranțe politice, și amenințarea crescândă a fascismului, care alimenta sentimentul de frică. Drept reacție, acesta a văzut în comunism răspunsul. Pentru fiii și fiicele elitei privilegiate, comunismul oferea deopotrivă și o critică intelectuală a spleenului generației lor și o revoltă emoțională împotriva mulțumirii de sine a generației părinților. Unul dintre profesorii lui Philby îi oferise contactele necesare pentru a ajunge în Austria ca să-i ajute pe cei din prima linie a luptei. Aici, comunismul său de sorginte intelectuală avea să fie înecat în sânge. În Viena, stânga rezista în fața unui guvern național care se orientase spre dreapta eșichierului politic. Philby locuia într-un apartament modest, în districtul nouă al orașului. Acolo i-a fost prezentat unei mărunțele pline de viață și curajoase activiste, pe nume Litzi, care avea să-i marcheze viitorul. Aceasta era profund dedicată cauzei comuniste. Când el i-a explicat că avea 100 de lire, care trebuiau să-i ajungă tot anul, aceasta a făcut niște calcule rapide și i-a spus că putea dona 25 de lire cauzei revoluției. „Era cu doi ani mai tânăr decât mine“, își amintea ea câțiva ani mai târziu, „și era un bărbat foarte arătos. Se purta ca un gentleman. Și era marxist, o combinație rară… Se bâlbâia, uneori mai mult, alteori mai puțin. Asemenea multor oameni cu un handicap, era fermecător. Ne-am îndrăgostit fulgerător.“[27] Englezul de 21 de ani, fostul elev lipsit de experiență al unei școli publice, s-a îndrăgostit de activista est-europeană, iar cei doi au devenit amanți în miez de iarnă („surprinzător de călduros“, după cum observa Philby mai târziu). Ea avea să fie factorul uman care a făcut din idealismul lui intelectual unul visceral și real. Își descoperise un scop care îl făcuse să pornească pe un drum pe care nu-l putea rătăci și nu avea să-l rătăcească pentru tot restul vieții sale.

Pașaportul britanic avea să fie biletul lui Philby spre lumea clandestină, etalându-l la graniță în timp ce făcea pe curierul pentru comuniști în și din Austria. Într-o dimineață cenușie de februarie, din anul 1934, orașul a fost zguduit de sunetul asurzitor al armelor de foc. Philby a auzit la radio că fusese instituită legea marțială, ca reacție la o revoltă. El și Litzi priveau pe fereastră camioanele încărcate cu soldați, care înaintau cu viteză pe străzile goale, elegante.[28] Orașul era afundat în beznă, iar artileria lovea cartierele muncitorești, unde familii întregi și câțiva bărbați înarmați se menținеau pe poziție. Au fost ucise câteva sute de persoane. Socialiștii și comuniștii care nu au fost uciși sau prinși au fugit. Mulți s-au refugiat în canale alături de șobolani. Cei arestați au fost spânzurați. Philby a mers pe la prieteni și i-a implorat să le dea haine pentru fugarii din canalizare, în locul cârpelor însângerate, în timp ce se pregătea să treacă ilegal supraviețuitorii peste graniță, în Cehoslovacia. S-a căsătorit cu Litzi la două săptămâni după revolta de la primăria din Viena.[29] Ulterior avea să declare că făcuse acest lucru numai ca să-i ofere ei o cale de scăpare. Dar cei care au cunoscut cuplul, la vremea aceea, erau convinși că iubirea lor era sinceră.

Două luni mai târziu, Philby revenea la Londra cu mireasa sa, întâmpinată cu

dezaprobare imediată de către soacră. Philby văzuse ceea ce el credea că este viitorul sumbru al Europei dacă fascismul avea să triumfe. Era un pericol pe care îl credea încă neînțeles de conaționalii săi. Și alții observaseră curajul de care dăduse dovadă tânărul în dorința sa de a lupta și de a-și risca viața pentru o țară îndepărtată și pentru idealurile în care credea. La scurt timp după ce se întorsese acasă, o prietenă de-a lui Litzi din Viena, care venise și ea la Londra, l-a invitat la o plimbare în Regent's Park. Edith Tudor-Hart era suplă, cu pielea albă și ochii albaștri și cu părul blond tuns scurt. Ocazional, fusese supravegheată de către MI5 și de către poliție, începând cu anul 1930, când participase la o manifestație a muncitorilor în Trafalgar Square, înainte să fie deportată la Viena. Autoritățile suspectau că lucra deja cu serviciile de informații sovietice. Și aveau dreptate. Asemenea lui Litzi, căsătoria cu un cetățean britanic comunist avea să-i permită să vină la Londra după revoltă. S-a ratat șansa de a schimba cursul istoriei. MI5 și departamentul special din cadrul poliției încercau încă să stabilească unde locuia, în iunie 1934, și, prin urmare, nu era supravegheată în ziua în care l-a luat pe Philby la o plimbare, ca să se întâlnească cu un bărbat care stătea pe o bancă din parc.[30] Era și el austriac, fost profesor universitar, care locuia acum în apropiere de Hampstead și care, chipurile, studia psihologia. Cosmopolit și erudit, era recrutorul perfect al predecesorului KGB-ului și avea exact personalitatea necesară pentru a-l cuceri pe intelectualul absolvent de Cambridge, dar lipsit de școala vieții. Strategia sa era să-i încurajeze pe tinerii idealiști și apoi să-i infiltreze în structurile de putere britanice. Acest lucru necesita o răbdare pe care, aveau să concluzioneze mai târziu ofițerii MI6, ei nu o aveau.[31]

Activitatea lui Philby la Viena le trezise atenția unora, a explicat bărbatul. Ar fi fost interesat să contribuie, în secret, la cauza comunistă? „Ești burghez prin educație, înfățișare și origine. Te-ar putea aștepta o carieră burgheză, iar noi avem nevoie de oameni care ar putea pătrunde în instituțiile patronate de burghezi. Infiltrează-te și lucrează pentru noi!"[32] Curând, se transmitea un mesaj la Moscova, care raporta recrutarea unui tânăr nesigur și timid. Acesta spusese că mai existau și alți „fii de oficiali" de la Cambridge care îi împărtășeau opiniile și, în curând, avea să furnizeze o listă.[33] Philby i-a mai atras și pe alții în cauza lui, povestindu-le despre baia de sânge și tulburările din Viena. Avea să treacă un an până să-i spună lui Litzi că fusese recrutat.[34]

Philby a fost instruit să-și ascundă trecutul comunist și a început să se dezică public de el, cochetând cu dreapta pro-germană. Una dintre persoanele care știau adevărul era ghidul lui Greene prin Viena, „Hans" Peter Smollett, un alt prieten al lui Litzi din Austria care se refugiase la Londra. Philby și Smollett au făcut chiar afaceri împreună pentru o vreme, conducând o agenție de presă. Philby îl considera „sută la sută marxist, deși inactiv, leneș și într-o oarecare măsură laș". Asta nu l-a împiedicat pe Philby să îl folosească drept sursă ocazională. Într-o zi, i-a spus: „Ascultă, Hans, dacă la serviciul tău dai peste informații care, după părerea ta, m-ar putea ajuta în activitatea mea pentru Anglia – și i-am făcut cu ochiul –, vino la mine și oferă-mi două țigări. Eu am să iau una, tu păstreaz-o pe cealaltă, și acesta va fi semnul că vrei să-mi spui ceva important."[35] Dar

amatorismul lui Smollett îl irita pe Philby, care era conștient că trebuia să fie precaut, mai ales odată ce pătrunsese în inima sistemului, alăturându-se MI6 în 1941. Smollett era aidoma prietenului de la școala primară, care merge apoi împreună cu tine și la facultate și care știe că nu ești tocmai ceea ce pretinzi a fi.

Folosindu-se de farmecul său înnăscut, Philby urcase cu pricepere treptele ierarhice ale Serviciului Secret Britanic. Îi trăda fără nici o problemă pe cei din jur și, mai ales, pe femeile care cădeau pradă farmecului său. Acest lucru îi procura plăcerea interzisă nu numai de a pătrunde în lumea secretelor, dar și pe aceea de a submina din interior puterea pe care o disprețuia, de a-i păcăli pe naivii din preajma sa. Cunoașterea secretelor oferă un sentiment de superioritate celor în nevoie, precum și forță în fața oamenilor obișnuiți. În cazul unui trădător din cadrul Serviciului, acest lucru era valabil chiar și pentru propriii colegi. La sfârșitul războiului, cum cariera sa nu dădea semne că ar fi în declin, Philby și-a dat seama că se impune o normalizare a vieții personale. Relația sa cu Litzi se terminase de mult, dar, teoretic, erau căsătoriți încă. Philby și-a asumat riscul de a le mărturisi acest lucru superiorilor săi, de a le explica faptul că acea căsnicie fusese o tentativă galantă de a salva o tânără. Superiorul său a trimis o solicitare la MI5, pentru a se da de urma lui Litzi, întrucât era comunistă și, din câte se spunea, avea acum o relație cu un agent sovietic. Această dezvăluire abia dacă a făcut valuri. „Pune repede capăt poveștii“, i s-a spus, și Philby s-a conformat. Cei doi agenți comuniști au căzut de acord să divorțeze pe motiv de infidelitate, pentru ca Philby să se poată căsători cu partenera sa actuală, Aileen, care deja aștepta al patrulea copil al cuplului.[36] Cei doi foști amanți nu s-au mai întâlnit niciodată și rareori au vorbit unul despre celălalt. Cu cele câteva ocazii în care Litzi a pomenit ceva despre „Kim“, a făcut-o cu regret și dragoste, dar și cu puțină amărăciune. Pentru aceia care îi cunoșteau bine, reticența ascundea durerea pricinuită de o relație sinceră care fusese sacrificată în numele unei cauze.[37]

Greene a fost unul dintre puținii prieteni neafectați de trădarea lui Philby. În schimb, această relație i-a oferit o sursă de inspirație pentru romanele sale. Philby fusese superiorul lui Greene din MI6 în timpul războiului și cei doi bărbați luau prânzul, beau și mergeau la petreceri împreună, Philby purtând mereu o jachetă de tweed cu petice din piele. Greene cochetase cu comunismul în tinerețe, dar, până la urmă, trecuse de partea catolicismului.[38] „Desigur, nu puteam vorbi cu el în calitate de comunist“, afirma Philby mulți ani mai târziu. „Dar am vorbit cu el ca om cu vederi de stânga, chiar dacă el era catolic. Dar, în același timp, exista și o legătură profund umană între noi.“[39] Greene părăsise brusc MI6, în favoarea unei slujbe mult mai puțin palpitante în cadrul Ministerului Informațiilor. Care era motivul? Unii s-au întrebat dacă nu cumva avusese o bănuială în legătură cu acțiunile prietenului său și nu dorise să se lase prins în întreaga poveste. În acest caz, scenariul filmului *Al treilea om* – despre un scriitor care suferă, șocat de comportamentul amoral al unui vechi prieten, cândva respectat și pe care acum se hotărăște să-l demaște – capătă noi valențe. Scriitorul se îndrăgostește chiar de iubita est-europeană a charismaticului, dar nemilosului

răufăcător, iar femeia are nevoie de un pașaport ca să fugă.[40] În scenariu, scriitorul, sfâșiat între loialitatea pe care o manifestă față de părți aflate în conflict, într-un final, trece de partea autorităților, în defavoarea prietenului trădător. Realitatea, pentru Greene, era întotdeauna mai complexă și mai înșelătoare decât ficțiunea.

Realitățile și ficțiunea din lumea spionilor s-au întrepătruns încă de la începutul existenței Serviciului Secret Britanic, când decizia Whitehallului de a înființa ceea ce avea să devină MI5 și MI6 a fost încurajată de thrillere ieftine care avertizau asupra pericolului reprezentat de spionii germani care se infiltraseră în Anglia, subtilizându-i secretele și pregătind terenul pentru o invazie. „Dormiți liniștiți", le transmiteau scriitorii cititorilor lor, căci Serviciul Secret Britanic era ocupat să-i prindă pe spionii germani și să le întoarcă favoarea. Doar că angajații din administrație știau că nu acesta era adevărul, întrucât acesta nu exista încă și, astfel, în 1909, s-a înființat Biroul Serviciului Secret ca să se recupereze timpul pierdut. În Viena, începutul Războiului Rece a oferit fermentul care a dus la nașterea unei noi generații de scriitori a căror operă avea să modeleze din nou realitatea. Greene era cel mai de seamă. Nu la mult timp după vizita sa, șeful CIA era prezent pe străzile orașului și îl admira pe Orson Welles în timp ce filma pentru *Al treilea om*.[41] Odată finalizată pelicula, angajații Serviciului Britanic de Securitate de Campanie au mers în grup la cinematograf ca să-și vadă lumea adusă la viață.

În orașul austriac Graz, un alt tânăr de 20 de ani, membru al Securității de Campanie, era în plin proces de a decide dacă să aleagă loialitatea sau trădarea. Avea să se inspire din propria experiență pentru a crea o lume fictivă, care avea să definească felul în care opinia publică va înțelege Serviciul Secret Britanic. David Cornwall, care ulterior urma să devină John le Carré, își desfășura activitatea printre ruinele taberelor de refugiați. Mii de oameni puși pe fugă de nazism și de Armata Roșie fuseseră adăpostiți departe de casă. Printre aceste epave, se plimbau și spionii multor națiii, culegând resturile. În aceste lagăre, se găseau toate tipurile de oameni care fugeau de un lucru și se îndreptau spre o destinație și poate că unii dintre ei știau câte ceva.[42] În romanul său cu cele mai multe elemente autobiografice, *Un spion desăvârșit*, le Carré îl prezintă pe tânărul Magnus Pym, de la Securitatea de Campanie, cutreierând taberele și punând întrebările pe care le-a auzit și Jan Mašek. „De unde ești? Ce trupe ai văzut acolo? Ce culoare aveau epoleții lor? În ce automobile mergeau, ce arme aveau? Pe ce drum ai luat-o, ce paznici, piedici, câini, sârmă, câmpuri minate ai întâlnit pe drum? Ce încălțăminte purtai? Cum s-a descurcat mama sau bunica ta dacă trecătoarea prin munți era așa de abruptă? Cum te-ai descurcat cu cele două valize și cu cei doi copii mici dacă soția ta era într-o lună de sarcină atât de avansată? Nu este mai plauzibil ca șefii tăi de la poliția secretă maghiară să te fi dus cu mașina la graniță și să-ți fi urat succes în timp ce-ți arătau pe unde să treci? Ești spion? Și, dacă da, nu ai prefera să spionezi pentru noi?"[43]

Din când în când, mai avea parte și de o doză de adrenalină, de exemplu, când avea asupra sa un revolver Browning încărcat, în timp ce însoțea un ofițer superior pentru a

întâlni o sursă cehă, care promitea să vândă o informație. Dar avea să urmeze dezamăgirea, când întâlnirea clandestină dintr-un pub s-a dovedit un eșec. Mai târziu se va întreba dacă agentul ceh existase cu adevărat și dacă nu cumva superiorul său era un nebun care își trăia propriul vis în lumea spionilor ca mulți alții. „Se vedea așezat la Marea Masă a Spionilor, trăgând sforile universului.“ În lumea ficțiunii, Magnus Pym este atras cu pricepere de către un prieten intelectual, echivalentul omului lui Philby de pe banca din parc, care îl determină să aleagă prietenia în detrimentul devotamentului pentru țară și să pornească pe un lung drum al trădării în favoarea Serviciului Secret Ceh. „Oare ce ar fi reușit să mă cumpere pe mine, mă întreb? Oare ce m-ar fi făcut să mă convertesc?“ se întreba mai târziu le Carré.[44]

La scurt timp după aceea, le Carré a intrat în cercul restrâns al MI5 și MI6. „Nu după mult timp, am început și eu să visez la un serviciu secret britanic adevărat, născut în altă parte, care fie îndrepta ceea ce stricaserăm noi, fie acționa acolo unde noi stătuserăm cu mâinile în sân.“[45] Într-o zi, s-a întâlnit întâmplător cu avocatul organizației. Pe masa sa melaminată se afla un exemplar din ultima carte a lui Graham Greene. *Omul nostru din Havana* era o satiră dezlănțuită la adresa foștilor șefi ai lui Graham Greene, în care un ofițer MI6 racolează un vânzător de aspiratoare. Acesta, la rândul său, transmite schițele ultimului său model („atomicul“) unor agenți creduli și prea zeloși, prezentându-le drept aparținând unei noi arme de distrugere în masă, care se construia în munți. Imaginea focosului dublu stârnește consternare la Londra. „Nu-i drăcesc de simplu totul?“ spune Șeful, după ce cineva observă că planurile armei de distrugere în masă aminteau ușor de un aspirator uriaș. „Iscusința, simplitatea cu care sunt imaginate toate lucrurile astea.“[46] Greene, după cum i-a spus avocatul lui le Carré, mersese prea departe și putea să fie dat în judecată pentru această ofensă. „E o carte al naibii de bună. Asta e problema“, explica el.[47]

Viena era și ea plină până la refuz de escroci, pungași și șarlatani în devenire. Informațiile erau de vânzare ca orice altă marfă de pe piața neagră și deseori erau la fel de contrafăcute, iar refugiații produceau documente false pe bandă rulantă, pentru a satisface cererile spionilor. Mai era și „Contele“, sexagenarul care trăia pe picior mare cu o mulțime de amante și care pretindea că știe un maior sovietic interesat să trădeze ultimele coduri secrete în schimbul a 25 000 de dolari. Washingtonul a fost atât de entuziasmat încât a trimis o echipă. „Omul ăsta minte de îngheață apele“, li s-a spus după testul cu poligraful.[48] Britanicii aveau și ei probleme similare. Un agent, al cărui nume de cod era „Păpădie“, a fost utilizat ca agent dublu împotriva sovieticilor până când a explicat că ofițerul său de caz voia să-l trimită în America de Sud și că avea nevoie de bani ca să-și continue munca de acolo. Era un escroc, a avertizat un ofițer, dar nu l-a ascultat nimeni. Odată ajuns în siguranță, în Venezuela, Păpădie s-a făcut nevăzut. Era clar că inventase totul.[49]

Un tânăr ofițer MI6, care trăsese semnalul de alarmă în legătură cu faptul că agentul Păpădie nu era de încredere, se afișa în Viena cu toată siguranța de sine pe care i-o inspira faptul că era cel mai tânăr ofițer, la vremea aceea, recrutat să facă parte din

Serviciul Secret Britanic. O dată pe lună, britanicul brunet, proaspăt recrutat și cu aroganța pe care i-o dăduse acest succes, intra pe o alee și apoi cobora câteva trepte într-o berărie gotică, situată chiar la intrarea în sectorul rusesc din Viena. Lua loc și asculta atent muzica. Dacă următorul cântec pe care îl cânta muzicantul era un cântec popular austriac intitulat „Mamachi“, totul era clar, iar omul său de legătură, un oficial rus, sosise și el. Muzicantul era pe statul de plată al Serviciului Secret Britanic. Dacă nu cânta respectiva melodie, Anthony Cavendish bea o bere și, cu puțin noroc, pleca la fel de nestingherit cum sosise.[50] Era riscant, poate dovedea și puțin amatorism, lucru tipic pentru Serviciul Secret de la acele vremuri. Viena devenise un loc în care să-ți asumi riscuri și să te joci de-a spionul și, asemenea vărului său mai mare german, Berlinul, orașul era singurul loc în care soldații și spionii britanici, americani și francezi, veneau direct și zilnic în contact cu foștii lor aliați, sovieticii. Austria fusese împărțită în patru zone: sovietică, britanică, americană și franceză. Viena era înconjurată de zona sovietică, așadar complet izolată.

Orașul era împărțit și el în patru sectoare, câte unul pentru fiecare putere. Excepția era Districtul Întâi, Innere Stadt, centrul vechi, medieval, al orașului. Ca urmare a unei decizii la care se putea ajunge doar în primele zile de cooperare ezitantă, a fost dat în grija celor „patru într-un jeep“[51], câte un reprezentant al poliției militare a fiecărei puteri, și, în fiecare lună, se schimba conducerea. În jeep, deseori, suspiciunile provocau gesturi violente. Când o patrulă a trecut printr-un punct de control rusesc, rusul din jeep a forțat oprirea vehiculului și le-a cerut colegilor săi să-l scoată pe prizonierul pe care îl urmăriseră americanii.[52] Într-o duminică din iunie 1946, trupele britanice și rusești s-au încăierat în fața gării, aruncând unii în alții cu sticle sparte. Totul a început când un grup de mai bine de 50 de soldați britanici au atacat un jeep rusesc. Un ofițer rus a murit ca urmare a rănilor suferite.[53]

Viena era mai mică decât Berlinul și era plasată în proximitatea Europei de Est, iar intimitatea și, mai ales, amplasarea o făcea locul ideal pentru a-ți testa inamicul, pentru a vedea ce informații puteau fi procurate și cât de departe putea fi împins până să reacționeze, un loc în care să ghicești și intențiile lui Stalin, și pe cele ale anumitor comuniști, pentru a vedea dacă exista cineva în tabăra adversă care ar fi putut fi încurajat să vină la o întâlnire și să discute despre ceea ce știa. La câteva luni de la terminarea războiului, ofițerii MI6 din oraș înțelegeau avantajele înființării Vienei drept centru destinat strângerii de informații pentru întreaga Europă Centrală și de Est. „Aș vrea să subliniez importanța înființării la Viena a unui birou SIS pe termen lung, complet separat de toate organizațiile de informații existente și, dacă este necesar, complet necunoscut oricăreia dintre cele menționate anterior, care să acționeze sub directa conducere a Londrei“, scria un ofițer, în noiembrie 1945.[54]

După ce a ajuns în Viena cea friguroasă și mohorâtă, ca mai toate orașele Europei Centrale, Cavendish a lucrat în afara cazărmii de la Schönbrunn, pe la periferia orașului. Sarcina sa, specifică tuturor ofițerilor MI6, consta în racolarea și instruirea agenților. Ofițerii MI6 spionează doar ocazional ei înșiși, în ceea ce privește culegerea de

informații secrete. Cel mai adesea, strâng informații racolând agenți, oameni care au acces la secrete, dispuși să-și rișteviața divulgându-le. Aceștia și-ar putea prezenta serviciile (un agent care se oferă singur sau un transfug) și o fac de bunăvoie, fie pentru bani, fie pentru a putea fugi. Sau ar putea fi „convinși“ − poate au nevoie de un pașaport, au băgat mâna în borcanul cu miere sau au avut o relație amoroasă interzisă.

Cavendish, care avea numai 21 de ani, poseda încrederea în sine excesivă, izvorâtă din combinația unică de tinerețe și apartenența la lumea agenților secreți. Tatăl său își dusese familia în Elveția, dar murise într-un accident de alpinism când fiul său avea doar cinci ani. Mama sa hotărâse să rămână acolo, iar băiatul frecventase o școală dintr-un sat din Alpi și învățase bine franceza, germana și germana elvețiană. Cavendish fusese racolat de tânăr, pentru a se alătura Corpului de Informații la frageda vârstă de 19 ani, și a fost trimis la Cairo la sfârșitul războiului. Acolo l-a cunoscut pe un locotenent-colonel rotofei, cu față de bufniță, cu ochelari și pantaloni scurți kaki, mototoliți, și părul încâlcit. Maurice Oldfield, fiul unor fermieri din Derbyshire, școlit la un gimnaziu de stat, lucra în cadrul Serviciului de Securitate Britanic din Orientul Mijlociu. Era ofițer de informații autentic și îi fusese sortit să ajungă șef al MI6, unde avea să-l ia pe Cavendish sub aripa sa.

Cavendish străbătea orașul Cairo pe motocicleta sa Twin Triumph și, din când în când, se dădea drept prizonier german de război pentru a infiltra căile de fugă. Oldfield s-a alăturat MI6 și, curând, l-a urmat și Cavendish. A lucrat în cadrul R5, fostul departament al lui Philby („Spune-mi Kim“, avea să-i spună farul călăuzitor al serviciului când a intrat în birou), și în departamentul responsabil cu Austria, Germania și Elveția, iar prima lui misiune a fost să culeagă informații de la o delegație comercială elvețiană aflată în vizită la Londra. Antrenarea noilor ofițeri era o treabă făcută de mântuială și nu evoluase mult din perioada anterioară războiului, iar noul ofițer MI6 la Viena, abia intrat în domeniu și fără să fi fost instruit la bază, a sosit în oraș și a mers să stea de vorbă cu omul pe care îl înlocuia pentru a primi sfaturi în legătură cu modalitățile de a racola agenți. „Mi-ai putea spune cum să încep?“ „Va trebui să îți dai seama singur“, i s-a răspuns. „Cred că fiecare are metodele lui și nu știu ce ți-aș putea povesti.“[55]

Cavendish a simțit pe propria piele ce presupunea intrarea în Serviciul Secret chiar înainte să ajungă la Viena. În timp ce mergea cu mașina prin satele din nordul Germaniei și căuta o cale de fugă în eventualitatea că Armata Roșie urma să pornească spre vest, a luat la autostop doi tineri, un băiat și o fată, în jur de 20 de ani. Aceștia proveneau dintr-un oraș din Germania de Est, Prenzlau. Rușii aveau o garnizoană în oraș, iar Serviciului nu i-ar fi prins rău o sursă în zonă. Cavendish le-a oferit o cină la un motel. Fata se numea Frieda, băiatul, Alfred, și nici unuia nu-i plăcea rușii. Pentru ei, Cavendish era „Paul“. El a convins-o pe fată să urmeze o instruire de bază pentru câteva zile, iar Alfred a primit bani să se distreze. Fata a fost învățată cum să folosească un dispozitiv de emisie-recepție fără fir și sistemul de criptare OTP, care permitea ca mesajele să fie scrise într-un anume cod. Apoi, au fost trimiși acasă. Trei săptămâni mai

târziu, ea trimitea primul raport. Simplu. Însă, după șase luni, Cavendish a primit un mesaj să vină să o vadă pe Frieda. La cină, fata i-a spus că îi este teamă că iubitul ei o denunțase, bănuind-o că avea o aventură cu Cavendish. „Ești în siguranță“, a liniștit-o el. Cu următoarea ocazie, ea i-a spus că i se pare c-ar fi urmărită și că voia să stea în Vest. A fost nevoie de multă putere de convingere, dar fata s-a întors. Câteva săptămâni mai târziu, a fost prinsă, judecată și împușcată. Doar mult mai târziu amintirea tinerei avea să-l tulbure pe Cavendish, meditând la anii în care fusese tânăr și mult mai crud.[56]

Viața unui tânăr ofițer MI6 precum Cavendish la Viena era ocupată, în mare măsură, cu munca de rutină de menținere a unei structuri de spionaj − căutarea locurilor pentru cutia de scrisori moarte, unde documentele puteau fi lăsate de către un agent și apoi preluate de un ofițer britanic de caz, sau verificarea noilor case conspirative, pentru a le înlocui pe cele vechi, deconspirate (cererea de astfel de apartamente trebuie să fi păstrat piața imobiliară vieneză pe linia de plutire, erau de părere spionii). De asemenea, mai era și munca de recrutare a agenților de sprijin, muzicanții din berării, hamalii de la hoteluri, taximetriștii, care puteau fi utili în anumite operațiuni sau atunci când se punea problema întâlnirii cu agenții din tabăra adversă dispuși să vândă secrete.

Tentativele de a recruta agenți care puteau transmite secrete erau teribil de grele și reflectau amatorismul serviciului la vremea respectivă. Lângă somptuoasa abație barocă din Melk, Cavendish a intrat în vorbă cu un tânăr căpitan rus de artilerie pe nume Grigori, pe terasa unui bar situat pe malurile Dunării, întâlnire care a condus la un concurs de băut, în timpul căruia trebuiau să dea gata un amestec aproape letal de doi litri, de bere și de votcă. Se mai puteau întâlni? Două săptămâni mai târziu, s-au reîntâlnit la bar și au stat de vorbă despre situația fiecăruia, Cavendish întrebându-se dacă nu cumva își găsise o sursă în cartierul general militar sovietic. Două săptămâni mai târziu, Grigori nu a mai apărut. Proprietarului i s-a cerut să se intereseze discret, întrebându-i pe niște ofițeri sovietici de căpitanul Grigori, sub pretextul că acesta își uitase ceva cu prilejul ultimei vizite. I s-a spus că fusese trimis înapoi în Uniunea Sovietică. Nu a fost singurul ofițer rus cu care s-a împrietenit Cavendish și care, la scurt timp după aceea, avea să dispară. Un colonel pe care l-a întâlnit într-o seară la Operă a fost de acord să se întâlnească cu el trei zile mai târziu, la o berărie locală. Totul a mers bine și au stabilit să mai aibă o întâlnire peste o săptămână, într-un restaurant din centrul vechi al orașului. O echipă supraveghease restaurantul în cazul în care se încerca răpirea lui Cavendish, dar colonelul nu a apărut. O a treia persoană a telefonat la biroul acestuia și a aflat că și el fusese rechemat subit în Uniunea Sovietică. Ceva era în neregulă, și-a dat seama Cavendish, în grămadă exista un măr putred. De aceeași părere era și Securitatea de Campanie. La un moment dat, un camion în care se afla un agent a fost oprit la un punct de control. Agentul era deghizat și alături de el mai erau și 12 bărbați în uniformă. Totuși, un ofițer din Armata Roșie a scos o fotografie, l-a reperat pe agent și i-a făcut semn să coboare.[57] La un moment dat, activitățile MI6 au fost practic blocate și existau temeri că s-ar fi infiltrat sovieticii, un ofițer superior fiind chemat de la

Londra. S-a concluzionat că problema era lipsa de rigoare a Securității de Campanie.[58]

Pe lângă racolarea și instruirea agenților care trebuiau să caute semne ale războiului ce părea iminent, cealaltă sarcină a lui Cavendish era pregătirea pentru războiul propriu-zis prin construirea unei așa-numite rețele latente. Această misiune consta în racolarea de agenți în adormire și în îngroparea de arme și de sisteme de comunicație care aveau să fie activate numai în eventualitatea că Austria era invadată de Armata Roșie. Factorul uman și armamentul ar fi constituit, în acest caz, miezul unei rețele de rezistență, pe modelul acelora pe care le sprijinise Direcția de Operațiuni Speciale, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Acest lucru implica un comportament demn de pirații de pe Insula Comorilor: găsirea unui loc liniștit într-un parc sau într-un sat, apoi numărarea pașilor de la un copac sau un alt punct de referință, îngroparea unei cutii la o adâncime de un metru și apoi realizarea unei hărți cu instrucțiuni pentru recuperarea radioului sau a muniției. Cavendish a achiziționat un automobil american Chevrolet de mari dimensiuni, i-a schimbat plăcuțele de înmatriculare și l-a dus într-un atelier auto unde i s-a creat un compartiment secret în portbagaj, în care se puteau ascunde și arme, pentru ca acestea să poată fi trecute prin punctele de control sovietice, în timp ce se îndrepta spre Austria Inferioară. În Europa și în Orientul Mijlociu, lingourile de aur erau aruncate în lacuri, armele erau ascunse în peșteri și aparatele de radiorecepție îngropate, ca parte a aceluiași efort. Unele erau recuperate mai târziu, altele nu.

Mai existau și alte distracții în Viena, care aveau să-i atragă probleme lui Cavendish. „Activitățile mele sociale, la vremea aceea, erau centrate, în principal, în jurul a două tinere care lucrau pentru CIA, și trebuie să recunosc că, dedicându-le timp amândurora simultan, îmi epuizam o parte din energia pe care ar fi trebuit s-o dedic culegerii de informații“, își amintea el. Când nu curta americance, Cavendish culegea și el informații, într-o oarecare măsură, ieșind din Viena și trecând prin zona sovietică a Austriei pentru a ajunge în cea britanică. Destinația sa era un mic bar aflat pe malul unui râu, unde putea merge la pescuit. În drumul său, trecea convenabil de întâmplător pe lângă aeroportul controlat de sovietici. Chiar atunci, mașina începea să-i dea rateuri și trebuia să oprească, să ridice capota și să încerce să repare câte ceva. În acest timp, îndrepta un aparat de fotografiat cu teleobiectiv spre aerodrom și fotografia cât mai multe aeronave sovietice, pentru ca un amărât din Londra să stea să numere dacă erau mai multe sau mai puține decât weekendul anterior și să încerce să-și dea seama ce presupunea acest lucru.

Dincolo de strălucirea de fațadă, mare parte din activitatea obișnuită în cadrul MI6 consta, mai degrabă, în supravegherea de trenuri, uneori de avioane și rareori de vapoare. Acest lucru fusese valabil încă de la înființarea Serviciului, în anul 1909, când sarcina sa principală fusese strângerea de informații despre construirea de nave de către marina germană, în timp ce agenții săi racolați se plimbau prin porturi. În timpul Primului Război Mondial, rețelele de agenți din spatele liniilor inamice urmăriseră vagoanele care se deplasau pe liniile de cale ferată în timp ce împleteau. Un ochi pierdut

pentru vagoanele cu trupe, altul răsucit pentru altceva. Apoi, puloverul rezultat era trimis înapoi pentru analize. În Viena postbelică, metodele de strângere de informații nu se schimbaseră prea mult.

Recrutarea agenților se dovedea o sarcină dificilă, așa că sosirea unui transfug era cel mai bun lucru la îndemână. Fiecare transfug din Uniunea Sovietică, indiferent cât de neînsemnat ar fi fost, trebuia să răspundă la aceeași primă întrebare. „Are cunoștință despre un viitor atac asupra Occidentului?“ Și asta pentru că era întrebarea adresată iar și iar, la Whitehall, în cadrul reuniunii săptămânale a șefilor serviciilor de informații britanice. Se cereau răspunsuri de la fiecare stație din teren: „Sunt semne că rușii s-ar pregăti de război?“[59] Aceasta era prima solicitare și prima întrebare de la întâlnirile săptămânale ale serviciilor de informații. Motivul pentru care această întrebare apărea atât de des și de presant, la începutul Războiului Rece, este acela că nu existau prea multe informații de trecut în revistă. Marea Britanie era oarbă.

Când se punea problema obținerii de informații din interiorul URSS, nici Statele Unite și nici Marea Britanie nu aveau absolut nimic. Nu aveau nici măcar o sursă, nici măcar un agent. Oficialii de la Whitehall își exprimau adesea frustrarea din cauza sărăciei de informații în timp ce se străduiau să înțeleagă cât de departe era dispus Stalin să împingă criza. O analiză a Comitetului Reunit pentru Informații (JIC), din martie 1946, sublinia faptul că, în privința intențiilor rușilor, se ajunsese la concluzii „speculative“ întrucât „practic, nu avem informații directe, detaliate și reale despre situația din diferitele zone ale Uniunii Sovietice și absolut nici una despre intențiile, imediate sau generale, ale liderilor ruși“.[60] Serviciului MI6 îi fusese interzis să își trimită agenții să spioneze vreunul dintre Aliați în timpul războiului, iar interdicția se menținuse și după încheierea acestuia, spre frustrarea ofițerilor tentați să încerce.[61]

Lipsa de informații era cu atât mai dureroasă, cu cât se plasa în contrast profund cu vigilența serviciului în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Reputația MI6 fusese salvată de cutia pe care șeful i-o dăduse personal premierului. Înăuntru se aflau informații procurate în urma decriptării codurilor germanilor (precum cele generate de către mașina Enigma), în Bletchley Park. Acele informații le-au permis britanicilor să afle intențiile și detalii despre operațiunile germanilor și să întoarcă împotriva lor propriii agenți, în cadrul celebrului sistem Double-Cross. Dar, în timp ce atenția se muta de la un inamic la altul, perspectiva devenea tot mai neclară. Uniunea Sovietică era o mare gaură neagră, din care informațiile aveau să întârzie să apară mai bine de un deceniu, până când coroborarea informațiilor de la sateliți și de la primii spioni a produs o primă breșă. Altfel, ar fi trebuit să se mulțumească cu supravegherea trenurilor și cu fotografierea de aerodromuri.

Amenințarea invadării Europei Occidentale de către Armata Roșie era omniprezentă în acei primi ani ai Războiului Rece, înainte de rachetele cu focoase nucleare și pe promisiunea distrugerii reciproce. Frica și nesiguranța erau sporite de recunoaștere. Cum mizau pe frânturi de informații, estimările serviciilor de informații erau foarte departe de adevăr. În 1947, Comitetul Reunit pentru Informații credea că

sovieticii au o armată cu 170 de divizii, care puteau ajunge pe coasta Atlanticului în 40 de zile, cucerind în drumul său și Orientul Mijlociu. În realitate, cel puțin jumătate dintre aceste divizii existau numai pe hârtie.[62] Însă nimeni nu știa acest lucru. Teama că sovieticii puteau declanșa în orice clipă o invazie era viscerală și reală, iar dorința de a avea informații era presantă. Dacă acele divizii aveau să pornească spre vest, unele urmau să treacă și prin Austria. MI6 a primit însărcinarea de a forma o rețea complexă, care să avertizeze cât mai timpuriu posibil despre orice semn de declanșare a unui atac.

Rețeaua de supraveghetori de trenuri fusese înființată după război de către șeful MI6 din Viena, George Kennedy Young, unul dintre cei mai agresivi agenți din cadrul Serviciului. Young, scoțianul înalt, roșcovan, cu spirit independent și minte ageră, lucrase în cadrul serviciului de informații în Italia, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, și, după o scurtă carieră în jurnalism, fusese racolat de un vechi prieten de la Universitatea St Andrews. Viena avea să marcheze începutul rapidei sale evoluții pe scara ierarhică a Serviciului Secret și să-l facă să nutrească o ură profundă față de comunism, care avea să-l atragă ulterior spre dreapta spectrului politic.

Young era atras de operațiuni îndrăznețe, chiar dacă acestea implicau un oarecare risc. „O parte destul de importantă a muncii în serviciul de informații o reprezintă iritarea rușilor“, va afirma el mai târziu. „Încercăm să le cultivăm nesiguranță, incertitudinea față de propriii oameni.“[63] În Viena, a aflat că germanii reușiseră să facă fotografii în Uniunea Sovietică și că prețioasele informații fuseseră îngropate în zona sovietică a Austriei, chiar lângă un punct de control al Armatei Roșii. A organizat o operațiune în care un agent de distribuție a presei controlat de echipa lui să livreze presa la punctul de control cu o camionetă și să-i dea paznicului un exemplar dintr-o revistă deșucheată. În vreme ce paznicul răsfoia revista, fostul ofițer al Luftwaffe, care îngropase inițial plăcile fotografice, le-a dezgropat rapid și le-a ascuns într-un compartiment secret în spatele camionetei, după care a demarat în trombă.[64] „În spionaj, talentul stă în exploatarea slăbiciunilor umane“, scria Young mai târziu.[65]

În calitate de șef al biroului, principala sarcină a lui Young era să aibă o perspectivă generală strategică. Era adeptul acțiunii împotriva agresiunii sovietice. Se plângea des din cauza faptului că Ministerul de Externe și politicienii erau prea precauți când agenții săi raportau că sovieticii se foloseau de serviciile lor secrete ca să strivească Cehoslovacia și Ungaria sub bocancii lor. „Nu eram pregătiți să ne asumăm riscurile minime de a exploata slăbiciunile interne din blocul sovietic prin intermediul războiului activ, politic“, își va aminti mai târziu. „În toamna anului 1947, devenise limpede că următoarea țară pe care avea s-o invadeze comunismul era Cehoslovacia, dar nu s-a făcut nimic prin care să fie susținuți cehii care ar fi dorit să se opună față de ceea ce, de fapt, era o cacealma bine regizată.“[66]

Stalin își reafirma autoritatea acasă și peste hotare, hotărât să arate că nu se lasă intimidat. Nimic nu era mai periculos, credea el, decât să dea, cât de puțin, senzația că ar fi slab. Avantajul lui Stalin era acela că avea o mulțime de informații despre adversarii săi. Dacă ar fi fost folosit cu pricepere, acest lucru i-ar fi putut permite să-și calibreze cu

și mai mult succes amestecul de presiune reală și de cacealma, obținând un efect maxim, ca să știe când să insiste și când să cedeze. Stalin nu voia război, dar, după cum spusese Churchill, voia să culeagă roadele războiului, creând o serie de state-tampon supuse, în întreaga Europă de Est. Represiunile, epurările și loviturile de stat aveau să le ofere sovieticilor controlul asupra Ungariei, Cehoslovaciei și României, în anii de după război.

Austria trăia cu teama că urma la rând. La început, sovieticii cooperaseră ezitant cu celelalte forțe de ocupație. Dar, când Partidul Comunist a fost sancționat de electorat la alegerile din noiembrie 1945, sovieticii au răspuns crescând presiunea, mai ales asupra Vienei, unde controlau toate punctele de acces spre aeroporturi, de pe șosele sau căi ferate.[67] În anul 1948, tensiunea deja crescuse. Orașul privea temător cum sovieticii instituiau blocada asupra Berlinului. Ofițerii CIA au început să pregătească planuri de evadare, care cuprindeau plimbări prin pădurea vieneză, purtând *lederhosen*.[68] Ofițerii britanici au întocmit planuri secrete de a răspunde unui eventual puci prin forța armelor, ceea ce a dus la dispute legate de posibilitatea de realizare a acestora.[69] Armata britanică începuse promovarea Operațiunilor Speciale sub forma propagandei și a răspândirii de zvonuri pentru a încerca subminarea influenței sovietice în Austria și pentru alimentarea sentimentelor antirusești.[70] Young încercase să racoleze agenți din mișcarea comunistă austriacă și voia să trimită refugiați cehoslovaci și maghiari înapoi în țările lor, pentru a se infiltra până la vârful ierarhiei partidelor comuniste din țările lor.[71] Până la finele anului 1948, agenții săi raportau că Kremlinul părea să se retragă din activitatea sa revoluționară cea mai agresivă din Europa, în parte ca reacție la politica mai dură adoptată de Occident ca urmare a instituirii Blocadei Berlinului. Încercările lui Young de a infiltra agenți erau anevoioase. Nu mulți erau dornici să-și sacrifice cei mai frumoși ani din viață pentru a se infiltra în partidele comuniste.[72]

Young dispunea de un personal de aproximativ 20 de ofițeri și secretare și, era foarte conștient de acest lucru, majoritatea erau cunoscuți de către ruși. *Ibid.*, pp. 669–671 Deși primise resurse suplimentare, biroului MI6 din Austria nu-i era simplu să facă față așteptărilor. Rezidențele MI6 nu decid de capul lor care le sunt prioritățile. Acestea erau stabilite la Londra, de către diferitele departamente guvernamentale, în funcție de informațiile căutate. În anul 1953, existau, în total, 19 solicitări de informații cu mare grad de prioritate la care trebuia să răspundă serviciul de informații, de la ordinul de luptă sovietic și până la informațiile despre persoanele care călătoreau în Marea Britanie. Lista mai cuprindea încă 39 de cerințe. Biroul „cu greu reușea să facă față responsabilităților“, precizau unii oficiali.[73]

Dacă Young se afla în vârful ierarhiei serviciului de informații, iar Cavendish pe la mijloc, la bază se afla personalul din cadrul Securității de Campanie, care ducea la îndeplinire sarcinile cotidiene. În timpul manevrelor militare ale sovieticilor din primăvară și din toamnă, așteptau informații de la un om de legătură care lucra la căile ferate și apoi numărau vagoanele care treceau la miezul nopții. Când doi angajați din cadrul Securității de Campanie s-au dus, la un moment dat, să verifice numerele de

înmatriculare ale vehiculelor dintr-un vagon, brusc s-a deschis ușa și aceștia au fost nevoiți să se ascundă în spatele unui panou. Soldații din Armata Roșie care au coborât din vagon au început să urineze pe întuneric în dreptul panoului, ceea ce a dus la procesarea unei complicate cereri de compensații financiare, reprezentând contravaloarea serviciului de curățare a hainelor.

Interogarea zilnică a mulțimii de transfugi disperați și a persoanelor care treceau granița, oameni precum Jan Mašek, cădea în sarcina Securității de Campanie. Până la 160 de persoane erau prinse lunar și de la ele se extrăgea fiecare frântură de informație.[74] Documentele de identitate pe care le aveau aceștia erau și ele valoroase, întrucât falsificatorii MI6 le puteau folosi drept model pentru a crea acte pentru cei care erau trimiși înapoi. După ce transfugii furnizau toate informațiile, erau scoși în secret din țară. Britanicii îi scoteau din Viena pe ascuns, treceau pe lângă sovietici, spre zona britanică și pasul Semmering folosind un tren personal. Apoi erau adăpostiți într-un bar până când Securitatea de Campanie din Graz îi putea lua și conduce într-o tabără pentru persoane strămutate, unde așteptau, deseori timp de un an sau doi, să primească viză și să fie îmbarcați pe un vas din Italia spre o nouă viață în Marea Britanie, America de Nord sau Australia. Șansa de a vedea Occidentul de aproape în Austria reprezenta o tentație pentru soldații sovietici, pe care Statele Unite și Marea Britanie o încurajau. În 12 luni, Statele Unite s-au ocupat de o sută de soldați și de ofițeri sovietici.[75] Serviciile de informații ale Armatei SUA stabiliseră un traseu pentru soldații dezertori din Armata Roșie, recurgând la un preot iugoslav, fascist și corupt, aflat la Vatican, care era dispus să le acorde vize pentru America de Sud catolicilor merituoși, dacă aceștia, la rândul lor, erau dispuși să plătească 1 500 de dolari. O armată pestriță de criminali de război croați, colaboratori ai naziștilor și soldați din Armata Roșie s-a îmbarcat pe cargoboturi cu destinația America Latină.[76] Același traseu avea să fie folosit mai târziu pentru a-l trimite în Bolivia, prin Austria, pe Klaus Barbie, „Măcelarul din Lyon“ – cel care torturase, ucisese și trimisese nenumărați oameni la Auschwitz –, după ce colaborase cu americanii. Și alți naziști care au colaborat cu serviciile de informații americane au fost protejați.[77]

Cel mai important asemenea traseu deschis în Austria era, în același timp, și cel care ridica mai multe probleme pentru britanici. Până la 2 000 de refugiați evrei soseau în Viena lunar din est, la începutul anului 1946. Mulți dintre ei au ajuns la bordul unor nave care plecau din Iugoslavia și Italia și mergeau să lupte împotriva britanicilor, pentru a-i alunga din Palestina. Drept reacție, serviciile de informații britanice au infiltrat spioni printre refugiați ca să le furnizeze informații despre aceste rute și să încerce să le închidă.[78] În seara zilei de 19 martie 1948, 30–40 de kilograme de dinamită au explodat la hotelul Park, unde erau cazați mulți ofițeri britanici, între care și Cavendish.[79] Acesta îi urma unui atac asupra hotelului Sacher, care avusese loc câteva luni mai devreme și după ce fusese descoperit un rucsac cu o bombă, îngropat lângă șinele din apropierea locului prin care trecea un tren militar britanic.[80] Suspecții erau evreii care își transferau lupta din Orientul Mijlociu în Europa Centrală. Nici MI6 nu

avea mâinile curate. Astfel a fost demarată Operațiunea Embarrass, aprobată la cel mai înalt nivel politic, în cadrul căreia au fost aruncate în aer nave din porturi europene, care trebuiau să ducă refugiați evrei în Palestina. MI6 a plantat chiar documente false în Casanova, un club de noapte vienez, despre care se credea că este sub controlul KGB-ului (același club fusese frecventat și de către Graham Greene pe când scria *Al treilea om* și devenise locul unde își făcea veacul personajul Harry Lime).[81] Din documente reieșea, în mod fals, că evreii din Est ofereau MI6 informații valoroase, în speranța că astfel rușii aveau să oprească fluxul de refugiați.[82]

Cel mai apropiat aliat al britanicilor nu era prea util în această chestiune. Șeful biroului serviciului secret israelian, Mossad, LeAliyah Bet, care era în spatele evadărilor organizate pe baza documentelor false de la Crucea Roșie, se adăpostea în zona americană, unde lucra sub acoperire ca reporter.[83] Unii ofițeri americani îi antrenau în clandestinitate pe refugiații evrei și exista o politică semioficială de a închide ochii în fața activităților evreilor, inclusiv în ceea ce privește transporturile de arme.[84] De asemenea, grupurile de evrei începuseră să vâneze criminalii de război. Un grup numit Răzbunătorii folosea uniforme, documente și vehicule britanice pentru a intra în lagărele de prizonieri de război, capturând ofițeri SS ca să se răzbune.[85]

În sumbra pustietate umană a taberelor de refugiați bântuiau multe specii de necrofagi. Una dintre cele mai remarcabile era o britanică de 23 de ani, pe nume Daphne Park.[86] În vreme ce Securitatea de Campanie îi căuta pe fugarii din Est, Park luase urma naziștilor și a secretelor acestora. Park crescuse într-o fermă din Africa, delectându-se cu marii scriitori eduardieni, autori de romane de spionaj din vremea imperiului, precum Kipling și Buchan, și hotărâse că vrea să fie spioană. Războiul deschisese noi posibilități pentru femei și, având o ambiție uriașă și o mare dorință de a discuta direct cu superiorii ei, își găsise un post în cadrul Direcției de Operațiuni Speciale, unde antrena agenți din cadrul Rezistenței franceze. Fusese respinsă de MI6 la încheierea ostilităților, așa că intrase în agenția cea mai apropiată de ceea ce-și dorea ea, adică în Departamentul Tehnic de Informații de Campanie (FIAT). Acest plicticos nume cu rezonanțe birocratice ascundea misiunea departamentului de a depista criminalii de război din taberele de refugiați și de a descoperi oamenii de știință valoroși. Precursorul său fusese un grup numit 30AU, înființat în timpul războiului de către Ian Fleming, ofițer în cadrul Serviciului Naval de Informații, cu o imaginație bogată și care și-a menținut interesul și față de FIAT, din care făcea parte și Park, la înființarea acestuia.[87] În primul sau în al doilea an de ocupație, serviciul de informații britanic îi vâna pe cei care conduseseră lagărele de concentrare, inclusiv pe medicii care făcuseră experimente pe oameni. Echipa cumplit de săracă în resurse avea să dea crezare unor zvonuri despre naziști care țin întruniri clandestine în anumite restaurante sau despre faptul că Martin Bormann ar fi fost observat în districtul al 12-lea, unde locuia sub un nume fals.[88] Un profesor s-a sinucis înainte să fie predat tribunalului de la Nürnberg.[89]

Nu a durat mult până când căutarea oamenilor de știință naziști, care puteau da o mână de ajutor pe viitor, a înlocuit dorința de a face dreptate pentru fărădelegile

trecutului.[90] Existau puține reguli care să guverneze cursa celor patru puteri ocupante de a pune mâna pe indivizii din spatele progresului industrial și științific al Germaniei, dintre care mulți fuseseră membri SS. Secretele lor aveau să fie împărtășite direct companiilor comerciale de acasă.[91] Țintele cele mai importante erau experții în războiul biologic și chimic, în electronică, arme teleghidate, aerodinamică și război subacvatic.[92]

Daphne Park avea în subordine doi locotenent-colonei și un maior, toți specialiști în rachete, un sergent major și 20 de șoferi, precum și o femeie îngrozitoare de la Serviciul Auxiliar Teritorial, care o teroriza fără încetare pe Park, dar care o va forma.[93] Lipsa cunoștințelor de limbă germană i-a creat ceva probleme lui Park. I s-a spus că exista un profesor care lucrase la conceperea rachetelor teleghidate și care acum locuia într-o pădure, într-o căsuță care amintea de cea a lui Hänsel și Gretel. Când a ajuns aici, acesta s-a arătat foarte încântat s-o vadă și a început, cuprins de entuziasm, să-i deseneze schițe și să-i vorbească despre zboruri. Park a prins din zbor cuvântul „Blumen“, care credea că înseamnă „flori“. Așa că l-a trezit pe sergentul care moțăia și i-a spus să asculte bine și să-i traducă. Acesta i-a explicat că, din nefericire, profesorul studia traseele de zbor ale bondarilor mai degrabă decât ale rachetelor V2.[94]

În Germania, unde lupta pentru obținerea de secrete științifice era cea mai acerbă, toată lumea juca murdar. Industriașii germani erau „invitați“ în Marea Britanie, apoi reținuți și nu li se mai permitea să plece până nu le dezvăluiau toate secretele comerciale rivalilor britanici.[95] Americanii erau mai mult decât încântați să implice în propriul program de construcție a rachetelor oameni care realizaseră rachetele V2 cu care se bombardase Londra. În Austria, se făceau încercări disperate de a-i scoate pe oamenii de știință, specialiști în rachete și pe cercetătorii chimiști din zona sovietică înainte ca rușii să ajungă la ei. „Era foarte important să ajungi acolo repede, pentru că, dacă ajungeau rușii primii, pur și simplu îi răpeau, iar aceștia nu mai erau văzuți niciodată“, își amintea Park.[96]

Viena era un oraș al fărădelegii, în care nu puteai să ai mereu încredere în poliție și în care regulile jocului pentru spionajul din timpul Războiului Rece încă nu fuseseră stabilite. Drept urmare, orașul era cunoscut în rândurile spionilor drept „standul de tir“ – un cadavru descoperit într-un parc sau plutind în Dunăre era un fapt la ordinea zilei. Pe aleile întunecoase ale Vienei, frica pusese stăpânire nu numai pe cei implicați în afacerile secrete, dar și pe cetățenii de rând. Era frica de răpire. Începuse imediat după război, când dispăreau oamenii suspectați că ar fi colaborat cu anumite unități germane sau că i-ar fi ajutat pe naziști (o femeie, despre care se presupunea că ar fi fost informatoare a Gestapoului, a fost răpită din apartamentul său, legată și înfășurată într-un covor.) Când sovieticii au pierdut controlul asupra poliției vieneze, a crescut numărul de răpiri la comandă.[97] În 1948, valul de răpiri a devenit o chestiune politică fierbinte și se înregistrau și trei dispariții pe zi.[98] Din ce în ce mai mult, victimele erau oameni suspectați a fi spioni ai Occidentului. În decembrie 1947, un oficial austriac a fost vârât într-o mașină care îl aștepta în timp ce se îndrepta spre casă și, de atunci, nu a mai fost văzut niciodată. O studentă din Anglia a fost răpită după ce iubitul pe care îl

părăsise le-a spus sovieticilor că fata era creierul unui presupus grup de agenți ai serviciilor de informații britanice.[99] În total, au fost răpite 400 de persoane în trei ani, majoritatea de către sovietici, deși americanii nu se dădeau nici ei în lături de la răpiri din zona sovietică, persoanele respective fiind duse apoi în Vest.[100]

Statele Unite și Marea Britanie erau îngrijorate mai ales de modul în care se realizau răpirile, care le sugera că Moscova căuta ajutor pentru a construi bomba atomică.[101] Bomba americanilor era singura în stare să se opună forței convenționale a Armatei Roșii. Ofițerii de informații au fost trimiși cu misiunea clară de a descoperi ce oameni de știință căutau sovieticii, lucru care le putea sugera în ce stadiu al cercetărilor se aflau. MI6 intrase în posesia unor informații potrivit cărora sovieticii extrăgeau uraniu în apropiere de granița cehă cu Germania și existau informații că se mai căutau și alte zăcăminte în Bulgaria, fapt care a impus operațiuni urgente de strângere de informații pentru a investiga mai în detaliu chestiunea. Una dintre cele mai răspândite escrocherii la care recurgeau cei puși pe căpătuială în Viena era aceea a „vânzătorilor de uraniu“ care invadaseră Marea Britanie și America, aducând „mostre“ învelite în bumbac, introduse în flacoane cu pastile, cu promisiunea de a oferi și mai multe.[102] Eșecul de a anticipa testarea bombei atomice de către sovietici, în 1949, nu a făcut decât să sporească paranoia în legătură cu alte necunoscute. Ceea ce Londra și Washingtonul nu aveau să își dea seama decât mai târziu era faptul că sovieticii primeau ajutor din interiorul propriului program atomic al Occidentului, din partea lui Klaus Fuchs și Bruno Pontecorvo, al căror trecut comunist fusese omis sau trecut cu vederea.[103]

Daphne Park privea cu groază, dar, în același timp, cu o fascinație crescândă actele de cruzime ale sovieticilor. „Mulți oameni de știință erau răpiți de ruși. Acest lucru m-a făcut să îmi doresc să învăț limba rusă și să activez în Uniunea Sovietică, să văd cum era de fapt acolo“, își amintea ea mai târziu. „Am văzut dispărând cehi, polonezi, oameni pe care îi cunoscusem. Voiam să cunosc și să înțeleg oamenii care trăiau într-un asemenea regim.“[104] Avea să i se ivească ocazia. Șederea lui Daphne Park la Viena a fost de scurtă durată. Într-o zi, a venit la ea o femeie care i-a explicat că prietenul ei, un maior rus, era trimis acasă, dar că el nu era dornic să se întoarcă. Ar fi fost, oare, de acord să-l întâlnească? Daphne Park le-a făcut o vizită angajaților biroului MI6 cu care lucra ocazional. Aceștia s-au arătat extrem de interesați. Dar au avut dificultăți în a găsi destul de rapid o rută de evadare. Daphne a apelat la militarii pe care îi cunoștea ca să-l scoată pe rus. Acest lucru a atras atenția asupra ei. George Kennedy Young a decis că avea stofă. În 1948, ca o concesie făcută lumii moderne și care nu avea să fie repetată preț de alte două decenii, Park a devenit una dintre puținele femei care s-au alăturat MI6. A fost numită ofițer în spatele liniilor pentru Germania, Austria și Elveția. Într-un birou mic, sub o supraveghere extrem de strictă, acționa ca om de legătură al stațiilor aparținând serviciilor de spionaj, inclusiv al lui Anthony Cavendish, care o respecta pentru că o considera capabilă, deși cam lipsită de feminitate. Perioada de un an și jumătate petrecută în Viena a contribuit la formarea femeii care, într-un final, avea să devină controlor la MI6. Câteva decenii mai târziu, când a fost întrebată de unde izvora ura

viscerală și vocală față de comuniști și de regimul sovietic, pe care întotdeauna l-a numit pur și simplu „inamicul“, răspundea: „Îi văzusem pe străzile Vienei, felul în care se purtau, și m-a cuprins furia“.[105]

Când Armata Roșie înaintase spre vest, la sfârșitul războiului, înaintea acesteia fusese împins un mare val de refugiați. Și, după aceea, când a început să cadă Cortina de Fier, au urmat și alte mii. În întreaga Austrie, cel puțin un milion de polonezi, ucraineni, evrei, iugoslavi, cazaci și ruși albi se adăpostiseră în taberele imense destinate persoanelor strămutate. Câteva mii colaboraseră cu regimul nazist, și printre ei se aflau și criminali de război, care făcuseră parte din unitățile SS formate din elementele anticomuniste recrutate din rândul populației locale. Alții erau dezertori din Armata Roșie. Unii, pur și simplu, nu voiau să trăiască într-un regim comunist. Alții, precum rușii albi, fugiseră și luptaseră cu comuniștii încă de la Revoluția din 1917. Sovieticii voiau să-i recupereze pe toți și, spre rușinea lor mai târziu, inițial Aliații fuseseră de acord, urcându-i pe mulți dintre ei în vagoane de marfă pentru a fi transportați în Rusia.[106] Unii dintre cazaci au preferat să-și ucidă copiii și să se sinucidă decât să se întoarcă. De asemenea, Uniunea Sovietică și-a trimis temutele echipe de contrainformații SMERȘ (numele însemna „moarte spionilor“) pentru a-i vâna pe colaboraționiști și pe inamicii statului. A existat un caz în care se pare că un ofițer britanic a vândut un grup de generali ruși albi în Austria trupelor SMERȘ, pentru 14 kilograme de aur.[107]

Rolul jucat de Viena ca refugiu, deși unul nesigur, pentru aceia care fugeau din calea comunismului a făcut din acest oraș patria unei serii uluitoare de organizații-paravan care reprezentau diferitele grupuri de emigranți. MI6 și CIA aveau să lucreze îndeaproape cu acestea, în timp ce pieptănau taberele în căutare de agenți și informații din Est. Unul dintre aceste grupuri se reunea într-o casă conspirativă a MI6 din Weyringergasse, nu foarte departe de granița cu zona sovietică. Atmosfera semăna cu aceea a unei gări aglomerate, cu zarva permanentă a maghiarilor tineri și idealiști care treceau granița încoace și încolo. Unii acționau în calitate de curieri, alții strângeau informații și își contactau prieteni, alții organizau grupuri de rezistență. În centrul rețelei se afla Béla Bajomi, un maghiar care fugise ascuns sub vagonul unui tren, după cel de-al Doilea Război Mondial, și care apoi lucrase pentru MI6.[108] Asemenea altor grupuri de emigranți, își aveau și ei propriile rețele de strângere de informații și bătuseră la ușa CIA și MI6 ca să ceară și să ofere ajutor, promițând că populația locală era pregătită de revoltă. Sovieticii erau obsedați de aceste grupuri de emigranți și depuneau foarte multe eforturi pentru a le descoperi. Ocazional reușeau. În toamna anului 1947, a fost descoperită o întreagă rețea finanțată de către MI6 în Ungaria și au fost arestate 100 de persoane în urma „un incident nefericit“.[109]

Într-o seară, Bajomi a primit un mesaj urgent de la un coleg maghiar, în care îi spunea că se îndreaptă spre o casă conspirativă. A doua zi de dimineață nu mai era de găsit. Un taximetrist austriac în vârstă a spus că văzuse un bărbat cum este băgat cu forța într-o mașină cu numere de înmatriculare rusești. Un necunoscut a telefonat și a

cerut să vorbească cu Bajomi, două zile mai târziu. Acesta a spus că rușii nu reușiseră să-l ducă pe prietenul său în zona lor și a oferit informații care să ajute la organizarea unei operațiuni de salvare. I-a cerut lui Bajomi să se întâlnească cu el la distanță de un cvartal de zona rusească. Bajomi a luat cu el un revolver încărcat. A ajuns cu puțin înainte de ora 11 noaptea. În liniște și beznă, a trecut pe lângă apartamentele în stil baroc, avariate de bombardamente, și a ajuns lângă o clădire cenușie, mohorâtă. Toate ferestrele erau întunecate, cu excepția a două geamuri de la etajul superior. A trecut de ușile grele din stejar și a ajuns pe un hol, slab luminat de un bec gălbui, a urcat scările până la ultimul etaj, unde erau aprinse luminile, scoțându-și revolverul. În timp ce se apropia de ușă, a auzit glasuri vorbind în limba rusă și a dat să fugă. Ușile s-au deschis brusc și niște ruși în uniforme au pornit pe urmele lui. Alții se apropiau din capătul opus al coridorului. Doi bărbați l-au înșfăcat și l-au lovit în plină figură. I-au pus mâna la gură. O voce a spus în maghiară: „Acum te-am prins și pe tine. Tu ești adevărata țintă."

A fost vârât cu forța într-o mașină și dus înapoi în Ungaria. Ulterior, aflat într-o închisoare din Budapesta, a relatat din nou povestea capturării sale membrilor rețelei de rezistență la organizarea căreia ajutase. Mulți dintre ei abia ieșiseră din adolescență și printre aceștia se număra și fiul său. Ei fuseseră sursa informațiilor de bază, prea puțin importante, după care MI6 se dădea în vânt. Însă scrisorile lor, scrise cu cerneală simpatică și lăsate la casa conspirativă din Viena, fuseseră interceptate. Își riscaseră viața pentru a stabili locul în care se afla un terminal de autobuz, pentru a înmatricula un automobil sovietic sau pentru a afla care era producția de lapte și unt, iar acum se aflau în închisoare. Paul Gorka oferise detalii despre industria grea. Recrutase colegi, prieteni, rude și propria iubită. În închisoare, unii au spus că fuseseră victimele unei ambuscade în timp ce treceau Cortina de Fier. Unul dintre aceștia a vorbit despre un ofițer britanic din cadrul Securității de Campanie, pe care-l întâlnise într-un restaurant dintr-un sătuc și care îi dăduse o hartă și-i spusese să o ia pe un drum anume. Acolo descoperise că îl aștepta Poliția Secretă Maghiară. Într-o zi, Gorka l-a văzut pe Béla Bajomi prin mica fereastră de vizită a celulei sale. „Noi toți, aflați aici și peste hotare, am fost trădați de către membri ai Serviciului de Securitate Britanic aflați la un nivel foarte înalt", i-a spus omul slab, cu părul blond-deschis și cu uniforma în dungi alb-albastre de pușcăriaș. În aprilie 1951, Bajomi a fost executat, un gardian lăudându-se ulterior cu asta în fața fiului său. De asemenea, CIA-ul a descoperit că majoritatea agenților săi erau adunați în perimetrul delimitat de sârmă ghimpată al închisorilor din Ungaria. Puținii rămași liberi nu ofereau aproape nici un fel de informații.[110]

Americanii erau nou-veniți în acest joc al spionajului. Însă influența lor crescândă, în comparație cu britanicii tot mai vlăguiți, aproape falimentari, a devenit curând evidentă în Viena, fie în lucrurile mărunte, cum erau proviziile de ciocolată și de țigări oferite agenților, fie în dovezile mult mai însemnate de mărinimie din Planul Marshall, prin care s-au investit miliarde de dolari în reconstruirea Europei. Ofițerii MI6 susțineau că, în competiția pentru agenți, americanii „cheltuiau sume uriașe drept comisioane".[111] Ocupația a adus competiția acerbă în căutarea de informații, iar competiția era cea care

guverna piața. Un hamal de la un hotel vienez lucra simultan contra cost pentru serviciile americane, britanice, sovietice și franceze, și, în același timp gratis, pentru propria țară.[112]

CIA-ul era un serviciu tânăr, dar perseverent. Chiar dacă, inițial, dăduse dovadă de naivitate, învățase repede. Asemenea britanicilor, era în pragul disperării. „Nu trebuie să uitați că la început nu aveam nici un fel de informații", își amintea ulterior Richard Helms, oficialul responsabil din acea regiune și viitor șef al CIA. „Cunoștințele noastre despre ceea ce puneau la cale ceilalți, intențiile și capacitatea lor, erau nule, sau aproape nule." Mai târziu, Helms a recunoscut că cel puțin jumătate dintre informațiile despre URSS și Europa de Est din dosarele CIA erau false și că birourile din Berlin și din Viena deveniseră „fabrici de informații false".[113] Până în 1952, CIA-ul nu avea nici măcar un ofițer de caz vorbitor de rusă în oraș.[114] „Rezistența din Austria are o singură misiune clară și o mulțime de responsabilități marginale, multe dintre ele stupide", îi spunea Helms unui ofițer aflat în drum spre Viena. „Misiunea ta este să recrutezi ruși. Până când nu facem acest lucru, nu ne-am îndeplinit misiunea. Nu-mi pasă câte rapoarte trimite rezistența despre Partidul Comunist Ceh sau despre ordinul de luptă maghiar. Misiunea noastră principală este aceea de a ne infiltra în administrația sovietică, aceasta este singura cale prin care vom primi răspunsurile de care Casa Albă are atâta nevoie."[115]

La Viena, CIA a reușit, în sfârșit, prima infiltrare serioasă în serviciul de informații sovietic, aceasta fiind prima lor șansă de a controla un agent care era dornic să rămână pe loc și să ofere informații mai degrabă decât să defecteze. În noaptea de Revelion a anului 1953, un bărbat evident agitat s-a apropiat de o mașină în care se afla viceconsulul american, în sectorul internațional, pentru a cere îndrumări. Înainte să plece, a lăsat un bilet. „Sunt ofițer sovietic. Vreau să mă întâlnesc cu un ofițer american pentru a oferi anumite servicii."[116] Indica un prim loc de întâlnire și unul de rezervă, dacă prima tentativă eșua. Echipele de supraveghere ale CIA-ului au studiat locul întâlnirii pe nevăzute și au dat peste un ofițer voinic, provenit dintr-o familie de țărani, pe nume Piotr Popov, care lucra în cadrul serviciului rus de informații militare, GRU. Motivele sale nu erau câtuși de puțin nobile − se simțea singur și stingher, conștient de originile sale modeste. Și căzuse-n patima băuturii. O femeie de naționalitate sârbă, dintr-o tabără de refugiați, lucrase ca agent pentru el și îi devenise amantă. Acum tânăra trebuia să facă avort (într-un final, CIA-ul avea să plătească pentru trei întreruperi de sarcină). Un psiholog al CIA avea să-l descrie ulterior ca pe un „adolescent întârziat", care descoperise posibilitatea de a-și dezlănțui instinctele în Viena relativ libertină și să guste din plăcerile Occidentului.[117]

CIA-ul l-a trimis să se ocupe de el pe George Kisevalter, un munte de om, a cărui patimă pentru băutură avea să-i creeze probleme mai târziu. Se născuse în Rusia, dar familia sa nu se mai întorsese acolo după Revoluție. A fost trimis la Viena unde, după o primă întâlnire stânjenitoare, s-a apropiat firesc de Popov. „Singurul lucru pe care îl cer este să fiu tratat ca un om", i-a spus Popov lui Kisevalter.[118] Cei doi urmau să se

întâlnească de o sută de ori în următorii șase ani. Popov avea puține informații despre conducerea sovietică sau despre intențiile acesteia, dar a oferit o mulțime de detalii despre operațiunile sovieticilor din Viena, inclusiv numele multora dintre cei 70 de ofițeri KGB staționați acolo, ceea ce a permis întocmirea unei liste uriașe. Au fost adăugate și fotografii (în absența acestora, atunci când erau întrebate cum arăta cineva anume, multe surse răspundeau de obicei: „Ca rușii“).[119] Centrala CIA-ului i-a cerut, la un moment dat, echipei să-l pună pe Popov să organizeze un grup de rezistență în rândurile sovieticilor. Era o idee absurdă, care ar fi putut duce la demascarea sa și ar fi subliniat și mai mult abordarea încă naivă a problemei controlării agenților, adoptată de agențiile de informații occidentale. Popov a refuzat plin de mânie și, ani de zile, sintagma „un mic grup unit, de rezistență“ a devenit numele de cod folosit de rezistența CIA din Viena pentru „încă o idee năstrușnică de la centru“.[120]

Viena era mult mai mică decât Berlinul, încât echipe rivale de spioni ajungeau deseori să se cunoască din vedere și membrii lor dădeau la propriu nas în nas pe stradă. Uneori echipele Securității de Campanie Britanice se opreau la semafor și vedeau lângă ei o echipă de „infanteriști“ ruși (după cum erau cunoscuți oamenii sovieticilor care se ocupau cu supravegherea). Șoferul unui elegant BMW sovietic nou-nouț și cel al unui Austin britanic rablagit se salutau dând din cap. Era o distanță scurtă de mers pe șoseaua de centură din Innere Stadt, de la baza britanică de la Sacher, până la mai puțin confortabilul, dar mai impozantul Hotel Imperial care, împreună cu Grand Hotel de vizavi, erau cartierul general al sovieticilor și al KGB-ului.

Britanicii făceau tot ce le stătea în putință pentru a-și da seama ce se petrecea dincolo de holul de recepție placat cu marmură și împodobit cu candelabre al Hotelului Imperial. La un moment dat, doi oameni de serviciu austrieci au fost mituiți să scoată gunoiul, dar rușii au sesizat curând pericolul. Într-un birou aflat vizavi, a fost instalat un punct de observație de unde erau fotografiați toți cei care ieșeau și erau adăugați într-un dosar imens pe care un ofițer de la informații îl răsfoia frecvent. Cu prilejul unui Revelion, o echipă mai puțin experimentată din cadrul Securității de Campanie Britanice a vrut să împărtășească bucuria sărbătorilor cu omologii sovietici. Au încălcat protocolul și au sunat la Înaltul Comandament Sovietic de la Imperial să le ureze un an nou fericit. Veselia le-a fost tăiată scurt, cu câteva cuvinte rostite cu un puternic accent rusesc: „Nu ne provocați“. Și respectivul a închis.

Unul dintre acei ofițeri KGB, omologul lui Cavendish de la Viena, avea să fie protagonistul unuia din capitolele cele mai complicate din istoria Serviciului Secret Britanic. Pentru cei veniți din Occident, Viena avea un aer mohorât, lipsit de strălucire, dar, când Anatoli Golițîn a sosit cu trenul, a văzut numai oameni bine îmbrăcați și fericiți și magazine pline de produse, unde oamenii nu stăteau la coadă.[121] Golițîn, un bărbat încrezător în propriile abilități, se născuse în august 1926, într-un orășel din Ucraina. Crescuse printre porcii și găinile care rătăceau pe străzile tăcute și pline de praf. Dar, când avea patru ani, din cauza marii foamete din Ucraina, agravată de colectivizarea gospodăriilor din timpul lui Stalin, cadavrele în putrefacție începuseră să

umple livezile de cireși. Și, astfel, familia sa se văzuse nevoită să plece la Moscova.

Fiind prea tânăr să lupte în război, Golițîn intrase în academia SMERȘ, în septembrie 1945. Asemenea omologilor săi britanici, fusese inspirat de poveștile cu eroi care vânau agenți inamici. Fusese antrenat în tehnicile supravegherii, în folosirea informatorilor și în tehnica favorită a sovieticilor, „provocarea“. Aceasta presupunea, de exemplu, ca un ofițer sovietic să se dea drept ofițer britanic și să se întâlnească cu un sovietic suspectat de tendințe deviaționiste, ca să vadă ce avea să spună sovieticul (la Berlin, sovieticii au mers atât de departe încât au construit o replică a bazei americane într-un castel, cu falși americani în uniforme, vorbitori de limbă engleză, pentru a încerca să-și prindă pe picior greșit compatrioții).[122] În octombrie 1946, Golițîn a intrat în departamentul care se ocupa cu spionarea oficialilor sovietici de peste hotare, inclusiv a ambasadorilor, pentru a le testa loialitatea. Viena era unul dintre locurile în care era cel mai complicat să preîntâmpini contactul nepermis cu inamicul, așa că aproape toată lumea trebuia să supravegheze pe toată lumea, mergând până la șoferii care puteau fi convinși să-și denunțe pasagerii. Un consilier de rang înalt de la ambasadă era suspectat că ar fi spion britanic și a fost pus sub supraveghere.[123]

Prima misiune a lui Golițîn a fost aceea de a se ocupa de agenții din rândurile comunității de emigranți ruși, infiltrând indivizi din taberele de refugiați în interiorul diferitelor grupuri. O primă țintă a fost gruparea emigranților ruși antisovietici, NTS, și liderul local, Valeri Tremmel. O dată pe lună sau la două luni, agenții săi călătoreau cu trenul în diferite orașe de provincie din zona sovietică, unde Golițîn îi aștepta cu o mașină și le cerea informații. În primăvara anului 1954, au primit vizita unui șef din KGB care le-a explicat că Serviciul avea să-și intensifice activitatea împotriva NTS, eliminându-i liderii. Unul dintre agenții lui Golițîn a fost desemnat să-i administreze un drog lui Tremmel, drog adus din laboratorul special al KGB-ului. Agentul și soția sa au fost ascultați ca să se vadă dacă erau de încredere. Agentul a reușit să-i dea niște dulciuri cu droguri lui Tremmel, acesta fiind urcat într-o mașină și dus cu forța la Baden.

Rezidența KGB din Viena era împărțită în 14 departamente și, în septembrie 1954, Golițîn a primit o nouă însărcinare, aceea de a-i supraveghea pe britanici. Printre notițele din dosarul predecesorului său, a descoperit o scrisoare veche de la șeful Departamentului Britanic al KGB, în care i se solicita răpirea lui Peter Smollett, pentru a răspunde la acuzațiile potrivit cărora lucrase pentru MI6. Cel mai probabil era o acțiune de epurare a agenților de origine evreiască, pe care o începuse Stalin, dar care fusese abandonată după moartea acestuia.[124] Un alt raport făcea referire la o tentativă eșuată de a recruta o tânără englezoaică angajată în cadrul departamentului britanic de cenzură din Viena. Aceasta avusese o aventură cu un locotenent sovietic controlat de KGB. Într-o seară, cei doi au fost prinși în pat de un ofițer KGB care îi șantajase. Femeia îl trimisese la plimbare. Golițîn a găsit puțini alți agenți utili, în afară de un șofer de la Securitatea de Campanie din Viena, pe care l-a menținut activ.

În februarie 1954, KGB-ul din Viena a fost zguduit de un caz de defectare. Maiorul

Piotr Deriabin a traversat pe jos orașul și a mers la americani. Cuprinși de panică, sovieticii au trimis patrule înarmate să-l caute în centrul medieval Innere Stadt. Un ofițer CIA, care realizare interogatoriul inițial cu Deriabin, și-a dat imediat seama cât de valoros era acesta, precum și de faptul că amândoi îl foloseau drept agent pe același inginer-șef din armata sovietică.[125] Deriabin a fost ascuns într-un boiler, ca un sicriu, care avea câteva găuri ca să poată respira. Boilerul, trecut în acte drept „utilaj“, a fost dus în vagonul de bagaje al Expresului Mozart care ieșea din oraș, trecea prin zona sovietică și ajungea în zona americană a Austriei. Gardienii primiseră ordinul de a trage dacă rușii încercau să intre cu forța în tren (teoretic nu ar fi trebuit să urce, deși nici trenul nu ar fi trebuit folosit în misiuni de spionaj).[126] Șeful departamentului responsabil cu Germania și Austria din cadrul KGB-ului a făcut o criză de furie după defectare. A avertizat personalul că americanii aveau să se „lanseze într-un efort masiv de a aborda, șantaja, racola sau chiar de a răpi ofițeri și agenți“. Epurările, teama și denunțurile erau la ordinea zilei în serviciul de informații sovietic. Nimeni nu era de încredere. MI6 a decis să încerce să încurajeze și alte defectări, chiar și din rândurile soldaților simpli, pentru a spori neîncrederea. „Cel ce pare a fi un simplu nemulțumit ar putea fi, de fapt, călăul unuia sau al mai multor ofițeri din armată sau [direcția de informații] MVD, a căror moarte sau deportare va slăbi mașinăria sovietică prin subminarea autorității acesteia“, sugera un memorandum strict secret, care a ajuns pe masa șefului MI6.[127]

Sovieticii recrutau fără discriminare, de la oameni de afaceri la chelnerițe. Funcționarii publici și cei din administrație, care lucrau în zonele sub control occidental puteau fi abordați dacă aveau rude în zona sovietică. Chiar dacă nu aveau acces la secrete, puteau ajuta la identificarea posibilelor ținte care prezentau vulnerabilități legate de bani sau de sex. Câțiva dintre acești angajați le-au raportat britanicilor și americanilor că fuseseră abordați, și apoi aceștia au încercat să îi întoarcă împotriva sovieticilor ca să le servească informații false.[128] În același timp, KGB-ul ducea o campanie de seducție în Viena, recurgând la tineri frumoși din Europa de Est, care vorbeau bine limba engleză, aveau apartamente elegante și erau cu dare de mână. Personalul britanic era avertizat în mod special în legătură cu asemenea pericole.[129] Într-un caz, o secretară a adjunctului șefului de stat-major american pentru operațiuni a fost sedusă de un bărbat cu 20 de ani mai tânăr decât ea. „Cum rămâne cu toți acei ofițeri ale căror soții îi așteaptă acasă în timp ce ei se culcă cu toate femeile din oraș?“, a spus ea când a fost luată la întrebări de un ofițer, și a subliniat că șeful său avusese o iubită austriacă înainte ca soția sa să sosească și că ea nu trădase nici un secret. Cu toate acestea, a fost trimisă acasă.[130] Dar și spionajul militar american știa cum să exploateze slăbiciunile umane. Operațiunea Claptrap a avut drept țintă soldații sovietici care contractaseră o boală venerică și care erau convinși să trădeze secrete în schimbul medicamentelor și pentru a evita pedeapsa de a fi trimiși înapoi în URSS.[131]

Deși sovieticii împânziseră orașul cu spionii lor, britanicii aveau o sursă de primă mână, de neegalat. Dar nu era vorba despre un agent. În 1950, dacă mergeai pe

Aspangstrasse, în apropiere de linia de cale ferată pe care se transportau mărfuri, vedeai o prăvălie aparent obișnuită, cu ferestrele acoperite de scânduri bătute în cuie. Dacă mergeai în spatele prăvăliei, găseai un clopoțel, o ușă din oțel și o gaură prin care se putea trage cu ochiul. În spate erau trei soldați britanici cu pistoale semiautomate Sten. Pe lângă ei, scările coborau în pivniță și în inima uneia dintre cele mai secrete și mai de succes operațiuni de la începutul Războiului Rece.

Întreaga operațiune fusese ideea celui care îl înlocuise pe George Kennedy Young în fruntea biroului MI6 din Viena. Peter Lunn fusese căpitanul echipei olimpice britanice de schi din Bavaria, în anul 1936, iar tatăl său, sir Arnold Lunn, înființase agenția de voiaj Lunn Poly, utilizată, din când în când, de către MI6. Bărbatul micuț era liniștit și vorbea cu un glas blând, ușor peltic. Dincolo de aceste trăsături exterioare, se ascundea un slujbaș pasionat și extrem de eficient, deopotrivă zelos și înflăcărat în credința sa catolică și în convingerile anticomuniste. Potrivit unui coleg, undeva, într-un dosar, se află un bilet purtând scrisul mărunt al lui Lunn, care spune următoarele: „Comuniștii și comunismul sunt malefice. Este datoria tuturor membrilor Serviciului să îi calce în picioare cu fiecare prilej posibil.“[132] Când a venit la conducere, Lunn știa că, în mare măsură, informațiile pe care le avea la dispoziție erau bârfe mărunte ale agenților și transfugilor. Era nemulțumit că MI6 încă nu se infiltrase la nivelul decizional al sovieticilor din Austria. Într-o zi, în timp ce citea rapoartele unui oficial austriac, a remarcat că sediul Armatei Roșii din Viena comunica cu zona de est a Austriei prin cabluri care treceau prin sectoarele britanic și francez ale Vienei.[133] Poate că exista o soluție tehnică la această problemă. A adus un inginer minier și un expert în telecomunicații, angajat al poștei, pentru a discuta un plan prin care să sape un tunel spre cabluri și apoi să se conecteze la ele. Lunn l-a abordat pe ambasadorul din Viena, care a fost de acord, fără a prezenta ideea Ministerului de Externe spre aprobare, de teama unui refuz. „Nu m-aș fi putut privi în oglindă dacă ar fi avut loc o invazie, iar eu aș fi ratat șansa de a procura informații“, îi spunea ambasadorul Harold Caccia lui Lunn.[134]

Soldații Corpului Regal de Ingineri au săpat tunelul și apoi au fost trimiși imediat în Singapore, pentru a se preveni astfel orice scurgere de informații. A fost evitat și un dezastru timpuriu. O echipă dotată cu aparatură de înregistrare trebuia să ajungă cu trenul în zona britanică. Comitetul de primire a așteptat în zadar. Au primit, în schimb, un telefon în care se explica faptul că oamenii, pare-se, ar fi coborât într-o altă gară care părea să fie în zona rusească. „Nu vă mișcați, nu vă uitați la nimeni, nu vorbiți cu nimeni. Până ajungem, nici să nu respirați. Venim într-o jumătate de oră“, a spus ofițerul de serviciu și a plecat imediat. I-au găsit pe cei doi ingineri în uniforme britanice pe peron, cu valizele pline cu aparatura pentru interceptare.[135]

Aparatura a fost dusă în pivnița de pe Aspangstrasse. În lumina apusului, un trecător ar fi văzut șase persoane stând în fața unui tunel, cam la un metru și jumătate sub nivelul străzii. Firele duceau la un fel de tablou de comandă de genul celor întâlnite în centralele telefonice de pe vremuri, cu mai multe mufe în care se puteau introduce

jacuri. Unul dintre cei care stăteau în pivnița jilavă, cu căști la urechi, era un soldat care încă nu împlinise 20 de ani, pe nume Rodric Braithwaite.[136] Picase examenele de ofițer, dar reușise la mustață să intre în Detașamentul de Informații. Faptul că, inițial, dorise să intre la Cambridge pentru a studia rusa și franceză sugera că avea înclinație spre limbile străine, ceea ce i-a adus numirea în echipa de 13 din tunel, aproape toți având vârste de 18 și 19 ani. Echipa lucra 24 de ore din 24, în schimburi. Nu prea își dădeau seama dacă era zi sau noapte și numai o lumină slabă se răsfrângea pe cilindrii de ceară pe care își înregistrau roadele muncii lor. Unul dintre avantaje era că primeau permanent ciocolată și țigări. Faptul că fumau, precum și lipsa ventilației din adăpostul lor subteran au fost motivele pentru care ocupanții acestuia i-au dat porecla „Smokey Joe's“ („La Joe Afumatul“).

Cei care făceau interceptările, dar nu cunoșteau limba, trebuiau să asculte ceea ce păreau a fi conversații în limba rusă și apoi începeau să înregistreze pe cilindri. „Cei mai mulți dintre noi nu deosebeau limba rusă de limba cehă. Dumnezeu știe câte greșeli am făcut, pentru că nu ne-a spus nimeni“, își amintea Braithwaite. Erau conduși de un căpitan despre care Braithwaite credea că bea prea mult. În același timp, căpitanul considera că Braithwaite ridica o problemă de siguranță întrucât citea mereu revista de stânga *New Statesman*, deși Braithwaite se întreba și dacă nu cumva, măcar în parte, animozitatea dintre ei doi avea legătură cu faptul că, mai demult, căpitanul cântase într-o orchestră condusă de tatăl lui Braithwaite. După șase luni, Braithwaite a fost trimis să interogheze refugiații și, uneori, avea contacte sporadice cu spionii. Această experiență i-a sădit neîncrederea față de trădările inevitabile în lumea serviciilor secrete, așa că, atunci când a fost abordat la Cambridge, a refuzat un post la MI6, preferând să lucreze la Ministerul de Externe. Experiența din Viena i-a trezit scepticismul față de spioni, care avea să persiste pe toată perioada Războiului Rece și până la finele acestuia când a fost numit ambasador la Moscova și apoi președintele Comitetului Reunit pentru Informații.

Tunelul din Viena a fost o operațiune de succes. Se ascultau toate apelurile militarilor sovietici și cele internaționale ale civililor către București, Sofia, Praga și Budapesta. Le-a oferit un material bogat despre activitatea militarilor sovietici. Una dintre conversațiile esențiale interceptate a fost aceea între doi soldați ruși care discutau despre trupele ce urmau a fi demobilizate. Acest lucru însemna că războiul nu era în plan. Tunelul din pivniță a fost păstrat până în 1951, când sovieticii și-au mutat liniile de comunicație, dar au mai fost construite și alte tuneluri, care aveau să reziste până la finalul ocupației, în 1955; unul se afla sub un așa-zis magazin de bijuterii, un altul – în casa din suburbii a unei oficialități britanice.

Inițial, americanii nu au fost informați despre succesul britanicilor, dar începuseră și ei să lucreze la propriul plan. Succesorul lui Lunn începând din 1950, Andrew King, le-a dezvăluit secretul. King cunoștea Viena din anii 1930, când o vizitase în căutare de locații de filmare pentru compania cinematografică a lui Korda, London Film Productions, acoperirea sa ca agent MI6. Avea un aer extravagant, care ar fi fost, poate, potrivit pentru industria filmului, dar, pentru un spion, era destul de bătător la ochi.

Conducea un Jaguar elegant, verde, și îl însoțea adesea câinele său pechinez.[137] Era homosexual și fost comunist. Nici una dintre aceste caracteristici nu constituise până atunci un impediment pentru a lucra în Serviciul Secret, dar, până la urmă, aveau să-i atragă probleme.

În fiecare dimineață, rezultatele muncii echipei din tunel erau puse într-un coș de rufe și duse la stația MI6 din cazarma de la Schönbrunn. În urma acestei operațiuni rezultase atât de mult material, încât cei doi vorbitori de rusă de acolo au fost în curând copleșiți, iar stocul de casete creștea de la o lună la alta. S-a decis ca acestea să fie trimise la Londra spre a fi procesate. Casetele erau transportate cu un avion special al Forțelor Aeriene Britanice (RAF) de trei ori pe săptămână și apoi duse la noul Departament Y. Traducerea era realizată în decorul mărunt al unui birou al MI6 din Carlton Gardens, la numărul 2, în apropiere de Pall Mall, de către un amestec straniu de descendenți ai unor negustori englezi care lucraseră în Sankt-Petersburg, de emigranți ruși și de ofițeri din armata poloneză, care rămăseseră acolo după război. „Temperamentul slav se făcea simțit la tot pasul și se impunea mult tact și o atentă gestionare a situației pentru ca ritmul să fie menținut și mașinăria să funcționeze adecvat“, își amintește ofițerul MI6 care va deveni adjunctul șefului echipei din septembrie 1953. Ofițerul cu pricina era chipeș, de origine mai degrabă exotică, amestecul de sânge evreiesc, turcesc și olandez, ca să nu mai vorbim și de recenta experiență de ostatic în Coreea, câștigându-i o reputație de cuceritor în rândul secretarelor din cadrul biroului. Însă era un cuceritor feroce.

Într-o seară de octombrie a anului 1953, chiar după ora șase, respectivul ofițer a pornit la plimbare prin Soho spre Oxford Street. A savurat o ceașcă de ceai și o prăjitură, apoi a luat metroul de la Charing Cross. La sosirea trenului pe linia Northern Line, a urcat în ultimul moment. La următoarea stație, a sărit exact când se închideau ușile. A lăsat să treacă două metrouri și a urcat în al treilea. A coborât la Belsize Park și a mers spre ieșire, strângând nervos un ziar în mâna stângă. Pe stradă era liniște. „Din ceață, s-a îndreptat ușor spre mine un bărbat“, va povesti mulți ani mai târziu, „avea și el un ziar în mâna stângă. Bărbatul cu pălăria moale de fetru gri și cu pardesiul cenușiu, elegant, părea și el aproape decupat din ceață.“ Acestuia, un rus, nu-i fusese prea greu să scape de sub supravegherea MI5 la Londra. KGB-ul știa, din surse proprii din cadrul MI5, care erau procedurile folosite pentru a monitoriza ambasada. Ascultase chiar și discuțiile prin radio ale MI5 și știa care sunt momentele în care supraveghetorii luau pauza pentru micul dejun.[138] Chiar și așa, orice ofițer de informații rus era antrenat să meargă timp de cinci ore pe jos și cu transportul în comun pentru a evita supravegherea. Bărbatul de la MI6 i-a dat o hârtie împăturită. A spus că acolo se aflau detaliile precise legate de ascultarea telefoanelor și de operațiunile de plantare a microfoanelor din Viena și, de asemenea, și de alte operațiuni similare întreprinse în alte zone. Cei doi bărbați au convenit să se reîntâlnească peste o lună. O oră mai târziu, George Blake era acasă și lua cina cu mama sa. Era copleșit de un sentiment de ușurare. Nu mai era cale de întoarcere. Ulterior, avea să afirme că, în perioada petrecută în

Coreea, propria-i credință îi fusese înlocuită de credința în comunism. „Ajunsesem la concluzia că nu mai luptam pentru tabăra potrivită“, avea să spună. Exista și un motiv mai personal, pe care Blake nu l-a menționat niciodată. Avea o relație cu o secretară de la birou. Tatăl ei, genul tradiționalist, afirmase odată, în treacăt, că fiica sa nu avea să se căsătorească niciodată cu un evreu străin. Mai târziu, aflându-se în Seul, când un alt ofițer a venit în vizită la birou, Blake s-a confruntat din nou cu acest antisemitism endemic în administrația engleză de la acea vreme. Niciodată nu s-a simțit foarte britanic, și nici nu era, iar perioada petrecută în captivitate în Coreea, combinația de alienare, idealism și pragmatism pur l-a făcut să se ofere să treacă în tabăra cealaltă. Iar, când MI6 și CIA s-au reunit pentru a pune la cale un plan și mai ambițios de construire a unui tunel, Blake a profitat de ocazie. Britanicii aveau să contribuie cu experiența căpătată la Viena, americanii veneau cu banii, iar KGB-ul, mulțumită lui Blake, urma să afle totul.[139]

Oficialii KGB au decis să le permită colegilor de la Berlin din armata sovietică să continue să vorbească nestingheriți la telefon, cel puțin o vreme, fără să le spună că erau interceptați. Și asta pentru că au considerat că era mai important să păstreze secretă trădarea lui Blake, chiar dacă acest lucru presupunea ca CIA și MI6 să intre în posesia unor informații valoroase, decât să riște să-l demaște, lansând astfel un avertisment. Când, în sfârșit, Blake a fost numit pe un post din care era mai greu să fie urmărit, KGB-ul a decis să „descopere“ tunelul din Berlin, dând impresia că fusese o întâmplare. Și la Viena, Moscova a transmis mesaje de avertizare tardive colegilor de pe teren. În primăvara anului 1955, o scrisoare de la Moscova explica faptul că serviciile secrete britanice interceptaseră convorbirile telefonice ale militarilor sovietici. Era anexat și un document de aproximativ o sută de pagini, care oferea detalii despre unele conversații între generali sovietici și alți ofițeri. Rezidentului KGB, sau șefului stației, i s-a spus să i-l arate șefului serviciului militar sovietic de contrainformații în condiții stricte.[140] La vremea aceea, tunelul își atinsese, în mare măsură, scopul. Epoca Vienei ca primă linie a războiului informațiilor ajunsese la final, deși avea să rămână în continuare câmpul de bătaie al spionilor din amble tabere.

În 1945, vienezii nu se gândeau că urmau să se afle sub ocupație timp de zece ani. Dar le-au împiedicat drumul spre independență până la moartea lui Stalin, în 1953. Succesorul său, Nikita Hrușciov, a acceptat neutralitatea Austriei, politică cu care viza cucerirea țărilor din Lumea a Treia, iar acest lucru a deschis calea spre un tratat, semnat în mai 1955, care reconfirma existența unei Austrii independente. Începeau să fie trasate liniile finale de demarcație dintre Est și Vest în Europa Războiului Rece.

Semnarea tratatului a dus la un ultim val de operațiuni de spionaj. Majoritatea spionilor acționaseră în spatele paravanului ocupației și știau că trebuiau să plece. CIA-ul a reușit să plătească un agent imobiliar care îl ajuta pe un ofițer de rang înalt al KGB să-și găsească o locuință și imediat casa a fost înțesată de microfoane.[141] KGB-ul a încercat să-și infiltreze agenți în poziții cu influență strategică în viața publică austriacă și a îngropat transmițătoare radio în recipiente de plastic, cu care se puteau trimite

mesaje comprimate în suburbii.[142] Pe picior de plecare, puterile își pregăteau arsenalul în vederea următorului război, despre care încă mai credeau că avea să fie unul convențional. KGB-ul și-a pregătit oamenii în domeniul supravegherii, în utilizarea armelor ușoare și în jiu-jitsu, după care aceștia au început să lucreze sub acoperire ca să pregătească operațiuni de „partizani".[143] Au lăsat ascunzători pentru arme în satele din zona sovietică, dar și într-o mănăstire și în două castele în ruine.[144] Marea Britanie și Statele Unite au ascuns arme moderne, explozibili și bani în peșteri subterane, în cadrul Operațiunii Gladio, prin care se coordona activitatea din întreaga Europă Occidentală. MI6 a trimis ofițeri pentru a pregăti ascunzători și a recruta rețele de agenți care să conducă rezistența. „Nu e nevoie de multă imaginație ca să-ți dai seama că armata sovietică ne-ar fi vânat peste tot", afirma, câteva decenii mai târziu, unul dintre acei ofițeri ai MI6. „Bănuiesc că am fi dus o viață scurtă, dar interesantă."[145]

În octombrie, o mare mulțime s-a strâns să aclame în timp ce fiecare dintre cele patru steaguri care fluturaseră deasupra clădirii Comisiei Aliate de Control era coborât. Steagul sovietic a fost coborât ultimul. După zece ani, ocupația se încheiase. Câteva săptămâni mai târziu, Opera de Stat, simbolul mândriei vieneze, era redeschisă. Viena supraviețuise. Războiul trecuse. Dar loialitățile și trădările apărute în creuzetul Vienei aveau să evolueze și ele la un alt nivel, mai important.

6 *On the Cold War Front – Czechoslovakia 1948–1956* catalogul expoziției, Praga, 2009, http://www.ustrcr.cz/data/pdf/vystavy/katalog-na-fronte-en.pdf

7 Bob Steers, „Jan Mašek", *Intelligence Corps Journal*, 2005; interviu cu Bob Steers. Informații suplimentare de la Prokop Tomek, Institutul de Istorie Militară, Praga

8 Arhivele Naționale FO 1007/309, Rapoartele pentru Viena ale Securității Britanice de Campanie

9 Informații de la Prokop Tomek și din *On the Cold War Front*. Deceniul despre care se vorbea era 1950–1960.

10 Confirmarea apariției numelui lui Jan Mašek pe listă provine de la Prokop Tomek, Muzeul de Istorie Militară, Praga

11 Arhivele Naționale DEFE 21/33: un raport din anul 1950, întocmit de Philip Vickery, reflectă viziunea britanică asupra importanței Vienei. Viziunea americană se regăsește în „The Current Situation in Austria, CIA", 31 august 1949, desecretizat și disponibil pe www.cia.gov.

12 Suzanne St Albans, *Mango and Mimosa*, Virago, Londra, 2001, p. 318

13 Martin Herz, *Understanding Austria*, Wolfgang Neugebauer, Salzburg, 1984, p. 42

14 John Dos Passos, *Tour of Duty*, Riverside Press, Cambridge, 1946, p. 291

15 Ofițerii MI6 îndemnaseră la precauție înainte de a lua partea localnicilor, amintindu-le celorlalți că rușii le fuseseră aliați și că făcuseră mari sacrificii. Arhivele Naționale FO 1020/1272, Notă de la H.B. Hitchens

16 Arhivele Naționale FO 1007/306, Rapoartele secrete ale Securității Britanice de Campanie pentru perioada 17–23 august 1945

17 Han tipic german, în lb. germ, în original (n.tr.)

18 Arhivele Naționale FO 1007/309, Rapoartele pentru Viena ale Securității de Campanie, pentru primele luni ale anului 1948

19 Sigla Navy Army and Air Force Institutes, organizație creată de către guvernul britanic în anul 1921, cu scopul de a furniza produse și servicii militarilor din Marină și Forțele Aeriene. (n.tr.)

20 Ian Fleming, *Thrilling Cities*, Jonathan Cape, Londra, 1963
21 Norman Sherry, *The Life of Graham Greene*, vol. 2, Jonathan Cape, Londra, 1994, p. 252
22 *Ibid.*, p. 250
23 *Ibid.*, p. 84
24 Graham Greene, *Ways of Escape*, Penguin, Middlesex, 1982, p. 227; Sherry, *Life of Graham Greene*, vol. 2, p. 127
25 Este posibil ca Smollett să fi fost sursa acestei părți a poveștii, la fel și alții, dar întregul său rol se poate să fi fost ascuns de Greene și de ceilalți cineaști, ca parte a unei înțelegeri.
26 Referirea la vizita lui Philby este făcută în treacăt, pe o casetă, de către John Bruce Lockhart care a fost, pentru scurt timp, trimis la Viena, după război. De atunci, caseta a fost retrasă din Muzeul Imperial al Războiului.
27 Barbara Honigmann, *Ein Kapitel aus meinem Leben*, Hanser, München, 2004, p. 59
28 E.H. Cookridge, *The Third Man*, Arthur Barker, Londra, 1968, p. 21
29 Patrik Seale și Maureen McConville, *Philby: The Long Road to Moscow*, Hamish Hamilton, Londra, 1973, p. 64; Cookridge, *Third Man*, p. 28
30 Arhivele Naționale KV 2/1012-4, dosarul MI5 al lui Edith Tudor-Hart; KV2/1604-5, dosarul lui Alex Tudor-Hart
31 John Bruce Lockhart în Nigel West (ed.), *The Faber Book of Espionage*, Faber & Faber, Londra, 1993, p. 238
32 Citat în Miranda Carter, *Anthony Blunt: His Lives*, Macmillan, Londra, 2001, p. 153
33 Genrikh Borovik, *The Philby Files*, Brown, Londra, 1994, pp. 55 și 38–39
34 Honigmann, *Ein Kapitel aus meinem Leben*, p. 62
35 Borovik, *Philby Files*, pp. 55 și 137
36 Borovik în *ibid.*, p. 251, afirmă că Philby a văzut-o pe Litzi la Viena. Alte relatări vorbesc de Paris sau afirmă că desfacerea căsniciei s-a convenit prin corespondență. La vremea aceea, Litzi locuia la Berlin.
37 Honigmann, *Ein Kapitel aus meinem Leben*
38 Marie-Françoise Allain, *The Other Man: Conversations with Graham Greene*, The Bodley Head, Londra, 1983, pp. 18–19
39 Rufina Philby, Mihail Liubimov și Hayden Peake, *The Private Life of Kim Philby*, St Ermin's Press, Londra, 1999, p. 174
40 Asemănările au fost analizate, de exemplu, în Michael Shelden, *Graham Greene: The Man Within*, Heinemann, Londra, 1994, pp. 322–323; Sigfried Beer, „The Third Man", *History Today*, 1 mai 2001, vol. 51, p. 45
41 John H. Richardson, *My Father the Spy*, Harper Perennial, New York, 2005, p. 92
42 John le Carré, „We still need spies", *Guardian*, 2 martie 1999
43 John le Carré, *A Perfect Spy*, Coronet, Londra, 1987, p. 447
44 John le Carré, „The Madness of Spies", *New Yorker*, 29 septembrie 2008; John le Carré, „A service known only by its failures", *Toronto Star*, 3 mai 1986
45 Le Carré, „Madness of Spies"
46 Graham Greene, *Omul nostru din Havana*, Editura Polirom, Iași, 2005, trad. Radu Lupan (n.tr.)
47 Le Carré, „A service known only by its failures"; Graham Greene, *Our Man in Havana*, Vintage, Londra, 2001, p. 79
48 Peer de Silva, *Sub Rosa*, Times Books, New York, 1978, pp. 42–52
49 Anthony Cavendish, *Inside Intelligence*, HarperCollins, Londra, 1997, p. 64. Acesta poate fi incidentul la care se face referire și în Tom Bower, *The Perfect English Spy*, Heinemann, Londra, 1995, p. 206
50 Interviu cu Anthony Cavendish
51 Aluzie la titlul romanului umoristic al lui Jerome K. Jerome, *Trei într-o barcă* (n.red.)
52 Arhivele Naționale FO 1007/309
53 Arhivele Naționale FO 1020/1272, Raport secret al Securității de Campanie
54 Arhivele Naționale FO 1020/8 (72), Importanța Vienei în exploatarea informațiilor privitoare la țările învecinate Austriei și, în special, la ruși, strict secret, 10 noiembrie 1945

55 John Whitwell, *British Agent*, John Kimber, Londra, 1966, p. 26
56 Interviu cu Anthony Cavendish
57 Bob Steers, „The Rose and the Laurel“, *Intelligence Corps Journal*, februarie 2007
58 Keith Jeffrey, *MI6: The History of the Secret Intelligence Service 1909–1949*, Bloomsbury, Londra, 2010, pp. 670–673
59 Percy Cradock, *Know your Enemy*, John Murray, 2002, Londra, p. 50
60 Peter Hennessy, *The Secret State*, Penguin, 2002, Londra, p. 13
61 Jeffery, *MI6*, pp. 705–706
62 Cradock, *Know your Enemy*, p. 52
63 *The Heart of the Matter*, BBC TV, 22 septembrie 1985
64 Cavendish, *Inside Intelligence*, p. 189
65 George Kennedy Young, *Who is my Liege?*, Gentry Books, Londra, 1972, p. 31
66 George Kennedy Young, *Masters of Indecision*, Methuen, Londra, 1962, p. 26
67 Arhivele Naționale FO 1007/327, Comisia Aliată de Control din Austria – Raport al Comitetului Reunit pentru Informații, 18 aprilie 1946, Intențiile Rusiei în Austria
68 Richardson, *My Father the Spy*, p. 98
69 Arhivele Naționale FO 1020/3464, Memoriu strict secret, 23 martie 1950
70 Arhivele Naționale DEFE 28/31
71 Bower, *Perfect English Spy*, p. 186; Cavendish, *Inside Intelligence*, p. 188
72 Jeffery, *MI6*, p. 671
73 Arhivele Naționale DEFE 21/33 — conține lista priorităților Comitetului Reunit pentru Informații pentru Austria și reflectă și frustrările Londrei, în anumite privințe. Sursele suplimentare sunt menționate în Jeffery, *MI6*, pp. 669–671.
74 Arhivele Naționale DEFE 21/33
75 James Critchfield, *Partners at the Creation*, Naval Institute Press, Annapolis, 2003, p. 64
76 James V. Milano și Patrick Brogan, *Soldiers, Spies, and the Rat Line*, Brassey's, Washington DC, 1995, pp. 1–2 și 46
77 *Ibid.*, p. 201
78 Asher Ben Natan, *The Audacity to Live*, Mazo Publishers, Ierusalim, 2007, p. 34
79 Arhivele Naționale FO 1007/309
80 Arhivele Naționale FO 1020/99; Robin Steers, *FSS: Field Security Section*, publicat de Robin Steers, 1996, p. 23
81 Serviciile sovietice de informații au avut mai multe denumiri, până când au fost reorganizate sub titulatura de KGB, în 1953. Pentru o mai bună înțelegere, denumirea de KGB este folosită pentru organizație, în tot acest timp.
82 Jeffery, *MI6*, pp. 690–693
83 Critchfield, *Partners at the Creation*, p. 69; Ben Natan, *Audacity to Live*, pp. 37 și 55
84 Critchfield, *Partners at the Creation*, p. 69; Milano și Brogan, *Soldiers, Spies, and the Rat Line*, pp. 1–2 și 73
85 Ian Black și Benny Morris, *Israel's Secret Wars*, Hamish Hamilton, Londra, 1991, p. 188
86 Toate materialele despre Daphne Park provin dintr-un interviu realizat de autor, exceptând situațiile în care se menționează altceva.
87 Arhivele Naționale ADM 223/500
88 Arhivele Naționale FO 1020/1272 și FO 1020/14
89 Arhivele Naționale FO 1007/307
90 Arhivele Naționale FO 1032/1459
91 Arhivele Naționale WO 232/92; Tony Geraghty, *Brixmis*, HarperCollins, Londra, 1997; Iain Cobain, „How the T-Force abducted Germany's best brains for Britain“, *Guardian*, 29 august 2007
92 Arhivele Naționale DEFE 21/33
93 Interviu cu Daphne Park

94 Daphne Park, „Licensed to Kill?“, Prelegere cu prilejul centenarului Ian Fleming, Societatea Regală de Literatură, Londra, 12 mai 2009

95 Tom Bower, *The Paperclip Conspiracy*, Michael Joseph, Londra, 1987

96 Daphne Park, „Licensed to Kill?“

97 Detaliile despre răpire se regăsesc în Martin Herz, *Understanding Austria*.

98 Arhivele Naționale FO 1020/99 34

99 Herz, *Understanding Austria*, pp. 401–403

100 Milano și Brogan, *Soldiers, Spies, and the Rat Line*, p. 173

101 De Silva, *Sub Rosa*, pp. 4–5

102 Allen Dulles, *The Craft of Intelligence*, Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1963, p. 213

103 Pontecorvo a fugit din Marea Britanie în URSS. În 1953, când trebuia să asiste la un congres științific, a existat o încercare de a-l convinge să revină, oferindu-i amnistia în schimbul informațiilor despre programul sovietic. I s-a propus o întâlnire la Viena, oamenii de la Securitatea de Campanie au așteptat, cu armele pregătite, în zona britanică, dar acesta nu a venit. Steers, *FSS: Field Security Section*, pp. 157–158

104 Caroline Alexander, „Vital Powers“, *New Yorker*, 30 ianuarie 1989

105 Interviu cu Daphne Park

106 Arhivele Naționale FO 945/376

107 Christopher Andrew și Vasili Mitrohin, *The Mitrokhin Archive*, Allen Lane, Londra, 1999, pp. 177–179

108 Această relatare este preluată din Paul Gorka, *Budapest Betrayed*, Oak Tree Books, Wembley, 1986, p. 78

109 Márta Pellérdi, „Their Man in Budapest: James McCargar and the 1947 Road to Freedom“, Hungarian Quarterly, vol. XLII, nr. 161, primăvara 2001

110 William Hood, *Mole*, Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1982, p. 115

111 Jeffery, *MI6*, p. 671

112 Christopher Felix, *The Spy and his Masters*, Secker & Warburg, Londra, 1963, p. 132

113 Tim Weiner, *Legacy of Ashes*, Allen Lane, Londra, 2007, pp. 9, 17

114 Richardson, *My Father the Spy*, p. 106

115 Hood, *Mole*, p. 28

116 Clarence Ashley, *CIA Spymaster*, Pelican, Gretna, 2004, p. 82

117 John Limond Hart, *The CIA's Russians*, Naval Institute Press, Annapolis, 2003, p. 178; David E. Murphy, Sergei A. Kondrashev și George Bailey, *Battleground Berlin*, Yale University Press, New Haven, 1997, p. 268

118 Hart, *CIA's Russians*, p. 38

119 Hood, *Mole*, p. 74

120 Richardson, *My Father the Spy*, p. 111

121 Toate detaliile despre Golițîn sunt preluate din volumul 1 al memoriilor sale nepublicate, un exemplar al acestora fiindu-i oferit autorului. Un alt exemplar se află în Biblioteca Congresului, Washington.

122 Murphy, Kondrashev și Bailey, *Battleground Berlin*, p. 25

123 Peter Deriabin și Frank Gibney, *The Secret World*, Ballantine Books, New York, 1982, pp. 286–289

124 Referiri la planul de răpire se fac și în Christopher Andrew și Oleg Gordievsky, *KGB: The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, Hodder & Stoughton, Londra, 1990, p. 346

125 Ashley, *CIA Spymaster*, p. 102

126 *Ibid.*, p. 103; Hood, *Mole*, p. 152. Informațiile lui Deriabin au ajuns și la britanici și se face referire la ele în Arhivele Naționale KV 5/107

127 Arhivele Naționale KV 5/107, „Effects of recent Soviet defections and desertions“, 8 mai 1954. Șeful MI6 a cerut ca memoriul să îi fie prezentat șefului MI5.

128 Hood, *Mole*, p. 73

129 Arhivele Naționale FO 1020/99
130 Milano și Brogan, *Soldiers, Spies, and the Rat Line*, pp. 101–103
131 *Ibid.*, pp. 111–112
132 Nicholas Elliott, *With my Little Eye*, Michael Russell, Norwich, 1993, p. 49
133 David Stafford, *Spies beneath Berlin*, Overlook Press, New York, 2003, p. 16
134 Bower, *Perfect English Spy*, p. 180
135 Înregistrare audio oferită de Bob Steers
136 Interviu cu sir Rodric Braithwaite
137 Stafford, *Spies beneath Berlin*, p. 23; interviu cu A. Cavendish
138 Bower, *Perfect English Spy*, p. 84
139 George Blake, *No Other Choice*, Jonathan Cape, Londra, 1990, pl. 17–18; Bower, *Perfect English Spy*, p. 84; *Blake – the Confession*, BBC Radio 4, 1 august 2009; informații private de la un ofițer CIA care a lucrat cu Blake și din surse britanice
140 Memoriile lui Golițîn
141 De Silva, *Sub Rosa*, p. 93
142 Hood, *Mole*, p. 116
143 Arhivele Naționale KV 5/107 – include informațiile lui Holkov despre aceste rețele din Austria
144 Andrew și Mitrohin, *Mitrokhin Archive*, p. 467
145 Michael Smith, *The Spying Game*, Politico's, Londra, 2003, p. 192

CAPITOLUL 2
PREȚUL TRĂDĂRII

O bătaie puternică în ușa de la intrare l-a trezit pe Anthony Cavendish dintr-un somn adânc. Era ora trei dimineața. Cavendish era ofițerul de legătură al MI6 pe lângă Marina Regală din Hamburg, în zona britanică a Germaniei, oraș din care erau conduse operațiunile din partea de nord a Cortinei de Fier.[146] La ușă se afla unul dintre operatorii săi radio, într-o stare evidentă de agitație. Era o problemă de care trebuia să se ocupe urgent. Cu o noapte înainte, Cavendish și un ofițer duseseră trei agenți originari din țările baltice în cartierul roșu din Hamburg. Bărbaților, proveniți din taberele de refugiați, li s-a oferit o ultimă seară de distracție înainte de a porni într-o misiune secretă. Ar fi trebuit să fie relativ sigur, întrucât merseseră într-un bar din Reeperbahn, al cărui patron era un informator al Securității de Campanie. După plecarea lui Cavendish, bărbații mai rămăseseră să se distreze, dând pe gât un anume sortiment de coniac german și stând de vorbă cu niște fete machiate excesiv, în timp ce urmăreau spectacolul. Dar operatorul radio i-a explicat că, deși doi dintre agenți ajunseseră la casa conspirativă, cel de-al treilea și ofițerul MI6 „care avea grijă de el“ se luaseră la bătaie.

Cavendish s-a îmbrăcat repede și a pornit spre bar. Acesta era complet distrus. Poliția îi dusese pe toți cei implicați la secție. Cavendish i-a convins să-i elibereze pe cei doi oameni ai lor, dar au urmat discuții lungi și complicate, pentru a se asigura că acoperirea agenților, care se presupunea că erau oameni de afaceri veniți în vizită, nu fusese demascată. Acesta avea să fie începutul nefericit al uneia dintre operațiunile cele mai agresive și mai ghinioniste ale MI6 de la începutul Războiului Rece, care, alături de multe altele, avea să eșueze.

O zi mai târziu, cum vremea se îmbunătățise, agenții au fost duși la un debarcader dintr-un port aflat în apropiere. Acolo îi aștepta un german pe nume Helmut Klose. În timpul războiului, fusese căpitan pe vasele rapide (e-boat) care îi transportau pe germani în spatele liniilor sovietice, pentru a duce la îndeplinire acte de sabotaj. Cunoștea fiecare golfuleț aflat de-a lungul coastei Mării Baltice. MI6 cumpărase un vas german și-l dusese în Portsmouth pentru a fi echipat cu un motor nou silențios, care putea atinge 50 de noduri. Acoperirea lui Klose era aceea de angajat al Serviciului de Protecție a Pescuitului din cadrul Comisiei Britanice de Control.

Misiunea lui Cavendish era aceea de a pune la punct case conspirative, de a se ocupa de agenți și de a ține legătura cu Marina Regală. Omul său de legătură din marină era ofițerul Anthony Courtney, un om care spunea lucrurilor pe nume, a cărui carieră remarcabilă va face să fie mutat des, când la Moscova, când la Londra, din lumea obscură a serviciilor de informații, în lumina strălucitoare a parlamentului, sfârșind în dezastru, în mâinile KGB-ului. Courtney era poate unic printre ofițerii britanici de informații prin faptul că donase sânge Armatei Roșii.[147] La un moment dat, tatăl său le vânduse mașini-unelte rușilor și se întorsese din Uniunea Sovietică cu urși din lemn, frumos sculptați, și cu cărți de povești. Acestea îi erau inaccesibile fiului său, dar

contribuiseră la fascinația stăruitoare pe care o simțea față de tot ceea ce avea legătură cu Rusia, inclusiv față de femeile de acolo.

După ce intrase în marină, Courtney fusese unul dintre puținii occidentali care vizitaseră Uniunea Sovietică la mijlocul anilor 1930, perioadă în care avusese și legături cu MI6. Redactase rapoarte detaliate pentru Serviciul de Informații al Marinei, în care oferea detalii variate, de la cele despre vasele de luptă pe care le văzuse și până la salariul lunar al unui chelner. De asemenea, redactase documente în care detalia operațiunile care puteau fi demarate împotriva sovieticilor în zona Oceanului Arctic și a Mării Negre, în eventualitatea începerii unui război. „Mă tem că am idei destul de violente în privința a ceea ce am putea face cu adevărat URSS-ului dacă am încerca“, scria într-un raport din anul 1936.[148] Experiența acumulată l-a propulsat în postul de adjunct al Misiunii Navale de la Moscova în timpul războiului și navigase în Oceanul Arctic până la Murmansk prin furtuni atât de violente, încât ar fi putut detona minele din jurul navei. Anii petrecuți la Moscova au fost dominați de frustrări și obstacole, dar a reușit nu numai să doneze sânge într-un gest de solidaritate, dar, în același timp, să înceapă și o aventură cu o balerină de la Teatrul Balșoi, care a durat până când poliția secretă o forțase pe aceasta să rupă legătura.[149]

După război, a fost consultant MI6 pentru utilizarea ambarcațiunilor rapide și a submarinelor speciale pentru operațiuni în Marea Neagră. În 1948, a fost numit șeful statului-major din serviciul de informații la biroul naval din Germania, locuind cu soția într-o casă cu piscină și teren de tenis, deși se plângea permanent din cauza lipsei de bani. Germania i-a oferit șansa de a-și conduce propriile operațiuni în linia întâi, în timp ce deprindea modul în care ambarcațiunile rapide germane puteau fi adaptate pentru a ieși în liniște și cu viteză din porturile mai mici.

Courtney îl abordase pe Helmut Klose în luna mai a anului 1949. Klose nu fusese nazist, dar Courtney îi explicase că activitățile lui din timpul războiului fuseseră descoperite și îi sugerase că putea să își reia activitățile de acest fel.[150] Nu fusese nevoie să facă presiuni, deoarece Klose se arătase bucuros să reia lupta împotriva bolșevicilor. Adjunctul lui Courtney era John Harvey Jones, mai târziu președinte al ICI și realizator al emisiunii TV *Troubleshooter*, care intrase în Serviciul de Informații al Marinei după ce studiase rusa la Cambridge.

După câteva tentative ratate, șalupa albă a lui Klose, S-208, la bordul căreia se aflau agenții din țările baltice coordonați de Cavendish a părăsit, în sfârșit, portul, pe 31 octombrie 1949. Destinația lor era Letonia, care fusese anexată de Uniunea Sovietică în timpul războiului. Printre membrii grupului se aflau și foști membri SS, al căror trecut fusese șters cu buretele. MI6 purta acest nou război de parcă ar fi fost ultimul și căuta exilați pe care îi trimitea dincolo de liniile inamice. Aceștia fuseseră antrenați în Marea Britanie cum să folosească armamentul și cerneala simpatică, antrenându-se și la o sală de tir din Chelsea. Aveau o valiză maro în care se aflau radiouri, mitraliere și pistoale. În pungi de plastic etanșe aveau ascunse coduri și pașapoarte false. În curele aveau monede de aur și fiecare dintre ei avea o pastilă cu cianură în eventualitatea că erau

capturați.[151]

Popasul în Letonia nu a fost primul. După părerea membrilor MI6, coasta baltică era un punct vulnerabil al Cortinei de Fier. Serviciul britanic de informații o studiase cu atenție. Se știa că este păzită din turnuri de control camuflate, din puncte de observație ascunse și de către patrule de grăniceri, dar nu în mod constant. Zona situată cel mai aproape de mal fusese evacuată, iar insulele fuseseră declarate zone interzise. Vasele de pescari aveau informatori la bord și erau supravegheate de șalupe ale pazei de coastă, de la granița cu apele britanice.[152] MI6 mai încercase deja misiuni similare în Lituania, dar acestea eșuaseră lamentabil în urma unei ambuscade a KGB pe țărm.

Klose i-a lăsat într-un loc izolat. Au mers la casa unui preot și au spus parola: „Se poate cumpăra bere de aici?“ Agenții au trimis un mesaj prin radio la Hamburg, confirmând că misiunea începuse bine. Au pornit spre Riga și au mai bătut la o ușă. Veniseră să sprijine rezistența din păduri, au explicat ei. A doua zi, omul de legătură le-a spus că se duce să facă rost de mâncare. În schimb, a luat legătura cu un bărbat pe nume Janis Lukasevics. „S-au instalat și se simt ca la ei acasă“, i-a spus lui Lukasevics.[153]

Operațiunile din țările baltice erau conduse de un inspector posac și secretoman de la MI6 din Londra, pe nume Harry Carr. Carr, bărbatul cu nasul coroiat, cu ochi pătrunzători și păr brunet, era șeful unui grup de ofițeri MI6 pentru care al Doilea Război Mondial reprezentase numai un scurt răgaz din lupta încrâncenată împotriva adevăratului inamic. În secolul al XIX-lea, rușii fuseseră inamicii britanicilor în primele conflicte pe tărâmul spionajului ca parte a Marelui Joc din Asia. Sentimentele antirusești, de sorginte imperială, din Serviciul Secret au fost atunci dublate de o profundă antipatie față de bolșevism și de lupta sa de clasă. Pentru Harry Carr, confiscarea proprietăților era și ea o chestiune personală. Se născuse în portul rusesc Arhanghelsk, aflat în nordul îndepărtat, în ultimele săptămâni din secolul al XIX-lea. Tatăl său era proprietar de fabrici de cherestea, iar Carr crescuse în lux, cu teren de tenis cu gazon și slujitori, înainte ca totul să le fie luat de către bolșevici.[154] Un număr impresionant de ofițeri MI6 aveau legături cu vechea Rusie, fie direct, fie prin căsătorie. Acest lucru a dus la crearea unui grup extrem de motivat, dedicat cu trup și suflet confruntării cu sovieticii. În anii 1920, căzuseră victime ale operațiunii Trust/Trest, în care un fals grup de emigranți acționa drept capcană pentru agenți. Însă Carr și cei asemenea lui nu se învățaseră minte. Carr, omul mai înclinat spre acțiune decât spre planificare, a cerut să se ia măsuri agresive. „Exista o filosofie care afecta aproape tot ceea ce făceau, de tipul: «Trebuie să facem ceva. Nu contează ce, dar trebuie să facem ceva»“, își amintea un coleg care lucrase în departamentul lui Carr chiar după război.[155]

Carr era unul dintre cei dornici să pornească operațiuni împotriva sovieticilor după al Doilea Război Mondial, iritat de restricțiile impuse inițial de către guvern în privința operațiunilor pe teritoriul Rusiei. Într-un final, lesa a fost slăbită și s-a căzut de acord că se puteau lansa operațiuni, din afara Uniunii Sovietice, în perimetrul acesteia.[156]

Una dintre acestea a fost efortul de a sprijini partizanii din pădurile baltice. Însă un maior KGB ambițios, pe nume Janis Lukasevics, îi aștepta. Interogase un grup de letoni

care debarcaseră încă din 1945 și la sosirea grupurilor, din 1949, printre care și a celor păstorite de către Courtney și Cavendish, era pregătit să le prindă în plasă.[157] Adevărații partizani fuseseră aproape complet striviți de poliția secretă sovietică și șase dintre ofițerii săi KGB urmau să se dea drept partizani. „I-am dus într-un loc sigur“, își amintea Lukasevics, câteva decenii mai târziu, despre echipa trimisă în octombrie. „S-a luat hotărârea că nu trebuiau atinși.“[158]

Nou-veniții au fost ascunși sub niște lăzi de pește, într-un camion, și au fost duși să se întâlnească cu „frații din pădure“. Agenții MI6 au petrecut luni de zile în adâncul pădurii, unde i-au pregătit pe „partizani“ și le-au dat nume de cod. Li s-a spus că vor primi 20 de lire sterline lunar, într-un cont bancar din Londra. La un moment dat, un agent MI6 l-a cuprins cu brațul pe după umeri pe un „partizan“ și i-a mărturisit că, în primele câteva săptămâni, fusese îngrijorat că era vorba de o capcană a KGB-ului. Au început să furnizeze informații Londrei, profiluri de persoane, mișcări de trupe și date despre producția din fabrici, nimic deosebit, dar informații destul de importante cât să apară în rezumatul săptămânal de activitate al MI6, redactat pentru Ministerul de Externe. Au mai sosit agenți, inclusiv un alt agent KGB sub acoperire, infiltrat să raporteze despre fiecare element al operațiunii.[159] În decurs de cinci ani, Klose va mai trimite mulți alți agenți în zona baltică. KGB-ul avea să-i captureze și, în unele cazuri, să-i tortureze și să-i ucidă. MI6 fusese înșelat, trădat. Cine era de vină?

În vreme ce operațiunea letonă era în plină desfășurare în extremitatea nordică a Cortinei de Fier, o acțiune secretă și mai ambițioasă, dar la fel de sortită eșecului, era întreprinsă de către MI6 în sud. Într-o noapte fără lună, în ziua de 3 octombrie 1949, un vas numit *Stormie Seas* se afla la circa 180 de metri de un golfuleț de pe coasta albaneză. Un grup de bărbați a urcat într-o barcă de cauciuc și a vâslit spre mal.[160] Locul de debarcare, ascuns de întuneric, era o râpă îndepărtată de la baza unei costișe și, pe o potecă, se ajungea la dealul acoperit de arbuști. Unuia dintre oameni i s-a părut că zărește o lumină, dar, câteva secunde mai târziu, aceasta a dispărut. Când un soldat britanic din marină a adus și restul echipei cu șalupa, a descoperit că primii sosiți erau încă acolo, nesiguri de ceea ce îi aștepta în întuneric. I-a îndemnat să urce dealul. „S-au furișat cu toții“, își amintea acesta mai târziu. „Aveau să fie extrem de dezamăgiți.“[161]

Cei nouă bărbați s-au despărțit din nou în două grupuri. În câteva ore, unul din grupuri a fost atacat, și trei dintre membri au fost uciși. Ceilalți au luat legătura cu sătenii, care le-au spus că în zonă erau staționați soldați de câteva zile. Forțele de securitate albaneze se pregătiseră de săptămâni bune. Rețelele lor de informatori fuseseră avertizate să fie atente.[162] La stația radio din Corfu, echipa MI6 care se ocupa de operațiune a început să fie cuprinsă de panică pe măsură ce zilele treceau fără să fi stabilit vreun contact. După o vreme, mesajele au început să se întoarcă cu greu și câțiva supraviețuitori au ajuns în Grecia să dea veștile proaste. O a doua echipă care ajunsese fusese și ea așteptată și căzuse în capcană.

Obiectivul acestor echipe era să ia pulsul evenimentelor în vederea pregătirii înlăturării guvernului albanez.[163] Pierderile au fost însemnate, dar nu într-atât încât să-i

descurajeze pe cei care deciseseră că aceasta era modalitatea în care trebuia purtat Războiul Rece. Aveau loc, târziu în noapte, conferințe în care se analiza ceea ce nu funcționase. Stând la adăpost într-un birou din Pentagon și monitorizând acele prime debarcări, un american a ajuns la concluzia că probabil exista o scurgere de informații. Omologul său, noul om de legătură de la MI6, despre care americanii au constatat că era reconfortant de englez și doar puțin excentric, după standardele stabilite de colegii săi, a păstrat tăcerea.[164] La vremea aceea, regula nescrisă era, după cum își amintea un ofițer MI6, să respingi fiecare obstacol cu replica: „Nu există nici un motiv de îngrijorare, continuați, indiferent de situație“.[165]

URSS-ul era considerat de către Comitetul Reunit pentru Informații, în 1948, drept un „stat ostil, mesianic, cu o misiune mondială de a grăbi eliminarea capitalismului“.[166] Albania fusese identificată și de către MI6 și de către CIA drept punctul vulnerabil al frontului comunist și, în februarie 1949, se luase decizia ca aceasta să fie terenul de încercare pentru „decomunizare“, politică în multe privințe la fel de agresivă ca și încercările KGB-ului. Toate mijloacele, mai puțin războiul, erau de luat în considerare.

Marea Britanie avea o problemă. Banii, sau mai bine spus lipsa acestora. Țara era falită. Soluția era evidentă: americanii. Nu a fost nevoie de prea multă putere de convingere. Marea Britanie se retrăgea din lumina reflectoarelor și ceda rolul principal. În februarie 1947, Londra informase Washingtonul că sprijinul său economic și militar acordat Greciei și Turciei va trebui sistat, deoarece Marea Britanie era în pragul falimentului. Dat fiind pericolul ca respectivele să cadă pradă comunismului, președintele american a prezentat lumii Doctrina Truman, prin care li se oferea ajutor tuturor „popoarelor libere care rezistă subjugării“. Aceasta a fost urmată de Planul Marshall, prin care se oferea ajutor economic pentru a preveni extinderea influenței comuniste. A fost însoțită de o creștere în intensitate a propagandei și a numărului de acțiuni secrete, inclusiv sprijinirea grupurilor de emigranți și finanțarea partidelor anticomuniste în țări precum Italia, unde se făcuseră mari eforturi în vederea „câștigării“ alegerilor din 1948. Expresia la modă pentru a descrie această situație era „război politic“. Acesta includea de la propagandă la manipularea prețurilor bunurilor de larg consum, de la contrafacerea banilor până la sabotaj, de la finanțarea organizațiilor-paravan și până la aruncarea de fluturași din baloane cu aer cald (unii dintre aceștia, destinați Cehoslovaciei, au fost descoperiți de niște fermieri scoțieni, spre uimirea acestora).[167]

Albania era poligon de încercare pentru scopul cel mai agresiv al războiului politic. Ministrul britanic al Afacerilor Externe, Ernest Bevin, un anticomunist convins grație luptelor pe care le purtase cu sindicatele, era un adept al acestuia. Existau diferențe de abordare între Londra și Washington, mai ales în privința celor care trebuiau susținuți. Într-o discuție cu secretarul de stat american, Dean Acheson, Bevin lansa marele strigăt de luptă britanic: „Există niște regi pe care i-am putea pune la conducere?“[168] Nu toată lumea din Ministerul de Externe britanic și din Departamentul de Stat american era de acord cu acest plan, dar MI6 și-a găsit un susținător entuziast la Washington în persoana

lui Frank Wisner, cunoscut drept Wiz. Fostul jurist din Mississippi era obsedat de ideea de a recurge la operațiuni secrete pentru a-i înfrunta pe sovietici. Dintr-un sediu cunoscut drept „palatul șobolanilor“, din cauza rozătoarelor care mișunau pe coridoare, acesta conducea Biroul de Coordonare Politică (OPC), a cărui misiune era să poarte războiul secret, misiune pe care și-a îndeplinit-o și după ce OPC a fuzionat cu CIA, în 1950. În 1951, Wisner cheltuia deja peste 200 de milioane de dolari pe an cu operațiunile secrete, de trei ori suma cheltuită pentru culegerea și analizarea informațiilor.

MI6 și CIA au avut întotdeauna două misiuni: culegerea de informații și operațiunile secrete. Cea din urmă presupunea conceperea de acțiuni care, apoi, erau duse la îndeplinire fără ca implicarea guvernului să fie dezvăluită. Pentru Wisner și oamenii săi, spionajul presupunea acțiune, nu culegere de informații. „Bătăliile cele mai importante, decisive, din războiul secret sunt purtate pe vastul tărâm al operațiunilor politice secrete“, scria James McCargar, care conducea din partea americanilor operațiunea din Albania. „Scopul național suprem în războiul secret nu se rezumă la cunoaștere, ci la păstrarea și extinderea forței naționale.“[169] Însă nu toată lumea era de acord. „Aspectul operațional ne distrage atenția de la scopul principal informațional“, avertiza un personaj marcant din cadrul spionajului american.[170] Dar CIA, chiar mai mult decât MI6, a început să fie stăpânită de o cultură paramilitară, entuziasmată de posibilitățile pe care le ofereau acțiunile secrete. Statele Unite au decis că exista o singură modalitate de a lupta împotriva unui nou dușman implacabil, letal, hotărât să-și impună dominația. „Într-un asemenea joc, nu există reguli“, se spunea într-un raport oficial, folosindu-se un limbaj care avea să fie reluat după evenimentele din 11 septembrie. „Normele, până acum acceptabile, de comportament uman nu se mai aplică. Dacă Statele Unite vor să supraviețuiască, conceptul american adânc înrădăcinat de «fairplay» trebuie regândit… Trebuie să formăm servicii de spionaj și de contraspionaj eficiente și trebuie să învățăm să subminăm, să sabotăm și să ne distrugem inamicii prin metode mai inteligente, mai sofisticate și mai eficiente decât cele folosite împotriva noastră.“[171] („Nu ne putem permite să folosim metode mai puțin crude decât cele folosite de adversarii noștri“, afirmă un spion britanic, personaj în romanul lui John le Carré, *Spionul care venea din frig*.)

Finanțarea planului britanicilor vizând Albania nu era o problemă pentru spionii americani doldora de bani, care aveau acces la fonduri secrete deturnate din Planul Marshall, aproape fără nici un fel de probleme.[172] Ne putem imagina cu ce invidie trebuie să fi privit Serviciul Secret Britanic, lipsit de fonduri – adăpostindu-se în clădirile de pe Broadway din apropiere de stația de metrou St James, cu podelele acoperite cu linoleum maro, cu mobilier prăpădit și becuri atârnând direct din perete – spre bogăția vărului său mai tânăr și mai îndrăzneț. Dincolo de suprafață, câțiva angajați de la Washington au sesizat un puternic resentiment față de americani, mai ales în rândurile unor britanici din clasele superioare, cărora nu le plăcea nici să cedeze ștafeta, nici pornirile antiimperiale ale americanilor.

Conștientizarea faptului că nu mai erau la comandă și că depindeau de mărinimia

americanilor era exprimată în lucrările de ficțiune ale unuia dintre prietenii lui Anthony Courtney, fost coleg din cadrul Serviciului de Informații al Marinei, care, exact când operațiunea din Albania ajungea la apogeu, își scria primul roman. „Ai noștri sunt categoric interesați de ceea ce se întâmplă aici. Oferă misiunii exact aceeași importanță ca și ai voștri și nu cred deloc că e o nebunie. De fapt, cei de la Washington regretă că nu dirijăm noi spectacolul[173]“, îi explica omul CIA-ului lui James Bond. În timp ce operațiunea britanică a lui Bond, condusă de la masa de bacara din Casino Royale mai degrabă decât din munții Albaniei, părea un eșec, omul CIA-ului, Felix Leiter, împinge un plic pe masă, „gros cât un dicționar“, pe care scria: „Ajutor Marshall. Treizeci și două de milioane de franci. Cu complimente din partea Statelor Unite“, ceea ce îi permite lui Bond să devină eroul zilei și să-și distrugă inamicul. În lumea izvorâtă din fantezia lui Ian Fleming, britanicii erau încă la conducere, chiar dacă aveau nevoie de banii americanilor. Era un fel de realitate alternativă, iar cititorul britanic se putea consola cu gândul că, deși zilele imperiului și ale măreției apuneau, Marea Britanie încă se pricepea la ceva; era o lume în care iluzia puterii și a influenței putea fi păstrată prin persoana unui superspion nemilos, cu sânge rece.[174]

În cazul adevăratei operațiuni din Albania, schimbul nu a fost chiar atât de clar în favoarea uneia din părți. În schimbul banilor americani, Marea Britanie putea oferi două lucruri − pretenția (numai parțial acoperită de realitate) de a avea datele și cunoștințele necesare despre Albania și, de asemenea, un aspect crucial, proprietățile din care să-și conducă operațiunile. Rămășițele imperiului, din Cipru până în Hong Kong și, mai târziu, Diego Garcia, au fost și ele utile, iar înclinația americanilor de a favoriza decolonizarea își avea și ea, cu siguranță, limitele ei. „Ori de câte ori vrem să ne implicăm într-un loc“, îi mărturisea Frank Wisner unui ofițer MI6 despre care crezuse, în mod eronat, că era de partea sa, „descoperim că britanicii dețin în apropiere o insulă ușor accesibilă.“[175] În cazul Albaniei, locul cu pricina era Malta.

Diferențele culturale dintre spionii celor două țări sunt surprinse în relatarea lui McCargar despre participarea la reuniuni de lucru, de o parte și de alta a Atlanticului. Ajuns la Washington, acesta a văzut pe un perete o schemă birocratică, organizațională, pentru operațiunea din Albania. „Un coleg a arătat spre ea și a spus că aveam nevoie de 457 de corpuri. Nu credeam că putem găsi 457 de corpuri și am spus că m-aș mulțumi cu șase creiere“, își amintea McCargar. O săptămână mai târziu, a mers la Londra pentru discuții. După o oră-două, cineva a spus: „De ce nu-l aducem aici pe bătrânul Henry? El știe de chestiunea asta.“ „O zi sau două mai târziu, a apărut bătrânul Henry din Sussex și, când i-a fost prezentată problema, într-un final a fost de acord să își asume misiunea, deși, după cum a spus el: «Asta va însemna să-mi las grădina în devălmășie, înțelegeți? Abia am început s-o aranjez.»“ A spus mai apoi că avea nevoie de un total de șase persoane care să-i raporteze.[176]

„Bătrânii Henry“ din operațiunea din Albania formau un grup de veterani din Direcția de Operațiuni Speciale (SOE) care aveau să fie cunoscuți drept „Muschetarii“. În timpul războiului, SOE trimisese oameni și arme să sprijine lupta albanezilor mai întâi

împotriva italienilor și apoi împotriva germanilor. Se produsese o divizare clară și înverșunată între cei care îi susțineau pe partizanii aliaților comuniști și cei care colaborau cu naționaliștii și monarhiștii și care erau de partea regelui exilat Zog (instalat pe aproape întreaga perioadă a războiului pe linia frontului din Henley-on-Thames). Partizanii se dovediseră mai dornici să lupte cu germanii și, într-un final, liderul lor, Enver Hoxha, va ieși învingător, instalând un guvern comunist care, la rândul său, nu avea încredere în britanici pentru că sprijiniseră rivalul. „Încă un rege dus pe apa sâmbetei!“ îi scria Churchill ministrului de Externe, Anthony Eden, când victoria lui Hoxha devenise evidentă.[177]

Veteranii SOE care lucraseră cu naționaliștii erau dezamăgiți de această turnură a evenimentelor. Vorbeau mânioși despre trădare și despre mașinațiunile simpatizanților comuniștilor din rândurile rivalilor lor din SOE. Printre figurile-cheie se numărau Julian Amery, mai târziu ministru în guvernul conservator, Billy McLean și David Smiley, „Cei Trei Muschetari“. După război, Amery frecventase birourile din Whitehall și cluburile din St James, două lumi care se intersectau și în care mișunau personaje dubioase din serviciile de informații britanice și profitori ai acestora, spunându-le tuturor celor care voiau să asculte că poporul albanez era „extrem de nemulțumit de conducătorii comuniști“.[178] Muschetarii credeau că experiența și pregătirea SOE, precum și sprijinirea grupurilor de rezistență era cea mai bună modalitate prin care se putea purta noul Război Rece, fără a-și da seama că, de data aceasta, inamicul abordase un alt joc. SOE fusese înghițită de MI6, care, la rândul său, îi preluase și entuziasmul. Noii recruți erau pregătiți, în stilul clasic al SOE, să pună explozibili lângă liniile ferate și să racoleze agenți. În MI6 a apărut, exact ca în rândurile omologilor lor americani, o falie între cei dornici de acțiune și cei dornici de informații. Oamenii de acțiune, care credeau în eficiența metodelor paramilitare aplicate în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, au avut cel mai greu cuvânt de spus în această perioadă. Ei erau oamenii care „avuseseră succes la război“ și care nu puteau renunța la metodele lor favorite. Șeful MI6 nu era foarte sigur de operațiunea din Albania și susținea că era inutilă, dacă nu o duceau până la capăt, dar, în același timp, vedea în ea un mod de a-i mulțumi pe „amatorii de cafteală“ din SOE.[179]

Colonelul și Muschetarul David Smiley era responsabil cu pregătirea albanezilor. Numele său apare cu insistență în relatările despre războaiele secrete purtate de Marea Britanie, începând cu al Doilea Război Mondial (ironia face ca un om de acțiune, în stilul lui Bond, să poarte, printr-o coincidență, același nume cu spionul lui le Carré, personaj cerebral, mic de statură și îndesat.) Fusese primit în eleganta lume a Cavaleriei Regale, strictă și manifestând respect față de etichetă și fusese mustrat pentru că fusese văzut, la un moment dat, la Café de Paris purtând smoching, când ar fi trebuit să poarte frac.[180] La izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, și-a vândut calul de curse și avionul privat și a mers la război alături de trupele neregulate. În 1943, fusese racolat să lucreze pentru SOE în Albania, parașutându-se dintr-un bombardier Halifax. La început colaborase cu Hoxha, cu care Smiley, fiind un imperialist britanic de modă veche, se

certa permanent, înainte de a-l prelua pe naționalistul mai docil Abas Kupi. La câțiva ani după război, un vechi coleg de la SOE, care acum făcea parte din MI6, mărturisea că vechea echipă se reunea pentru încă o aventură.[181]

În vara anului 1949, Smiley a ajuns la baza de operațiuni din Malta, un fort izolat pe vârful unui deal, dotat cu pod mobil și cu un șanț cu apă. Lucra sub acoperire și-și petrecea diminețile la un birou, trecând pe cât de neobservat posibil. După-amiezile de vară erau dedicate partidelor de polo călare, uneori în compania amiralului Mountbatten și a nepotului său, prințul Philip, însoțit câteodată de soția sa, la vremea aceea prințesa Elisabeta, care a petrecut o perioadă pe insulă. Când prințesa va fi încoronată regină, câțiva ani mai târziu, Smiley îi va sta alături, în calitate de comandant al escortei.[182]

Agenții albanezi fuseseră recrutați din taberele de deportați și pregătiți de echipa lui Smiley, din care făceau parte experți în arme, radiotelegrafiști și chiar și un profesor de la Oxford, specializat în persana clasică. Tehnologia era la fel de neconvențională. Bateriile pentru radiourile din timpul celui de-al Doilea Război Mondial erau prea mari, așa că foloseau un tip de bicicletă pliantă fără roți. O persoană trebuia să pedaleze rapid pentru a genera suficientă energie încât să poată fi transmis semnalul.

În iulie 1950, un iaht privat special echipat, *Henrietta*, a înlocuit *Stormie Seas*. „Noi eram lângă țărmul Maltei și a sosit un taxi [cu] patru indivizi cu cagule“, își amintește Eric Walton, care pilota vasul.[183] „Au ajuns la bord legați la ochi… Plecam și dispăream perfect conștienți că rușii sau alți spioni știau că plecam. Dar ceea ce nu știau ei era că puteam atinge 25 de noduri și că aveam tancuri cu rază mare de acțiune.“ În rândul localnicilor, membrii echipei căpătaseră reputația de traficanți de primă mână, iar un magnat grec le-a cerut chiar să transporte aur, oferindu-le, în schimb, 10% din profit. Echipa a refuzat.[184] Walton, asemenea multor persoane implicate, a început să simtă din ce în ce mai multă milă față de bărbații cu cagule, cărora începuse să li se spună „spiridușii“. Când unul dintre ei a murit în Malta, au trebuit să scape de cadavru fără să lase vreo urmă. Au aruncat trupul în mare. Dar soarta pe care urmau să o aibă la debarcarea în Albania le va trezi simpatia chiar și durilor din MI6.

Atmosfera se schimbase, întrucât, la sosire, spiridușii erau atacați în mod constant. Și, totuși, operațiunile au continuat. Tony Northrop, un tânăr ofițer MI6 care îi pregătise pe spiriduși în Malta, se simțea foarte trist când îi vedea plecând. Uite așa se iroseau vieți, se gândea el.[185] Într-o zi, un spiriduș a dispărut de la antrenament, iar Northrop l-a găsit pe o bancă în piața orașului. Când acesta s-a apropiat, bărbatul și-a dus mâna la gură. Northrop și-a dat seama că încerca să înghită pilula cu cianură care îi fusese dată pentru misiune. L-a apucat de gât și l-a dus repede la spital ca să i se facă spălături stomacale. Northrop a fost atât de afectat încât le-a spus superiorilor că întreaga operațiune era sortită eșecului. Dar debarcările au continuat. Se investise prea mult ca să se admită eșecul și să se renunțe. „Nu aveau nici țară și nici viitor“, își amintea mai târziu Smiley. „Mă cuprinde o mare tristețe, să fiu sincer. Privind înapoi și știind rezultatul, e absolut sfâșietor.“[186]

În 1950, americanii au început să-și parașuteze oameni în Albania, avioanele coborând la 60 de metri pentru a evita radarul, apoi ridicându-se la 150 de metri pentru săritură. Strategia politică a Washingtonului se dusese pe apa sâmbetei din cauza interminabilelor dispute între albanezi, iar soarta agenților lor a fost aceeași ca a britanicilor. Fuseseră așteptați și încercuiți, unii fiind arși de vii într-o casă, alții împușcați sau capturați. Albanezii, asemenea letonilor, au inițiat o operațiune de inducere în eroare, forțând agenții să anunțe că totul era în regulă, atrăgându-i astfel și pe alții într-o capcană mortală. „Faimosul nostru joc radio a dus la eșecul lamentabil al planurilor inamicului străin“, se va lăuda mai târziu Hoxha. „Bandele de criminali care au fost parașutați ori s-au infiltrat dincolo de graniță au venit ca mielul la tăiere la chemarea noastră.“[187]

La Londra se știa că lucurile nu erau în regulă. George Kennedy Young, întors de la Viena, a început autopsia operațiunilor care avuseseră loc dincolo de Cortina de Fier, „mândria și bucuria“ unor departamente din cadrul biroului.[188] Recurgând la așa-zisele „gustări cu bariu“[189], în care o rețea este alimentată cu informații false pentru a se vedea unde ajung, a ajuns la concluzia că KBG-ul fusese implicat. Această concluzie a iscat dispute aprinse cu Carr și cu aliații săi, care, pur și simplu, nu voiau să accepte că fuseseră trași pe sfoară. Șeful, John Sinclair, depășit de situație, a ignorat avertismentele. Britanicii au început să se retragă, dându-și seama că operațiunea din Albania, purtând numele de cod Valuable, „de valoare“, nu era câtuși de puțin așa și risca să alimenteze paranoia lui Stalin. Marea Britanie, care inițial se temuse că Statele Unite s-ar fi putut retrage din Europa și ar fi căzut din nou pradă izolaționismului, începea, în același timp, să-și facă griji că poate americanii erau puțin prea nesăbuiți și ar fi putut porni un război, în care Londra, și nu Washingtonul, ar fi șters de pe fața pământului.

Operațiunile secrete se extinseseră dincolo de statele baltice și Albania, cuprinzând întreaga periferie a Uniunii Sovietice, inclusiv Ucraina și Caucazul. Și toate păruseră să eșueze cu un preț uriaș în pierderi de vieți omenești, de efective militare și bani.[190] În cele din urmă, albanezii și-au dezvăluit implicarea organizând un proces-spectacol la Tirana, pretextul perfect pentru Hoxha ca să conducă țara cu și mai multă fermitate. Se terminase cu joaca. Durase prea mult timp. Și prețul plătit fusese prea mare, 100, poate chiar 200 de vieți omenești. Dar acești oameni erau străini, voluntari, și cunoșteau riscurile, spuneau ofițerii de informații britanici și americani. Și așa era războiul.

S-au auzit acuze. Britanicii credeau că americanii procedaseră cam neprofesionist. „Eram ferm convins că securitatea noastră era foarte, foarte strictă“, aprecia Smiley. Dar și americanii erau convinși că se înregistrase o scurgere de informații. Operațiunea fusese deconspirată. Cine era responsabil? Dezlegarea misterului evenimentelor din Letonia și din Albania, dar și al tuturor celorlalte operațiuni MI6 eșuate în această perioadă, era incredibil de simplă.

În timp ce prima echipă pleca din Malta pe apă, un ofițer MI6 se afla într-o călătorie mult mai plăcută cu vaporul, îndreptându-se spre New York și delectându-se cu

șampania care îi fusese trimisă în cabină. Kim Philby avusese nevoie doar de jumătate de oră ca să accepte misiunea de om de legătură britanic al serviciului de informații american, care îl propulsa direct în inima secretelor. Știa că era exact ceea ce voiau stăpânii săi de la Moscova. Petrecuse luna septembrie la sediul de pe Broadway, din Londra, al MI6, unde fusese informat despre operațiunile actuale, inclusiv despre Albania, înainte de noua misiune. La sosire, a fost dus la un hotel cu vedere spre Central Park. În timp ce privea pe fereastră, de la etajul al 25-lea, Philby s-a simțit brusc rău și a început să transpire.[191]

În ziua în care a doua echipă debarca în Albania, în octombrie 1949, Philby acceptase oficial însărcinarea. Statele Unite nu mai voiau să depindă atât de mult de Marea Britanie, cum se întâmplase în al Doilea Război Mondial, dar britanicii erau încă „fratele cel mare“, cu mai multă vechime în joc. Philby se întâlnea frecvent cu șeful CIA, iar personalul din cadrul agenției îi împărtășea bârfe fără reținere. „Philby era un tip fermecător“, își amintea McCargar. „Când a venit la noi, avea o reputație fantastică. Era cunoscut ca fiind un tânăr turc… iar birocrația americană aprecia uneori astfel de lucruri… îți dădea impresia că poți avea încredere în el.“[192]

Săptămânal, Philby lua prânzul cu James Jesus Angleton, o figură din ce în ce mai influentă în serviciile de informații americane. Angleton, un bărbat suplu cu ochelari cu multe dioptrii, care cultiva orhidee și studia poezia, își construise o imagine de om mai inteligent și mai priceput în jocul intrigilor decât oricine altcineva. Educat în Anglia și la Yale, îl cunoscuse pe Philby în timpul războiului și, asemenea multora, îl admira pentru că era un „profesionist“. La Washington, cei doi bărbați beau Martini și mâncau homar la Harvey’s Restaurant, în timp ce se întrețineau și făceau schimb de informații secrete, iar Philby a fost chiar invitat acasă la Angleton, cu prilejul unei cine de Ziua Recunoștinței.[193] Celebrul farmec al lui Philby avea efect asupra celor mai mulți oameni, deși unii sesizau ambiția nemăsurată și răceala care se ascundeau dincolo de aparențe. Locuința sa din Nebraska Avenue găzduia multe petreceri ce se întindeau până târziu în noapte, stropite cu carafe de Martini. „Durau mult și stropite din belșug cu alcool“, își amintea McCargar despre acele seri. „Chiar pluteam într-o mare de băutură.“[194] Cât de mult știa Philby? „Totul, și mai mult de atât“, afirma mai târziu un ofițer CIA de la vremea aceea. „Ar fi putut afla cât de multe ar fi vrut.“[195] Într-o zi, Ted Kollek, un oficial israelian aflat în vizită, s-a întâlnit din întâmplare cu Philby pe coridoarele sediului CIA. „Ce caută Philby aici?“, l-a întrebat mai târziu pe Angleton. „Kim e un bun prieten al nostru“, a răspuns Angleton. Kollek fusese la nunta lui Philby cu Litzi, la Viena, în 1934, când era evident că simpatiza cu comuniștii. Să nu ai încredere în el, l-a avertizat pe Angleton. Însă avertismentul va fi ignorat.[196]

Philby era unul dintre cei patru oameni care coordonau operațiunile întreprinse dincolo de Cortina de Fier, pentru a se asigura că agenții nu dau unul peste altul și nu se încurcă. Gestiona disputele dintre Londra și Washington în privința exilaților care trebuiau susținuți (britanicilor le plăceau regii, americanilor – republicanii, și aveau dispute pe tema utilizării criminalilor de război). Între oamenii lui Harry Carr și cei ai lui

Wisner exista un conflict deosebit de violent din cauza facțiunilor din zona baltică, pe care Philby trebuia să-l aplaneze.[197]

– Știm care dintre aceste operațiuni este deja sub controlul rușilor? l-a întrebat un ofițer CIA pe Carr în timp ce se străduiau să înțeleagă ce era în neregulă.

– Nu a noastră, a răspuns Carr.

– Cum puteți fi siguri că agentul vostru nu este controlat? a izbucnit ofițerul CIA.

– Suntem siguri.

– Cum puteți fi siguri? a insistat americanul.

– Pentru că am verificat. Grupul nostru este etanș, a spus Harry Carr.

– Și al nostru este la fel, a replicat americanul. Dar într-unul din grupuri s-a infiltrat cineva.[198]

Philby nu se grăbea, degajat ca întotdeauna, căci știa răspunsul. Când operațiunile din Albania au început să dea greș, Frank Wisner și-a cerut scuze în fața lui Philby și i-a spus: „Data viitoare o să reușim“.[199]

Potrivit celor implicați în operațiune, în timp ce stăteau la un pahar, Angleton i-a dat lui Philby coordonatele exacte ale fiecărei zone de debarcare a CIA în Albania.[200] De asemenea, se poate să-l fi informat pe acesta și cu privire la toate celelalte programe de infiltrare dincolo de Cortina de Fier. Așa că, pentru toate acestea, responsabil era Philby.

De această convingere s-au agățat mai târziu toți cei implicați. „Problema era că afurisitul ăla de Philby dădea informații“, avea să spună Smiley câțiva ani mai târziu, cu o amărăciune profundă în glas.[201] „Americanii au trebuit să ne spună ce făceau, iar eu a trebuit să le spun americanilor ce făceam noi. Toate acestea treceau pe la Washington, iar interfața era individul ăsta, Philby, căruia americanii îi spuneau ce să le spună britanicilor și care le spunea britanicilor ce să le spună americanilor. Și le mai spunea și rușilor. A fost un dezastru.“ Și după Harry Carr, de vină trebuie să fi fost Philby. Preț de aproape un deceniu, toate operațiunile cu emigranți din URSS, de la Marea Baltică până la Marea Adriatică, din Polonia și din Ucraina, fuseseră controlate de către KGB. Toată lumea știa pe cine să dea vina. Și în cazul activiștilor maghiari care fuseseră trădați și trimiși la închisoare. Și în cel al ofițerilor MI6 atacați la punctele de debarcare. Și pentru orice altă operațiune prost concepută, care se încheiase dezastruos în acei ani, răspunsul era mereu același. Totul era din vina lui Philby. „Mai bine stăteam degeaba“, afirma un ofițer CIA, cu referire la anii 1945–1951.[202] Un ofițer care lucrase în această operațiune spunea că toți cei din agenție implicați în Albania fuseseră „distruși psihic“ când, într-un final, descoperiseră ce le făcuse Philby.[203]

Era adevărat că Philby ocupa poziția perfectă. Printr-o manevră în forță, nemiloasă, ajunsese șeful nou înființatei Secții a IX-a, în anul 1944. Cum Marea Britanie era încă aliata Uniunii Sovietice, această secție fusese concepută pentru a pregăti revenirea MI6 în bătălia împotriva comunismului. Philby era expertul cel mai de seamă în ideologie comunistă din MI6, criticând documentele pe care le avea MI5 despre URSS. „După părerea mea, epurarea și lupta împotriva fascismului și a colaboraționismului reprezintă expresia tactică actuală a luptei de clasă“, îi scria el în cunoștință de cauză

omologului său din MI5, Roger Hollis, conducând la un straniu schimb de idei între un membru al MI6 care spiona pentru sovietici și un viitor șef al MI5, care avea să fie acuzat de același lucru.[204] Philby reușea să se folosească de poziția sa pentru a le raporta șefilor că britanicii îi considerau pe sovietici un potențial inamic încă din timpul războiului. Era pe deplin la curent cu planurile lui Harry Carr de a demara acțiuni secrete. Informațiile provenite nu numai de la Philby, ci și de la oamenii lui de la Cambridge, au ajuns direct la Stalin și se poate să-l fi convins și mai mult de intențiile ostile ale Occidentului și de nevoia de a-și construi propria linie de apărare formată din state-tampon, supuse Moscovei.

Philby fusese implicat într-o operațiune periculoasă, de o complexitate amețitoare. Cooptase în noua secție ofițeri buni, dar nu chiar excelenți. Zi de zi trebuia să decidă ce operațiuni să saboteze și pe care să le lase să meargă de la sine, pentru a nu-și prejudicia cariera. Nu trimitea totul la Moscova, nu din cauza vreunui patriotism rezidual, ci pentru că se temea că stăpânii săi nu aveau să fie destul de precauți în folosirea informațiilor și ar fi riscat astfel să fie deconspirat.[205] Însă, cu siguranță, a dezvăluit existența operațiunilor din Albania. Ulterior, Philby nu avea să arate nici o urmă de căință din această cauză. „Agenții pe care i-am trimis în Albania erau oameni înarmați, hotărâți să saboteze, să ucidă, să asasineze“, îi spunea el unui biograf, mulți ani mai târziu. „Erau la fel de pregătiți ca și mine să facă vărsare de sânge în slujba unui ideal politic. Știau la ce riscuri se expun. Eu serveam interesele Uniunii Sovietice, iar aceste interese necesitau înfrângerea acestor oameni. În măsura în care am ajutat la înfrângerea lor, chiar dacă aceasta a însemnat moartea lor, nu am regrete.“[206] Prin urmare, de vină a fost numai afurisitul de Philby. Oare?

Adevărul este că răul care afecta serviciul de informații britanic nu avea drept cauză un singur om. Trădarea lui Philby masca problemele fundamentale din cadrul anumitor operațiuni și din întreaga cultură anglo-americană a spionajului. Problemele care afectau operațiunile au continuat mult timp după ce Philby părăsise Washingtonul și nu mai avea acces la detalii. Cavendish, McCargar și alții profund implicați erau conștienți de faptul că nu puteau ști când și unde trebuia să aibă loc fiecare debarcare din cadrul operațiunilor din Albania și din zona baltică. Operațiunile erau greșite și compromise încă de la început, chiar și fără ajutorul lui Philby. Securitatea nu era strictă. Sovieticii aveau informatori în toate taberele de refugiați, în mișcările de eliberare folosite ca paravan și chiar în rețele. Toată lumea, peste tot, știa ce se petrece în interiorul comunităților de emigranți de unde erau racolați agenții.[207]

Nu numai execuția, ci însăși concepția operațiunii din Albania era fundamental greșită. Muschetarii își asumaseră misiunea de a-și susține oamenii împotriva comuniștilor. Dar nu au înțeles că, în mare măsură, sprijinul de care se bucura Hoxha se baza pe o simpatie sinceră din partea populației. Iar, în timp ce simpatia aceasta începea să se erodeze, forța poliției secrete le trezea unora frica de a se alătura mișcării care părea o firavă tentativă de revoluție. Sovieticii se bazau pe ceva mai mult decât pe Philby.

Același lucru era valabil și-n cazul operațiunii din zona baltică. Poate că Philby informa KGB-ul despre planurile de dezinformare ale MI6, dar operațiunea fusese organizată separat. El a fost foarte puțin implicat în activitatea lui Carr de după 1947, în afara călătoriilor la Washington, și nu cunoștea aproape nici un detaliu. În întreaga Europă de Est, CIA și MI6 începuseră să sprijine mișcările de rezistență care au atins apogeul în 1947 și care, când au ajuns parașutele și vapoarele, deja se stinseseră sau, și mai rău, deveniseră capcanele KGB-ului. Metodele ultimului război, pur și simplu, nu se mai ridicau la standardul necesar în aceste vremuri. MI6 încă nu înțelegea cu ce inamic se confruntă.

În acei ani, era convenabil să dai vina pe Philby pentru toate dezastrele. Era un țap ispășitor care putea fi alungat în pustie, luând asupra lui toate păcatele spionilor Marii Britanii și ai Statelor Unite, scoțându-i pe ei basma curată. Câțiva dintre ei știau că nu era chiar așa de simplu. Trădarea lui Philby fusese de proporții, dar nu explica totul. Cel mai mare rău pricinuit de el a fost felul în care Washingtonul a început să perceapă serviciul de informații britanic și, în special, felul în care a plecat.

În vara anului 1950, Philby a primit o scrisoare de la vechiul său prieten de la Cambridge, Guy Burgess. Acesta fusese trimis la Washington de către Ministerul de Externe și voia să locuiască la Philby pe perioada șederii lui. Acest lucru îi punea probleme lui Philby. Inițial, îl prezentase pe Burgess serviciilor de informații sovietice în anii 1930, iar Burgess îi întorsese serviciul, ajutându-l pe Philby să intre în serviciul de informații britanic, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Dar, încă de la bun început, Philby nu fusese prea sigur de Burgess, iar aventurierul cândva simpatic devenea din ce în ce mai greu de stăpânit și mai periculos.[208] Făcea pagubă pe oriunde mergea, de la Tanger la Dublin, cu beții, cu aventuri cu bărbați tineri, uneori chiar lăudându-se cu operațiunile lui de spionaj.

În același timp, Philby fusese pus la curent despre existența unei investigații a FBI care avea drept scop vânarea unui spion infiltrat în ambasada britanică. Informațiile FBI-ului erau parțiale și se bazau pe un set de comunicații decriptate ale sovieticilor, iar ofițerii săi fuseseră tentați să creadă că vinovatul era un tânăr angajat sau un membru al personalului local. Era atașat și un raport de 15 pagini despre viața privată a unei menajere cu o bunică letonă. Însă Philby a început să se neliniștească atunci când ancheta a început să conducă spre un alt coleg de-al său de la Cambridge, pe care îl racolase pentru sovietici cu 15 ani în urmă. Donald Maclean, cândva „băiatul de aur“ al Ministerului de Externe, revenise deja la Londra. După perioada petrecută la Washington, intrase într-un proces de autodistrugere în Cairo, în parte și prin grija unui agent KGB neglijent care se ocupa de el. Cei 15 ani de viață dublă îi veniseră de hac. Voia să se retragă. Dar era prea târziu. Distrusese apartamentul unui american, izbind o oglindă mare de o cadă, după un chef stropit din belșug cu băutură. În orice caz, după o scurtă perioadă în care a frecventat un psiholog din cadrul Ministerului de Externe, fusese numit șef al biroului american. Acum, Philby, care nu dădea semne că ar ceda nervos asemenea colegilor săi, vedea cum se strânge lațul în jurul lui Maclean.

Burgess avea să se întoarcă acasă să-l avertizeze pe Maclean, după cum convenise cu Philby. La ultima cină pe care au luat-o împreună, Burgess și Philby au stat într-un separeu al unui restaurant chinezesc, unde muzica le acoperea cuvintele. „Când l-am condus la gară, a doua zi de dimineață, ultimele mele cuvinte, rostite mai în glumă, mai în serios, au fost: «Să nu pleci și tu».“[209] Câteva zile mai târziu, Philby a fost chemat de un coleg de la ambasadă, care tocmai primise o telegramă „urgentă“ de la Londra. Ar fi putut secretara lui Philby să ajute la decriptarea ei? După decriptare, bărbatul s-a făcut pământiu la față. „«Kim», a spus șoptit, «pasărea (adică Maclean) și-a luat zborul... și nu numai atât... Guy Burgess a plecat cu el.»“ Philby nu a trebuit să se prefacă tulburat la auzul acestor vești. La Londra, unde așteptaseră începutul săptămânii ca să-l interogheze pe Mclean, se strânise panică. Sovieticii știau că echipa de supraveghere a MI5 nu lucra la sfârșitul săptămânii și profitaseră de acest lucru trimițându-și cei doi agenți într-o croazieră de weekend în Franța, unde nu era nevoie de pașapoarte. De acolo, cei doi fugiseră spre est.

Philby și-a dat seama că legătura de la Cambridge dintre Burgess și Maclean avea să ducă și la el. Așa că s-a întors la locuința sa din Washington, a coborât la subsol, și-a pus aparatul de fotografiat și accesoriile în recipiente ermetice și a plecat cu mașina spre Great Falls. A parcat pe o porțiune izolată de drum și a început să sape cu o mistrie ca să ascundă dovada trădării sale. Însă, în loc să se panicheze și să fugă, Philby a decis să își țină firea. El îi înțelegea pe vânătorii de spioni americani și britanici într-un fel care le scăpa celor doi colegi ai săi și știa că orice dovadă avea să fie indirectă. De asemenea, înțelegea că mulți șefi de la Londra nu voiau să recunoască faptul că fuseseră trași pe sfoară și că numeroșii săi prieteni aveau să-i acorde prezumția de nevinovăție.

Nu peste mult timp a fost convocat la Londra. Pe drum, Philby s-a dus să se întâlnească cu Angleton și au petrecut o oră „agreabilă“ într-un bar. S-a întâlnit chiar cu șeful CIA, Allen Dulles, care s-a purtat de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat și i-a cerut lui Philby să continue să urmărească o problemă chiar dacă pleca acasă.[210] Însă în vreme ce Angleton, în ciuda a ceea ce va pretinde mai târziu, nu avusese niciodată îndoieli legate de prietenul său, alți colegi din CIA avuseseră. Unul dintre ei, Bill Harvey, redactase un memoriu în care sublinia, cu argumente indirecte, că Philby trădase și i-a trimis memoriul lui Dulles. Washingtonul insistase la Londra ca Philby să plece și să nu mai fie numit în acel post.[211] Odată ajuns la Londra, a început unul dintre numeroasele interogatorii. Sarcina inițială i-a revenit capabilului ofițer MI5 Dick White. Philby și-a păstrat calmul știind că foștii săi prieteni de la MI5 nu aveau dovezi și mizau pe o mărturisire. S-a menținut ferm pe poziții. I s-a cerut să demisioneze, dar i s-a oferit o compensație financiară grasă. Miniștrii și alți oficiali nu au fost informați de ancheta MI5.

Americanii erau nemulțumiți, în unele cazuri furioși, din cauza eșecului de a rezolva problema, și au pus presiune pe britanici să facă mai mult de atât, mai ales ținând seama de nereușitele din Albania. Drept rezultat, Philby a fost chemat la un interogatoriu de trei ore. Interogatoriul a fost ținut de un avocat devenit ofițer în cadrul

Serviciului de Securitate, H.J. Milmo. Alături de el se afla un tânăr ofițer MI5, care avea să devină principalul anchetator al lui Philby. Numele lui era Arthur Martin. „A rămas tăcut tot interogatoriul și mi-a urmărit mișcările“, își amintea Philby. Martin era atent, concentrat, decis să-l demaște pe trădător. Fusese recrutat de MI5 la recomandarea lui Philby, dar acum era furios că Philby scăpase nepedepsit atât de mult timp, dar și pentru că MI6 îl proteja.[212] Mare parte dintre probele pe care le strânsese Martin erau, ce-i drept, indirecte. Volumul comunicațiilor radio ale sovieticilor crescuse spectaculos chiar în acel moment al anului 1945, în care Philby fusese informat că un transfug își oferea serviciile în Turcia. Philby fusese desemnat să se ocupe de această ofertă și, sesizând că propria poziție îi era amenințată, încercase să câștige timp, până când presupusul transfug putea fi trimis înapoi în Uniunea Sovietică cu un avion militar, unde se presupunea că își găsise moartea.

Litzi și filiera vieneză constituiau un punct slab, asupra căruia Martin s-a concentrat în căutarea dovezilor care să-i susțină bănuielile. Cei care o cunoscuseră pe Litzi au fost convocați în Sala 055 de la Ministerul de Război, pentru a se întâlni cu un bărbat pe nume Morley, numele de acoperire al lui Martin.[213] A început un interviu în octombrie, explicând că interogatoriul o avea drept țintă pe Litzi și întrebându-l pe cel interogat ce știa. Acesta din urmă o cunoscuse numai la Londra, în timpul războiului, dar a spus că femeia nu păruse niciodată să ducă lipsă de bani și acum auzise că duce o viață surprinzător de confortabilă în sectorul sovietic al Berlinului. Martin s-a concentrat asupra lui Edith Tudor-Hart, care îl condusese pe Philby spre banca din parc unde fusese racolat. Cu o zi înainte de interogatoriul din Sala 055, îi fusese plantat un microfon. Corespondența îi era verificată și femeia se afla sub supraveghere. Când și-a dat seama că era urmărită, a devenit din ce în ce mai agitată, așteptând să-i fie percheziționată casa.[214] A primit și un telefon – nu era limpede de la cine – și a distrus o fotografie pe care i-o făcuse lui Philby, în anii 1930.[215]

Anchetarea lui Philby a generat o fractură dureroasă în rândurile serviciului de informații britanic. Aproape toată lumea din MI5 – și mai ales aceia care participaseră la interogarea sa – era convinsă de vinovăția lui Philby. Cele două agenții erau rivale, așa cum pot fi multe servicii surori, consumând foarte multă energie în dispute mărunte, birocratice, dar, în același timp, existau și deosebiri mai de substanță. Cei din MI5 erau considerați aproape ca niște polițiști mai de soi, mulți dintre membrii serviciului fiind ofițeri ai fostului Departament Colonial Special, iar rudele lor mai scuturate de la MI6, serviciul stăpânit de valori care caracterizau gentlemenii, nu ratau niciodată ocazia de a le arăta că nu se mișcau în aceleași cercuri și nici nu trăiau în aceeași lume. Prietenii lui Philby din MI6 credeau că este imposibil ca unul de-al lor să fi lucrat pentru tabăra adversă. Fusese victima vânătorii de vrăjitoare a lui McCarthy, pusă la cale de fanaticii de la Washington, spuneau ei.

Loialitatea deplasată față de Philby reflecta regulile nescrise ale Serviciului Secret și devotamentul față de „conduita de gentleman“. Securitatea și controlul fuseseră lucruri tratate cu ușurință de către MI6 timp de decenii. Acest lucru se întâmpla deoarece

Serviciul recruta aproape incestuos persoane doar din cercurile restrânse ale exclusivistei elite britanice. Tații își recrutau fiii, ofițerii se căsătoreau cu secretarele și socializau toți unii cu ceilalți, pentru că acest lucru le atenua îngrijorarea privitoare la securitate, dar și pentru că le conferea un sentiment de superioritate. MI6 era un club al gentlemenilor, iar în gentlemeni puteai avea întotdeauna încredere. Spionajul, în opinia celor de modă veche, era un joc precum crichetul, unde, pe lângă pricepere, trebuia să respecți și unele reguli de comportament. („Este vorba de o treabă atât de murdară încât poate fi făcută numai de un gentleman", va afirma, la un moment dat, un spion despre munca sa.)[216] KGB-ul, care avea o abordare diferită, exploata această slăbiciune racolând agenți tineri și idealiști, care se revoltau împotriva siguranței de sine afișate cu aroganță de către generația părinților lor. Înainte de război, se manifestase o neîncredere cronică în intelectuali din partea oamenilor de acțiune, apărătorii proprietății și ai imperiului, aflați la conducerea MI6. Numărul doi din serviciu se lăudase că „nu am să angajez niciodată de bunăvoie un absolvent de universitate".[217] Dar, după război, lucrurile au început să se schimbe. Philby, deși fusese recrutat de la club, reușise să treacă drept un om al viitorului, întruchipând ascensiunea profesioniștilor în domeniu. În 1950, oricărui nou recrut i se spunea că ar trebui să se formeze după modelul lui Philby, „vedeta serviciului".[218]

Cel mai bun prieten al lui Philby din MI6 era Nicholas Elliott, fiu al unui rector de la Eton și un clasic produs al establishmentului britanic. „Era exact așa cum te-ai aștepta să fie un tip de la Eton", își amintea Anthony Cavendish, care îl cunoștea bine. Bărbatul slab, care te privea pedant pe deasupra ochelarilor rotunzi, avea două bucurii în viață, Ascot și glumele deșucheate. Amintirile lui Elliott despre o discuție avută cu un ofițer de securitate la întoarcerea la Londra din Orientul Mijlociu, în 1945, ne oferă o idee despre cum erau Elliott și lumea închisă a MI6 și establishmentul:

Ofițerul de securitate: Ia loc, aș vrea să discut deschis cu dumneata.
Nicholas Elliott: Cum doriți, domnule colonel.
Ofițerul de securitate: Soția dumitale știe cu ce te ocupi?
Nicholas Elliott: Da.
Ofițerul de securitate: Cum de-a aflat?
Nicholas Elliott: A fost secretara mea timp de doi ani și cred că trebuie să-și fi dat seama până la urmă.
Ofițerul de securitate: Într-adevăr. Și mama dumitale?
Nicholas Elliott: Știe că lucrez la o instituție numită SIS, despre care crede că este un serviciu secret de informații.
Ofițerul de securitate: Dumnezeule! De unde a aflat?
Nicholas Elliott: I-a spus un membru al Cabinetului de Război, la o petrecere.
Ofițerul de securitate: Cine e respectivul?
Nicholas Elliott: Aș prefera să nu spun.
Ofițerul de securitate: Și tatăl dumitale?
Nicholas Elliott: Crede că sunt spion.

Ofițerul de securitate: De ce ar crede că ești spion?
Nicholas Elliott: Deoarece i-a spus Șeful când s-au întâlnit în bar la White's.[219]

Elliott, asemenea multora din noua generație, îl respecta pe Kim Philby. A devenit cel mai mare apărător al său, deschizând drumul spre o trădare foarte personală. Și Philby fusese racolat pentru că știa pe cine trebuie, punctul culminant fiind un prânz luat împreună cu un ofițer MI6 de rang înalt, la care îl însoțise tatăl său, St John Philby. „Când Kim s-a dus la toaletă, l-am întrebat pe St John despre el", își amintea mai târziu ofițerul. „«Era un pic comunist la Cambridge, nu?», am întrebat. «Oh, prostii de școlar», a răspuns St John. «Acum e alt om.»"[220] Acest lucru a fost de ajuns pentru omul de la MI6, care îl cunoștea pe St John din India și care ulterior va mărturisi: „Îi cunoșteam pe ai lui".[221]St John Philby era el însuși o ciudățenie, un membru al establishmentului imperial, care începuse să lucreze în Serviciul Colonial din India, dar sfârșise prin a se converti la islamism și căsătorindu-se a doua oară cu o sclavă a regelui Ibn Saud. Pe toată durata acestei stranii călătorii, a continuat să fie membru al Atheneum Club din Pall Mall și să fie la curent cu scorurile meciurilor de crichet. Când fiul său mai mic, Harold, discutase cu localnicii în India, tatăl spusese despre el: „E un adevărat Kim", cu referire la personajul din romanul lui Rudyard Kipling, care se amesteca cu ușurință printre localnici. Porecla îl urmase în toată perioada petrecută la Westminster School și la Cambridge și apoi când a intrat în Serviciu. Pe de o parte, nu putea exista un supranume mai potrivit pentru un bărbat care respinsese atât de clar patriotismul imperial pe care îl îmbrățișase Kipling și care îi convinsese și pe mulți alții, precum Daphne Park, să se alăture Serviciului Secret. Pe de altă parte, Kim al lui Kipling era un băiat care putea trece drept altcineva (indian, mai degrabă decât englez) și, mai presus de toate, „ceea ce îi plăcea cel mai mult erau aventura în sine, mersul tiptil de umbră de-a lungul canalelor întunecoase"[222]. Și lui Philby îi plăcuse joaca de-a spionul, dar căzuse și el în capcana acestuia.

În ciuda succesului său, Philby nu fusese întotdeauna considerat de încredere de către mentorii săi din KGB. Refuzaseră să-l creadă când spusese că MI6 nu avea agenți în Rusia, iar faptul că membrii MI6 păreau așa de nepricepuți în a-i descoperi trecutul comunist le sporea suspiciunea că poate era agent dublu, fidel Marii Britanii și dușman lor. La un moment dat, au întrerupt legătura cu el, și o echipă de supraveghere, care se va dovedi destul de incompetentă, a fost trimisă pentru a vedea dacă Philby și cei pe care îi racola (posibil cu excepția lui Maclean) nu erau, de fapt, loiali serviciului britanic de informații.[223] Deși Philby a ascuns cu grijă acest lucru în memoriile sale deloc demne de încredere, avea și el îndoieli, mai ales când fusese abandonat și, la începutul războiului, când Uniunea Sovietică semnase un pact de scurtă durată cu naziștii. Dar, odată ce ai pornit pe calea trădării, este aproape imposibil să o mai părăsești. Philby s-a menținut ferm pe poziții. Unii spun că trădarea în sine și senzațiile tari ale vieții duble l-au mânat în luptă, mai degrabă decât fidelitatea față de comunism. Ulterior, va nega că angajamentul său ar fi fost de altă natură decât pur ideologică. Își alesese tabăra o dată pentru totdeauna, spunea el, citând o replică din cartea prietenului său Graham Greene,

Agentul secret, în care spionul se apără pentru că e de partea săracilor chiar și când liderii lor comit atrocități care nu îi deosebesc cu nimic de adversar. „Trebuie să alegi o cale și să trăiești în consecință. Altfel, nimic nu mai contează câtuși de puțin… Nu e mai rea – nu-i așa? – decât țara mea, cu bune și cu rele. Alegi de ce parte ești, o dată pentru totdeauna – desigur, poate fi o alegere greșită. Numai istoria o va demonstra.“[224] Lui Philby nu-i plăcea să fie numit „agent dublu“ în sensul clasic, care denumește un spion trecut dintr-o tabără în cealaltă. El se considerase întotdeauna „ofițer sovietic de informații“, lupta împotriva fascismului transformându-se în luptă împotriva imperialismului. „De-a lungul întregii mele cariere, am fost un agent tipic infiltrat, servind interesele sovieticilor.“[225] Însă povara trădării nu a fost nici pentru Philby atât de ușoară, după cum au susținut și el, și criticii săi.

Era un agent infiltrat care lucra atât de eficient încât unii credeau că Philby era menit să devină șeful MI6. Asta și pentru că nu era prea mare concurență. „Au fost momente, în primele săptămâni, în care am simțit că poate, de fapt, nu reușisem“, mărturisea Philby despre zilele sale de început, din perioada celui de-al Doilea Război Mondial. „Mi se părea că, pe undeva, bântuind umbrele adânci, trebuia să fie un alt serviciu, cu adevărat secret și cu adevărat puternic.“ Ofițerul MI6, Hugh Trevor-Roper, care fusese camaradul lui în timpul războiului, considera că Philby avea toate șansele să ajungă la vârful ierarhiei. „Cine altcineva din generația lui ar fi putut?… Am privit lumea pe care o părăsisem, agenții de bursă cu jumătate de normă, polițiștii indieni la pensie, epicurienii agreabili din barurile de la White’s și Boodle’s, foștii ofițeri din marină, cu veselia lor tipică, și aventurierii convinși, implicați în afaceri necurate; și apoi l-am privit pe Philby.“[226] McCargar susținea că Angleton îi spusese că Philby ar fi putut totuși deveni șef chiar și după ce ieșiseră la suprafață primele bănuieli.[227] Philby însuși era mai realist și considera că era mai posibil să ajungă doar numărul doi, din cauza complicatei sale vieți personale, în care apăreau prea multe femei și prea multă băutură, chiar și pentru anii 1950.

Dar apoi, în 1951, s-a trezit șomer și fără scop. Vreme de câțiva ani, a pierdul vremea prin City-ul londonez și pe la niște ziare. Apoi, un transfug rus în Australia a dezvăluit că Burgess și Maclean erau agenți infiltrați cu vechime care fuseseră avertizați de un „al treilea om“. A crescut iar presiunea. Americanii, în special directorul FBI, J. Edgar Hoover, care fusese invitat în locuința lui Philby, erau convinși de vinovăția lui și furioși pe faptul că britanicii păreau să-l protejeze. Alături de câțiva ofițeri MI5, s-au asigurat că prietenii din presă îi află numele. În mod paradoxal, ofițerii MI6 se vor înfuria pe americani pentru că dezvăluiseră numele lui Philby, considerând inacceptabil faptul că fusese denigrat unul dintre oamenii lor. Philby se afla în metrou, implicat în procesul complicat de scăpare de sub supraveghere pentru întâlnirea cu omul de legătură sovietic, când a văzut un număr din ziarul *Evening Standard*. În octombrie 1955, un membru al parlamentului îl întrebase pe prim-ministrul Anthony Eden „cât timp avea să continue să protejeze «activitățile suspecte ale celui de-al treilea om, domnul Philby»“.[228] Printr-o ciudată ironie a sorții, titlul scenariului lui Graham

Greene i se aplica acum omului care, lucru neștiut de nimeni, se poate să-i fi servit drept sursă de inspirație celebrului scriitor.

Establishmentul a făcut front comun în jurul său. Philby supraviețuise unei alte runde de interogatorii luate de foștii săi colegi de la MI6, pe care hăituitorii săi din MI5 o consideraseră absurd de politicoasă și de binevoitoare, de parcă MI6 ar fi încercat să-l ajute să-și curețe reputația. „Nu poți să numești mascarada aia interogatoriu“, afirmase un ofițer MI5.[229] Ministrul de Externe, Harold Macmillan, a luat cuvântul în Camera Comunelor în luna noiembrie, afirmând că nu existau dovezi că Philby ar fi trădat interesele țării sale. Philby a ținut o conferință de presă îndrăzneață, în apartamentul mamei sale din Londra. Timp de cinci minute, blițurile aparatelor foto au luminat scena aproape continuu, înainte de începerea rundei de întrebări.

– Dumneavoastră erați, de fapt, al treilea om?

– Nu.

– Credeți că a existat unul?

– Nu comentez.

Fiecare întrebare a primit un răspuns scurt, tăios.

– Domnul Macmillan a afirmat că ați avut legături cu comunismul. Acesta a fost motivul pentru care vi s-a cerut să demisionați?

– Mi s-a cerut să-mi dau demisia de la Ministerul de Externe din cauza unei imprudente asocieri cu Burgess și ca urmare a dispariției sale.

– Ne puteți spune când ați întrerupt legăturile cu comunismul? Presupun că au fost întrerupte.

– Ultima oară când am vorbit cu un comunist, conștient fiind că e comunist, era prin 1934.

Nu a părut să se încurce deloc. Singurul lucru nelalocul lui erau cele câteva fire de păr răzlețe care nu putuseră fi îmblânzite cu briantină.

– L-ați mai considera prieten pe Burgess, care a locuit pentru un timp cu dumneavoastră la Washington? Ce părere aveți acum despre el?

– Consider că acțiunile sale au fost regretabile. Cât despre prietenie, aș prefera să spun cât mai puțin posibil, pentru că este o situație foarte delicată.[230]

Apoi le-a servit ziariștilor adunați bere și sherry. A doua zi, prietenii săi de la MI6 au sunat să-l felicite. Vara următoare, din moment ce suspiciunile fuseseră eficient înlăturate, Philby va primi un telefon de la Nicholas Elliott.

– Iar s-a întâmplat ceva neplăcut? a întrebat Philby.

– Poate exact contrariul, a răspuns Elliott.

Vechii amici ai lui Philby, George Kennedy Young și Nicholas Elliott, îi făcuseră rost de un post în Beirut. Oficial era jurnalist la *The Economist* și la *The Observer*.[231] Însă, în același timp, era și agent salariat al Serviciului (agent controlat de un ofițer mai degrabă decât ofițer plin, care putea racola alți agenți). Americanilor nu li s-a spus niciodată că se regăsea din nou pe statul de plată și ulterior, când vor afla, vor fi nemulțumiți. Philby a ajuns în Liban în august 1956. Avea să înceapă o nouă viață ca spion într-un oraș care

se afla în inima urzelilor și a comploturilor agitatului Orient Mijlociu. Dar, chiar și fără a fi conștienți de grava eroare pe care o făcuseră trimițându-l acolo, cei doi prieteni ai lui Philby din MI6 trăiau vremuri grele.

Jumătatea anilor 1950 a ajuns să fie cunoscută drept „ororile“ în rândurile ofițerilor MI6 care au trăit vremurile acelea. Sălbaticii cunoscuți în Serviciu drept „Baronii hrăpăreți“ sprijineau operațiuni sub acoperire agresive, dar care erau descoperite spectaculos și ocazional cu rezultate teribile. Mitul în formare al lui James Bond și-a găsit opusul în povestea tristă a lui Lionel „Buster“ Crabb. În aprilie 1956, liderul sovietic Nikita Hrușciov a întreprins o mult trâmbițată călătorie în Marea Britanie, la bordul crucișătorului de ultimă generație *Ordjonikidze*. Era o vizită importantă pentru Anthony Eden, care voia să joace rolul omului de stat în noua eră post-stalinistă, mai prietenoasă. Biroul MI6 de la Londra, condus de Nicholas Elliott, al cărui adjunct era Andrew King, a decis că era o șansă prea importantă ca să fie irosită și, cu zece zile înainte, întocmise o listă cu șase operațiuni pentru consilierul MI6 de la Ministerul de Externe. Amiralitatea fusese interesată în mod special să înțeleagă caracteristicile acustice subacvatice ale vaselor sovietice.[232] Plasarea unui consilier de la Ministerul de Externe în MI6 era parte dintr-o politică mai amplă de a ține Serviciul din scurt, dar, după ce un ofițer MI6 a avut cu el o discuție de zece minute despre planuri, consilierul a plecat convins că aveau să primească aprobarea de la un nivel superior (cum să întâmplă în cazul operațiunilor mai sensibile), în vreme ce Elliott și colegii săi au presupus că scurta conversație reprezenta ea însăși o aprobare. Problema era că prim-ministrul ordonase în mod explicit să nu fie duse la îndeplinire nici un fel de operațiuni riscante, opunându-se deja mai multor planuri, printre care se afla instalarea de microfoane la Claridge’s Hotel, unde stăteau sovieticii, și o operațiune care implica un catamaran.[233]

Operațiunea prezenta toate caracteristicile amatorismului și încrederii excesive, specifice perioadei respective. Crabb era un scafandru experimentat, care, în timpul războiului, își trecuse în palmares fapte impresionante, dar plasate din ce în ce mai departe în timp, precum împiedicarea unor atacuri asupra vaselor Aliaților, făcând scufundări îndrăznețe. Acum, asemenea multor altora, era trecut de prima tinerețe și trăia din amintiri. Viața lui particulară era dezastruoasă, cu o căsnicie ratată, dependență de jocuri de noroc și de băutură și episoade de depresie. Scufundările și munca în serviciile secrete erau scăparea sa și a implorat să i se mai încredințeze o ultimă misiune.[234] Crabb, împreună cu un tânăr ofițer MI6 au tras la un hotel local, înregistrându-se cu numele reale, Crabb bând cinci whisky-uri duble cu o noapte înainte de scufundare.[235] În timp ce Bond se lupta cu personajele negative în Marea Caraibilor cea limpede precum cristalul, micuțul Crabb s-a scufundat în apele reci și tulburi ale portului Portsmouth, chiar înainte de ora șapte dimineața. Avea oxigen pentru aproximativ 90 de minute, și, la 9:15, era deja clar că se întâmplase ceva. Pentru o vreme, a părut că întreaga afacere ar putea fi mușamalizată. Ofițerul MI6 a mers la hotel să rupă pagina din registru. Proprietarul hotelului a transmis informația spre presă, care a adulmecat potențialul poveștii.[236] Dispariția unui bine-cunoscut erou nu

putea fi ascunsă sub preș.

Prim-ministrul, căruia nici măcar nu i se spusese de dispariția lui Crabb vreme de mai multe săptămâni, s-a înfuriat când povestea a devenit publică și a luat nesăbuința și amatorismul MI6 drept un afront personal.[237] S-a mâniat atât de tare, încât a încălcat obișnuita regulă „nici nu se confirmă, nici nu se infirmă“ specifică operațiunilor serviciului de informații și a declarat în Camera Comunelor: „Cred că este necesar, în împrejurările deosebite ale acestui caz, să clarificăm faptul că ceea ce s-a făcut s-a făcut fără autorizarea sau cunoștința miniștrilor Majestății Sale. Se iau măsurile disciplinare necesare.“[238] Pentru a-și acoperi propriile erori, Elliott a dat vina pe politicieni. „S-a creat o furtună într-un pahar cu apă, din prostie, declanșându-se un incident diplomatic major… el [Eden] și-a ieșit din minți pentru că nu fusese consultat și au apărut astfel o serie de afirmații false, care, pur și simplu, au avut efectul de a stimula speculațiile.“ Alții erau de părere că Elliott era responsabil pentru „un incident amintind de cel din Golful Porcilor“.[239] Unii s-au întrebat dacă fusese vreo scurgere de informații în această operațiune și, dacă da, unde se produsese. Ceva mai mult de un an mai târziu, un pescar a văzut un obiect negru care plutea la vreo 30 de metri în larg, semănând cu o anvelopă de tractor. Când l-a scos cu un cârlig, și-a dat seama că era un cadavru în putrefacție, decapitat, cu un costum negru de scafandru.[240] Fosta soție a lui Crabb nu a putut nici măcar să identifice rămășițele, ceea ce a alimentat speculațiile că acesta defectase sau fusese răpit și dus în Uniunea Sovietică. Câteva decenii mai târziu, un scafandru sovietic avea să afirme că un spion britanic îi pusese în alertă și el îl pândise pe Crabb. Temându-se ca nu cumva Crabb să planteze vreo mină ca să arunce în aer vasul, scafandrul ar fi înotat pe dedesubt, ca să-i taie tuburile cu oxigen lui Crabb și apoi gâtul, cu un cuțit. Trupul îi era atât de mic încât, la început, a crezut că era vorba de un băiat. Dar apoi se trezi că privește în ochi un om între două vârste, aflat pe moarte. Potrivit relatării sale neconfirmate, împinsese corpul în curenții de adâncime, lăsând în urmă o dâră de sânge.[241] Imaginea creată de incidentul Crabb nu era aceea a unui agent Bond în formă, ci a unui scafandru cu mintea întunecată de alcool, care făcuse un lucru nesăbuit, aproape de unul singur. Iar impresia nu era deloc plăcută.

Scandalul a fost picătura care a umplut paharul pentru nefericitul șef al serviciului, John „Sinbad“ Sinclair. Slăbiciunea sa îi făcuse pe „Baronii hrăpăreți“ să scape de orice supraveghere: „În cazul în care simțeam că [o operațiune propusă] mergea prea departe și oricine ar fi putut refuza − iar eu eram destul de sigur că trebuie să pun în practică operațiunea − le spuneam după aceea“, afirma mai târziu George Kennedy Young.[242] Un semn că răbdarea fusese pusă la grea încercare din pricina unor astfel de aventurieri a fost faptul că serviciul a suferit rușinea de a se trezi pe cap cu șeful MI5, trimis să pună lucrurile la punct. Noul șef, Dick White, a străbătut coridoarele prăfuite ale sediul MI6 de pe Broadway și a descoperit un loc bântuit de fantomele trecutului. „Încă suntem la stadiul de capă și spadă. Bătăuși. Prea mulți fanfaroni amatori de grădinărit cred că o să mai purtăm un al Doilea Război Mondial“, i-a spus unul dintre ofițerii săi superiori.[243] Pe lângă înclinația spre risc, exista și o anumită aroganță,

încrederea că ei erau adevărații străjeri ai națiunii și ai valorilor ei, convingere rezumată într-o afirmație atribuită lui Young. Într-o lume în care ilegalitățile, cruzimea și corupția sporesc, spunea el, „spionul este cel chemat să remedieze situația creată de neprofesionalismul miniștrilor, diplomaților, generalilor și preoților… în zilele astea, spionul este principalul străjer al integrității intelectuale“.[244]

Se mersese prea departe cu operațiunile riscante, heirupește, iar White a demarat o acțiune de epurare pentru a insulfa mai mult profesionalism Serviciului. Ca să-și protejeze spatele, îl va numi ulterior pe Young adjunctul său, mișcare pe care avea s-o regrete. În calitate de șef al biroului din Orientul Mijlociu, Young fusese implicat în planificarea loviturii de stat din Iran din 1953, ce avusese drept scop înlăturarea prim-ministrului naționalist, ales, însă, în mod democratic, Mohammad Mossadegh, în colaborare cu CIA, misiune care părea să confirme că utilizarea serviciilor secrete în scopuri politice putea fi o armă puternică. Mossadegh se arătase disprețuitor față de britanici, când încercase să recapete controlul asupra petrolului țării sale, iar britanicii îi convinseseră pe americani să-i ajute să scape de el. Pe termen lung, aproape ca în fiecare acțiune de acest tip, lovitura s-a dovedit a fi un dezastru, întrucât șahul Iranului a virat ulterior spre autoritarism, iar poporul iranian a dat vina, și continuă să dea vina, pe britanici și pe americani pentru această situație, ambele puteri căpătând reputația că uneltesc și manipulează în zona Orientului Mijlociu (reputație de care serviciul de informații britanic continuă să se bucure în multe țări, în parte din cauza istoriei sale de putere colonială). Dar, la vremea aceea, dorința de a întreprinde acțiuni secrete devenise de necontrolat, un drog ispititor, menit să mascheze cruda realitate că Marea Britanie pierdea rapid și supremația politică, și pe cea economică.[245] Spionii sperau că trucurile și isprăvile lor puteau, ca prin farmec, să păstreze statutul țării.

La 12 zile după ce White a preluat MI6, președintele Egiptului, Gamal Abdel Nasser, a naționalizat Canalul Suez și astfel a început o campanie ridicolă, care avea să ducă la spulberarea iluziilor de putere. Prim-ministrul Eden a luat problema personal. Dincolo de amenințarea cu sistarea furnizării de petrol și de îngrijorarea că Nasser lua arme de la sovietici, care provocau Marea Britanie pe vechiul său teren de joacă, ideea că un arab arogant îi putea trata cu dispreț pe britanici era mai mult decât putea el accepta. La suprafață, Eden era un bărbat chipeș și plin de farmec. Dar, dincolo de această imagine, se ascundea un om extrem de anxios, chinuit fizic de gută și psihic extrem de nervos, care se hrănea cu iluzia grandorii Marii Britanii. În noaptea naționalizării, a tunat și a fulgerat în sediul din Downing Street. În zilele care au urmat, a început să fie stăpânit de un fel de obsesie de a-l elimina pe Nasser. Și se va exprima neobișnuit de explicit. Nu a recurs la eufemisme, nici nu s-a întrebat cine l-ar fi putut scăpa de necazuri. Unul dintre miniștrii săi își amintea că Eden îl sunase pe o linie nesecurizată și îi spusese: „Vreau să-l văd mort pe Nasser, nu înțelegi?“[246] Acorda permisiunea de a ucide.

George Kennedy Young avea puține îndoieli în legătură cu ceea ce i se ceruse să facă și nici nu avea dubii referitoare la moralitatea unei asemenea acțiuni. „Nu e un picnic la școala de duminică“, va comenta el mai târziu. „Actele de guvernare nu sunt o

alegere între bine și rău. Se alege între două rele – răul cel mai mic. Cineva o să aibă întotdeauna de suferit în urma deciziei luate de guvern... moralitatea absolută, etica absolută nu există în afacerile de stat.“[247] Înainte și după război, Young va concepe mai multe planuri de asasinare a lui Nasser, de la folosirea ofițerilor disidenți din armată la construirea unui aparat de ras cu explozibil, utilizarea de gaze otrăvitoare și trimiterea de echipe de asasini profesioniști, amintind toate de încercările CIA, de câțiva ani mai târziu, de a-l „îndepărta“ pe Castro, și ele la fel de lipsite de succes. Alte persoane din serviciu nu erau dornice să se implice în asemenea acțiuni, gândindu-se că astfel n-ar fi reușit decât să creeze un martir.[248] (În afară de aceasta, singura solicitare serioasă de a comite un asasinat primită de serviciu îl va avea drept țintă pe președintele Indoneziei, Suharto, dar a fost ignorată de teama consecințelor.)[249] Nasser a aflat de aceste planuri, iar KGB-ul i-a oferit protecție sporită, inclusiv o colivie cu o pasăre, care să-l avertizeze în cazul gazelor otrăvitoare.[250]

Însă problema asasinatului era secundară în comparație cu situația reală. Ulterior, Young avea să spună că problema planului Suezului, unde el avusese rolul principal în cadrul Serviciului, era aceea că reprezenta ultima repriză în jocul de-a imperiul, în care Marea Britanie se prefăcea că nu este obligată să trăiască în umbra americanilor. Conspiratorii au conceput un plan secret în care israelienii aveau mai întâi să invadeze o parte din Egipt, după care britanicii și francezii urmau să intervină ca să „mențină pacea“, lăsându-le astfel Canalul pe mână. „Era ultima încercare timidă de a acționa în vechiul stil britanic. Este chiar posibil ca eșecul să se fi datorat tocmai faptului că acest stil devenise prea conștient de sine: jocul, nu realitatea conta“, scria mai târziu Young. „Când vechile subsoluri din Whitehall au fost deschise după război pentru a-i adăposti pe planificatorii grupului operativ, s-au îngrămădit cu toții... prea buhăiți, prea corpolenți pentru a mai juca rolul de visători. Totuși, s-au bucurat să se revadă, și-au depănat amintiri și au mai lăudat încă o dată cu Decorația pentru Merite în Serviciu, Crucea Militară sau *Croix de Guerre*.“[251]

Decrepitudinea vechiului serviciu de informații britanic îi devenise foarte limpede reprezentantului CIA din Comitetul Reunit pentru Informații. Băiatul din provincie, Chester Cooper, a ajuns la Londra chiar înainte de Criza Suezului. La prima întâlnire, a constatat că toți erau înalți, purtau costume negre identice (de pe Savile Row), cravate identice cu dungulițe albastre (în stilul celor de la Eton) și ochelari identici (prin amabilitatea Sistemului Național de Sănătate). Pe lângă ultimele documente ale serviciilor de informații, au trecut de la unul la altul și niște versuri în greacă. La un moment dat, cineva a vârât capul pe ușă și a anunțat care era scorul la crichet. S-au auzit bombăneli. Apoi altul i-a arătat cu mândrie lui Cooper traducerea în latină a unui vers din greacă, traducere care, pentru unii, părea mai interesantă decât documentele oficiale pe care le aveau în față.[252]

Într-o situație ce amintește de un alt război din Orientul Mijlociu petrecut cu aproape jumătate de secol mai târziu, când șefii din serviciile de informații britanice au fost întrebați ce se va întâmpla după ce Nasser va fi dat jos de la putere și cine avea să

conducă Egiptul, „toată lumea a ridicat din umeri“. Înțelegeau foarte puțin forța naționalismului arab.[253] Experții nu au reușit să vadă atunci ce se petrecea pe străzile arabe, să înțeleagă resentimentul pe care îl trezea prezența trupelor străine.[254] Informațiile despre Egipt obținute de MI6 fuseseră și ele compromise. O întreagă rețea ce acționa în spatele acoperirii jurnalistice a fost penetrată de către egipteni și, în august, a fost dezmembrată, 30 de agenți fiind arestați și doi oficiali britanici, expulzați.[255] Fusese o lovitură devastatoare, al cărei impact avea să trezească dorința de a încerca o nouă abordare în interiorul serviciului. În orice caz, nu conta prea mult ce spunea spionajul, având în vedere că acele câteva avertismente transmise fuseseră ignorate.[256] Întregul complot fusese pus la cale de un mic grup de uneltitori, incluzând persoane dintr-o anumită zonă a MI6, din jurul prim-ministrului și chiar de câțiva membri ai Comitetului Reunit pentru Informații, fără implicare directă (unul dintre ei își va plasa economiile de-o viață în investiții americane, de teama viitorului economic al Marii Britanii, când va afla).[257] Zvonurile care răzbăteau dinspre Uniunea Sovietică erau suficient de amenințătoare pentru Daphne Park, deja aflată la Moscova, încât să o scoată din ambasadă, împreună cu atașatul pe probleme de apărare, ca să caute semne că sovieticii ar dori să reacționeze în forță.[258]

Criza Suezului a fost pusă de către Young, într-o izbucnire cu adevărat agresivă, pe seama timidității Whitehallului, care nu reușise să ducă până la capăt un plan bun. „Este vorba de un vid total de voință aici“, spunea că i-ar fi mărturisit omului său de legătură din Mossad, în Israel, în timpul operațiunii.[259] Eșecul le-a trezit furia americanilor, deși și americanii se poate să fi simțit că venise ocazia de a pune capăt pretențiilor britanicilor asupra Orientului Mijlociu. Furia nu le-a fost trezită numai din cauză că Londra, Parisul sau Tel Avivul își plănuiseră operațiunea în secret și că apoi o executaseră în mod defectuos, ci din cauza a ceea ce se petrecea în Europa de Est, exact în același moment.

În timp ce criza își atingea apogeul, sâmbătă, 3 noiembrie, Cooper, de la CIA, a fost trezit de un telefon înainte de răsărit. A mers la ambasada din Grosvenor Square, și pe drum le-a făcut cu mâna prostituatelor pe care le știa deja, traseul fiindu-i intrat în rutină. Acolo a primit un telefon de la directorul adjunct al CIA, Robert Amory. „Spune-le prietenilor dumitale“, a urlat exasperat Amory, atât de tare încât Cooper și-a zis că ar fi putut să-l audă de dincolo de Atlantic fără ajutorul telefonului, „să respecte afurisitul ăla de armistițiu sau să pornească naibii invazia. În oricare din cazuri, noi îi sprijinim dacă se mișcă repede. Nu suportăm însă ezitările lor afurisite, în timp ce Ungaria este în flăcări.“[260]

Din celula sa din Budapesta, Paul Gorka, tânărul agent al rezistenței din rețeaua zdrobită a lui Béla Bajomi, percepuse o schimbare de atitudine în octombrie 1956.[261] Într-o zi, în depărtare, s-au auzit împușcături, apoi artileria grea și elicopterele. Gardienii susțineau că era „doar un exercițiu“. Apoi un tanc capturat a dărâmat poarta principală a închisorii. Luptătorii pentru libertate aflați la bordul acestuia i-au eliberat pe prizonieri, care, la ieșire, au găsit saci cu nisip murdari de sânge, tancuri avariate și cadavre strivite, toate împrăștiate pe stradă, și o adevărată revoltă anticomunistă în

plină desfășurare. Însă, acum când, în sfârșit, mișcarea de rezistență ataca în forță, așa cum promisese, Occidentul avea să-i vină în ajutor?

Primul jurnalist occidental care a pătruns în oraș în acele zile deopotrivă violente, dar dătătoare de speranță a fost Anthony Cavendish. Cu câțiva ani în urmă, la Viena, în timp ce se întorcea de la o petrecere noaptea târziu, motocicleta sa derapase și intrase într-un biciclist. Acest conflict fusese prea mult pentru Andrew King, la vremea aceea șef al stației MI6. Cavendish fusese dat afară din MI6 și se alăturase agenției de presă United Press International. Când a ajuns la Budapesta, sovieticii erau încă în retragere de la periferia orașului. „În spatele unui tanc, zăcea cadavrul unui soldat sovietic, ochii săi privind în gol capitala ungară. Un țăran maghiar a scuipat un tanc când a trecut pe lângă el, la mică distanță“, scria el.[262]

În oraș, oamenii întrebau ce făceau britanicii și americanii, și când aveau să vină aceștia să-i ajute. Nu existase nici un avertisment anterior care să indice o revoltă, încă un eșec al serviciilor britanice și americane de informații. CIA-ul avea un singur ofițer în Ungaria, care își petrecea mare parte din timp păzindu-și acoperirea și care avea ordine să nu joace un rol activ.[263] Pentru câteva zile, pline de tensiune, Budapesta a fost eliberată. Pentru prima oară, rușii fuseseră înfrânți. Iar acest lucru nu fusese realizat de către CIA sau MI6, ci de către poporul maghiar. Apoi, în primele ore ale zilei de duminică 4 noiembrie, Paul Gorka și camarazii săi au auzit glasul lui Imre Nagy, liderul revoltei, spunând la radio că tancurile sovietice erau pe drum. În vreme ce refugiații fugeau peste graniță, șeful stației CIA din Viena primea rapoarte de la agenți, indicând faptul că sovieticii se pregăteau să înăbușe revolta. Știa că nimeni nu era atât de curajos cât să le sară în ajutor în timp ce se pregătea tăvălugul sovietic.[264] La Londra, oficialii au remarcat stânjeniți că nu puteau protesta față de atacul sovietic asupra Budapestei, din moment ce ei tocmai atacaseră Egiptul.[265]

Frank Wisner a sosit la Viena și a auzit ultimele mesaje ale partizanilor maghiari. „Suntem sub ploaia de gloanțe a mitralierelor... La revedere, prieteni. Dumnezeu să ne aibă în pază sufletele.“[266] Wisner s-a simțit neputincios atunci când Armata Roșie a luat cu asalt Budapesta. În noaptea aceea, a băut fără limită. Pe trotuarele din Viena, oamenii ascultau veștile sumbre la difuzoarele instalate pe stâlpii de iluminat.[267] „Tineri disperați apăreau imediat, luând locul celor secerați: luptau cu sticle incendiare împotriva blindatelor și a artileriei grele“, scria Cavendish în comunicarea sa, în timp ce tunurile trăgeau asupra orașului.[268]

Când asculta știrile despre tancurile sovietice care intrau în oraș, James McCargar se afla într-o cameră de hotel din Viena. „M-au înfuriat britanicii și francezii, a căror aventură în Canalul Suez le oferise rușilor pretextul pentru acțiunea din Ungaria“, își amintea McCargar. Tot „războiul politic“ și propaganda îi făcuseră pe maghiari să creadă că nu erau singuri. Se înșelaseră. Nu existase nici un plan, nu exista nici un ajutor. Sovieticii arătaseră că erau dispuși să recurgă la forță pentru a menține controlul asupra sateliților europeni și că încercările de a-i scoate de acolo, fie prin acțiuni sub acoperire, fie prin sprijinul acordat grupurilor de rezistență aveau mari

șanse de a eșua.[269] O retragere nu era posibilă.

La Londra, George Kennedy Young era și el furios din cauza trădării unui aliat. „Deși, timp de zece ani, guvernul Statelor Unite sperase permanent în existența unui spirit de rezistență activă față de comunism dincolo de Cortina de Fier, chiar și acolo unde nu încercase să-l promoveze, când a venit momentul, nu a fost pregătit să miște un deget“, scria el câțiva ani mai târziu, scăpând din vedere faptul că, dacă ar fi întreprins vreo acțiune în Ungaria, s-ar fi declanșat, poate, Armaghedonul. De asemenea, ataca lipsa sprijinului Statelor Unite în problema Suezului. „Când propriii aliați au acționat ca urmare a ceea ce ei considerau a fi interesul național, guvernul Statelor Unite a avut grijă să-i oprească.“[270]

Marea Britanie continua să trăiască și să acționeze sub imperiul iluziei că era încă o mare putere. Chestiunea Suezului a dezvăluit adevărul. După ce accesul inițial de antiamericanism născut din nemulțumire s-a domolit, unii au dorit o relație strânsă cu Washingtonul pentru a-și exercita influența și puterea, indiferent unde avea să ducă acest lucru; alții au privit spre Europa. Însă, în nici un caz nu mai puteau reuși singuri. Relația cu Statele Unite nu avea să mai fie aceeași. Era limpede cine preluase conducerea. Eden a ieșit din această criză distrus, cu privirea goală, cu mâinile tremurânde și cenușiu la față. Ca o sublimă ironie, a pornit spre Jamaica ca să se recupereze la Goldeneye, locuința simplă, cu obloane, a lui Ian Fleming, aflată pe culmea unui deal, unde fostul agent al Serviciului de Informații al Marinei scria romanele cu James Bond, propriul său antidot la realitățile declinului postimperial. Se poate ca Eden și Fleming să nu se fi amuzat prea tare dacă ar fi știut că serviciul egiptean de informații cumpăra exemplare din romanele cu Bond pentru cursurile de pregătire.[271]

Evenimentele din Budapesta au pus capăt ideii potrivit căreia acum, că Stalin nu mai era, Uniunea Sovietică se schimbase fundamental. Acest lucru a ajutat la subminarea puterii de atracție a comunismului sovietic la nivel internațional și au existat și în interiorul sistemului persoane deziluzionate, printre care și ofițerul KGB Anatoli Golițîn. Revolta maghiarilor a reprezentat, potrivit spuselor sale, momentul în care a înțeles că sistemul nu putea fi reformat.[272] Philby, aflat în Beirut, a privit de departe evenimentele din Ungaria și mai de aproape pe cele din Egipt, dar, oricum, cu un aer detașat. În acea perioadă, trăia una dintre fazele în care se simțea pierdut. Trădările sale îl plasaseră în țara nimănui, prins între două vieți. Șirul de eșecuri personale nu s-a oprit aici. Cea de-a doua soție a sa, Aileen, care revenise în Marea Britanie, își provoca singură răni de ceva timp, deprimată că mariajul ei se destrăma, și poate că bănuia întunecatul secret al soțului ei. La Beirut, Philby a primit o telegramă prin care era anunțat de moartea ei, însă veștile nu l-au tulburat. Deja, pentru el, viața mergea mai departe. Cu numai șase săptămâni înainte de Criza Suezului, se afla în barul aglomerat al hotelului St George, unde o cunoștea pe Eleanor Brewer, soția corespondentului *New York Times*. A început s-o însoțească pretutindeni, prin souk-uri și cafenele, în cele din urmă aceasta părăsindu-și soțul. Nu după multă vreme, Philby a

mers să-i spună fostului soț al lui Eleanor că aveau de gând să se căsătorească. „Pare cea mai bună soluție“, a spus Brewer. „Ce părere ai despre situația din Irak?“, a adăugat el, revenind la chestiunea politică fierbinte a zilei.[273] În 1959, Philby și Eleanor locuiau într-un apartament aflat la etajul cinci, plin cu sculpturile ei și cu nimicurile strânse de el cu prilejul călătoriilor prin regiune. Pentru majoritatea celor care trădează, dragostea reprezintă un risc, un călcâi al lui Ahile. Dar, după Litzi, Philby reușise să-și separe cele două existențe, iar Eleanor avea să-i vadă numai zâmbetul, fără să bănuiască ce ascundea acesta.

După episodul de la Budapesta, Anthony Cavendish a plecat la Beirut, la finele anilor 1950, trimis de United Press International, și lucra de la ultimul etaj al unui hotel cu vedere spre mare. Acolo sorta rapoarte despre confruntări sângeroase de artilerie, întins lângă piscină, cu un telefon într-o parte și cu o halbă de bere în cealaltă.[274] Uneori bea „un pahar sau zece“ cu Philby, de dragul vremurilor trecute, la unul dintre barurile hotelului. O țineau așa până la prânz, iar Philby nu dădea semne că ar fi afectat. Niciodată nu-și pierdea controlul și nici nu se dădea de gol, indiferent cât bea. În ciuda acuzațiilor formulate împotriva sa, Cavendish considera că era corect să-i acorde vechiului său coleg prezumția de nevinovăție. „Credeam că este un tip fermecător și capabil și niciodată nu am avut nici cea mai mică bănuială că se va dovedi să fie ceea ce s-a dovedit a fi“, își amintea el. „Cred că m-am gândit că el trebuie să fie foarte deștept și noi foarte proști.“[275]

La un restaurant din Beirut, în 1960, lucrurile au început să ia o turnură bună pentru Philby. Nicholas Elliott devenise noul șef al biroului MI6; prietenia lor s-a reînnodat și, odată cu ea, Philby a redevenit util sovieticilor.[276] De asemenea, a rămas în preajma ofițerilor CIA. „Philby era prietenos cu toți yankeii din Beirut. Mulți dintre ei dădeau prea mult din gură. Se pricepea destul de bine să-i facă să vorbească“, spunea George Kennedy Young, concentrându-se mai mult pe lipsurile altora decât pe cele ale propriului serviciu.[277] Philby era încă parte din vechea gașcă și suscita mare interes. Când Ian Fleming a trecut prin oraș mai târziu, în același an, a cinat și el cu vechiul său prieten Elliott și, inevitabil, conversația a alunecat spre Philby.[278]

Tatăl lui Philby, St John, se instalase într-o căsuță simplă din piatră, de la periferia Beirutului, în apropierea munților, ceea ce a făcut ca strania relație dintre tată și fiu să fie revitalizată. Philby îl respecta, dar niciodată nu păruse prea apropiat de el și uneori dădea vina pe tatăl lui, din motive neelucidate, pentru că se bâlbâia. Însă tatăl îi insuflase fiului nevoia de a găsi curajul necesar pentru a-și urma convingerile, indiferent de opinia celorlalți, lecție pe care fiul o învățase, cu certitudine.[279] Philby senior a ținut un discurs la Clubul Femeilor Americane din oraș și le-a spus celor de față că americanii distruseseră Arabia. „Și cine i-a adus pe americani în Arabia?“, a întrebat el. A făcut o pauză și apoi, om al contradicțiilor până la final, a răspuns: „Eu.“[280]

Într-o zi, Elliott a luat prânzul cu cei doi Philby. St John a fost o companie plăcută. „A plecat la ora ceaiului, a tras un pui de somn, i-a făcut avansuri soției unui membru al personalului ambasadei, într-un club de noapte, a făcut un atac de cord și a murit a

doua zi de dimineață, devreme. Ultimele sale cuvinte au fost: «Scoateți-mă de aici, m-am plictisit».“[281] Philby junior a fost distrus zile la rând după aceea. Pe tot parcursul anului 1962, Eleanor a simțit că Philby se schimbă. Bea din ce în ce mai mult și era disperat, dornic să fugă. Când i-a murit vulpea pe care o ținea ca animal de companie în balcon, Philby s-a cufundat într-o stranie depresie. În ziua de 31 decembrie, după ce s-a izbit cu capul de un calorifer din baie, a zăcut într-o baltă de sânge. Un doctor va spune că, dacă ar fi băut în noaptea aceea, ar fi putut muri. Se apropia finalul.

Elliott s-a întors la Beirut într-un alt fel de vizită, în ianuarie 1963. I se încheiase perioada de șef al stației cu trei luni în urmă și fusese înlocuit de Peter Lunn, care fusese, înainte de asta, în Viena. Elliott urma să-l mai vadă o dată pe Philby, dar nu avea să-l mai considere protectorul său. Anatoli Golițîn dezertase din KGB și vorbise despre „grupul celor cinci“. Arthur Martin înțelesese destul cât să-l convingă pe Dick White, care deja fusese convins că Philby era vinovat, că povestea durase suficient. Cel care trebuia trimis inițial era Arthur Martin, dar, în ultimul moment, i-a luat locul Elliott. Se credea că un vechi prieten avea mai mari șanse să obțină înțelegerea la care se gândise White. În mod surprinzător, White credea că trebuie să-l mintă pe Elliott ca să-l convingă de vinovăția prietenului său, spunându-i că o sursă din KGB confirmase identitatea exactă a trădătorului, ceea ce nu era chiar întru totul adevărat.[282]

Lunn i-a telefonat lui Philby și l-a invitat într-un apartament unde fuseseră plantate microfoane special pentru această ocazie. Philby a sosit la ora 16, bandajat încă din cauza căzăturii pe care o pățise la beție. A intrat și a dat de vechiul său prieten. Elliott s-a ridicat de pe scaun.

– M-am gândit că tu o să fii, a spus Philby.

Înțelesul acestor cuvinte avea să producă multe frământări în Serviciul Secret Britanic.

– O să trec direct la subiect. Din nefericire, nu este prea plăcut, a spus Elliott. Am venit să-ți spun că a venit timpul să-ți înfrunți trecutul.

Philby a izbucnit în râs.

– Iar ați înnebunit cu toții? a spus. Vrei s-o luăm de la capăt? După atâția ani? V-ați pierdut simțul umorului! Veți ajunge de râsul lumii!

– Nu, nu am pierdut nimic, i-a răspuns Elliott. Dimpotrivă. Am găsit mai multe informații despre tine. Și acum totul se leagă.

– Ce informații? Și ce anume se leagă?

Elliott s-a ridicat, a măsurat camera cu pasul, s-a dus la fereastră și a privit afară. Fără să se întoarcă, a spus:

– Ascultă, Kim, știi că am fost de partea ta tot timpul, din clipa în care au apărut suspiciuni în privința ta. Dar au ieșit la iveală informații noi. Mi le-au arătat. Și acum până și eu sunt convins, convins pe deplin că ai lucrat pentru serviciile secrete sovietice. Ai lucrat pentru ei până în ’49.[283]

Philby nu știa ce informații noi apăruseră, dar bănuia că la mijloc era vorba de un defector. Știa că aveau ceva împotriva lui. Dar nu totul. „De ce până în ’49?“ se poate să

se fi întrebat. La fel aveau să se întrebe și alții mai târziu și unii dintre aceștia vor bănui faptul că era o cale convenabilă pentru vechii săi prieteni de a-i indica lui Philby că trebuia să mărturisească numai infracțiunile comise înainte să meargă la Washington, în acel an, ca să-l țină departe de ghearele FBI-ului. Dintre cei cinci de la Cambridge, Philby era cel mai lucid, cel care nu cedase niciodată sub presiune, cel căruia îi fusese simplu până la capăt să înșele. Încă nu se terminase.

– Nu ai mai lucrat pentru ei din ’49, sunt absolut convins de asta, i-a explicat Elliott. Pot să-i înțeleg pe aceia care au lucrat pentru Uniunea Sovietică, să spunem, înainte sau în timpul războiului. Dar, deja în ’49, un om cu mintea și spiritul tău trebuie să-și fi dat seama că toate zvonurile despre comportamentul monstruos al lui Stalin nu erau simple zvonuri, ci purul adevăr… ai decis să te rupi de URSS… De aceea îți dau cuvântul meu și pe cel al lui Dick White că vei primi imunitate deplină, că vei fi iertat, dar numai dacă mărturisești. Avem nevoie de colaborarea ta, de ajutorul tău.“[284]

În timp ce Philby se pregătea să iasă, Elliott a adăugat:

– Îți ofer un colac de salvare, Kim.

Elliott își va aminti mai târziu că mai adăugase câteva cuvinte, dar pe care Philby nu le-a repovestit niciodată când a vorbit despre întâlnire, poate pentru că era prea dureroasă: „Pe vremuri te-am respectat, Kim. Dumnezeule, cât te disprețuiesc acum. Sper că mai ai suficientă decență încât să înțelegi de ce.“ Elliott i-a spus că urmau să se reîntâlnească în ziua următoare. Întâlnirea a durat aproximativ cinci minute. Odată plecat, Elliott i-a spus lui Lunn: „Kim e distrus. Totul e în regulă.“

Philby a revenit a doua zi și a început să mărturisească. A vorbit preț de două ore și a spus că lucrase pentru sovietici până în anul 1946 și că îi vânduse pontul lui Maclean, ca prieten, în 1951. Elliott a crezut că Philby cedase. Însă, acesta juca încă tare. Philby s-a dus acasă și a băut o sticlă întreagă de whisky. Elliott a plecat în Congo. A rămas stabilit că Lunn avea să preia interogatoriul și să-l ducă până la capăt.

La Londra, „confesiunea“ inițială a trezit speranța că, în curând, totul avea să se încheie. Roger Hollis, șeful MI5, i-a scris lui Hoover, de la FBI, ca să-i spună că nu existau dovezi cum că Philby ar fi lucrat pentru ruși după 1946. „Dacă este adevărat, rezultă că Statele Unite au fost afectate numai în perioada celui de-al Doilea Război Mondial“, explica el pe un ton insistent.[285] Dar, după întâlnirea cu Elliott, Philby a ieșit pe balcon ca să-i facă semn omului său de legătură sovietic din Beirut, ținând în mână o carte, nu un ziar, pentru a-i indica faptul că era o urgență.[286] „Cred că a venit vremea“, i-a spus omul de legătură. „Ești bine-venit la Moscova.“

Miercuri, 23 ianuarie 1963, Kim și Eleanor Philby trebuiau să meargă la cină la niște prieteni de la ambasada britanică. Beirutul fusese lovit de o furtună și, în acea după-amiază, Philby și-a luat impermeabilul și i-a spus soției sale că avea o întâlnire și că se va întoarce la ora 18, la timp pentru petrecere. O oră mai târziu, unul dintre băieții săi i-a spus lui Eleanor că Philby sunase să anunțe că aveau să se întâlnească direct la petrecere. Așa că Eleanor a mers singură, și-a cerut iertare că soțul ei întârzia și a dat asigurări că acesta avea să ajungă curând. Orele treceau însă în zadar și, într-un final,

au căzut toți de acord să înceapă cina fără el. Eleanor a plecat acasă pe furtună, valurile izbindu-se de faleză. La miezul nopții, l-a sunat pe Peter Lunn. Nu era acolo. Philby trebuia să se întâlnească cu el și, cum acesta nu apărea, Lunn s-a dus direct la ambasadă, într-o stare de panică vecină cu disperarea. Eleanor i-a lăsat un mesaj soției lui Lunn și, zece minute mai târziu, acesta a sunat-o. „Vrei să vin la tine?“

„Ți-aș fi recunoscătoare“, a spus ea.[287]

A întrebat dacă să caute pe la spitale, temându-se să nu fi avut vreun accident de mașină. De asemenea, a sugerat că poate plecase într-un „weekend de destrăbălare“ cum făcea adesea. Lunn se temea deja de un adevăr mult mai crud și a întrebat dacă lipsea ceva. Au fost trimise echipe de căutare. Nu i-a luat mult până să își dea seama că era prea târziu. Când soarele s-a ridicat deasupra munților, Eleanor știa deja că plecase. Era aniversarea căsătoriei lor.

Elliott se pregătea să traverseze fluviul Congo când a primit mesajul care l-a făcut să se întoarcă în grabă. Philby râsese pentru ultima oară la Beirut de cârpaciul Elliott, de establishmentul britanic și de desuetele sale noțiuni de prietenie și de comportament demn de un „gentleman“. Părăsise Beirutul pe un cargobot și într-un final ajunsese, înainte de răsărit, la un mic post de control de la granița sovietică. Acolo se aflau câteva mese și scaune și o sobă cu cărbune. Soldații fierbeau un ceai pe sobă, iar aerul era irespirabil de la fumul de țigară, își amintea el mai târziu.[288] Îl aștepta un bărbat, care i-a spus în engleză: „Kim, misiunea ta s-a încheiat“.

În ciuda faptului că nu știuse și nici nu bănuise că era spion, Eleanor l-a urmat la Moscova în luna septembrie. „A trădat mulți oameni, iar eu am fost unul dintre ei. Însă nu suntem întotdeauna stăpâni pe soarta noastră“, va scrie câțiva ani mai târziu, când totul se terminase și ea revenise acasă. „Kim a avut curajul, sau slăbiciunea, să-și păstreze decizia luată cu 30 de ani în urmă, indiferent de ce presupunea aceasta pentru cei care îl iubeau cel mai mult și de care era profund atașat.“[289] Această viziune a fost enunțată și de Philby însuși. „Eu am operat mereu pe două niveluri, unul personal și unul politic“, reflecta mai târziu.[290] „Când cele două au venit în conflict, a trebuit să pun politica pe primul loc. Acest conflict poate fi foarte dureros. Nu-mi place să înșel oamenii, mai ales prietenii, și, în ciuda a ceea ce cred ceilalți, mă simt rău din cauza asta. Dar și soldații cumsecade se simt rău că trebuie să ucidă în vremuri de război.“

„Ce păcat că am redeschis toată povestea. Numai de necazuri am avut parte“, i-a spus White lui Elliott.[291] Unii ofițeri MI6, chiar și Philby, s-au întrebat dacă acestuia i se permisese să fugă pentru a evita rușinea unui proces, într-o vreme în care guvernul avea deja probleme cu o mulțime de scandaluri de spionaj, inclusiv în Amiralitate și chiar în MI6.[292] Unii au crezut că Philby fusese avertizat de o cârtiță din MI5. Însă majoritatea credea că, în lipsa unor probe care puteau fi prezentate la tribunal, MI6 spera că se putea folosi de un vechi prieten pentru a-l aduce acasă și a găsi o cale amiabilă ca să rezolve problema, schimbând imunitate contra informații. Astfel, nimeni nu avea să fie pus în situații stânjenitoare. Chiar și după ce Philby a fugit la Moscova, foștii săi colegi credeau că acesta era, cu siguranță, agent dublu, „controlat de un

departament supersecret“ din cadrul MI6. Sau a fost oare urcat sub amenințarea armei pe vas? Și toată lumea se întreba: dacă până și Philby, atunci cine altcineva?[293] Arthur Martin, de la MI5, era furios. Misiunea lui fusese să meargă în Beirut să îi pună lui Philby în față dovezile pe care cu greu le strânsese. Însă „ei“ îl aleseseră pe unul de-al lor, în schimb, mizând zadarnic pe vreo urmă de prietenie pe care o putea trezi în Philby prezența lui Elliott. Chiar și casetele erau compromise, deoarece Lunn și Elliott lăsaseră ferestrele deschise, iar zgomotul traficului acoperise o parte dintre prețioasele mărturii ale lui Philby. Era exemplul clasic de amatorism specific MI6, spumega Martin, mijindu-și ochii și lovindu-și pumnii de genunchi din cauza frustrării, în timp ce asculta înregistrările salvate. „N-a contestat acuzațiile“, a afirmat un coleg de-al lui Martin, în timp ce îl asculta pe Elliott încolțindu-l pe Philby. „Până la final păreau a fi doi prezentatori de radio chercheliți, discutând cu accentul lor cald, curat, de absolvenți de școală publică, cea mai mare trădare a secolului XX.“[294]

Zilele de glorie ale „sălbaticilor“ și ale veteranilor se apropiau de sfârșit. Vechii agenți care aveau legături cu Rusia au fost îndepărtați în anii 1950. Harry Carr a fost înlăturat, după ce dezastrul operațiunilor din zona baltică a fost scos la iveală, și a părăsit MI6 în 1961. Spre finalul vieții, ajunsese să asculte muzică populară rusească și dădea vina pe Philby pentru toate. George Kennedy Young a pornit spre City-ul londonez în același an în care Carr a plecat și a continuat o lungă derivă mai întâi spre dreapta și apoi spre extrema dreaptă, condamnând imigranții de culoare care puneau în pericol Marea Britanie, în vreme ce incapacitatea de a controla subversiunea stângii o distrugea din interior. Când, în anii 1970, au apărut zvonuri că existau indivizi cu legături strânse în MI6 care puneau la cale o lovitură de stat menită să dărâme guvernul britanic, despre Young era vorba. La Washington, Frank Wisner a înnebunit, la propriu, în 1958; timp de șase luni, a făcut terapie cu șocuri electrice înainte să fie declarat „vindecat“ și trimis ca șef al stației de la Londra. Patru ani mai târziu, a avut o recidivă și, în 1965, și-a tras un glonț în cap.[295] Prietenul lui Philby și tovarășul său de pahar de la Washington, James Jesus Angleton, a înnebunit și el, dar cu manifestări diferite. Se considera un fel de Machiavelli. Și, totuși, fusese tras pe sfoară. Colegii săi erau siguri că se trezea în miez de noapte și își mai amintea vreun secret pe care i-l împărtășise lui Philby la un pahar de Martini. Rezultatul: Angleton a fost cuprins de paranoia din cauza sovieticilor și a căilor diabolice ale acestora, care combinate cu informațiile oferite de defectorul din KGB, Anatoli Golițîn, aveau să conducă CIA și MI6 spre adevărul sumbru.

Criza Suezului fusese oglinda în care Marea Britanie văzuse în ce se transformase – cândva o mare putere aflată acum în declin, din ce în ce mai incapabilă să schimbe lumea după propria voință –, dar Philby complicase situația semănând neîncredere între Marea Britanie și Statele Unite, aflate acum într-o poziție dominantă. Când succesorul său a preluat postul de om de legătură la Washington, a descoperit că relația era practic paralizată.[296] Același ofițer a considerat că impactul asupra relațiilor cu Whitehallul și Ministerul de Externe era și mai mare, „cataclismic“ credea el, iar Serviciul era perceput ca fiind incompetent.[297] Trădarea lui Philby a dezvăluit faptul că,

în ciuda tuturor miturilor țesute în jurul MI6 de către propriii membri, dar și de universul fictional al lui Bond, din cauza amatorismului și a elitismului de club select practicat de acesta, serviciul fusese învins de dușmanul său. Philby făcuse autopsia Serviciului și dezvăluise rezultatele lumii întregi. Un ofițer MI6 a evaluat în secret daunele provocate de către afacerea Philby. Când au fost interogați, unii ofițeri au continuat să respingă adevărul și i-au acuzat pe americani. Întreaga dimensiune a dezastrului creat – agenți deconspirați, operațiuni compromise – a fost cu adevărat șocantă, potrivit celor care au citit raportul.[298] Însă cel mai greu de apreciat și poate cel mai de durată efect l-a constituit apariția cancerului trădării și al suspiciunii în organizație și în relațiile sale.

Profunzimea durerii a fost, în mare parte, ascunsă opiniei publice. Aveau să treacă ani până ca publicul larg să înțeleagă faptul că „funcționarul public de rang mediu“ despre care se spunea că defectase era mult mai mult de atât. Unii, precum sir Stewart Menzies, șeful MI6 din timpul războiului, sub supravegherea căruia fusese racolat Philby, știau prea bine ce se petrecuse și erau obsedați de acest lucru. Când ginerele lui Menzies s-a mutat pentru scurt timp la el, zidurile subțiri ale casei i-au dezvăluit că acesta „suferea de coșmaruri cumplite. În aceste coșmaruri apărea o temă recurentă și era îngrozitor să fii martor la așa ceva. În ele, un defector rus era dus cu elicopterul peste Canalul Mânecii și i se oferea posibilitatea de a alege: să vorbească despre Philby sau să fie aruncat fără parașută. Și era aruncat.“[299] Philby a distrus încrederea în sine a MI6. Chiar și la mijlocul anilor 1970, cei nou racolați își amintesc că se întrebau de ce anumite operațiuni și capacități nu erau folosite împotriva sovieticilor și, treptat, își dădeau seama că era vorba despre moștenirea trădării lui Philby, de teama ca aceasta să nu se repete.

La începutul anilor 1960, vechile convenții sociale se dezintegrau, iar establishmentul era satirizat din ce în ce mai mult în cultura populară. Acest lucru a făcut din Philby un antierou pentru unii, pentru că dezvăluise lipsurile acesteia. Când George Blake a fost deconspirat ca spion, în 1961, în serviciu au existat temeri din cauza secretelor, care la vânduse, dar nu și sentimentul de trădare personală, ca în cazul lui Philby. Blake nu era unul „de-al nostru“. Teoretic, era un străin. „Însă Philby, un inamic agresiv, din clasa superioară, era sânge din sângele nostru și vâna alături de haita noastră“, scria John le Carré.[300] Philby a devenit măsura pentru trădare, iar povestea sa avea să-l inspire pe John le Carré în realizarea propriului studiu despre trădare, romanul *Cârtița*. Philby avea să devină Bill Haydon, motivat inițial să-și trădeze până și prietenul cel mai apropiat, din antiamericanism și credința că „poziția politică a Marii Britanii este irelevantă și fără viabilitate morală în afaceri mondiale“, cel din urmă aspect fiind unul cu care și urmăritorul său, Smiley, era într-o anumită măsură de acord. Haydon se va prinde și el în acest joc, fie pentru că nu dorea, fie pentru că era incapabil să iasă.[301] În vreme ce romanele cu Bond erau o fantezie depolitizată, le Carré se baza pe realitatea, uneori brutală, pe care o observase din interior.

Mulți indivizi exercită o anume fascinație asupra publicului, dar rareori s-a

întâmplat ca un om să fascineze atât de mulți ani o țară pe care o trădase. Obsesia față de Philby este o formă de masochism britanic. Dacă o țară are spionii pe care îi merită, atunci poate că spionii au și ei parte de trădătorii pe care îi merită. Philby a negat întotdeauna că ar fi trădat. „Ca să trădezi, mai întâi trebuie să aparții“, îi spunea unui jurnalist britanic care îl intervieva la Londra. „Eu nu am aparținut nimănui niciodată.“[302]

În lumea spionilor, patriotismul, alături de loialitate, este singura garanție împotriva trădării. Este o lume în care înșelătoria este parte din viața de zi cu zi, având drept scop fie protejarea propriei acoperiri, fie încurajarea altcuiva să-și trădeze țara. Într-un serviciu care încurajează trădarea altora, patriotismul și loialitatea față de prieteni sunt singurele garanții că propriile acțiuni nu se întorc împotriva ta. Deși meseria spionilor este trădarea, aceasta este inacceptabilă în propria tabără. Așa cum poliția trebuie să aibă grijă ca infracțiunile să nu devină o tentație, spionii trebuie să traseze linii clare de demarcație pentru a opri distrugerea din interior.

Însă, dacă sapi mai adânc, vei găsi o umbră de admirație față de modul în care Philby a reușit să-i rămână mereu fidel unui ideal, continuând să înșele cu sânge rece. „Nu sunt de acord cu colegii mei britanici care l-au urât“, spunea mai târziu Miles Copeland, de la CIA. „Cum l-aș putea urî pentru că era agent dublu, cât timp noi făceam același lucru taberei adverse… A fost unul dintre cei mai buni ofițeri de informații pe care i-a dat acest secol. Faptul că s-a aflat mereu cu un pas înaintea copoilor a fost o dovadă de măiestrie. Mi-aș dori oameni ca el care să lucreze și pentru noi.“[303] Un fost ofițer MI6, care va deveni scriitor, considera și el că Philby „poate fi privit ca un James Bond în carne și oase. Pasiunea sa pentru alcool, imaginea sa de dur, priceperea în culegerea de informații sunt caracteristicile pe care le regăsim și la eroul lui Fleming.“[304] Pentru Cavendish, Philby îndeplinea, pur și simplu, o misiune. Și Young îi arăta respect profesional, deși îi purta pică.

Se spune că noilor membri ai MI6, figuri proaspete racolate în ultimii ani, dornici să spioneze pentru Marea Britanie, li se pune un film, ca parte din programul de pregătire, cu un om care a trăit cândva și despre care mulți abia dacă au auzit. Aceștia îi urmăresc reprezentația în fața camerelor de filmat, amplasate în apartamentul mamei sale, din 1955. Îl privesc în timp ce minte și încearcă să depisteze semne ale minciunii. Poate că, de fapt, sunt învățați cum să scape basma curată. Dar, în același timp, sunt învățați cum arată trădarea. Filmul rulează neîntrerupt până la sfârșit, apoi în sală se așterne liniștea.

146 Interviu cu Anthony Cavendish; Anthony Cavendish, *Inside Intelligence*, HarperCollins, Londra, 1997, pp. 54–59

147 Anthony Courtney, *Sailor in a Russian Frame*, Johnson, Londra, 1968, pp. 1–55

148 Arhivele Liddell Hart, Documentele lui Anthony Courtney, GB99 KCLMA Courtney

149 *Ibid.*

150 Tom Bower, *The Red Web*, Aurum Press, Londra, 1989, p. 101

151 *Ibid.*, p. 113

152 Arhivele Naționale KV 5/106 includ rapoarte detaliate ale spionajului britanic despre coasta baltică și securitatea

acesteia

153 Bower, *Red Web*, p. 115

154 *Ibid.*, p. 2

155 Interviu cu un fost ofițer SIS

156 Keith Jeffery, *MI6: The History of the Secret Intelligence Service 1909–1949*, Bloomsbury, Londra, 2010, pp. 705–706

157 Christopher Andrew și Oleg Gordievsky, *KGB: The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, Hodder & Stoughton, Londra, 1990, p. 317; Bower, *Red Web*, p. 60

158 „Latvian former counter-intelligence officers recall interaction with Britain", BBC Summary of World Broadcasts, 11 martie 1988

159 Bower, *Red Web*, pp. 131 și 139

160 David Smiley, *Irregular Regular*, Michael Russell, Norwich, 1994, p. 191

161 *The Cost of Treachery*, BBC TV, 30 octombrie 1984

162 Arhivele Naționale HW 75/60–63 – includ comunicații de securitate interceptate ale albanezilor, în care se discuta sosirea echipelor britanice.

163 David Smiley, Înregistrarea audio 10340 de la Muzeul Imperial al Războiului

164 Interviu cu James McCargar, „Frontline Diplomacy", Divizia de manuscrise, Biblioteca Congresului, Washington DC; Peter Grose, *Operation Rollback*, Houghton Mifflin, Boston, 2000, p. 159

165 Necrologul lui Johnnie Longrigg, *The Times*, 14 martie 2007

166 Percy Cradock, *Know your Enemy*, John Murray, Londra, 2002, pp. 26–29

167 Grose, *Operation Rollback*, pp. 124–125

168 Anthony Verrier, *Through the Looking Glass*, Jonathan Cape, Londra, 1983, p. 67

169 Christopher Felix, *The Spy and his Masters*, Secker & Warburg, Londra, 1963, p. 140

170 Tim Weiner, *Legacy of Ashes*, Allen Lane, Londra, 2007, p. 53

171 Comisia Hoover citată în *ibid.*, p. 252

172 Grose, *Operation Rollback*, p. 117

173 Ian Fleming, *Casino Royale*, Biblioteca Universală, București, 2010, trad. Anacaona Mîndrilă-Sonetto (n.tr.)

174 Ian Fleming, *Casino Royale*, Penguin, Londra, 2006, pp. 54 și 91–92; Simon Winder, *The Man Who Saved Britain*, Picador, Londra, 2006, p. 84

175 Kim Philby, *My Silent War*, MacGibbon & Kee, Londra, 1968, p. 117

176 Felix, *The Spy and his Masters*, p. 51

177 Citat în Roderick Bailey, *The Wildest Province*, Jonathan Cape, Londra, 2008, p. 318

178 *Ibid.*, p. 328

179 Jeffery, *MI6*, pp. 712–714; Patrick Seale și Maureen McConville, *Philby: The Long Road to Moscow*, Hamish Hamilton, Londra, 1973, p. 202

180 Înregistrare audio 10340 de la Muzeul Imperial al Războiului; și Smiley, *Irregular Regular*, p. 4

181 David Smiley, *The Albanian Assignment*, Chatto & Windus, Londra, 1984

182 Necrologul colonelului David Smiley, *Daily Telegraph*, 12 ianuarie 2009

183 Eric Walton, Înregistrare audio 13626 a Muzeului Imperial al Războiului

184 *Ibid.*

185 Necrologul lui Tony Northrop, „Covert Cold Warrior made it hot for Hoxha", *The Australian*, 6 septembrie 2000

186 *The Cost of Treachery*, BBC TV, 30 octombrie 1984

187 Citat în Stephen Dorril, *MI6: Fifty Years of Special Operations*, Fourth Estate, Londra, 2000, p. 401

188 Cavendish, *Inside Intelligence*, p. 191

189 În original, *barium meals*. Se referă la examenul gastrointestinal în care pacientul trebuie să înghită o soluție de contrast pe bază de bariu. (n.tr.)

190 Peer de Silva, *Sub Rosa*, Times Books, New York, 1978, p. 55
191 Genrikh Borovik, *The Philby Files*, Little, Brown, Londra, 1994, p. 265
192 *The Cost of Treachery* , BBC TV, 30 octombrie 1984
193 Tom Mangold, *Cold Warrior*, Simon & Schuster, Londra, 1991, p. 50; Philby, *My Silent War*, pp. 112–117
194 *The Cost of Treachery*, BBC TV, 30 octombrie 1984
195 Bruce Page, David Leitch și Phillip Knightley, *Philby: The Spy Who Betrayed a Generation*, Sphere, Londra, 1977, p. 211
196 Yossi Melman și Dan Raviv, *The Imperfect Spies*, Sidgwick & Jackson, Londra, 1989, p. 82
197 Philby, *My Silent War*, p. 120
198 Bower, *Red Web*, p. 127
199 Verrier, *Through the Looking Glass*, p. 77
200 John Limond Hart, *The CIA's Russians*, Naval Institute Press, Annapolis, 2003, p. 6. Hart a fost implicat în operațiunea albaneză.
201 David Smiley, Înregistrare audio 10340 de la Muzeul Imperial al Războiului
202 Miles Copeland către Bruce Page, citat în Phillip Knightley, *Philby: KGB Masterspy*, André Deutsch, Londra, 1988, p. 1
203 Hart, *CIA's Russians*, p. 6
204 Arhivele Naționale KV 3/301
205 Borovik, *Philby Files*, p. 369
206 Knightley, *Philby: KGB Masterspy* , p. 128
207 Refolosirea punctelor de livrare din Albania din timpul războiului era și un gest nesăbuit întrucât acestea erau compromise: Bailey, *Wildest Province*, p. 328.
208 Despre reticența lui Philby în Miranda Carter, *Anthony Blunt: His Lives*, Macmillan, Londra, 2001, p. 161
209 Philby, *My Silent War*, p. 131
210 *Ibid.*, p. 138
211 Informații confidențiale. Memoriul lui Harvey nu a fost găsit în arhivele CIA, în ciuda încercărilor repetate.
212 Christopher Andrew, *The Defence of the Realm: The Authorized History of MI5*, Allen Lane, Londra, 2009, p. 504
213 O copie a unei note de interviu, redactată de către Arthur Martin, se află în Arhivele Naționale KV 2/1014, dosarul MI5 al lui Edith Tudor-Hart.
214 *Ibid.*
215 *Ibid.*; Chapman Pincher, *Treachery*, Random House, New York, 2009, p. 398
216 Un spion, care a stat de vorbă cu Phillip Knightley, a repovestit la *The Heart of the Matter*, BBC TV, 22 septembrie 1985.
217 Page et al., *Philby: The Spy who Betrayed a Generation*, p. 148
218 Interviu cu un fost ofițer SIS
219 Nicholas Elliott, *With my Little Eye*, Michael Russell, Norwich, 1993, p. 16
220 Seale and McConville, *Philby: The Long Road to Moscow*, p. 135
221 *Ibid.*
222 Rudyard Kipling, *Kim*, Editura Adevărul Holding, București, 2012, trad. Lucian Popa (n.tr.)
223 Christopher Andrew și Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, Allen Lane, Londra, 1999
224 Philby, *My Silent War*, p. xviii; Graham Greene, *The Confidential Agent*, Vintage, Londra, 2002, pp. 67–71
225 Philby, *My Silent War*, p. xvi
226 Citat în Knightley, *Philby: KGB Masterspy*, p. 148
227 Interviu cu James McCargar, Foreign Affairs Oral History Program, Georgetown University
228 Philby, *My Silent War*, p. 148

229 Peter Wright, *Spycatcher*, Heinemann, Melbourne, 1987, p. 44

230 Înregistrarea video cu interviul lui Philby la conferința de presă poate fi găsită la adresa http://www.youtube.com/watch?v= N2A2g-qRIaU.

231 Knightley, *Philby: KGB Masterspy*, p. 198

232 Arhivele Naționale PREM 111/2077 și ADM 1/29241

233 Arhivele Naționale PREM 111/2077; deși Peter Wright (*Spycatcher*, p. 73) pretinde că a avut, cu adevărat, loc o operațiune de interceptare la Claridge.

234 Elliott, *With my Little Eye*, p. 23

235 Tom Bower, *The Perfect English Spy*, Heinemann, Londra, 1995, p. 159

236 Arhivele Naționale PREM 11/2077

237 Robert Rhodes James, *Anthony Eden*, Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1986, p. 436

238 Anthony Eden, *Full Circle*, Cassell, Londra, 1960, p. 365

239 Bower, *Perfect English Spy*, p. 347

240 Arhivele Naționale ADM 1/29240

241 „Russian says he killed Cold War UK diver to prevent explosion on ship", BBC Monitoring, 16 noiembrie 2007. Relatarea nu este verificată, iar explicațiile anterioare vorbeau și despre faptul că Crabb s-ar fi asfixiat sau că ar fi fost prins în elicea vaporului.

242 *The Heart of the Matter*, BBC TV, 22 septembrie 1985

243 Bower, *Perfect English Spy*, pp. 165–166

244 Citat în George Blake, *No Other Choice*, Jonathan Cape, Londra, 1990, p. 168

245 Verrier, *Through the Looking Glass*, p. 4

246 Percy Cradock, *Know your Enemy*, John Murray, Londra, 2002, p. 117

247 Bower, *Perfect English Spy*, p. 186; comentariile lui Young în *The Heart of the Matter*, BBC TV, 22 septembrie 1985

248 W. Scott Lucas, *Divided We Stand*, Hodder, Londra, 1991, p. 195

249 Informații confidențiale

250 Bower, *Perfect English Spy* , pp. 192 și 201; Christopher Andrew și Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive II: The KGB in Europe and the West*, Allen Lane, Londra, 2005, p. 148

251 George Kennedy Young, *Who is my Liege?*, Gentry, Books, Londra, 1972, pp. 77 și 79

252 Chester Cooper, *The Lion's Last Roar*, Harper & Row, New York, 1978, p. 70

253 Cradock, *Know your Enemy*, p. 111

254 George Kennedy Young, *Masters of Indecision*, Methuen, Londra, 1962, p. 28

255 Lucas, *Divided We Stand*, p. 193; necrologul lui John McGlashan, *Daily Telegraph*, 10 septembrie 2010

256 Peter Hennessy, *The Prime Minister*, Penguin, Londra, 2000, p. 232

257 Cooper, *Lion's Last Roar*, pp. 178 și 211–212

258 Hennessy, *Prime Minister*, p. 226

259 G. K.Young, *Subversion and the British Riposte*, Ossian Publishers, Glasgow, 1984, p. 146

260 Cooper, *Lion's Last Roar*, p. 212

261 Paul Gorka, *Budapest Betrayed*, Oak Tree Books, Wembley, 1986, pp. 124–127

262 Cavendish, *Inside Intelligence*, pp. 90–91; interviu cu Anthony Cavendish

263 Istoria serviciilor secrete – Ungaria vol. II, Operațiunile externe 1946–1955, redactate în mai 1972 și secretizate, desecretizate în martie 2005, disponibile în Arhiva Securității Naționale, Universitatea George Washington

264 De Silva, *Sub Rosa*, p. 123

265 Hennessy, *Prime Minister*, p. 243

266 Weiner, *Legacy of Ashes*, p. 132

267 De Silva, *Sub Rosa*, p. 123

268 Cavendish, *Inside Intelligence*, p. 98
269 Felix, *The Spy and his Masters*, pp. 13–15; Peter Hennessy, *The Secret State*, Penguin, Londra, 2002, pp. 36–37
270 Young, *Masters of Indecision*, pp. 20–21
271 Michael Smith, *The Spying Game*, Politico's, Londra, 2003, p. 197
272 Memoriile nepublicate ale lui Anatoli Golițîn
273 Eleanor Philby, *The Spy I Loved*, Hamish Hamilton, Londra, 1968, p. 39
274 Interviu cu Anthony Cavendish; Cavendish, *Inside Intelligence*, pp. 119 și 138
275 Interviu cu Anthony Cavendish
276 Bower, *Perfect English Spy*, p. 293
277 Knightley, *Philby: KGB Masterspy*, p. 211
278 Andrew Lycett, *Ian Fleming*, Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1995, p. 376
279 Nicholas Elliott, *Never Judge a Man by his Umbrella*, Michael Russell, Salisbury, 1991, p. 188
280 Eleanor Philby, *The Spy I Loved*, p. 46
281 Elliott, *Never Judge a Man*, p. 188
282 Bower, *Perfect English Spy* , p. 296
283 Conversația a fost recompusă din mai multe surse. Relatarea lui Philby provine din Borovik, *Philby Files*, pp. 3 și 344. Cea provenită de la MI6, care poate are șanse, sau nu, să fie reală, întrucât se bazează pe înregistrări, provine din Bower, *Perfect English Spy*, p. 297, iar ultima replică a lui Elliott este și ea citată în Andrew Boyle, *The Climate of Treason*, Coronet, Londra, 1980, p. 465
284 Andrew, *Defence of the Realm*, p. 435
285 *Ibid.*, p. 436
286 Borovik, *Philby Files*, p. 346. Există multe discrepanțe între relatarea lui Philby și cea a foștilor săi șefi. Philby nu menționează o a doua întâlnire și mărturisirea parțială și afirmă că le-a dat semnalul rușilor în prima noapte, nu în a doua.
287 Arhivele Naționale FO 953/1697; Philby, *The Spy I Loved*, pp. 2–4
288 Knightley, *Philby: KGB Masterspy*, p. 219
289 Philby, *The Spy I Loved*, p. 176
290 Knightley, *Philby: KGB Masterspy*, p. 254
291 Bower, *Perfect English Spy*, p. 304
292 Derek Bristow, *A Game of Moles*, Little, Brown, Londra, 1993; Knightley, *Philby: KGB Masterspy*
293 Richard Deacon, *C: A Biography of Sir Maurice Oldfield*, Macdonald, Londra, 1984, p. 140; Bristow, *Game of Moles*, p. xi
294 Wright, *Spycatcher*, p. 194
295 Weiner, *Legacy of Ashes*, pp. 153 și 262
296 Bower, *Perfect English Spy*, p. 132
297 John Bruce Lockhart în „The Role of the Intelligence Services in the Second World War", seminar ținut pe 9 noiembrie 1994, Institute of Contemporany British History, 2003, http://www.ccbh.ac.uk/witness_intelligence_index.php, p. 29
298 Informații confidențiale
299 Anthony Cave Brown, *The Secret Servant*, Sphere, Londra, 1989, p. 720
300 Introducerea lui John le Carré la Page et al., *Philby: The Spy Who Betrayed a Generation*, p. 27
301 John le Carré, *Tinker, Tailor, Soldier, Spy*, Sceptre, Londra, 2009, p. 406
302 Phillip Knightley, *The Second Oldest Profession*, W.W. Norton, New York, 1987, p. 271
303 Knightley, *Philby: KGB Masterspy*, p. 259
304 Malcolm Muggeridge citat în Boyle, *Climate of Treason*, p. 502

CAPITOLUL 3
UN RÂU PLIN DE CROCODILI – CRIMĂ ÎN CONGO

Daphne Park se afla în Congo de numai două săptămâni, dar era sigură că îl cunoaște pe africanul tânăr și slab care stătea la coadă în fața Consulatului General al Marii Britanii, pentru obținerea unei vize. Avea părul scurt, ochelari și cioc, și avea un aer intelectual, poate ușor arogant. În timp ce Park se străduia să-și amintească de silueta uscățivă, ar fi fost, poate, surprinsă să afle că viitorul țării se afla în mâinile sale, că, prin intermediul său, Războiul Rece avea să ajungă în Africa și că aceia pe care îi considera prietenii ei aveau să-i pună la cale asasinatul.[305]

Daphne Park nu avea temeri în privința Africii, iar aceasta nu-i rezerva prea multe surprize. Poate că nu reușea chiar să se piardă în mulțime, dar pentru ea nu era un tărâm străin. Jack Park, tatăl ei, fusese trimis în Africa de Sud în tinerețe, în speranța că avea să se pună pe picioare datorită climei. Cu prilejul uneia dintre numeroasele sale spitalizări, dăduse anunț la ziar că își caută un prieten prin corespondență și îi răspunsese o adolescentă, Doreen, care locuia și ea în Africa de Sud. Fata nu își dezvăluise identitatea și se semnase numai cu o inițială, dar, într-un final, Jack, în vârstă de aproape 30 de ani, avea să o ia de soție pe fata de 18 ani. Viața lor nu a fost nici pe departe ușoară. Daphne Park spunea că tatăl ei era „genul de om care nu ar fi sesizat un tâlhar nici dacă stătea sub nasul lui“ și fusese înșelat în mod repetat, iar plantația sa de tutun abia dacă rezistase în fața falimentului la începutul anilor 1920. Într-o încercare disperată de a-și schimba norocul, a pornit spre Tanganyika, deoarece auzise că acolo se descoperiseră zăcăminte de aur. Căutând în râu aurul aluvionar, visa să cumpere plantația de cafea unde trudea Doreen. Dar nu a avut noroc. De la vârsta de șase luni, fiica lor, Daphne, a crescut într-o casă din chirpici, fără apă și fără electricitate. Cea mai apropiată familie de albi locuia la peste 15 kilometri distanță de mers pe jos. Singura dată când tatăl ei a bătut-o a fost când i-a vorbit urât unui african.[306]

Cum mama lui Park ajunsese aproape oarbă, fiica ei îi citea cu glas tare romanul *Kim* al lui Rudyard Kipling și poveștile cu spioni ale lui John Buchan, visând amândouă într-o lume imperială, plină de aventuri și spioni, lume care o fascina pe tânăra fată, cu toate că nu aveau multe în comun. Poate că Philby disprețuia crezul lui Kipling și romanul după titlul căruia fusese botezat, dar lui Park aceste povești despre apărarea Marii Britanii și a imperiului său îi insuflaseră credința profundă că spionii erau ultima sa linie defensivă. Departe, în Africa, această copilă a imperiului nutrea o încredere neîntinată în țara ei, cu bune și cu rele. Ajunsă la vârsta de 11 ani, devenise clar că avea nevoie de educație. Doreen și-a vândut ultima bijuterie pentru a-i permite fiicei ei să plece. În primele trei zile, a străbătut pe jos o zonă izolată, ca să ajungă, în cele din urmă, la un camion, care a dus-o la Dar es Salaam, de unde a luat un vapor spre Anglia și apoi, într-un final, a ajuns la o școală din sudul Londrei. Daphne nu își va mai vedea părinții vreme de 12 ani și nu avea să-și mai vadă niciodată fratele mai mic, David, care murise și fusese înmormântat în Tanganyika (mai târziu, Daphne Park avea să-i caute

zadarnic mormântul, o mare povară sufletească pentru ea). De la Direcția de Operațiuni Speciale, care pregătea luptătorii francezi, ajunsese la Departamentul Tehnic de Informații de Campanie din Viena, care îi vâna pe oamenii de știință naziști; după aceea, urmase MI6. De acolo, în timpul Crizei Suezului, a fost trimisă la Moscova. După o perioadă petrecută la Londra, ca ofițer coordonator al stațiilor MI6 din Germania, superiorii săi au decis s-o trimită în Africa, câmpul de luptă din ce în ce mai important al serviciilor de informații. Inițial, intenția lor fusese să o trimită în Guineea. Țara tocmai își câștigase independența față de Franța și rușii preluau controlul. Însă informațiile despre Africa erau extrem de limitate în cadrul MI6. „Cred că ați înnebunit cu toții“, a spus consulul general de la Dhaka, când a fost consultat în legătură cu numirea ei. „E o țară musulmană. Nu se va întâlni niciodată cu altcineva decât cu femei cu văl.“ O privire aruncată în grabă pe hartă a făcut ca, în schimb, Park să fie trimisă pe postul de consul în Congoul francez și în cel belgian, în 1959. Nici că se putea găsi un moment mai bun.

O călătorie de 14 zile cu vaporul a dus-o pe Park în inima fierbinte a Africii, pe lângă un ținut verde, luxuriant, cu dealuri domoale a căror monotonie era întreruptă ici-colo de câte un sat izolat. În loc să vorbească cu ceilalți coloniști europeni destul de posomorâți de la bord, Park a mers la clasa a treia, unde era un grup de africani care se întorceau de la o conferință mondială a tinerilor, ce avusese loc la Viena, vechiul ei teren de vânătoare. Jos, sub punte, se aflau tinerii de succes ai viitorului, animați de speranța într-o Africă nouă, eliberată de colonialism. Era epoca schimbărilor rapide pe continent, când domnia albilor și a Occidentului era provocată deschis. Mai bine de o duzină de state aveau să devină independente în anul următor. Mulți dintre tinerii de sub punte fuseseră atrași de comunism și considerau că Rusia reprezenta viitorul. Park, care se întorsese de curând de la Moscova, s-a străduit, pe cât posibil, să le dezvăluie cum era cu adevărat viața în Uniunea Sovietică. Poate că tinerilor nu le-a fost știrbită speranța, dar câțiva dintre ei aveau să păstreze legătura cu englezoaica dornică să se lanseze în dezbateri aprinse cu ei. Pe drum, vaporul a făcut o oprire la Accra, unde Park a cumpărat un ziar local. Iar acolo a văzut o fotografie a unui alt grup de tineri africani care participaseră la o conferință organizată de Kwame Nkrumah, omul care obținuse independența Ghanei față de Marea Britanie, cu doi ani mai devreme. Era liderul unei mișcări panafricane în plină ascensiune, al cărei scop era răspândirea anticolonialismului printre africani și a cărei viziune era unirea acestora în Statele Unite Africane, care aveau să respingă exploatarea economică și politică. Unul dintre bărbații din fotografie era din Congo. Numele său era, potrivit ziarului, Patrice Lumumba. Două săptămâni mai târziu, Daphne Park a observat că bărbatul aflat la coadă la Consulatul General pentru a obține viză era chiar cel din fotografia din ziar.

– Sunteți domnul Lumumba? a întrebat ea.

– Da, eu sunt.

– Veniți cu mine să bem o cafea și veți obține viza la momentul potrivit.

I-a cerut unuia dintre angajații africani ai Consulatului General să aducă două cești.

Acesta a adus numai una și a așezat-o în fața lui Park, aruncându-i o privire urâtă. Nu era de acord cu faptul că o tânără europeană bea cafea în compania unui african. Park, prea puțin interesată de convențiile sociale ce-i stăteau în cale, mai ales de cele legate de sex, i-a dat lui Lumumba cafeaua ei și a mai cerut una.

Lumumba era o stea în ascensiune pe haoticul firmament politic congolez. Născut într-o familie săracă, într-un cătun, fusese autodidact și ajunsese funcționar la poștă, iar, curând, devenise vocea cea mai de seamă a naționalismului radical panafrican.[307] Era un orator pasionat, care știa cum să anime mulțimile, dar a cărui putere de judecată putea fi uneori inconstantă. Partidul politic pe care îl înființase, Mișcarea Națională Congoleză (MNC), cerea obținerea independenței față de Belgia.

Park a discutat pentru o vreme politică cu Lumumba. L-a întrebat cât timp avea să fie plecat, deoarece i-ar fi plăcut să mai stea de vorbă cu el. Întâmplarea făcea că, peste zece zile, Park urma să pornească spre capitala provinciei, Stanleyville. Acolo era centrul de putere al lui Lumumba. Se putea întâlni cu Comitetul Central al partidului său? Desigur, a spus Lumumba și s-a oferit s-o prezinte consilierului său, un emigrant croat.

Park l-a căutat pe croat în timpul vizitei ei la Stanleyville. După o discuție fructuoasă, a întrebat de întâlnirea cu membrii Comitetului Central.

– Vă place să pescuiți? a întrebat el.

– Da, îmi place, a spus ea.

– V-ar plăcea să mergeți la pescuit noaptea?

– Desigur. Când?

– În noaptea aceasta.

Daphne Park și croatul au stat într-o canoe luminată de razele strălucitoare ale lunii. La două noaptea, barca a tras la mal. Câțiva bărbați se odihneau în jurul focului. I-au fost prezentați unul câte unul, în timp ce, cu un cuțit ascuțit, se fileta peștele. Daphne a scos o sticlă de whisky. După ce a stat o vreme de vorbă cu ei, s-a întors la barcă.

– Mi-a făcut mare plăcere, dar tot aș vrea să mă întâlnesc cu membrii Comitetului Central, i-a spus croatului.

– Tocmai i-ați întâlnit, i-a răspuns el. Sunt supravegheați și ei, și dumneavoastră. Însă belgienii nu supraveghează și noaptea pe râu.

Trei dintre bărbații care se aflaseră în noaptea aceea în jurul focului au ajuns, într-un final, miniștri în viitorul guvern congolez.

Consulatul General al Marii Britanii, în care lucra Park, era o clădire micuță în aglomerata capitală neîngrijită, Leopoldville. Aici orașul belgian colonial model, cu bulevarde largi și clădiri înalte, se străduia fără succes să se remarce de Africa, în care fusese implantat. Erau, poate, numai 250 de britanici în țară și, în mod normal, datoria Consulatului General era de a servi interesele importantelor firme britanice care investiseră în Congo, inclusiv BP, Unilever și British American Tobacco. Britanicii erau în mod deosebit interesați de provincia sudică bogată în minerale, Katanga, pe care aventurierul colonist Cecil Rhodes încercase s-o cucerească în numele Marii Britanii, la

sfârșitul secolului al XIX-lea, dar i-o luaseră înainte belgienii. Katanga avea graniță cu Rhodesia britanică, iar belgienii au fost întotdeauna convinși că britanicii trăgeau sforile pentru a încerca s-o recupereze.

În anul în care a sosit Park, un ofițer superior al MI6 a făcut un tur al continentului neglijat de Serviciul Secret britanic. În interiorul MI6, interesul față de africani sau de ceea ce gândeau aceștia era redus. Africa nici măcar nu era considerată demnă să aibă propriul responsabil, ci era cuplată cu Orientul Mijlociu, mai important din punct de vedere strategic. Însă, în vara anului 1956, în timp ce Marea Britanie și Franța erau prinse în Suez, și revolta maghiarilor era înăbușită, s-au produs primele manifestări naționaliste în Congo, un grup de africani lansând un manifest care chema la luptă pentru obținerea independenței. Anul următor, după ce Ghana a devenit independentă sub conducerea lui Kwame Nkrumah, sovieticii au început să dea târcoale. Un memorandum al Ministerului de Externe, din mai 1959, atrăgea atenția asupra obiectivului strategic sovietic de a înlătura influența Occidentului din Africa. Sub conducerea lui Hrușciov, URSS-ul își dorea un rol mai activ și exploata sentimentul antioccidental și tensiunile rasiale.[308]

Ofițerul MI6 care a străbătut continentul în 1959 a întocmit un raport detaliat, care a ajuns pe masa premierului. Raportul avertiza asupra existenței mai multor focare de violență, în special împotriva puterilor coloniale, fiecare dintre acestea putând să le alimenteze pe celelalte. Datorită trecutului și moștenirii imperiale, MI6 a avut întotdeauna un interes mai accentuat decât multe alte servicii de informații și ceea ce se întâmpla în Africa conta foarte mult la Londra. Ofițerul MI6 a considerat situația din Congo belgian printre cele mai îngrijorătoare. „Nu poți să nu remarci aparenta renunțare la dorința de a guverna manifestată de autoritățile belgiene. Acum țara este expusă subversiunii din partea oricui și este foarte posibil ca, în granițele sale actuale, Congo belgian să nu mai reziste prea mult timp.“[309]

În ultima sa zi de serviciu, directorul general belgian, responsabil cu securitatea din Congo, l-a abordat pe ofițerul MI6 cu următorul mesaj: „Știu că majoritatea oficialilor de rang înalt din Congo belgian au crezut că guvernul britanic avea un plan machiavelic pe termen lung, care viza Africa de Vest“, i-a spus. „Au crezut că, atunci când aveau să se liniștească apele în Africa, imperiile francez și belgian vor fi dispărut, iar britanicii, aflați încă pe poziții, vor fi preluat toate concesiunile valoroase.“ Ofițerul MI6 l-a contrazis, dar a fost întâmpinat cu un zâmbet ironic. Sovieticii pândeau cu interes, ofițerul dorea să avertizeze Londra, conștienți că „aveau mari șanse să umple, într-o măsură considerabilă, vidul de putere creat în urma retragerii puterilor occidentale“. Căutau baze din care să opereze și încercau să obțină controlul asupra mișcărilor naționaliste panafricane. Congo avea mari șanse să devină o țintă importantă, avertizase el profetic.[310]

La sosire, Park era hotărâtă să stea aproape de africani și de aceea a refuzat prima casă care i s-a oferit, o vilă elegantă, cu aer condiționat și cu piscină, deoarece era amplasată în zona special rezervată diplomaților, pe unde patrulau paznici înarmați, cu

dobermani în lesă. Orașul era împărțit și africanii aveau nevoie de un permis pentru a trece de cordoanele de polițiști în timpul nopții. „Mi-am spus că nici un african nu o să vină vreodată să mă vadă dacă o să fie nevoit să treacă prin toate astea.“ În schimb, a ales o vilă la vreo zece kilometri în afara orașului, pe drumul spre aeroport, nu foarte departe de universitate. Nu avea nici piscină, nici aer condiționat. Noaptea, casa nu era păzită. O singură dată s-a simțit amenințată, când a auzit niște hoți afară. Le-a strigat pe fereastră că e vrăjitoare și că aveau să le cadă mâinile și picioarele dacă nu o lăsau în pace. A dormit singură în casa din Africa, așa cum făcea adesea în copilărie, când părinții erau plecați. Belgienii credeau că e nebună. Însă africanii veneau să o viziteze.

Congolezii treceau pe la ea, în drum spre sat sau spre aeroport. Cei mai mulți dintre ei ajungeau acolo cu bicicleta sau pe jos. Veneau să stea de vorbă sau să împrumute cărți de la ea. Puțini congolezi de culoare purtaseră vreodată o conversație normală, dincolo de sfera profesiei lor, cu un european, iar deschiderea lui Park față de ei era o noutate. Treptat, și-a construit o rețea unică de contacte. A racolat primul agent când i-a oferit unui individ ceea ce păreau a fi informații importante necesare acestuia pentru a-și consolida poziția (lucruri pe care ea le aflase dintr-o sinteză a știrilor de la BBC, deși lui nu îi spusese acest lucru). Însă aceasta era o excepție. Nici unul dintre ceilalți bărbați pe care i-a cunoscut nu a fost racolat ca agent al Serviciului Secret de Informații. „Nu am spus niciodată: «Vrei să lucrezi pentru SIS?» Niciodată nu am fost nevoită să spun că sunt ofițer de informații și niciodată nu am făcut-o. Și nu am recrutat niciodată pe nimeni în felul acesta. Nu am spus niciodată: «Semnează pe linia punctată și am să îți dau un bănuț». Se înțelegea de la sine că am putere… Nu le-am spus niciodată: «Te rog, dezvăluie-mi un secret». Vorbeam cu ei până îmi dezvăluiau singuri câte ceva.“

Agenții sunt cât se poate de diferiți, simpli, dubli, ocazional tripli, conștienți sau nu de misiunea lor, fiecare caz este unic. În cazul lui Park și în cea mai mare parte a activității MI6 din Africa și din Orientul Mijlociu, agentul clasic care trăda secrete era completat de o specie mai complexă, așa-zisul agent de influență sau contact confidențial. Aceștia sunt oameni cu care ofițerii din Serviciul Secret, precum Park, vor avea relații, dar care nu își trădează neapărat propriul guvern, ba chiar uneori acționează cu știința și permisiunea acestuia. În unele cazuri, poate că sunt ei înșiși în poziții de conducere. Aceste contacte oferă ocazia unor discuții secrete, fiecare parte având posibilitatea de a o studia pe cealaltă și, de asemenea, poate, de a o convinge să pornească într-o direcție sau alta, din punct de vedere politic. În anumite zone ale lumii, în special în Orientul Mijlociu și în Africa, acesta era un aspect crucial al activității ofițerilor MI6 și cel la care Daphne Park avea să exceleze în întreaga sa carieră.

Pentru Park, esența activității Serviciului Secret era încrederea, nu trădarea. Din acest motiv, ura profund imaginea sumbră pe care lumea ei o avea în lucrările de ficțiune. „Pe John le Carré l-aș spânzura și apoi l-aș tranșa“, avea să spună ea mai târziu. „Îndrăznește să spună că este o lume a trădării fără scrupule. Nu este așa. Este o lume a încrederii. Nu poți controla un agent fără să existe încredere de ambele părți. Desigur că există limitări. Desigur că nu o să-ți spună anumite lucruri, desigur că sunt lucruri pe

care eu nu am să i le spun, e de înțeles. Dar, dacă iei în calcul posibilitatea că agentul îți spune ceva de un interes vital, trebuie să știi că este vorba de cineva cu care ai mai lucrat și trebuie să știi că și-a mai dovedit buna-credință… Iar el, la rândul său, știe că nu am să mă duc în cel mai apropiat bar să vorbesc despre ceea ce mi-a spus el, că nu am să vorbesc cu nimeni despre asta. Ce-mi spune mie rămâne secret, iar identitatea lui va fi protejată."[311]

Pentru Park, nu a fost niciodată o problemă să se apropie de bărbați. Mai degrabă tipul matroanei decât al Matei Hari, nu-i plăcea ideea de a recurge la farmecele feminine. „Nu am fost o femeie deosebit de atrăgătoare", explica ea. „În cariera mea, faptul că am arătat întotdeauna ca o misionară grasă și jovială a fost un avantaj uriaș", va afirma ea. „Nu ar fi fost de nici un folos dacă mă fâțâiam cu o expresie sinistră pe chip, nu?"[312] Nu fusese niciodată încurajată de Serviciu să se folosească de feminitatea ei pentru a face rost de informații. „Trebuie s-o recunosc, deși nu-mi face plăcere, că a fost de ajuns să-mi arunce o privire pentru a-și da seama că nu prea avea rost."[313]

Misoginismul domina Serviciul Secret Britanic, la fel și CIA-ul, și KGB-ul. Cel puțin în acest sens, aroganța lui James Bond nu era prea departe de realitate. „Arma principală a unei femei pentru a obține informații este sexul; odată ce și-a procurat astfel un agent sau un informator, aceasta poate cu ușurință să depășească limita și să se îndrăgostească", avertiza un șef de stație MI6, aparținând vechii școli, afirmând totodată că: „Englezoaicele, de regulă, nu cunosc și nu au prea multă experiență în materie de străini și sunt mai puțin capabile să trateze cu aceștia decât, să spunem, franțuzoaicele."[314] În timpul războiului, un alt ofițer, care ulterior avea să devină șeful lui Daphne Park, afirma că „majoritatea ofițerilor de sex masculin sunt fie prea slabi, fie misogini, fie consideră că locul femeii este în pat sau în bucătărie, însă cu siguranță nu la popotă".[315]

Daphne Park era de părere că singurul lucru care stătea în calea succesului unei femei era propria ei hotărâre. Intrase în Serviciul Secret, pe care-l îndrăgea atât de mult, grație personalității sale, în ciuda faptului că femeilor, în general, nu li se permitea să ajungă ofițeri. Însă primeau responsabilități operaționale reale în postul de secretare, în stațiile din străinătate, mai ales în stațiile mai mici, unde era un singur ofițer. „Dacă erai pe undeva, pe coclauri", explica Park, „și trebuia să călătorești, plecai conștient că secretara avea să se ocupe de agenți, să ridice coletele, să se ocupe de toate treburile, avea să se ocupe de cam tot ce făceai tu, cu condiția să ai o secretară capabilă… Cred că luam situația ca atare, îmi pare rău s-o mărturisesc." O secretară din Africa era considerată a fi superioară șefului ei și existau cel puțin trei țări unde nu putea apărea fără să fie invitată la cină de către șeful statului. Cu toate acestea, niciodată nu era făcută ofițer. Odată ce scurta perioadă de după război în care Park a fost recrutată a trecut, nu au mai existat și alte femei care să fie numite ofițeri plini MI6 până în anii 1960, când numai una sau două au mai primit această onoare înainte ca ușa să le fie trântită din nou în nas, până la sfârșitul anilor 1970.

Femeile spion trebuiau să-i convingă pe bărbați că simplul fapt că nu puteau face

schimb de plicuri în toaleta bărbaților, lucru care le plăcea atât de tare colegilor lor bărbați, nu însemna că nu puteau găsi o altă modalitate prin care să opereze. Ocazional, ele se confruntau cu o altă problemă. Unii bărbați dezvăluie mai multe în fața unei femei spion, dar, în același timp, femeile ofițer din cadrul MI6 trebuie să aibă grijă ca ținta lor să nu le facă avansuri. Câteodată, era, poate, nevoie ca individul racolat să fie prevenit, ca să nu creadă că atitudinea prietenoasă avea o motivație personală, ci profesională. „Trebuie să îți fi dat seama că lucrez pentru MI6, spuneam noi“, își amintea o femeie ofițer. „Iar ei întotdeauna spuneau: «Da, sigur.»“ În unele culturi, faptul că o femeie ia cina cu un bărbat poate trezi suspiciuni, dar nu neapărat legate de spionaj, suspiciunea putând oferi o acoperire utilă. Totuși, în Africa, asemenea contacte puteau fi dificile. O singură dată, un african, un apropiat al lui Lumumba, a încercat să îi facă avansuri. „L-am împins afară din mașină și i-am spus să plece.“

– Belgiencelor le place, a spus el.

– Ei bine, eu nu sunt belgiancă, i-a răspuns.

– Am să-i spun lui Lumumba că ai ceva împotriva negrilor, a replicat el.

– N-ai decât.

La următoarea întâlnire cu Lumumba, Park se întreba ce urma să se întâmple. Lumumba i-a zâmbit larg. „Prietenul dumitale tocmai ți-a pus în mașină un carton cu ouă dintre cele mai bune și oricum n-ai să-l mai vezi“, a spus el.

În același timp, Park a trebuit să scape și de atenția nedorită din partea Ministerului de Externe. Una dintre probleme era că Ministerul de Externe voia să scape de cei de la MI6, care provocau numai necazuri. Serviciului Secret îi era deja interzis să opereze în coloniile britanice; teoretic, ele țineau de „securitatea internă“, așadar de MI5. Și, în orice altă parte a continentului, angajaților Ministerului de Externe nu le plăcea intervenția spionilor. (George Kennedy Young îl va numi pe un oficial al Ministerului de Externe, aflat în scaun cu rotile, care încerca să țină MI6 departe de probleme, „o minte infirmă într-un corp infirm… Ei nu înțeleg manipulările comuniste.“)[316] Înainte de sosirea lui Park, Ministerul de Externe și MI6 avuseseră un diferend pe tema perioadei în care belgienii aveau să mai dețină controlul asupra Congoului.[317] Într-un final, s-a căzut de acord că MI6 urma să cultive relații mai degrabă decât să demareze o recrutare agresivă de spioni.

Daphne Park nu a rămas imună la conflictele ce se iscau adesea între ambasadorul dornic să-și păstreze relațiile și spionul aflat acolo să fure secrete și, în general, acestea nu duceau la nimic bun. De la formarea sa, Serviciul Secret a fost văzut drept o rudă săracă ce trebuia tolerată de către diplomații britanici snobi, cărora le plăcea să păstreze distanța („Un diplomat are dreptul să se considere insultat dacă este numit spion, ca atunci când un soldat este numit criminal“, scria un angajat din cadrul Ministerului de Externe.)[318] Ofițerii MI6 trebuie să obțină aprobarea ambasadorului pentru operațiunile lor. „Îți spuneau că vor face rost de informații excelente și că, dacă ceva nu merge bine, avem nevoie de asistența voastră în legătură cu consecințele“, își amintește un fost ambasador. „Ei bine, era absolut evident care ar fi putut fi consecințele, și anume că o să

iasă un mare scandal.“[319] Cultivarea unei relații cu un ambasador poate fi aproape la fel de importantă ca o relație cu un agent, după cum avea să descopere Daphne Park. Exact când lucrurile începeau să devină interesante în Congo, la începutul anului 1960, Park a primit o telegramă de la Londra, în care era întrebată unde i-ar plăcea să meargă în continuare. Însă ea nu voia să plece nicăieri, și exact așa a și răspuns. I s-a comunicat că fusese numit un nou ambasador, Ian Scott, și că acesta hotărâse că nu dorește să aibă un „prieten“, eufemismul utilizat în mod ironic de Ministerul de Externe pentru a desemna un membru al MI6.[320] Ambasadorul cel nou considera că se risca înrăutățirea relațiilor de încredere cu congolezii dacă MI6 spiona oamenii. Park s-a simțit descurajată. Dar, după numirea lui Scott, a organizat petreceri în cinstea lui ca să-l prezinte tuturor noilor miniștri pe care ea ajunsese să-i cunoască. La finalul acelei săptămâni, Scott, cunoscut pentru abordarea lipsită de ocolișuri, i-a cerut lui Park să vină să-l vadă.

– Știi că am vrut să fii retrasă.

– Da, am aflat.

– Știi că mi-aș dori să rămâi ca șefă a Cancelariei.

– Deja sunt șefa Cancelariei, dar nu de asta mă aflu aici. Sunt aici pentru că sunt ofițer SIS.

– Da, dar eu nu pot accepta așa ceva. S-ar putea întâmpla tot felul de lucruri. Însă aș putea lua în calcul această posibilitate, dacă îmi spui numele tuturor agenților voștri, ca să mă pot decide.

– Mă duc să-mi fac bagajele, a răspuns Park.

– Ce vrei să spui?

– Atunci când racolăm pe cineva, avem o înțelegere. Nu află nimeni altcineva. Există o regulă clară în această privință și nici prin gând nu-mi trece s-o încalc. Prin urmare, nici dacă aș vrea să fac ce îmi sugerați, nu aș putea. Este împotriva principiilor noastre.

– Nu crezi că prezint destulă încredere?

– Nu, chiar nu cred acest lucru.

– Ce vrei să spui?

– Problema ar fi că v-ați întâlni cu unul dintre ei, pentru că eu nu-mi pierd vremea racolând oameni neînsemnați, v-ați întâlni cu unul dintre ei și nu v-ați putea abține să nu îi spuneți: „Ce idee interesantă ați avut în legătură cu cutare și cutare chestiune“, lucru de care v-ați aminti pentru că i-ați citi raportul și respectivul și-ar da imediat seama că sunteți la curent. Și cu asta s-ar termina totul. Asta e regula: nu dăm nume nimănui din afara Serviciului.

– Mi-ai putea arăta mai întâi rapoartele tale?

– Deja îmi vedeți toate rapoartele, nu ajung la Whitehall fără a include poziția ambasadorului, care poate fi de acord sau nu. Așa că deja se întâmplă lucrul ăsta.

– Ești sigură? a întrebat Scott pentru a vedea dacă îi lasă ceva loc de manevră.

– Regret, dar sunt foarte sigură, a răspuns Park cu hotărâre.

– Bun, atunci hai să lăsăm lucrurile așa, deocamdată.

În săptămânile care au urmat acestei conversații, Congo a ajuns pe prima pagină a ziarelor și în mijlocul unei chestiuni diplomatice arzătoare. Park se va dovedi indispensabilă, iar ambasadorul avea să-i devină un important aliat.

Cu 70 de ani înainte ca Daphne Park să ia vaporul spre țară, scriitorul Joseph Conrad pornise și el în călătorie pe fluviul Congo, călătorie transpusă în romanul *Inima întunericului*. Întunericul nu se referea la Africa, ci la ororile colonialismului și la violențele acestuia. În 1885, Congo nu devenise colonie belgiană, ci era posesiunea privată a regelui Leopold al II-lea, achiziționată cu ajutorul exploratorului britanic Henry Stanley (două dintre cele mai mari orașe au fost numite după aceste personaje.) Colonialismul din Africa nu avea o reputație prea bună, iar reputația lui Leopold și a Belgiei era extrem de proastă. Leopold nu a pus niciodată piciorul în țară, dar, în cei 23 de ani cât timp a fost feuda sa, s-a estimat că zece milioane de congolezi au murit din cauza bolilor, a foametei sau a acțiunilor escadrilelor morții, conduse de temuta Force Publique. Pentru a garanta supunerea localnicilor, era folosit un bici din piele groasă de hipopotam. Sate întregi erau masacrate dacă nu se supuneau coloniștilor. Oamenii trebuiau să se transforme în sclavi de bunăvoie și să extragă cauciuc și să exploateze celelalte resurse pentru a hrăni lăcomia regelui.[321] Capetele înfipte în pari, despre care scria Conrad, așezate în fața casei colonistului nebun Kurtz, reflectau o cultură în care crimele erau un sport național. În 1908, regele a vândut colonia, care era de 80 de ori mai mare decât Belgia, guvernului de la Bruxelles, de parcă ar fi fost o jucărie de care se plictisise.

La mijlocul anilor 1950, belgienii au simțit din ce direcție bătea vântul și au luat în calcul posibilitatea oferirii independenței într-un viitor îndepărtat, poate peste câteva decenii. Nu au făcut prea multe în privința pregătirii țării pentru această posibilitate și nu au reușit să formeze instituții politice eficiente. Cele șase provincii și numeroasele triburi aveau puține lucruri în comun. Până la finele anilor 1950, existau numai în jur de 20 de absolvenți de universități africane, la o populație de 14 milioane de locuitori, și nu existau medici sau ingineri.[322] Dar, în 1959, pe străzile din Leopoldville au izbucnit revolte, și Belgia a pierdut dominația în Congo (Graham Greene, care se afla în țară la vremea aceea ca să se documenteze pentru cartea sa despre o colonie de leproși, își amintea de coloniștii belgieni care dormeau cu arma sub pernă).[323] Bruxellesul se temea să nu fie atras în același gen de violențe cu care se confrunta Franța în Algeria, astfel că s-a hotărât să le acorde imediat independența congolezilor, deși țara era cât se poate de nepregătită. În mai 1960, au avut loc alegeri și acordarea independenței fusese fixată la ridicol de puțin timp după aceea și anume, la finele lunii următoare. Celui care a fost pe locul doi, Joseph Kasavubu, un om slab și extrem de influențabil, i s-a oferit rolul decorativ de președinte. Bărbatul care câștigase cele mai multe mandate și care avea să devină prim-ministru era cel care stătuse la coadă pentru obținerea vizei, prietenul lui Daphne Park, Patrice Lumumba.

Lumumba era deja considerat problematic de către unii occidentali care luaseră parte la discuțiile despre independență din Belgia, din luna ianuarie a acelui an. Pentru

a participa, fusese scos special din închisoare, unde ajunsese pentru că ținuse un discurs instigator în luna octombrie a anului anterior, când se adresase unei mulțimi de 2 000 de persoane și vorbise despre cum este să mori în numele libertății.[324] Ambasadorul american la Bruxelles îl studiase cu luare-aminte la discuții și afirmase că are „o inteligență coerentă, sofisticată, subtilă și lipsită de onestitate“, un om care le spunea celorlalți ceea ce voiau să audă.[325] „Dădea impresia că nu este un om care să poată fi dominat“, își amintea un prieten. „Iar un om care nu putea fi dominat era periculos.“[326]

Zilele premergătoare independenței fuseseră toride și umede, iar atmosfera tensionată era accentuată de faptul că, în fiecare dimineață, se descopereau cadavre, rezultatul asasinatelor politice sau tribale. În luna iunie, consulul general britanic Ian Scott (care avea să devină ambasador după obținerea independenței), a organizat tradiționala petrecere prilejuită de ziua de naștere a reginei, în locuința sa de pe malul fluviului.[327] În acea seară cu cerul acoperit de nori, o formație a Armatei Salvării a interpretat un cântec pe care îl cunoștea toată lumea. Se numea *We are drifting to our doom (Ne îndreptăm spre sfârșit)*. Luminile din grădină s-au stins și a început o ploaie măruntă.

Mohoreala se risipise până în dimineața zilei de 30 iunie, ziua independenței, și Patrice Lumumba a intrat încrezător în impozantul Palais de la Nation, care, inițial, fusese construit ca reședință a guvernatorului general belgian. Avea un zâmbet exuberant pe chip și purta papion și eșarfă peste costumul elegant. Prim-ministrul și-a salutat susținătorii. Cu acest prilej, se strânseseră demnitari din întreaga Africă și nu numai. Regele Baudouin venise din Belgia și stătea în fața statuii de bronz a lui Leopold al II-lea, promițând un viitor strălucit fostei colonii, atâta timp cât nu întorcea spatele celor care avuseseră grijă de ea atât de mult timp. „Nu vă temeți să apelați la noi. Vă vom sta alături“, a spus el mulțimii. Absurditatea discursului reflecta grotescul perioadei coloniale. Chiar și lui Ian Scott i s-a părut că se mersese cam departe.[328] „De acum, este datoria domniilor voastre să arătați că sunteți demni de încrederea noastră“, a proclamat regele. „Independența statului Congo este încununarea muncii geniului lui Leopold al II-lea.“[329]

Kasavubu, noul președinte al țării, a rostit câteva cuvinte. Lui Scott i s-au părut „înțelepte, moderate și încărcate de oarecare umilință“. Inițial, nu fusese prevăzut să ia cuvântul și Lumumba. Dar a hotărât să profite de această ocazie. A pășit înainte spre public și a vorbit direct și plin de patos pentru și în sprijinul poporului congolez, mai degrabă decât pentru diplomați. „Luptători pentru independență astăzi victorioși, vă salut în numele guvernului congolez“, și-a început el discursul. „Am cunoscut sarcasmul și insultele, am îndurat bătăi dimineața, la prânz și seara, pentru că suntem negri“, le-a spus el compatrioților săi. „Cine poate uita rafalele de gloanțe sub care au pierit atâția frați de-ai noștri, temnițele în care autoritățile i-au aruncat pe aceia care nu au vrut să se supună unui regim în care justiția însemna oprimare și exploatare?“ Lui Scott, discursul, care a fost întrerupt de opt ori de aplauze, i s-a părut „dur, înverșunat,

acuzator și xenofob, îndreptat direct împotriva belgienilor“. Bărbatul care stătea lângă Scott s-a aplecat și i-a spus că, după părerea lui, regele avea să plece.

Belgienii îl ascultau pe Lumumba tremurând de furie. Regele s-a întors pe jumătate spre Kasavubu. „Domnule președinte, acest discurs este parte a ceremoniei?“ „Sigur că nu“, a răspuns noul președinte.[330] După ce Lumumba a terminat, formația a interpretat o melodie veselă cunoscută drept „Cha-cha-cha-ul independenței“. În țară, oamenii ascultau la radio, uimiți. Oficialii belgieni erau revoltați și umiliți de acest tânăr insolent și de lipsa lui de respect. Prânzul oficial a fost amânat cu două ore, timp în care regele și cabinetul belgian au discutat dacă să participe sau nu. Într-un final, s-au prezentat. Ulterior, Lumumba îi va mărturisi lui Scott că ținuse acel discurs pentru a „mulțumi oamenilor“ și a-și exprima propria furie împotriva tentativelor belgienilor de a-l împiedica să devină prim-ministru din săptămânile anterioare.[331] După o întâlnire de 15 minute cu noul prim-ministru, pe care reprezentantul britanic o va avea a doua zi, acesta din urmă va declara: „E un neisprăvit“.[332] La fel ca Nasser, Lumumba era un adept al eliberării naționale și voia să afirme suveranitatea țării față de Occident. A avertizat că nu o să permită ca în locul colonizării politice să fie introdusă o nouă formă indirectă de colonialism economic. Aceasta era o veste proastă pentru țările care aveau mari investiții în domeniul minier și care exploatau bogatele zăcăminte de cupru, cobalt și diamante. Congo a intrat într-o stare de așteptare anxioasă, mai ales cei 20 000 de belgieni care rămăseseră în țară. În primele câteva zile, pe stradă a fost liniște.

La zece zile după obținerea independenței, un american elegant, brunet și cu părul rar, pieptănat pe spate, după cum era moda, urca la bordul feribotului cu destinația Leopoldville. Omologul lui Daphne Park din CIA, recent numit în funcție, se îndrepta spre oraș. „Se organizează multe dineuri oficiale“, îl asigurase un coleg pe Larry Devlin înainte să plece. „În fiecare după-amiază, la ora 14, o să fii pe terenul de golf.“[333] Nu după multă vreme va cunoaște cruda realitate. La coborârea de pe feribot, Devlin va da nas în nas cu soldați fluturând. „O să te omorâm“, i-a spus unul. Devlin fusese racolat de CIA de la Harvard, unde se dedicase vieții academice. Fusese atras de ideea că CIA-ul avea să se opună ambițiilor Moscovei, fără ca Statele Unite să trebuiască să se implice în războiul deschis la care fusese martor ca soldat, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Africa le fusese lăsată pe mână europenilor mulți ani la rând, iar CIA-ul crease o divizie africană abia în 1959. Devlin, individul relaxat purtând costum închis la culoare, cămașă albă, ochelari de soare și adesea o țigară în mână, avea să profite de ocazia de a lupta cu sovieticii pe această importantă nouă arenă a Războiului Rece, devenind păpușarul suprem al politicii congoleze.

Până la sosirea lui Devlin, liniștea adusă de independență, care se așternuse peste Congo doar cu câteva zile în urmă, se spulberase, și țara căzuse pradă haosului. Force Publique fusese rebotezată Armata Congoleză, dar toți ofițerii superiori erau albi și, asemenea multor belgieni, credeau că independența nu avea să schimbe mersul lucrurilor. Pentru a-și sublinia convingerea, un general mâzgălise pe o tablă în fața oamenilor săi: „Înainte de independență = După independență“. Acest lucru, la care s-a

adăugat anunțul de creștere a salariilor funcționarilor publici, dar nu și ale personalului militar, a reprezentat scânteia. În Thysville, s-a declanșat o revoltă și tulburările s-au răspândit în rândurile soldaților din întreaga țară, inclusiv în capitală.

Daphne Park avusese norocul să scape de violențe în mare măsură datorită unui incident petrecut cu câteva săptămâni înainte. Mergea noaptea cu mașina prin oraș când a fost oprită de un membru al Force Publique, aflat într-o stare de mare agitație. A presupus că avusese loc vreun accident. „Colegul meu are necazuri. Vă rog, veniți și ajutați-mă“, i-a spus bărbatul. Străzile erau cufundate în beznă, nu exista un sistem de iluminat public, ceea ce făcea canalele adânci de scurgere deosebit de periculoase. Într-un târziu, au ajuns lângă un grup de bărbați care se băteau. La baza grămezii umane se afla un prieten al bărbatului care o oprise pe Park. A oprit mașina și a aprins farurile. Apoi a ieșit și a izbit cu pumnul în capotă până a reușit să le atragă atenția.

– Îmi pare rău, dar sunt o șoferiță foarte proastă și, dacă dau în marșarier, cad în șanț, așa că trebuie să merg înainte. Vă deranjează dacă vă ridicați și vă dați la o parte? a întrebat ea.

Bărbații au râs în hohote de femeia care nu era nici măcar în stare de atâta lucru. Se țineau de burtă de râs și se loveau unii pe alții pe spate, strigând:

– Nu știe să dea în marșarier!

– Și, apropo, pot să-l iau cu mine pe soldatul acela? a adăugat ea. Trec pe lângă cazarmă.

Și a plecat cu soldatul, ducându-i pe el și pe camaradul său acasă.

În seara zilei în care a început revolta, Park a intrat în oraș cu un american. Traversând orașul plin de gunoaie, a cotit pe o stradă și, în fața ochilor, i s-a dezvăluit anarhia în stare pură, soldații beți fiind și furioși. Oamenii umblau pe străzi năuciți, cu răni sângerânde la cap. Park a fost scoasă cu forța din mașină.

– El e american, iar eu sunt britanică, a spus ea.

– Nu, minți, sunteți flamanzi, au răspuns ei, confundându-i cu adevărații lor dușmani.

În cele din urmă, după o dispută pe tema naționalității lor, li s-a permis să intre din nou în mașină.

Park s-a întors și a găsit o mulțime de britanici, în principal din colonii, așteptând în fața casei ei, în speranța că aveau să primească ajutor de la consulul britanic. În ziua de 8 iulie, ambasada britanică și cea franceză ordonaseră evacuarea personalului auxiliar. Veștile despre violurile și crimele comise de soldații congolezi se răspândiseră cu repeziciune în comunitatea de albi. Cu toții voiau să urce pe feribot și să plece în Brazzaville, capitala mai mică și mai puțin îngrijită din Congo francez, care se afla de partea cealaltă a râului și era un refugiu pentru cei dornici să fugă. Park le-a explicat că feribotul nu pleca înainte de ora șase dimineața și a spus că toată lumea ar trebui să revină înainte de șase și fără arme asupra lor. Unii au protestat spunând că trebuiau să se apere. Ea însă a subliniat că soldații aveau mitraliere.

În timp ce convoiul se îndrepta spre feribot dimineața, soldații drogați opreau

oamenii la puncte de control improvizate și le făceau probleme. Dar Park a reușit să-și croiască drum. Se pare că îi vizau pe ruși sau pe belgieni, dar nu și pe britanici. Un șir de mașini abandonate, lung de jumătate de kilometru, ducea spre chei. Imediat ce apăru feribotul, Park simți că i se strânge inima. Câteva mașini erau în flăcări și pretutindeni vedeai oameni plini de sânge. Park s-a dus la soldatul cel mai solid, care părea să fie șeful.

– Sunt consulul britanic, iar aceștia sunt cetățeni britanici, a spus ea.

Spre uimirea ei, bărbatul a îmbrățișat-o și i-a spus:

– Ești prietena mea. Nu îți amintești de mine? Tu ești cea care nu știe să dea în marșarier.

Parker nu-și amintea deloc de el.

S-a întors și le-a spus și celorlalți:

– Ea este prietena mea, nu știe să dea în marșarier, mai știți? Ceilalți au izbucnit în hohote de râs.

– Ai fost prietena mea când nu ocupam un post important, acum spune-mi, ce vrei? a întrebat el.

– Aș vrea ca oamenii aceștia să urce pe feribotul spre Brazzaville. Au cu toții treabă acolo.

A privit-o cu luare-aminte.

– Tu nu poți să pleci.

– Nu vreau să plec. Eu am treabă aici.

– Bine. Sunt cu toții prietenii tăi?

– Îmi sunt toți prieteni apropiați.

Park i-a condus pe feribot și s-a întors la ambasadă. Câteva săptămâni mai târziu, sosea o telegramă de la Ministerul de Externe în care se afirma că, în Parlament, se ridicase chestiunea diplomatului britanic care fraternizase cu soldații congolezi ucigași. Ambasadorul a trimis un răspuns frumos meșteșugit, dar indignat, prin care tranșa chestiunea.

Devlin a avut și el un moment de cumpănă. A fost ridicat de un grup de soldați răzvrătiți, în centrul orașului Leopoldville. Cinci dintre ei l-au dus într-o încăpere încinsă, înăbușită, îmbâcsită de fum de canabis și au început să-l interogheze, ignorând protestele acestuia că era diplomat. Unul dintre bărbați i-a cerut lui Devlin să-i sărute picioarele. Devlin a refuzat. Văzuse soldați strivind capetele oamenilor cu picioarele când aceștia se aplecau.

– Ai jucat vreodată ruleta rusească? a întrebat soldatul, i-a pus un pistol la cap și a răsucit camera cartușului. Sărută-mi piciorul.

– *Merde*! a răspuns Devlin.

Soldatul a apăsat pe trăgaci. Clic. Nimic. A armat și i-a cerut încă o dată să-i sărute piciorul.

– *Merde*! a strigat Devlin din nou.

A mai urmat un declic. Povestea s-a repetat până când soldatul a apăsat pe trăgaci

pentru a șasea și, a presupus Devlin, ultima oară.

A strigat din nou „*Merde*!“ și apoi a auzit declicul.

Arma fusese descărcată. Soldații au râs și i-au oferit ceva de băut, înainte să-l lase în centrul orașului.[334]

„Criza din Congo“ devenea rapid știrea zilei în întreaga lume. Cele mai importante gazete de pe Fleet Street și-au trimis corespondenții să asiste la spectacol și să audă poveștile cumplite și aproape în totalitate false despre violuri și crime împotriva femeilor albe. Singura ocazie în care Park a fost supusă unui atac s-a petrecut în imaginația hoardei de ziariști britanici veniți în vizită. Într-o zi, s-au strâns la ambasadă și au început să pună întrebări despre cât adevăr se află în spatele acelor povești.

– Hm, Daphne, să vedem cum te descurci în situația asta, i-a spus ambasadorul Scott pe un ton jucăuș.

– Nu am fost violată și nu, nu sunt șanse să fiu, le-a spus corespondenților evident dezamăgiți.

– Imposibil, au răspuns. Toate femeile au fost violate.

– Îmi pare foarte rău să vă dezamăgesc, dar eu nu am fost.

– Ce-ar fi să le povestești varianta ta? i-a spus ambasadorul cu un zâmbet.

Park era singură în casa ei mare și, într-o dimineață, se trezise în târșâitul unor pași pe verandă. A deschis ușa și a văzut cinci tineri războinici, goi-pușcă, înarmați cu sulițe. Le-a spus că nu are nimic de lucru pentru ei, dar le-a dat ceva de băut. Într-un final, au ajuns și slujitorii ei. „Cine sunt oamenii ăștia de pe verandă?“, întrebase ea.

„Șeful o să se supere foarte tare pe noi.“

„De ce?“

„Pentru că nu aveți nici armă, nici câine, nici paznic de noapte și ne era teamă să nu vină cineva care nu vă cunoaște, să intre și să vă facă ceva. Așa că i-am pus să stea de gardă lângă casă în fiecare noapte. Nu trebuia să aflați, pentru că știam că nu o să vă placă.

Haita de corespondenți a început să spere în timp ce Park își spunea povestea și se pregătea pentru o știre de prima pagină, despre o femeie, angajată a Ministerului de Externe britanic, luată prizonieră și supusă la cine știe agresiuni de niște africani furioși, înarmați cu sulițe. Au ascultat cu atenție până când Park le-a explicat că africanii veniseră numai s-o păzească.

– Hm, dar apoi s-au întors și v-au violat? au întrebat jurnaliștii.

– Nu ați înțeles nimic! a strigat Park exasperată.

– Ăsta nu e subiect pentru un articol, au spus ei dezamăgiți.

Însă Park i-a lăsat o impresie puternică unuia dintre jurnaliștii mai serioși care au relatat despre criză. „Una dintre figurile cele mai active și mai eficiente din Leopoldville, de la acea vreme“, își amintea Richard Beeston. „O vedeai peste tot, o doamnă voinică, cu ochelari, și, de obicei, cu urme de scrum de țigară pe pieptul generos.“[335]

În timp ce revoltele continuau, problemele lui Lumumba se amplificau. Pe data de 11 iulie, provincia sudică Katanga s-a separat. Katanga nu era o provincie oarecare.

Acolo se aflau majoritatea resurselor minerale, iar liderul ei, Moise Tshombe, care își avea cartierul general în capitala provinciei, Elisabethville, îl ura pe Lumumba. De asemenea, era un apropiat al belgienilor, care vedeau în el șansa de a construi un pol alternativ de putere. Ajutoarele lui Tshombe formau un grup eterogen de mercenari albi, format din câțiva belgieni și câțiva britanici bărboși și înarmați cu pumnale și arme. Rămas fără bogățiile provinciei Katanga, Congo nu ar mai fi fost un stat puternic. La Londra, prim-ministrul Harold Macmillan era supus unei mari presiuni din partea mediului de afaceri și a dreptei conservatoare, ca să recunoască secesiunea și să-i sprijine pe locuitorii provinciei Katanga.[336] Delegații secrete din Katanga abordaseră oficiali britanici încă din anul precedent și întrebaseră dacă puteau fi integrați în Federația Central Africană aflată în vecinătate și condusă de britanici, al cărei lider din 1960 insista și el pe lângă guvernul britanic să ajute la desprinderea provinciei Katanga de Congo.[337] Provocarea finală la adresa autorității lui Lumumba a venit când, la numai două săptămâni după acordarea independenței, belgienii au răspuns la violențele scăpate de sub control trimițând parașutiști pentru a proteja „interesele Occidentului“ și viața cetățenilor săi. Era o intervenție „umanitară“, au explicat ei, și au adoptat explicit argumentele utilizate de Marea Britanie și de Franța în cazul Crizei Suezului, din 1956.[338]

Secesiunea provinciei Katanga și sosirea trupelor belgiene începea să semene cu o acțiune de dublă învăluire pentru Lumumba, care acum se confrunta cu destrămarea țării și cu recolonizarea efectivă a acesteia.[339] Lumumba a oprit revoltele, dar, astfel, a mai făcut un pas pe drumul fără întoarcere. I-a cerut unuia dintre oamenii săi cei mai apropiați să devină șef de stat-major al armatei, un om în care avea încredere ca într-un frate. Se numea Mobutu. Mobutu fusese exmatriculat de la școală și, drept pedeapsă, trimis în Force Publique. Această experiență îl formase, seriozitatea și înclinația spre asumarea de riscuri aducându-i admiratori, printre aceștia și Lumumba. Însă, ce nu știa Lumumba era că prietenul său devenise și prietenul lui Larry Devlin. La conferința din Belgia, din luna ianuarie, la care Mobutu asistase în calitate de adjunct al lui Lumumba, se puseseră bazele unei alianțe de durată. Devlin îi urmărise pe sovietici cum abordează în căutare de agenți delegațiile formate din localnici și realizase propriile investigații pentru a afla pe cine merita să cunoască. Numele secretarului personal al lui Lumumba apărea în mod repetat. „Mi-l amintesc ca pe un tânăr dinamic și idealist, hotărât să obțină independența statului Congo și care chiar părea să creadă în toate lucrurile pe care le susținea la vremea aceea liderii africani“, își amintea mai târziu Devlin.[340] A negat că Mobutu fusese racolat ca agent căruia îi putea da ordine. „Era un colaborator, nu o marionetă“, a explicat el.[341] Mobutu dădea dovadă de un curaj nebun, care îi fusese util când, la 29 de ani, se dusese la soldații care ațintiseră armele asupra lui și le coborâse ușor țevile, domolind astfel revolta. I-a convins pe bărbați să se întoarcă la cazarmă și le-a promis o mărire de soldă, devenind astfel eroul lor.

Lumumba avea nevoie de ajutor pentru a stăpâni țara care se prăbușea. De asemenea, era hotărât să-și strivească rivalul, pe Tshombe. Mai întâi, a apelat la ajutorul

Națiunilor Unite. Acestea au trimis o mare forță internațională, dar Lumumba era furios pentru că își asumau un rol de strictă neutralitate și de o politică de nonintervenție, și nu erau dornice să-l ajute să recapete controlul asupra provinciei Katanga, lucru care se datora în parte presiunii exercitate de britanici în spatele ușilor închise, pentru a împiedica asumarea unui asemenea rol.[342] Oficialii Națiunilor Unite au constatat că Lumumba avea un comportament din ce în ce mai straniu. „Relațiile sale cu Națiunile Unite s-au deteriorat curând ca urmare a unei serii năucitoare de somații, amenințări și ultimatumuri pentru primirea de ajutor“, își amintea un oficial al Națiunilor Unite. „Făcea solicitări imposibile și se aștepta la rezultate imediate.“[343]

În lupta sa cu secesioniștii a început să caute ajutor în altă parte. La un moment dat, membrii cabinetului său au solicitat Statelor Unite 2 000 de soldați, dar președintele Eisenhower a spus că nu le poate oferi sprijin militar unilateral, Lumumba negând ulterior cererea.[344] Prin urmare, Lumumba va lua următoarea decizie dezastruoasă. Mai întâi a cerut Uniunii Sovietice să „urmărească“ situația, mișcare menită să pună presiune pe Națiunile Unite și pe Occident pentru a-i convinge pe belgieni să plece. Însă, temându-se că desprinderea provinciei secesioniste Katanga era pe cale să se realizeze cu ajutorul belgienilor, câteva zile mai târziu, a cerut oficial ajutorul lui Hrușciov. Nu și-a dat seama în ce joc periculos se implica. Era un moment în care tensiunile Războiului Rece erau puternice și astfel transplanta conflictul dintre superputeri în Congo. După temerile inițiale legate de tancurile care ar fi putut invada Austria, confruntarea din Europa de Est și Centrală era într-un moment de respiro, mai ales după ce înăbușirea revoltelor din Ungaria, din 1956, arătase clar că se terminase cu acțiunile în forță. Așa că, treptat, Estul și Vestul începuseră să-și mute lupta mai departe de casă, căutându-și aliați și reprezentanți prin care să lupte cu tabăra adversă în Orientul Mijlociu, în Asia și acum în Africa. La Moscova, Hrușciov întrezărise șansa de a se folosi de decolonizare ca de un mijloc prin care să capete influență și să introducă comunismul în țările în curs de dezvoltare, oferind sprijin militar și economic acelor lideri de orientare socialistă, precum Nkrumah, și cărora le displăceau încercările Occidentului de a perpetua dependența economică de foștii coloniști. În vara anului 1960, exact când începea criza din Congo, KGB-ul își înființa primul departament specializat în Africa subsahariană.[345]

Daphne Park raportase la MI6 că, după obținerea independenței, Lumumba s-ar putea orienta spre Moscova.[346] Acum, criza din Congo devenise rapid o chestiune de maximă importanță nu numai pe agenda spionilor, ci și a cabinetului britanic. Pe data de 19 iulie, ministrul de Externe a anunțat că Lumumba amenința că va accepta o ofertă de ajutor militar din partea Uniunii Sovietice, dacă Națiunile Unite nu le cereau forțelor belgiene să se retragă în trei zile.[347] La scurt timp după aceea, Lumumba făcea o vizită cu rezultate dezastruoase în Statele Unite. Un oficial al Departamentului de Stat care se întâlnise cu el l-a descris ca având aproape o „personalitate «psihotică»“. Niciodată nu te privea în ochi. Se uita în sus, spre cer. Și scotea un puhoi impresionant de cuvinte… Iar ceea ce spunea nu avea nici o legătură cu chestiunile pe care voiam să le discutăm… Aveai sentimentul că era victima unei fervori pe care nu o pot caracteriza decât ca fiind

mesianică… pur și simplu, nu era o ființă rațională.“[348] La început, Scott avertizase din Leopoldville că nu era bine să li se dea prea mare crezare americanilor. „Lumumba nu e nebun“, transmitea el acasă; „trebuie să ne ocupăm noi de Lumumba.“[349]

Dar CIA-ul și Washingtonul se alarmaseră, temându-se că situația din Congo putea duce la declanșarea războiului. Devlin nu avusese niciodată încredere în Lumumba. El credea că printre oamenii prim-ministrului se aflau agenți KGB cunoscuți și alții aflați sub influența acestora. Deși nu credea că Lumumba însuși era agent sovietic, era, totuși, de părere că acesta se apropiase prea tare de Moscova. „Eu și ambasadorul am ajuns la concluzia că, în vreme ce Lumumba credea că se poate folosi de sovietici, de fapt, ei se foloseau de el“, își va aminti Devlin mai târziu.[350] Dacă sovieticii interveneau în forță, atunci americanii aveau să pornească împotriva lor. „Am fi cu toții implicați în luptă“, după cum se exprimase președintele Eisenhower.[351] La Londra, Harold Macmillan făcea profeții apocaliptice în jurnalul său: „Vara anului 1960 m-a neliniștit. Seamănă teribil de mult cu 1914. Acum, Congo poate juca rolul Serbiei. Dacă nu ar fi amenințarea nucleară de ambele părți, am putea să alunecăm cu ușurință spre situația din 1914.“[352] George Kennedy Young credea că Congo era primul test unei noi strategii a sovieticilor de „revoluție prin mandatari“. Comitetul Reunit pentru Informații de la Londra a început redactarea unui raport despre capacitățile de intervenție ale sovieticilor, iar planificatorii militari au realizat o „analiză preliminară“ pe baza concluziilor acestuia.[353]

Devlin credea că sute de membri ai KGB intraseră în țară, în lunile iulie și august. Agenții săi de la aeroport îi număraseră pe toții albii care coborâseră dintr-un avion sovietic și având pașaport sovietic și care erau foarte posibil agenți KGB. Sovieticii refuzaseră o intervenție militară, dar ofereau un ajutor susținut. Devlin era sigur că, în același timp, soseau și armele și muniția, în cutii ale Crucii Roșii, ca parte a strategiei sovietice de a-l face pe Lumumba dependent de ei și, în final, ca să se asigure că se afla total sub controlul lor.[354]

Casa Albă urmărea îndeaproape subiectul. După ce Devlin s-a întors la Washington, să-l informeze pe șeful CIA, Allen Dulles, acesta i-a spus că Statele Unite „nu-și puteau permite să piardă Congo în favoarea Uniunii Sovietice“.[355] Devlin i-a spus că, după părerea lui, sovieticii plănuiau să se folosească de anarhia din țară pentru a-și asigura o poziție strategică în Africa. Dacă îl controlau pe Lumumba și controlau Congo, puteau folosi țara drept bază pentru a-și extinde influența și asupra altor nouă țări vecine. Devlin descria o imagine teribil de sumbră, potrivit căreia sovieticii aveau să încerce să ia fața NATO, extinzându-și influența din Congo până în nordul Africii și, prin Nasser, spre Egipt, până la Marea Mediterană. Șefii de stat-major reuniți de la Pentagon erau și ei la fel de hotărâți să împiedice Uniunea Sovietică să controleze aerodromurile și bazele strategice.[356] Controlul asupra statului Congo aproape că oferea sovieticilor monopolul asupra producției de cobalt, un important minereu folosit la construirea de rachete și de sisteme de armament, „dezavantajând puternic“ producția de armament și programele spațiale ale Statelor Unite.[357] 60% din rezervele de cobalt ale planetei proveneau de la o singură companie belgiană aflată Katanga. La un moment dat,

sovieticii chiar și-au trimis oamenii să încerce să obțină minereu de uraniu pentru programul lor nuclear.[358]

Brusc, Congo era atras în plin Război Rece. Această situație s-a repetat pe întreg teritoriul Africii și al Asiei, conflictele locale fiind folosite în lupta pentru influență dintre cele două superputeri. „Bietul Lumumba. El nu era comunist", își va aminti Devlin câțiva ani mai târziu. „Era doar un biet nenorocit care își spusese: «Pot să mă folosesc de oamenii ăștia.» Văzusem lucrul ăsta și în Europa de Est. Nici lor nu le-a reușit prea bine, cum nu i-a ieșit nici lui."[359] Însă, la vremea aceea, nu manifesta nici un pic de simpatie față de el. Nu era un om cu care să poți trata. Era un fel de „Castro sau mai rău", după cum se exprima Allen Dulles. „Suntem îndreptățiți să credem că Lumumba a fost cumpărat de comuniști."[360] Numai biroul de informații al Departamentului de Stat nu era de acord cu această concluzie, afirmând că era un oportunist, nu un comunist.[361]

Daphne Park și Larry Devlin se cunoșteau bine și aveau să lege o prietenie pe viață. Pentru Devlin, Park era „o tânără absolut încântătoare și unul dintre cei mai buni ofițeri de informații pe care i-am întâlnit vreodată". Marea Britanie și Statele Unite nu erau întotdeauna aliate într-o lume în plină schimbare, unde aversiunea Americii față de colonialism venea deseori în contradicție cu istoria și investițiile Marii Britanii. În Congo, oficialii americani aveau suspiciuni că britanicii făceau presiuni în sprijinul secesiunii provinciei Katanga.[362] Devlin susținea că, deși el și Park lucrau separat (relațiile oficiale trebuiau să se stabilească în capitalele celor două țări, nu pe teren) și nu desfășurau operațiuni comune, „ajunseseră la concluzii similare" în privința lui Lumumba și a celorlalți jucători-cheie.[363]

Daphne Park păstrase legătura cu Lumumba în ciuda sau poate tocmai datorită suspiciunilor pe care le avea în legătură cu el. „Lumumba se obișnuise să mă considere utilă și îmi trimitea oameni în vizită. Și făcea acest lucru cu sânge rece, nu avea iluzii. Știa că vreau să aflu ce face și nu mă deranja deloc că el știa asta." Știa că lucra pentru MI6, dar niciodată nu s-a discutat deschis acest lucru. „Îmi aduc aminte că, într-o zi, am avut o discuție cu Lumumba despre acest lucru și a spus ceva de genul: «Ție ce-ți iese la afacerea asta?» Iar eu am răspuns: «Ah, vreau să aflu ideile și modul de gândire ale unui om important.» Iar el a spus: «Deci, ai pune mai presus interesele mele?», iar eu i-am răspuns: «Cu siguranță nu, mai presus pun interesele țării mele, apoi pe ale tale, dar, dacă lucrurile merg bine, acestea o să coincidă.» Câteva luni mai târziu, mi-a spus că îl impresionasem, pentru că nu încercasem să pretind că l-aș fi pus pe el mai presus. Eu îi spusesem drept în față ceea ce susțineam, ce credeam." La fel ca și alții, Park l-a văzut pe Lumumba devenind din ce în ce mai despotic și mai instabil sub presiunea funcției și din cauză că se afla în epicentrul Războiului Rece, îndepărtându-și și înspăimântându-și unii dintre colegii cei mai apropiați, ocazional recurgând la violență.[364]

Dacă Devlin era aliatul lui Daphne Park, în schimb blestemul ei era Andrée Blouin, unul dintre consilierii cei mai apropiați ai lui Lumumba. *Madame* Blouin era șefa de protocol a lui Lumumba și tovarășa adjunctului său, și avea o influență considerabilă. Era pe jumătate mulatră, pe jumătate franțuzoaică, și, după ce fusese părăsită de părinți,

crescuse în condiții oribile, într-un orfelinat din Congo francez. Această experiență făcuse din ea o femeie dură, puternic antioccidentală, care se apropiase de mai mulți naționaliști africani și de unul dintre radicalii de stânga rătăcitori care se strânseseră în jurul lui Lumumba. Mereu îmbrăcată luxos, cu haine aduse de la Paris, și ușor distantă, era, considera Devlin, în ciuda faptului că făceau parte din tabere diferite, „ispititoare“ și „fascinantă“.[365] Însă nu folosea aceleași cuvinte și în prezența lui Daphne Park, care avea propriile opinii despre adversara sa. „*Madame* Blouin era foarte puternică și cam rea, fiind sub controlul deplin al rușilor.“

Pe 18 august 1960, Devlin se afla în biroul său și cifra una dintre telegramele cele mai importante pe care avea să le trimită: „AMBASADA ȘI BIROUL CRED CĂ ÎN CONGO ARE LOC UN EFORT CLASIC COMUNIST DE PRELUARE GUVERN… LUMUMBA ESTE COMUNIST SAU DOAR SE PREFACE PENTRU CONSOLIDAREA PUTERII − FORȚELE ANTIOCCIDENTALE CREȘTERE RAPIDĂ DE PUTERE − PROBABIL RĂMÂNE PUȚIN TIMP DE ACȚIUNE PENTRU A EVITA ALT CAZ CUBA.“[366] Referirea la Cuba, unde regimul proamerican fusese învins de comunistul Fidel Castro, cu un an în urmă, era menită să tragă un semnal de alarmă cât mai posibil la Washington. Exista temerea că state aflate în poziții strategice începeau să cadă pradă forțelor naționaliste, antioccidentale, apropiate de sovietici.

Telegrama lui Devlin a convins Washingtonul că trebuiau luate măsuri. Reuniunea de la Casa Albă a Consiliului Național de Securitate a început cu o discuție despre „situația gravă“ și s-au exprimat temeri că oficialii sovietici îl manipulau acum pe Lumumba.[367] Se părea că acesta ar fi putut încerca să forțeze Națiunile Unite să plece, ca să le permită sovieticilor să intervină în forță. Oficialii de la reuniune au susținut că Lumumba avea să recurgă la Force Publique pentru a-i alunga pe toți albii, mai puțin pe tehnicienii sovietici. Potrivit notei oficiale, președintele a subliniat că forțele ONU trebuiau menținute în țară cu orice preț, „chiar dacă o asemenea acțiune este folosită de către sovietici drept pretext pentru a porni lupta“.[368] S-a mai spus și ceva ce nu a apărut niciodată în nota oficială a reuniunii. La un moment dat, președintele Eisenhower s-a întors spre directorul CIA, Allen Dulles, zicându-i că vrea ca Lumumba să fie „eliminat“.[369] Omul care a redactat minuta reuniunii nu și-a crezut urechilor pentru un moment. A urmat o clipă de liniște și apoi reuniunea a continuat. O săptămână mai târziu, la o întâlnire a așa-zisului Grup Special care coordona acțiunea secretă, Dulles a prezentat un plan de mituire a parlamentarilor ca să voteze o moțiune de cenzură împotriva lui Lumumba. Drept răspuns, un consilier prezidențial a spus că Eisenhower „exprimase sentimente puternice privind necesitatea unei acțiuni extrem de deschise în această situație și se întreba dacă planurile, așa cum fuseseră ele conturate, erau suficiente pentru a realiza acest lucru“.[370] Dulles i-a trimis personal o telegramă lui Devlin, a doua zi: „AM CONCLUZIONAT CĂ ÎNDEPĂRTAREA SA TREBUIE SĂ FIE UN OBIECTIV URGENT ȘI PRIMORDIAL ȘI CĂ, ÎN CONDIȚIILE ACTUALE, ACEASTA TREBUIE SĂ FIE O PRIORITATE A ACȚIUNII NOASTRE SECRETE. DE ACEEA DORIM SĂ VĂ LĂSĂM MÂNĂ LIBERĂ.“[371]

Lui Devlin i s-au oferit fonduri de 100 000 de dolari pentru orice operațiune, fără ca suma să fie aprobată oficial la sediul central. I s-a spus că, dacă era necesar, putea acționa fără să ceară voie ambasadorului sau șefilor săi direcți din CIA. Devlin și echipa sa au început să lucreze activ împotriva lui Lumumba, recurgând la întregul arsenal de tehnici ale războiului politic și la întreaga rețea de agenți și de contacte a CIA-ului. S-au folosit de presă pentru a răspândi informații defăimătoare la adresa lui Lumumba. Au fost organizate manifestații. Membrilor opoziției din parlament li s-a ordonat să acționeze în așa fel încât să îl demită în urma unei moțiuni de cenzură și s-au întocmit acte pentru președintele Kasavubu în care să i se prezinte cea mai bună modalitate de a-l înlătura pe Lumumba de la putere.[372] Într-un final, la începutul lunii septembrie, ineficientul Kasavubu, încurajat și de Devlin și de belgieni, a încercat să-l înlăture pe Lumumba. La rândul său, acesta a încercat să-l înlăture pe Kasavubu, producându-se un blocaj politic. În oraș era liniște, dar, în provincie, lucrurile scăpaseră de sub control, refugiații semănând anarhie și înregistrându-se un val de crime.

Unul dintre oamenii de legătură cei mai importanți ai lui Park era aghiotantul lui Lumumba, Damian Kandolo. Era din același trib ca Lumumba, care avea încredere în el, așa că informațiile pe care le oferea erau neprețuite. Îi era util mai ales pentru că îi explica ce puneau la cale *Madame* Blouin și guineenii din jurul lui Lumumba. Dar acel grup hotărâse să scape de Kandolo, poate pentru că aflase de legătura lui cu Park. Într-o zi, a fost ridicat la ordinele lui Lumumba. A fost bătut și s-a ales cu un braț rupt. Apoi a fost vârât într-o mașină și dus departe pentru a fi asasinat. Dar cei care conduceau mașina erau beți, iar afară ploua și era întuneric. Au avut un accident și Kandolo a reușit să se rostogolească afară din mașină și să se arunce într-un șanț. L-au căutat, dar, după o vreme, pur și simplu au renunțat. Kandolo a reușit să ajungă la micul spital al unei misiuni, nu foarte departe, și a rămas acolo. I-a trimis un mesaj lui Park ca să-i ceară ajutorul, să-i ducă pe soția și copilul său pe celălalt mal, în Brazzaville, deoarece credea că atacatorii aveau să se ducă să-l caute acasă și să se răzbune pe soția sa, dacă pe el nu îl găseau. Park s-a dus s-o ia pe femeie de acasă și a urcat-o în feribotul de Brazzaville. Apoi a plecat, la adăpostul nopții, să-l vadă pe Kandolo. Spitalul avea doar câteva colibe mici și Park știa în care se afla el. Însă, din cauza întunericului, când a intrat, Kandolo a crezut că veniseră bătăușii după el, să-și termine treaba, și a atacat-o pe Park. „Sunt eu!“, a strigat ea, oprind astfel ploaia de lovituri. I-a explicat că avea un plan să-l scoată de acolo înghesuindu-l pe bancheta din spate a mașinuței ei. „Avantajul la un Citroën DC este faptul că lumea nu s-ar gândi niciodată că ai putea ascunde ceva în el. Dacă aș fi avut o mașină mare, cu portbagaj, aș fi avut probleme… Conduceam extrem de prost, dar întotdeauna aveam în spatele mașinii un teanc de pături, cutii și tot felul de alte lucruri, așa că a fost destul de simplu să-l bag acolo și să pun câteva cutii și pături [deasupra lui].“ Park avea emoții, dar adrenalina o ținea în priză. Într-un târziu, a ajuns la feribot și l-a urcat la bordul acestuia pe pasagerul recunoscător. Kandolo nu avea să lipsească mult timp din Congo.

În timpul armistițiului dintre Kasavubu și Lumumba, Mobutu s-a dus la Devlin. Cei

doi erau extrem de apropiați. Devlin personal pusese la pământ un pistolar care încercase să-l ucidă pe Mobutu, rupând degetul atacatorului. Mobutu i-a rămas recunoscător, devenind un musafir obișnuit în vila uriașă a lui Devlin, cu șase băi și cu un foaier de dimensiunea holului de recepție al unui hotel.

– Trebuie să vorbesc cu dumneavoastră, i-a spus Mobutu lui Devlin. Mobutu înțelegea mai bine decât Lumumba de pe ce poziții să îți joci rolul Războiul Rece. Se pricepea să-i șoptească la ureche agentului CIA obsedat de sovietici exact ceea ce voia să audă.

– Sovieticii dau năvală în țară. Probabil că știți asta, domnule Devlin, nu?

Devlin a încuviințat din cap.

– Nu am luptat pentru independență ca să devenim colonia altei țări.

Mobutu s-a plâns că Lumumba nu reușise să mențină influența sovietică departe de armată.[373] A spus că este pregătit să-l răstoarne pe Lumumba de la putere, dacă Statele Unite recunoșteau un guvern provizoriu, care, la rândul său, avea să-i dea afară pe sovietici.

– Și cu Lumumba și cu Kasavubu cum rămâne?, a întrebat Devlin.

– Amândoi vor trebui neutralizați.

Conștient că încă nu primise aprobare în acest sens, dar că i se dăduse mână liberă să acționeze, Devlin i-a spus:

– Vă pot asigura că guvernul Statelor Unite va recunoaște un guvern provizoriu format din tehnocrați civili.

Devlin a mers să se întâlnească cu ambasadorul țării sale la ora 2 noaptea, pentru a-l informa despre cele întâmplate. Apoi a trimis o telegramă la CIA, în care le spunea că se mai putea încă anula operațiunea, dacă nu erau de acord să o sprijine. În cel mai pur stil birocratic, Devlin spune că nu a primit nici un răspuns, ceea ce îi oferea Washingtonului posibilitatea de a nega sprijinirea loviturii de stat, dacă aceasta dădea cumva greș. Ofițerii de legătură ai Națiunilor Unite au raportat că văzuseră atașați militari occidentali în vizită la Mobutu, „cu serviete pline de pachete voluminoase din hârtie groasă maro, pe care le-au așezat îndatoritori pe masa acestuia“.[374]

Washingtonul nu era singurul care voia să acționeze. Și Londra prefera acțiunile secrete. Ambasadorul Scott era din ce în ce mai preocupat, după ce îl vizitase pe Lumumba în august. A constatat că telefonul prim-ministrului suna încontinuu, și că pe birou avea munți de dosare. Părea să nu fi dormit. „Deja se știa că reușea să facă față situației numai după ce se droga. Avea ochii sticloși“, își amintea el și remarcase faptul că *Madame* Blouin era mereu prin preajmă.[375] La începutul lunii septembrie, ministrul de Externe, Alec Douglas-Home, a anunțat cabinetul că Lumumba „a reușit să obțină un sprijin considerabil, poate chiar și personal militar din partea blocului sovietic“. Unsprezece aeronave militare sovietice de transport au sosit în Stanleyville, sporind temerile că se pregătea un conflict. Londra credea că se trezise cu un nou Nasser african. Douglas-Home a propus, iar cabinetul a fost de acord că „sprijinul fățiș acordat colonelului Mobutu sau opoziția față de domnul Lumumba se pot dovedi

contraproductive, deși, în privat, ar fi corect să se urmeze această direcție“.[376] Prim-ministrul Macmillan a ordonat MI6, la finele lunii august, să colaboreze cu CIA pentru a-l înlătura pe Lumumba de la putere. Șeful MI6, Dick White, care nu fusese niciodată un susținător al unei acțiuni în forță, nu era prea entuziasmat de idee, dar i-a transmis mai departe ordinul lui Daphne Park.[377]

Pe data de 14 septembrie, la radio s-a auzit, printre paraziți și pârâituri, vocea colonelului Mobutu. Acesta anunța că armata avea să „neutralizeze“ politicienii până la finele anului și că se instala un Colegiu al Comisarilor pentru a conduce țara. Public, lovitura era îndreptată și împotriva președintelui și a prim-ministrului, dar, în principal, era îndreptată direct împotriva lui Lumumba. Când a auzit știrile, Devlin era la o petrecere. A observat cu o oarecare satisfacție că *Madame* Blouin primise un telefon și, apoi, plecase în grabă. S-a gândit că în sfârșit eforturile sale „dau roade“, mai ales când Mobutu a început să expulzeze oficialități sovietice.[378] Ambasadorul sovietic a venit în toiul nopții la sediul Națiunilor Unite și a cerut protecție, deoarece spunea că se temea să nu fie trimis de către superiorii săi în Siberia pentru că eșuase.[379] Devlin s-a ocupat personal ca vizele diplomaților sovietici să fie anulate, forțându-i să părăsească țara. De asemenea, a jucat un rol activ în privința politicienilor pe care trebuia să-i numească Mobutu. Kandolo, pe care Park îl scosese din țară ascunzându-l în mașina ei personală, a fost numit comisar, conducând o parte a Serviciului de Securitate. O persoană și mai importantă era șeful serviciului de informații, Victor Nendaka, un alt fost coleg al lui Lumumba, care fusese convins să schimbe tabăra. „Era omul lui Larry Devlin“, își amintea Park. „Dar, între noi, lucrurile se rezolvaseră, mai mult sau mai puțin.“ *Madame* Blouin a fugit mai întâi în Ghana. Câteva săptămâni mai târziu, Allen Dulles transmitea Consiliului Național de Securitate de la Washington că agenția „reușise“ s-o „neutralizeze pe *Madame* Blouin, care acum vrea să vină în Statele Unite. Își scrie memoriile, care“, afirmase domnul Dulles, „ar trebui să fie o lectură interesantă.“[380] Nu se menționează cum reușiseră s-o „neutralizeze“.

Lumumba era prins în capcană de două cercuri concentrice de soldați. Pe de o parte, la exterior, erau trupele congoleze, care voiau să-l aresteze, și, pe de altă parte, mai aproape de el, forțe ale ONU care afirmau că puteau să-i garanteze securitatea doar dacă rămânea pe loc.

Dar Lumumba era încă periculos în ochii Occidentului. Avea sprijinul unei părți semnificative a țării, potențialul de a forma un guvern alternativ și o mică armată aflată în afara orașului Stanleyville. Ceea ce-l făcea să fie privit ca o amenințare, mai ales dacă avea să iasă din capcană sau dacă era rechemat parlamentul. Țările africane, sprijinite de sovietici, au început să exercite presiuni asupra lui Mobutu pentru a-l repune în funcție pe Lumumba. Americanii nu erau siguri că Mobutu va avea curajul să reziste și se temeau să nu cedeze.[381] CIA-ul dorea o soluție permanentă pentru omul pe care îl vedea ca fiind sursa tuturor problemelor. Lumumba rămânea „un grav pericol, atâta timp cât nu era înlăturat“, a spus Dulles, la o reuniune a Consiliului Național de Securitate.[382]

La cinci zile după lovitură, Devlin a primit o telegramă cu numele de cod „Prop“. Era din partea lui Richard Bissell, directorul adjunct responsabil cu planificarea din cadrul CIA. Numai patru oameni de la sediul CIA aveau acces la mesajele Prop, iar Devlin era singurul din Congo care le primea. Avea ordine să ascundă mesajele de colegii săi și să le acorde prioritate în fața altora. În telegramă se spunea că un ofițer superior, pe care Devlin avea să-l recunoască, urma să ajungă în Leopoldville în jurul datei de 27 septembrie. Avea să se prezinte drept „Joe de la Paris“. Devlin trebuia să ducă la îndeplinire instrucțiunile acestuia.[383] O săptămână mai târziu, după ce plecase de la ambasadă, Devlin a văzut un om pe care l-a recunoscut, ridicându-se de la o masă dintr-o cafenea de vizavi. Au intrat amândoi în mașina lui Devlin și acesta a pornit radioul. În timp ce demarau, bărbatul i s-a adresat lui Devlin. „Sunt Joe de la Paris“, a spus el. „Am venit să îți dau instrucțiuni în legătură cu o operațiune extrem de sensibilă.“

Numele adevărat al bărbatului era Sidney Gottlieb, cunoscut de câțiva drept „Vrăjitorul negru“, pentru implicarea în operațiunile cele mai delicate ale CIA-ului. Bărbatul, care era șchiop din naștere, era poate prea simplu privit drept un amestec caricatural între un Bond în versiune negativă și doctorul Strangelove, omul de știință dispus întotdeauna să treacă granițele, fără să-i pese de consecințele morale. El era creierul din spatele programului MKULTRA, care începuse în 1953, fără nici un fel de supraveghere, să analizeze controlul mental prin intermediul diverselor experimente medicale și științifice asupra americanilor, inclusiv prin folosirea de șocuri electrice și prin administrarea de LSD (drog despre care Gottlieb pretindea că și l-ar fi administrat și el de 200 de ori).[384] Cel puțin o persoană implicată în experimentele sale a murit în împrejurări suspecte, iar altele și-au pierdut mințile. Gottlieb era omul potrivit și când se punea problema să fie eliminați inamicii Americii. Și erau vremuri tulburi. Căuta modalități prin care să-l înlăture pe Fidel Castro, folosindu-se de trabucuri explozive și de costume de scafandru otrăvite, și voia să-l elimine și pe liderul Republicii Dominicane. Cei doi bărbați aflați într-o mașină în Leopoldville au păstrat tăcerea, până când au ajuns la o casă conspirativă. Doar atunci Gottlieb a mărturisit că îi adusese lui Devlin otravă să-l ucidă pe Lumumba.[385]

– Nu e cam neobișnuit? a întrebat Devlin.

Nu i se mai ceruse niciodată să ucidă pe cineva.

– Cine a autorizat această operațiune?

– Președintele Eisenhower, a răspuns Gottlieb. Nu eram de față când a dat aprobarea, dar Dick Bissell a spus că Eisenhower vrea să scape de Lumumba.

Oare, când Eisenhower ceruse ca Lumumba să fie „eliminat“, pe 18 august, dăduse chiar un ordin ca acesta să fie asasinat? Ulterior, unii dintre cei prezenți la întrunire vor afirma că nu sunt siguri de acest lucru. Însă Dulles, șeful CIA, precum și alții credeau că știu exact ce dorise să spună președintele, chiar dacă acesta avusese grijă să nu se exprime direct. Dulles pusese în aplicare un plan, prin intermediul adjunctului său, Richard Bissell.

Devlin și-a aprins o țigară și a privit în pământ.

– Este responsabilitatea ta să duci la îndeplinire operațiunea, doar a ta, i-a spus Gottlieb. Detaliile le stabilești tu, dar trebuie să fie o treabă curată, care să nu conducă în nici un fel spre guvernul SUA.

S-a lăsat liniștea. Apoi Gotlieb a scos un pachețel.

– Ia ăsta, a spus el și i l-a dat. Cu ce-i acolo, nimeni n-o să-și dea vreodată seama că Lumumba a fost asasinat.

În pachet erau mai multe otrăvuri diferite, provenite de la instituția din Fort Detrick, responsabilă de războiul biologic. Gottlieb făcuse experimente cu febra iepurelui, bruceloza, antraxul, variola și boala somnului. Una dintre otrăvuri era într-un tub de pastă de dinți și era gândită ca să dea impresia că Lumumba murise de poliomielită. Posomorât, Devlin a luat otrăvurile și accesoriile, printre care se aflau ace, mănuși de cauciuc și o mască.

Devlin a spus mereu că, după ce acceptase otrăvurile, le aruncase în apele fluviului Congo, uitând să menționeze că făcuse acest lucru numai câteva luni mai târziu, când expiraseră. Până atunci, le păstrase în seif. Când un ofițer l-a vizitat pe Devlin, acesta i-a spus că are un virus în seif. „Știam că nu era pentru cineva care trebuia să-și administreze vaccinul împotriva poliomielitei“, își va aminti mai târziu vizitatorul.[386]

Devlin susținea că avusese de gând să se conformeze planului. „Pentru mine, asta însemna crimă“, spunea el pe patul de moarte. „Eu nu sunt agentul 007.“[387] De asemenea, știa că, dacă refuză direct să execute ordinul, avea să fie retras din funcție și urma să fie numit altul care să ducă la îndeplinire ordinul, iar astfel avea să-i fie și lui distrusă cariera. Așa că Devlin spunea că se hotărâse s-o ia ușor. Doar unul dintre agenții săi avea acces la locuința lui Lumumba, în care acesta era ținut prizonier, dar Devlin spunea că nu era sigur că agentul putea intra. A încercat să trimită un alt agent care să se refugieze alături de Lumumba și care să-i administreze otrava, dar nu a mers. De asemenea, a discutat cu oameni de legătură congolezi, care doreau să-l ucidă pe Lumumba.[388]

La centru s-a stârnit neliniște. Au trimis oferta de a deplasa un alt ofițer care să-l ajute, în cazul în care Devlin nu avea destul timp să se dedice planurilor. Devlin a răspuns că, dacă s-ar proceda astfel, ofițerul ar trebui să primească prin valiza diplomatică o armă de vânătoare puternică, ce ar putea fi păstrată „în birou, în așteptarea deschiderii sezonului de vânătoare“.[389] Un mercenar dubios, apatrid, dispus la orice, a fost supus unei operații estetice, i s-a dat o perucă și apoi a fost trimis în Congo să ajute, dar nici măcar nu a reușit să se apropie de Lumumba.[390] CIA-ul a sugerat chiar folosirea unui „grup de comando“ care să-l răpească pe Lumumba, luându-i cu asalt reședința.[391]

Pe 19 septembrie, Alec Douglas-Home a discutat cu președintele Eisenhower. „Lordul Home a spus că sovieticii au pierdut mult făcând eforturi evidente de a destabiliza situația din Congo“, se scria în minuta întâlnirii. „Președintele și-a exprimat dorința ca Lumumba să cadă într-un râu plin cu crocodili; lordul Home a spus, plin de regret, că am pierdut multe dintre tehnicile diplomației de modă veche.“[392] O

săptămână mai târziu, Home, împreună cu prim-ministrul Macmillan, se întâlnea cu președintele Eisenhower la New York. „Lordul Home a întrebat de ce nu scăpăm în momentul de față de Lumumba“, consemnase americanul care lua notițe. „A subliniat că acum este momentul să scăpăm de Lumumba.“[393]

Tot la asasinat se gândeau și unele persoane de la Londra. Ian Scott trimitea o telegramă la Londra, printre destinatari aflându-se inclusiv sediul din Downing Street, pe data de 27 septembrie: „Cred că interesele statului Congo (și ale noastre, ale celorlalți) ar fi mai bine servite dacă Lumumba ar părăsi scena, fie mergând la închisoare (și există destule probe ca să fie acuzat de trădare și de complicitate la tentativa de asasinat asupra colonelului Mobutu), fie în străinătate“, scria el și cerea să se exercite presiuni asupra lui Mobutu, care părea „nehotărât“ („Nu are stofă de dictator“, se hazarda să anticipeze Scott).[394] Răspunsul oferit într-un document secret, care nu putea circula decât încuiat într-o cutie, a venit de la H.F.T. Smith, un oficial din Ministerul de Externe, care mai târziu avea să fie numit șef al MI5. Acesta era de acord că trebuie exercitate presiuni pentru a împiedica revenirea lui Lumumba. Dar Smith se îndoia că soluțiile lui Scott aveau să rezolve problema. Mobutu era prea slab, și ceilalți lideri africani l-ar fi sprijinit pe Lumumba, dacă acesta s-ar fi aflat în închisoare sau în străinătate. Existau doar două soluții. „Prima este cea simplă, aceea de a asigura scoaterea lui Lumumba din peisaj, asasinându-l. De fapt, această variantă ar trebui să rezolve problema, întrucât, din câte ne dăm noi seama, Lumumba nu este liderul unei mișcări în interiorul căreia există potențiali succesori de nivelul și cu influența sa. Susținătorii săi sunt mult mai puțin periculoși.“ Cealaltă soluție oferită era o schimbare a Constituției, astfel încât puterile premierului să fie limitate, Lumumba să fie reprimit în funcție, dar cu puteri reduse. „Dintre aceste două posibilități, preferata mea (deși poate fi considerată mai degrabă o dorință decât o propunere) ar fi ca Lumumba să fie scos definitiv din peisaj, deoarece mă tem că, atât timp cât el este prin preajmă, puterea sa de a crea probleme poate fi doar puțin alterată.“ Printre comentariile adăugate în memorandumul lui Smith era și acesta: „Se pot spune multe în favoarea eliminării lui Lumumba“, deși alții se arătau sceptici.[395]

Daphne Park susținea că asasinatele nu figurau pe agenda MI6. „Noi nu aveam permisiunea de a ucide“, explicase ea mulți ani mai târziu. „Oricât aș fi urât niște oameni, nu cred că i-aș fi putut ucide, nici măcar să dau ordin să fie uciși. Era mult mai important să tratez cu oamenii… Și să lupt cu ceilalți, prin orice mijloace posibile, desigur, inclusiv prin distrugerea reputației lor dacă era posibil, dacă asta urma să-i afecteze.“ Park, care nu fusese înștiințată de planul CIA, a crezut întotdeauna că Devlin era prea onorabil și prea inteligent ca să ducă la îndeplinire un astfel de plan.

Și MI6 luase în calcul posibilitatea asasinatului, în principal în privința lui Nasser, dar, deși se temea de influența acestuia în Congo, știa totodată că, în acest caz, partea mai neplăcută a afacerii putea fi lăsată în seama altora.[396] Poate că Daphne Park nu primise permisiunea de a ucide, și nici pasta de dinți letală a lui Devlin, dar avea și ea dispozitive proprii, prin grija celor de la Q, de la *quartermasters*, centrul de cercetări al

MI6. „Q producea cele mai minunate dispozitive pentru aproape tot ce-ți trecea prin cap“, explica Park. „Uneori, nu reușea pe deplin.“ Majoritatea dispozitivelor furnizate ofițerilor de pe teren erau menite să ascundă sau să transmită informații. Acestea variau de la cele tipic britanice, o minge de crichet goală pe dinăuntru, la cele mai dureroase, un „dispozitiv rectal“ în formă de glonț. Existau temeri, în Congo, că populația ar fi putut ataca ambasadele și mașinile, și astfel s-a decis că Park avea nevoie de protecție. Mai întâi de toate, de la centru i s-a dat o armă, pe care Park a încuiat-o în seiful de la birou, de teamă să nu-i fie furată din casă. Apoi a fost informată că departamentul Q inventase un dispozitiv care făcuse minuni în Sudan în privința controlului mulțimilor, fiind „absolut infailibil“. Era o capsulă care, atunci când o aruncai, se spărgea și răspândea un miros ce împrăștia garantat mulțimea. Cu alte cuvinte, era o bombă urât mirositoare. În Leopoldville, a fost trimis un bărbat cu o cutie plină de asemenea dispozitive, pentru o demonstrație. Era limpede că oamenii de la Q petrecuseră ceva timp în magazinul cu cadouri trăsnite în căutare de inspirație, deoarece mesagerul mai aducea cu el și praf de scărpinat (pe care Park i l-a oferit din belșug unui oficial de la Externe pe care nu putea să-l sufere).

Din întâmplare, omologul lui Daphne Park din Nairobi venise în vizită.

– Daffers, trebuie să testăm chestiile astea, a spus și s-a oferit să verifice el însuși bomba urât mirositoare.

– Ba nu. Ești pe teritoriul meu, a replicat Park, căci nu voia să rateze distracția. Au mers în afara orașului cu mașina ei, într-un loc liniștit, unde găsiseră un șanț mare de scurgere. Unul dintre ei trebuia să fie cobaiul.

– Trebuie să mă lași pe mine, i-a spus omologul ei.

Ca doi aventurieri pur sânge, amândoi doreau să se ofere voluntari.

– Dăm cu banul, a răspuns Park.

A câștigat Hugo.

Capsula a fost desfăcută cum trebuie, apoi aruncată, iar Hugo a intrat în șanț. S-a lăsat o tăcere lungă. Îl făcuse să leșine, s-a gândit Park. S-a târât până la marginea șanțului, s-a uitat în jos și l-a văzut pe colegul ei târându-se prin noroi.

– Hugo, ce naiba faci? l-a întrebat ea.

– Caut afurisenia aia, n-o găsesc pe nicăieri.

Trebuie să fi fost defectă, au concluzionat cei doi.

– Ieși de-acolo. Acum e rândul meu, a spus ea.

După ce au folosit patru dintre bombele urât mirositoare, fiind în posesia rezultatelor, au telegrafiat la Londra. „Mirosul uneia dintre ele putea fi confundat vag cu mirosul de transpirație, dar nimic mai mult. Nu credem că i-ar fi deranjat prea tare pe congolezii furioși.“[397]

Guvernul belgian, asemenea CIA-ului, avea ambiții mai definitive. Dăduse limpede de înțeles că voia „eliminarea definitivă“ a lui Lumumba, sintagmă utilizată de către ministrul Afacerilor Africane. Numele de cod belgian al lui Lumumba era „Satana“, reflectând felul în care era prezentat în mass-media locale, precum și internaționale.

Planul de asasinare a acestuia purta numele de „Operațiunea Baracuda“.[398] Nu este clar dacă belgienii au colaborat cu americanii. La trei zile după o întâlnire de la Casa Albă, pe data de 21 septembrie, Dulles i-a trimis o telegramă personală lui Devlin. „DORIM ACORDARE SPRIJIN TOTAL POSIBIL ÎN ELIMINARE LUMUMBA PENTRU EXCLUDERE REVENIRE ÎN POZIȚIE GUVERNAMENTALĂ.“[399] Până în noiembrie, CIA-ul se concentrase asupra unui plan de ademenire a lui Lumumba afară din adăpost, ca, mai apoi, să-l predea autorităților congoleze, care se puteau ocupa de restul. Însă au intervenit alte evenimente înainte să aibă ocazia să încerce.

O furtună puternică a lovit orașul Leopoldville în noaptea de 27 noiembrie 1960. Lumumba a profitat de moment și a fugit cu un Chevrolet care era folosit pentru a duce slujitorii acasă. A pornit spre Stanleyville, unul din locurile în care se bucura de sprijin. Nu a reușit să înainteze prea rapid prin ploaia torențială, oprindu-se și să discute cu susținători de-ai săi pe drum, în vreme ce oamenii lui Mobutu, ajutați de belgieni, îl urmăreau.[400]

Pe la miezul nopții, în ziua de 1 decembrie, Lumumba a fost capturat la punctul de trecere peste un râu, chiar înainte să ajungă pe un teritoriu prieten. Garnizoana locală a ONU a primit ordine să nu-i ofere custodie și nici să nu se opună arestării sale.[401] A fost dus cu avionul înapoi în Leopoldville, a doua zi. A ieșit cu mâinile legate la spate. Un soldat i-a ridicat capul ca să-i arate fața cameramanului care aștepta, iar acesta a văzut că era murdar de sânge. A fost transportat prin oraș în spatele unui camion. Avea părul ciufulit și își pierduse ochelarii. Camionul a trecut chiar pe lângă sediul ONU.[402] Imaginile care surprinseseră urmările relelor tratamente la care fusese supus au stârnit un val de furie la nivel internațional, îndreptat, printre alții, împotriva ONU, care nu intervenise. După cum avea să constate ONU, câțiva ani mai târziu, menținerea unei politici de neutralitate și de nonintervenție însemna deseori să devii martor pasiv la evenimente violente, uneori chiar tragice.[403] Deși exista percepția că anumiți membri ONU trecuseră de partea uneia dintre tabere sau, cel puțin, că erau dornici să joace de partea ambelor, secretarul general ONU îi spusese unui diplomat britanic, cu câteva luni în urmă, că Lumumba devenise „deja o marionetă a comuniștilor“ și că spera să împiedice intrarea sovieticilor în Africa.[404] Apoi, Lumumba a fost transportat la locuința lui Mobutu, unde vechiul său prieten și-a prezentat omagiile. A fost dus într-o tabără de parașutiști din Thysville, la vreo peste 150 de kilometri de oraș. Un soldat a citit o declarație scrisă de Lumumba și în care acesta spunea că era șeful guvernului și apoi i-a îndesat hârtia în gură. Însă problema legată de felul în care trebuia eliminat definitiv de pe scena politică nu era tranșată. SUA și belgienii și-au dat seama că era mai bine să se ocupe congolezii de treaba aceasta murdară, acum că puseseră mâna pe el.

Talentul oratoric nu-l părăsise pe Lumumba și, pe data de 13 ianuarie 1961, a avut loc o revoltă în tabăra de parașutiști. Acest eveniment a trezit imediat temeri că Lumumba ar fi putut fugi din nou. Problema trebuia rezolvată. „Am presupus, mai ales după revolta de la Thysville, că guvernul va căuta o soluție definitivă la cazul Lumumba“, a spus Devlin. „Dar nu am fost niciodată consultat în această privință și nici

nu am oferit vreun sfat.“[405] Poate că nu a fost consultat, dar i s-a spus că de problemă avea să se ocupe Victor Nendaka, omul său care conducea Serviciul de Securitate – o diferență subtilă, care ținea în mare măsură de exprimare. Ulterior, Devlin avea să scrie o telegramă către sediul CIA, subliniind ce avea să se întâmple în continuare, dar a întârziat s-o trimită din motive rămase necunoscute.[406] Administrația Kennedy, pe cale să preia puterea la Washington, era împărțită între continuarea pe linia intransigenței, în privința naționaliștilor africani, și curtarea țărilor care își căpătaseră de curând independența. În CIA existau temeri că noua administrație „se înmuia“. Kennedy însuși s-a întrebat, după ce a fost ales, dacă n-ar trebui să-l „salveze“ pe Lumumba și să colaboreze cu el. Devlin trimisese o telegramă la Washington, chiar înainte de revoltă, încercând cu disperare să continue pe o linie fermă, oferind cea mai alarmistă abordare posibilă asupra situației. „ACTUALUL GUVERN POATE CĂDEA ÎN CÂTEVA ZILE“, spunea Devlin. „REZULTATUL VA FI APROAPE SIGUR HAOSUL ȘI REVENIREA LUI LUMUMBA LA PUTERE… REFUZUL DE A LUA MĂSURI DRASTICE ÎN ACEST MOMENT VA DUCE LA EȘECUL POLITICII SUA ÎN CONGO.“[407] Belgienii susțineau și ei că vor ca Lumumba să fie transferat în Katanga și predat în mâinile inamicilor săi. Treaba trebuia rezolvată repede.

Chiar înainte de răsăritul zilei de 17 ianuarie, Lumumba a fost luat din celula sa de către Victor Nendaka, fostul său camarad și acum omul lui Devlin, actual șef al Serviciului de Securitate. A fost escortat la un avion. La bord, i-au smuls ciocul și l-au forțat să-l mănânce.[408] În Comisia Congoleză avusese loc o dezbatere privind felul în care se putea pune capăt instabilității. Se ajunsese la decizia de a-l trimite pe Lumumba în Elisabethville, capitala provinciei Katanga. Printre cei care luaseră decizia se aflase și Damien Kandolo, un membru al Colegiului Comisarilor, omul lui Daphne Park, precum și omul lui Devlin, Nendaka. La sosire, Lumumba a fost târât afară din avion și aruncat într-un jeep sub supravegherea belgienilor. O forță ONU, formată doar din șase trupe de soldați suedezi, a fost și ea prezentă la preluarea de pe aeroport. Lumumba a fost dus într-o vilă colonială, proprietatea unui belgian, unde a fost bătut din nou. ONU știa că aterizase, dar nu a făcut nimic pentru a interveni. Miniștrii provinciei Katanga, printre care și Moise Tshombe, s-au numărat printre cei care l-au bătut la vilă.[409]

În noaptea aceea, a fost dus într-un luminiș dintr-o pădure. În prezența miniștirilor din Katanga și a câtorva belgieni, Lumumba a fost legat de un copac și împușcat de plutonul de execuție (în pluton se aflau și belgieni, care erau fie mercenari, fie jandarmi din Katanga). Cadavrele lui Lumumba și ale celor doi aghiotanți ai săi au fost tăiate bucăți și aruncate într-o baie de acid de către doi europeni. „Am stat acolo două zile“, își amintea, mai târziu, unul din bărbați. „Am făcut lucruri pe care un animal nu le-ar face. Din cauza asta eram mereu beți, beți morți.“[410]

Câteva zile mai târziu, s-a anunțat public că Lumumba și doi dintre aghiotanții săi fugiseră din arest și fuseseră uciși de către săteni. Un ministru din provincia Katanga a ținut o conferință de presă, prezentând un certificat de deces. Peel scria: „decedat în pădure“. „Există persoane care ne acuză de asasinat“, a spus. „Am un singur răspuns:

dovediți-o.“[411] Nimeni nu a crezut povestea. S-au organizat demonstrații în multe țări și ambasadele belgiene au fost luate cu asalt. Poate că oamenii nu cunoșteau detaliile, dar înțelegeau că belgienii erau complici. Lumumba a devenit martir, iar moartea sa, o controversă internațională, pe care Moscova a exploatat-o cu pricepere, înființând chiar o universitate cu numele acestuia, menită să pregătească și să recruteze viitori lideri africani. „La sfatul belgienilor, la ordinele belgienilor și, într-un final, de mâna belgienilor, Lumumba a murit pe data de 17 ianuarie 1961“, este concluzia unui studiu detaliat al evenimentelor.[412]

Mobutu, fostul aliat și prieten de încredere al lui Lumumba, a știut aproape sigur despre asasinarea camaradului pe care îl trădase. „Nu pot să cred că nu a fost implicat“, mărturisea Devlin. „Dar era genul de întrebare pe care nu o puneai la vremea aceea.“[413] A știut CIA-ul? Nu s-a dovedit niciodată că a existat o legătură directă cu Larry Devlin sau cu CIA, deși este evident că aceia care au ordonat asasinatul erau apropiați de stațiile CIA și MI6 din Congo. În mod straniu, un fost membru CIA a afirmat că, în timpul pregătirii sale, în 1965, un alt ofițer îi povestise că mersese cu cadavrul lui Lumumba în portbagajul mașinii. Când, un deceniu mai târziu, fostul ofițer s-a întâlnit din nou cu bărbatul care afirmase acele lucruri, acesta din urmă s-a dus de două ori la toaletă în timpul cinei, unde a stat 15 minute și și-a frecat și și-a șters mâinile, și-a curățat unghiile și s-a privit în oglindă. Nu au apărut probe care să susțină afirmațiile bărbatului și nu se știe cine s-a aflat în spatele afacerii.[414]

Mobutu și-a consolidat poziția în 1965, când a dat lovitura finală. Devlin s-a aflat și el în culise, sfătuindu-l pe cine să numească în funcții.[415] „Formase o mulțime de guverne și, în final, se hotărâse că Mobutu avea să fie președinte“, potrivit unui fost ofițer CIA.[416] Colonelul Mobutu a devenit Mobutu Sese Seko Kuku Ngbendu Wa Za Banga, „războinicul atotputernic care câștigă victorie după victorie, semănând foc în urma sa“, un personaj straniu, în veșminte din piele de leopard, și care începea să piardă contactul cu realitatea. Era „grangurele“ tipic african. Din nou, congolezii nu s-au ales cu nimic de pe urma bogățiilor țării lor, aceasta ajungând în conturi din Elveția.[417] Congo sau Zair, cum a fost rebotezat, era un aliat esențial al SUA, baza războiului secret al CIA din Angola, iar Mobutu a fost sprijinit personal cu bani, arme și informații de către succesorii lui Devlin. Regimul său a primit aproximativ un miliard de dolari, pe durata a trei decenii.[418] La sfârșitul Războiului Rece, în anii 1990, Mobutu a fost rapid abandonat. Ca în atât de multe alte țări, superputerile descinseseră în Congo, își purtaseră conflictul și apoi au plecat, fără a lăsa ceva de valoare în urmă.

Devlin spune că era bântuit de planul de asasinat pe care nu îl dusese niciodată la îndeplinire. Una dintre problemele sale a fost faptul că a devenit public la mijlocul anilor 1970, când Congresul SUA a scos la iveală programele secrete de asasinate ale CIA, menite să elimine șefi de guverne, inclusiv schema de otrăvire a lui Lumumba și colaborarea cu Mafia pentru a-l asasina pe Fidel Castro, cam în aceeași perioadă. CIA a ieșit prost din această afacere și i-au fost impuse limite, cel puțin vreme de câțiva ani, până când președintele Reagan le-a dat din nou mână liber. Sidney Gottlieb a încercat

să-și ispășească păcatele din trecut ajutând copiii cu dificultăți de vorbire și oferindu-se să muncească voluntar într-un azil.[419] Pentru Devlin, dezvăluirea s-a dovedit problematică. La petreceri, lumea vorbea pe la colțuri și îl evita. La un moment dat, a fost chiar avertizat că îl urmărea Carlos Șacalul, care voia să răzbune moartea lui Lumumba. Se săturase de acuzațiile care spuneau că era un asasin. Dar niciodată nu a plecat din Congo. Și-a terminat al doilea mandat și apoi a devenit șeful diviziei africane a CIA. În 1974, s-a pensionat, dar a continuat să lucreze în serviciului unui finanțist care investea în resursele minerale ale statului Congo și a rămas un apropiat al lui Mobutu.

Daphne Park a plecat din Congo în 1961. În ultima seară petrecută acolo, Kandolo a venit să ia cina la ea. A fost stânjenit pe toată durata mesei și, la un moment dat, a întrebat-o dacă nu cumva îi privea pe africani altfel decât pe albi. Nu, a explicat ea. Pe unii îi ura, pe alții îi iubea. Park, care avea să fie veșnic fascinată de jocurile puterii, a petrecut apoi trei ani ca șef al stației din Lusaka și a colaborat îndeaproape cu Kenneth Kaunda, președintele Zambiei. MI6, asemenea Marii Britanii, se străduia să accepte o Africă postcolonială, iar, în cercurile unui anumit tip de ofițeri, deși printre ele nu se număra și Park, exista sentimentul că nu se poate accepta sfârșitul Imperiului. Rhodesia s-a dovedit un capitol deosebit de dureros, unii dintre ofițerii de școală veche dovedind multă simpatie față de coloniștii albi. Africa a rămas importantă pentru MI6, fiind un loc unde era mai simplu să urmărești oficiali din blocul sovietic decât pe teritoriul acestora și, astfel, devenind o zonă importantă în care cei mai buni ofițeri noi își făceau mâna. De asemenea, a devenit locul în care MI6 s-a implicat mult în combaterea ideologiei sovietice, sprijinind intelectualii, liderii de sindicat și jurnaliștii. În vreme ce operațiunile din blocul sovietic aveau să devină scopul principal al activității MI6 în următorii ani și zona spre care se îndreptau ofițerii ambițioși. Africa, asemenea Orientului Mijlociu, avea să rămână o subcultură importantă a Serviciului, unde lucrau specialiștii și unde, dincolo de aparențe, se păstra un stil de abordare mai aventuros, reprezentat de Park.

În anii 1960, Daphne Park s-a mutat în celălalt punct nevralgic al Războiului Rece, fiind numită consul general la Hanoi, în Vietnamul de Nord, în timpul războiului cu SUA. Deplasările ei erau strict limitate (când i s-a spus că nu putea primi nici măcar o bicicletă, s-a oferit să meargă în tandem alături de un ofițer vietnamez), dar informațiile pe care le furniza în timpul călătoriilor făcute în afara țării erau printre puținele la dispoziția SUA și a Marii Britanii despre ceea ce se petrecea în nord, activitatea sa aducându-i mulți prieteni la Washington.[420] Asia devenea o altă zonă crucială de conflict în războiul serviciilor de informații. Maurice Oldfield devenise controlor pentru Asia și dusese MI6 în Indonezia și în Indochina, în anii 1950, pentru a lupta împotriva comunismului, lucrând îndeaproape cu americanii. Graham Greene făcea și el ocazional câte o vizită în Indochina în vremea lui Oldfield și se pare că mai culegea încă informații în timp ce își scria romanele. Europa prezentată în *Al treilea om* îi lăsa acum locul Asiei din *Un american liniștit*, consemnând evoluția Războiului Rece din Orient și, odată cu aceasta, faptul că Greene și Marea Britanie nu se simțeau în largul lor față de

puterea americană. Nu toată lumea era convinsă de calitatea activității MI6 din Asia. Noul recrut care urma să se ocupe de regiune era Gerry Warner. Proaspăt absolvent al Colegiului St Peter's de la Oxford, fusese invitat să se întâlnească cu un amiral care recruta pentru MI6 la hotelul Buckingham Gate. Serviciul i s-a părut dezamăgitor. Învățase dialectul mandarin și putea compara rapoartele care veneau de la agentul principal din Hong Kong al Serviciului cu cele disponibile în ziarele locale. Asemănările erau evidente, dar dezvăluirea că „omul nostru" din Hong Kong era un mincinos notoriu nu a fost bine primită de birou. Trimis în Burma, Warner a găsit acolo un șef de stație ineficient, amator de petreceri la care se înota în pielea goală și care ducea ultimul război îngropând stații radio prin sate, în loc să racoleze agenți și să strângă informații. Asta l-a făcut să vrea să se întoarcă acasă și să-și dea demisia.

În cele din urmă, Daphne Park a devenit controlor al MI6. Dacă n-ar fi fost misoginismul care domina organizația, unii spun că ar fi ajuns la următorul nivel, director sau poate chiar la vârful ierarhiei, ca șef, adică C. Abia în secolul următor, o femeie avea să atingă statutul de director. Park s-a retras în 1979 din MI6, dar nu și din viața publică, devenind decan la Somerville, unul dintre ultimele colegii ale Universității Oxford dedicate în exclusivitate femeilor. A fost totodată membră a Camerei Lorzilor, unde avea obiceiul să spună ceea ce gândea fără să-i pese de etichetă. Nu s-a căsătorit niciodată. „Am avut patru sau cinci aventuri amoroase", își amintea ea. „Dar numai una care a contat și care s-a sfârșit prin moarte, din nefericire."[421] Park era solitară, lucru pe care colegii ei îl înțelegeau, și de aceea se dedicase muncii și prieteniilor la locul de muncă. A rămas apropiată de Larry Devlin vorbind frecvent la telefon tot restul vieții, murind la un an distanță unul de cealălalt.

Criza din Congo a jucat și ea un rol în dezbaterea în plină desfășurare din cadrul Serviciului despre acțiunile sub acoperire și strângerea de informații. Șeful Dick White nu era adeptul acelui tip de acțiuni politice care implicau răsturnarea de guverne și voia să se concentreze asupra recrutării de agenți și a strângerii de informații. Însă o parte dintre ofițeri, în special aceia care operau în Africa sau în Orientul Mijlociu (așa numitul Corp al Cămilelor), susțineau că acestea trebuiau combinate. Pentru Daphne Park și cei asemenea ei, activitatea serviciilor secrete presupunea legarea de relații cu oamenii, inclusiv cu politicienii de la vârf, nu căutarea, vreme de câteva luni, a unui secretar de rang patru nemulțumit sau a unui ofițer de cifru de la vreo ambasadă, care se dovedea a avea probleme cu alcoolul. Stilul anterior de lucru, care era pe placul multor ofițeri, oferea ocazia de a înțelege direcția strategică mai generală a unei țări, de a o canaliza sau chiar de a o decide. Lucrul acesta, la rândul său, oferea informații, pretindeau ei. Numai sprijinind activiștii în scopurile lor politice aveai să afli mai multe despre o țară și despre ceea ce se putea întâmpla. „Dacă nu arătăm că suntem pregătiți să ajutăm la influențarea evenimentelor, nu vom face rost de informații și nu vom ști dacă merită să operăm", argumenta primul controlor pentru Africa.[422] Alte persoane din Serviciul Secret, în special cei care se ocupau de Uniunea Sovietică și de aliații săi, preferau o abordare mai tradiționalistă a activității de culegere de informații, concentrându-se

asupra strângerii acestora mai degrabă decât pe influențarea evenimentelor. La Londra, la numai trei luni de la uciderea lui Lumumba, un rus avea să ofere Serviciului șansa de a începe să-și recapete capacitatea și încrederea în recrutarea de agenți, împotriva celei mai dificile ținte și a principalului inamic. Însă pentru aceasta avea să plătească cu viața.

305 Toate materialele despre Daphne Park provin, dacă nu se precizează altceva, dintr-un interviu realizat de autor, în 2009.

306 Informații adunate pentru slujba de înmormântare a baroanei Park; Caroline Alexander, „Vital Powers“, *New Yorker*, 30 ianuarie 1989

307 Arhivele Naționale FO 371/14665; „Who Killed Lumumba?“, BBC Correspondent, 21 octombrie 2000, transcriere disponibilă la adresa http://news.bbc.co.uk/hi/english/static/audio_video/programmes/correspondent/transcripts/974745.txt

308 Arhivele Naționale DO 35/8804, Africa: The Next Ten Years, mai 1959, memoriu redactat inițial la cererea ministrului de Externe, dar pus la dispoziție Cabinetului, 2 iulie 1959

309 Arhivele Naționale PREM 11/2585. Memoriul are înscrisă data de 11 decembrie 1959 și, cel mai probabil, a fost redactat de către John Bruce Lockhart, controlor pentru zona Orientului Mijlociu și a Africii

310 *Ibid.*

311 Interviu cu baroana Park

312 Comentariul că nu era atrăgătoare provine din interviul acordat autorului; ultimul comentariu legat de înfățișare provine de la Rachel Sylvester, „A licence to kill? Oh heavens, no!“, *Daily Telegraph*, 24 aprilie 2003

313 Sylvester, „A licence to kill? Oh heavens, no!“

314 John Whitwell, *British Agent*, William Kimber, Londra, 1966, p. 169

315 John Bruce-Lockhart, citat în Keith Jeffery, *MI6: The History of the Secret Intelligence Service 1909–1949*, Bloomsbury, Londra, 2010, p. 598

316 Citat în Tom Bower, *The Perfect English Spy*, Heinemann, Londra, 1995, p. 224

317 Arhivele Naționale DO 35/8804, *Africa: The Next Ten Years*, mai 1959, memoriu redactat inițial la cererea ministrului de Externe, dar pus la dispoziția Cabinetului, 2 iulie 1959; Bower, *Perfect English Spy*, p. 220

318 Jeffery, *MI6*, p. 678

319 Interviu cu sir Rodric Braithwaite, fost ambasador la Moscova, pentru BBC Radio 4, 2009

320 Această conversație a fost rememorată de către Daphne Park. Nu l-a menționat pe Scott, însă detalii despre perioada petrecută de el în Congo apar în necrologul lui sir Ian Scott, *Daily Telegraph*, 11 martie 2002, http://www.telegraph.co.uk/news/ obituaries/1387342/Sir-Ian-Scott.html

321 Adam Hochschild, *King Leopold's Ghost*, Macmillan, Londra, 1999; Michela Wrong, *In the Footsteps of Mr Kurtz*, Fourth Estate, Londra, 2000, p. 46

322 Hochschild, *King Leopold's Ghost*, p. 301; Georges Abi-Saab, *The United Nations Operation in the Congo 1960–1964*, Oxford University Press, Oxford, 1978, p. 6

323 Marie-Françoise Allain, *The Other Man: Conversations with Graham Greene*, The Bodley Head, Londra, 1983, p. 101

324 Arhivele Naționale FO 371/146630

325 *Foreign Relations of the United States 1958–1960*, vol. XIV: Africa, p. 263

326 „Who Killed Lumumba?“, BBC Correspondent, 21 octombrie 2000

327 Ian Scott, *Tumbled House: The Congo at Independence*, Oxford University Press, Londra, 1969, p. 90

328 Arhivele Naționale FO 371/146635, Notă de la Ian Scott, 5 iulie 1960

329 Ludo de Witte, *The Assassination of Lumumba*, Verso, Londra, 2001, p. 2; Hochschild, *King Leopold's Ghost*, p. 301

330 „Who Killed Lumumba?", BBC Correspondent, 21 octombrie 2000

331 Arhivele Naționale FO 371/146635

332 Scott, *Tumbled House*, p. 109

333 Larry Devlin, *Chief of Station, Congo: Fighting the Cold War in a Hot Zone*, PublicAffairs, New York, 2007, p. xiii

334 *Ibid.*, p. xv

335 Richard Beeston, „Old Memories of Chaos in the Congo Stirred Up", *The Times*, 16 noiembrie 1996

336 Arhivele Naționale PREM 11/2883; Harold Macmillan, *Pointing the Way*, Macmillan, Londra, 1972, p. 263

337 Arhivele Naționale PREM 11/2585

338 Georges Abi-Saab, *The United Nations Operation in the Congo 1960–1964*, p. 21

339 *Foreign Relations of the United States 1958–1960*, vol. XIV, p. 574

340 Wrong, *In the Footsteps of Mr Kurtz*, p. 61

341 Devlin, *Chief of Station, Congo*, p. 88

342 Kenneth Young, *Sir Alec Douglas-Home*, J.M. Dent, Londra, 1970, p. 125

343 Brian Urquhart, „The Tragedy of Lumumba", *New York Review of Books*, 4 octombrie 2001

344 *Foreign Relations of the United States 1958–1960* vol. XIV, p. 294; Charles Cogan, *Avoiding the Breakup: The US–UN intervention in the Congo, 1960–1965*, Harvard University Kennedy School of Government Case Program

345 Christopher Andrew și Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive II: The KGB and the World*, Allen Lane, Londra, 2005, p. 426

346 Bower, *Perfect English Spy* , p. 221

347 Arhivele Naționale CAB 128/34, minutele Cabinetului, 19 iulie 1960

348 Mărturia lui Douglas Dillon în fața Comitetului Church, 2 septembrie 1975, p. 24

349 Arhivele Naționale FO 371/146639

350 Devlin, *Chief of Station, Congo*, pp. 259 și 23

351 *Foreign Relations of the United States 1958–1960*, vol. XIV, p. 373

352 4 august 1960, notă din jurnal citată în Macmillan, *Pointing the Way*, pp. 264–265

353 Arhivele Naționale FO 371/146701

354 Devlin, *Chief of Station, Congo*, p. 23

355 *Ibid.*, p. 47

356 *Foreign Relations of the United States 1958–1960*, vol. XIV, p. 426

357 Devlin, *Chief of Station*, Congo, p. 48

358 Dezvăluire a spionului sovietic Oleg Penkovski, Întâlnirea #14, p. 14, desecretizată și disponibilă la adresa www.cia.gov

359 Wrong, *In the Footsteps of Mr Kurtz*, p. 66

360 *Church Committee Report; Foreign Relations of the United States 1958–1960*, vol. XIV, p. 338

361 *Foreign Relations of the United States 1958–1960*, vol. XIV, p. 356

362 Frank Carlucci, care a lucrat în ambasada americană din Congo în timpul crizei, este citat cu aceste comentarii în Cogan, *Avoiding the Breakup.*

363 Devlin, *Chief of Station, Congo*, p. 132

364 Urquhart, „Tragedy of Lumumba"

365 Devlin, *Chief of Station, Congo*, pp. 66 și 85

366 Fără titlu (Congo este supus efectului clasc comunist), telegramă a CIA, 18 august 1960, desecretizată și disponibilă la adresa www.cia.gov

367 *Foreign Relations of the United States 1958–1960*, vol. XIV, pp. 421–422

368 *Ibid.*, p. 424
369 Madeleine G. Kalb, „The CIA and Lumumba“, *New York Times*, 2 august 1981; Martin Kettle, „President «ordered murder» of Congo leader“, *Guardian*, 10 august 2000
370 Peter Grose, *Gentleman Spy: The Life of Allen Dulles*, Houghton Mifflin, Boston, 1994, p. 502; *Alleged Assassination Plots Involving Foreign Leaders: Interim Report*, 1975, mai târziu cunoscut drept *Church Committee Report*, http://www.history-matters.com/archive/contents/church/contents_church_reports_ir.htm
371 Tim Weiner, *Legacy of Ashes*, Allen Lane, Londra, 2007, pp. 162–163; *Church Committee Report*
372 Devlin, *Chief of Station, Congo*, pp. 63–68
373 *Ibid.*, pp. 77–84
374 De Witte, *Assassination of Lumumba*, p. 27
375 Scott, *Tumbled House*, p. 78
376 Arhivele Naționale CAB 128/34, minutele Cabinetului, 15 septembrie 1960
377 Bower, *Perfect English Spy*, pp. 222–223
378 Devlin, *Chief of Station, Congo*, p. 85
379 Scott, *Tumbled House*, p. 81
380 *Foreign Relations of the United States 1958–1960*, vol. XIV, p. 528
381 *Ibid.*, pp. 511 și 528
382 *Ibid.*, p. 497
383 Devlin, *Chief of Station*, Congo, p. 94
384 Grose, *Gentleman Spy*, p. 392; Ted Gup, „The Coldest Warrior“, *Washington Post*, 16 decembrie 2001
385 *Church Committee Report*
386 *Ibid.*
387 *The Interview*, BBC World Service, 1 ianuarie 2009
388 Telegramă a CIA de la Leopoldville către sediu, citată în *Church Committee Report*
389 *Church Committee Report*
390 Descriere din *ibid.*
391 *Ibid.*
392 *Foreign Relations of the United States 1958–1960*, vol. XIV, p. 495
393 Citat în D.R. Thorpe, *Supermac: The Life of Harold Macmillan*, Chatto & Windus, Londra, 2010, p. 484
394 Arhivele Naționale FO 371/146646
395 Arhivele Naționale FO 371/146650
396 Arhivele Naționale PREM 11/3188 include un memoriu strict secret despre temerile că Nkrumah și Egiptul vor înființa un înalt comandament african în Congo
397 Daphne Park și-a reamintit povestea în „Licensed to kill?“, prelegere cu prilejul centenarului Ian Fleming, Societatea Regală de Literatură, Londra, 12 mai 2008
398 De Witte, *Assassination of Lumumba*, pp. 71 și 83
399 *Church Committee Report*; *Foreign Relations of the United States 1958–1960*, vol. XIV, p. 503
400 De Witte, *Assassination of Lumumba*, p. 53
401 Abi-Saab, *United Nations Operation in the Congo, 1960–1964*, p. 91
402 „Who Killed Lumumba?“, BBC Correspondent, 21 octombrie 2000
403 *Ibid.*; De Witte, *Assassination of Lumumba*, p. 57; Urquhart, „Tragedy of Lumumba“
404 Arhivele Naționale FO 371/146779
405 Devlin, *Chief of Station, Congo*, pp. 128–129
406 Interviu cu Charles Cogan, care i-a urmat, ulterior, lui Devlin în Congo
407 13 ianuarie 1961, telegramă desecretizată disponibilă la adresa www.cia.gov

408 De Witte, *Assassination of Lumumba*, pp. 95–97

409 *Ibid.*, p. 79; „Who Killed Lumumba?“, BBC Correspondent, 21 octombrie 2000; Cogan, *Avoiding the Breakup*

410 „Who Killed Lumumba?“, BBC Correspondent, 21 octombrie 2000

411 Richard Beeston, *Looking for Trouble*, Tauris Parke, Londra, 2006, p. 60

412 De Witte, *Assassination of Lumumba*, p. xxiv

413 Wrong, *In the Footsteps of Mr Kurtz*, p. 79

414 John Stockwell, *In Search of Enemies*, André Deutsch, Londra, 1978, p. 105

415 Devlin, *Chief of Station, Congo*, p. 225

416 Stockwell, *In Search of Enemies*, p. 136

417 Wrong, *In the Footsteps of Mr Kurtz*, p. 3

418 Weiner, *Legacy of Ashes*, p. 303

419 Gup, „The Coldest Warrior“

420 Informații confidențiale; John Colvin, *Twice around the World*, Leo Cooper, Londra, 1991, p. 69

421 Sylvester, „A licence to kill? Oh heavens, no!“

422 Bower, *Perfect English Spy* , p. 351

CAPITOLUL 4
REGULILE MOSCOVEI

Era puțin înainte de ora 10 seara, când s-a deschis ușa camerei 360. A intrat un bărbat spilcuit, cu spatele drept, ochi adânciți în orbite și părul roșcat, presărat cu fire argintii. S-a așezat la o măsuță de cafea, vizavi de doi englezi și doi americani. S-au prezentat cu nume false.[423] Atmosfera la hotelul Mount Royal din Londra, în apropiere de Marble Arch, era dominată de teamă și de nerăbdare, musafirul rus aprinzându-și o țigară pentru a-și potoli neliniștea. Era 20 aprilie 1961, iar Războiul Rece amenința să se intensifice.

Bărbatul avea multe identități. Prima era cea de oficial sovietic care conducea o delegație comercială la Londra. A doua era aceea de ofițer de informații care se afla acolo ca să culeagă secrete tehnice pentru Uniunea Sovietică. Însă, când s-a așezat, și-a asumat o a treia existență scurtă și fatală de spion nesăbuit, impulsiv, care își trăda țara. Cei cinci bărbați strânși în jurul măsuței de cafea aveau să petreacă împreună următoarele 140 de ore. Rusul agitat și energic avea să devină cel mai important spion al Occidentului de la începutul Războiului Rece și avea să ajute Serviciul Secret al Marii Britanii să scape de cele mai proaste obiceiuri ale trecutului.

– Ați prefera să vorbim în rusă sau în engleză? a întrebat George Kisevalter. Kisevalter, ofițerul CIA mare cât un urs, care se ocupase de Popov în Viena, era un tip degajat și vorbea fluent rusa, ceea ce-i garanta faptul că, dintre cei patru, avea să preia frâiele conversației.

– Aș prefera să vorbesc în rusă, pentru că mă pot exprima mult mai bine așa, a răspuns oficialul sovietic îmbrăcat la patru ace, explicând că nu vorbea prea bine engleza.

– Ei bine, domnilor, a continuat vizitatorul încercând să-și recapete calmul, să ne apucăm de treabă. Avem multe lucruri importante de făcut.

Era nerăbdător să trădeze și nu putea irosi nici o clipă pentru a-și dezvălui secretele.

– Mă gândesc de mult la asta.

Disperarea îl făcuse pe rus să-și asume riscuri și mai mari până a ajunge în acest punct. Urmărise și așteptase momentul potrivit și simțise de mai multe ori impulsul să acționeze, dar fără succes. Cu aproape nouă luni mai devreme, la Moscova, doi studenți americani merseseră pe un pod care pleca din Piața Roșie, când de ei se apropiase un bărbat. „Am încercat să iau legătura și cu alți americani, dar atât de puțini știu rusă“, le-a spus acesta precaut. „Am niște informații pe care vreau să le ofer direct ambasadei americane.“ Tinerii au mers cu el. „Nu o deschideți și nici nu o țineți peste noapte la hotel. Mergeți direct la ambasada americană cu scrisoarea.“ Bărbatul le-a explicat că un avion-spion american U2, pilotat de Gary Powers, fusese doborât cu câteva săptămâni în urmă, după ce câteva rachete sol-aer explodaseră în jurul lui. La câteva străzi distanță de hotel, le-a încredințat studenților un plic alb. Unul din ei s-a dus apoi la ambasadă, temându-se, cu fiecare pas pe care îl făcea, să nu cumva să-i pună cineva o mână pe

umăr.

Scrisoarea a ajuns la CIA. Acolo erau descrise primele detalii despre felul în care fusese doborât avionul U2. De asemenea, era și o fotografie înfățișând un colonel sovietic și unul american la o petrecere, iar capul sovieticului era decupat, și în locul lui erau trecute cuvintele: „Eu sunt“. Nu a fost greu de stabilit cine era americanul, acesta explicând că sovieticul activase în Turcia, la mijlocul anilor 1950, și se numea Oleg Penkovski.

Avea să le mai lase și alte secrete într-o așa-numită cutie de scrisori moartă, explica Penkovski în scrisoarea studenților. Transmiterea personală de informații secrete este lucrul cel mai periculos, deoarece este și cel mai expus. Dacă sunt prinși asupra faptului, agentul și ofițerul sunt terminați, agentul fiind ca și mort. Una dintre soluții este cutia de scrisori moartă. Materialul este depozitat într-o ascunzătoare dinainte stabilită și este recuperat mai târziu, iar cele două părți nu trebuie să se întâlnească niciodată. Penkovski scria că avea să caute un semn făcut cu creta pe o cabină telefonică anume, înainte să lase mesajul. Toată lumea știa că teritoriul KGB-ului era locul în care se opera cel mai greu și că aveai nevoie de metode dintre cele mai riguroase. Sintagma „Regulile Moscovei“ avea să fie folosită în stenografie cu referire la procedurile sau la metodele clandestine la care trebuia să recurgă un ofițer de informații pentru a-și desfășura activitatea pe străzile capitalei sovietice.

Aceasta ar fi putut fi o provocare, s-au gândit americanii în timp ce priveau scrisoarea – vechiul truc de a trimite un fals agent pentru a ispiti tabăra adversă. Cine mușca momeala avea să fie identificat ca ofițer de informații și putea fi expulzat, supravegheat sau chiar vizat pentru a deveni agent dublu. Dar șansa ca aceasta să fie o ofertă reală, șansa de a avea primul spion important în Uniunea Sovietică era prea tentantă ca să fie irosită. Totuși, CIA-ul avea o problemă. Nu dispunea de personal operativ la Moscova. Un ofițer fusese detașat cu câțiva ani în urmă, ca să încerce să lucreze cu Popov, dar americanul fusese sedus de menajera sa, care lucra pentru KGB. Când au încercat să-l șantajeze folosindu-se de fotografiile făcute cu un aparat din geanta ei, acesta se adresase ambasadorului, care se înfuriase aflând că CIA opera în ambasada sa fără ca el să fie la curent.[424] De atunci, Departamentul de Stat, care controla posturile sub acoperire pe care urmau să le folosească ofițerii CIA, evitase și alte desfășurări de forțe pentru a nu duce la neplăceri suplimentare. Și, atunci, cum putea CIA-ul să-l contacteze pe Penkovski?

Prima lor soluție, dezastruoasă, a fost cooptarea unui ofițer tânăr și neexperimentat. Agentul, cu numele de cod „Busola“, a sosit la Moscova în octombrie 1960, având drept acoperire meseria de om de serviciu.[425] Pentru străini, orașul era cenușiu și neprimitor. Treceau zile în șir fără să vezi vreun om zâmbind pe stradă. Traficul era lejer, deoarece aproape toate mașinile erau oficiale, deci un vehicul care îi aparținea unui străin avea să fie sigur urmărit, iar supravegherea avea să continue și pe jos, pe străzi, deseori la modul cel mai evident, suficient pentru a liniști pe oricine. Orice conversație cu un rus obișnuit era rapid întreruptă. Existau puține restaurante destinate străinilor, biletele la

Teatrul Balșoi erau dificil de procurat, iar întâlnirile oficiale erau pompoase și nu foarte agreabile. Singurele legume proaspete disponibile pentru diplomații americani erau acelea aduse cu avionul din SUA o dată pe săptămână. Se spunea că îți dădeai cu ușurință seama de cât timp era cineva la Moscova, deoarece nou-veniții alegeau caviarul la recepțiile diplomatice, în vreme ce veteranii se repezeau la salată proaspătă sau la țelină. Era o viață izolată, iar Busola n-a făcut față. Îl deprimau frigul, iernile întunecoase și a dat în patima băuturii. Cum li se întâmplase și altor angajați care activau la Moscova, supravegherea permanentă a început să-i afecteze psihicul. A devenit paranoic și găsea căi din ce în ce mai ridicole de a stabili contacte cu Penkovski. Le-a sugerat celor de la centru că Penkovski se putea antrena aruncând bulgări de zăpadă și apoi lansând materialul peste zidul casei în care locuia Busola, pretinzând că scăpa de fotografii compromițătoare. Deloc conform Regulilor Moscovei.

Pe măsură ce se apropia Crăciunul, Penkovski își făcea griji pentru că nu primise nici o veste. A decis să încerce o altă variantă. Pe data de 21 decembrie, un om de afaceri american care locuia la Londra a raportat CIA-ului ceea ce el considera a fi o provocare pe care o suferise la Moscova, cu prilejul unei vizite recente, organizate de Comisia Științifică și Tehnică de Stat.[426] Un rus prietenos din cadrul comisiei îl însoțise la hotel și îi ceruse țigări. Vorbea engleza cu accent puternic, dar era o companie plăcută. Imediat ce au intrat în camera sa, rusul a încuiat toate ușile, a pornit aparatul de radio la maximum și a scos din buzunarul hainei un pachet îndoit de hârtii. Erau documente secrete, explicase el, și trebuiau să ajungă la ambasada americană. Omul de afaceri a refuzat. La finalul călătoriei, rusul îl abordase din nou la aeroport și îi ceruse ca, la întoarcere, să contacteze oficialii americani. Rusul îi dăduse numărul său de telefon și îi spusese că avea să aștepte telefonul în fiecare duminică dimineața, la ora 10.

Penkovski nu abordase persoana potrivită din delegație. Dar mai era timp pentru ca drumul său să se intersecteze cu cel al unui om de afaceri britanic excentric, care fusese și el în aceeași călătorie. Ca MI6 să-i sugereze unui om de afaceri, la un dineu la un club, că poate dorește să-și slujească regina și țara a fost mereu un lucru firesc. În spatele Cortinei de Fier, oamenii de afaceri se puteau deplasa cu totul altfel decât spionii. Și cu siguranță că, dacă vedeau ceva interesant, auzeau din întâmplare ceva interesant sau, și mai bine, cunoșteau vreun om interesant, nu ar fi fost rău să anunțe. MI6 conducea o echipă mare, dintr-un birou din Queen Anne's Gate, storcând comercianții și industriașii de fiecare strop de informație, luxosul Ivy Restaurant din Covent Garden fiind locul în care ofițerul Dickie Franks, viitor șef al MI6, îi făcuse o ofertă de colaborare lui Greville Wynne, consultant pentru mai multe companii britanice. În noiembrie 1960, Franks a sugerat că ar putea merita efortul să ia legătura cu un comitet anume din Moscova.[427]

Mustața îngrijită, costumele bine croite și părul uns cu briantină îi dădeau lui Greville Wynne înfățișarea unui om de afaceri cu o educație aleasă, căpătată la o școală bună. Însă era o fațadă pe care și-o construise cu grijă. Wynne avusese o copilărie nefericită, petrecută într-un sat galez. Când era mic, mama sa, căreia îi plăcea să-l îmbrace bine ca să-și impresioneze vecinii, îl învățase cum să se prefacă a fi altcineva,

lucru accentuat de dislexie, pe care se străduia din răsputeri s-o ascundă. Ducându-l în mină, ca să vadă unde sfârșeau cei mai mulți băieți din partea locului, tatăl său i-a cultivat dorința de a scăpa din acel loc.[428] Când avea 11 ani, și-a pierdut mama. Sentimentul copleșitor resimțit atât de tată, cât și de fiu a fost ușurarea, avea să spună Wynne mai târziu. În tinerețe, s-a abținut de la cheltuieli și a economisit ca să-și achite cursurile de inginerie la seral și, în cele din urmă, a ajuns în lumea afacerilor, adoptând deliberat extravagațele celor din lumea bună pentru a-și șlefui imaginea publică, căsătorindu-se cu Sheila și făcând eforturi ca să-și cumpere o casă în Chelsea. Însă, în lumea clar stratificată a sistemului de clase englez, originile sale nu puteau fi pe deplin ascunse. „Era un personaj mărunțel și elegant, îmbrăcat în costume închise la culoare; purta ceea ce considera englezul din clasa de mijloc că trebuie să poarte pentru a accede la o clasă superioară“, remarca un jurnalist englez care îl cunoscuse pe Wynne.[429] Wynne era un epicurian, dar avea și o anume fragilitate. Când a ajuns la Moscova, consilierul comercial de la ambasadă a catalogat vizita menită a fi o prezentare comercială drept una „grotesc de inutilă“, iar pe bărbat drept un „ignorant ridicol“.[430] Însă consilierul nu știa nimic despre viața secretă a lui Wynne. Lumea spionajului îți dădea șansa de a intra într-un club și mai exclusivist decât cel oferit teoretic de sistemul de clase sociale britanic și, odată cu aceasta, posibilitatea de a evada, de a fi diferit și de a avea secrete față de ceilalți. Expunerea la marginea acestei lumi avea să-l afunde, într-un final, pe Wynne într-un peisaj mental fantastic, à la James Bond.

În timpul vizitei din decembrie, când Penkovski îl abordase pe american, Wynne fusese la biroul rusului. Prima sa observație, tipică lui, făcuse referire la femei. „Fetele sunt durdulii, sănătoase, dar au tenul neîngrijit și nu se machiază. Sutienele și deodorantele le sunt necunoscute“, remarca el.[431] Unul dintre bărbații de la întrunire i se păruse diferit. „Își ținea spatele foarte drept, nici cocoșat, nici lăsat pe spate. Stătea nemișcat, iar mâinile lui viguroase și palide se odihneau pe fața de masă. Avea unghiile îngrijite. Purta o cămașă fină de mătase și o cravată neagră simplă. Costumul era impecabil.“ Penkovski îi dăduse târcoale lui Wynne în timpul vizitei din decembrie, dar nu-l abordase, optând, în schimb, pentru american. La spectacolul de balet, din ultima seară, Penkovski îi sugerase, într-adevăr, lui Wynne că poate ar dori să invite o delegație sovietică la Londra.

Wynne s-a întors la Moscova în aprilie, chiar cu câteva săptămâni înainte de întâlnirea de la Marble Arch, pentru a discuta despre propunerea de călătorie la Londra, pe care avea s-o organizeze. Ningea, iar Wynne și Penkovski traversau Piața Roșie spre un hotel. Rusul i-a arătat un buzunar ascuns de la pantaloni, pe care l-a tăiat cu o lamă și a scos din el niște documente, insistând să i le înmâneze lui Wynne, care s-a arătat circumspect. Britanicul nu dorea să se implice. La aeroport, în ultima clipă, Penkovski i-a oferit lui Wynne un plic pentru ambasada americană de la Londra. „Penkovski, ești un tip plăcut, dar eu vreau să ajung în Londra, nu în Vladimir sau în mai știu eu ce închisoare nenorocită“, a spus omul de afaceri. „Nu vreau să am așa ceva la mine când

trec prin vama voastră.“[432] Într-un final, Wynne s-a înduplecat și a luat o scrisoare, dar a predat-o MI6. Devenise curier.

Scrisoarea le era adresată reginei Elisabeta și președintelui Kennedy, printre alții. „Vă solicit să considerați că vă sunt soldat devotat. De acum înainte, forțele armate de care dispuneți mai includ un om“, scria. Serviciile de informații americane și britanice și-au dat seama că fuseseră contactate de același om și, după ce au încercat să vadă ce știa partea cealaltă, au fost de acord să colaboreze. Penkovski dorise să discute cu americanii, dar britanicii aveau un om de legătură, în persoana lui Wynne, dar și alți oameni la Moscova. De la Wynne aflaseră că Penkovski venea pe teritoriul lor în câteva zile. Nici una din părți nu știa dacă acesta din urmă era sincer sau nu. La scurt timp după aceea, Penkovski a sosit la Londra însoțit de o delegație. La aeroport, l-a salutat ceremonios pe Wynne. Mai târziu, imediat ce bărbații au ajuns la hotelul Mount Royal, l-a apucat pe Wynne de umăr. „Nu-mi vine să cred, Greville, pur și simplu, nu-mi vine să cred.“[433] În seara aceea, Penkovski a așteptat până după cină ca să se scuze și să se retragă mai întâi în camera sa și apoi în camera 360 unde avea să comită actul de trădare și să ofere CIA și MI6 informații importante, într-un moment critic al afacerilor internaționale.

Relația dintre agent și ofițer are loc, de regulă, unu la unu. Însă Penkovski era un caz aparte. I s-au desemnat nu mai puțin de patru ofițeri, atât datorită importanței sale, cât și pentru că întrunirile puteau avea loc în mediul controlat de la Londra, dar și pentru că era o operațiune comună pentru două servicii. Acest lucru crease un amestec instabil care, până la urmă, avea să explodeze.

Din partea americanilor fusese desemnat Kisevalter. Era cel mai indicat să încerce să stabilească o legătură cu ofițerul necunoscut și, în același timp, să aprecieze dacă acesta era sincer sau nu. Kisevalter credea că el ar fi trebuit să fie șeful secției din divizia sovietică a CIA.[434] Dar nu era așa, iar bărbatul care ocupa postul respectiv făcea și el parte din echipa CIA din cameră. Familia lui Joe Bulik era slovacă la origine, iar el vorbea fluent rusa și fusese atașat pe probleme de agricultură la Moscova, în timpul războiului. Bărbatul cu părul negru și ondulat, tuns scurt pe laterale, era un om al detaliilor și secretos chiar și față de propriii colegi. Kisevalter ar fi preferat să nu-l aibă pe Bulik prin preajmă. Bulik știa acest lucru, dar el era șeful. Era o provocare să lucreze cu un coleg de la CIA, dar să lucreze cu o altă țară, chiar și cu vechiul aliat, Marea Britanie, era cu totul altceva. Nici unul dintre americani nu dorise să accepte această misiune, iar Bulik cu atât mai puțin. Fusese, însă, obligat.

Cel mai tânăr membru al echipei britanice era un bărbat de 34 de ani, care părea însă mult mai tânăr, pe nume Michael Stokes. Kisevalter îl considera capabil și entuziast. Nu însă și Bulik, care, mai târziu, avea să spună că i se păruse „de umplutură“ și „incorigibil“ și că îl iritase atitudinea sa relaxată din camera de hotel. „Îmi venea să-l iau la șuturi“, afirma Bulik cel arțăgos.[435]

Membrul mai vârstnic al echipei britanice era, spun multe voci, cel mai important ofițer din istoria MI6 care nu va deveni niciodată șef. Harold Shergold era cunoscut de

toată lumea drept Shergy. Înainte de război fusese profesor la școala Cheltenham. Bărbatul scund și bine clădit, cu un aer ușor erudit, era, de fapt, un om timid, dar ai cărui elevi beneficiau de pe urma deosebitului său simț al disciplinei. În timpul războiului, ajunsese în Corpul de Informații și interogase prizonieri germani în Orientul Mijlociu cu o pricepere care îi impresionase pe cei din jurul său.[436] După război, a mers în Germania aflată sub ocupație, unde a deprins meșteșugul coordonării agenților și și-a câștigat respectul colegilor pentru stăruința sa în a afla informațiile dorite. Era un tip dinamic, dar la modul discret, și nu făcea parte din cercul restrâns, elitist al celor de școală veche care dominaseră cândva MI6. În 1954, s-a întors la sediul MI6 de pe Broadway și a preluat operațiunile din zona baltică, aflând din dezastruoasele rezultate ale acesteia cât de capabil era inamicul sovietic. A fost unul dintre puținii care au purtat lupta în interiorul biroului împotriva celor care refuzau să creadă că fuseseră induși în eroare. El și-a dat seama că MI6 nu avea nici un fel de activitate de spionaj în Uniunea Sovietică, doar praful de pe tobă.[437] Printre numeroșii tineri ofițeri care aveau să beneficieze de patronajul său se număra și Daphne Park. El avea să introducă profesionalismul în Serviciul Secret Britanic și în activitatea acestuia împotriva sovieticilor, după ororile din Albania și din țările baltice, și repetata descoperire de trădători. Este de datoria celor care controlează agenții să devină legende, sugerează, la un moment dat, personajul Smiley al lui John le Carré.[438] Shergold și Kisevalter erau amândoi legende vii în cadrul serviciilor în care activau.

Shergy conducea serviciul printr-o perioadă intensă, de triumfuri și de dezastre. Exact cu două săptămâni înainte să-l aștepte pe Penkovski în camera 360, așteptase un alt trădător, mai jos, pe aceeași stradă, la sediul MI6 de pe Broadway. Însă, acest trădător era colegul său. „Am vrea să discutăm câteva aspecte legate de activitatea ta la Berlin. Au apărut câteva probleme“, i-a spus Shergy lui George Blake, când acesta s-a întors din Beirut, de la un curs de învățare a limbii.[439] Cei doi bărbați au traversat apoi St James's Park. Dick White îl alesese pe Shergy, cel cu sânge rece, să-l demaște pe Blake, care fusese identificat drept posibil spion datorită unui transfug polonez. La casa conspirativă a MI6 din Carlton Gardens, unde Blake dusese notele informative despre tunelul din Berlin, acesta era studiat acum cu grijă de către Shergy. Își petrecuseră dimineața tatonând subiectul, dar, după-amiază, Shergy a început să scoată documentele pe care transfugul polonez le identificase drept compromise și toate trecuseră prin mâna lui Blake. Acesta din urmă a negat totul. Shergy l-a acuzat că este spion sovietic. Blake a negat. La ora șase, lui Blake i s-a permis să plece acasă, deși a fost urmărit de o echipă de supraveghere a MI5. I s-a cerut să revină a doua zi, pentru un alt interogatoriu, și apoi în ziua următoare. Shergy știa că nu are dovezi admisibile deoarece dosarele nu puteau fi prezentate în fața curții. Fără o mărturisire, Blake ar fi scăpat nepedepsit. „După încă o jumătate de oră“, va povesti Shergy mai târziu, „Blake ar fi putut fi liber.“[440]

Exact când se pregătea să arunce prosopul, Shergy a schimbat abordarea. „Știm că ai lucrat pentru sovietici“, i-a spus lui Blake privindu-l în ochi. „Nu e vina ta. Ai fost

șantajat și nu ai avut încotro, a trebuit să colaborezi cu ei.“[441] Aceste cuvinte au atins coarda sensibilă a lui Blake. Era un sentimental și crezuse că se pusese în slujba unui ideal. Nu putea suporta gândul de a fi privit ca un om care fusese constrâns. „Nu, nu m-a torturat nimeni“, a izbucnit Blake. „Nu m-a șantajat nimeni! Eu m-am dus la sovietici și mi-am oferit serviciile de bunăvoie!“

Eliberându-se de povară, a mărturisit totul, cum începuse și ce anume făcuse. Fiecare spion care mărturisise făcuse o înțelegere să primească imunitate, dar Blake nu a cerut așa ceva. A dezvăluit că, la Berlin, copiase lista cu agenți a șefului stației, Peter Lunn. Mai târziu, Blake va mărturisi că trădase poate 500–600 de agenți. Zeci dintre ei fuseseră uciși, deși acesta este un adevăr pe care Blake a căutat întotdeauna să-l nege. Se agăța de convingerea naivă că KGB-ul spusese adevărul când îi promisese că nimeni nu aveau să sufere în urma trădării lui, ceea ce ar fi fost cu totul nemaiauzit. Shergy și-a ascuns groaza pe care o simțea la auzul vorbelor lui Blake și aproape că i-a stat inima în loc. „Te plictisesc?“, a întrebat Blake la un moment dat. „Deloc“, a răspuns Shergy. Apoi, s-a făcut ora șase 18 și a venit vremea să plece acasă.

A doua zi, Shergy l-a dus pe Blake într-o casă din Hampshire, unde au stat timp de trei zile, pentru a obține o mărturisire oficială. Incredibil, dar adevărat, Blake a pregătit clătite împreună cu soția și cu soacra lui Shergy. Era ca o petrecere de weekend, cu excepția faptului că afară aștepta Secția Specială, iar înăuntru un ofițer MI6 mărturisea că este trădător. Luni, Blake a fost dus înapoi la Londra și arestat. O telegramă cifrată a fost trimisă la fiecare stație MI6 din lume. Era compusă din două părți. „NUMELE URMĂTOR ESTE AL UNUI TRĂDĂTOR“, se spunea în prima parte. Fiecare ofițer MI6, de la Daphne Park, din inima statului Congo, și până la noul angajat din Laos, își aduce aminte că a descifrat cele cinci litere din partea a doua: „B-L-A-K-E“.[442] Dick White le-a trimis americanilor un raport în care nu recunoștea chiar totul. Aceștia erau furioși. Un american a afirmat că „transpirase sânge“ în tunelul din Berlin. „O luăm de la capăt. Nu ar trebui să avem încredere în englezi.“[443]

Această dezvăluire, cum că mai existase un trădător, nu venea în momentul cel mai potrivit pentru desfășurarea celei mai sensibile operațiuni comune a celor două națiuni. Însă temperamentul și profesionalismul lui Shergy i-au cucerit pe cei doi americani care se pregăteau să-l întâlnească pe Penkovski. La cină, în locuința sa din Richmond, soția sa care era vegetariană (o fostă sportivă olimpică) a pregătit o masă care i-a surprins plăcut pe cei doi ofițeri CIA amatori de carne. „Stați în fața mea exact cum a stat și George Blake când a mărturisit“, le-a spus Shergy lui Kisevalter și lui Bulik.[444] La două săptămâni după incidentul cu Blake, alți ofițeri mai puțin siguri pe ei s-ar fi ferit ca dracul de tămâie de un defector sovietic, temându-se să nu fie și el un agent implantat sau, dacă era sincer, să nu fie compromis de un alt trădător. Însă Shergy nu s-a dat bătut. Atât MI6, cât și CIA, zguduite de eșecul înregistrat în aceeași săptămână în încercarea de a-l răsturna de la putere pe Castro în Golful Porcilor, aveau nevoie de o reușită.

Și acum cei patru stăteau în fața lui Penkovski. Pentru ei, bărbatul era un mister.

Imediat ce și-a exprimat ușurarea de a avea în sfârșit o întâlnire, și-a mărturisit supărarea pentru că durase aproape un an până să ajungă acolo. „Dacă ați ști câte fire albe mi-au apărut de atunci.“[445] Unul dintre americani a scos prima scrisoare pe care rusul le-o dăduse studenților pentru a-i arăta că era pe mâini sigure și i-a explicat că întârzierea fusese provocată, pur și simplu, de căutarea unei căi sigure de comunicare.

– Acum, ca între prieteni, recunoașteți că nu ați avut încredere în mine, a spus Penkovski. E neplăcut și dureros.

Membrii echipei începeau să înțeleagă că trebuiau să se poarte cu mănuși cu agentul lor.

– Nu, dimpotrivă, a mințit Kisevalter.

Acesta din urmă a întrebat dacă rusul primise un telefon. Nefericitul angajat al CIA, Busola, îi telefonase lui Penkovski în luna februarie. Însă o dăduse în bară. Penkovski a spus că primise un telefon, dar nu venise la momentul potrivit. Omul îi vorbise în engleză și abia dacă înțelesese un cuvânt. Soția și fiica sa fuseseră prezente și ele în cameră.

– Soția dumitale nu îți cunoaște absolut deloc intențiile? a întrebat Kisevalter.

– Nu știe absolut nimic, a răspuns rusul.

Și astfel, Oleg Penkovski, colonel în serviciul rus de informații militare cu o mulțime de relații, a început să-și spună povestea. Biografia este crucială pentru spioni: agenții trebuiau să înțeleagă de ce știa ceea ce știa și de ce le spunea ceea ce le spunea. Numai înțelegând aceste lucruri puteau spera că vor fi în stare să stabilească dacă informațiile pe care avea să le transmită erau reale sau false. Urma să fie verificat fiecare detaliu pentru a-i aprecia originalitatea și conținutul de adevăr. Echipa se hotărâse să-l lase să vorbească. Își luau cu toții notițe. Era de fațadă, întrucât știau că în servieta lui Shergy se afla un dispozitiv secret de înregistrare, dar nu doriseră să-i dezvăluie acest lucru lui Penkovski. Acesta vorbea grăbit, deseori trecând de la un subiect la altul, fără să-și ducă la bun sfârșit ideea. Echipa îl întrerupea cât de puțin posibil, pentru a-i permite să descarce povara cuvintelor pe care și le reținuse atât de mult timp.

Penkovski a explicat că se născuse în 1919, în Caucaz. Era singur la părinți și fusese crescut de mama sa. Evident, tatăl său deținea cheia care putea dezlega această enigmă. Dispăruse fără urmă chiar după Revoluția din 1917. „Aveam patru luni când m-a ținut pentru ultima oară în brațe și, de atunci, nu m-a mai văzut niciodată. Așa mi-a spus mama.“[446] Acest adevăr era profund tulburător și periculos pentru spion. Tatăl lui Penkovski fusese rus alb, luptase cu bolșevicii și se presupunea că murise. În Uniunea Sovietică era periculos să ai un tată rus alb despre care nu se știa nimic. Așa că mama lui Penkovski crease ceea ce spionii numesc o legendă, o poveste falsă, menită să ascundă adevărul. Conform acesteia, tatăl său murise de tifos în 1919. Neștiind adevărul, Penkovski intrase în Partidul Comunist și în Armata Roșie.

În acel moment, Kisevalter a întrebat cât timp putea sta Penkovski în camera 360, fără să trezească suspiciuni. Cam vreo două ore, a răspuns Penkovski. Dacă suna cineva în camera sa cât timp era cu ei, avea să spună că deconectase telefonul ca să doarmă.

Apoi și-a continuat povestea.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial fusese, la un moment dat, cel mai tânăr comandant de regiment de pe linia frontului. Se căsătorise cu fiica unui general și reușise să capete sprijinul unei alte figuri importante, generalul – mai târziu mareșal – Serghei Varențov. În timp ce se refăcea după ce fusese rănit, Varențov îi ceruse lui Penkovski să aibă grijă de una dintre fiicele sale, al cărei soț fusese împușcat pentru că participase la o acțiune ilegală pe piața neagră. Fiica era distrusă și s-a sinucis. Penkovski și-a vândut ceasul ca să acopere cheltuielile de înmormântare. Când i-a spus toate acestea tatălui, Varențov l-a luat pe tânăr sub aripa sa. „Îmi ești ca un fiu“, i-a spus mareșalul lui Penkovski. Fiul găsise figura paternă de care nu avusese niciodată parte. Acum, aflat în camera de hotel de lângă Marble Arch, se întorcea împotriva sa.

Datorită protecției lui Varențov, Penkovski fusese primit în academii militare prestigioase și apoi în serviciul de informații militare, GRU. Lucrase în Egipt și în Extremul Orient înainte să fie atașat militar activ în Turcia. La vârsta de 30 de ani, ajunsese colonel și ar fi putut la fel de bine să ajungă și general. Era un membru al elitei, iar el știa acest lucru. Dar fusese implicat într-o ceartă urâtă cu un superior pe care îl raportase. Ceea ce însemna că își căpătase o reputație deloc profitabilă cum că ar țese intrigi împotriva colegilor. Putea fi „răzbunător“, recunoștea. Cariera fulminantă a lui Penkovski atinsese apogeul și apoi regresase. Îi fusese refuzat un post în străinătate ca atașat militar. Poate că deranjase prea multe persoane cu ambiția și cu prietenii săi suspuși, dar, cu un an în urmă, aflase de un alt motiv, despre care el credea că explică totul. Șeful statului-major din serviciul de informații militare îl chemase și îi pusese întrebări despre tatăl său. „Ați zis că tatăl dumneavoastră a murit, pur și simplu“, îi spussese acesta și apoi îi explicase faptul că KGB-ul revizuise arhivele și aflase mai multe despre tatăl său, inclusiv despre un posibil trecut țarist.

„Nu mi-am văzut niciodată tatăl și nu am primit nici un colț de pâine de la el“, spusese Penkovski.

„Dar, evident, ați ascuns acest lucru“, îi replicase anchetatorul.

A fost categorisit drept nesigur din punct de vedere politic. De fapt, KGB-ul nu era sigur de el și nu era cu adevărat convins de existența unui delict real, dar a fost de ajuns pentru a-i nărui speranțele de avansare. Acesta fusese momentul în care începuse să privească spre Occident. Ambițiile nerealizate și dorința de răzbunare sunt, după bani, motivația cea mai întâlnită pentru un agent care trădează. Comisia Științifică și Tehnică de Stat îi oferise cel mai bun post la care putea să spere Penkovski: îi cerea să opereze sub acoperire și să caute secrete tehnice în Occident. Și chiar și în aceste condiții, KGB-ul avea rezerve în a-i permite să plece peste hotare. Numai ajutorul lui Varențov, pe ultima sută de metri, făcuse posibilă prezența sa la Londra și în acea cameră.

– Nu mă face niciodată general, le-a spus Penkovski celor patru ascultători, iar tema avea să fie reluată constant. Poate că am să devin general într-o altă armată, a glumit el. A vorbit pe scurt despre dezamăgirea sa politică față de Uniunea Sovietică, dar era limpede că aceasta era doar o problemă superficială care îi ascundea frustrările

profesionale.

Bărbații sorbeau dintr-un Liebfraumilch slab în timp ce vorbeau. Dar asta, spuneau ei mai târziu, dorind parcă să justifice în fața superiorilor lor prezența vinului, numai pentru a-și domoli setea, deoarece atmosfera din cameră devenea din ce în ce mai încinsă și irespirabilă, din cauza fumului de țigară. Nu puteau deschide ferestrele de teamă să nu îi audă cineva.[447]

Penkovski a început să ofere rapid informații pe care, înainte echipele CIA și MI6 s-ar fi chinuit multă vreme să le adune și să le pună cap la cap. Miopia de care suferiseră serviciile de informații britanic și american, de la izbucnirea Războiului Rece încoace, încă nu se vindecase, iar anii în care Penkovski a fost spion aveau să fie cei mai încordați și mai periculoși din Războiul Rece, când mulți credeau că un conflict, și poate chiar unul nuclear, era iminent. Penkovski a început cu detalii despre structura și personalitățile din cadrul GRU și apoi a dezvăluit ce brigade erau echipate cu focoase nucleare. A explicat că rachetele care urmau să fie utilizate împotriva Marii Britanii erau amplasate la nord de Leningrad și că existau tuneluri secrete care legau Ministerul Apărării de Kremlin. I-a plimbat prin toate informațiile și perioadele, aproape amețind echipa. Proiectilele și rachetele erau ultimele arme utilizate în Războiul Rece și deveneau tehnologia care definea cursa înarmării nucleare, fiecare tabără încercând să demonstreze că avea viitorul de partea sa. Washingtonul devenise obsedat de ideea că exista un „decalaj între rachete“, Uniunea Sovietică fiind percepută drept mai avansată și ca număr și ca forță și diversitate a arsenalului, temere pe care o împărtășea și Londra, deși nu în aceeași măsură.[448] John F. Kennedy tocmai fusese ales pe baza promisiunii de a elimina acest decalaj. Exact cu o săptămână înainte ca Penkovski să vină la Londra, Iuri Gagarin devenise primul om care călătorise în spațiu, stârnind panică în rândul opiniei publice americane că SUA rămâneau în urmă. (Pentru proaspătul deținut George Blake, aceste vești au reprezentat un uriaș impuls moral.) Penkovski le dezvăluise un secret important. Nu exista nici un decalaj. Sovieticii aveau mai puține arme decât pretindea Hrușciov, și programul lor prezenta deficiențe în zone-cheie precum electronica, și sistemele de ghidaj. „Știi, Oleg, apropo de proiectilele balistice intercontinentale, nu avem absolut nimic“, îi spusese Varențov.[449] Avea să le ia ceva timp celor de la Washington, mai ales celor cu un interes deosebit în a vorbi de o amenințare, până să-l creadă pe Penkovski, dar acesta urma să le ofere muniție unora dintre oficiali, inclusiv președintelui, în discuția cu forțele aeriene și cu cei care militau pentru tot mai multe proiectile.

Penkovski le-a mai oferit o imagine neprețuită a vieții de dincolo de Cortina de Fier. Numai vreo două dintre cele șapte sau opt milioane de membri ai Partidului Comunist erau cu adevărat comuniști dedicați, a explicat el. Vizitele oamenilor de afaceri britanici la fabricile din afara Moscovei fuseseră anulate pentru ca aceștia să nu vadă vitele înfometate. În unele orașe, lumea se revoltase din pricina lipsei alimentelor, și oamenii mâncau cârnați din carne de cal. Tânăra generație era dezamăgită, le-a spus el.

Penkovski le-a atras atenția bărbaților când a început să vorbească despre politica la

nivel înalt.

– Ca soldat al vostru, trebuie să vă raportez că Uniunea Sovietică nu este absolut deloc pregătită în acest moment pentru război.

Le-a spus că URSS-ul ar fi trebuit înfruntat cu agresivitate. Hrușciov nu avea să atace deocamdată, dar se pregătea pentru momentul în care o „ploaie de rachete“ avea să îngroape imperialismul. Liderul sovietic trebuia înfruntat în următorii doi–trei ani, înainte să apuce să fie pregătit.

– Aș vrea să fac un jurământ de credință față de dumneavoastră, a spus Penkovski la finalul primei întrevederi.

Bărbații s-au pus de acord să se revadă noaptea următoare.

– Vreau să am inima împăcată, pentru că fac un lucru irevocabil.

S-a oprit.

– Tot ce vă cer este să-mi protejați viața, a spus profetic. S-a oferit să facă ceea ce își dorește orice serviciu secret de la agenții săi: să rămână pe loc timp de un an sau doi, în loc să defecteze, având astfel posibilitatea de a strânge mai multe secrete pentru a îndeplini solicitările Londrei și ale Washingtonului.

Penkovski a părăsit camera 360 la ora unu și trei minute dimineața, după trei ore și jumătate de discuții. A mai stat în pat încă două ore, dar gândurile îi zburau numai la rachete și la trădare. Lăsase în urmă patru ofițeri de informații aproape amețiți de amploarea tornadei de informații în care tocmai fuseseră prinși. Și era numai începutul. Penkovski avea să revină a doua seară și apoi și seara următoare, pentru a le împărtăși secrete. În a doua noapte, a semnat un contract oficial. Aceasta este procedura standard prin care un agent este dus în punctul din care nu mai există întoarcere, trădarea fiind pecetluită. Penkovski nu a trebuit convins. „De aici înainte, mă consider un soldat al lumii libere care luptă pentru omenire, în întregul ei, și pentru eliberarea oamenilor din patria mea, Rusia, de sub conducerea tiranică.“[450] Apoi a explicat ce informații i se ceruse se adune în timpul vizitei la Londra, de exemplu, informații despre substanțele chimice folosite drept combustibil solid pentru rachete, fapt care, în sine, dezvăluia slăbiciunile sovieticilor. De asemenea, i se ceruse să strângă toate informațiile posibile despre metodele de supraveghere ale MI5. Foloseau supraveghetori în vehicule sau pedeștri, de exemplu? În cursul acestor întâlniri, Penkovski a văzut o impresionantă cantitate de 7 000 de fotografii din dosarele MI5, MI6 și CIA, identificând aproape unul din zece chipuri care îl priveau, inclusiv sute de ofițeri KGB și GRU.[451] Printre aceștia se aflau aproape toți spionii care operau în afara ambasadei sovietice de la Londra, deși a avertizat echipa să nu trimită oameni să-i supravegheze, pentru a evita deconspirarea sa.

Delegația lui Penkovski a făcut turul țării și a mers la Leeds împreună cu Wynne. În timpul unei călătorii cu mașina spre nord, Kisevalter a citit în note că Penkovski oferise informații despre sistemele de rachete, în vreme ce ceilalți membri ai echipei își comparau observațiile.[452] Ceea ce a uimit cel mai tare echipa a fost faptul că Penkovski avea acces la figurile cele mai importante din armată, mai ales la mareșalul Varențov.

De asemenea, avea acces la arhivele secrete ale serviciului de informații militare sovietice și, prin intermediul lui Varențov, putea obține aproape orice informație despre rachete.

La Leeds, pe data de 23 aprilie 1961, toată escapada avea să capete multe dintre accentele unei farse. După ce au vizitat firmele britanice din oraș, Penkovski s-a oprit la un mic restaurant și a dat pe gât un litru de bere rece. Timp de vreo două ore, a avut crampe, până când Wynne a chemat un medic, care l-a diagnosticat cu o iritație renală severă, provocată de faptul că băuse berea prea repede. „Acum mă simt bine, doar un pic slăbit din cauza fricii provocate de tot chinul ăsta“, a explicat Penkovski când a intrat în camera 31 a hotelului Metropole, în jurul orei 22:30, pentru a se întâlni cu echipa. Dacă ar fi fost dus la spital, ar fi putut trezi bănuieli, a spus el.[453] Cu o altă ocazie, amintind mai mult de Austin Powers decât de James Bond, Kisevalter s-a întâlnit cu Penkovski și l-a condus la hotel. Kisevalter a intrat pe ușile rotative, dar și-a dat seama că rusul nu era cu el. Apoi, s-a întors între ușile rotative exact când Penkovski intra în hotel și, într-un final, au ajuns în părți opuse. Apoi au intrat iar pe ușă, fără ca vreunul din ei să știe când avea să iasă celălalt. În cele din urmă, au ajuns amândoi pe hol, sub privirile oaspeților curioși.[454]

Echipa începea să bănuiască faptul că valorosul lor agent este puțin cam dezechilibrat. În Leeds, a dat detalii despre un plan sinucigaș cu accente comice, despre care pomenise la prima întâlnire. A explicat auditoriului stupefiat că nu avea nevoie decât de bombe nucleare de dimensiunile unei valize, pe care să le ducă la Moscova în genți diplomatice. Urma să le ascundă în reședința sa din provincie și apoi să le ducă în oraș, unde avea să le plaseze în coșuri de gunoi, distrugând comandamentul militar sovietic într-un atac preventiv, chiar înainte ca acesta să lanseze un atac asupra Occidentului.[455] „Aceasta este o notă despre ținta numărul 1“, a spus el, înmânându-le o foaie de hârtie, „care trebuie aruncată în aer cu o bombă de una sau două kilotone.“ Ținta era sediul statului-major din Moscova. Bomba trebuia detonată între orele 10 și 11 dimineața, pentru a face cât mai multe victime. Era limpede că petrecuse mult timp gândindu-se la cum trebuia procedat. Membrii echipei au ascultat cu răbdare, fără să-l întrerupă, uluiți și jenați, deopotrivă, de acest plan. Trei zile mai târziu, Penkovski stătea în fața unei hărți detaliate a centrului Moscovei, cu un pix roșu în mână, marcând, în total, de 24 de obiective care trebuiau sabotate astfel. „Aș putea merge chiar eu să le las pe toate în locul potrivit.“[456] „Intențiile tale sunt bune“, i-a răspuns Bulik, „și, la vremea potrivită, propunerea ta nu va fi ignorată.“ Nu exista semn mai clar al amărăciunii profunde resimțite de Penkovski față de elita sovietică, ce îi blocase avansarea în carieră. Un psiholog ar fi avut ce povesti despre spionul fără tată care, într-o încercare de a-și dovedi noua apartenență, decide că vrea să distrugă cu mâna lui instituțiile care îi fuseseră cândva o adevărată familie.

La fel ca în cazul preotului la spovedanie, ascultatul este un aspect important al activității unui ofițer de caz. Penkovski era un singuratic. Avea puțini prieteni apropiați și, cum se întâmplă în cazul multor spioni, relația cu ofițerul de caz era una cât se poate

de apropiată. Nu putea vorbi așa de deschis cu nimeni altcineva, nici măcar cu soția sa. Relația spion–ofițer este strânsă, dar, în același timp, înșelătoare prin natura sa. În fond, spionul nu știe nici măcar numele adevărat al ofițerului în fața căruia își pune sufletul pe tavă. Intensitatea acelor prime întâlniri și a dorinței lui Penkovski de a trăda i-a speriat până și pe profesioniștii experimentați din echipă. În timp ce-l ascultau vorbind, își puneau cu toții întrebările pe care le pune fiecare ofițer de caz când cunoaște un agent. Ce îl face să reacționeze? Ce își dorește? Cât de departe era dispus să meargă?

Ambiția neîmplinită a lui Penkovski stătea în miezul personalității sale instabile. Aceasta se cristalizase într-o sete de răzbunare. Însă, agenții și-au dat seama curând că, în fond, mai erau și alte motive. Pentru mulți, deși nu pentru toți, banii oferă un stimul suplimentar. În unele cazuri, constituie motivul principal. De exemplu, oficialului care are datorii și are nevoie de o soluție i s-ar putea oferi bani în schimbul dezvăluirii de secrete. Penkovski nu spiona pentru bani, dar, cu siguranță, întrebase de ei încă de la prima întâlnire. Aluziile începuseră discret. Voia să trăiască mai bine și să ofere tot confortul familiei sale, spusese el, inclusiv o casă nouă la periferia Moscovei. Kisevalter îi explicase că aveau să-i fie virate lunar sume de bani într-un cont bancar. Puteau să înceapă de la prima culegere de informații și înainte să reușească, de fapt, să se întâlnească cu echipa?, întrebase Penkovski. La finalul celei de-a doua întâlniri, a recunoscut că avea datorii. Putea echipa să-i procure un diamant de un carat pe care să-l introducă pe ascuns în țară? venise sugestia sa.

De asemenea, a început să înșire o listă lungă de obiecte de lux occidentale de care avea nevoie, printre care stilouri, cravate, lac de unghii și ruj. După ce o întâlnire se terminase, revenise în cameră zece minute mai târziu, cu un sacou direct peste lenjeria intimă, explicând că lăsase un blocnotes lângă un fotoliu. În blocnotes era o listă cu tot soiul de lucruri, atent întocmită de soția sa, și scrisă cu cerneală roșie. Conținea tăieturi din reviste cu articole scumpe de damă și contururile tălpilor soției și ale fiicei lui Penkovski, pentru ca acesta să le cumpere pantofi de mărimea potrivită. Le-a spus că soția sa fusese impresionată de viața și de bunurile occidentale cât locuiseră în Turcia. Penkovski însuși era amator de așa ceva și a petrecut trei ore cu Wynne la Harrods. La un moment dat, Stokes, care purta cam aceeași mărime cu el, a fost trimis pe Oxford Street, să i se ia măsurile pentru un costum. Rusului îi plăceau hainele frumoase – la un moment dat, i-au fost cumpărate niște cămăși albe, elegante, și două umbrele roșii cu volănașe ornamentale. Nu toate cadourile erau pentru el sau pentru familia sa. Multe dintre ele erau destinate mentorilor săi din elita sovietică, incluzând aici medicamente menite să le îmbunătățească viața sexuală. Echipa s-a gândit că bunurile de consum aveau să ușureze accesul spionului lor spre centrul puterii. Setea de bunuri occidentale a celor care conduceau țara era un semn trecut cu vederea al faptului că, deși mașinăria sovietică producea pe bandă rulantă proiectile, rachete și tehnică militară, nu ținea pasul în domeniul bunurilor de consum pe care, de fapt, și le doreau oamenii. Numai oficialii care călătoreau în străinătate înțelegeau acest lucru, care dezvăluia o slăbiciune care, într-un final, avea să ducă la subminarea din interior a comunismului.[457]

Deseori, Penkovski cerea echipei să evalueze informațiile pe care le furniza.[458] Ridicase problema plății chiar din prima scrisoare transmisă lui Wynne. Menționase că, din câte auzise, unii spioni primiseră chiar și un milion de dolari. Echipa a încercat să evite să dea prea multe detalii. Aveau să-i vireze 1 000 de dolari pe lună, într-un cont escrow, dar putea fi mai mult de atât, i-au spus. Însă nu era vorba doar de bani. Insistențele sale de a-i fi recunoscut meritul aveau legătură și cu dorința de a-și obloji orgoliul și de a-și confirma propria imagine de sine ca om extrem de valoros, dar, desigur, și cu dorința de a-și rotunji veniturile. Pur și simplu, dorea să fie cel mai bun. „Vreau să fac lucruri măreațe, ca să mă considerați Numărul 1“, a declarat el. „Cred că nu sunt doar un agent – nu, sunt cetățeanul vostru. Sunt soldatul vostru… sunt capabil de lucruri extraordinare. Vreau să dovedesc acest lucru «cât mai repede posibil».“ Ultimele patru cuvinte le-a spus în engleză, voind parcă să accentueze dorința de a-și dovedi loialitatea.[459]

Lăcomia, ca și banii, îi motivează adesea pe spioni, și satisfacerea acesteia este o cale prin care pot fi răsplătiți. De asemenea, este expresia unei personalități dornice să-și asume riscuri, mânate de mândria de sine. La întâlnirea de pe 1 mai, de la Londra, Penkovski a spus că Wynne îi promisese să-l ducă la un „club de noapte foarte mare“.[460]

– Și nu ne iei și pe noi cu tine? a întrebat Bulik.

După cum se mai întâmplă, chestiunea femeilor care ofereau o companie plăcută se suprapunea pe aceea a banilor, în acest stadiu.

– Acum am să-i stric cheful domnului Harold, a spus Penkovski privindu-l pe Shergy, care era responsabilul cu finanțele. Mi s-a spus că te costă 50 de lire să te duci la un club de noapte. Mi s-a spus că te costă 10 lire să dansezi cu fetele și că te costă mult să iei și o masă. El [referindu-se la Wynne] a spus 50 de lire, ca să plătesc și pentru el.

La douăsprezece și jumătate noaptea, după o zi de muncă de spion sovietic, urmată de o seară de muncă de spion occidental, Penkovski a plecat să petreacă.

Când cei cinci s-au reîntâlnit, în după-amiaza următoare, Penkovski avea încă dureri de cap, dar și un zâmbet larg pe buze. Se despărțise de o fată la 4:30 dimineața, după două ore petrecute în apartamentul acesteia, a explicat el, apoi se trezise la 7 dimineața, ca să meargă la ambasada sovietică.[461]

– Am fost la cel mai luxos cabaret. Nu mi-ați putea prelungi șederea cu încă vreo zece zile? a glumit el.

Cunoscuse o fată de 23 de ani și i-a recitat plin de mândrie, în fața întregii echipe, numărul de telefon.

– Era o fată de treabă, oarecum experimentată în meseria ei, a spus spionul satisfăcut.

– Mai spune-ne o dată numărul ei, a glumit Shergy.

Wynne îi plătise fetei 15 lire și îl prezentase pe Penkovski ca pe Alex din Belgrad. Cu toate că era destul de stânjenitor, echipa l-a întrebat dacă „avusese grijă“. I-a asigurat că se spălase bine și că nu se putea îmbolnăvi. Apartamentul ei era mai drăguț decât apartamentul lui din Moscova, a adăugat el admirativ.

Setea lui Penkovski de apreciere se manifesta și în cererile sale repetate de a se întâlni cu un reprezentant al guvernului pentru a se prezenta oficial. Inițial, britanicii nu au știut cum să procedeze, spre amuzamentul americanilor, până când Penkovski a cerut să fie dus la Washington, ca să se întâlnească cu președintele. Într-un final, s-a găsit o soluție care să-l liniștească. La a paisprezecea întâlnire, Shergy i-a spus:

– Ascultă cu atenție. Peste zece, cincisprezece minute, un înalt reprezentant al Ministerului Apărării din Marea Britanie va veni aici. Vorbește în numele lordului Mountbatten, ministrul Apărării [de fapt, Mountbatten era șeful statului-major al armatei la vremea aceea]. Trebuie să fii conștient de faptul că este în măsură să-ți dea asigurări pentru viitorul tău, pentru promisiunile pe care ți le-am făcut și să-ți confirme ce ți-am spus. Shergy a părăsit camera și s-a întors alături de invitatul său special.

Bărbatul care a intrat în cameră în noaptea aceea – aceeași noapte în care Blake era dus la Wormwood Scrubs să ispășească o pedeapsă de 42 de ani – era șeful MI6, Dick White. În mod normal, șefii nu-i cunosc pe agenți, dar White știa că acesta nu era un agent oarecare. Penkovski era esențial pentru organizația MI6. El le oferise șansa de a repara efectele dezastrelor numite Philby și Blake, de a restabili relațiile cu americanii și de a spăla reputația Serviciului în Whitehall.[462] White i-a explicat că lordul Mountbatten regreta că nu se putea întâlni personal cu Penkovski, dar că avea un mesaj pentru el:

– Vă admirăm pentru poziția pe care ați adoptat-o și suntem conștienți de riscurile pe care vi le asumați. De asemenea, ne-au fost transmise informațiile pe care ni le-ați adresat. Pot doar să vă spun că acestea vor fi de cea mai mare valoare și importanță pentru Lumea Liberă.

– Sper de mult la acest lucru, a răspuns Penkovski. Am făcut tot ce am putut să-mi dovedesc credința, devotamentul și disponibilitatea de a lupta sub stindardul țării dumneavoastră până la sfârșitul vieții. Penkovski a spus apoi că dorea să jure credință reginei Elisabeta a II-a și președintelui Kennedy, pe care îi slujea ca un soldat devotat. Sper că, pe viitor, voi fi binecuvântat cu acest noroc de către regină.

– Îl implor să aibă grijă la marele risc pe care și-l asumă, a spus White și i-a cerut lui Kisevalter să traducă. Dar vreau să știe că, dacă vine vremea să părăsească Rusia și să se stabilească în Occident, ne vom respecta neîndoielnic și cu fermitate obligațiile pe care evident că le avem față de el.

– Mie îmi este limpede acest lucru și cred că și dumneavoastră, a spus Penkovski. Vă rog, îndepliniți-mi solicitarea ca, într-un moment prielnic, lordul să-i spună Majestății Sale Regina că armatelor sale li s-a alăturat un nou membru, un colonel din Moscova, din statul-major sovietic, care îndeplinește sarcini speciale, dar care, de fapt, este colonel în serviciul Majestății Sale.

S-a servit vin pentru a se toasta. White s-a scuzat și a ieșit împreună cu Shergy. Când Shergy s-a întors, Kisevalter a explicat că Penkovski era dornic să știe ce impresie lăsase. „Oh, foarte bună“, a spus Shergy. Acest lucru era doar în parte adevărat. După prima întâlnire, Shergy i-a raportat lui White că Penkovski era instabil și motivat de vanitate. White credea că Penkovski era „nevrotic, extrem de riscant și nebun“, dar, în

același timp, știa că materialul era prețios și a început să se folosească de el cu pricepere pentru a încerca să restabilească reputația Serviciului.[463] La întâlnirile ulterioare, Penkovski avea să spună că apreciase vizita, dar se întrebase de ce nu se întâlnise încă cu regina.

Shergy și ceilalți știau că pariau pe un câștigător cu Penkovski, un spion extrem de bine plasat, care era dornic să rămână pe loc și să mai culeagă și alte informații, mai degrabă decât să defecteze. Penkovski a cerut chiar el un mic aparat Minox pentru a fotografia documente și a fost învățat cum să-l folosească, în timpul întrunirilor. Entuziasmul și dorința sa de a-și asuma riscuri erau uluitoare. Dar acest lucru ridica o problemă, aceeași cu care se confruntase și CIA-ul cu câteva luni mai devreme și pe care nu reușise s-o soluționeze: cum aveau să fie transmise informațiile la Moscova?

O soluție era să îl folosească pe Wynne drept curier. Marele avantaj al unui om de afaceri era că Penkovski ar fi avut permisiunea de a-l întâlni pe probleme profesionale, așadar, nu ar fi existat suspiciuni și nu ar fi fost nevoie de un contact ilegal. Dar Wynne mergea doar ocazional la Moscova. Trebuia să existe un mijloc prin care să ia în mod regulat contact cu el. Nimeni nu mai reușise să controleze cu succes un agent la Moscova.[464] În anii anteriori, ofițerii MI6, precum Daphne Park, care fusese detașată acolo la jumătatea anilor 1950, reușiseră doar să profite de anumite situații pentru a spiona, mai degrabă decât să-i controleze cu adevărat pe agenți. Când a ajuns, ambasadorul o avertizase că orice rus care vorbea cu ea era fie un nebun care își risca viața și libertatea, fie un agent implantat al KGB-ului.[465] În timpul unei vizite la Kalinin, cu locțiitorul atașatului militar aero, Park a descoperit sediul local al KGB-ului, a găsit ușa deschisă, a intrat și a urcat scările la un etaj la care erau situate toate birourile oficialilor. Pe fiecare ușă era trecut numele și postul ocupat de persoana care lucra acolo. Park și atașatul au scos pixurile și carnetele de însemnări și, timp de 20 de minute, au scris fiecare detaliu. Când, ulterior, s-au trezit că erau urmăriți, au pus pe ei costumele de baie și au fugit, traversând Volga.[466] Nu era același lucru cu a avea control asupra unui oficial de rang înalt din serviciul rus de informații militare. Însă MI6 își putea cel puțin trimite oamenii în oraș, pe câtă vreme CIA-ul era blocat de propriul Departament de Stat. „Voi ce aveți?“, l-a întrebat Shergy pe Bulik, la un moment dat, referindu-se la resurse și la oameni în capitala sovietică. „Zero barat“, a răspuns Bulik.[467]

În timpul ședinței de informare, Kisevalter a dominat discuțiile, dar, când a venit momentul organizării metodelor de spionaj, Shergold, omul detaliilor, a preluat conducerea. Au fost prezentate opțiunile existente, printre care și o cutie de scrisori moartă, aflată sub control, în care materialul avea să fie lăsat preț de câteva secunde sau minute înainte de a fi ridicat. Se puteau întâlni la un meci de fotbal și să treacă unul pe lângă altul într-un bufet aglomerat în care intrau pentru un pahar de bere? Echipa a analizat fiecare detaliu din rutina zilnică a lui Penkovski și mișcările sale, în căutarea unor posibilități de intrare în contact.

Shergy a conceput un plan. Dacă recurgeau la soția omului MI6 de la Moscova? Cei doi se puteau întâlni într-un parc. Penkovski putea lăsa materialul în căruciorul ei, fără

să spună nimic. Penkovski a sugerat că ar fi fost bine să stea un pic de vorbă cu ea. S-a convenit că, data următoare când Wynne avea să meargă la Moscova, cei doi bărbați puteau face schimb de materiale și de mesaje. Mesajul lui Wynne urma să conțină detalii despre organizarea întâlnirii din parc. Bulik va afirma ulterior că nu fusese dispus să apeleze în mod regulat la această metodă. „Poți să faci asta o dată, de două ori, dar mai des de atât mergi la risc“, le-a spus el britanicilor. Și-a amintit (poate parafrazând ușor) că răspunsul britanicilor fusese: „Și tu cu ce vii, americanule, în afară de gura aia mare?“ „Așa de nesuferiți erau.“[468] Americanii se străduiau să strecoare în ambasadă un ofițer CIA sub acoperire, dar era o operațiune care lua timp.

În ultima zi a vizitei sale, fidel stilului care îl consacrase, Penkovski a menționat că îi ceruse o fotografie recepționerei de la hotel, o anume Valerie Williams. Aceasta îi spusese că nu are. Așa că îi dăduse cinci lire și îi ceruse să facă una ca să i-o dea. Femeia îi făcuse pe plac și i-o dăduse a doua zi, împreună cu o scrisoare „amabilă“ în care îi spunea că membrilor personalului le era interzis să iasă cu oaspeții. „Iată cum mi-am cheltuit ultimele lire!“, le-a spus el membrilor echipei.[469]

Penkovski s-a întors la Moscova pe 6 mai, încărcat de cadouri și de instrucțiuni secrete. Două zile mai târziu, s-a dus la un telefon public, a sunat la un număr și a închis, după care a făcut la fel. Asta însemna că era pe poziție.[470] Călătoria sa a fost considerată un succes de către superiorii săi sovietici, în parte datorită darurilor pe care le-a adus, dar și datorită informațiilor de o importanță redusă, de altfel, pe care i le furnizase echipa. Câteva săptămâni mai târziu, Wynne s-a întors pentru un târg de comerț. Pe drumul de la aeroport, au făcut schimb de pachete în care erau inclusiv filme fotografice. Wynne s-a dus la ambasada britanică și le-a înmânat nedeschise și fără să-i spună o vorbă lui Rauri Chisholm, șeful stației MI6. Cei doi bărbați au făcut schimb de bilete în loc să vorbească, în caz că li se plantaseră microfoane.[471] În seara aceea, la cină, Wynne i-a arătat lui Penkovski o fotografie cu soția lui Rauri, Janet, spunându-i însă că o cheamă Anne. Aveau să se întâlnească într-un parc aflat pe bulevardul Țvetnoi. Dacă avea un cărucior, trebuia să se apropie de ea și să-i dea o cutie de bomboane, în care puteau fi ascunse filmele.

Janet Chisholm își asuma riscurile. Dar era o femeie capabilă și inteligentă. Nu este simplu să fii soția unui ofițer MI6 în misiune. Soțul va lucra adesea până târziu, la mult timp după ce s-a încheiat activitatea de acoperire. Foarte probabil nu ai voie să-l întrebi ce a făcut. Iar prietenele te-ar putea întreba cu delicatețe de ce soțul tău nu a fost avansat la rangul de ambasador și este încă doar secretar I. Poate că acesta era unul dintre motivele, mai ales la începuturi, pentru care multe relații se cultivau în branșă, iar ofițerii se căsătoreau cu secretarele care le înțelegeau meseria și care puteau fi de încredere. Janet fusese o astfel de secretară. După ce învățase limba rusă, se alăturase Serviciului la vârsta de 20 de ani și apoi îl cunoscuse pe Rauri și se căsătoriseră. Până în ziua morții, a avut una dintre calitățile cele mai importante pentru o secretară din MI6: discreția. Nu a spus niciodată absolut nimic despre activitatea ei cu Penkovski.[472]

În ziua de 2 iulie, Janet Chisholm și Penkovski au mers fiecare pe alt drum, spre

micul parc din oraș. Era aglomerație, și Penkovski a așteptat să înceapă ploaia și să se risipească mulțimea înainte să se apropie. Janet purta o jachetă maro din piele întoarsă, cum fusese înțelegerea. El le-a dat copiilor o cutie de bomboane. Înăuntru erau două foi de hârtie și șapte role de film. Materialul era atât de important, încât fragmente din acesta aveau să-i fie comunicate personal președintelui Statelor Unite, nouă zile mai târziu. Aceasta avea să fie prima din cele 12 astfel de contacte discrete, între cei doi, din lunile următoare. Soțul ei era sub strictă supraveghere, dar femeia era convinsă că, în cazul ei, aceasta era minimă.

Veștile bune de pe biletul lui Penkovski erau că, pe data de 18 iulie, revenea la Londra pentru o expoziție care se ținea în Earl's Court. De data aceasta stătea în Kensington. Stokes s-a întâlnit cu el și l-a condus la un apartament din apropiere. Primul subiect abordat a fost cum decursese întâlnirea cu Janet.

– Am lucrat corect cu doamna sau nu? a întrebat el în căutare de laude.

Lui Penkovski, Shergy i s-a părut mai inaccesibil, mai rece, dar, cum era în firea sa, a vrut să-l impresioneze.

– Ai stat un pic prea mult cu ea, a spus Shergy, perfecționist ca întotdeauna.

– Scuză-mă, am și eu destulă minte. Nu poți să vii, să predai și să dispari. Este imposibil… Locul nu e potrivit.

Evident, lui Penkovski nu i-a plăcut faptul că nu fusese copleșit cu aprecieri. Însă era drept că viața lui era în joc, fiind spion profesionist, și cunoștea Moscova mai bine. Echipa începea să-și dea seama că nu avea să fie simplu de manevrat. Cine conducea în acest dans?, s-au întrebat.

Reputația lui Penkovski ca fiind unul dintre cei mai importanți spioni din timpul Războiului Rece se datorează, în mare măsură, momentului ales. Pe lângă munții de informații tehnice despre rachete și spioni, era, în același timp, capabil să furnizeze, pentru prima oară, informații despre ceea ce gândeau liderii sovietici într-un moment în care tensiunea era în creștere. În iunie 1961, nou instalatul președinte Kennedy se întâlnise cu vicleanul prim-secretar Hrușciov, la o reuniune dezastruoasă la Viena. Hrușciov cel intimidant era hotărât să se arate autoritar cu băiatul cel nou, iar Berlinul avea să devină martorul acestei încleștări a voințelor. Sovieticii voiau să stabilească statutul orașului până la sfârșitul anului și să împiedice afluxul spre vest al oamenilor (100 000 de persoane fugiseră în prima jumătate a anului 1961). Luau chiar în considerare încheierea unui tratat de pace cu Germania de Est, lucru care avea să le ofere efectiv controlul asupra orașului aliaților lor comuniști. Avea să izbucnească un nou război dacă America se implica, a spus Hrușciov la Viena. „Atunci, domnule președinte, va fi război", a răspuns Kennedy. Casa Albă nu știa dacă liderul rus juca la cacealma sau dacă, după cum pretindeau adepții acțiunilor în forță de la Washington, dorea cu adevărat începerea unui război. Penkovski îi putea ajuta să afle.

Berlinul a dominat a doua rundă de întâlniri ale lui Penkovski. Întrebarea la care toată lumea căuta răspunsul era dacă Uniunea Sovietică chiar era pregătită pentru război. Înainte, CIA și MI6 nu știuseră ce gândeau, de fapt, cei din conducerea sovietică.

Acum aveau un om care putea oferi informații din culise, le putea spune dacă sovieticii doreau un conflict și dacă erau capabili să-l câștige.

„Nu sunt pregătiți“, a explicat Penkovski auditoriului, care a răsuflat ușurat. „Afirmațiile lui Hrușciov pe tema asta sunt la cacealma... Raționamentul este, pur și simplu, acesta: dau o lovitură puternică, provoc puțină vărsare de sânge, iar americanii și britanicii se vor speria și se vor retrage. Pe asta se bazează.“ A dezvăluit faptul că, în jurul lui Hrușciov, existau persoane care nu erau de acord cu acesta și care ar fi putut încerca să-l înlăture de la putere dacă dădea greș. Accesul lui Penkovski la asemenea informații, garantat în mare măsură de zvonurile pe care le auzea de la Varențov, era neprețuit. Iar el avea marele talent de a intra în grațiile elitei sovietice și de a-și linguși șefii. (Îi scrisese lui Hrușciov și se plânsese că mormântul lui Karl Marx, de la Londra, era într-o stare jalnică, lucru care îi adusese aprecierea la Kremlin și, fără îndoială, a creat iritare la ambasada din Marea Britanie.) A reușit chiar să aducă note de la întâlnirea la nivel înalt dintre Kennedy și Hrușciov, note care erau distribuite Partidului Comunist din URSS și din lumea întreagă. Penkovski știa că era un document extrem de valoros și îi plăcea să citească cu glas tare fragmente din acesta.

În Biroul Oval, în ziua de 13 iulie, președintele Kennedy era informat personal despre Penkovski de către directorul CIA, care a explicat că Hrușciov nu era pregătit de război.[473] Kennedy mărturisise că era amator de romane cu spioni și că îi plăceau mai ales cele cu James Bond. Cinase cu Ian Fleming înainte să devină președinte (cu același prilej, șeful CIA, Allen Dulles, fusese suficient de interesat de ideile lui Fleming legate de destabilizarea regimului lui Castro, printre care se număra și aceea de a-i convinge pe cubanezi să-și radă barba, spunând că în ea se aflau particule radioactive rămase în urma unui test nuclear, încât încercase ulterior să se întâlnească cu autorul și deseori îi întreba pe cei de la CIA dacă puteau realiza dispozitivele despre care citise în cărțile acestuia). Din câte se spune, Kennedy citea, asemenea asasinului său, un roman din seria Bond, cu o zi înainte să moară.[474] Spionii știau că miturile care îi aveau drept subiect îi puteau seduce nu numai pe agenți, dar și pe liderii politici, și, astfel, CIA-ului i-a fost mai simplu să-l facă pe Kennedy să îi cumpere marfa (incluzând aici Golful Porcilor). Nu este deloc surprinzător faptul că președintele a fost fascinat de Penkovski. Iar informațiile rusului au avut un mare impact. Pe 25 iulie, bazându-se în parte pe informațiile primite de la întâlnirea din apartamentul situat în Kensington, președintele Kennedy se adresase poporului american și semnalase faptul că avea să-i ceară adversarului său să demonstreze că nu jucase la cacealma în confruntarea de la Berlin. Spunea că acum orașul devenise „un loc minunat în care Occidentul trebuie să-și dovedească voința și curajul, un punct esențial în care îndatoririle pe care ni le-am luat în mod solemn încă din 1945 și ambițiile sovieticilor se întâlnesc într-o confruntare esențială“.[475] Surprins de fermitatea reacției americanilor, Hrușciov a decis să bată în retragere și a optat, în schimb, pentru o altă modalitate de a stăvili șuvoiul de refugiați ce se revărsa spre vest.

Informațiile lui Penkovski erau atât de importante încât a stârnit o aprinsă

dezbatere legată de posibilitatea ca acesta să fie agent dublu. James Jesus Angleton, vechiul prieten al lui Philby și șeful serviciului de contraspionaj, credea că Penkovski ar fi putut fi un nebun „care încearcă să ne bage în război cu rușii“.[476] Unii au cerut ca Penkovski să fie supus testului cu poligraful. Britanicii s-au opus, susținând că astfel nu puteau decât să-l îndepărteze. Unul dintre aceia care afirmau cu tărie că era un agent real a fost Maurice Oldfield. „Moulders“ devenise ofițerul de legătură al MI6 la Washington și, când nu se implica în aventuri erotice periculoase cu diverși tineri, urma eficienta strategie de a încerca să se apropie pe cât de mult posibil de americani. El îl descria pe Penkovski ca pe „răspunsul la rugăciunile noastre“ în această misiune.[477]

Fotografiile făcute cu aparatul Minox de către Penkovski erau așa de bune încât au trezit bănuieli că poate le făcuse chiar KGB-ul. Așa că, în timpul unei întâlniri, un membru al echipei a strigat „Prinde!“, aruncându-i lui Penkovski un aparat de fotografiat și cerându-i să facă o fotografie a unei hărți în timp ce preparau o ceașcă de ceai (dat fiind că erau în Marea Britanie, pauza de ceai, de la patru după-amiaza, era obligatorie).[478] Penkovski a făcut 50 de fotografii și apoi i-a aruncat înapoi aparatul. După ce au fost developate, au văzut că erau perfecte. Echipa de agenți a răsuflat ușurată. La Moscova avea să fotografieze vrafuri de manuale secrete, cărți de adrese, cărți de telefon și tot ce îi pica în mână, inclusiv o versiune strict secretă a unui document intitulat „Gândirea militară“, care analiza modul de gândire al ofițerilor superiori. MI6 și CIA nici măcar nu știau că existase și o versiune strict secretă.[479]

Penkovski a explicat echipei că, printre îndatoririle sale, în timpul celei de-a doua vizite la Londra, se numărase și aceea de a avea grijă de soția și de fiica generalului Ivan Serov, șeful serviciului militar de informații rus, fostul șef al KGB și omul care se ocupase de masacrul din Ungaria, din 1956.[480] Le-a condus la hotel pe cele două femei, le-a scos la cină și într-un club de noapte, unde au dansat rock and roll. Ba chiar le-a împrumutat bani când i-au terminat pe ai lor. „A făcut tot, doar că a exagerat“, și-a amintit Kisevalter mai târziu.[481] „A început să flirteze cu fiica lui Serov, Svetlana, și l-am rugat aproape în genunchi: «Fata asta nu e de tine. Hai să nu ne complicăm viața.»“

„Bine, dar ei îi place“, a răspuns Penkovski.

„Mai sunt și altele. Numai asta nu“, l-a implorat Kisevalter.

Pentru a ajuta în procesul de cucerire a tatălui Svetlanei, Kisevalter s-a dus chiar la cumpărături și i-a luat un pulover cu anchior șefului serviciului militar de informații sovietic, să-l poarte când juca tenis.[482] La întoarcere, Serov l-a chemat pe Penkovski să-i mulțumească personal și a spus că avea să se ocupe ca acesta să fie trimis la Washington.[483]

Penkovski vorbea din ce în ce mai des despre Occident folosind cuvântul „noi“. Pentru a-l încuraja, Shergy și Bulik i-au adus uniforme americane și britanice de colonel ca să le poată proba. Ulterior, Shergy se va plânge americanilor că nu i se spusese că aveau să pună pe uniforme medalii, care le făceau să arate mai bine.[484] Uneori, Penkovski își încuraja noii tovarășii să pornească un război cu sovieticii în Iran sau în Pakistan, pentru a scoate la iveală moralul scăzut al populației. Chiar voia să joace rolul

de general în fruntea armatelor, nu doar de spion care furnizează informații. „Penkovski era exemplul clasic pentru patologia care afectează mintea unui spion cu adevărat important“, își amintea Dick White mai târziu. „Penkovski credea că: «pot, cu o singură mână, să înclin balanța puterii».“[485]

În septembrie 1961, Parisul a fost gazda următoarei runde de întâlniri, Penkovski conducând o altă delegație. Wynne l-a așteptat la coborârea din avion, intrând în posesia a 11 filme și note consistente. „Greville, e minunat, cu adevărat minunat. Paris, venim!“ Cei doi bărbați s-au bucurat de luminile strălucitoare și au petrecut mult timp pe Champs-Élysées, admirând femeile, de care și Wynne era foarte interesat. La un cinematograf, rula un film cu spioni.

– Poate avem ceva de învățat, Greville.

– Nu m-aș mira, a răspuns Wynne.

– Poți fi sigur de un lucru. O să se termine totul cu bine, a spus Penkovski.

– Mă aștept că o să rămână cu fata, a meditat Wynne.

– Eu mă gândeam mai degrabă la bărbat. Penkovski a făcut o pauză. Nu sunt obligat să mă întorc. Aș putea rămâne în Occident.

– Depinde de tine, a spus Wynne.

MI6 îi spusese să nu încerce să-l influențeze pe rus în nici o direcție.

Penkovski a explicat că decizia îl tulbura.

– De fapt eu sunt doi oameni, poți să înțelegi asta? i-a spus lui Wynne.

– Da, i-a răspuns Wynne. Înțeleg.

– Dacă am putea fi ca toți oamenii aceia. Mă întreb ce s-ar întâmpla dacă ar mai putea fi ca la început.

– S-ar întâmpla la fel. Știi foarte bine.

Exact când Wynne se întreba ce să spună mai apoi, și-a dat seama că Penkovski încetase să mai fie atent. O pariziancă blondă foarte elegantă se așezase la masa de alături.[486]

Era dificil să nu observi faptul că lui Penkovski îi plăceau femeile și, eliberat fiind de privirea atentă a informatorilor de la Moscova, voia să profite la maximum de aventurile sale în străinătate. „Problema e, Greville, că am nevoie de fete, sincer“, i-a spus la un moment dat lui Wynne. „Nu să mă îndrăgostesc, ar fi prea periculos. Doar ca să mă distrez. Am nevoie de o doză permanentă de duduițe din astea să mă ajute să uit de mine.“[487] Un lucru pe care îl remarcaseră britanicii și americanii la Penkovski se referea la faptul că, deși vorbea mereu despre femei, nu vorbea niciodată cu adevărat despre prieteni de sex masculin. Era genul de bărbat care voia să aparțină cuiva.

Realitatea vieții în Serviciul Secret Britanic era aceea că, în loc să se înfrupte din mulțimea de femei ușoare, ca James Bond, ofițerul britanic își asuma, mai degrabă, rolul mai puțin fascinant de „pește“. Una dintre sarcinile ofițerilor era să procure femei de încredere la Londra și la Paris. Wynne și-a prezentat prietenul unor englezoaice care se aflau „întâmplător“ acolo. Nu i-a spus lui Penkovski că fuseseră alese cu grijă și verificate de către MI6, pentru a se evita riscul de a se întâlni cu localnice și de a-l lua

gura pe dinainte. „Dar ce sens au toate astea?“ s-a plâns Penkovski după ce s-a întâlnit cu una dintre ele. „Nu pot fi eu însumi cu ea, deoarece nu știe nimic despre mine. E ca toate celelalte. Nimic permanent, niciodată, nicăieri. De ce trebuie să fie totul atât de greu?“[488]

În Paris, nu se putea opera la fel de ușor ca în Londra. Poliția franceză era omniprezentă de când bătălia pentru Algeria degenerase în acte de violență în oraș. Însă americanii erau surprinși de câte „active“, precum case conspirative și vehicule, deținea MI6 la Paris și de cât de frumoase erau.[489] MI6 mai avea la dispoziție și un fost pilot de curse ca ajutor, căruia îi plăcea să străbată străzile pariziene cu viteze amețitoare. Penkovski le-a oferit celor din echipă caviar și un „corn georgian al abundenței“, la prima lor întâlnire. Le-a dezvăluit că soția sa aștepta un copil și că plânsese deoarece dorise și ea să meargă la Paris, dar nu i se dăduse voie.

De la ultima lor întâlnire, avusese loc unul dintre evenimentele definitorii ale Războiului Rece. La numai câteva zile după ce Penkovski revenise la Moscova, sovieticii deciseseră să oprească afluxul de refugiați ridicând gardul de sârmă ghimpată, prima variantă a Zidului Berlinului, pentru a izola partea vestică a orașului. Ultima breșă a Cortinei de Fier fusese închisă cu brutalitate. În partea vestică, un tânăr ofițer MI6, David Cornwell, cunoscut și ca John le Carré, fusese martor la măsurile violente cu care au fost întâmpinate ultimele încercări disperate ale celor din est de a fugi spre libertate. În partea estică a orașului, cu numai câteva zile în urmă, ajunsese un tânăr student la Institutul rus al Afacerilor Externe, la timp să vadă cum se construiește Zidul. Avea să rămână timp de șase luni, iar, câțiva ani mai târziu, va deveni cel mai important spion al MI6 din interiorul KGB.[490] Incapacitatea de a oferi din timp un avertisment în legătură cu ridicarea Zidului a reprezentat o mare rușine și pentru MI6, și pentru CIA, prin urmare, membrii echipei l-au ascultat cu mare interes, în septembrie, pe Penkovski explicând că știuse de plan cu patru zile înainte, dar că nu avusese posibilitatea de a contacta pe cineva urgent. Toată lumea a fost de acord că trebuia conceput un sistem pentru a transmite informații în caz de urgență.

Cu prilejul unei petreceri aniversare ce avusese loc cu o săptămână în urmă, Penkovski aflase ultima informație prețioasă. Nu fusese doar invitat la aniversarea de 60 de ani a mareșalului Varențov, ci se și ocupase de organizarea petrecerii. Toți generalii importanți fuseseră prezenți (nici unul dintre ei nu avea mai puțin de două stele), inclusiv ministrul sovietic al Apărării. Penkovski adusese o sticlă de coniac. Pe etichetă scria că fusese îmbuteliată în anul nașterii mareșalului, lucru fals, deoarece MI6 măsluise eticheta. „Băiatul meu“, îl alintase Varențov cu mândrie în timp ce o desfăcea. Penkovski ascultase tot timpul cu atenție și aflase planurile sovieticilor privind Berlinul, inclusiv vești despre viitoare manevre militare care puteau fi folosite drept acoperire pentru un război, dacă era necesar.[491]

Intensitatea claustrofobică a întâlnirilor de la Paris sporea tensiunile din interiorul echipei. Unele erau, pur și simplu, de natură personală. Deoarece nu se mai aflau pe propriul teritoriu, erau limitați, în mare măsură, la un apartament de trei camere, unde

stăteau cu toții înghesuiți.[492] Kisevalter sforăia și fusese trimis să doarmă pe canapea. Nu aveau intimitate. La un moment dat, Bulik s-a întors spre Kisevalter și i-a spus: „George, ia o cameră la un hotel și ajută-mă să găsesc o târfă pentru Oleg“. Kisevalter a crezut că Bulik voia să se dea în spectacol, demonstrând că și americanii puteau face rost de distracție, dar a considerat că era o greșeală, deoarece britanicele erau mereu alese cu grijă, așa că l-a refuzat.[493] Kisevalter începea să se resimtă în urma nopților de interviuri. Niciodată nu-l entuziasmase prea tare grandiosul Penkovski, cum i se întâmplase cu Popov, cel mult mai cu picioarele pe pământ. Încercarea de a pune stavilă solicitărilor rusului și, în același timp, de a se ocupa de colegii săi îl făcuse să devină „posac, agitat și neliniștit“. Într-o noapte, el și Stokes s-au dus la un bistrou să se relaxeze. La întoarcere, Stokes i-a spus lui Shergy că Kisevalter făcuse o scenă și că vorbise prea deschis despre întâlniri. Shergy le-a transmis americanilor, și Bulik a decis ca Kisevalter să părăsească echipa după întrevederea de la Paris.[494]

De asemenea, au început să iasă la suprafață și diferențele profesionale fundamentale dintre membrii echipei. Bulik nu-i plăcuse niciodată prea tare pe britanici și a început să se certe cu Shergy. Nu-i plăcea să depindă atât de mult de cineva. Fiecare dintre ei ar fi vrut să fie la cârmă și apoi să împartă prada cu partenerii invidioși. De asemenea, mai era vorba și de stilurile diferite de controlare a agenților. Americanii preferau o relație mai deschisă și mai prietenească și satisfăceau toate capriciile și dorințele agentului. Britanicilor, și lui Shergy, în mod special, le plăcea să păstreze distanța, să dea clar de înțeles că era vorba, mai degrabă, de o relație profesională decât de o prietenie. Un aspect în care diferența era evidentă era cel financiar. Pe Bulik nu-l deranja să-i dea bani cu nemiluita lui Penkovski, pentru a-l face fericit și pentru a-i da încredere, în vreme ce Shergy voia să-l țină mai din scurt, americanii ajungând să-l considere un zgârcit. Deși, la prima vedere, poți fi tentat să consideri că aceasta era, la scară mică, diferența dintre MI6–ul cel strâmtorat și CIA-ul care dispunea de bani, Shergy avea motivele sale bine întemeiate: dacă agenții încep să arunce cu bani, de regulă, se observă și oamenii încep să-și pună întrebări.

Greville Wynne devenise de voie, de nevoie, jucătorul-cheie, dar cei din echipă își făceau griji pentru că, în același timp, era și veriga slabă. CIA-ului, în special, nu-i plăcea ideea de a-l folosi. „Să nu uităm că este un simplu muritor, nu un angajat al serviciilor de informații“, i-a spus Kisevalter lui Penkovski, la prima întâlnire. Deseori, Penkovski vorbea despre relația din ce în ce mai dificilă pe care o avea cu acesta, iar pe Bulik îl obosea cât de mult discutau despre Wynne.[495] „Acum Wynne crede că am mulți bani, că am fost răsplătit“, le-a spus Penkovski. „Se uită urât la mine și face aluzii că ar trebui să-l «rezolv» și pe el.“[496] Voia ca echipa să-i ceară omului de afaceri să nu-i solicite vreodată bani. Uneori, mai că râdea de Wynne cu noii săi prieteni și își amintea de felul în care englezul ezitase la început să ia documentele. „Îi era frică. Vai, ce frică îi era!“

În seara zilei de 27 septembrie, Penkovski a raportat că Wynne îl informase că vrea să se retragă.[497] Wynne spusese că, din pricina timpului dedicat sarcinilor de curier, afacerea lui se prăbușea. Penkovski le-a spus cu cât credea el că este plătit Wynne.

Shergy i-a răspuns că cifra era eronată. Wynne primise deja 15 000 de lire, mult mai mult decât credea Penkovski.[498] Din câte se pare, Wynne îi mai spusese lui Penkovski că îl deranja faptul că rusul nu putea vorbi cu el despre întâlnirile sale clandestine cu echipa. Wynne se vedea pe sine ca pe un James Bond care intrase în fascinanta lume a spionajului. Cu toate acestea, știa că nu făcea parte din cercul select, că nu avea acces la adevăratele operațiuni. Era un spectator rămas pe dinafară, care doar își imagina ce se întâmpla în acea cameră. Echipa aplana conflictul, dar relația crucială dintre Wynne și Penkovski se deteriora.[499]

Janet Chisholm s-a alăturat grupului pentru a discuta despre locurile de întâlnire din Moscova. Era stabilit că, începând cu 20 octombrie, aveau să se întâlnească în fiecare săptămână la un magazin și, dacă ceva dădea greș, câteva zile mai târziu, la un alt magazin de delicatese, după lecția ei de balet. Urmau să stabilească un contact vizual înainte ca unul din ei să-l urmeze pe celălalt într-un loc ferit, unde puteau face schimbul. La următoarea întâlnire, a venit un tehnician și i-a arătat lui Penkovski un transmițător secret de tip *burst*, pe baterii, cu rază mică de acțiune, care putea fi ascuns în haine. Acesta putea trimite un mesaj comprimat, introdus prin intermediul unei tastaturi și transmis cu ajutorul unei antene, la o distanță de câteva sute de metri. Odată pus la punct, acest dispozitiv putea fi folosit de către Penkovski, atunci când se afla în apropierea ambasadei americane.[500]

Dar dacă Penkovski avea un mesaj urgent? Dacă afla că un atac nuclear era iminent? Dorința disperată de o metodă de comunicare prin care să se anunțe un eventual atac al sovieticilor evoluase din vremea interogatoriilor luate soldaților defectori din Viena într-o amplă rețea de birocrați, care domina activitatea comunității de spionaj transatlantică. La Londra, existau o Listă Roșie și o Listă Aurie, în care se enumerau toate semnele posibile fie ale unui atac surpriză, fie ale pregătirilor militare pe termen lung, inclusiv creșterea prețului petrolului ca semnal că armata strânge provizii pentru război.[501] În întreaga lume, armate întregi de oameni care lucrau pentru agenția britanică responsabilă de interceptarea comunicațiilor, GCHQ, și pentru forțele armate, ascultau la căști în căutarea unui semn de iminență de război din comunicațiile interceptate ale sovieticilor, și poate erau ușurați că în întreaga lor carieră nu auziseră nimic neobișnuit. Frica de război era reală, omniprezentă, și toate sistemele elaborate erau necesare tocmai pentru că nu existau spioni care să furnizeze informații Occidentului despre intențiile sovieticilor. Aspectul remarcabil al spionajului din timpul Războiului Rece este că 90% dintre materiale nu erau niciodată folosite în mod direct. Existau doar pentru a avertiza în privința unui atac care nu mai venea sau pentru a ajuta în acel război, dacă acesta chiar urma să izbucnească.[502] Asta nu înseamnă că erau inutile. Cu cât se înțelegea mai bine inamicul, cu atât scădeau șansele de a-i judeca greșit capacitățile sau intențiile și, la rândul său, această judecată greșită putea declanșa un război. În anii în care Penkovski a fost spion, Marea Britanie era preocupată mai ales să nu scape din vedere un atac al sovieticilor. Comitetul Reunit pentru Informații, care s-a întrunit în septembrie 1960, a fost informat că, din cauza unor modificări de ordin

tehnic, era posibil să nu existe nici un avertisment, nici măcar cu câteva minute înainte, în privința unui eventual atac al sovieticilor, iar acest lucru avea să fie valabil până în 1963, când urma să fie introdus un nou sistem radar.[503] Din acest motiv, Penkovski oferea o informație extrem de valoroasă într-un moment crucial. S-a stabilit că urma să-i telefoneze unui oficial american. Dacă răspundea un glas de bărbat, avea să închidă și să repete operațiunea. Nu trebuia să spună nimic la telefon, deoarece KGB-ul înregistra toate apelurile telefonice și urma să facă recunoașterea vocală.[504] De asemenea, avea să lase un semn închis la culoare pe un stâlp, pentru a confirma apelul. După aceea putea să lase un mesaj într-o cutie de scrisori moartă dinainte stabilită, în drum spre serviciu, la 8:45, conștient că, peste o jumătate de oră, acesta avea să fie ridicat. Era semnalul că războiul era iminent.

La Paris, atmosfera devenea sumbră. Discuțiile luau o turnură sumbră. Ofițerii de caz britanici și americani au știut că au pierdut controlul asupra încăpățânatului spion când acesta s-a întors la Moscova și și-au dat seama că, din acel moment, el avea să impună ritmul. La finalul unei întruniri, Penkovski întrebase ce ar fi trebuit să facă dacă ar fi fost descoperit. Să fugă la o ambasadă a unui stat occidental? Shergy l-a rugat pe Kisevalter să traducă: „Nu-l putem ajuta cu nimic, pentru că nu-l putem scoate din țară“. Putea oare fi scos cu submarinul prin Marea Neagră? Anterior, vorbise să meargă la Riga, în zona baltică, de unde o barcă rapidă a MI6 îl putea scoate din țară. Poate că ar fi mai bine la Berlin, i-a sugerat Kisevalter.[505] Niciodată nu se va lua o decizie.[506] La ultima lor reuniune, au avut șampanie și aperitive. Penkovski i-a sărutat și i-a îmbrățișat pe fiecare în parte. Apoi, au păstrat o clipă de tăcere.

A doua zi dimineață, peste Paris se lăsase o ceață groasă. Avionul lui Penkovski a avut o întârziere de patru ore. Cuprins de emoții, a băut cafea și coniac. Din cauza întârzierii, Kisevalter și Bulik l-au văzut în sala de așteptare a aeroportului, dar au evitat un contact direct. În timp ce se îndrepta spre vamă, s-a oprit, iar Wynne, care îl însoțea, a crezut că se va întoarce. Și-a lăsat bagajele jos, s-a ridicat, dar nu a spus nimic. Apoi le-a luat din nou și a plecat.

Primele câteva întâlniri cu Janet Chisholm, la Moscova, s-au derulat conform planului. Pe 20 octombrie, s-au văzut în magazin, au mers separat pe stradă și au intrat într-o clădire unde a avut loc schimbul. Lucrurile s-au derulat la fel întreaga lună noiembrie, schimbul durând adesea mai puțin de o jumătate de minut. În ziua de 9 decembrie, Penkovski nu a apărut. Săptămâna următoare a explicat că de vină fusese vremea rea.

Începuseră să crească tensiunile legate de metodele folosite și au apărut discuții între membrii echipei și șefii lor. Britanicii erau îngrijorați că americanii aveau prea mare încredere în semnalul de război al lui Penkovski. Aceștia spuneau că, dacă se primea un astfel de semnal, trebuia analizat cu grijă de către Comitetul Reunit pentru Informații, putând fi doar o alarmă falsă. Pe ei îi neliniștea planul americanilor de a trimite semnalul imediat președintelui, de teamă ca acesta să nu declanșeze un război. Cele două tabere erau de acord să nu fie de acord.

Adevărata dispută era stârnită de posibilitatea de a-l reține pe Penkovski. Informațiile pe care le furniza erau extraordinare, fără precedent. Astfel, era presat să ofere și altele, dar atrăgea, totodată, după sine pericole. Americanii își făceau griji că britanicii își asumau prea multe riscuri. „Ritmul stabilit de britanici era puțin prea susținut, prea rapid“, mărturisea Bulik.[507] Încă din luna ianuarie 1962, CIA-ul nu vedea cu ochi buni faptul că Penkovski scotea aparatul de fotografiat cu orice prilej. La un moment dat, fotografiase un manual de 420 de pagini despre arme nucleare, care s-a dovedit a fi „de un interes marginal“.[508] CIA-ul credea că britanicii nu fuseseră destul de expliciți când îi spuseseră să aibă grijă, mai ales cum, în același timp, îi cereau și mai multe informații. „Era la modul: «Oprește-te, vai, ce-mi place!» și, evident, la fel interpretase și Penkovski mesajul“, scria un ofițer CIA. Simplul fapt că riscurile fuseseră justificate, la început, nu însemna că mai erau și acum, mai ales că se strângea mult material care trebuia tradus și analizat. De asemenea, credeau că Penkovski nu putea evalua corect ce riscuri putea și trebuia să-și asume. Trebuia temperat.

Shergy era de acord că exista un pericol, dar credea că era imposibil ca Penkovski să fie de acord și să o lase mai încet. Rusul era prea dornic să fie cel mai bun și să schimbe lumea. Echipa n-avea șanse să-l controleze. Solicitarea de a suspenda întâlnirile l-ar fi putut distruge psihic, deoarece ar fi interpretat acest lucru ca pe o respingere. Pur și simplu, Penkovski nu se considera agent, iar echipa nu-l putea controla în acest fel, afirma Shergy.[509] Penkovski „se bucură de ceea ce face, este hotărât să fie cel mai bun din toate timpurile (probabil că nu își dă seama că deja a atins acest nivel). Credem că ar fi o eroare tactică și psihologică din partea noastră să reînnoim avertismentul în acest moment critic“.[510] „Penkovski era o persoană extrem de dificil de controlat“, va spune mai târziu Dick White. „Își asuma riscuri imense. Voia să pară omul care influențează echilibrul de putere dintre cele două tabere. Avea un orgoliu uriaș.“[511]

Pe străzile Moscovei, evenimentele o luau înaintea discuțiilor, având primele semne că ceva nu mergea bine. Pe 19 ianuarie, Janet Chisholm l-a văzut pe Penkovski uitându-se dintr-o cabină telefonică după niște presupuși urmăritori. Cu o săptămână în urmă, văzuse un automobil mergând pe contrasens pe o stradă cu sens unic și mai zărise încă o dată aceeași mașină. În timp ce aceasta mergea cu autobuzul la cursul de balet, remarcase o mașină care întorsese și urmărise autobuzul. În acest punct, MI6 a fost de acord că întâlnirile pe stradă erau prea periculoase. „Se pare că nu vom avea nici o problemă [cu britanicii] în această privință pe viitor“, scria un ofițer CIA.

KGB-ul făcea investigații despre tatăl lui Penkovski, căutând inclusiv locul în care fusese înmormântat.[512] Situația s-a complicat și mai mult când Janet a rămas însărcinată. A fost înlocuită de către Pamela Cowell, soția lui Gervase Cowell, noul om al MI6 de la ambasadă, care avea copii mici. Cowell fusese racolat de la Cambridge și apoi trimis la Berlin. Acolo interceptase un set de gloanțe cu cianură, menite să-i ucidă unul dintre agenți, care fuseseră ascunse într-un pachet de țigări din care puteau fi trase fără nici un zgomot. Ani la rândul după aceea, va face un pas înapoi când cineva îi va oferi o țigară. Pentru a-și liniști agentul că britanicii aveau arme mai performante, ceea ce nu

era adevărat, Cowell i-a arătat o armă masivă ascunsă în mânecă cu care, afirma el ulterior, „puteai trage numai dacă întâmplător în momentul acela din gara din Frankfurt pleca o locomotivă și cu riscul de a-ți disloca umărul [când] apăsai pe trăgaci“.[513] De asemenea, descoperise că marea rețea de agenți care transmiteau rapoarte despre mișcările echipamentelor rusești pe rețeaua de căi ferate a Germaniei de Est exista doar închipuirea unui bărbat din Germania Occidentală, care citea reviste despre căile ferate. „Îmi pare îngrozitor de rău, dar, știți, toate rapoartele acelea pe care le-ați primit sunt false“, le-a explicat oficialilor de la Londra.

„Ah, de fapt, bătrâne, ar fi bine dacă ai putea continua să le trimiți, pentru că sunt destul de bune“, a venit replica.[514]

Întâlnirile cu Penkovski au continuat sporadic, de-a lungul verii, la evenimente oficiale. La petreceri, lua un recipient cu înălbitor Harpic din baie, pentru a găsi filme și instrucțiuni lăsate de Pamela Cowell, sau o urma pe aceasta într-o cameră și apoi se întorcea cu spatele pentru a-i indica un pachet de țigări care conținea un mesaj și pe care ea îl lua repede. Gervase Cowell avea să-i aducă un omagiu ambasadorului britanic pentru „toleranța și stăpânirea de sine cu care ne-a permis să alergăm prin Moscova, în acele împrejurări nesigure și posibil foarte periculoase, pentru a controla un agent, lucru care nu se mai făcuse până atunci“.[515] Scrisorile lui Penkovski dezvăluiau teama acestuia că evenimentele luau o turnură neplăcută.

CIA-ul reușise în sfârșit să își aducă ofițeri operativi la ambasada americană, realizând primul contact direct la Moscova, începând să preia conducerea. Hugh Montgomery a fost unul dintre primii ofițeri trimiși acolo. Era urmărit peste tot de către oamenii KGB-ului, care îi dădeau foarte clar de înțeles că nu era singur. Îi auzea chiar făcând gălăgie și schimbând caseta în casetofon, în apartamentul de deasupra. Organizarea de ședințe operaționale era aproape imposibilă. Echipa folosea câteva trucuri când voia să scape de urmăritori. De exemplu, când două persoane mergeau cu o mașină, una sărea când aceasta vira. Pe locul din dreapta era proptit un manechin, ca să dea impresia că ambii pasageri erau încă acolo. Schimburile de informații erau dificile, dar nu imposibile.

La o petrecere oferită cu prilejul Zilei Independenței, găzduită de ambasadorul american, printre sutele de invitați și-au făcut apariția și Hrușciov și Penkovski. În timp ce dădeau mâna cu cei care-l întâmpinau, Penkovski nu a lăsat nici o clipă să se vadă că ar fi fost orice altceva decât un oficial sovietic care participa la petrecere. Benny Goodman și formația sa de jazz veniseră să cânte („Îmi place muzica bună [*good music*], dar nu Goodman“, glumise cam acru Hrușciov). Penkovski a băut mult și, cu toate că nu părea beat, americanilor li se părea posomorât. S-a realizat un schimb rapid. Penkovski a lăsat un pachet în baie și Montgomery a intrat după el. Dar pachetul căzuse în rezervor în loc să rămână lipit de margine, iar tipul de la CIA a trebuit să se urce pe chiuvetă, care s-a desprins de perete (mai târziu, ambasadorul își va vărsa furia pe cel care îi distrusese baia, dar nu îi vor fi explicate niciodată împrejurările). În mesajele pe care le lăsa, Penkovski părea înfricoșat și disperat, de parcă ar fi căutat o cale de

scăpare. Călătoriile în străinătate îi erau anulate. Singurătatea spionului de cursă lungă își spunea cuvântul.

Wynne a ajuns la Moscova pe 2 iulie și a găsit un cu totul alt om. „Părea palid și încordat, iar, în priviri, i se citea o extenuare șocantă.“ Au discutat în grabă la hotel, cu muzica pornită și cu robinetele deschise. Penkovski a cedat. Îi era frică. La un moment dat, i-a cerut lui Wynne un pistol.[516] Noaptea următoare, stabiliseră să se întâlnească la un restaurant. Doi bărbați pândeau în prag. Când Wynne a intrat, în loc să-l salute, Penkovski i-a făcut semn să nu intre în contact cu el înainte să-i șoptească: „Urmează-mă“. Observase că este urmărit. Au pornit pe stradă și au intrat într-o curte. „Trebuie să ieși de aici repede! Ești urmărit“, i-a spus Penkovski grăbit. Cei doi bărbați care-i urmăreau și-au făcut apariția la capătul aleii. Penkovski s-a îndepărtat rapid. Wynne a rămas față în față cu ei preț de câteva clipe de coșmar. La hotel, Wynne a descoperit că îi dispăruse cheia camerei de la recepție. Când i-a fost returnată, a descoperit semne că i se căutase prin cameră. Pe o etajeră din baie era un recipient cu înălbitor Harpic, cu fund fals. Oare îl descoperiseră? Ultimul mesaj a venit la sfârșitul lunii august. „În curând, se împlinește un an de la ultimele noastre întâlniri. Mă simt singur și încă nu știu când ne e scris să ne mai vedem“, scria Penkovski.[517] Cerul Moscovei se întuneca. Apoi, s-a lăsat bezna. Din septembrie, Penkovski a ieșit definitiv de pe radar. Exact în acel moment, Războiul Rece amenința să se încălzească.

Cuba luase locul Berlinului ca punct critic ce amenința cu izbucnirea unui război nuclear. La primele întâlniri care avuseseră loc cu un an înainte, Penkovski avertizase vag în legătură cu intențiile sovieticilor.[518] Hrușciov credea că, dacă se mișca destul de rapid pentru a instala rachete pe insulă, va reuși să compenseze faptul că numărul total de rachete era mai mic. Și era cât pe ce să îi reușească. Puține persoane de la Washington crezuseră că Hrușciov avea să facă un pas atât de îndrăzneț. Numai noul director al CIA, John McCone, bănuia că sovieticii ar putea fi așa de îndrăzneți și, în octombrie 1962, a ordonat reluarea zborurilor avioanelor-spion U2, pentru a urmări dacă se instalau rachete. De data aceasta, mașinăriile uriașe anticipate de Graham Greene în *Omul nostru din Havana* erau adevărate.

Informațiile tehnice ale lui Penkovski, inclusiv manualul rachetei SS-4, care îi fusese dat lui Janet Chisholm, i-au ajutat pe analiști să interpreteze fotografiile de recunoaștere pentru a identifica rachetele după amprenta lor. Materialul oferit de Penkovski avea o „valoare deosebită“, potrivit unuia dintre cei care au analizat fotografiile.[519] Acest lucru a ajutat factorii de decizie să stabilească faptul că rachetele ar fi reușit, într-un final, să atingă capitala Washington, dar că nu erau pregătite încă.[520] Președintele și consilierul pe probleme de securitate națională au spus că identificarea „justificase pe deplin cheltuielile făcute de CIA în anii anteriori“, deoarece le permitea să învingă Uniunea Sovietică înainte ca rachetele să devină operaționale.[521] Informațiile furnizate de către Penkovski erau doar un aspect. De importanță majoră era și imaginea de suprafață, iar informațiile lui Penkovski ajutaseră Pentagonul să o interpreteze.[522] În următorii câțiva ani, rolul lui Penkovski avea uneori să fie exagerat de către oficialii CIA, tocmai pentru a

putea, astfel, ascunde noile capacități dobândite și care erau strict secrete.[523]

Erau zorii unei noi ere, a spionajului prin intermediul sateliților. Acum, supravegherea trenurilor se putea face cu ajutorul unui ochi care părea nevăzut de pe cer, mai degrabă decât cu ajutorul unui spion cu două picioare de la sol. Dar nici o imagine prin satelit nu putea explica ce gândeau liderii sovietici și ce intenții aveau. La Washington, tehnologia avea să fie încoronată regină. Însă în Marea Britanie, în mod straniu, apariția sateliților avea să sporească și mai mult valoarea spionilor din MI6. Sateliții costau o avere. Marea Britanie cu greu și-i putea permite și a ajuns să depindă de generozitatea aliatului american. Cea mai bună cale prin care se putea asigura accesul nelimitat la fluxul de secrete tehnice americane era să se păstreze aproape și să ofere surse umane. Dacă puteau păstra această relație, atunci spionii Marii Britanii știau, ca și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în cazul spargerii codurilor Enigma, că, la rândul lor, le puteau aduce stăpânilor lor de la Whitehall ceva de valoare, care să le justifice existența. După Criza Suezului, se impusese ideea că trebuiau să se păstreze aproape de americani și de marea lor mașinărie de spionaj.

Drama cubaneză a fost un moment pe care Penkovski, întotdeauna dornic să îi fie recunoscut rolul de om care putea influența evenimentele mondiale, l-ar fi savurat din plin, dacă n-ar fi fost deja prea târziu pentru el. Decizia de a reduce motoarele nu-și mai avea rostul. În septembrie și octombrie păstrase tăcerea.

Hugh Montgomery a fost trezit dintr-un somn adânc de sunetul telefonului. Era două dimineața, în ziua de 2 noiembrie, dar somnul i-a sărit de tot când adjunctul șefului stației CIA de la Moscova a auzit pe cineva respirând de trei ori la celălalt capăt al firului. După care legătura s-a întrerupt. Apoi scenariul s-a repetat. Cum era singur, a rostit cu năduf o înjurătură. Era semnalul pentru război. Știa că trebuie să meargă la ambasadă, să trimită o telegramă la Washington.

A ieșit în viscolul puternic. Senzația lui era că sunt −50ºC, în timp ce se străduia să pornească mașina. Mai erau numai trei mașini pe stradă când a reușit să pornească automobilul său și trei automobile Volga ale KGB-ului, unul mergea lângă el, unul în fața lui și altul în spate. Când a intrat în ambasadă, a trimis rapid un mesaj cu prioritate maximă și a spus că se primise semnalul de război. „Deși avem serioase rezerve față de autenticitatea sa, suntem obligați să vă informăm în cazul în care mai aveți și alte informații relevante“, scria el. De asemenea, Gervase Cowell va confirma, mai târziu, că primise același semnal de avertizare, dar și-a păstrat sângele rece și a decis să-l ignore, pur și simplu, fără ca măcar să-i comunice ambasadorului țării sale.[524]

Dimineața, Montgomery l-a chemat pe Richard Jacob, un ofițer CIA de 25 de ani, aflat la prima sa misiune peste hotare, în „bulă“, camera securizată din ambasadă, care era suspendată în aer pentru a preveni introducerea microfoanelor în pereți. I-a explicat tânărului ofițer că primise un semnal la felinarul stabilit și că trebuia luat mesajul lăsat în cutia moartă de scrisori.

Știau că putea fi o capcană. Jacob a pornit spre ușa apartamentului unde trebuia lăsat mesajul și a scos o cutie de chibrituri din spatele caloriferului. În acel moment, au

sărit pe el patru bărbați. În confuzia creată, a reușit să scape cutia de chibrituri. A fost dus într-un birou. Era diplomat american, a explicat el. Acest lucru i-a surprins pe anchetatori, care credeau că aveau de-a face cu o operațiune a britanicilor.[525] „Vreau să vă spun, în acest moment, că nu am văzut în viața mea materialul de pe birou“, a spus Jacob când i-au fost aduse în față obiecte „de spionaj, prin natura lor“ și o mărturisire pentru a fi semnată.[526] S-au uitat îndelung la el și le-a întors și el privirea, fixându-i timp de două minute. „Ei bine, cariera ta de rahat s-a terminat“, i-a spus unul dintre bărbați, într-un final.

Președintele Kennedy a fost informat a doua zi dimineață că Penkovski fusese deconspirat. Era evident că vorbise și că dezvăluise procedurile de semnalizare. KGB-ul hotărâse să se folosească de ele pentru a-i scoate din ascunzătoare pe ofițerii de informații occidentali, Montgomery, alături de alți 12 britanici și americani, fiind expulzat. Cei implicați în caz sunt în continuare nedumeriți: oare Penkovski le explicase că semnalul telefonic însemna începerea unui război și, cu toate acestea, rușii își asumaseră riscul? Sau nu le spusese ce înseamnă, cu speranța de a-și îndeplini în sfârșit dorința de a schimba lumea și, declanșând un război, să-i distrugă pe cei de la Moscova, care îi dejucaseră planurile?[527] „Știa că este terminat, dar s-a gândit că ar putea să distrugă și Uniunea Sovietică, în același timp“, mărturisea ulterior Bulik.[528]

Cum de le fusese prins omul? s-au întrebat membrii echipei. Dincolo de Atlantic, au ieșit la iveală tensiuni până atunci înăbușite. Nu ar fi trebuit niciodată să ne folosim de Wynne, au mârâit americanii, era un amator. Într-un memorandum, un oficial CIA a dat vina pe „o persoană infiltrată în guvernul britanic care i-a văzut pe Wynn [sic] și pe Penkovski împreună“.[529] Alții au început să se întrebe dacă mai era vreo cârtiță la Londra sau la Washington, încă vreun Philby. Trebuia să fi fost cineva sus-pus, deoarece operațiunea fusese un secret extrem de bine păstrat.

Exista o explicație mai rezonabilă. Rauri Chisholm mai lucrase și la Berlin. Alături de el, în stația MI6, lucra și George Blake. MI6 știa că fusese descoperit și că dosarul său era marcat „Sov Bloc Red“.[530] Descoperirea că americanii reușiseră să-l controleze pe Popov la Moscova stârnise tulburări profunde în cadrul KGB-ului, care începuse supravegherea preventivă a diplomaților. De asemenea, se observase că, uneori, și soțiile acestora erau implicate în activități clandestine, așa că se poate să fi început s-o fileze pe Janet. Au observat-o intrând în acele la apartamente în ianuarie și văzuseră un bărbat urmând-o, agitat.[531] Încă nu erau siguri cine era rusul, dar frecvența acestor întâlniri în locuri publice și faptul că acestea continuaseră după primele sugestii de compromitere au ușurat sarcina KGB-ului. Când Penkovski îi observase pe urmăritori, în data de 19 ianuarie, și hotărâse să întrerupă întâlnirile, era deja prea târziu. KGB-ul începuse o anchetă, care a dus la măsura supravegherii apartamentului lui Penkovski și a întâlnirilor sale cu Wynne.[532] A durat mai mult până să acționeze întrucât a trebuit să se stabilească sigur că nu era implicat într-o operațiune a GRU și întrucât știau că avea prieteni sus-puși. Instalaseră camere în apartamentul său. Scaunul i-a fost contaminat cu o otravă ca să ajungă la spital și, în acest timp, i-a fost percheziționat apartamentul.

Au descoperit un Minox și sisteme de criptare OTP folosite la descifrarea de mesaje transmise prin radio. A fost dus la interogatoriu. „Când și-a dat seama ce descoperiserăm și că puseserăm mâna pe el, Penkovski a realizat că nu avea cum să se justifice“, își amintea mai târziu un investigator. „A mărturisit că era agent al britanicilor.“ A fost dus să se întâlnească cu un oficial important și s-a ghemuit pe un scaun. „A intrat târșâindu-și picioarele“, își amintea oficialul. „Era moale, ca o cârpă udă atârnată de un cârlig.“[533] Folosirea soților Chisholm reprezentase un risc, toată lumea știa acest lucru, dar Shergy credea că nu prea aveau de ales. „Toți cei din ambasada britanică erau sub supraveghere“, își amintea mai târziu. „Jocul consta în a evita supravegherea.“[534] Operațiunea Penkovski fusese deopotrivă un succes și un eșec.

În aceeași noapte în care sunase telefonul lui Hugh Montgomery la Moscova, Greville Wynne se afla la un târg în Budapesta, abia ajuns de la Viena.[535] Mai târziu, avea să afirme că fusese într-o misiune de salvare îndrăzneață, în care trebuia să-și scoată prietenul din țară într-o rulotă cu fund fals. Nimeni altcineva implicat în caz nu știa nimic despre un asemenea plan bizar. În timp ce cobora treptele pavilionului expozițional, în lumina din ce în ce mai slabă a serii, și-a dat seama că maghiarii cu care băuse în ultimele două ore dispăruseră. Apăruseră, în schimb, patru oameni care se îndreptau spre el și cu toții aveau pălării de fetru identice.

– Domnule Veen? a întrebat un bărbat cu accent puternic.

– Da, eu sunt.

O mașină a oprit în dreptul lor. L-au prins de brațe. Portiera din spate s-a deschis și a fost împins înăuntru. A strigat la propriul șofer să-l ajute, dar era prea târziu, căci portiera și apoi un alt obiect contondent l-au lovit în cap. S-a trezit câteva clipe mai târziu, cu mâinile încătușate și cu sângele șiroindu-i pe față. A fost dus într-o cameră murdară.

– De ce ne spionezi? l-a întrebat un bărbat nebărbierit, cu un aer obosit.

– Nu știu despre ce vorbești.

Wynne a fost dezbrăcat și examinat fără menajamente. A doua zi de dimineață, se afla deja într-un avion militar sovietic cu destinația Moscova. „Presupun că James Bond ar fi scuipat o capsulă cu gaz (ascunsă în măsea), care i-ar fi doborât pe toți, mai puțin pe el, și apoi ar fi scăpat sărind cu o parașută ascunsă în fund. Dar regret să constat că serviciul de informații britanic stă mai prost decât Bond la capitolul ingeniozitate.“[536]

A fost dus în subsolul sediului KGB din Lubianka, un loc sumbru, în care se întâmplau lucruri la fel de sumbre. La interogatoriu, a susținut că este doar un om de afaceri. Poate că dăduse mai departe câteva bilete, a spus, dar nu avea idee ce conțineau acestea. L-au pus să asculte caseta cu conversația pe care o avusese la hotel cu Penkovski, despre care cei doi crezuseră că fusese acoperită de muzică. Și-a dat seama că are probleme.

În timp ce era mutat din celula în care stătea singur, a spus că fusese sigur că îl văzuse pe Penkovski prin vizorul ușii. „Stă nemișcat, cu capul plecat, ca un taur după ce rana pricinuită de suliță l-a slăbit.“[537]

Soția lui Wynne a venit în vizită pe 17 decembrie și i-a adus vitamine, ceai englezesc și țigări. Starea lui Wynne oscila între deprimare și agitație. Wynne a spus că văzuse toate dovezile și că nu se putea apăra. I-a cerut soției să încerce să ajungă la prim-ministru ca să-l implore să facă o înțelegere. „A spus că «spionajul britanic» îl vârâse în asta și că guvernul Majestății Sale trebuia să-l scoată de aici“, le va spune ea ulterior oficialilor. Soarta lui Wynne a dus la mari discuții în interiorul MI6, în privința faptului de a recurge la oameni de afaceri, și inevitabil a apărut întrebarea dacă acestora le fuseseră îndeajuns explicate riscurile unei astfel de activități.[538]

Pentru Wynne, jocul se terminase. Și nici nu fusese vorba de un joc. Iar oamenii de la Washington și de la Londra înțelegeau prețul pe care avea să-l plătească Penkovski. Șefii CIA și MI6 au discutat dacă să negocieze cu KGB-ul direct și să-l amenințe că aveau să-i trădeze secretele. Joe Bulik a făcut presiuni să fie luate măsuri. „Simt că îi suntem extrem de îndatorați“, scria într-un memoriu adresat CIA. „Faptul că nu luăm în calcul modalități și căi prin care să-i salvăm viața este o reflecție a unui nivel moral scăzut.“[539] Furia lui a crescut. „Nu i-a fost nimeni recunoscător“, spunea ulterior. „Era dispensabil. Un erou abandonat.“[540] Și, ani mai târziu, continua să-și exprime mânia față de britanici. „Marea lecție în cazul Penkovski este că nu trebuie să intri niciodată într-o operațiune comună cu un alt serviciu“, avea să afirme. „Prin definiție, operațiunile comune dublează riscul demascării. Diferențele dintre stilurile de operare a două servicii duc la confuzie, neînțelegeri și sporesc posibilitatea de compromitere a operațiunii.“[541]

Procesul a început în mai 1963. În sala de judecată era o căldură înăbușitoare. Wynne și Penkovski făcuseră repetiții ca să satisfacă mulțimea strânsă, care se arăta furioasă. Poate că Penkovski era un erou pentru CIA și MI6, dar, acasă, era considerat doar un alt trădător vrednic de dispreț, care își vânduse țara pentru niște tinichele occidentale. Wynne a ajuns primul pe banca acuzaților și s-a văzut că era vizibil îmbătrânit. Părul bogat, brunet, albise și îi fusese ras, mustățile încărunțiseră și ele; era numai piele și os și avea chipul brăzdat de riduri. A citit corect mare parte din scenariu, dar a creat ceva neplăceri abătându-se ocazional de la text. Fusese înșelat de propriii concetățeni să devină spion fără știința sa?, a fost întrebat. „Exact“, a spus, spre bucuria mulțimii. „Exact de aceea sunt acum aici.“[542]

Pentru Wynne, al cărui statut de cetățean britanic i-a garantat atenția opiniei publice internaționale, situația a fost mai ușoară. Veninul acuzării s-a revărsat asupra rusului. Ce-l împinsese spre o faptă atât de abominabilă? „Josnicia caracterului l-a adus pe banca acuzaților“, a sugerat procurorul. „Invidia, vanitatea, înclinația spre o viață fără griji, relațiile cu multe femei, decăderea morală, provocată în parte și de patima pentru băutură. Toate aceste pete pe moralitatea sa l-au subminat; a devenit un degenerat și apoi un trădător.“[543]

Penkovski a lucrat ca la carte. Decăderea sa morală provocată de alcoolism și de frustrarea legată de slujbă. „Am rătăcit calea, am ajuns pe marginea prăpastiei și am căzut“, a explicat pe un ton neutru, monoton. La această afirmație, mulțimea a amuțit. În sfârșit, setea de sânge a spectatorilor fusese potolită când au văzut cadavrul

ambulant defilând în fața lor. „Mi-am înșelat tovarășii și mi-am spus că totul e bine, dar, de fapt, totul era rău, în sufletul meu, în mintea mea, în acțiunile mele.“[544] Wynne a ascultat traducerea, cu căștile lipite de urechi.

Penkovski vorbise și este posibil să fi spus totul KGB-ului, în schimbul garantării siguranței familiei sale. Dar sovieticii au încercat să mușamalizeze impactul acțiunilor sale, precum și relațiile pe care le avea. De asemenea, au încercat să semene discordie între britanici și americani, pretinzând că, la Paris, americanii încercaseră să ia locul britanicilor. Când a povestit despre întâlnirea sa din parc cu Janet Chisholm, „l-am mângâiat pe copil pe obraz, pe cap și i-am spus: «Uite niște bomboane, mănâncă-le»“, mulțimea a scos „strigăte de indignare“ la ideea că un copil nevinovat fusese târât într-o asemenea situație degradantă.[545] A admis că purtase uniformă de colonel britanic și de colonel american. „Care ți-a plăcut mai mult?“, a fost întrebat cu dispreț.

„Nu m-am gândit care mi-a plăcut mai mult“, a răspuns el.[546]

La finalul procesului, Penkovski părea o epavă. Era nebărbierit și privirea îi rătăcea de colo-colo, de parcă ar fi căutat cu disperare o cale de scăpare. Dar nu au existat îndoieli în privința verdictului. „Oleg Vladimirovici Penkovski: vinovat de trădare față de patrie, condamnat la moarte prin împușcare.“ Mulțimea a chiuit încântată și a bătut din palme. Femeile s-au urcat pe bănci ca să vadă mai bine reacția trădătorului. Penkovski a păstrat tăcerea.[547] Wynne a fost condamnat la opt ani de închisoare. A fost dus din Moscova într-un loc izolat. A ajuns la sumbra închisoare Vladimir la amurg. Ploua cu găleata. I-a fost rasă mustața și a fost dus într-o celulă unde, în loc de toaletă, avea un vechi butoi de petrol. Au plătit și alții. Generalul Ivan Serov a fost degradat și demis din funcția de șef al serviciului de informații militare sovietic. Mareșalul Varențov, omul care îl privise ca un fiu pe Penkovski, a devenit general-maior și a fost dat afară din Comitetul Central. Este simplu de imaginat în ce fel se gândise retrospectiv la aniversarea celor 60 de ani.

Se crede că Penkovski a fost împușcat pe 16 mai 1963 și apoi incinerat. Soției sale, care nu avusese niciodată habar că este spion, i s-a înmânat, pur și simplu, un certificat de deces.[548] Există zvonuri, probabil neadevărate, că ar fi fost ars de viu de față cu alți ofițeri, pentru a da o lecție eventualilor trădători.

Poate că Penkovski nu a fost tocmai „Spionul care a salvat lumea“, după cum au pretins unii. Dar a ajutat mult la salvarea MI6 și CIA. Ambele organizații intraseră deja în derivă când a intrat pe ușa camerei 360. Blake tocmai fusese demascat ca fiind trădător al britanicilor, în vreme ce, cu numai câteva zile în urmă, CIA-ul întreprinsese catastrofala intervenție din Cuba, în Golful Porcilor, care, în cele din urmă, îl va costa pe Allen Dulles postul de director. Acțiunile maniacal-mesianice ale lui Penkovski au generat 10 000 de pagini de rapoarte, cuprinzând primele informații reale despre intențiile și capacitatea sovieticilor, atunci când Războiul Rece încă nu căpătase acel echilibru, în care exista amenințarea distrugerii reciproce și în care frica de dezechilibre în privința rachetelor și în care crize în zone precum Cuba, Congo și Berlin amenințau cu declanșarea unui război total. Penkovski le-a permis spionilor să le arate factorilor

de decizie că munca lor conta și că putea face diferența.

Deși s-a încheiat tragic, cazul Penkovski a reprezentat o rază de speranță pentru Serviciul Secret Britanic. După toate dezastrele și după trădările lui Blake și Philby, după toate frustrările provocate de Albania, țările baltice, de agenții morți și după întrebările din partea oficialilor de la Whitehall, se dăduse un semnal că putea, cel puțin pentru o vreme, controla cu succes un agent valoros, chiar și în cel mai dificil loc posibil, putând oferi informații cu adevărat valoroase. Acest caz nu le-a redat numai încrederea, ci, în același timp, a stabilit un etalon pentru noul profesionalism al Serviciului, reprezentând finalul erei Baronilor Tâlhari și a operațiunilor nebunești. Poate că mai exista o speranță de a scăpa de ororile trecutului.

Dick White voia un serviciu profesionist, unul care să nu se lanseze în mici războaie nesăbuite și în acte de bravură inutile, ci care obținea în tăcere și cu pricepere secrete, unul care putea lăsa deoparte trecutul. Shergy, omul timid, dar hotărât, era cel care avea să-i ofere ceea ce-și dorea. Luându-l pe Penkovski drept model, Shergy avea să creeze un nucleu în cadrul diviziei MI6 din Blocul Sovietic care, în deceniile următoare, își va croi drum spre vârful organizației, introducând concepte precum „nevoia de a ști“ și concentrându-se asupra culegerii riguroase de informații. Acești ofițeri aveau să fie cunoscuți drept „rasa superioară din Blocul Sovietic“, sintagmă folosită adesea de către colegii lor din alte divizii ale Serviciului, care se simțeau întru câtva ofensați de aroganța celor care se considerau elita.

Misiunea lui Shergy era să mai găsească și alți oameni asemenea lui Penkovski. Voia să identifice și să abordeze oficiali sovietici debusolați, care puteau rămâne pe loc ca să spioneze, mai degrabă decât să trimită agenți cu barca sau cu parașuta, ca în cel de-al Doilea Război Mondial. Acest lucru cerea o mentalitate și o pricepere cu totul diferite. Unul dintre tinerii ofițeri atrași în această subcultură a Serviciului era Gerry Warner. Nefiind niciodată un membru al acestui club select și întru câtva un personaj din exterior, deziluzia față de activitatea din Burma îl împinsese să renunțe. Într-o seară, chiar înainte de plecare, se afla în micul bar din subsolul sediului de pe Broadway al Serviciului. A auzit, din întâmplare, un comentariu rasist și jignitor și a obiectat cu glas tare.

– Cine ești? a întrebat bărbatul care spusese gluma.

– Tu cine ești? a răspuns Warner.

– Șeful personalului. Am dosarul tău pe birou. Vino la mine mâine, să stăm de vorbă.

Shergy și echipa din Blocul Sovietic studiau dosarele personalului, în căutare de tineri candidați potriviți pentru a controla agenți. Preferau oameni „curați“, care nu mai lucraseră în regiune și, deci, care aveau mai puține șanse să fie deconspirați de sovietici. Warner era unul dintre aceștia. Un altul era un tânăr ofițer, pe nume Colin McColl, care tocmai se întorsese din Laos. Asemenea lui Warner, intrase în serviciu după obișnuitul interviu cu amiralul Woodhouse, în care se făcuse aluzie la munca de spionaj, dar subiectul nu fusese abordat deschis (atrăgătoarea secretară a amiralului ademenise și ea câțiva candidați, convingându-i să se alăture Serviciului). După ce a învățat limba

poloneză de la un iugoslav excentric, care locuia pe o barcă în East London, Warner a fost trimis în Varșovia sub acoperire, ca atașat cultural. Acesta a fost unul dintre primele succese ale echipei lui Shergy.

Într-o zi, un tânăr polonez slab, cu părul rar, a intrat în Ambasada Marii Britanii de la Varșovia. Se numea Adam Kaczmarzyk, a explicat el, era operator de cifru în cartierul general al Pactului de la Varșovia și voia să ofere secrete. Agenții provocatori erau un lucru obișnuit, dar, de regulă, operatorii de cifru nu erau implantați, deoarece mesajele cifrate pe care le înmânau puteau fi rapid verificate de experții de la centru pentru a vedea dacă sunt autentice. În același timp, operatorii de cifru erau foarte apreciați întrucât aveau acces la toate informațiile secrete care circulau într-o ambasadă. Warner l-a dus pe ambasador la subsol, într-o încăpere securizată, pentru a-i spune că avea să pună la punct un plan operațional în vederea organizării de întâlniri cu potențialul agent. Ambasadorul, a cărui sarcină era să evalueze dacă beneficiile recrutării unui agent depășeau riscurile politice de a fi demascat, s-a declarat reticent. A doua zi de dimineață, Warner i-a arătat ceea ce acesta din urmă a presupus că ar fi ciorna unei telegrame. În ea, Warner afirma că ambasadorul își dăduse acordul. „Exact, m-am răzgândit“, a spus ambasadorul. Din fericire, așa era, telegrama fiindu-i deja trimisă lui Shergy. Warner explicase întotdeauna riscurile pe care și le asuma cel care devenea agent. „Întotdeauna îmi făceam într-o oarecare măsură griji dacă persoana căreia îi ceream să lucreze pentru guvernul britanic, pentru Majestatea Sa, era pe deplin conștientă de riscurile pe care și le asuma, dacă era suficient de matură să își dea seama ce voia să facă… Acesta era un lucru foarte serios. Era o relație cât se poate de intensă în care intrai și care ducea, desigur, la ceea ce eu cred este unul dintre principiile de bază ale funcționării unui serviciu secret, acela că prima îndatorire a oricărui ofițer al Serviciului față de agenții săi este siguranța acestora. Este primul dintre principiile de bază și, după aceea, restul merge de la sine.“[549] Însă nu toți agenții aveau să asculte.

Varșovia urma să fie principalul teren de încercare al vedetelor în ascensiune ale Serviciului, iar în echipa care va controla agentul pentru aproape trei ani se vor afla doi viitori adjuncți ai MI6 și un șef, Colin McColl. I-au dat operatorului, cu numele de cod Beneficiarul, un aparat foto Minox și s-au întâlnit, în mod regulat, cu el într-un apartament cu perdele groase din ambasada britanică (un mic drapel al Marii Britanii arborat la intrare era semnalul că putea intra).

Pentru a discuta cu el, foloseau un dispozitiv ciudat, cunoscut sub numele de „hush-a-phone“. Semăna cu un stetoscop adaptat și, la fiecare capăt, avea o mască pentru ascultat și vorbit. Cei doi discutau prin intermediul acestuia, pentru ca vorbele să nu le fie captate de dispozitivele de ascultare. Banii și distracția s-au dovedit a fi singura motivație a Beneficiarului. Cei de la MI6 au fost extrem de surprinși când au developat filmul din aparatul foto și au descoperit fotografii cu mesaje cifrate amestecate cu unele în care apărea „iubita“ sa dezbrăcată, și pe care a spus că dorea să le recupereze. A cheltuit enorm pe băutură, pe prostituate și cumpărându-și o mașină scumpă. În fața casei sale, se strângeau sticle goale de șampanie. Vecinii au început să observe. Faptul

că unui agent îi erau explicate riscurile nu îi tăia întotdeauna acestuia pofta de a-și mai asuma și altele. Într-o zi, le-a explicat că se gândea că ar fi fost o idee bună să abordeze un coleg, ca să-l atragă și pe el în cercul spionilor. Echipa a refuzat, dându-și seama că, dacă respectivul ar fi declinat oferta, probabil că totul s-ar fi terminat. Le-a spus că era prea târziu. Echipa trebuia să decidă dacă să se mai întâlnească cu agentul data viitoare, știind că era posibil să fi fost compromis. Și așa și era. Kaczmarzyk a fost arestat într-unul dintre restaurantele scumpe pe care începuse să le frecventeze, în august 1967. În același timp, un ofițer MI6 a fost arestat și el împreună cu secretara sa. Presa a anunțat că în geanta acesteia fuseseră găsite „documente și schițe secrete“. În apartamentul acesteia, poliția secretă a descoperit un exemplar cartonat din cel mai recent roman cu James Bond. Din nefericire, acea ediție includea, se pare, și niște hărți secrete, ascunse în coperta din spate. Poliția secretă a fost convinsă că erau hărți secrete adevărate, iar biata secretară a avut mult de suferit. După un proces de patru zile, Kaczmarzyk a fost condamnat la moarte și apoi împușcat de plutonul de execuție, într-o bază militară.[550]

Beneficiarul a avut o perioadă de glorie scurtă. Protejații lui Shergy din biroul responsabil cu Cehia aveau, de mult timp, un agent cu numele de cod Eliberatul, care, până la urmă, va ajunge maior în Serviciul de Securitate ceh, StB. Numele real al Eliberatului era Miloslav Kroča. Își începuse cariera vânând sabotorii din industrie înainte să meargă la Moscova să fie pregătit de KGB. Cariera sa, asemenea celei a lui Penkovski, lâncezise, în parte din motive personale. O amantă pe care și-o făcuse la Moscova i-a dus divorțul, o pată pe dosar și dificultăți materiale. La începutul anilor 1960, a reușit să obțină o avansare participând la operațiuni împotriva britanicilor. Cam la aceeași vreme, a început să spioneze pentru Serviciul Secret Britanic. Racolarea unui ofițer de informații din tabăra adversă cu o asemenea funcție era o lovitură de proporții în materie de contraspionaj. Eliberatul cunoștea toate detaliile operațiunilor împotriva britanicilor și avea acces la documente cehe. Cariera sa a înflorit cu ajutorul MI6. Sănătatea șubredă, poate o consecință a stresului vieții duble, l-a marcat de-a lungul anilor și, în final, a murit în urma unui atac de cord. Numai atunci i-a fost descoperită trădarea, în primăvara anului 1976. În vreme ce Beneficiarul avusese o doză de nebunie și fusese nesăbuit, Eliberatul era cerebral și precaut și a rezistat mult mai mult. Dat fiind că Eliberatul a murit subit, anchetatorii cehi nu au aflat niciodată întreaga amploare a trădării lui. Dosarele lor de investigație dezvăluie că nu știau când începuse să spioneze pentru britanici; cu siguranță, până în 1969, dar erau întrebări dacă nu cumva încă din 1962. Însă au reușit să stabilească identitatea ofițerului MI6 care îl controla în acel moment. Richard Dearlove a fost văzut în mai multe locuri așteptând să se întâlnească cu Kroča, înainte să își dea seama că acesta murise. Anchetatorii cehi au stabilit că Dearlove, căruia i-au dat numele de cod „David II“, organizase întâlniri și la Praga, și într-o pădure din afara orașului. StB-ul a căutat mult locurile în care Eliberatul putea să fi ascuns banii primiți de la britanici, mister dezlegat numai cu ajutorul MI6 după încheierea Războiului Rece.[551] Succesele Beneficiarului și ale Eliberatului aveau să ajute la lansarea unor cariere. Oamenii din interior spuneau că, în acei ani, s-au mai

înregistrat și alte operațiuni de succes care au rămas secrete, nu în ultimul rând datorită faptului că, spre deosebire de cei doi, ceilalți agenți au scăpat cu viață. Aceste cazuri vor fi vitale pentru Shergy în lupta începută în interiorul organizației împotriva celor care încă vedeau năluca lui Philby și a altor cârtițe bântuind încă Serviciul.

Și CIA-ul trăgea învățăminte de pe urma lui Penkovski. „Cine sunt oamenii care visează la putere și la glorie și, care, nu numai din cauză că aceste vise le sunt spulberate, dar poate chiar și pentru că au fost ridiculizați în viața de zi cu zi, devin atât de furioși încât întorc spatele familiei, prietenilor și națiunii lor?“ Această întrebare le-a fost pusă de către un ofițer CIA colegilor săi, la scurt timp după cazul Penkovski. „Singura observație evidentă este că uriașul act al dezertării, al înșelării, al trădării este aproape invariabil actul unei personalități deformate, neadaptate emoțional“, continua ofițerul. „Este alimentat de o frică, o ură și o suferință profundă sau de o sete obsedantă de răzbunare, care depășește cu mult în intensitate sentimentele unei persoane normale, bine integrate și adaptate… o persoană normală, matură, sănătoasă din punct de vedere emoțional, cu valori etice, naționale, culturale, sociale și familiale profunde, pur și simplu, nu face așa ceva.“[552]

Ce l-a determinat pe un om ca Penkovski să-și asume asemenea riscuri nebunești? Dezechilibrul unor asemenea spioni, spunea ofițerul CIA, se reflecta în propria lui experiență de lucru cu agenți.

> Cu toții au fost personalități solitare… [care] au dovedit serioase probleme de comportament, precum alcoolismul, apetitul sexual exacerbat, în cazul bărbaților, depresia patologică, un tipar psihopatologic de un fel sau altul, fuga de responsabilitățile de adult… Nu este o exagerare să afirmăm că nimeni nu se poate considera ofițer la operațiuni sovietice până nu a trecut prin sordida experiență de a ține capul „prietenului“ său sovietic în timp ce vomită în chiuvetă, după ce a băut alcool cinci zile la rând.

Un fost angajat MI6, acum pensionar, îi dă dreptate. „Majoritatea agenților erau oameni deloc plăcuți. Jumătate dintre ei erau niște personaje îngrozitoare, cu care nu ai vrea să petreci prea mult timp. Era o relație foarte ciudată, pentru că te întâlneai în vreo pădure, îți dădea un aparat de fotografiat Minox și începea să-ți povestească viața lui.“

„Oamenii normali nu sunt trădători“, declarase, la un moment dat, Dick White. O strategie recomandată a CIA-ului era aceea de a căuta „elemente marginale, instabile emoțional, imature și cu tulburări“, care voiau să se răzbune pentru ofense reale sau închipuite. Trebuiau verificați ascultând telefoanele, bârfele soțiilor și căutând mici semne de iritare și de invidie profesională sau personală la evenimentele sociale. Aceste iritări puteau fi chiar încurajate de un ofițer care se apropia de persoană, evitând, în același timp, polemicile și propaganda politică. O cale ar fi fost studierea reacției la o întrebare atent strecurată despre felul în care se avansa în ierarhia militară sovietică. Scopul contactului era „să trezească resentimente și anxietăți, să insufle idei, să pozeze în prieten compătimitor… Procesul este acela de a direcționa vina pentru marea insatisfacție personală asupra regimului.“ Într-o notă finală, ofițerul mai sugerează, în același timp, căutarea „vulnerabilităților unice ale vârstei mijlocii… Perioada din viață, începând cu aproximativ 37 de ani, prezintă caracteristici precum divorțul, dispariția, alcoolismul, infidelitatea, sinuciderea, sustragerea de fonduri… deoarece este o

perioadă în care bărbații își fac bilanțul propriei vieți“, iar adesea rezultatul este „traumatizant până la extrem“. „Nimeni nu a defectat vreodată pentru că era fericit“, concluziona un psiholog al CIA după ce studiase dosarele, inclusiv pe cel al lui Penkovski.[553]

Majoritatea spionilor controlați de Marea Britanie și de SUA în timpul Războiului Rece erau mai degrabă dintre aceia care se oferiseră să spioneze, precum Penkovski, și nu erau rezultatul unei cultivări atente. Dar existau încă speranțe că spionii puteau fi recrutați printr-o pregătire atentă, care putea apoi provoca o abordare. „În mod ideal, trebuie să cunoști persoana dinainte, ca să fi cultivat deja un fel de încredere, și ai mai mari șanse să accepte dacă ai făcut acest lucru“, dezvăluie Colin McColl. „Abordarea fără pregătire anterioară este foarte, foarte riscantă. Dar poate da rezultate.“[554]

CIA-ul a adoptat o atitudine deosebit de agresivă, încercând să procure cât mai multe surse posibil, de vreme ce britanicii erau mai selectivi, deși priveau lucrurile în același fel. Însă, ofițerii de informații din ambele servicii făceau un pas înapoi când venea vorba de abordarea unor oficiali sovietici. Teama avea legătură cu trădarea din interior. Imediat după capturarea lui Penkovski, nimeni nu a știut în ce fel, din ce motiv lucrurile merseseră prost sau cine fusese de vină. Se temeau de tot ce era mai rău. Otrava răspândită în sistem de Philby și de Blake pătrundea adânc și provoca paranoia. Neîncrederea nu se manifesta numai între Marea Britanie și Statele Unite, dar și în interiorul fiecărui serviciu. Dacă un agent nou racolat era deconspirat de un trădător? Sau dacă un agent nou era, de fapt, implantat de către KGB ca parte dintr-un plan diabolic, cu complicitatea cuiva din interior? O asemenea frică putea fi paralizantă și efectele ei erau pe cale să afecteze chiar inima Serviciului. Se apropia epoca vânătorii de cârtițe.

423 Întâlnirea #1 Londra, 20 aprilie 1961, transcriere desecretizată de către CIA și disponibilă la adresa www.cia.gov

424 Clarence Ashley, *CIA Spymaster*, Pelican, Gretna, 2004, p. 110

425 Jerrold L. Schecter și Peter S. Deriabin, *The Spy Who Saved the World*, Macmillan, New York, 1992, p. 20

426 „Reported Provocation Attempt“, comunicat desecretizat al CIA, 30 decembrie 1960, disponibil la adresa www.cia.gov

427 Greville Wynne, *Wynne and Penkovsky*, Corgi, Londra, 1984, p. 27. Omul MI6 este numit Franks, în Schecter și Deriabin, *The Spy Who Saved the World.*

428 Wynne a scris mai multe cărți despre viața sa, dar, de departe, cea mai relevantă relatare a fost făcută într-un interviu cu Anthony Clare, *In the Psychiatrist's Chair*, BBC Radio 4, Muzeul Imperial al Războiului 16196

429 Citat în Schecter și Deriabin, *The Spy Who Saved the World*, p. 311

430 Arhivele Naționale FO 181/1155

431 Wynne, *Wynne and Penkovsky*, p. 27

432 Ashley, *CIA Spymaster*, pp. 150–151

433 Wynne, *Wynne and Penkovsky* , p. 68

434 Ashley, *CIA Spymaster*, p. 151

435 Tom Bower, *The Perfect English Spy*, Heinemann, Londra, 1995, p. 274

436 Arhivele Naționale WO 208/3465

437 Peter Hennessy, *Having It So Good*, Penguin, Londra, 2006, p. 318
438 John le Carré, *Tinker, Tailor, Soldier, Spy*, Sceptre, Londra, 2009, p. 228
439 *Blake: The Confession*, BBC Radio 4, 1 august 2009
440 *Ibid.*; Bower, *Perfect English Spy* , pp. 264–265
441 George Blake, *No Other Choice*, Jonathan Cape, Londra, 1990, p. 198
442 Printre cei aflați în Congo care își amintesc că au decodificat telegrama se afla și Daphne Park.
443 Bill Harvey citat în Bower, *Perfect English Spy*, p. 269
444 Schecter și Deriabin, *The Spy Who Saved the World*, p. 44
445 Întâlnirea #1
446 Acest citat este din Întâlnirea #2, p. 20
447 Întâlnirea #1 și Întâlnirea #2, p. 1
448 Huw Dylan, „Britain and the Missile Gap“, *Intelligence and National Security*, volumul 23, decembrie 2008
449 John Limond Hart, *The CIA's Russians*, Naval Institute Press, Annapolis, 2003, p. 88
450 Schecter și Deriabin, *The Spy Who Saved the World*, p. 94
451 Operațiunea Penkovski, Părțile 3 și 4, Casete 22 octombrie 1966, desecretizate de către CIA și disponibile la www.cia.gov
452 *Ibid.*
453 Întâlnirea #4, 23 aprilie 1961
454 Ashley, *CIA Spymaster*, p. 191
455 Întâlnirea #1, p. 22
456 Întâlnirea #5, 24 aprilie 1961
457 Profesorul Stephen Kotkin, „Soviet Capitulation“, prelegere la London School of Economics, 20 mai 2010
458 Întâlnirea #5
459 Întâlnirea #7
460 Întâlnirea #12
461 Întâlnirea #13
462 Bower, *Perfect English Spy*, p. 272
463 *Ibid.*, p. 275
464 Faptul că acest lucru nu mai fusese făcut până atunci a fost menționat de către șeful stației MI6, Gervase Cowell, în „The Role of the Intelligence Services in the Second World War“, seminar din data de 9 noiembrie 1994, Institute of Contemporary British History, 2003, http://www.ccbh.ac.uk/witness_intelligence_index.php, p. 45
465 Interviu cu baroana Park
466 „Baroness Park of Monmouth: Lives Remembered“, *The Times*, 3 aprilie 2010
467 Ashley, *CIA Spymaster*, p. 197
468 Operațiunea Penkovski, Părțile 3 și 4, Casete 22 octombrie 1966
469 Întâlnirea #16
470 Schecter și Deriabin, *The Spy Who Saved the World*, p. 175
471 *Ibid.*, p. 178
472 Necrologul lui Janet Chisholm, *Daily Telegraph*, 6 august 2004
473 Gordon Barrass, *The Great Cold War*, Stanford University Press, Stanford, 2009, p. 132
474 Christopher Moran, „Fleming and CIA Director Allen Dulles“ în Robert G. Weiner, B. Lynn Whitfield și Jack Becker (editori), *James Bond and Popular Culture*, Cambridge Schools Publishing, Newcastle upon Tyne, 2010; Andrew Lycett, *Ian Fleming*, Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1995, pp. 383 și 367
475 http://www.jfklibrary.org/Historical+Resources/Archives/Reference+Desk/Speeches/JFK/003POF03BerlinCrisis725196

476 ASSESSMENT OF [BLANK], 13 iulie 1961, desecretizat și disponibil la www.cia.gov
477 Richard Deacon, *C: A Biography of Sir Maurice Oldfield*, Macdonald, Londra, 1984, p. 131
478 Întâlnirea #15
479 Ashley, *CIA Spymaster*, p. 224
480 Întâlnirea #19
481 Operațiunea Penkovski, Părțile 3 și 4, Casete 22 octombrie 1966
482 *Ibid.*
483 Hart, *CIA's Russians*, p. 99
484 Schecter și Deriabin, *The Spy Who Saved the World*, p. 217
485 Bower, *Perfect English Spy*, pp. 272 și 277
486 Wynne, *Wynne and Penkovsky*, p. 128 și 131
487 *Ibid.*, p. 76
488 Schecter și Deriabin, *The Spy Who Saved the World*, p. 221; Wynne, *Wynne and Penkovsky*, p. 140
489 Operațiunea Penkovski, Părțile 3 și 4, Casete 22 octombrie 1966
490 Vezi Capitolul 7
491 Operațiunea Penkovski, Părțile 3 și 4, Casete 22 octombrie 1966
492 Ashley, *CIA Spymaster*, p. 212
493 *Ibid.*, p. 211
494 *Ibid.*, p. 212; Schecter și Deriabin, *The Spy Who Saved the World*, p. 262
495 Vezi, de exemplu, Întâlnirea #4, p. 6
496 Întâlnirea #15, p. 5
497 Întâlnirea #35
498 Schecter și Deriabin, *The Spy Who Saved the World*, p. 257. Wynne avea să primească 213 700 de dolari de la CIA și MI6 după eliberarea din închisoare.
499 În transcriere, există o notă cu următorul text: „Nu există vreo îndoială că subiectul, și cu voie, și fără voie, poate fi foarte solicitant în solicitările sale deseori capricioase, iar lucrul cu el, în cazul tuturor celor implicați, necesită o mare răbdare, deși înțelegerea nu este întotdeauna posibilă." Pare să se facă referire la Wynne, deși s-ar putea face în același timp referire și la Penkovski.
500 Întâlnirea #36
501 Peter Hennessy, *The Secret State*, Penguin, Londra, 2002, pp. 6–7
502 Michael Herman citat în *ibid.*, p. 12
503 Arhivele Naționale CAB 159/34, Minute ale întâlnirii din 29 septembrie 1960
504 Întâlnirea #37
505 Întâlnirile #1 și #33 includ discuții
506 Întâlnirea #33
507 Bower, *Perfect English Spy*, p. 281
508 Memorandum din arhivă, 11 ianuarie 1962 (datat greșit, în partea de sus a paginii, 1961), desecretizat și disponibil la www.cia.gov
509 A se vedea, de exemplu, nota CIA „Discussion between SR/COP, CSR/9, DCSR/9, (spațiu) Re: SR/COP's European Trip February", 6 februarie 1962
510 Schecter și Deriabin, *The Spy Who Saved the World*, p. 292
511 Bower, *Perfect English Spy*, pp. 398–399
512 Traducerea scrisorii datate 10 aprilie 1962, desecretizată de către CIA și disponibilă la www.cia.gov
513 Gervase Cowell în „The Role of the Intelligence Services in the Second World War" seminar, p. 45
514 *Ibid.*

515 *Ibid.*
516 Hart, *CIA's Russians*, p. 119
517 *Ibid.*
518 A se vedea, de exemplu, Întâlnirea #11, 1 mai 1961
519 Dino Brugioni, *Eyeball to Eyeball*, Random House, New York, 1992
520 Schecter și Deriabin, *The Spy Who Saved the World*, pp. 334–336
521 *Ibid.*, p. 336
522 Len Scott, „Espionage and the Cold War: Oleg Penkovsky and the Cuban Missile Crisis", *Intelligence and National Security*, vol. 14, no. 3, Autumn 1999
523 *Profession of Intelligence*, BBC Radio 4, 23 august 1981
524 Hennessy, *Secret State*, p. 44
525 Schecter și Deriabin, *The Spy Who Saved the World*, p. 341
526 Caseta nr. 4, vineri după-amiază, 9 noiembrie 1962, desecretizată de către CIA și disponibilă la www.cia.gov
527 Ashley, *CIA Spymaster*, p. 234
528 Joe Bulik într-un interviu din anul 1998, publicat pe site-ul Arhivei Securității Naționale, Universitatea George Washington
529 Memorandumul cazului Penkovski, 16 iunie 1963, desecretizat de către CIA și disponibil la www.cia.gov
530 Bower, *Perfect English Spy*, p. 278
531 Schecter și Deriabin, *The Spy Who Saved the World*, p. 409
532 Christopher Andrew și Oleg Gordievsky, *KGB: The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, Hodder & Stoughton, Londra, 1990, pp. 393–394
533 *Fatal Encounter*, BBC TV, 1991
534 Schecter și Deriabin, *The Spy who Saved the World*, p. 410
535 2 noiembrie 1962, de la Wynne, *Wynne and Penkovsky*, p. 9
536 *Ibid.*, p. 13
537 *Ibid.*, p. 41
538 Arhivele Naționale FO 181/1155; informații confidențiale
539 Memorandum pentru șeful diviziei Cercetări Speciale de la Joe Bulik, 10 mai 1963, desecretizat de către CIA și disponibil la www.cia.gov
540 Bower, *Perfect English Spy*, p. 286
541 Schecter și Deriabin, *The Spy Who Saved the World*, p. 35
542 *Ibid.*, p. 361
543 Frank Gibney (editor), *The Penkovsky Papers*, Collins, Londra, 1965, p. 283
544 *Ibid.*, p. 110
545 Schecter și Deriabin, *The Spy Who Saved the World*, p. 356
546 *Ibid.*, p. 358
547 Gibney (editor), *Penkovsky Papers*, p. 125
548 Schecter și Deriabin, *The Spy Who Saved the World*, p. 414
549 Interviu cu sir Gerry Warner pentru BBC Radio 4, 2009
550 S-jak SZPIEG Cazul operatorului radio Adam Kaczmarzyk, documentar de la televiziunea poloneză, 2004; *The Times*, 10 ianuarie 1969 și 8 august 1967 și alte informații confidențiale
551 Detaliile din cazul Eliberatul și rolul lui Dearlove provin din arhivele cehe și prin efortul lui Prokop Tomek. Chestiunea plăților către Eliberatul este tratată în Capitolul 9
552 Martin L. Brabourne, „More on the Recruitment of Soviets", *Studies in Intelligence*, vol. 9, iarna 1965, inițial secretizat, desecretizat și disponibil la www.cia.gov

553 Wilhelm Marbes, „The Psychology of Treason“, în H. Bradford Westerfield (editor), *Inside CIA's Private World*, Yale University Press, New Haven, 1995, p. 71

554 Interviu cu sir Colin McColl pentru BBC Radio 4, 2009

CAPITOLUL 5
UN PUSTIU DE OGLINZI

Pe Anatoli Golițîn l-au cuprins sudori reci când un coleg l-a anunțat că tot personalul rezidenței KGB de la Helsinki avea să fie percheziționat.[555] Era vineri seara în capitala finlandeză și toată lumea voia să ajungă acasă. Însă o telegramă secretă dispăruse. Telegrama nu era la Golițîn, dar acesta avea zeci de alte documente secrete strecurate pe furiș în buzunarul interior. Telegrama lipsă a fost găsită. Golițîn, un bărbat scund, voinic, cu părul negru și o privire pătrunzătoare, a ieșit liniștit în seara întunecoasă și rece din capitala finlandeză, ale cărei străzi erau acoperite de un strat gros de zăpadă. Era mijlocul lunii decembrie 1961.

Aranjase să se întâlnească cu soția și fiica sa într-un parc. Când taxiul a oprit, acestea nu erau pe nicăieri. Oare se răzgândise? Cu trei luni în urmă, începuse să planifice ziua aceasta și o întrebase pe Svetlana dacă voia să i se alăture. Aceasta înlemnise de uimire și fusese nesigură. Dar acceptase să-l urmeze împreună cu fiica lor, Tania. Golițîn s-a întors în apartamentul său, soția și fiica așteptându-l acolo, parcă nevenindu-le să creadă ce erau pe cale să facă.

Ofițerul KGB a sunat la un număr din oraș. A răspuns un bărbat, dar Golițîn a închis fără să spună un cuvânt. Acum știa că americanul era acasă. Golițîn îl întâlnise pe Frank Friberg la o recepție diplomatică și hotărâse că trebuie să fi fost de la CIA. Finlanda se afla la granița sovietică și era un punct nordic important pentru spionii ambelor tabere. Golițîn a luat câteva fotografii și păpușa preferată a Taniei, apoi a ieșit cu familia, spunându-i fiicei sale că mergeau la o petrecere.

Drumul de 15 minute cu taxiul spre suburbia de lux Westland i s-a părut ofițerului KGB cea mai lungă din viața sa. El, soția și fiica sa păstrau tăcerea, pierduți în propriile gânduri despre cei pe care îi lăsau în urmă. Dacă Friberg venise de când răspunsese la telefon, atunci Golițîn știa că trebuia să încerce din nou în weekend, iar riscurile creșteau cu fiecare clipă. Când a sunat la ușă lui Friberg, a urmat un moment agonizant de așteptare, urmat de un sentiment copleșitor de ușurare, când s-a deschis ușa.

Frank Friberg tocmai se bărbierise și se pregătea să meargă la o petrecere când a auzit soneria. Nu l-a recunoscut pe bărbatul de la ușa sa, a fost doar surprins.[556]

– Știți cine sunt? a întrebat Golițîn, care purta cu o haină groasă și o căciulă de blană.

– Nu, a răspuns Friberg.

– Sunt viceconsulul sovietic Anatoli Klimov, a spus Golițîn, folosindu-se de numele conspirativ pe care îl avea în Finlanda.

În sfârșit, americanul a înțeles.

– Știm că sunteți de la KGB, a spus Friberg.

Rusul vorbea foarte puțin engleză, cu un accent puternic. Golițîn repeta încontinuu un cuvânt care lui Friberg îi părea a fi „azul“. Numai după ce întreaga familie a intrat și Golițîn l-a scris, și-a dat seama că voia să spună „azil“.

Speranța lui Frank Friberg de a avea o seară liniștită se dusese pe apa sâmbetei și, în

seara aceea, la Helsinki, serviciile de informații britanic și american s-au trezit pe un butoi cu pulbere. Rusul voinic era ca una dintre bombele atomice pe care le visase Penkovski, compacte și gata să explodeze în capitala inamică. Efectele secundare se resimt și astăzi. Povestea sa avea să vorbească despre conspirații sumbre aflate în spatele morții unor lideri politici de pe ambele maluri ale Atlanticului și avea să se rostogolească pe coridoarele MI6 și CIA ca o avalanșă, aproape sufocându-le pe amândouă.

La Viena, la începutul anilor 1950, Golițîn fusese nominalizat de defectorul Piotr Deriabin ca o posibilă țintă a CIA, pentru că părea altfel decât colegii săi ofițeri. Potrivit relatărilor lui Golițîn, pierderea loialității avea motivații politice, în cazul său, și se produsese în 1956, când crimele lui Stalin fuseseră scoase la iveală de către succesorul său, Hrușciov. A crezut că era prea puțin, prea târziu și fără rost, și a crezut cu tărie că Partidul, nu numai Stalin, era responsabil pentru ceea ce se întâmplase. Strategia pe care a spus că se hotărâse să o urmeze pentru a-și maximiza, până la urmă, utilitatea față de Occident era inteligentă, dar, în același timp, s-a dovedit a fi riscantă. Avea să strângă cât de multe informații prețioase până când se simțea pregătit să facă pasul și apoi să se folosească de ele pentru a-și spori valoarea în ochii Occidentului. La finele anilor 1950, a urmat cursurile unei academii și și-a asumat riscul de a alege ca subiect al tezei „Prevenirea actelor de trădare și a defectărilor în rândul membrilor organizațiilor oficiale, al delegațiilor aflate în vizită și al grupurilor de turiști în străinătate“. Ceea ce i-a permis să afle cum erau prinși cel mai adesea oamenii care făceau exact ceea ce spera el să ajungă să facă. De asemenea, a lucrat în divizia NATO a KGB-ului, prilej cu care a privit și a ascultat. A înțeles că defectorii erau evaluați cu strictețe, așa că a reținut fiecare bârfă, fiecare dosar pe care l-a citit, fiecare zvon pe care l-a auzit, conștient că fiecare dintre datele acestea avea să îl facă mai important pentru Occident.

În locuința lui Friberg, Golițîn se simțea extrem de neliniștit, se temea să nu fie descoperit. I-a spus tipului de la CIA că voia să iasă din țară în noaptea aceea. La ora 20:15, un avion pleca spre Stockholm și dorea să fie în el. Friberg i-a telefonat unuia dintre ofițeri, care a venit repede să le ia pașapoartele și să se ocupe de vize și de călătoria spre New York. După ce au părăsit locuința, Golițîn s-a dus pe aleea casei lui Friberg și a scos un pachet cu zeci de documente pe care îl îngropase în zăpadă chiar înainte să sune la ușă.[557]

Au ajuns la aeroport cu mai puțin de o jumătate de oră înainte ca avionul să decoleze. „Am reușit. Acum suntem în siguranță!“, i-a spus Golițîn Svetlanei. Însă se grăbise. Defectorul speriat urma să aibă parte de o călătorie menită să-i strecoare frica în suflet. Când a ajuns la Stockholm, Golițîn a spus că nu vrea să ia următorul avion, deoarece venea de la Helsinki și se temea să nu fi fost urmărit. Friberg le-a procurat locuri într-un avion al armatei americane, dar avionul nu era presurizat și Tania a început să se simtă rău. Apoi au ajuns la Frankfurt pentru un zbor prin Londra. La Londra, a existat o alertă cu bombă. Golițîn spune că ceruse să fie verificate bagajele tuturor pasagerilor care luaseră avionul în Londra, în cazul în care îl urmărise KGB-

ul.[558] Până să plece avionul de la Londra, New Yorkul a fost acoperit de ceață, așa că avionul a fost redirecționat spre Bermude. De acolo, într-un final, Golițîn a pornit spre Statele Unite. În total, le-a luat patru zile să ajungă la Washington. Pe durata lungii și dificilei călătorii, Friberg constatase că Golițîn era neliniștit și uneori confunda nume sau locuri. În ciuda afirmațiilor lui Golițîn că dezertarea sa era de natură ideologică și că medita la aceasta de cinci ani, mai târziu, Friberg a afirmat că el credea că acest lucru se întâmplase numai de vreun an.[559] Angajatul CIA spunea că, după părerea lui, asta se datora unui conflict cu rezidentul KGB din Helsinki, pentru că Golițîn spusese că defectarea sa avea să-i dea o lecție după disputa pe care o avuseseră și ca urmare a căreia primise o evaluare negativă care ar fi putut duce la retrogradare. Însă, pe drum, Golițîn începuse să furnizeze și unele dintre secretele pe care le strânsese. Un oficial finlandez era agent de influență al KGB-ului, a explicat el, oferind astfel primele informații importante. Detaliile pe care le-a oferit în acele prime zile aveau să fie suficiente pentru a dovedi că era într-adevăr un defector, și nu un agent implantat. Și, de asemenea, a furnizat primele elemente ale unei adevărate bombe. A explicat că unul dintre motivele pentru care era așa de neliniștit era că KGB-ul pătrunsese în organizația lui Friberg, în CIA. În Germania, aveau un agent cu numele de cod „Sașa“.

La Washington, va începe vânarea trădătorului. Existența acestuia putea explica faptul că Popov și Penkovski fuseseră prinși, precum și toate celelalte dezastre recente. Se știa că, în Marea Britanie și în Germania, existaseră infiltrări la nivel înalt. De ce nu și în America? Informațiile lui Golițîn erau interesante, dar vagi. Cârtița era de origine slavă și fusese în Germania. Numele de cod era „Sașa“, iar numele adevărat începea cu K. Atât le putea spune.

În mod clar, colaborarea cu Golițîn avea să fie dificilă. A solicitat o întâlnire cu președintele sau cu directorul FBI (într-un final, s-a întâlnit cu procurorul general Robert Kennedy). George Kisevalter, fostul controlor al lui Penkovski și al lui Popov, care fusese inițial desemnat să se ocupe de Golițîn, l-a considerat obositor, și relația lor s-a deteriorat rapid. Golițîn strânsese sute și sute de informații, unele din dosare, altele din conversații. Uneori, acestea se suprapuneau și trimiteau la aceeași persoană, alteori erau frustrant de vagi. Cernerea lor, dat fiind că miza era atât de mare, a produs haos.

Relația lui Golițîn cu primii controlori ai CIA-ului s-a deteriorat până la finele anului 1962, dar ideile sale aveau să-și găsească refugiu în brațele deschise și în mintea la fel de deschisă a lui James Jesus Angleton. De când prietenul său Kim Philby plecase de la Washington, Angleton urcase în ierarhia CIA-ului, devenind șeful serviciului de contraspionaj în 1954. Contraspionajul constituie o disciplină specializată, al cărei scop îl constituie înțelegerea și neutralizarea serviciului de informații al unui adversar. În parte, activitatea acestuia constă în prinderea spionilor – vânătoarea unor oameni precum Blake sau Philby, care trădează din interior. Dar este mai mult de atât. Este vorba de lumea în care spionii se războiesc cu alți spioni – lumea agenților dubli și tripli – și este nevoie de o minte special croită pentru a înțelege complexitatea amețitoare a trucurilor și a jocurilor pe care un inamic șiret le poate folosi împotriva ta, pentru

reperarea agenților falși pe care i-ar putea infiltra ca să furnizeze informații false. Asta presupune să verifici agenții pe care îi racolează alți colegi și să te asiguri că sunt în regulă, uneori spre nemulțumirea celor care îi controlează și care se poate să fi investit masiv în ei. Mai implică și atacarea adversarului într-o partidă de șah în care toate mutările sunt prudente, intuirea intențiilor și infiltrarea în operațiunile sale, subminarea lor din interior și inducerea în eroare. Serviciul britanic de informații reușise să facă acest lucru, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, cu Sistemul Double-Cross, în cadrul căruia spionii germani care debarcau în Marea Britanie erau convertiți, pentru a furniza informații false superiorilor lor. Philby făcuse ceva similar, deși la o scară mai mică, în calitate de agent infiltrat în timpul operațiunilor anglo-americane din Albania, Europa de Est și Uniunea Sovietică. Pătrunzând în serviciul adversarului, știi ce știe și acesta, distrugând dintr-o mișcare valoarea tuturor informațiilor secrete pe care le-a strâns, ceea ce-ți permite să-l induci în eroare. Aceasta era lumea lui Angleton.

Pentru practicanții lor, contrainformațiile reprezentau o artă complexă, elaborată, implicând gestionarea cu suplețe a confuziilor și ambiguităților, reconstituirea unor evenimente din frânturi, muncă amintind de aceea a unui arheolog. Poate că nu era o coincidență faptul că istoria medievală era pasiunea scepticului Maurice Oldfield, care avea să devină șeful serviciului de contrainformații al MI6. Când fusese la Washington, CIA-ul crezuse că Oldfield, bărbatul corpolent și taciturn, cu ochelari mari, fusese special inventat ca să contrabalanseze imaginea deja caricaturală a agenților secreți britanici de tip James Bond. Oldfield nu-i avea la inimă pe angajații agresivi ai serviciului de operațiuni speciale, din cauza impactului pe care-l aveau aceștia asupra planurilor sale grijuliu concepute pentru strângerea de informații.[560] Oldfield nu a fost, după cum au crezut unii, modelul pentru personajul lui John le Carré, eruditul șef al serviciului de contrainformații George Smiley, deși există asemănări (istoria medievală era și pasiunea profesorului de la Oxford care fusese adevărata sursă de inspirație pentru Smiley).[561] În discreta lume a contrainformațiilor, ca și în cazul istoriei medievale, adevărul era adesea inaccesibil și din această cauză izbucneau disputele, uneori aprinse, în legătură cu semnificația fiecărui fragment, din moment ce aveau să se realizeze interpretări întregi pe baza acelor mici fărâme. Activitatea în cadrul departamentului de contrainformații necesita o minte înclinată spre suspiciune și îți puteai întotdeauna depăși colegii arătând că, din punct de vedere intelectual, erai capabil să bănuiești lucruri și mai nebunești decât ei. Câțiva au remarcat că nu puteai să lucrezi prea mult timp la departamentul de contrainformații. Îți afecta creierul și vedeai umbre peste tot.

Năluca lui Kim Philby bântuia coridoarele CIA și ale MI6. Angleton fusese definitiv marcat de experiența trădării unui om în care avusese încredere totală. „Cred că a avut un efect devastator asupra lui Angleton“, afirmă un fost coleg din CIA, „împingându-l la extreme.“[562] Peste ani, Angleton avea să afirme că el, omul care vedea totul, îl bănuise pe Philby. Dar era doar o minciună menită să acopere faptul că omul care trebuia să

depisteze infiltrările KGB-ului se lăsase păcălit de cea mai mare infiltrare a KGB-ului din toate timpurile. Dacă el putea fi păcălit, atunci KGB-ul trebuia să fie foarte inteligent și viclean, conchidea el.

La Londra, au ajuns repede zvonuri despre un nou defector important. Prim-ministrul Harold Macmillan a fost informat despre Golițîn la Chequers, pe 18 aprilie 1962, de către secretarul cabinetului, înainte de o întâlnire cu americanii. „Repulsia sa față de regimul comunist din Uniunea Sovietică pare autentică și profundă“, se spunea în informare. „Dorința sa de a face apel la informațiile pe care le deține pentru a sprijini contramăsurile occidentalilor pare a fi sinceră și lucidă. Anchetatorii îl consideră de încredere și un informator corect.“ Despre cunoștințele sale, informarea preciza: „Nu sunt foarte profunde“. Golițîn avertizase că Ministerul de Externe, Amiralitatea și „serviciul de informații britanic“ erau toate infiltrate și că cinci membri ai Parlamentului, cărora nu le dăduse numele, primeau însărcinări de la ruși. „Serviciul de securitate, în colaborare cu departamentele în cauză, anchetează chestiunea“, a fost informat premierul.[563]

În martie și în septembrie 1962, doi ofițeri britanici au fost trimiși să stea de vorbă cu Golițîn. Unul din ei era Arthur Martin, anchetatorul tenace al MI5 și responsabil de investigarea lui Philby, a cărui modestie afișată masca o ferocitate perfect stăpânită. Întrucât Golițîn părea să aibă informații despre infiltrări în Marea Britanie, iar relația sa cu ofițerii de caz inițial desemnați se degrada, a fost de acord să plece împreună cu soția și cu fiica sa pentru a lucra cu serviciul de informații britanic, călătorind peste Atlantic c u *Queen Elizabeth*.[564] Era permanent cu nervii întinși la maximum. Pe vapor, era convins că îl urmărește cineva. La sosire, a fost dus într-o casă conspirativă, dar cum a ieșit pe ușă, a început să fie convins că este urmărit. Nu putea să stea liniștit niciunde. Următoarea oprire a fost Stratford-upon-Avon, unde a avut din nou impresia că fusese observat și și-a trimis familia înapoi în America. Frica sa nu era irațională, într-adevăr ocupa un loc fruntaș pe lista KGB-ului cu principalele ținte care trebuiau eliminate.[565] A încercat să stea în izolatul Truro, în Cornwall, unde Arthur Martin avea să-l viziteze într-o duminică.

Cei care lucrau cu el îl numeau „Golițîn de colecție“, informațiile exacte pe care le oferise în primele câteva luni contribuind la arestarea unor spioni din Marea Britanie, Franța, Norvegia, Canada și din cadrul NATO. Însă, pe măsură ce au continuat informările, chiar și unii dintre foștii săi susținători au recunoscut că nu fusese dirijat cu pricepere.[566] „Defectorii sunt precum strugurii, la prima presă iese tot ce e mai bun“, avea să afirme Oldfield.[567] Prima presă producea informații, după care defectorul începea să resimtă presiunea a ceea ce voiau să audă alții și începea să-l macine îngrijorarea că nu mai avea nimic de oferit.

Golițîn a primit atât de multă atenție și pentru că sursele asemenea lui erau foarte rare la vremea aceea. De asemenea, acest lucru însemna, la fel de bine, că informațiile oferite de el nu prea puteau fi verificate. La Londra, existau mai multe incertitudini în privința lui decât la Washington. Teama de spioni cuprindea țara din cauza unor

personaje, printre care se număra și George Blake, iar serviciile de informații se temeau și de alte dezvăluiri publice.

Una dintre pistele oferite de către Golițîn în Marea Britanie a vizat un atașat pe probleme de marină, care a condus MI5 spre John Vassall (vezi Capitolul 6). Dar informația care l-a fascinat cu adevărat pe Martin a fost cea legată de discuția pe care o auzise Golițîn la Moscova despre un „cerc de cinci“ spioni britanici care se cunoscuseră la universitate și care furnizaseră informații valoroase.[568] Referirea la un „cerc“ indica faptul că aceștia se cunoșteau între ei. Burgess și Maclean erau de mult plecați. Philby era de mult suspect. Dar cine altcineva mai făcea parte din acest grup al celor cinci?

La scurt timp după ce Philby fusese demascat, în 1963, Arthur Martin a sosit la Institutul Courtauld pentru a-l interoga pe Anthony Blunt, supraveghetorul tablourilor reginei. În anii 1930, Blunt fusese un tânăr profesor la Cambridge și un apropiat al lui Guy Burgess. Burgess ajutase la cooptarea profesorului înalt și apatic în olosul cauzei comunismului, pe care-l slujise cu credință în timpul războiului, în calitate de ofițer MI5, furnizându-le agenților care îl controlau teancuri de documente subtilizate. Acum Martin era înarmat cu mărturia unui student american pe care fostul profesor de la Cambridge încercase să-l racoleze. „L-am văzut pe domnul Straight zilele trecute și mi-a spus despre legăturile dintre tine și ruși.“ Fața lungă a lui Blunt nu trăda nimic.[569] Martin i-a oferit imunitate în schimbul unei mărturisiri. Blunt a mers spre fereastra impunătoare, a privit afară, și-a turnat un pahar și a spus: „Este adevărat“. Și, astfel, au început opt ani de interogatorii cu Blunt, cărora acesta le-a făcut față cu ajutorul unor cantități uriașe de alcool. Martin și alții au venit iar și iar la el, analizându-i fiecare relație de prietenie și fiecare întâlnire avută la Cambridge și după aceea, în căutarea oricărui aspect care ar fi putut duce la descoperirea altor spioni.

În timp ce Philby hotărâse să fugă, Blunt rămăsese, în schimbul imunității. Deși transmisese un mare număr de informații importante, Blunt nu fusese niciodată un spion adept al liniei dure, dedicat, ca Philby, și nici credincios cu adevărat conceptului de comunism. „Mi-am dat seama că mi-aș fi asumat orice risc în țara aceasta mai degrabă decât să merg în Rusia“, scria el mai târziu.[570] După cum a spus despre el un coleg profesor, lui Blunt îi plăcea să joace în ambele tabere, să facă parte din sistem, dar să-l și atace. Când trădarea sa a fost, în sfârșit, dezvăluită, în 1979, a ales să se apere recurgând la literatură și citându-l pe E.M. Forster: „Dacă ar trebui să aleg între a-mi trăda patria și a-mi trăda prietenul, sper să am curajul să-mi trădez patria“. Mărturisind, își trădase și patria, și prietenul. Dar administrația considera, la vremea aceea, că reușise măcar să bage sub preș un nou scandal, fără ca publicul larg să afle. În același an în care Blunt a mărturisit, John Cairncross, ofițer de informații și funcționar public extrem de inteligent, a fost identificat ca spion sovietic. Dar numai mult, mult mai târziu și după multă suferință, a reușit MI5 să conluzioneze că Blunt și Cairncross completau cercul celor cinci. Deoarece nu fuseseră racolați la Cambridge în aceeași perioadă cu Philby, se crezuse că membrii rămași erau încă în libertate.[571] Într-adevăr, mai mulți spioni, nu numai cei cinci de la Cambridge, operaseră în timpul celui de-al Doilea Război

Mondial și după aceea. Chiar după terminarea războiului, agentul care îi controla se lăudase că KGB-ul avea în total 30 de agenți în 1944, care furnizau atât de multe informații încât trebuiau să stabilească priorități, alegându-i pe cei mai buni cinci cu care să lucreze. Mare parte din informațiile procurate de restul agenților a fost lăsată, pur și simplu, netradusă (oare ce-ar fi spus cei care ofereau informații dacă ar fi aflat că munca lor era ignorată?).[572] Martin și ceilalți vânători de cârtițe erau acum hotărâți să-l găsească pe fiecare dintre trădătorii care operaseră atunci, dar și pe succesorii lor.

Informațiile inițiale oferite de Golițîn lui Arthur Martin au furnizat peste 150 de piste care trimiteau în Marea Britanie și în țările Commonwealthului. Câteva dintre acestea necesitau implicarea MI6, din cauza legăturilor externe. Departamentul de contrainformații al MI6 era mic, de fapt avea un singur ofițer, așa că a mai fost chemat încă unul, un anume Stephen de Mowbray, ca să investigheze pistele oferite de Golițîn. De Mowbray își împărțea colegii în două tabere: „gânditori“ și „oameni de acțiune“, iar el se considera ca făcând parte din prima categorie. După ce, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, servise în aviație, frecventase apoi New College, la Oxford.[573] Acolo îl avusese profesor pe unul dintre marii gânditori ai secolului, filosoful Isaiah Berlin. În tinerețe, Berlin fusese martor la revoluția bolșevică din Rusia, înainte să se stabilească în Anglia. În timpul războiului, a fost unul dintre acei profesori care lucraseră în slujba guvernului și, lucru ciudat, prietenul său cel irascibil, Guy Burgess, încercase mai întâi să-l detașeze la Washington și apoi la Moscova.[574] După război, a revenit la Oxford și, într-o zi, de Mowbray l-a vizitat la birou. Studentul voia să devină profesor, dar, înainte de examenele finale, s-a gândit că era posibil să nu reușească. „Cred că mai bine te-ai face spion“, i-a spus laconic Berlin. Un alt profesor, fost angajat al Direcției de Operațiuni Speciale, i-a transmis datele și, într-o casă de pe Kensington High Street, George Kennedy Young l-a supus rapid pe de Mowbray unui interviu, așa cum o cerea procedura. Cea mai mare parte din conversație gravitase în jurul interesului comun față de muzica clasică.

Proaspăt sosit dintr-o misiune în America de Sud, de Mowbray a primit sarcina de a sprijini anchetele MI5 ce vizau doi britanici despre care Golițîn spunea că fuseseră ținta racolărilor KGB-ului în Viena, din cauza homosexualității lor. După câteva luni, șeful său a venit la biroul acestuia și i-a spus că avea o misiune „specială“ pentru el, la care avea să lucreze cu doi ofițeri MI5. I s-a spus să meargă la o casă conspirativă a doua zi. Acolo a fost întâmpinat de două personaje importante, care se ocupau de vânătoarea de spioni. Alături de Arthur Martin se afla și Peter Wright. Acesta din urmă era șeful departamentului tehnic al Serviciului de Securitate și specialist în plantarea de microfoane. În acea perioadă, Serviciul de Securitate opera dicolo de limitele legii. Era supravegheat, dar la modul lejer, de către politicieni și funcționari publici, fără a fi reglementat de nici un statut. „Puneam microfoane și intram prin efracție în locuințe din întreaga Londră, la ordinul statului, în vreme ce funcționarii infatuați cu melon de la Whitehall se făceau că nu observă“, își descria Wright cu încântare munca.[575] Însă, de unele dintre prețuitele operațiuni de plantare de microfoane ale lui Wright nu se

alesese nimic, în mod misterios, i-a explicat lui de Mowbray. Și el și Arthur Martin ajunseseră, fiecare pe cont propriu, la aceeași concluzie: „Noi credem că MI5 este infiltrat“.

Uneori, doi oameni sunt mai buni împreună decât fiecare luat în parte. În cazul lui Martin și al lui Wright, convingerea fiecăruia că există o conspirație a fost confirmată și împărtășită în lungile seri petrecute în bar, în care au meditat la problemă. Credeau că numai ei reușeau să vadă bezna din inima serviciului de informații britanic și că trebuiau să se lupte pentru a face lumină. Însă lupta lor încrâncenată mai avea o componentă, un substrat pe care nici unul din bărbați nu l-ar fi recunoscut deschis, dar care domina viața în Marea Britanie. Era vorba despre clasa socială.

Wright și Martin nu aveau aceeași stofă ca și prada lor. Ei nu făceau parte din „clasa ofițerilor“. Tatăl lui Wright fusese inginer de telecomunicații, dar își pierduse slujba în timpul Marii Crize. Din această cauză, Wright senior devenise alcoolic și îl retrăsese pe micul Peter de la școala privată, deoarece nu-și mai putea permite să-și țină amândoi fiii în școală. În urma acestei traume, Peter devenise bâlbâit, exact ca Philby. Arthur Martin nu era nici el genul care să fi mers la școli private, și acest lucru îi pusese o povară pe umeri. Când cei doi bărbați au început să investigheze viața elitei care se plimbase prin îngrijitele grădini de la Trinity Cambridge, erau măcinați de resentimente față de cei care primiseră totul pe tavă și, totuși, își trădaseră țara. În timp ce vizitau conacele din Marea Britanie și fermele din Franța cumpărate cu banii familiilor înstărite, se străduiau să înțeleagă ce îi făcuse pe acești oameni să trădeze. „Profitaseră din plin de mediul și de educația privilegiată care mie îmi fusese refuzată, în vreme ce familia mea avusese de suferit din cauza capriciilor capitalismului“, va spune Wright mai târziu. „Am simțit pe pielea mea efectele declinului și ale crizei și, cu toate astea, ei au devenit spioni. Eu am devenit vânătorul, și ei vânatul.“[576] Cei doi bărbați au scotocit prin rufele murdare ale establishmentului britanic, care i-a disprețuit din acest motiv. „Le citisem intențiile și sufletul, în vremea în care erau tineri și fără griji. Le cunoșteam scandalurile și intrigile. Știam prea multe, iar ei erau conștienți de acest lucru.“[577] La o întrunire, Anthony Blunt i-a ținut lui Wright o prelegere despre atmosfera anilor 1930. „Dacă nu ai trăit vremurile acelea, Peter, nu poți înțelege.“ Wright și-a pierdut cumpătul. „Ba le-am trăit, Anthony. Știu mai multe despre anii 1930 decât o să știi tu probabil vreodată. Îmi aduc aminte că tata a înnebunit de la atâta alcool, pentru că nu putea face rost de o slujbă. Îmi aduc aminte că mi-am pierdut școala, lumea, totul. Știu totul despre anii 1930.“[578] În timp ce investigau un grup de spioni de la Oxford, un parlamentar pe care îl luaseră la întrebări s-a sinucis. Chiar și Graham Greene a fost chemat să răspundă la niște întrebări în legătură cu fostul său șef. Știa mai multe decât dădea impresia, se credea, dar a fost absolvit de orice implicare.[579] Însă lucrul care i-a motivat cu adevărat pe cei doi bărbați era gândul că exista un trădător printre ei.

Martin își expusese deja îngrijorările în fața lui C, Dick White. White, fost șef al MI5, avea un mare respect față de Martin încă din vremurile în care lucraseră împreună. Asemenea lui Angleton, fusese implicat în sistemul Double-Cross, în timpul celui de-al

Doilea Război Mondial, de aceea era fascinat de posibilitățile oferite de o astfel de înșelătorie și, pentru o vreme, a acceptat ideea unei infiltrări la nivel înalt. De asemenea, White avusese întotdeauna o fixație față de Philby. Teoria lui Martin că vechiul său dușman fusese avertizat era cea care îl intriga cel mai tare pe șeful MI6. Exista o dovadă despre care se discuta neîncetat. Când fusese invitat să se întâlnească cu Peter Lunn în Beirut și îl găsise așteptându-l pe vechiul său prieten, Nicholas Elliott, ce dorise Philby să spună cu afirmația: „M-am gândit că tu o să fii“?[580] Această remarcă le dădea fiori reci lui Martin și lui White. Oare Philby fusese avertizat că se deconspirase și știuse că venea cineva după el? Mai existau și alte explicații pentru fraza stranie a lui Philby, dar Martin era convins că aceasta indica faptul că fusese avertizat, iar White îi dădea dreptate. Dacă era adevărat, acest lucru sugera existența unei cârtițe la cel mai înalt nivel. Doar cinci oameni din MI5 știuseră despre planul de a-l aborda pe Philby în Beirut. Doar doi dintre ei lucrau de suficientă vreme în Serviciu pentru a se potrivi descrierii unui agent infiltrat cu mult timp în urmă. Problema era că acei doi bărbați erau șeful MI5, Roger Hollis, și adjunctul său, Graham Mitchell.

Certitudinea lui Wright și a lui Martin a fost întărită de mai multe evenimente care, credeau ei, nu aveau altă explicație. Operațiunile lor dăduseră greș. Wright pusese microfoane în clădiri care trebuiau ocupate de KGB, dar, apoi, brusc sovieticii păruseră să-și schimbe planurile și să se mute în altă parte. Wright mai spusese și că se intensificaseră transmisiunile radio la arestarea unui spion sovietic, Gordon Lonsdale, ceea ce sugera că fusese transmis un avertisment la Moscova. Faptul că Lonsdale însuși nu fusese avertizat era semn că trebuie să fi fost sacrificat pentru un alt spion și mai important. Când nu erau prinși sovietici, era semn că exista un spion; când erau descoperiți, era, de asemenea, semn că exista un spion, dar că acesta era protejat. Această logică era greu de combătut. Un defector sovietic de la începutul Războiului Rece, în Canada, vorbise despre doi agenți pe nume Elli. Unul fusese identificat, dar cine era cel de-al doilea?

Și acum mai era și Golițîn. „În lunile tensionate și aproape isterice ale anului 1963, când mirosul trădării stăpânea fiecare coridor, este simplu de înțeles că teoriile sale ne alimentau temerile“, își amintea Wright. Informațiile despre infiltrări furnizate de Golițîn și faptul că acesta părea să fi văzut materiale recente de la Serviciul de Securitate, inclusiv unul dintre documentele tehnice ale lui Martin, sporeau convingerile din ce în ce mai puternice ale lui Martin și ale lui Wright. Golițîn nu avea nici un fel de date specifice despre Hollis sau Mitchell. „Majoritatea materialelor lui Golițîn erau incitant de imprecise“, scria Wright mai târziu. „Uneori ce zicea părea adevărat, dar apoi se pierdea în ambiguități, problema constând, în parte, în tendința lui Golițîn de a servi informațiile cu linguriță. El le privea ca pe un mijloc de trai.“[581]

Dick White îi spusese lui Martin să se ducă la Hollis și să-i expună îndoielile sale în legătură cu Mitchell, dar nu și în legătură cu șeful MI5. Martin și-a explicat, preț de o jumătate de oră, teoria. Hollis, fiu de episcop, un om mohorât și rece, ascultase în tăcere, abia rostind câteva cuvinte. Martin a povestit cum „s-a albit la față și pe buze i-a

apărut un zâmbet ciudat, chinuit“.[582] Hollis nu a șovăit, ci a spus că are să se gândească la acest lucru. Știa că nu prea avea de ales, trebuia doar să aprobe investigația. Fostul său șef, Dick White, figura marcantă a serviciilor britanice de informații, îi telefonase deja.[583] De ce erau cei doi șefi de acord cu acest lucru? Pentru White și Hollis, teama de o infiltrare era reală, la fel ca și aceea de a nu o depista la timp și, mai grav, de a fi acuzați că nu o depistaseră în mod deliberat. Câteva zile mai târziu, Martin fusese chemat din nou să stea de vorbă cu Hollis și i se spusese să înceapă. La scurt timp după aceea, îl întâlnise pe Wright și au început să-și compare notițele.

Cine îi supraveghează pe supraveghetori? Cum își putea MI5 investiga oamenii de la vârf? Nu putea, deoarece Graham Mitchell superviza toate operațiunile. Așa că Wright și Martin i-au explicat lui de Mowbray că se stabilise, de comun acord cu Dick White, că MI6 avea să se ocupe, în schimb, de supraveghere și că el urma să fie responsabilul. Astfel a început unul dintre episoadele stranii din istoria serviciului de informații britanic, care ocazional va căpăta accente de farsă. În total, 40 de membri ai MI6 au fost implicați în spionarea numărului doi din organizația-soră. Dar nu era personal pregătit, de genul celui utilizat de MI5 pentru a desfășura activități de urmărire pe străzile Marii Britanii. Erau ofițeri, tehnicieni și, în principal, secretare care fie nu fuseseră pregătiți deloc în arta supravegherii, fie aveau o educație rudimentară în domeniu. Acționau dintr-o casă conspirativă a MI6, din apropiere de Sloane Square. Timpul era scurt deoarece Mitchell trebuia să se pensioneze peste șase luni. Era monitorizat de la sediul MI5 până la gara Waterloo, unde două femei îl urmăreau în tren. Într-o seară de vară, femeile l-au urmărit în speranța că avea să lase ceva incriminator într-o cutie moartă de scrisori. Dar nu s-a întâmplat nimic. De Mowbray însuși îl urmărea adesea, deoarece cei doi bărbați nu se întâlniseră niciodată. Într-o seară, de Mowbray s-a ținut mai aproape, de teamă să nu-și piardă subiectul în aglomerația de la ora de vârf. Mitchell s-a oprit brusc și s-a întors spre de Mowbray. L-a privit fix în ochi timp de câteva secunde. Apoi s-a întors și a plecat. Știa ce se petrecea. Mitchell făcea parte din vechea gardă, venită de la Winchester și Oxford, și printre hobby-urile sale se numărau iahtingul și șahul. La un moment dat, de Mowbray a gonit spre coasta sudică cu o mașină rapidă condusă de un coleg din MI6, spre un turneu de șah la care participa Mitchell și câțiva ruși. Urmăririle nu au dat roade. S-a făcut o gaură în peretele biroului lui Mitchell, pentru ca o cameră mică să-l înregistreze la serviciu. Trei femei de la MI6 îl urmăreau pe rând. Era o experiență aproape suprarealistă, Mitchell stând deseori în fața camerei și scobindu-se între dinți. Tensiunea provocată de conștientizarea faptului că era sub supraveghere a început să-l afecteze. Adeseori, mormăia neinteligibil.[584] Femeile care-l monitorizau vedeau cum i se întunecă privirea și ochii i se afundă în orbite. Când în biroul său erau și alte persoane, se purta ca de obicei, dar, când rămânea singur, pe chip i se așternea un aer chinuit. Telefonul îi era interceptat, iar de Mowbray asculta apelurile ofițerilor MI5 de rang înalt și îl cuprindea disperarea când era martor la ceea ce se dovedea a fi, după părerea lui, calitatea îndoielnică a celor care conduceau organizația. „Oare urmărim pe cine trebuie?“, s-a întrebat echipa.

Cei care credeau că serviciul de informații britanic fusese infiltrat la cel mai înalt nivel aveau o problemă stânjenitoare, pe nume Oleg Penkovski. Mitchell și Hollis erau printre acei câțiva care știuseră de trădarea lui Penkovski. Dacă oricare dintre aceștia era agent sovietic infiltrat, atunci le-ar fi spus cu siguranță stăpânilor lor, iar Penkovski nu ar fi reușit niciodată să spioneze atâta timp și să furnizeze atât de mult material. Această enigmă avea o singură explicație în ochii vânătorilor de cârtițe. Probabil că Penkovski însuși fusese un agent infiltrat de sovietici. Unii au crezut că fusese infiltrat încă de la început. Alții – că își trădase cu adevărat țara înainte să devină agent dublu, spre final, după ce fusese deconspirat de cârtița britanică. Wright a început să caute prin dosare; a tot căutat, a încercat să pună cap la cap fragmentele acestui caz și nu numai, convins că exista un secret întunecat.

Golițîn auzise pentru prima oară de cazul Penkovski la începutul anului 1963, când un ofițer MI6 de la Washington îi spusese că serviciul tocmai pierduse un agent valoros la Moscova.[585] El se aflase în Anglia când avusese loc, la Moscova, procesul-spectacol. Cum putea fi Penkovski corect?, s-a întrebat Golițîn. I-a spus lui Martin că vrea să se întâlnească cu Dick White. La întâlnire, Golițîn a cerut să vadă dosarul Penkovski. Câteva săptămâni mai târziu, a fost dus într-un birou al MI6 din Carlton Gardens și poftit într-o încăpere monumentală, cu candelabre. I-au fost puse înainte două volume extrem de valoroase. Zile în șir le-a studiat, și a luat notițe, sub supravegherea unui ofițer MI6 și a unui paznic. Apoi, Golițîn a cerut voie să ia dosarele cu el. I-a fost acordată permisiunea. Din câte povestea chiar el, se așeza pe câte o bancă din parcurile și piețele londoneze și citea rând pe rând unele dintre dosarele cele mai sensibile ale serviciului de informații britanic, iar, spre seară, le înapoia. Golițîn era convins că Penkovski era un agent infiltrat, ca parte dintr-un „plan de proporții monumentale“. Unul dintre motive era acela că Penkovski propusese drept curier o anumită femeie. Golițîn a spus că știa că aceasta era soția unui coleg și că generalul Oleg Gribanov, șeful Direcției a Doua, îi spusese că era implicată într-o operațiune a KGB-ului. Golițîn i-a transmis lui Peter Wright ce descoperise. La început, Wright nu a fost deloc de acord (deși, mai târziu, își va schimba opinia) și i-a spus că existau oameni din MI6 care își construiseră cariera pe cazul Penkovski. L-a amintit pe Harry Shergold și a avertizat că acesta avea să fie furios.

În vara anului 1963, prezența unui defector sovietic, numit în mod eronat Dolițin, era semnalată de presa britanică. Golițîn credea că povestea fusese livrată de ruși, dar mulți alții spuneau că sursa era Angleton, hotărât să-și readucă omul pe celălalt mal al Atlanticului. Odată întors la Washington, Golițîn fusese stors de informațiile inițiale, dar găsise o nouă cale de a se face util. A spus că, dacă i se permitea studierea dosarelor interne ale serviciului de informații, avea să-l ajute să facă asocieri și să-i permită să-și amintească și să pună cap la cap noi piste pe baza amintirilor sale. Angleton și alții erau convinși de posibilitățile oferite de ceea ce Golițîn descria, în termeni pompoși, drept „metodologia“ sa. Angleton garantase pentru buna-credință a lui Penkovski, dar, fascinat de Golițîn, a fost de acord ca anumite aspecte ale cazului să-i fie împărtășite,

deși niciodată întreg dosarul, căci americanii erau mai puțin încrezători decât britanicii. Golițîn tot a găsit aspecte suspecte ale carierei lui Penkovski și ale faptului că avusese acces la secrete. El credea că propunerea lui Penkovski de a arunca în aer clădiri din Moscova era menită, pur și simplu, să testeze interesul Occidentului față de asemenea acțiuni, pentru ca apoi să aibă control asupra posibilelor planuri care rezultau de aici. A presupus că criza rachetelor cubaneze fusese „provocată deliberat de sovietici pentru a obține rezultatul dorit“ și că se folosiseră de Penkovski pentru a transmite informații corecte americanilor, ca să se asigure că se putea face o înțelegere. Poate că în sprijinul acestei teorii venise și ambasadorul sovietic la ONU care, sperând probabil să minimalizeze rușinea trădării, i-a spus unui diplomat occidental că Penkovski „trăiește și a fost agent dublu folosit împotriva americanilor“.[586]Ofițerii care se ocupaseră de Penkovski erau furioși din cauza afirmațiilor defăimătoare la adresa unui om pe care ei îl considerau bun și care plătise prețul suprem. Joe Bulik a fost chemat în biroul lui Angleton pentru a-i fi prezentată teoria că nu numai Penkovski, ci și toți ceilalți agenți ai săi, din 1960, erau implantați. „M-am înfuriat atât de tare încât m-am întors și am ieșit pe ușă și nu am mai vorbit niciodată cu el“, își amintea Bulik ulterior.[587]

Când, la Londra, Peter Wright a făcut rost de un document în care se afirma că Penkovski era agent infiltrat, i l-a arătat lui Maurice Oldfield. „Ți-ai găsit beleaua, Peter, pe spinarea lui Penkovski călăresc o mulțime de cavaleri“, a spus referindu-se la titlurile și la onorurile care fuseseră acordate ca urmare a acestei operațiuni. Shergy a fost furios, după cum se anticipase. „Harry Shergold… într-o zi, pur și simplu m-a luat la rost la o întrunire a MI6“, scria Wright. „Ce naiba știi tu despre controlarea agenților?“, a mârâit el. „Vii aici și întinezi memoria unui om curajos și te aștepți să credem așa ceva?“[588] Furia era atât de intensă, încât vânătorul de cârtițe, cu mintea lui înclinată spre conspirații, nu a uitat-o niciodată. Nu cumva putea fi și Shergy vândut dușmanului? Dar Shergy a înțeles ce se petrecea și își făcea propriul joc.

După întoarcerea lui Golițîn la Washington, a început să urmărească ideea că Uniunea Sovietică ducea la îndeplinire un „plan monstruos“ de „inducere în eroare strategică“ pentru a păcăli Occidentul și agențiile sale de informații. Chiar înainte să părăsească Moscova, Golițîn a spus că auzise discuții despre o campanie uriașă de inducere în eroare și de dezinformare. A povestit că un alt ofițer i-a vorbit despre existența unor planuri care aveau drept scop distrugerea definitivă a Statelor Unite.[589] Conspirația includea și înșelarea Occidentului și inducerea ideii că, în Est, exista mai multă lipsă de unitate decât în realitate. De exemplu, Golițîn susținea că fractura dintre Uniunea Sovietică și China era, de fapt, o farsă, la fel ca aceea dintre sovietici și Iugoslavia lui Tito.[590] Planul general avea să fie pus în practică de agenți plasați în toate guvernele occidentale și, mai ales, în serviciile lor de informații, oamenii și ideile aveau să fie influențate de defectori. Întreaga operațiune era controlată de un nucleu al KGB. Restul KGB-iștilor nu știau nimic despre acest lucru, iar acțiunile lor puteau fi compromise ca parte a acestui complot. Tot ceea ce se potrivea cu această teorie era adevărat, tot ceea ce n-o susținea fusese plantat ca parte a conspirației și, astfel, oferea

dovada existenței sale. Era o viziune asupra lumii care, odată acceptată, avea coerență internă și explica totul. Era o convingere în care Angleton își pusese toată încrederea.

Angleton spunea că serviciile de informații occidentale erau prizoniere într-o pădure de oglinzi concepute pe sistemul unui șiretlic demn de bâlci, în care adevărul este distorsionat și capătă asemenea forme, încât observatorul este dezorientat și își pierde simțul proporțiilor. Angleton împrumutase expresia de la un prieten, poetul anglo-american T.S. Eliot, ale cărui cuvinte, asemenea unei povești de spionaj, trebuiau să fie descifrate de cunoscători și erau deschise multor interpretări. Numai o minte cu adevărat strălucită din domeniul contrainformațiilor reușea să pătrundă adevăratele intenții ale KGB-ului, vedea Angleton, iar Dick White era de acord. În opinia sa, KGB-ul era atotputernic, veșnic viclean, infailibil, de coșmar. Păcălise MI6, în anii 1920, cu falsul grup de emigranți, în operațiunanea Trust, și la finele anilor 1940, în Albania. Nu existau coincidențe, nici loc de pași greșiți din partea celeilalte tabere.

La fel ca în cazul autobuzelor, CIA-ul a descoperit că, după ce au așteptat o veșnicie un defector, veniseră doi odată. Iuri Nosenko avea să plătească un preț mare, pentru că sosise chiar după Anatoli Golițîn. La începutul verii anului 1962, a abordat un delegat american la o reuniune de la Geneva, pe tema controlului armelor. A dat mâna cu el și s-a asigurat că nu îi putea auzi nimeni. „Aș vrea să mă ajutați să iau legătura cu cei de la CIA. Vedeți dumneavoastră, am o problemă. E o chestiune personală.“[591] Mai târziu, într-un apartament, bărbatul bine făcut, ușor adus de spate, în vârstă de circa 35 de ani, a cerut un scotch și apoi i-a spus primului ofițer pe care l-a întâlnit, Pete Bagley, că era ofițer KGB și că avea probleme cu banii. Bagley vorbea puțină rusă și Nosenko puțină engleză, dar angajatul KGB a explicat că nu dorea să fugă, deoarece familia lui rămăsese în Uniunea Sovietică (tatăl său fusese, la un moment dat, ministrul construcțiilor navale). Dar avea nevoie de 250 de dolari, în franci elvețieni, o sumă ridicol de mică, și era dispus să se întâlnească cu ofițeri CIA, cu prilejul unor viitoare călătorii, oriunde altundeva decât la Moscova. Adevărul, pe care Nosenko nu îl dezvăluise la vremea aceea, era că fusese atât de entuziasmat de prima sa luare de contact cu libertatea, încât urcase în camera de hotel cu o prostituată. A doua zi de dimineață se trezise și descoperise că îi dispăruse portofelul. În el își ținea cei 250 de dolari dați diurnă de KGB pentru cheltuieli, și știa că va trebui să dea socoteală.[592]

Kisevalter i s-a alăturat lui Bagley la o a doua întâlnire cu Nosenko. Acesta din urmă băuse și înainte de întâlnire și a băut și în timpul acesteia, și a început să explice în ce fel fusese prins fostul agent al lui Kisevalter, Piotr Popov, racolat la Viena. Nu fusese din cauza unui trădător, cum bănuiau unii, ci după supravegherea corespondenței unui oficial al ambasadei americane de la Moscova. De asemenea, spunea că știe câte ceva despre un spion din biroul atașatului naval britanic de la Moscova, care fusese șantajat din cauza orientării sale sexuale (o altă referire la John Vassall).[593] Nosenko avusese drept țintă oficiali, jurnaliști și turiști americani la Moscova și a mai spus că știe și despre primul om al CIA de la Moscova, din anii 1950, care fusese urmărit din cauza aventurii pe care o avusese cu menajera, aflată în slujba KGB-ului. Bagley cerea tot mai

mult, își amintea Nosenko, fiind avid de informații, până și de cea mai nesemnificativă dintre ele. A mai spus că știa și faptul că KGB-ul racolase un ofițer american în Germania, cu numele de cod „Sașa“.[594] Au căzut de acord că, dacă Nosenko reușea să mai iasă din țară, avea să trimită o telegramă la o adresă din SUA, semnată „George“. La două zile după trimiterea acesteia, avea să se întâlnească cu omul de legătură, în fața primului cinematograf care apărea în cartea de telefon a orașului din care era trimisă telegrama.[595] Cei doi ofițeri CIA s-au întors cu zboruri diferite, unul având casetele, celălalt notițele, pentru orice eventualitate.[596]

Odată întors la Washington, Bagley a stat de vorbă cu Angleton despre Nosenko. Șeful serviciului de contraspionaj l-a informat atunci despre defectarea lui Golițîn, care avusese loc cu șase luni mai devreme. Era ciudat că apăruseră doi defectori, unul după celălalt. Interesant era faptul că amândoi vorbeau despre aceleași lucruri, de exemplu, despre spionul din biroul atașatului naval britanic. De asemenea, amândoi vorbeau despre un ofițer KGB de rang înalt, care venise într-o inexplicabilă vizită în SUA. Relatarea lui Nosenko părea s-o explice ca vizând unui oficial de rang mic, în vreme ce Golițîn credea că putea avea legătură cu cârtița din interiorul CIA. Golițîn era de o altă părere și în alte privințe, de exemplu, în legătură cu felul în care fusese prins Popov. Golițîn credea că în CIA se afla un spion într-o funcție înaltă, dar Nosenko credea că Sașa era doar căpitan de armată. Angleton și Bagley au căzut de acord că se întâmpla ceva ciudat. Golițîn însuși îi avertizase că KGB-ul avea să mai trimită și pe alții, ca să încerce să tulbure apele. Oare asta se întâmplase? Oare Nosenko făcea parte din această măreață strategie de inducere în eroare în desfășurare și era o încercare de a proteja cârtița din agenție? „Nosenko va distruge pistele oferite de Golițîn“, i-a spus Angleton lui Bagley, de parcă ar fi vorbit despre o buruiană care îi distrugea orhideele pe care le cultiva în timpul liber.[597] Oricine venea după Golițîn și nu-i confirma poveștile avea să fie văzut de Angleton drept un fals defector, trimis să semene confuzie. S-a decis că era și cazul lui Nosenko.

Nosenko a reapărut în Geneva, în ianuarie 1964. Era o noapte friguroasă, iar primul cinematograf din cartea de telefon era închis. Deghizat, Bagley a trecut pe lângă rusul care aștepta afară și i-a dat un bilet cu locul întâlnirii.[598] „Iuri are o surpriză pentru noi“, i-a spus Kisevalter lui Bagley când a ajuns și acesta. Cu un glas straniu de emoționat și de lipsit de inflexiuni, Nosenko a declarat că era pregătit să defecteze.[599] „Nu vreau să mă întorc“, a spus el.[600] Bagley și Kisevalter nu au fost prea încântați de idee. Nosenko a spus că KGB-ul era pe urmele sale, deși părea ciudat că, în aceste condiții, îi permiseseră să iasă din țară. La a doua întâlnire, a pretins că primise o telegramă prin care era rechemat acasă. „Tocmai am defectat; în această zi, la această oră, în acest minut, tocmai am dezertat“, le-a spus el.[601] A furnizat detalii despre microfoanele ascunse în Ambasada SUA de la Moscova și, de asemenea, a livrat și adevărata bombă. A spus că în activitatea sa, care îi viza pe americanii din Moscova, fusese personal responsabil de dosarul lui Lee Harvey Oswald, omul care îl asasinase pe președintele John F. Kennedy cu numai două luni în urmă. Oswald era un fost pușcaș marin și operator de radar care

încercase să fugă în URSS, înainte să revină în SUA, și care recent fusese în legătură cu ambasada sovietică din Ciudad de Mexico. Când numele i-a fost pomenit ca fiind al asasinului, a explicat Nosenko, conducerea sovietică a cerut ca toate dosarele legate de el să fie duse de urgență la Moscova, cu un avion militar.[602] Pentru KGB, Oswald era o problemă – acesta încercase chiar să-și taie venele ca să atragă atenția asupra sa –, s-a hotărât că era dezechilibrat mental și nu avea rost să fie interogat. Nosenko le-a explicat acum că KGB-ul nu avea nici o legătură cu asasinatul.[603] Această dezvăluire însemna că interogarea lui Nosenko era vitală. Momentul era excelent. Unii credeau că era chiar suspect de potrivit. Oare era credibil faptul că KGB-ul nu fusese interesat de Oswald? Oare Nosenko fusese trimis acum să distragă atenția de la adevăr, și anume că KGB-ul asasinase un președinte american?

Nosenko a fost dus în SUA de către CIA, în februarie 1964, în mansarda unei case din suburbiile orașului Washington. S-a dat ordinul că trebuia făcut să vorbească. Era interogat fără încetare de către ofițerii CIA, după ce i se refuza somnul pe o perioadă de până la 48 de ore. „Uneori, interogatoriul se reducea la urlete“, își amintea Bagley.[604] Un fost ofițer CIA spune că o înregistrare cuprindea următoarele cuvinte bălmăjite de Nosenko: „Din suflet vă implor să mă credeți“ și un glas care îi striga întruna „Prostii“.[605] Au sperat ca acesta să mărturisească faptul că era un agent infiltrat, ca mai apoi să fie retrimis în Uniunea Sovietică. Nosenko a spus că el crede că-i fuseseră administrate droguri, poate chiar LSD, ceea ce indică o posibilă recurgere la metodele lui Sidney Gottlieb. Alții se îndoiau de faptul că ar fi fost folosite droguri. Tratamentul primit de acesta prevestea modul în care CIA-ul avea să trateze suspecții dintr-o altă epocă, după 11 septembrie 2001. Nu a avut niciodată parte de un avocat sau de un proces. A fost încătușat, legat la ochi și urcat într-un avion. A crezut că este trimis înapoi la Moscova, dar, de fapt, a fost dus într-o clădire special construită din interiorul Fermei, baza de antrenament a CIA, dintr-o zonă rurală din Virginia. A fost ținut într-o celulă din beton, sub obiectivul unei camere, fără perne, pături sau încălzire. „Este prea puțin spus că a fost un coșmar. A fost infernal“, avea să-și amintească mai târziu.[606] Pentru a-și ocupa mintea, își închipuia că se afla pe un submarin, că era pilot sau pompier și că făcea fapte eroice. Noaptea, vorbea în somn intrat total în pielea personajului, nedumerindu-i pe gardieni.[607] La interogatoriu și la testul poligraf, pe Nosenko nu l-a ajutat faptul că era băutor, că mințise în legătură cu gradul său și că-și exagerase importanța. Printre lucrurile false pe care le spusese se număra și acela că o telegramă fusese cea care îl forțase să dezerteze. Nici unul dintre aceste aspecte nu îi ușurase soarta în privința CIA-ul.[608] Cunoștințele sale erau incomplete în unele domenii pe care ar fi trebuit să le cunoască. Provenea dintr-un mediu privilegiat, dar avusese permanent eșecuri, picând mai multe examene, și încercase să ascundă acest lucru CIA-ului.[609] Era doar un ratat sau un agent dublu foarte viclean? Unii ofițeri și-au dedicat cariera promovării ideii că Nosenko era agent infiltrat și că exista o infiltrare la nivel înalt. Lui Golițîn i s-a permis să evalueze și dosarul lui Nosenko și, poate deloc surprinzător, acesta a concluzionat că rivalul său era, într-adevăr, un agent infiltrat. Șeful CIA a fost inițial convins de faptul că

Nosenko era agent infiltrat, dar deja din 1966 au început să se strecoare îndoieli și s-au cerut și alte revizuiri ale cazului.[610]

În unele zone ale CIA-ului au apărut bănuieli din ce în ce mai mari și mai tulburătoare că Nosenko ar putea fi nevinovat. De asemenea, existau dubii în legătură cu legalitatea arestării sale.[611] Unii dintre paznicii săi au considerat chiar că tratamentul aplicat lui era inuman și și-au expus îngrijorările lui Kisevalter, când acesta s-a deplasat în tabără, ca instructor.[612] Dar ce trebuia făcut? Felul în care fusese tratat putea provoca un scandal. Pete Bagley a oferit câteva idei printre care se număra și varianta „lichidării omului“ sau aceea de a-l „face incapabil să ofere o poveste coerentă“. A susținut mereu că acestea erau însemnări personale, în care își exprima frustrările, și că nu existaseră niciodată intenții serioase de a-l ucide pe Nosenko.[613] În cele din urmă, Nosenko avea să fie eliberat și reabilitat. Fusese reținut, în total, 1 277 de zile. Câțiva ani mai târziu, l-a sunat pe Angleton. „Nu mai am nimic să vă spun“, a spus Angleton. „Domnule Angleton, nici eu nu mai am nimic să vă spun“, a răspuns Nosenko.[614]

Vânătorii de cârtițe, aflați de o parte și de alta a Atlanticului, acționau, în mare măsură, în paralel, dar uneori drumurile li se intersectau. Vânătorii britanici de cârtițe înțelegeau că aveau în CIA niște aliați și uneori se foloseau de acest lucru ca de o monedă de schimb. La un moment dat, i-au dat un ultimatum lui Hollis, în care i-au spus că își dau demisia dacă nu le spunea americanilor despre anchetarea lui Mitchell. Hollis a dus la îndeplinire cu tristețe deja familiarul ritual de a merge la Washington pentru a le spune americanilor că ar mai putea exista încă o scurgere de informații, de data aceasta nici mai mult nici mai puțin decât de la adjunctul său. Președintele a fost informat.[615] CIA-ul începea să-și facă griji din pricina britanicilor. Au fost trimise echipe, uneori cu știința serviciilor de informații, dar alteori fără, pentru a verifica verii de peste ocean și a vedea cât de rău stăteau lucrurile. Un raport din 1965 afirma că MI5 suferea din pricina proastei organizări și a conducerii.

Arthur Martin a început să bea mai mult și s-a îngrășat din pricina stresului provocat de vânarea spionului. Albise și era furios tot timpul. Chiar și prietenii săi erau de acord că îi lipsea tactul, dar acum devenise din ce în ce mai nesăbuit, chiar autodistructiv în vânătoarea sa neobosită. Cum nu a fost luat în seamă la promovări, i s-a amplificat senzația că este victimizat. La întâlniri, tensiunea dintre Martin și Hollis era palpabilă. Hollis a decis că era de ajuns. A abordat subiectul cu Martin, și, la finele anului 1964, l-a suspendat. Dar nu acesta avea să fie finalul carierei lui Martin. Vechiul său mentor, Dick White, l-a luat imediat la MI6. Serviciul MI6, al cărui șef era White, devenea aproape un adăpost din care vânătorii puteau opera împotriva fostului său serviciu.

Exista un singur motiv pentru care Hollis fusese atât de puțin dispus să-i informeze pe americani și să își dea acordul pentru folosirea de tehnici de anchetare mai îndrăznețe, au hotărât vânătorii. Prin urmare, și-au îndreptat tunurile împotriva lui. Șeful MI5 era, potrivit celor mai multe relatări, un mediocru, și mulți nu reușeau să înțeleagă cum de ajunsese în vârf. Numele său de cod era „Drace!“. Existau câteva

chestiuni nelămurite legate de trecutul său, iar Peter Wright a mers la Oxford pentru a studia arhivele universității. De ce renunțase la școală în anii 1930, înainte de a-și lua diploma? De ce se rușina să admită că fusese prieten cu câțiva comuniști la vremea aceea? Și era, oare, pe deplin limpede cu ce se ocupase în China înainte de război? Chiar și prietenul lui Hollis, Anthony Courtney, comandantul de marină responsabil cu operațiunea din zona baltică, tresărise când Hollis îl vizitase în Germania și îi spusese: „Experiența m-a învățat că fiecare om, fără excepție, are un preț, însă al meu este foarte ridicat.“[616] Nimic nu era concludent. Însă era sugestiv pentru cei care împărtășeau un anumit tip de gândire. Americanii au fost informați despre începerea unei noi anchete și Angleton a tras sfori pentru ca Hollis să fie dat afară.[617] Directorul CIA, Richard Helms, a fost informat de „ceea ce putea fi un scandal care ar depăși cu mult până și dezastrul din cazul Philby“.[618] Însă, în vreme ce americanii erau informați, premierul britanic nu a fost pus la curent. Cum șefia sa la MI5 se apropia de final, Hollis l-a confruntat pe Wright la sediu. „Un singur lucru voiam să te întreb înainte să plec“, a spus Hollis. „Vreau să știu de ce crezi că sunt spion.“ Wright i-a explicat raționamentul său. „Tot ce pot spune e că nu sunt spion“, a afirmat Hollis și a părăsit scena.[619]

Vânătoarea nu se terminase. De Mowbray a fost trimis în SUA, ca ofițer de contrainformații sub conducerea lui Cristopher Philpotts, un carierist care își imagina că se îndreaptă spre vârful ierarhiei și care credea în ideea infiltrării. Sarcina lui de Mowbray erau să stea aproape de Angleton, pe care îl considera fascinant. Toți vânătorii de cârtițe vizitau biroul cu draperiile trase și slab luminat al lui Angleton, pentru a-l asculta pe maestru. Pe birou erau împrăștiate o mulțime de dosare, iar fumul de țigară crea o ceață pe care vorbele lui abia șoptite o făceau să pară și mai deasă.

La câteva luni de la începutul turneului, de Mowbray s-a dus cu Arthur Martin la New York pentru a-l întâlni personal pe Golițîn, pentru prima oară. Era începutul unei prietenii lungi și complicate. Golițîn i s-a părut un om cu o voință puternică. „Este un om aprig. Uneori, îmi dădea mari bătăi de cap“, își amintește de Mowbray. Vânătoarea părea să fi pierdut din intensitate, dar, în 1968, MI6 a primit un nou șef. Sir John Rennie venea din afara sistemului, din Ministerul de Externe. De aceea, mare parte din membrii Serviciului nu aveau încredere în el și nu-l înghițeau. Printre singurii oameni care îl plăceau erau vânătorii de cârtițe. La scurt timp după numire, Rennie a mers la Washington și l-a cunoscut pe Golițîn. Atunci a luat cina cu Philpotts care, asemenea altora, era nemulțumit că șeful MI5 nu reușise să ducă mai departe teoria infiltrării. Philpotts i-a prezentat grijile sale lui Rennie. „Hai să facem ceva“, i-a spus noul șef. Philpotts a revenit la Londra ca șef al serviciului de contrainformații și a demarat o anchetă agresivă, care a implicat chiar verificarea Serviciului.

Erau mulți comuniști, unii foști, alții actuali, în rândurile conducerii, inclusiv în MI6. Vânătoarea de cârtițe condusă de Philpotts, la finele anilor 1960, nu a mai dus la descoperirea vreunui alt Philby în serviciu. Însă zece ofițeri, unii de rang înalt, au fost forțați să se pensioneze anticipat din cauza unor „neregularități“ în trecutul lor, deseori având legătură cu comunismul. Însă nici unul nu a fost dovedit trădător. Epurarea

fusese limitată de precautul și chibzuitul Oldfield, dar, odată ce acesta a fost mutat, operațiunea a mers mai departe. Andrew King, iubitor de pechinezi și fost șef al stației din Viena, a fost unul dintre cei cu probleme. În afară de faptul că avea „vicii nenaturale“, după cum se spunea, King intrase în partidul comunist în anii 1930 (la vremea aceea, observase că i se părea „extrem de mult“ să cedeze 20% din venituri partidului). A spus că declarase acest lucru la vremea potrivită și, de asemenea, prima oară când fusese interogat, la scurt timp după război. După acea anchetă, le-a spus vânătorilor de cârtițe că șeful său de la vremea aceea îl întrebase pe directorul MI6 dacă erau necesare și alte controale de securitate. „C spune că, întrucât spioni sunt doar străinii, să nu îți bați capul.“[620] Acesta era genul de convingere care, credeau vânătorii, permiseseră ca Serviciul să putrezească din interior. Cel mai incriminator lucru era că, deși nu existau dovezi că ar fi fost trădător, King a recunoscut că știuse dintotdeauna că Philby și Burgess erau comuniști.[621] În 1968, un alt ofițer MI6 de rang înalt, Donald Prater, a fost chemat de la Stockholm și dat afară pentru că fusese comunist înainte de război, la Oxford.[622] Un alt ofițer a plecat pentru că la școală fusese coleg cu Philby și fusese recomandat de către acesta pentru un post în Serviciu. Nicholas Elliott a fost și el interogat, prietenia sa cu Philby făcându-l inevitabil suspect. Era o perioadă nefericită. Unul dintre cei zece oameni care și-au dat demisia a făcut-o, pur și simplu, pentru că nu-i plăcea ce li se întâmpla colegilor săi. Un delir înfiorător a pus stăpânire pe Serviciu. Era ca vânătoarea de vrăjitoare din timpul lui McCarthy, au șușotit câțiva pe la colțuri. Antipatia față de vânătorii de cârtițe s-a amplificat, dar puțini îndrăzneau să discute deschis despre acest lucru, temându-se de consecințe. În MI5, ofițerii mai tineri îl evitau pe Peter Wright la cantină, vorbeau în șoaptă despre Gestapo și îl numeau „ilegal KGB“. În sediile claustrofobice ale MI5 și MI6, domnea o atmosferă de neîncredere. În lumea extrem de stratificată a serviciului de informații britanic, noii recruți nu erau niciodată informați în legătură cu ceea ce se întâmplă sau cu suspiciunile, dar simțeau că se petrecea ceva rău.

Shergy era îngrijorat. Profesionalismul pe care îl instaurase în operațiunile Blocului Sovietic era amenințat de vânătoare. Succesul era cheia pentru a câștiga o dispută, dar știa, de asemenea, că trebuia să procedeze cu mare grijă. Imediat după ce a revenit de la Varșovia, Shergy i-a cerut lui Gerry Warner să vorbească la Fort, baza de antrenament a Serviciului. „Despre ce ai vrea să vorbești?“ a întrebat Shergy. „Ce-ar fi să vorbesc despre disponibilitatea ofițerilor responsabili de Europa de Est de la Londra de a vizita regiunea, pentru a înțelege mai bine condițiile?“ „Nu se poate“, i-a spus Shergy. „Dar este extrem de important“, a protestat Warner. „Dacă insiști, va trebui să te trimit imediat înapoi la Londra.“ Shergy înțelesese că vânătorii de cârtițe credeau că oricine stătea o vreme dincolo de Cortina de Fier urma să fie corupt, și dacă descopereau că autorizase o asemenea prelegere, nu doar Warner avea să plătească.

Pe teren, ofițerii au învățat să se teamă că suspiciunile i-ar putea atrage și pe ei. După Polonia, Gerry Warner va fi detașat la Geneva. Soția sa era matematician, lucrase pentru doctorat în perioada petrecută la Varșovia și trebuia să se întoarcă pentru a-l

susține. Cu o săptămână înainte de plecare, unul dintre vânătorii de cârtițe a venit să se întâlnească cu șeful stației, care călătorea frecvent într-o capitală europeană vecină pentru a-l supraveghea pe șeful filialei MI6, suspectat de către Philpotts. Warner și ofițerul aflat în vizită au luat cina împreună pe malul lacului, Warner pomenind că soția sa se ducea la Varșovia. După cină, ofițerul s-a dus în grabă la șeful stației ca să-i spună ce auzise. Câteva luni mai târziu, Shergy a apărut la Geneva. „N-o să fii încântat să mă vezi când am să-ți spun că trebuie să pleci din Geneva în două săptămâni“, i-a spus lui Warner. Au mers la plimbare pe străzi, căci nu voiau să discute deschis în birou. „Probabil că știi prea mulți ruși.“ Dar asta îi cerea meseria, a protestat Warner. Shergy a explicat că adevărata problemă începuse cu câteva luni în urmă, când vânătorii aflaseră că soția lui Warner avea de gând să meargă în vizită la Varșovia. De atunci încercaseră să-l dea afară, iar Shergy îi amânase, spunând că va trebui să se întâlnească personal cu Warner, și doar acum reușise acest lucru. Warner a primit un răgaz de câteva luni, dar a fost scos din departamentul Blocului Sovietic. Mutarea bruscă i-a afectat viața personală, dar nu și cariera. A fost mutat în Extremul Orient, unde și-a început ascensiunea.

De Mowbray a revenit la Londra imediat după Philpotts, pentru a lucra cu el, și a intrat în Comitetul de Coordonare, echipa comună MI5–MI6, formată pentru a se ocupa de problema infiltrărilor. Raportul acestuia, din 1967, concluziona că existau 28 de anomalii care nu puteau fi atribuite nici unui spion identificat.[623] Golițîn a revenit în Marea Britanie temându-se ca nu cumva KGB-ul să îl urmărească din nou, în drum spre coasta sudică. A fost în vizită de patru ori, de fiecare dată stând câte o lună. De Mowbray era unul dintre cei desemnați să se ocupe de el. Acum, lui Golițîn, i se oferea libertatea de a verifica dosarele MI5 ale anumitor persoane. Orice cerea primea, atâta timp cât era vorba de documente de dinainte de defectarea sa. Era plătit cu 10 000 de lire pe lună pentru munca sa. (El ceruse mai mult.)

Chiar și fostul profesor al lui de Mowbray a ajuns în vizor. Golițîn credea că legăturile de familie ale lui Isaiah Berlin cu Rusia erau suspecte și constituiau o vulnerabilitate. Era prea mult pentru de Mowbray, care a discutat acest aspect cu Golițîn. Hollis a fost adus pentru un interogatoriu. Acesta își găsise un refugiu ciudat, stând din când în când în casa lui John le Carré.[624] Nu a recunoscut nimic și oricum nu existau dovezi clare, doar opinii. „Dragul de Roger; pentru a face așa ceva, ar fi fost nevoie de o inteligență și de o pricepere de cel mai înalt nivel“, va spune mai târziu un coleg despre ideea că Hollis ar fi putut fi spion.[625] Zvonurile au început să se răspândească în lumea spionajului și au început să scape în afară. Anchetele au oferit destulă muniție pentru ca anumite reputații să fie pătate (și nu întotdeauna deliberat – într-un caz, s-a considerat că Judith Hart, ministru laburist, prezenta un risc, din cauză că MI5 o confundase cu Edith Tudor-Hart, care îl racolase pe Philby).[626]

Golițîn a spus că un șef de operațiuni din cadrul KGB, din nordul Europei, vorbise despre asasinarea unui lider al opoziției din Occident. Liderul laburiștilor, Hugh Gaitskell, murise în ianuarie 1963. Fusese victima unui asasinat conceput de KGB

pentru a-și putea infiltra „omul“ în Downing Street? Arthur Martin a vorbit cu doctorul lui Gaitskell, care a spus că fusese un mister felul în care liderul laburiștilor ar fi putut contracta neobișnuita boală care îl răpusese. Harold Wilson fusese instalat lider. Era, poate, omul KGB-ului, se specula. În fond făcuse afaceri în Uniunea Sovietică și avea prieteni cu legături suspecte. Din 1964, de când Wilson câștigase alegerile generale, câteva persoane de la Washington și chiar și câteva de la Londra au crezut că prim-ministrul lucra pentru KGB. Golițîn nu a spus niciodată că era categoric spion, dar credea că fragmentele pe care le văzuse „se potriveau“ cu Wilson. Angleton a mers chiar la Londra, spunând că avea noi informații care justificau afirmația, dar că nu putea transmite detaliile.[627] De fapt, cu ceva vreme în urmă, KGB-ul îi deschisese un dosar de urmărire lui Wilson, dar fără succes. Căci Wright și alți câțiva aveau sentimentul că sunt ultimii care veghează asupra sanctității statului, împotriva unui complot îngrozitor pe care nimeni altcineva nu-l vedea. Ideea că spionii apărau „ultimul bastion“, în vreme ce cetățenii dormeau liniștiți, deloc conștienți de pericole, apare, din când în când, în istoria serviciilor secrete, mai ales când există o credință adânc înrădăcinată în existența unei subversiuni din interior și care, ocazional, poate degenera în ceva periculos și subversiv prin definiție.[628] Wright se gândea la un complot pentru răsturnarea guvernului. Mai târziu, a recunoscut că aproape nimeni din serviciul secret nu era pregătit să urmeze această direcție, deși unii dintre foștii angajați se gândiseră la un scenariu similar, nu în ultimul rând George Kennedy Young, fostul director adjunct al MI6, care înființase comitetul de „acțiune“ Unison destinat „securizării domeniului“. Acesta, afirma el, avea trecuți pe statul de plată chiar și comisari de poliție. Aceste discuții purtate în șoaptă (printre care și o discuție de la finele anilor 1960, la care lordul Mountbatten fusese invitat, refuzând să participe la o potențială lovitură de stat) nu s-au apropiat măcar de o răsturnare a guvernului, dar au ajutat la crearea unei atmosfere din ce în ce mai încordate.[629]

Vânătoarea de cârtițe a americanilor fusese aproape la fel de încrâncenată ca și aceea a britanicilor. Ofițerilor al căror nume începea cu K le-a fost distrusă cariera. Apoi s-a mers și mai departe după ce Golițîn a verificat dosarele personalului. În total, în jur de 50 de ofițeri erau suspectați, la un moment dat, și în jur de 20 au fost anchetați serios. După ce s-a pensionat, Richard Helms a avut o discuție cu editorul de la *Washington Post*. „Știți ce mă îngrijora cel mai tare ca director al CIA?“, a întrebat retoric. „CIA-ul este singurul serviciu de informații din lumea occidentală care nu a fost niciodată infiltrat de către KGB.“[630] Urmărirea a paralizat operațiunile împotriva Uniunii Sovietice. Era, pur și simplu, prea periculos să racolezi pe cineva, în caz că fie avea să fie trădat, fie fusese infiltrat ca parte a unei conspirații de proporții. Singurul lucru poate mai rău decât să ai o cârtiță în organizație este spaima că aceasta ar putea exista. CIA-ul era neputincios, dominat de teama că inamicul se afla aproape, urmărindu-i fiecare mișcare și trăgând toate sforile. „Angleton ne-a terminat“, a explicat un oficial din divizia sovietică. „El ne-a scos din afacerea cu sovieticii.“[631] Un defector a fost trimis înapoi în Uniunea Sovietică în ideea că ar fi fost agent infiltrat. Aproape sigur că nu a fost

adevărat și, cel mai probabil omul a fost ucis.

În anii 1970, CIA-ul intrase deja în beznă. Când un ofițer CIA a fost trimis la Paris ca șef al stației, Angleton chiar i-a avertizat pe francezi că acesta ar putea fi agent sovietic.[632] Angleton a devenit insomniac. Când Peter Wright venea în vizită, stătea până târziu, bea și își compara notițele cu ofițerul MI5 până la patru dimineața. La un moment dat, i-a spus lui Wright: „Kim e de vină".[633]Voia, poate, să spună că Philby era în spatele comploturilor. Cu certitudine el era motivul fricii resimțite de Angleton. Angleton era cel care urma să se rătăcească prin pădurea de oglinzi și să privească reflexia spartă a lui Philby înghițindu-i propria imagine.

Într-un final dramatic și inevitabil, revoluția a început să-și devoreze copiii. Cineva a întrebat cine afectase cel mai puternic activitatea CIA-ului. Prietenul ăla vechi al lui Philby, James Jesus Angleton. Un ofițer a spus chiar că erau 80–85% șanse ca Angleton însuși să fie spion, iar procentajul era și el un semn al gradului de absurditate atins.[634] Sau poate că Golițîn, nu Nosenko, era agentul infiltrat, trimis de KGB să cultive paranoia vechiului prieten al lui Philby și să-l inducă în eroare? (Lucru care nu era adevărat, după cum s-a stabilit din reacția KGB-ului la defectarea sa și din planurile de a-l asasina.)[635] Angleton nu era spion, dar vremea lui trecuse. Un nou director al CIA începea să destrame vastul imperiu al lui Angleton, luându-i dreptul de veto asupra operațiunilor. Un ofițer a fost desemnat să-i investigheze activitatea. Acesta a deschis casa de valori personală a lui Angleton, aflat în capătul biroului său. Dincolo de o ușă cu cifru, se afla o bibliotecă privată cu dosare, inaccesibilă pentru restul personalului. În total aici se aflau 40 000 de dosare despre diverse persoane, așezate pe zece suporturi înalte de doi metri și jumătate și păstrate în plicuri maro.[636] Numai despre Kim Philby existau 49 de volume. Într-un seif erau dosarele lui Hollis și ale lui Mitchell, la fel și cele despre Harold Wilson, Henry Kissinger și alți oficiali occidentali de rang înalt. În această casă de valori imensă, se afla o alta mai mică, acționată de butoane, unde era păstrat cel mai sensibil material. A durat șase ani ca ofițerul să-și încheie studiul, care avea 4 000 de pagini.[637] Întregul era mult mai puțin important decât părțile care-l alcătuiau, o multitudine de piste întortocheate, dar care nu duceau nicăieri. În final, s-a căzut de acord că Saşa nu era ofițer CIA, ci un agent principal din Germania, pe nume Orlov.

În 1975, Angleton a fost, în sfârșit, obigat să plece sub pretextul implicării în supravegherea internă care presupusese violarea corespondenței cetățenilor americani. În același timp, scandalul Watergate afectase CIA-ul, la fel și dezvăluirea în fața Congresului, a rolului jucat de Larry Devlin și de alți ofițeri în planuiri de asasinate peste hotare. În lupta dintre adepții și criticii înșelătoriilor și vânătorii de cârtițe, balanța a înclinat de partea cealaltă. Repulsia față de Angleton devenise atât de puternică, încât cuvântul „contrainformații" a început să fie considerat murdar, ultimul departament în care ar fi vrut să lucreze un tânăr ofițer aspirant. Amintirea vânătorii era așa de puternică încât, vreme de ani de zile, nimeni nu a vrut să-i mai viziteze culoarele întunecoase.[638] CIA a început să racoleze agresiv agenți din blocul sovietic. Mai târziu, aceste eforturi aveau să se dovedească catastrofale deoarece, după plecarea lui

Angleton, KGB-ul va reuși cu adevărat să pătrundă dincolo de zidurile fortăreței când nimeni nu mai era atent.

Lupta din interiorul MI6 a înregistrat momente de intensitate maximă și minimă. Vedeta în ascensiune a Serviciului era Maurice Oldfield. Acesta a jucat un rol complex și ambiguu în vânătoarea de cârtițe. Când fusese omul de legătură la Washington, înaintea lui Philpotts, se apropiase de Angleton și, fiind un expert în contrainformații precaut, la modul instinctiv, cel puțin parțial, îi sprijinise teoriile. Când Oldfield a revenit la Londra ca șef al serviciului de contrainformații, chiar înainte să preia Philpotts postul, a adoptat o linie ambivalentă, fiind atent la linia politică. A susținut nevoia de precauție și de o atitudine mai pasivă, în defavoarea recrutării agresive de agenți sovietici. Trebuia evitat un nou scandal. Când Rennie a fost numit șef, Oldfield s-a înfuriat că fusese ignorat ca un outsider. A devenit numărul doi, controlând cât de mult posibil și adoptând rolul de glas al rațiunii împotriva vânătorilor de cârtițe. Philpotts, cândva aspirant la tron, a fost învins și a renunțat la luptă în 1970, o altă carieră posibil importantă se irosise pe străduțele dosnice ale suspiciunii. Apoi, Oldfield l-a scos pe de Mowbray din echipa de vânători de cârtițe. În ciuda protestelor sale, de Mowbray a fost trimis în sudul Mediteranei. Pe de Mowbray l-a indignat acest tratament și a păstrat legătura cu cei din MI5 care îi împărtășeau părerile. Numărul lor începuse să scadă, dar de Mowbray hotărâse deja că nu avea să cedeze. „Nu mă puteam resemna să nu fac nimic: făcusem atât de multe promisiuni, mie și altora, de a urmări problema până la sfârșit, încât nu mă puteam spăla pe mâini, ca să uit, pur și simplu.“

La începutul anilor 1970, de Mowbray a auzit de la prietenii săi din MI5 că directorul CIA fusese la Londra. Cazul Hollis fusese închis, i se spusese acestuia. De Mowbray s-a dus să se plângă lui Rennie. „Știi, dacă aș face scandal, unul dintre noi [adică fie el, fie șeful MI5] va trebui să plece“, a spus Rennie. De Mowbray și-a dat seama că nu avea să se mai bucure de sprijin din interiorul MI6. A profitat de relațiile pe care și le făcuse la New College, Oxford, ca să se apropie de un fost secretar particular al premierului care acum lucra în administrație. A întrebat dacă acesta ar fi acceptat un plic închis pe care să i-l dea direct prim-ministrului. Fostul oficial a acceptat. Câteva zile mai târziu, în iunie 1974, de Mowbray a abordat un oficial din Downing Street 10, unde Harold Wilson tocmai revenise ca prim-ministru. A fost condus într-una dintre camerele impunătoare de la etaj, dar i s-a spus că nu îi putea fi înmânat nici un mesaj privat premierului fără ca acesta să fie citit mai întâi de un oficial. O zi mai târziu, a primit un mesaj prin care era chemat să se întâlnească cu secretarul cabinetului, sir John Hunt. De Mowbray i-a prezentat lui Hunt ancheta și i-a spus că, după părerea lui, MI5 nu putea și nu voia să ancheteze propriul serviciu. A crezut că Hunt ascultase cu atenție. Dar Hunt i-a spus unui coleg: „Cum ochii lui de Mowbray deveneau sticloși, am avut sentimentul clar că e stăpânit de o obsesie primejdioasă.“[639] Hunt i-a spus premierului, care apoi i-a spus secretarei și confidentei sale: „Acum le-am auzit pe toate. Tocmai mi s-a spus că însuși șeful MI5 ar putea fi agent dublu!“[640] Hunt l-a sunat și pe sir Dick White, care ieșise la pensie.

– De Mowbray e nebun? a întrebat secretarul Cabinetului.

– Nu, nu e nebun, a răspuns White. E patriot, muncitor, dar obsedat.

– Hollis a fost spion? a întrebat Hunt.

Hollis murise în 1973.

– M-ar mira, a răspuns White. Cuvintele avuseseră un ecou ciudat și prea puțin convingător. Hunt a rămas cu impresia că ar fi fost ceva surprinzător, dar nu imposibil.

– Dar cum am ajuns la concluzia asta? a întrebat Hunt.

S-a decis să încerce să afle.[641]

Câteva săptămâni mai târziu, a sosit un alt mesaj în care lui de Mowbray i se cerea să vină la Oxford, la o întâlnire cu fostul secretar al Cabinetului, lordul Trend. Au stat de vorbă timp de două ore, întâi înăuntru, apoi afară, la prânz, pe șezlonguri, într-o după-amiază perfectă de vară. Lui Trend i se ceruse să facă propria anchetă și acum asculta cu atenție. Însă, la final, când a ieșit pe ușă, pe strada pietruită, Trend s-a întors către el: „Nu te aștepta să iau la puricat Whitehallul din cauza asta“.

Lui Trend i s-a dat un birou, un seif și o secretară la sediul MI5 și, timp de un an de zile, a studiat hârtiile și i-a interogat pe cei implicați. „Cum a început totul?“ l-a întrebat pe Peter Wright. Era o întrebare pe care și-o punea adesea și acesta.[642] Raportul final al lui Trend este secret. A fost folosit pentru exonerarea de vinovăție a lui Hollis, când acuzațiile împotriva lui au devenit publice, deși există oameni care se îndoiesc că lucrurile erau pe atât de clare pe cât se dăduse impresia. Când s-a încheiat investigația, Oldfield l-a convocat pe de Mowbray la o întâlnire cu Trend și Hunt, la Cabinet. De Mowbray s-a întâlnit cu Oldfield în parcarea noului sediu al MI6, la Century House, și au mers împreună la Whitehall. De Mowbray a început să discute despre înșelătoria rușilor. Oldfield l-a întrerupt și i-a spus că altcineva se ocupa de aceste probleme. Hunt i-a spus lui de Mowbray că trebuia să se obișnuiască cu gândul că n-o să-și primească înapoi postul din serviciul de contrainformații. De Mowbray a încercat din nou să-i trimită un bilet premierului. Deja se apropia sfârșitul anilor 1970 și James Calaghan îi urmase lui Wilson, după surprinzătoarea sa demisie din Downing Street. Hunt l-a sunat pe de Mowbray și i-a spus că prim-ministrul vorbise cu șefii MI5 și MI6, dar că se terminase. Toată afacerea se încheiase. Cu siguranță că, pentru de Mowbray, care a cerut să se pensioneze anticipat, se terminase. A plecat de la Century House și nu avea să mai pună niciodată piciorul acolo. A plecat în SUA, unde i s-a alăturat lui Golițîn, care deja nu mai era în grațiile CIA, și a început să-l ajute pe rus la scrierea unei cărți.

Șocul provocat de vânătoarea de cârtițe și de anchete a continuat să se resimtă în lumea secretă a spionilor și în lumea politică. În mai 1976, un reporter al BBC a fost chemat, în mod surprinzător, de către Harold Wilson, care renunțase la funcția de prim-ministru în urmă cu două luni. În locuința sa aflată aproape de Camera Comunelor, Wilson le-a dezvăluit jurnalistului și colegului cu care venise o lume a conspirației și a fricii. „Nu sunt sigur că în ultimele opt luni, cât am fost prim-ministru, am știut tot ce se petrece în serviciul de securitate“, le-a spus reporterilor uluiți.[643] La un pahar de sherry, a spus că unii oameni din MI5 erau „foarte de dreapta“ și că nu putea exclude

implicarea unor indivizi din MI5 și MI6 în pângărirea imaginii sale cu discuții despre „celula comunistă“ din Downing Street 10.[644] Wilson a afirmat că îi ceruse lui Oldfield să pună întrebări în legătură cu problema și că Oldlfield îi confirmase că exista o zonă „de neîncredere“ în serviciul înfrățit și că promisese să ajute la rezolvarea acestei probleme, dar că nu mai avea vești de la el. Wilson a explicat că mersese chiar mai departe, trimițând un prieten la Washington pentru a-i cere unui fost vicepreședinte să afle ce știe CIA-ul. Directorul CIA de la vremea aceea și viitorul președinte George Bush l-a vizitat pe Wilson în Downing Street pentru a discuta chestiunea. Era convins că seria de jafuri de la biroul și de la reședința sa, precum și de la locuințele colegilor săi, era urmare a unei conspirații mai vaste în care este posibil să fi fost implicat serviciul de informații din Africa de Sud.

Febra spionilor a cuprins din nou Marea Britanie în 1979. O carte scrisă de un jurnalist de la BBC îl demasca pe Anthony Blunt drept spion. Secretul său fusese scos la iveală și i-a fost retras titlul de sir. Prim-ministrul Margaret Thatcher a fost nevoită să dea o declarație în parlament. În luna noiembrie a aceluiași an, s-a realizat o adaptare cinematografică a romanului lui John le Carré, *Cârtița*. „Am să vă spun o poveste. Este vorba numai despre spioni. Și dacă e adevărată, și eu cred că este, băieți, veți avea nevoie de o organizație nouă“, îi spune un personaj lui George Smiley. Alec Guinness a jucat rolul lui George Smiley, șeful spionilor, care vâna o „cârtiță“ din MI6, descoperindu-se că era unul dintre cei mai buni prieteni ai săi. Ca pregătire pentru rol, Guinness fusese împreună cu le Carré la o întâlnire, într-un restaurant, cu pensionarul Maurice Oldfield. Oldfield era un admirator al lui Guinness și prânzul a fost extrem de plăcut.[645] Dar, asemenea multor ofițeri, a vrut să-i atragă atenția că nu trebuie să considere lumea sumbră a lui Smiley drept una reală. „Categoric nu suntem așa cum ne descrie gazda noastră“, i-a spus actorului.[646] Guinness s-a grăbit să-l privească pe Oldfield în timp ce se îndepărta. „Mersul ciudat, legănat, de profesor, butonii prinși neglijent, umbrela neatent strânsă au intrat în arsenalul lui Smiley din acel moment“, a afirmat le Carré.[647] Deși nu fusese modelul inițial pentru Smiley, existau asemănări în privința ochelarilor, a mersului ciudat și a fascinației față de istoria medievală. „Tot nu mă recunosc“, i-a scris șeful spionilor actorului după ce văzuse filmul. Aproape toți ceilalți îl recunoșteau. Oldfield ajunsese în vârf, dar chiar și miniștrii de Externe cu care lucrase sesizaseră că era oarecum singuratic. A murit peste câțiva ani, mai târziu apărând și un trist necrolog, în care homosexualitatea îi era scoasă la iveală, odată cu întrebarea dacă nu cumva acest lucru pusese o problemă de securitate. Oldfield fusese un om credincios. Venise dintr-un mediu modest din Derbyshire, și se trezise înconjurat de crema societății și ducând o viață dublă. „Trebuie să se fi dus în el o luptă cumplită“, este de părere un coleg.[648]

Opinia publică britanică devenise obsedată de trădători, obsesie alimentată de romanele lui le Carré. Trădătorii puteau fi răspunsul la întrebarea: De ce mersese totul prost în Marea Britanie după război, de ce se prăbușise imperiul și de ce lucrurile nu mai erau ca pe vremuri? În timp ce Bond al lui Fleming oferea posibilitatea de a fugi de

realitate, Smiley oferea o poveste alternativă, mai sumbră și mai chinuitoare. Thrillerele reflectă frământările epocii lor. Romanele cu spioni de la începutul secolului fuseseră concepute pentru a-i avertiza pe oameni în legătură cu amenințările și vulnerabilitățiile Marii Britanii și ale imperiului său care domina lumea.[649] În vremea lui le Carré, temerile aveau mai degrabă legătură cu decăderea morală și cu ceea ce stătea la baza acesteia. La Londra și la Washington, romanele sale nu erau prea apreciate, în special când era vorba de *Spionul care venea din frig*. La o cină la Washington, directorul CIA, John McCone, i s-a plâns lui Dick White că prezentarea aceasta negativă le submina munca. „Nu ne-a făcut nici o favoare… Prezintă un serviciu lipsit de încredere și de loialitate, în care agenții sunt sacrificați și înșelați, fără nici o remușcare.“[650]

Schimbarea înregistrată în literatura de spionaj – de la proza imperialistă, entuziastă, de la începutul secolului, la literatura mai interiorizată, cu trădători – oglindea schimbarea poziției Marii Britanii în lume și propria percepție de sine. Spionii începuseră și ei să privească atât în interior, cât și în exterior. La Viena, la începutul Războiului Rece, prima întrebare care le era adresată defectorilor din Est era dacă știau de existența vreunui semn că războiul ar fi iminent. În perioadele recente ale conflictului, prima întrebare care le era adresată era dacă știau de existența vreunui indiciu că serviciile occidentale de informații fuseseră infiltrate. Lumea spionilor devenise mai introvertită și mai autoreferențială, limitată la propria subcultură, cu straniile ei obiceiuri.

Pe ambele maluri ale Atlanticului, trădarea lui Philby aprinsese un foc pe care Golițîn îl întreținea. A ars cu o intensitate cumplită, aproape mistuind CIA-ul și MI6, până când s-a stins. Încrederea este liantul care leagă organizațiile și oamenii. În lumea în care spionii vin în conflict, prea multă încredere, cum fusese cazul MI6 în trecut, poate fi distrugătoare, deschizând calea trădării. Dar și prea puțină încredere poate măcina o organizație din interior, distrugându-i încrederea în sine, făcând imposibilă colaborarea atât cu colegii, cât și cu partenerii externi. Otrava intrase în sistem. Vânătorii de cârtițe nu avuseseră ca punct de plecare paranoia. Părerea că era posibil ca serviciile să fi fost infiltrate nu era pur irațională, ci era adevărată prin prisma incidentelor anterioare, cu Philby, Blake și alții. Ar fi fost o probă de iresponsabilitate primejdioasă să nu se desfășoare anchete. Însă necazul consta în acceptarea aproape cu sfințenie a unei teorii care nu putea fi contrazisă prin fapte, chestiune cu care se confruntă, din când în când, serviciile de informații. Problema care apare atunci când există convingerea că inamicul practică înșelătoria este aceea că „absența dovezilor nu este o dovadă a inexistenței acestora“.[651] „Doar pentru că nu ai dovezi că un lucru există nu înseamnă că ai dovezi că acesta nu există.“ Cu alte cuvinte, dacă nu găsești ce cauți, asta înseamnă doar că adversarul este foarte priceput în a te induce în eroare.[652]

Peter Wright a fost scos pe tușă. „Când intri în Serviciu, fiecare caz pare diferit. Când pleci, toate par la fel“, reflecta el mai târziu.[653] Când a părăsit vechile birouri, în 1976, și s-a mutat într-o nouă clădire, a avut de-a face cu fantomele celor care nu se puteau odihni încă. „În timp ce străbăteam coridoarele din Leconfield House, simțeam încă fizic

trădarea, hăituirea și mirosul sângelui“, scria el.[654] Trauma vânătorii de cârtițe a rămas ascunsă opiniei publice mulți ani la rând. Acest lucru, însă, nu a ajutat. Dulapul în care erau înghesuite în grabă scheletele amenința să cedeze din încheieturi din clipă în clipă. În Marea Britanie nu existau, ca în Statele Unite, comitete ale Congresului care să ajute la detensionare și să reducă presiunea. Cei care simțeau că țara lor fusese trădată și că propriile temeri fuseseră ignorate au devenit din ce în ce mai agitați. Unii au început să facă ceva ce nimeni din lumea serviciilor secrete nu mai făcuseră. Au început să vorbească, mai întâi cu câțiva jurnaliști și scriitori. Apoi, prinzând curaj, Peter Wright, supărat că i se refuzase o pensie decentă, s-a hotărât să facă dezvăluiri în *Spycatcher*. Teama a cuprins Whitehallul și lumea serviciilor, și s-a făcut totul pentru a-l opri, inclusiv un proces absurd în Australia, care i-a făcut să cadă ridicol pe secretarul cabinetului și pe întreg guvernul. Dar eforturile lor au fost inutile și din dulap s-au prăvălit grămadă toate scheletele și rufele murdare, direct în fața publicului britanic, care a rămas mut de uimire, căci nu mai văzuse niciodată așa ceva. Arthur Martin a ieșit și el din ascunzătoare ca să-i ia apărarea lui Wright, deși era mai puțin sigur de Hollis. „Dacă nu era Hollis, atunci cine?“ se întreba el, într-o scrisoare adresată ziarului *The Times*, și atrăgea atenția că nefinalizarea anchetei provocase „un deceniu de neliniște“. „Este de neconceput că serviciul de securitate ar fi permis ca o anchetă să treneze dacă ar fi fost descoperite probe similare de infiltrare în oricare alt departament al guvernului“, scria el, începând un schimb public de replici cu alți foști ofițeri, la rubrica de scrisori pe adresa redacției. În ciuda eforturilor câtorva, ușa spre lumea serviciilor nu mai putea fi închisă. Cine sunt toți ciudații aceștia? a început să se întrebe publicul.[655]

La sfârșitul anilor 1980, Gerry Warner a fost numit director al serviciului de contrainformații și securitate al MI6, post care înainte stătuse baza vânătorilor de cârtițe. A descoperit că personalul ducea încă o existență închisă ermetic și se rezuma la a strânge dosare și informații ferindu-se de primejdii, în loc să atace cu agresivitate tabăra inamică. În noul său post, ar fi trebuit să aibă acces la toate dosarele. Când a deschis seiful, a descoperit că 15 dintre ele se refereau la Maurice Oldfield și la viața personală a acestuia. Șeful cel mare era la aceea vreme Chris Curwen și fusese unul dintre vânători. Când Curwen s-a pensionat, trei ani mai târziu, a mers în biroul lui Warner. „Ar fi mai bine ca astea să stea la tine“, a spus și a depus încă un teanc de documente din seiful său personal. Erau dosare ale anchetelor de contrainformații pe care Warner nu le mai văzuse. Poate astfel își cerea scuze. Printre dosare se afla și unul care îl viza chiar pe Warner. Toți cei care conduseseră stația din Varșovia până la o anumită dată fuseseră anchetați de vânătorii de cârtițe, plecând de la teza lui Angleton potrivit căreia aceia care controlaseră cu succes agenți în blocul sovietic, precum Beneficiarul, ofițerul de cifru polonez, trebuie să fi lucrat pentru tabăra adversă. Vânătorii de cârtițe îl căutaseră pe ofițerul care era pregătit de controlorii sovietici pentru a ajunge în vârful Serviciului, cu alte cuvinte, pe noul Philby. Warner a citit în continuare, supărat și uluit. Mediul relativ modest din care provenea, reputația de scandalagiu căpătată de timpuriu, priceperea soției sale într-ale matematicii (utilă în

cazul criptărilor, poate), toate conduceau într-o direcție, se pretindea în dosar. Concluzia, la acel moment, era că el este spionul. Rolul lui Shergy în protejarea sa, la Geneva și la Fort, și în protejarea propriilor operațiuni devenea mai limpede. Pe dosar era un bilet. Conținea o întrebare disperată, de ce, dacă existau toate aceste dovezi, nu se întâmplase nimic și de ce continua Warner să fie avansat? Warner s-a sprijinit de spătarul scaunului. Nu știa dacă să râdă sau să plângă.

De Mowbray a păstrat o tăcere autoimpusă vreme de trei decenii după plecarea din MI6.[656] Hollis și Mitchell nu erau spioni, ajunsese să creadă (deși câțiva își mențin opinia despre Hollis).[657] „Asupra celor doi au planat suspiciuni. Acum nu mai există nici o suspiciune. Dar cineva a fost de vină“, afirmă el. „Mi-am jurat mie însumi că nu am să renunț niciodată la acest caz.“ Ar fi fost greu, deși nu tocmai imposibil, ca identitatea unui trădător britanic de la vârf să fi fost păstrată secretă atât de mult timp în tabăra sovietică, la câți defectori veniseră, în special în ultimele trei decenii. „Poate m-am înșelat. Dar nu cred“, spune de Mowbray. „Nu pot să renunț la asta. Niciodată.“ Anatoli Golițîn, omul care a plecat din reședința KGB-ului în acea noapte rece de vineri, din Helsinki, în 1961, a murit în arșița sudului Statelor Unite, pe 29 decembrie 2008. Nici un necrolog nu a amintit moartea sa, de parcă durerea provocată de acest capitol din istoria serviciilor secrete ar fi fost atât de mare încât nimeni nu a mai vrut să-și amintească.

555 Relatarea despre defectarea lui Golițîn provine din primul volum al memoriilor sale nepublicate. Coincide cu relatarea oferită de partea americană, de exemplu, David Wise, *Molehunt*, Random House, New York, 1992

556 Reacția lui Friberg este relatată în Wise, *Molehunt*, p. 3, și Tom Mangold, *Cold Warrior*, Simon & Schuster, Londra, 1991, p. 50

557 Wise, *Molehunt*, p. 5

558 Wise, *ibid.*, afirmă că a existat o alertă cu bombă și că lui Golițîn i s-a permis să rămână la bordul avionului la cererea sa.

559 Jerry D. Ennis, „Anatoli Golitsyn: Long Time CIA Agent?“, *Intelligence and National Security*, vol. 21, no. 1, februarie 2006, p. 32

560 Richard Deacon, *C: A Biography of Sir Maurice Oldfield*, Macdonald, Londra, 1984, pp. 121 și 167

561 Necrologul reverendului Vivian Green, *Daily Telegraph*, 26 ianuarie 2005, http://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/ 1481995/The-Reverend-Vivian-Green.html

562 Interviu cu Charles Allen pentru BBC Radio 4, 2009

563 Arhivele Naționale PREM 11/4463

564 Mangold, *Cold Warrior*, p. 68

565 Christopher Andrew și Oleg Gordievsky, *KGB: The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, Hodder & Stoughton, Londra, 1990, p. 490

566 Peter Wright în *Spycatcher*, Heinemann, Melbourne, 1987, și Tennent Bagley în *Spy Wars: Moles, Mysteries, and Deadly Games*, Yale University Press, New Haven și Londra, 2007, ambele împărtășesc această opinie

567 Deacon, *C: A Biography of Sir Maurice Oldfield*, p. 190; Chapman Pincher, *Treachery*, Random House, New York, 2009, p. 571

568 Christopher Andrew, *The Defence of the Realm: The Authorized History of MI5*, Allen Lane, Londra, 2009, p. 435

569 Miranda Carter, *Anthony Blunt: His Lives*, Macmillan, Londra, 2001, p. 451

570 Anthony Blunt în memoriile sale nepublicate păstrate la Biblioteca Britanică și deschise pentru accesul public în 2009

571 Andrew, *Defence of the Realm*, p. 438

572 Iuri Modin, *My Five Cambridge Friends*, Headline, Londra, 1994, p. 43; Genrikh Borovik, *The Philby Files*, Little, Brown, Londra, 1994, p. 365

573 Dacă nu se menționează altceva, materialul privitor la Stephen de Mowbray este extras dintr-un interviu realizat de către autor.

574 Andrew Boyle, *The Climate of Treason*, Coronet, Londra, 1980, pp. 210 și 323

575 Wright, *Spycatcher*, p. 54

576 *Ibid.*

577 *Ibid.*, p. 243

578 *Ibid.*, p. 264

579 Michael Shelden, *Graham Greene: The Man Within*, Heinemann, Londra, 1994, p. 41

580 Tom Bower, *The Perfect English Spy*, Heinemann, Londra, 1995, pp. 314–315

581 Wright, *Spycatcher*, p. 170

582 Andrew, *Defence of the Realm*, p. 506

583 Bower, *Perfect English Spy*, p. 316

584 Andrew, *Defence of the Realm*, p. 507

585 Memoriile nepublicate ale lui Golițîn

586 Jerrold L. Schecter și Peter S. Deriabin, *The Spy Who Saved the World*, Macmillan, New York, 1992, p. 379

587 *Ibid.*, p. 390

588 Wright, *Spycatcher*, p. 208

589 Memoriile nepublicate ale lui Golițîn

590 Golițîn, *New Lies for Old*, Dodd, Mead & Co., New York, 1984, intră în mai multe detalii pe această temă.

591 Discursul lui Iuri Nosenko la CIA, în 1998. Anterior disponibil ca podcast la Centrul de Contrainformații și Studii de Securitate, Alexandria. De asemenea, Bagley, *Spy Wars*

592 John Limond Hart, *The CIA's Russians*, Naval Institute Press, Annapolis, 2003, p. 129

593 Bagley, *Spy Wars*, p. 14

594 *Ibid.*, p. 88

595 *Ibid.*, p. 18

596 Clarence Ashley, *CIA Spymaster*, Pelican, Gretna, 2004, p. 271

597 Mangold, *Cold Warrior*, p. 147

598 *Ibid.*, p. 149

599 Richards J. Heuer, „Nosenko: Five Paths to Judgment", în H. Bradford Westerfield (editor), *Inside CIA's Private World*, Yale University Press, New Haven, 1995, p. 398

600 Bagley, *Spy Wars*, p. 85

601 Ashley, *CIA Spymaster*, discurs, p. 277

602 Discursul lui Iuri Nosenko la CIA

603 Walter Pincus, „Yuri I. Nosenko, 81: KGB agent who defected to the U.S.", *Washington Post*, 27 august 2008; Hart, *CIA's Russians*, p. 144

604 Bagley, *Spy Wars*, p. 216

605 Hart, *CIA's Russians*, p. 160

606 Discursul lui Iuri Nosenko la CIA

607 Detalii luate din *ibid.*

608 Pincus, „Yuri I. Nosenko, 81: KGB agent who defected to the U.S.“
609 Heuer, „Nosenko: Five Paths to Judgment“, p. 383
610 *Ibid.*
611 Referire în „The Family Jewels“, p. 23, un document al CIA care constă în aproape 700 de pagini cu reacții de la angajați ai CIA la o directivă din anul 1973 a directorului Agenției Centrale de Informații, James Schlesinger, prin care li se cerea să anunțe existența unor activități despre care aceștia credeau că sunt neconforme cu spiritul Agenției. Desecretizat și disponibil la www.cia.gov
612 Ashley, *CIA Spymaster*, p. 284
613 Warren Richey, „A cold-war case of CIA detention still echoes“, *Christian Science Monitor*, 8 ianuarie 2008; Bagley, *Spy Wars*
614 Pincus, „Yuri I. Nosenko, 81: KGB agent who defected to the U.S.“
615 Andrew, *Defence of the Realm*, p. 507
616 Pincher, *Treachery*, p. 393
617 Bower, *Perfect English Spy*, p. 338
618 Robert M. Hathaway și Russell Jack Smith, „Richard Helms as Director of Central Intelligence“, p. 124, publicație internă a CIA, inițial secretizată, disponibilă la www.cia.gov
619 Wright, *Spycatcher*, p. 290, Andrew, *Defence of the Realm*, p. 511
620 Bower, *Perfect English Spy*, p. 135
621 Necrologul lui Andrew King, *Daily Telegraph*, 15 noiembrie 2002
622 Necrologul lui Donald Prater, *The Times*, 12 septembrie 2001
623 Pincher, *Treachery*, p. 539
624 John le Carré , „A Service known only by its failures“, *Toronto Star*, 3 mai 1986
625 *The Times*, 20 iulie 1984
626 Barrie Penrose și Roger Courtiour, *The Pencourt File*, Secker & Warburg, Londra, 1978, p. 238
627 Mangold, *Cold Warrior*, p. 75
628 Vezi David Omand, *Securing the State*, Hurst, Londra, 2010, p. 252
629 Chapman Pincher, *The Truth about Dirty Tricks*, Sidgwick Jackson, Londra, 1991; și Stephen Dorril și Robin Ramsay, *Smear!*, Grafton, Londra, 1992, p. 264
630 Hathaway și Smith, „Richard Helms as Director of Central Intelligence“, p. 101
631 Haviland Smith citat în Tim Weiner, *Legacy of Ashes*, Allen Lane, Londra, 2007, p. 326
632 Ofițerul era David Murphy: David Wise, *Molehunt*; David C. Martin, *Wilderness of Mirrors*, Harper & Row, New York, 1980, p. 199
633 Wright, *Spycatcher*, p. 308
634 Mangold, *Cold Warrior*, p. 279
635 Christopher Andrew și Vasili Mitrohin, *The Mitrokhin Archive*, Allen Lane, Londra, 1999, pp. 242 și 477
636 Mangold, *Cold Warrior*, p. 305
637 Wise, *Molehunt*, p. 256
638 Vezi introducerea la Heuer, „Nosenko: Five Paths to Judgment“
639 Bower, *Perfect English Spy*, p. 372
640 Pincher, *Treachery*, p. 545
641 Bower, *Perfect English Spy*, p. 372
642 Wright, *Spycatcher*, p. 378
643 Penrose și Courtiour, *Pencourt File*, p. 321
644 *Ibid.*, p. 9
645 Deacon, *C: A Biography of Sir Maurice Oldfield*, p. 251

646 Le Carré, „A Service known only by its failures“

647 John le Carré, în introducerea la Alec Guinness, *My Name Escapes Me*, Penguin, Londra, 1997, p. viii

648 Informații confidențiale

649 Dr Christopher R. Moran și Dr Robert Johnson, „In the Service of Empire: Imperialism and the British Spy Thriller 1901–1914“, *Studies in Intelligence*, vol. 54, nr. 2, iunie 2010

650 Bower, *Perfect English Spy*, p. 270

651 Donald Rumsfeld vorbind despre armele de distrugere în masă, la o conferință de presă din iunie 2002, http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=3490

652 Heuer, „Nosenko: Five Paths to Judgment“, p. 412

653 Wright, *Spycatcher*, p. 2

654 *Ibid.*, p. 3

655 Scrisoare către *The Times*, 18 iulie 1984; alte scrisori pe acest subiect, pe 19 iulie, și editorialul din 23 iulie 1984

656 De Mowbray a vorbit pentru prima oară înainte de apariția istoriei autorizate a MI5. Vezi Gordon Corera, „Former mole-hunter speaks out“, 26 ianuarie 2010, site-ul BBC News, http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/8479807.stm

657 În *Treachery*, Chapman Pincher reunește toate probele despre care crede că arată faptul că Hollis era spion comunist.

CAPITOLUL 6
SITUAȚII COMPROMIȚĂTOARE

Începutul anilor 1960 a reprezentat o epocă de aur pentru o mică armată de spioni sovietici care își desfășurau activitatea în Marea Britanie. Liberalismul anilor 1960 încă nu se instalase, și spionii știau cum să exploateze prăpastia dintre exteriorul scorțos și irespirabil al tradiționaliștilor din clasa conducătoare și sordidele lor povești despre sex și lăcomie. Arma lor erau artele negre ale provocării și șantajului. În 1961, ofițerul rus de informații, în vârstă de 26 de ani, Mihail Liubimov a aterizat direct în bizara și palpitanta Londră. Beatles încă nu-și lansase primul album, iar Londra era în continuare învăluită într-un smog dens, mizerabil, în diminețile de iarnă. Singurul motiv pentru care primise misiunea era forma feței sale. „Aveam un aspect foarte britanic“, explică el. „Fața prelungă, ca un cal de rasă. Iar șeful departamentului din KGB a spus: «Ești foarte potrivit pentru Anglia». Așa mi s-a decis soarta.“[658] Arbitrarietatea deciziei era tipic neobișnuitei birocrații a centrului KGB-ului de la Moscova.

Liubimov era vorbăreț, erudit și talentat, deși unii dintre colegii săi din KGB, de la acea vreme, îl considerau puțin cam prea ambițios. În Uniunea Sovietică, se simțea o oarecare destindere după moartea lui Stalin, în 1953, dar era încă o societate în mare măsură izolată de influențe străine, și, inițial, aprecierea lui Liubimov cu privire la Marea Britanie se datora strict lecturilor din literatura oficial aprobată, păstrată pe un raft special al Institutului de Relații Internaționale de la Moscova. Acolo, Marea Britanie era portretizată ca un imperiu decadent, în descompunere, în care cei săraci erau exploatați de către stăpânii capitaliști. Victoria era inevitabilă și misiunea lui Liubimov era să grăbească prăbușirea acestui sistem, prin pătrunderea în inima sistemului și prin racolarea de membri din Partidul Conservator care să devină agenți ai statului sovietic. „Am venit plin de entuziasm și, datorită înfățișării cabaline, am fost direcționat către Partidul Conservator“, își amintește el. Pentru Liubimov, care se așteptase să meargă în mai liniștita Finlandă, luminile strălucitoare ale Londrei aveau un farmec aparte. Era un post de vis, șansa de a se bucura de viața din Occident și avea să-i alimenteze o nesecată fascinație față de tot ceea ce era britanic, lucru care a făcut din el un anglofil mai neobișnuit, un om care, nu fără un oarecare sentiment de vină, aprecia literatura engleză și scotch-ul, dar care, de asemenea, se și delecta subminând țara care le producea.

Postul la Londra îi oferea, în același timp, șansa de a lupta împotriva celui mai vechi dușman al KGB-ului, de a lua parte la ultimul capitol al lungului conflict dintre serviciile lor de informații, care data chiar de dinainte de Revoluția din 1917, și de a se război cu dușmanul care încercase să distrugă marele experiment socialist prin comploturile sale. KGB-ul știa că britanicii erau șireți și periculoși. Dar sovieticii mai credeau și că ei erau un pic mai deștepți, iar Rezidența de la Londra a KGB-ului era premiul cel mare, locul din care Philby și ceilalți fuseseră controlați în zilele de glorie. „Asemenea unei mese de banchet cu caviar, sturion și sticle de votcă, dădea pe dinafară de agenți valoroși care, în

diferite momente, pătrunseseră la fiecare nivel al conducerii britanice“, își amintește Liubimov.[659]

Acoperirea lui Liubimov era aceea de atașat de presă la ambasadă, iar, la sosire, prima sa sarcină a fost să își cumpere un costum în dungulițe. Costa prea mult pentru salariul său modest de la KGB, dar era important să intre în rol. Nu o ducea bine cu banii. Mergea peste tot prin Londra pe jos, nu ca să scape de urmăritori, ci pentru că taxiurile erau șocant de scumpe. Se afla la baza ierarhiei din ambasadă, așa că împărțea chiria pentru un apartament în apropiere de Kensington High Street. Deși îi plăcea Marea Britanie, își păstra convingerile socialiste și dezaproba, în tăcere, sistemul de clase britanic, ale cărui efecte se făceau simțite pretutindeni. Când soția sa a născut, a ales un spital din East End, deoarece avea mai mare încredere în obstetricienii de acolo decât în cei care tratau burghezia. Prefera Marks and Spencer și nu Harrods, deși cel din urmă i se părea util pentru momentul când voia să scape de urmăritori folosind lifturile, ieșirile laterale și mulțimea de clienți. Se bucura văzându-și urmăritorii cu fețele aprinse și gâfâind. Atunci afișa aerul cel mai „arogant“ englezesc cu putință pentru a se pierde în mulțime, în autobuz.[660]

Apoi, Liubimov a început să frecventeze cluburile londoneze pline de fum pentru a cunoaște pe cine trebuie. Ca un copil cu fața lipită de vitrina unei cofetării, privea fiecare conservator, fiecare bogătan, fiecare membru al establishmentului ca pe o posibilă țintă. Pentru el, conferința anuală a Partidului Conservator era o veritabilă nirvana. În anul 1962, aceasta s-a ținut în Llandudno, un oraș adormit din nordul Țării Galilor, situat pe malul mării. În pensiunile victoriene cam părăginite, Liubimov le-a trezit atenția doamnelor conservatoare, îmbrăcate în costum și cu coliere de perle, și domnilor conservatori mustăcioși, care profitau de escapadă. „Am mers la petreceri. Am dansat chiar cu membri ai Partidului Conservator“, își amintește el. „Cu femeile, nu cu bărbații.“ Noaptea, însă, încuia ușa camerei sale, de teamă ca nu cumva o „provocatoare“ britanică să încerce să se strecoare în patul său.

Liubimov era o curiozitate pentru cei pe care îi întâlnea. Exact când sosise el, Iuri Gagarin ajunsese în spațiu, îmbunătățind imaginea Rusiei, astfel că primea numeroase invitații de a participa la recepții și dineuri. La vremea aceea, era la modă să ții prelegeri despre Uniunea Sovietică și Liubimov ținea lungi discursuri la ceai, în care lăuda virtuțile comunismului, cu speranța că, la final, cineva interesat l-ar fi putut aborda. Printre cei pe care i-a cunoscut, dar pe care nu i-a racolat și care nu i-au dezvăluit nici un secret, s-au aflat Nicholas Scott, la vremea aceea aflat la conducerea Tinerilor Conservatori, viitorul editor al *Sunday Telegraph*, Peregrine Worsthorne și Peter Walker, parlamentar nou ales.

Adevarata sa misiune era să caute, să se împrietenească și apoi să racoleze persoane care puteau fi convinse să ofere informații KGB-ului. De la Partidul Conservator, și-a extins curând țintele spre cel Laburist și, de fapt, spre toată lumea. A luat prânzul cu bizara eminență cenușie a laburiștilor, Dick Crossman, care i-a oferit o conversație agreabilă, dar nimic mai mult. Intelectualul marxist Ralph Miliband era privit ca

nepotrivit pentru a fi abordat de către KGB, din pricina gândirii sale independente. O femeie s-a gândit c-ar putea să-i înmâneze niște documente secrete, dar, până la urmă, nu i-a dat nimic. Mai era un diplomat care îi promisese aur, dar care i-a oferit numai tinichele. A urmărit un oficial din Ministerul de Externe într-un pub și a încercat să intre în vorbă cu el, în timp ce mânca un sendviș, dar fără succes. Iar o fată de la Biroul Central al Conservatorilor a fost cât pe ce să leșine când i-a spus că e rus.[661] Uneori, cu prilejul unor călătorii mai lungi cu mașina, devenea conștient de faptul că îl urmărea o mașină. Serviciul Special sau MI5, presupunea el. Alteori, urmăritorii își făceau apariția în același pub în care intra el. Un bărbat cu un impermeabil bej trăgea de o bere neagră caldă, într-un piano-bar afumat. În mod normal, urmăritorul și urmăritul erau atenți unul la celălalt, dar evitau contactul direct, deși, la un moment dat, Liubimov s-a rătăcit atât de rău în timp ce încerca să găsească un hotel, încât s-a întors și și-a întrebat urmăritorii pe unde trebuia s-o ia. Iar aceștia l-au ajutat cum se cuvine. Dar această luare de contact era excepția care confirma regula. Deseori scăpa de urmăritori. Sau poate că nici nu fusese urmărit vreodată.

Adevărul este că urmăritorii din serviciul de supraveghere A4 al MI5 se străduiau să împiedice realizarea marii operațiuni de spionaj coordonate din ambasada sovietică. Într-un post de observație, dintr-o casă aflată vizavi de porțile principale ale ambasadei, doi supraveghetori erau înconjurați de scrumiere pline ochi și de cești goale de cafea și îndeplineau teribil de plictisitoarea sarcină de a-i urmări prin binoclu și prin obiectivul aparatelor de fotografiat pe Liubimov și pe colegii săi, când veneau și plecau, pe jos sau cu mașina. Acești ofițeri și-au petrecut ani din viață în mica încăpere și recunoșteau multe dintre chipuri imediat, dar aveau și trei albume cu fotografii pe care le puteau consulta la nevoie. Odată ce identificau un subiect, le transmiteau prin radio colegilor, care îi puteau prelua pe oficialii sovietici, în timp ce porneau spre oraș, și îi urmăreau fie pe jos, fie cu mașina. Mișcările urmăritorilor erau coordonate dintr-o cameră de control, din apropiere de Regent's Park, unde, pe un perete, se afla o hartă uriașă a străzilor din Londra și un difuzor care pârâia neîncetat. Însă urmăritorii nu erau destul pentru a le face față viclenilor adversari. Cel puțin 60 de ofiței ai KGB-ului operau, asemenea lui Liubimov, sub acoperire, în ambasadă. Încă vreo câteva zeci lucrau în cadrului serviciului de informații militare și un alt contingent la Delegația Comercială Sovietică. Mai erau și alții care lucrau ca jurnaliști și corespondenți de presă. În total, vreo 500 de oficiali sovietici care operau în Marea Britanie, dintre care 120 fuseseră identificați ca fiind ofițeri de informații (se bănuia că numărul era de aproape 200). Îi depășeau numeric pe cei staționați în SUA, dacă excludeai sediul ONU. De asemenea, spionii sovietici aflaseră de la agenții lor fiecare truc și tehnică folosită de urmăritori și își stabiliseră propriile rute pentru a scăpa de supraveghere și de urmăritori. Cu o supraveghere minimă, rușii aveau libertate aproape deplină să plece pe urmele celor puternici și a celor vulnerabili, cu piedici nesemnificative. MI5 era copleșit.[662]

Însă, dată fiind ambiția lui Liubimov, acoperirea sa nu avea să se păstreze prea mult timp. „Foarte curând, am devenit cunoscut ca spion în rândurile Partidului

Conservator“, își amintește el. „Lucram intens și, la vremea aceea, am fost destul de nesăbuit încât să fiu foarte activ.“ La petreceri, deseori le era prezentat altor invitați drept „spionul rus, domnul Liubimov“. Păstra tăcerea sau poate că izbucnea în râs la această remarcă. Spionajul de la începutul anilor 1960 căpăta conotații diferite. Amintirea celui de-al Doilea Război Mondial se estompa și era înlocuită nu numai cu o seriozitate în misiune când venea vorba de Războiul Rece, în special în zilele sumbre ale crizei rachetelor cubaneze, din toamna lui 1962, când lumea se pregătea de un război nuclear, dar, în același timp, și cu o oarecare fascinație și un anume spirit ludic. Nimic nu rezuma mai bine acest lucru decât noul film cu James Bond, *Dr. No*. Creația lui Ian Fleming căpăta viață, însuși președintele Kennedy spunând că romanele cu Bond se aflau într-un top 10 al preferințelor sale. Liubimov l-a cunoscut pe creatorul lui Bond, Ian Fleming, la o petrecere organizată de lady Antonia Fraser chiar după ce *Dr. No* fusese lansat. „Am băut și am discutat problemele omenirii. Era un băutor zdravăn și am băut mult whisky“, își amintește Liubimov. „Nu știam că avea să fie atât de celebru. Dar, de fapt, Bond nu a fost considerat niciodată în KGB un film serios.“ Acest lucru era doar pe jumătate adevărat, deoarece KGB-ul avea să încurajeze ulterior crearea unei replici comuniste a lui Bond, pentru a lansa o provocare la adresa dominației culturale a agentului 007, dar fără mare succes. Începând cu 1962, Bondmania avea să se răspândească în întreaga lume și să fie asociată cu Marea Britanie a anilor 1960, una foarte diferită de lumea autorului Ian Fleming, al cărei aer fantastic creștea exponențial, departe de realitățile Războiului Rece și ale poziției Marii Britanii în cadrul acestuia.

Succesele lui Liubimov în racolarea de agenți, mai degrabă decât în legarea de prietenii cu parlamenari conservatori, erau reduse. Dar un parlamentar al Partidului Conservator a trecut de partea întunecată, a KGB-ului, în vremea lui Liubimov, deși nu racolat de acesta. Importanta carieră a comandantului de navă Anthony Courtney, omul care ajutase la debarcarea agenților sortiți pieirii ai lui Anthony Cavendish, în apropierea coastei baltice, la finalul anilor 1940, înregistrase un alt punct de cotitură. În perioada petrecută în Serviciul de Informații al Marinei, colaborase îndeaproape cu MI6 și oferise idei de folosire a flotei de suprafață și a submarinelor Marinei Regale în operațiuni de spionaj în Marea Neagră. Kim Philby ascultase cu interes. Courtney se va întreba mai târziu dacă acesta fusese momentul în care intrase pentru prima oară în atenția KGB-ului. Dar aproape sigur îl cunoscuseră cu mult înainte de asta, nu numai din perioada petrecută la Moscova, în timpul războiului, ci și din cauza aventurii cu o balerină.[663]

Courtney insistase pe lângă oficiali să-l trimită la Moscova, dar fără succes. De asemenea, sperase să intre în MI6, dar o ofertă aruncată în treacăt de șef se evaporase după ce unii din serviciu și din Ministerul de Externe au spus că nu erau prea siguri de el.[664] Se retrăsese din marină din lipsă de bani și decisese să-și deschidă o firmă de consultanță în afaceri, pentru cei care voiau să stabilească relații comerciale cu blocul sovietic, asemenea lui Greville Wynne. S-a întâlnit cu Delegația Comercială Sovietică din Londra și a dat petreceri pentru rușii aflați în vizită. A cerut să viziteze Portsmouth

împreună cu câțiva căpitani ruși, pentru a cumpăra vase vechi, a vizitat Moscova și a trecut și pe la Comisia Științifică și Tehnică de Stat, unde lucra Penkovski. La începutul anului 1959, s-a ivit ocazia de a-și îndeplini o mai veche ambiție când un parlamentar al Partidului Conservator, ales în circumscripția Harrow East, a fost nevoit să își dea demisia după ce a fost surprins în timp ce întreținea relații homosexuale (la vremea aceea, ilegale încă) cu un membru al Coldstream Guards, în St James's Park. Cetățenii din Harrow East aveau nevoie de un nou reprezentant. „Atmosfera din circumscripție era de o pudicitate afectată", își amintea Courtney. Prin urmare, conservatorii locali au ales un fost comandant de navă, care nu îi putea dezamăgi.

Însă Courtney a căzut într-o cursă clasică. În timpul vizitelor la Moscova, o cunoscuse pe Zina Volkova, o femeie frumoasă, cam la 40 de ani, cu părul blond și ochi căprui, care avea un centru de închirieri de automobile destinate străinilor aflați în vizită. Courtney și-a păstrat relațiile de afaceri după intrarea în parlament și, în iunie 1961, a ajuns la Moscova pentru un târg de comerț. La aeroport, unde sosise pentru același târg, Greville Wynne a luat un film de la Oleg Penkovski și apoi s-a dus la hotelul unde era cazat, Metropol, înainte de a merge la ambasadă pentru a înmâna filmul lui Rauri Chisholm. Între timp, Courtney lua cina la National, cu Zina. Soția sa murise în luna martie. După cină s-a retras alături de Zina, preț de câteva ore, în dormitorul lui. Însă Courtney nu și-a dat seama că niște camere video ascunse în camera de hotel le filmau fiecare îmbrățișare. „Afacerea nu a reprezentat un succes", va afirma ulterior Courtney despre acea noapte, recurgând, în stil tipic britanic, la un eufemism. Momentul avea să marcheze prăbușirea sa.

Courtney vorbise în parlament, încă din 1962, despre libertatea care le era permisă celor asemenea lui Liubimov, la Londra, în comparație cu hărțuirea constantă la care era supus personalul ambasadei britanice de la Moscova. De ce ambasadei sovietice la Londra i se permitea să aibă șoferi ruși, în vreme ce diplomații britanici de la Moscova erau nevoiți să angajeze șoferi și personal local, cu toții recrutați prin intermediul unei agenții aflate evident sub controlul serviciilor ruse de informații? Courtney atrăgea atenția asupra unei vulnerabilități reale, care avea să fie folosită pentru a prinde în cursă mai mulți membri ai personalului ambasadei. Relația dintre cele două țări, a spus el, „te ducea cu gândul la o pereche de dansatori, un domn în vârstă infatuat, care executa un menuet elegant, neștiind că partenera lui dansa twist". Astfel, a devenit ținta cea mai importantă a KGB-ului. Potrivit lui Liubimov, existase și o tentativă de a-l șantaja pentru a deveni agent, lucru pe care Courtney l-a negat.[665] Problema lui Courtney era că, tocmai în vara în care luase cina cu Zina la hotel, o cunoscuse pe Elizabeth Trefgarne, văduva unui coleg, care avea să devină următoarea sa soție. Courtney îi spusese acesteia despre aventura cu rusoaica, dar continua să fie o situație destul de stânjenitoare. În același timp, vânătorii de cârtițe au hotărât că era ceva suspect cu Courtney, în special faptul că zbura cu avionul personal dincolo de Cortina de Fier. Voiau să-l ancheteze, dar erau împiedicați.

Refuzul lui Courtney de a lucra pentru KGB poate explica vociferările lui din ce în ce

mai energice din parlament împotriva activităților serviciului secret la Londra. De ce 200 de membri ai personalului din Serviciul Extern Britanic, care lucraseră în spațiul comunist în 1949, renunțaseră la posturi mai devreme de termen, 78 dintre aceștia din cauza problemelor de comportament sau din cauză că nu corespundeau? Când avea guvernul să înceteze să se mai poarte „ca un grup de iepurași hipnotizați, în fața eficientei organizații de spionaj sovietice?“, întreba el.[666] Primele necazuri au apărut la începutul anul 1965, când le-au fost trimise scrisori anonime, având ca subiect viața sa privată, a lui și a fiului său vitreg, nimeni altul decât sir Alec Douglas-Home, la vremea aceea lider al Partidului Conservator. Courtney a continuat să-și susțină cauza, vizitându-l pe noul prim-ministru, Harold Wilson, în iunie același an, pentru a se plânge de acțiunile sovieticilor la Londra. Nota confidențială adresată premierului spunea că „sugestiile [lui Courtney] au fost, în general, nerealiste și inutile“.[667] În luna iulie, a făcut o propunere de dezbatere în Camera Comunelor pe tema securității.[668] Peste câteva săptămâni, a venit și bomba. Courtney a primit un telefon de la un coleg parlamentar care îl chema la Cameră. În mediul rarefiat de la Westminster Hall, în care parlamentarii fugeau de colo-colo, pregătindu-se de vacanța de vară, i-a fost înmânat un plic galben-închis. Înăuntru erau o scrisoare și șase fotografii, cinci cu el, în două dintre acestea apărând și o femeie. Era înfățișat așezat pe un pat și descheind nasturii de la bluza femeii. Respectiva semăna leit cu Zina. Altă fotografie era mult mai compromițătoare, dar părea să fi fost trucată. Erau „explozive“, a fost el de acord. În plus, mai erau și câteva cuvinte: „Va urma…“ Alte copii au fost trimise parlamentarilor responsabili de disciplina din Partidul Laburist și cel Conservator și, lucrul cel mai rău, puritanei Asociații Electorale. Când a ajuns acasă, a mai primit un plic de culoare galbenă. Încă două exemplare au ajuns la soția sa. KGB-ul a numit această acțiune Operațiunea Dovada și rezultatul a fost destul de mulțumitor.[669]

Courtney a mers să se întâlnească cu Roger Hollis, un vechi prieten, cu o copie a scrisorii, pentru a cere un sfat. Un ofițer MI5 a fost trimis să stea de vorbă cu el. Courtney s-a alarmat puțin când a constatat că omul nu cunoștea limba rusă și că nu știa la fel de multe despre serviciile secrete sovietice ca el. Courtney a devenit irascibil și a început să aibă insomii. La scurt timp după ce a primit pozele, soția sa l-a anunțat că divorțează. Courtney s-a mutat într-un apartament din Londra și a devenit din ce în ce mai singur și mai izolat. Era convins că putregaiul scos la iveală de Philby, de Burgess și de Maclean pătrunsese adânc și că umbra trădării continua să se întindă, poate la un nivel înalt, asupra Ministerului de Externe. Însă un lucru era clar: conducerea Partidului Conservator era hotărâtă să evite „un nou“ scandal și nu era dornică să îi acorde prea mult sprijin. Dormea cu un revolver încărcat, de calibrul 38, la capul patului. Într-o zi, se gândea la sinucidere, în alta, să împuște un rus.

Zvonurile s-au răspândit încet pe Fleet Street. Reporterii au venit la locuința lui. Revista *Private Eye* a publicat subiectul, după care a urmat ceva ce Courtney a descris ca „o răutate ieftină a BBC“. Filiala de care aparținea partidul său nu putea crede că fusese prinsă într-un alt scandal și a încercat să nu-l mai susțină pentru încă un mandat.

Courtney a făcut tot posibilul să capete sprijinul doamnelor din Stanmore, dar, la alegerile generale din martie 1966, a pierdut mandatul la 378 de voturi diferență. Zece săptămâni mai târziu, s-a pronunțat divorțul său. Courtney a continuat să insiste pe problema serviciului de informații sovietic mulți ani după aceea, relatând povestea unui tânăr cunoscut de-al său, care se trezise după ce fusese drogat, în brațele unui bărbat, în timp ce niște fotografi ca de pe vremuri, „cu tot cu aparate cu burduf și bliț“, imortalizau momentul. De asemenea, mai pomenea și despre un consilier comercial de la Moscova, care ulterior va deveni parlamentar din partea Partidului Conservator, și care fusese compromis de o fată însă, spre iritarea lui Courtney, acesta nu plătise niciodată cu cariera.[670] La mai bine de un deceniu după ce fusese dat afară din parlament, le oferea sfaturi oamenilor de afaceri britanici care călătoreau la Moscova. Feriți-vă de rusoaicele care vă bat la ușa camerei de hotel și „care vor fi foarte dornice… să vă ofere o «distracție» cu adevărat socialistă“, le spunea. „Am vorbit în multe rânduri, peste tot în țară, despre aceste chestiuni în care am experiență și, poate, în mod inevitabil, am fost acuzat că văd «comuniști și sub pat». Ei bine, într-al meu a fost unul și de atunci urmările m-au învățat că nu merită. Sper că veți fi de acord cu mine.“[671]

O situație compromițătoare era foarte simplu de pus în scenă de către KGB, cum se întâmplase și în cazul lui Courtney. Un studiu oficial britanic avertiza în privința pericolelor:

> Ambasada de la Moscova și celelalte ambasade ale noastre de dincolo de Cortina de Fier pot fi astfel văzute, într-un fel, ca niște fortărețe asediate, supuse unui atac constant și perfid, susținut nu numai prin încurajarea iscusită a unor legături aparent nevinovate cu cetățeni sovietici, dar și prin introducerea, în incinta ambasadelor, a unor dispozitive ingenioase de ascultare și uneori de fotografiere, și prin recrutarea de informatori permanenți și de reporteri în rândurile personalului local care lucrează pentru ambasadă, de exemplu, bucătari, menajere și șoferi.[672]

Un ambasador britanic la Moscova a avut o aventură cu menajera sa rusoaică. Aceasta era agent KGB și diplomatului i-au fost făcute fotografii, lucru care i-a grăbit plecarea. Un alt diplomat britanic și-a lăsat menajera însărcinată, iar aceasta a cerut ajutor pentru a avorta, obligându-l, în schimb, să-l identifice pe șeful stației MI6.[673] Un ambasador grec, confruntat cu fotografii în care era surprins în flagrant delict cu menajera sa, a luat fotografiile și le-a arătat bucuros celorlalți diplomați, dovadă a virilității sale, până când aceștia s-au plictisit. Acest tip de „capcane cu miere“, după cum erau numite, reprezentau o specialitate a KGB-ului, în vreme ce serviciul est-german Stasi se specializase în folosirea de bărbați (cunoscuți drept Romeo) care vizau secretarele necăsătorite, ce lucrau pentru oficiali și aveau acces nelimitat la materiale secrete. Ultima tactică, implicând manipularea sentimentelor, era adesea mult mai productivă decât șantajarea unui om care nu voia să colaboreze.

Lucrând ca diplomat la Moscova aveai garanția că sufletul îți va fi pus la încercare. Ambasadele britanice și americane erau urmărite cu aparatură audio. Ambasada SUA avea o serie de microfoane instalate sub marea stemă a Statelor Unite, din biroul ambasadorului. În jur de alte 50 de microfoane erau ascunse în alte locuri, în pereți (KGB-ul a reușit chiar să pună microfoane în biroul lui Peter Lunn din Beirut, pe când

era șeful stației MI6, ironie extremă dat fiind că Lunn și Elliott nu reușiseră să înregistreze propria întâlnire cu Kim Philby la o calitate acceptabilă).[674] Conștiența faptului că erau tot timpul ascultați i-a afectat pe unii, iar pe alții chiar i-a făcut să clacheze.

Succesul cel mai spectaculos al rușilor în a orchestra o situație compromițătoare s-a înregistrat în cazul unui funcționar al amiralității, de la Ambasada Marii Britanii de la Moscova, pe nume John Vassall. Fiul unui preot, Vassall era un singuratic, pe care cei care-l cunoșteau îl considerau un pic snob. Majoritatea britanicilor din Moscova evitau contactul cu rușii, deoarece atmosfera din oraș li se părea amenințătoare, așa că preferau, în schimb, să socializeze între ei. Fiind doar un oficial de rang inferior la Moscova, Vassall se simțea stingher la numeroasele petreceri organizate de ambasadă, de care se bucurau diplomații de rang înalt. Tânărul bine îmbrăcat avea, însă, propria agendă încărcată cu partide de bridge, ieșiri în localuri și seri la teatru, printre îndatoririle oficiale, dar, în același timp, se arăta deschis față de ruși. Câțiva colegi aveau să spună mai târziu că îl consideraseră „puțin cam efeminat“ și chiar îl porecliseră „Vera“. Dar, în același timp, au afirmat că nu se gândiseră niciodată că ar putea fi un homosexual *activ*, care avea relații considerate încă în afara legii. Abia ani mai târziu o instanță oficială avea să explice că Vassall fusese „dependent de acte homosexuale încă din tinerețe“, limbaj care ilustra motivul pentru care mulți asemenea lui alegeau o viață clandestină, care, la rândul ei, îi făcea vulnerabili. Însă, la Moscova, în vreme ce colegii lui Vassall poate că preferaseră să nu-i remarce preferințele, acest secret nu putea fi ferit de ochii vigilenți ai KGB-ului. Aveau propriul om în ambasadă, a cărui menire era să îi caute pe cei vulnerabili.[675]

Frumosul interpret rus intrase în ambasadă înainte de venirea lui Vassall și se dovedise foarte priceput în a procura bilete de teatru și de călătorie și cea mai bună mâncare de pe piață, ceea ce-i garanta invitații la petrecerile date de personal. Deja încercase să ademenească un membru al altei ambasade într-o relație homosexuală și a încercat să implice un angajat al ambasadei britanice pe piața neagră, pentru a crea un punct de vulnerabilitate.[676] S-a împrietenit cu Vassall, a cărui „vanitate a fost flatată“ fiind dus pe la restaurante și prezentat altor ruși care, într-un final, aveau să facă treaba murdară. După trei luni, cursa era pregătită. Vassall a fost invitat la cină, la un restaurant din apropiere de Teatrul Balșoi. „Am fost duși la etajul întâi unde, la început, am crezut că este o sală de mese, dar m-au invitat într-o cameră“, mărturisea mai târziu.

> Am băut și am luat o cină consistentă, mi s-a oferit din belșug coniac tare și, după o jumătate de oră, îmi aduc aminte că toți și-a scos sacourile și cineva m-a ajutat să mi-l scot și eu pe al meu. Îmi amintesc că lumina era foarte puternică și, treptat, am rămas fără mare parte din haine. Într-un colț, era un divan. Îmi amintesc că doi sau trei bărbați s-au urcat în pat cu mine, dezbrăcați. Acolo au avut loc câteva acte compromițătoare cu conotații sexuale. Îmi aduc aminte că o persoană de la petrecere a făcut fotografii.[677]

La scurt timp după aceea, a mers cu un alt rus într-un apartament din centrul Moscovei. Omul a dispărut și doi oficiali în civil l-au abordat. Unul dintre oficiali a scos niște fotografii de la petrecere. „După vreo trei fotografii, nu am mai rezistat. Ți se făcea rău“, își amintea mai târziu. „M-au întrebat dacă eu eram și am spus că da.“ I-au spus că,

în Rusia, putea merge la închisoare pentru acest gen de activitate și apoi au amenințat că vor arăta fotografiile oficialilor de rang înalt din ambasadă, inclusiv, în mod straniu, soției ambasadorului, care poate nu era genul care tolera un asemenea comportament. Dacă nu făcea ce i se spunea, nu avea să i se permită să părăsească Rusia. Apoi, a fost condus în apartamentul său. În aceeași seară, omul KGB-ului din ambasadă i-a spus că trebuie să se întâlnească cu câțiva oficiali sovietici la un hotel. Unul dintre bărbați i-a aruncat fotografiile în față și i-a spus că risca declanșarea unui scandal internațional. Ușor, pe măsură ce săptămânile treceau, rușii au apăsat mai tare accelerația, până când Vassall a fost de acord să predea documente. Dar nu era singura lor țintă la vremea aceea. La scurt timp după ce el începuse lucrul, o angajată a ambasadei a fost compromisă și trimisă imediat acasă.[678]

Vreme de șapte ani lungi și păguboși, mai întâi la Moscova și apoi la Londra, la întoarcere, Vassall a înmânat teancuri de documente secrete, mai întâi ascunse într-un ziar, iar, mai târziu, sub forma unor filme foto care conțineau rapoarte fotografiate în birou. La Londra, unde avea acces la secrete legate de armele nucleare, a scăpat chiar de punctele de control recent introduse, în cadrul programului de verificare a personalului, instituite după demascarea lui Burgess și Maclean, pentru a se depista potențialii spioni. KGB-ul l-a făcut dependent de aceste acțiuni, crescând ușor sumele pe care i le plătea, ceea ce i-a permis să se mute din locuința părinților săi într-un apartament de bloc, în exclusivista Dolphin Square din apropiere de Westminster, bloc ocupat de parlamentari și de membri ai guvernului (ulterior Vassall avea să afirme că doi parlamentari din Partidul Conservator întreținuseră relații sexuale cu el, în apartamentul său).[679] Ducea un stil de viață luxos, cu banii primiți de la ruși, aproximativ 500–700 de lire anual, de regulă oferiți în teancuri de bancnote de cinci lire. Cam jumătate din bani se duceau pe haine, petreceri și vacanțe; restul îi punea în conturi de economii și cumpăra obligațiuni cu premii (KGB-ul a reușit, astfel, să sprijine trezoreria britanică). Trădarea sa a rămas nedescoperită până când Anatoli Golițîn și apoi Iuri Nosenko au oferit destule indicii pentru ca acesta să fie identificat. Însă era nevoie încă de probe care să poată fi prezentate la tribunal. MI5 a început să îi urmărească apartamentul din Dolphin Square, și câțiva membri ai echipei de supraveghere A4 îl urmăreau în autobuzul numărul 24 în timp ce mergea sau se întorcea de la serviciu. Expertul în tehnică al MI5, Peter Wright, a spus că încercase să pună cantități miniscule de materii radioactive pe documente, care aveau să fie depistate de detectorul Geiger la porțile de ieșire din Amiralitate, dar planul nu funcționase niciodată, deoarece ceasurile declanșau detectorul, iar conducerea și-a exprimat îngrijorarea în legătură cu expunerea personalului la radiații.[680] Atunci, MI5 a pătruns în secret în apartamentul său, cât timp acesta era la serviciu. Odată ce au știut cu certitudine că acolo existau documente, Serviciul de Securitate a cerut poliției să-l aresteze și să „găsească“ ei documentele.

Vassall a fost abordat pe o stradă din Londra de doi polițiști. „Cred că știu ce căutați“, le-a spus el. În drum spre Scotland Yard, unul dintre ofițerii din Serviciul Special își

amintea că Vassall „gâfâia de frică“. Și a început să mărturisească. Când l-au întrebat dacă avea aparate foto în apartamentul din Dolphin Square, a spus că avea două și că într-unul dintre ele era un film. „Cred că pe el veți găsi ceea ce căutați.“ Odată ce a fost dus la New Scotland Yard, secretele au început să iasă la iveală. „Apropo, domnule inspector“, i-a spus unuia dintre polițiști. „În dulapul din dormitor veți găsi o mică piesă de mobilier în colț. Aceasta are o deschizătură ascunsă la bază.“ A explicat că într-o cutie dreptunghiulară era ascunsă o cheie secretă care trebuia introdusă în raftul de jos pentru a declanșa o clemă, scoțând la iveală un sertar în care se aflau și alte filme. În 1962, Vassall, care, în mai bine de șapte ani adusese mari prejudicii, a pledat vinovat și a fost condamnat la 18 ani de închisoare. Cazul, mai mult decât oricare altul, a afectat guvernul prin răspândirea convingerii în rândul publicului că administrația nu reușise să controleze chestiunea securității.[681]

Șantajul fusese întotdeauna un ingredient al spionajului sovietic, dar, până la finalul anilor 1960, devenise și mai important. Marii agenți sovietici din anii 1930, precum spionii de la Cambridge, fuseseră racolați de bunăvoie, mânați de frica de fascism, la vremea aceea, și de faptul că încă mai reușeau să vadă în comunism speranța. Trei decenii mai târziu, idealiștii erau mai greu de găsit, spre frustrarea KGB-ului. Și astfel, șantajul și mita erau metode folosite tot mai des. Oricum, mulți ofițeri de informații nu se simt în largul lor în prezența recruților mânați de ideologie, deoarece există mai puține șanse să facă ce li se spune. Odată ce un om primește bani, i se va părea mai greu să renunțe.

Oare britanicii au recurs și ei la șantaj? Exista o dezbatere în interiorul Serviciului dacă să împrumute sau nu metodele sovieticilor. Unul dintre cei care se opuneau folosirii șantajului era Gerry Warner. „Nu cred în șantaj din motive de ordin atât moral, cât și practic. Un agent care lucrează din cauză că este șantajat, obligat, nu o să fie niciodată de încredere. Are motive foarte întemeiate să te trădeze, dacă i se pare că poate scăpa nepedepsit… Un agent care este șantajat nu are motive să îți spună adevărul, poate să inventeze. Nu este loial nici față de el însuși, nici față de tine, așa că nu este practic și, evident, nu este nici moral. Dacă ne coborâm la acest gen de practici la care recurg în mod obișnuit KGB-ul și GRU, atunci nu mai are rost să facem meseria asta.“[682] Dar există dovezi că s-a încercat, din când în când, să se folosească șantajul. Se spune că MI5 a încercat să prindă în cursă un ofițer KGB la Londra, prezentându-i-l la o petrecere unei prostituate de lux aflate pe statul său de plată și apoi fotografiindu-l în timpul actului și în timp ce intra în cameră. Dar, când omul de la MI5 l-a confruntat pe rusul în pielea goală, acesta a cerut, pur și simplu, să discute cu ambasada țării lui și a refuzat să coopereze.[683] „Evident, un nou recrut o să adreseze întotdeauna întrebarea: «Șantajăm oamenii, încercăm să-i compromitem, încercăm să punem presiune asupra lor?»“, afirma ulterior un șef al MI6. „Răspunsul este nu… în 1923, un studiu intern adespre metodele folosite de serviciu preciza: «Viciile unui individ nu sunt speculate pentru a dispune apoi de el». Aveți totul într-o propoziție. Facem presiuni? Nu, nu facem.“[684]

Vassall fusese suficient de important pentru a fi controlat de șeful KGB-ului din Londra, despoticul Nikola Rodin. Însă, ambasada sovietică nu era singurul lăcaș al spionilor. Exista o altă categorie de ofițeri KGB de elită, care operau cu adevărat fără să-i știe nimeni. Aceștia erau renumiții „ilegali“ sovietici. Pe data de 3 martie 1955, nava de linie *America* a intrat în portul din Southampton. Unul dintre pasagerii care au debarcat era un canadian pe nume Gordon Lonsdale. Bărbatul care vorbea frumos, chipeș și cu o situație materială bună s-a folosit de legăturile sale ca membru al clubului St James, Royal Overseas League, aflat sub patronajul reginei, pentru a închiria un apartament de lux în apropiere de Regent's Park. Apoi s-a înscris la un curs de dialect mandarin, la Școala de Studii Orientale și Africane. Însă, în vreme ce alți elevi se chinuiau cu o astfel de limbă, lui Lonsdale i se părea foarte simplă. Motivul era acela că știa deja să o vorbească fluent. Cursul era, pur și simplu, o acoperire, un pretext de a ajunge la Londra și de a se întâlni cu numeroșii oficiali guvernamentali care urmau și ei acest curs. Iar Lonsdale nu se numea, de fapt, Lonsdale.

Adevăratul Gordon Lonsdale murise, cel mai probabil. Acesta fusese un canadian a cărui mamă finlandeză îl dusese în Uniunea Sovietică și care murise, probabil, în jurul vârstei de 30 de ani. Moartea fusese ascunsă de KGB, care îi furase identitatea și i-o acordase unuia dintre oamenii lor cei mai prețuiți, un bărbat pe nume Konon Molodi. Molodi se născuse la Moscova și fusese ales pentru a duce o viață de ilegal. Fusese trimis în California pentru a învăța engleză cu o mătușă, pe când avea doar zece ani. Apoi, se întorsese în URSS, dar plecase în Canada să se familiarizeze cu noua sa identitate. I-au fost perforate măselele și a mers la un anumit dentist din Vancouver, care avea să-i recunoască găurile. Faptul că era un pacient pe nume Molodi și recita un vers din Heinrich Heine avea să confirme că era persoana cu pricina. Dentistul l-a ajutat apoi să folosească certificatul de naștere al lui Lonsdale pentru a face rost de pașaport canadian, ceea ce i-a permis să-și creeze o poveste credibilă – o legendă.[685] Aceasta trebuia să fie fără nici o fisură. Ilegalii operează sub o acoperire totală. Nu pretind a fi diplomați sovietici și nu au imunitate în cazul în care sunt prinși. Și mai remarcabil este faptul că nu dau semne că ar fi ruși, ci își asumă o cu totul altă naționalitate. Aceștia erau spionii folosiți pentru a se întâlni cu agenții cu adevărat importanți din Occident.

Odată ajuns la Londra, Lonsdale a trecut la afaceri. Sesizase o breșă pe piață încă din perioada pe care și-o petrecuse în America de Nord: Marea Britanie încă nu împărtășea dragostea americanilor pentru tonomatul cu muzică. Și așa a început să vândă mașinile care ofereau cele mai noi melodii rock and roll. Era o meserie care îi permitea să călătorească mult. Avea o înclinație naturală spre afaceri și va deveni directorul unei companii care vindea automate de gumă de mestecat. La un moment dat, scotea atât de mulți bani încât putea să cedeze din profitul său KGB-ului, ca un bun comunist ce era. În tot acest timp, aștepta instrucțiuni ca să fie activat. În fiecare zi mergea la o cabină telefonică din Londra, aproape de intrarea din spate a hotelului Savoy, de pe Strand. Se prefăcea că folosește telefonul, dar, de fapt, pipăia partea de jos a raftului de lemn pe care stăteau cărțile de telefon, în căutarea unei piuneze pentru hartă. Când, în sfârșit, a

găsit piuneza, a știut că era semnalul s-o pornească spre o cutie moartă de scrisori. Acolo a găsit o cutiuță mică pentru verighetă, cu instrucțiuni în care i se spunea unde să se întâlnească cu un ofițer superior al KGB pentru a primi ordinele de intrare în acțiune. Era vremea să înceapă adevărata misiune. Trebuia să controleze un agent.

Harry Houghton se delecta cu un stil de viață mai îndoielnic. Când a fost trimis în Varșovia, în 1951, ca funcționar, a început să se implice în activități pe piața neagră, umblând înarmat pentru a încheia afaceri pe străduțele lăturalnice ale orașului, traficând stocuri ilegale de penicilină (cam ce făcea și Harry Lime la Viena). Nu se lipsea niciodată de alcool și de femei, și căsnicia sa începuse să aibă probleme. Acest lucru a fost sesizat de șefii săi și, după ce a fost prins beat la o recepție, a fost trimis înapoi în Marea Britanie, pentru a lucra la Institutul Amiralității pentru Arme Submarine din Portland, legat de uscat printr-o șosea care ajungea pe plaja Chesil.[686] Houghton avea să pretindă, mai târziu, că începuse să trădeze într-o după-amiază când îi sunase telefonul de la birou și apelantul spusese că venea din Polonia cu un mesaj de la o fostă iubită. Houghton pretindea că se întâlniseră la Dulwich Picture Gallery și că bărbatul îi spusese că fata ar fi vrut să plece, dar că avea să i se permită acest lucru numai dacă Houghton putea furniza ceva informații. „Pe scurt, toate greșelile ulterioare au derivat din această greșeală, din faptul că am alergat după fuste dincolo de Cortina de Fier“, avea să spună mai târziu, explicând că totul începuse ușor, cu câteva documente inofensive, înainte să devină mai serios.[687] Acestea erau minciuni. Houghton oferise unilateral secrete taberei adverse în Varșovia, pe bani grei.[688] Oferise teancuri consistente de documente, inclusiv caietele cu coduri ale atașatului naval. În Marea Britanie, activitatea i s-a intensificat. I s-a dat un aparat foto Minox, care putea trece drept brichetă, și a copiat mii de dosare într-o cameră de valori unde securitatea nu era prea strictă. La Londra, pe lângă îngrijorările legate de securitatea valorosului lor agent, KGB-ul, care preluase controlul asupra lui de la polonezi, a început să-l controleze prin intermediul lui Lonsdale, nu printr-un ofițer KGB de pe lângă ambasadă (deși, inițial, lui Houghton i se dăduse de înțeles că încă se întâlnea cu polonezi, în cazul în care s-ar fi speriat, o așa-zisă operațiune „cu steaguri false“).[689] Houghton avea un ziar în mâna stângă, de fiecare dată când intra în pubul Bunch of Grapes de pe Brompton Road.

– Aveți ziarul de seară? îl întreba cineva.

– Nu, mă tem că este ediția de zi, răspundea Houghton.

– Voiam să văd rezultatele curselor de cai, spunea celălalt și intra în toaleta bărbaților.

Câteva minute mai târziu, Houghton îl urma, ca să ia un pachet. Cum căsnicia i se destrăma, soția sa a început să bage de seamă straniile sale călătorii la Londra, din fiecare sâmbătă a fiecărei luni, și chiar a văzut documente secrete acasă. Le-a spus mai multor oficiali că îl suspectează pe soțul ei că ar fi în legătură cu agenți comuniști. Această informație a fost transmisă la MI5, dar toată lumea a fost de acord că femeia acționa din rea-voință și inventa. Acuzațiile ei nu erau „altceva decât răbufnirile unei soții geloase și supărate“, s-a spus. Nu după multă vreme, ea și Houghton s-au

despărțit.[690]

Deși avea experiență de viață, Houghton s-a dovedit o pradă ușoară pentru un abil controlor de agenți precum Lonsdale. Lonsdale l-a convins că erau prieteni. „Ajunsesem să mă bucur de compania oamenilor cu care lucrez și de provocările cu care mă însărcinau“, își amintea Houghton. „Eram o echipă.“[691] Dar mai era și fascinația dată de faptul de a fi spion. Însă sentimentele nu au fost niciodată reciproce. „Era înfumurat și schimbător“, spunea Lonsdale, disprețuitor, despre Houghton. „Odată ce pune gheara pe un agent, nu-i mai dă drumul“, adăuga, descriind astfel modul în care un bun ofițer își captura prada. Lonsdale era întotdeauna de acord cu data și locul următoarei întâlniri, ca să nu fie nevoie de telefoane sau să ofere vreo pistă pe care s-o urmărească MI5.

Accesul lui Houghton la secrete a fost limitat după ce s-a observat că unele documente se rătăciseră peste noapte, dar apoi a găsit o nouă cale, prin intermediul unei iubite, Ethel „Bunty“ Gee. Când i-a spus cu ce se ocupa, aceasta a refuzat să creadă, după care a izbucnit în plâns. Dar s-a răzgândit rapid și a început să coopereze („E foarte prietenoasă și vorbăreață. Dar gătește îngrozitor“, transmitea Lonsdale printr-un mesaj KGB-ului, după o cină la locuința lor).[692] La una dintre numeroasele întâlniri, i-a fost înmânat un teanc de 150 de bancnote de cinci lire, într-o sacoșă maro. Lonsdale primea mesaje de la Moscova pe un radioreceptor standard, cu unde scurte, pe frecvențe prestabilite, de obicei, la ora trei sau patru dimineața.

Un defector polonez, cu numele de cod „Lunetistul“, a dezvăluit, în aprilie 1960, că polonezii recrutaseră un agent în Varșovia și, nu după multă vreme, Houghton a fost pus sub supraveghere de către MI5, ai cărui vânători de spioni au fost puși într-o situație penibilă când și-au dat seama că deja primiseră semnale despre el datorită suspiciunilor fostei sale soții.[693] Houghton a fost urmărit în timp ce se întâlnea cu un bărbat pe o bancă în parc și apoi într-o cafenea din Waterloo, unde i-a fost înmânat un plic. Bărbatul a fost identificat ca fiind Gordon Lonsdale. MI5 a intrat în apartamentul acestuia și a instalat un dispozitiv de ascultare. Lonsdale a fost văzut în timp ce livra ceva într-o casetă de valori de la Midland Bank de pe Great Portland Street. În timp ce ofițerul MI5 care a deschis caseta studia un set de fotografii, a văzut ceva ce l-a făcut să încremenească. O fotografie îl înfățișa chiar pe el.[694] Trebuia să dea explicații, dar și-a dat seama că el și Lonsdale fuseseră împreună la o petrecere dată de un diplomat canadian, iar Lonsdale făcuse fotografii pe ascuns. În casetă se mai afla și o brichetă așezată într-un bol. Peter Wright le-a radiografiat la sediul MI5 ieșind astfel la iveală ca avea fundul scobit pe post de compartiment secret. Cu ajutorul unei ventuze de cauciuc și cu o pensetă, a scos cu grijă un set de sisteme de criptare OTP minuscule și coordonate de pe harta Londrei. Totul a fost copiat cu grijă și apoi pus înapoi în caseta de valori, duminică dimineața devreme. Oare Lonsdale își dăduse seama că este urmărit? Ulterior, Wright avea să fie de părere că traficul radio intens de la Ambasada Uniunii Sovietice, la vremea subtilizării conținutului casetei de valori, indica faptul că o cârtiță din MI5 anunțase KGB-ul.[695]

Mici grupuri de urmăritori aveau să se țină după Lonsdale de la biroul acestuia, fiind apoi înlocuite de altele. Situația a continuat săptămâni de-a rândul, ofițerii MI5 începând să-și pună întrebări în legătură cu cantitatea și calitatea femeilor cu care părea să se asocieze Lonsdale. De asemenea, au aflat că folosea rezervorul dintr-o toaletă de la cinematograful Classic, de pe Baker Street, ca punct de livrare, ascunzând acolo note și piese de schimb ale transmițătoarelor radio într-un prezervativ pus apoi în closet. De asemenea, a fost văzut îndreptându-se spre un bungalou din Ruislip, idilica suburbie a Londrei. Acolo locuia un cuplu de vârstnici prietenoși, pe nume Peter și Helen Kroger, care dețineau un anticariat pe Strand. A fost instalat ceea ce MI5 numește „un punct de observație static“ – cu alte cuvinte, o cameră amplasată în casa unui vecin –, pentru a urmări venirile și plecările acestui cuplu aparent neimplicat în afaceri. Peter Wright a început să citească unele dintre mesajele de la Moscova ale lui Lonsdale, care includeau nu numai informații profesionale despre cum trebuia controlat Houghton, ci și vești despre soția și copiii lui de acasă. Acestora le era dor de el și voiau să se întoarcă.

În ianuarie 1961, CIA-ul a informat MI5 că Lunetistul defecta și că trebuia strâns lațul. Într-o vineri noaptea, Arthur Martin și Peter Wright, de la MI5, stăteau într-o încăpere cu pereți maronii, ca o celulă de închisoare, în sediul lor, și ascultau ce se petrecea în apartamentul lui Lonsdale, în care puseseră microfoane. Uneori, când asculți ținte precum Lonsdale, se naște o stranie legătură între obiectiv și cei care îl ascultă, pe măsură ce sunt dezvăluite detaliile intime din viața unui om. „Nu este trădător… ca Houghton. Își face doar treaba, la fel ca noi“, medita Wright.[696] L-au ascultat în timp ce făcea dragoste cu o fată și apoi, dimineață, în timp ce o convingea să plece, spunându-i că avea o treabă urgentă. Lonsdale, Houghton și Gee se întâlneau cu toții pe Waterloo Bridge Road. Lui Houghton i se părea că văzuse pe cineva alergând în urma lui, pentru a prinde autobuzul, dar nu dăduse importanță faptului. În timp ce Gee preda o sacoșă de cumpărături în care se aflau filme secrete, trei mașini au oprit și vreo zece bărbați purtând impermeabilele bej au arestat grupul. Serviciul Special s-a dus la locuința soților Kroger. Aceștia nu erau ceea ce păreau. Erau alți doi ilegali ruși, pe numele lor reale Morris și Lona Cohen. Acționaseră în Statele Unite, în anii 1940, până când Philby anunțase KGB-ul că era posibil să fie demascați. În suburbiile Londrei, misiunea lor era să-l sprijine pe Lonsdale și să facă legătura între el și Moscova. Ofițerul Serviciului Special i-a spus Lonei că avea să fie luată pentru un interogatoriu. Putea să alimenteze focul la boiler înainte să plece? a întrebat ea. Ofițerul a fost destul de isteț încât să-i spună: „Mai întâi vreau să văd ce aveți în poșetă“. Femeia a refuzat. S-a iscat o îmbrânceală. În geantă, ofițerul a găsit o lamelă de sticlă, cu trei micropuncte, și o foaie cu coduri dactilografiate. La perchiziționarea casei, a fost descoperit un cititor de micropuncte într-o pudrieră. Micropunctele permiteau ca documentele să fie reduse uneori la mai puțin de un milimetru și apoi să fie ascunse, chiar și într-o sticlă cu suc de portocale. S-au mai descoperit și șapte pașapoarte și echipament de bază, un transmițător radio puternic, într-o cutie cenușie de dimensiunile unei valize, care putea comprima și transmite un mesaj lung până la Moscova în câteva secunde.

Lonsdale a refuzat să vorbească. Nimeni nu înțelegea încă faptul că era un ilegal. A fost nevoie de ceva muncă de detectiv pentru a înțelege că nu era adevăratul Lonsdale. A fost descoperit doctorul din Canada care fusese prezent la nașterea originalului Lonsdale. Acesta și-a amintit nașterea, deoarece trebuise să meargă kilometri întregi la țară, pe drumuri rareori bătute. Și-a verificat documentele care au arătat că adevăratul Lonsdale fusese circumcis în copilărie.[697] Bărbatul arestat nu era. Demascarea ilegalilor, a transmițătoarelor radio ascunse suburbii și a britanicilor trădători era o știre de senzație și a captivat națiunea, ducându-l la disperare pe prim-ministrul Harold Macmillan.[698] Atât de important a fost procesul încât Lonsdale/Molodi a fost anchetat de însuși procurorul general, faimosul Reginald Manningham-Buller. A primit 25 de ani de închisoare. Manningham-Buller se ocupase personal și de cazul Blake. Îi propusese prim-ministrului să existe cinci capete de acuzare împotriva lui Blake pentru fiecare misiune primită și a avut grijă ca judecătorul să știe că cel puțin 40 de agenți fuseseră deconspirați.[699] Procesele spionilor importanți făceau ca reporterii să stea deseori pe treptele casei lui Manningham-Buller. Acesta a căpătat cu timpul un adevărat dezgust față de lumea spionilor, pe care o considera cam sordidă. Eliza, fiica adolescentă a procurorului general, a asistat curioasă la acest spectacol, luând astfel un prim contact cu o lume în care avea să pășească mai târziu.

La închisoare, Lonsdale l-a întâlnit, pentru scurt timp, pe George Blake. „De un lucru sunt sigur“, i-a spus Lonsdale lui Blake. „Noi doi o să fim în Piața Roșie pentru marea paradă cu ocazia celei de-a 50-a aniversări a Revoluției din Octombrie.“[700] Lonsdale a ieșit nu la mult timp după aceea. Un avion al RAF l-a dus în Berlinul de Vest. Apoi, la ora 05:30, în ziua de 22 aprilie 1964, a fost dus cu un Mercedes negru la punctul de control din Heerstrasse.[701] Plouase toată noaptea și în zori cădea o burniță fină. Mașinii sale i s-a alăturat un Mercedes galben, cu o escortă de limuzine negre ce veneau din Berlinul de Est. Niște blocuri de ciment așezate în zigzag încetineau mașinile care se apropiau. Cele două vehicule au pătruns în zona tampon și s-au oprit. Lonsdale a ieșit din mașină și la fel a făcut și un bărbat din celălalt vehicul. S-au oprit la câțiva metri unul de celălalt. Identitatea lor a fost verificată de oficiali din zona opusă și încuviințată cu o aprobare din cap. S-au făcut câteva semne și apoi un oficial sovietic a strigat „Schimb“, iar cei doi bărbați au trecut unul pe lângă celălalt. „Pare elegant, bine hrănit“, s-a gândit Greville Wynne în timp ce trecea pe lângă Lonsdale. „Dar el nu a mai fost de mult în Uniunea Sovietică.“ Wynne a fost dus cu o limuzină neagră, purtând steagul Marii Britanii. Cu o zi în urmă, își dăduse seama că se îndrepta spre Occident pentru că avionul său zbura spre apus. „Dacă vorbești sau te porți urât, vei fi împușcat“, îi spusese consulul sovietic, în timp ce se suiau în mașină, a doua zi de dimineață, în zori.[702]

După mai bine de un an în detenție în URSS, Wynne era acum un om liber, dar marcat. La câteva zile după revenirea acasă, a avut o cădere nervoasă în timp ce stătea în fotoliu. Soția sa a sunat la MI6, care și-a trimis propriii doctori. Afacerea îi era pe butuci și oricum bărbatul nu mai avea acum parte de entuziasmul și de riscurile care dăduseră farmec vieții. S-a îndepărtat de soția și de fiul său, și a început să inventeze

povești despre rolul său în cazul Penkovski, înșelându-se pe sine, poate, mai degrabă decât pe alții. După acest episod, MI6 a trasat noi reguli în cazul folosirii oamenilor de afaceri, ținându-se cont de prețul pe care îl plătise un om care dorise să se alăture clubului. Konon Molodi, Gordon Lonsdale, s-a întors în Uniunea Sovietică ca un erou, dar și el s-a străduit să se readapteze. Viața în Occident îl făcuse intolerant la realitățile comunismului, și era critic mai ales față de modul în care erau gestionate industria sovietică și comerțul extern. Acest lucru nu i-a atras popularitatea. A murit la 48 de ani, în urma a unui atac de cord, în timp ce culegea ciuperci în pădure.[703]

Blake, Vassall, Portland, Lonsdale – frecvența cazurilor de spionaj a contribuit la atmosfera sumbră de la începutul anilor 1960, când unul dintre scandalurile de spionaj, care aveau loc cu regularitate în, Marea Britanie a aptivat întreaga națiune. Politicienilor nu le plăcea să fie nevoiți să răspundă iar și iar la întrebări despre cât este de „lejeră“ securitatea „laxă“. Când Vassall a fost arestat, prim-ministrul Macmillan și-a exprimat furia față de spioni. „Nu sunt deloc încântat“, i-a spus lui Roger Hollis, șeful MI5. „Când paznicul meu de vânătoare împușcă o vulpe, nu se duce s-o atârne în fața sediului Asociației pentru Protecția Vulpilor, o îngroapă într-un loc ferit.“[704] Se referea, cam dezgustat, la, „așa-numitul Serviciu de Securitate“. Deseori, politicienii păreau dornici să vâre sub preș scandalurile, ca să nu ajungă în sălile de judecată, de aici și ofertele de imunitate făcute lui Philby și lui Blunt.

Odată cu afacerea Profumo s-a atins, însă, punctul culminant. Aceasta avea toate ingredientele care făceau deliciul lupilor înfometați din presă. Politicieni. Reședințe somptuoase la țară. Dansatoare. Spioni sovietici. Erau de toate, pe lângă crema societății, cot la cot cu dubioasa lume a serviciilor, pe scurt, un amestec irezistibil. Într-o noapte de august a anului 1961, Cliveden, splendida reședință a lordului Astor, i-a găzduit pe secretarul de stat pe probleme de război, John Profumo, pe lordul Mountbatten, pe președintele Pakistanului, pe Christine Keeler, o tânără de 19 ani, și pe Evgheni Ivanov, asistentul atașatului naval sovietic și, desigur, spion. MI5 încercase să se apropie de Ivanov, complicând și mai tare lucrurile. Când musafirii s-au dezbrăcat ca să înoate în piscină, Profumo și Keeler s-au cunoscut mai bine. În timpul aventurii lor, nu au fost trădate secrete, dar, pentru presă, a fost de ajuns să se afle că secretarul de stat pe probleme de război avea o aventură cu aceeași femeie cu care avea o relație și un spion rus. „Astea au fost niște mizerii“, scria abătut Harold Macmillan în jurnalul său, în timp ce guvernul era zdruncinat de criză.[705] Pe Profumo, scandalul l-a costat cariera. De asemenea, le-a complicat existența și sovieticilor. „A schimbat impresia bună despre cetățenii sovietici. După afacerea Profumo, toți eram considerați spioni“, spune Liubimov, cu ironice.[706] Presa britanică a publicat fotografii cu diplomați sovietici și a avertizat opinia publică de faptul că aceștia erau oamenii cu care aveau să se întâlnească pe stradă și de care trebuiau să se ferească.

O broșură cu coperte mov a devenit ultima linie defensivă a Marii Britanii împotriva acțiunilor comuniste subversive și a activității lui Liubimov și a colegilor săi („ar putea fi mai aproape decât crezi“). *Meseria lor este trădarea* a fost distribuită oficialilor

guvernamentali pentru a-i avertiza de pericolul care-i pândea… „Spionii sunt veșnic printre noi. Îi interesează totul… Această broșură vă informează despre marea și ostila mașinărie de spionaj care încearcă să ne corupă cetățenii și să-i transforme în trădători… Această broșură îți spune cum să recunoști imediat anumite tehnici de spionaj și cum să eviți capcane care ar putea duce la o catastrofă națională sau la un dezastru personal, ori la ambele.“ Broșura relata cazuri recente și explica modalitățile în care rușii ar putea viza pe cineva și cum ar cultiva relații cu persoana respectivă. Un sfat oferit oficialilor pentru a-i ajuta să evite scurgerile de informații secrete de interes național era regula de aur a Corpului Funcționarilor Publici: „Păstrați curățenia în birou“.[707]

Și, curând, situația s-a întors în defavoarea lui Mihail Liubimov. După ce a asistat la o prelegere publică, s-a întâlnit, din întâmplare, cu un bărbat pe care îl cunoștea și despre care credea că avea să fie un agent de valoare, un angajat al Ministerului de Externe cu legături în GCHG. După eșecurile în cazurile Lonsdale și Blake, KGB-ul voia ca Liubimov să-l urmărească intens. Cei doi au mers la un pub și au comandat whisky. După al doilea pahar, angajatul Ministerului de Externe s-a ridicat brusc și a anunțat că trebuie să meargă la toaletă. Atunci au venit doi „tipi duri“ și s-au așezat lângă Liubimov. Unul părea cam nebărbierit; celălalt, roșu la față și rotofei, s-a trântit lângă el. „Domnule Liubimov, sunteți terminat“, a spus unul dintre ei. Apoi i-au dezvăluit că știau ceva despre el, ceva ce Liubimov avea să descrie drept „compromițător“. Aveau fotografii drept dovadă, au explicat ei. Apoi au rostit cuvintele care îi dau fiori oricărui diplomat. „Domnule Liubimov. Fie lucrați pentru noi, fie cariera dumneavoastră se încheie aici.“ Bărbații erau angajați ai MI5.

„Mă scuzați“, a spus șocat și s-a ridicat. S-a dus aproape în fugă spre mașină și a mers direct la ambasadă ca să anunțe incidentul. În scurt timp, a fost înaintat un protest oficial la Ministerul de Externe din cauza „provocării grosolane“ lansate împotriva unui diplomat sovietic nevinovat. Răspunsul care a venit a fost că acesta se implicase în activități incompatibile cu statutul de diplomat. MI5 hotărâse de curând că avea să încerce să-și destabilizeze adversarii cu o nouă strategie agresivă.[708] Lui Liubimov și familiei sale li s-a permis cel puțin să se retragă discret, evitând publicitatea neplăcută care însoțește expulzarea multor spioni. Perioada petrecută de el la Londra ca spion se încheiase. Însă nu și activitatea sa legată de Marea Britanie. Dorința malefică de a submina regimul se păstrase. Liubimov va reveni la Moscova pentru a lucra în cadrul biroului KGB pentru Marea Britanie, în planificarea de operațiuni împotriva cetățenilor britanici, atât din Marea Britanie, cât și din întreaga lume. „Îmi aduc aminte că am întâlnit un sindicalist britanic la Moscova“, scria el mai târziu. „Era atât de extremist de stânga încât el ar fi trebuit să mă racoleze pe mine! Când am pomenit că aveam legături cu KGB-ul și l-am întrebat de o cooperare politică, a fost aproape copleșit. «În sfârșit!», a exclamat.“[709] La începutul anilor 1970, Liubimov redactase o teză intitulată „Trăsături speciale de caracter ale cetățenilor britanici și utilizarea lor în activitățile operaționale“. Această lucrare, pe care o scrisese în parte pentru a-și asigura creșterea salariului cu

10%, va deveni manualul utilizat la pregătirea unei generații întregi de tineri agenți KGB trimiși în Marea Britanie. Printre caracteristicile care trebuiau înțelese și exploatate de către agentul KGB se numărau agresivitatea, autocontrolul, ipocrizia și recurgerea la eufemisme. Liubimov îi sfătuia să nu deschidă discuții cu necunoscuți în metrou și să facă cinste cu un rând de băutură într-un pub.[710]

Când a devenit adjunctul șefului Departamentului al Treilea care se ocupa de Marea Britanie și de Scandinavia, în anul 1974, Liubimov s-a confruntat cu o provocare. Operațiunile KGB-ului împotriva Marii Britanii fuseseră compromise. După un deceniu plin de scandaluri de spionaj, în sfârșit MI5 reușise să contracareze operațiunea sovietică din anul 1971 expulzând în masă de „diplomați“ sovietici, Operațiunea Foot. În cele din urmă, cei de la vârful guvernului își pierduseră răbdarea și îngrijorările legate de repercusiunile diplomatice au fost trecute cu vederea după ce premierul a fost informat despre amploarea unei operațiuni a KGB-ului, în urma a căreia 12 cetățeni britanici fuseseră condamnați pentru transmitere de secrete în ultimii zece ani. Defectarea ofițerului KGB, Oleg Lialin, a oferit pretextul ideal. În aprilie 1971, Lialin, oficial și destul de straniu responsabilul de industria de tricotaje din cadrul delegației comerciale sovietice, a mers la secția de poliție din Hampstead și a cerut să se întâlnească cu ofițerii Serviciului Special. Mai mult decât expert în pulovere și jachete, Lialin era, de fapt, expert în lupte corp la corp și angajat în Departamentul V ultrasecret, care se ocupa de acțiunile de sabotaj în caz de război, cea mai recentă reîncarnare a vechilor rețele din spatele frontului. Nimeni nu mai defectase de la acel departament până atunci.[711] A dezvăluit existența unor planuri de trimitere a unor trupe speciale, de inundare a metroului londonez, de aruncare în aer a bazei militare Fylingdales din North Yorkshire și de asasinare a unor personaje-cheie în cazul izbucnirii unui război, cu scopul de a demoraliza populația. Printre dezvăluiri se afla și aceea că KGB-ul reușise să racoleze un funcționar de la înmatricularea automobilelor din Londra, care ajutase la identificarea vehiculelor MI5 și ale poliției, utilizate la urmărirea ofițerilor KGB. A fost, pentru scurt timp, folosit ca agent implantat de către MI5, dar viața sa personală complicată (consum excesiv de alcool, o soție și o amantă rusoaice, relații cu soțiile colegilor din ambasadă și o amantă englezoaică) a pus curând capăt activității sale de informator.

Târziu, într-o seară, Lialin gonea beat cu mașina pe Tottenham Court Road. Avea farurile stinse, iar blonda misterioasă de lângă el a plecat în fugă când l-a oprit poliția. Lialin a fost dus pe bancheta din spate a mașinii de poliție și și-a ridicat picioarele pe ea. „Ce te-a apucat?“, l-a întrebat polițistul din față. „Nu puteți să stați de vorbă cu mine, nu puteți să mă atingeți, sunt ofițer KGB“, a răspuns Lialin.[712] Când a apărut în fața instanței a doua zi de dimineață, nu a avut de ales decât să defecteze imediat. Folosindu-se de informațiile lui Lialin ca justificare oficială, a fost accelerat un plan deja existent, și mai mult de 100 de diplomați sovietici au fost trimiși înapoi la Moscova.[713] Era cea mai mare expulzare diplomatică din istorie (deși prim-ministrul a fost avertizat că, după expulzare, erau activi încă 137 de ofițeri de informații din Europa de Est, inclusiv 55 de

polonezi și 46 de cehoslovaci).[714] Pentru a sărbători, la sediul MI5, s-au desfăcut sticlele de băutură scoase dintr-un seif mare în care erau puse la păstrare. Personalul știa că, pentru prima oară, curățaseră cuibul de vipere care se tot înmulțiseră încă din anii 1960. KGB-ul din Londra nu și-a revenit niciodată după această lovitură.

Așadar, cum putea revitaliza Liubimov operațiunile de la mijlocul anilor 1970, mai ales când noii recruți aveau șansa de a trăi realitățile vieții din Marea Britanie?[715] Și de ce dezertau atât de mulți oficiali din blocul sovietic în Occident și așa de puțini occidentali în partea cealaltă? Cine putea da o mână de ajutor în această privință?

Era Revelionul anului 1975 și, într-un separeu al unui restaurant de lux din Moscova, grangurii din KGB ciocneau pahare de votcă și țineau toasturi în cinstea invitatului lor de onoare, care își sărbătorea ziua de naștere. Invitatul s-a ridicat la fiecare toast, înălțând politicos paharul, dar Kim Philby părea din ce în ce mai plictisit. Pentru Liubimov, acesta arăta ca „un pensionar obișnuit, mai degrabă lipsit de ocupație, care murea de nerăbdare să se implice într-o activitate adevărată“.[716]

Viața lui Philby la Moscova întruchipase bizara „viață de apoi“ a spionului, odinioară atât de valoros, dar acum de prisos, după ce rezerva sa de informații valoroase s-a epuizat. Philby se considera ofițer de informații sovietic și se așteptase să conceapă operațiuni împotriva Marii Britanii, exact cum presupunea presa de acasă. Însă KGB-ul nu a avut niciodată cu adevărat încredere în el și câțiva se întrebau chiar dacă nu cumva fusese agent dublu și nu lucrase, în tot acest timp, pentru serviciul britanic de informații. „Se potrivește foarte bine cu mitul discreției serviciului de informații britanic“, își amintea Liubimov, cu o oarecare tristețe resemnată față de vechiul său camarad, cu care se împrietenise. „Philby nu înțelegea că nu mai era un agent valoros, ci o problemă.“[717] „Era un mare romantic. Și a continuat să creadă în comunism, nu în comunismul sovietic, ci în comunismul lui Marx și Engels, și a trebuit să se adapteze la situația din Uniunea Sovietică, deoarece acolo nu era deloc democrație. Era extrem de conștient că era ascultat.“ Existau temeri că ar fi putut fugi, mai ales că niciodată nu își pierduse tendințele independente, antisistem. De asemenea, mai era și precauția firească a omului care poate afirma că este comunist, dar care este cât se poate de britanic încă, absolvent de la Cambridge, dintr-o familie burgheză. Mai târziu, Liubimov avea să-i trimită cutii cu gem din Oxford, scotch din Anglia, pantaloni din catifea reiată și pulovere Jaeger. „Sunt convins că lui Kim îi era dor de Anglia, deși se străduia din răsputeri să ascundă acest lucru, chiar și față de apropiați. Era englez până în măduvă și avea nevoie de acele rămășițe de acum dispărute din viața sa de dinainte.“ Philby pregătea șuncă, ouă și pâine prăjită la micul dejun și apoi mânca în timp ce asculta scorurile la meciurile de crichet, la BBC World Service, și citea un roman al lui John le Carré.

În primii ani petrecuți la Moscova, alcoolismul său se agravase. La amiază, bea ceva să se dreagă după beție, mai târziu, urma poate o căzătură urâtă, apoi avea coșmaruri noaptea, urmate de mahmureală dimineața, înainte să o ia de la capăt. Relația sa cu Eleanor, care îl urmase la Moscova, în septembrie 1963, nu a mai fost niciodată la fel

după trădarea sa. De vină nu era atât faptul că era spion, cât acela că într-o zi plecase fără să spună măcar o vorbă. Pentru o vreme locuiseră într-un „bloc uriaș și cenușiu“, care îi amintea de închisoarea Lubianka.[718] Când se plimbau, într-o zi, ea l-a întrebat: „Ce e mai important în viața ta, eu și copiii sau Partidul Comunist?“ El a răspuns fără ezitare: „Partidul, desigur“. Philby nu l-a mai revăzut niciodată pe Guy Burgess după cina de la Washington, din 1951. Până când Philby a apucat să ajungă la Moscova, Burgess băuse deja de nu mai știa de el și era pe patul de moarte. Neiertându-i lui Burgess „trădarea“, căci fugise și arătase apoi cu degetul spre el, Philby nu l-a vizitat niciodată, iar ficatul – supus la grele încercări – fostului său prieten va ceda în cele din urmă. Pe Donald Maclean abia dacă îl cunoștea. Se ținuseră la distanță din anii 1930, dar au început să se întâlnească, să joace bridge și să glumească despre felul cum „atunci când o să aibă loc o revoluție“, aveau să viziteze Italia și Parisul. Eleanor era de părere că poveștile lor despre cei pe care îi cunoscuseră păreau răsuflate și forțate. La întoarcerea după o scurtă vizită în America, ea a descoperit că mariajul lui Maclean se sfârșise și și-a dat seama că Philby se mutase la soția colegului spion. A plecat și ea la scurt timp după aceea.

Un alt spion avea să-l ajute pe Philby să evite autodistrugerea prin alcoolism. Philby nu-l cunoscuse pe George Blake, când lucrau amândoi pentru MI6, dar cei doi foști ofițeri au devenit imediat prieteni. Blake își orchestrase evadarea temerară pe fereastră, din închisoarea Wormwood Scrubs, în 1966, cu ajutorul unor activiști pentru pace, care apoi îi oferiseră adăpost și îl transportaseră la Berlin într-o rulotă. Acest lucru presupunea că, în cele din urmă, se putea întâlni cu Lonsdale/Molodi în Piața Roșie, pentru aniversarea de care vorbise. Într-o zi, la Moscova, lui Philby i-a fost prezentată o colegă a soției lui Blake, pe nume Rufina. Acesta își va dezvălui curând intențiile. Ei i se părea un „om între două vârste, cu fața umflată“, dar care, deși nu mai era chipeș, își păstrase farmecul și hotărârea. „Ești un tip norocos“, i-a spus Blake.[719] Rufinei îi era greu să accepte faptul că omul acela fragil, uneori neajutorat, pe care îl cunoștea acum, fusese cândva un spion important. El i-a spus că niciodată nu-i plăcuse înșelătoria. S-au căsătorit, fapt care i-a adus o perioadă de liniște, înainte de a-l cunoaște pe Liubimov.

După noaptea aceea la restaurant, Liubimov și Philby au devenit prieteni, se întâlneau regulat și beau până târziu, în apartamentul plin de cărți al lui Philby. Lui Liubimov, ideile lui Philby de a revitaliza Rezidența de la Londra i se păreau utile, deși nu foarte originale. Cel mai valoros rol pe care l-a jucat a fost când a ținut cursuri de pregătire pentru proaspeții recruți. Noii angajați ai KGB-ului ajungeau într-un apartament conspirativ de pe strada Gorki, unde li se spunea cum să se îmbrace și cum să înceapă o discuție în Anglia. Philby juca rolul funcționarului public și apoi le cerea să-l abordeze și să vorbească cu el, așa cum ar fi făcut-o cu un potențial recrutat.

Numai o dată i s-a permis lui Philby să intre în sediul Serviciului căruia îi jurase loialitate cu atât de mulți ani în urmă. „Am avut permise oficiale de acces în sediile a șapte mari servicii de informații“, mărturisea în fața publicului, în 1977. „Așa că aceasta este a opta mare organizație de informații în care am reușit să mă infiltrez.“[720] „S-a

așternut o liniște cumplită“, își amintește Liubimov, și apoi s-au auzit câteva șoapte furioase, înainte ca Philby să adauge că, în vreme ce înainte fusese înconjurat de lupi, de data aceasta era înconjurat de camarazi. Atunci au izbucnit ropote de aplauze ce vădeau ușurarea și entuziasmul.

Le-a explicat ofițerilor adunați acolo cum fusese el racolat, ce anume îi plăcuse atât de mult la primul său ofițer de caz și cât de importantă fusese răbdarea controlorului său, care așteptase ca el să devină un agent de încredere, pentru ca, într-un târziu, să se poată alătura Serviciului Secret. De asemenea, le-a oferit un sfat: să nu mărturisească dacă sunt prinși, o remarcă interesantă, dat fiind că el totuși mărturisese unele lucruri în fața lui Elliott, în Beirut. Pentru ofițerii KGB, Philby era foarte diferit de Blake. Blake se agăța de convingerea că munca sa nu provocase moartea nici unui agent. Philby știa că se întâmplase asta „și nu părea să-l deranjeze“. Era război, unul rece, poate, dar război.[721]

Un singur englez, fost membru al MI6, îl înțelegea cu adevărat pe Philby. Unele prietenii puteau rezista trădării. Când Graham Greene a venit să-l viziteze, trecuseră 35 de ani de când cei doi nu se mai văzuseră. Amândoi erau emoționați. Greene a stat liniștit în mașină, în timp ce se apropia de apartamentul din Moscova al lui Philby.[722] Când a intrat, s-au strâns în brațe și s-au bătut pe spate. Apoi votca și-a făcut apariția și doi bătrâni cu părul alb au depănat povești din război. Greene scrisese introducerea la memoriile lui Philby din anul 1968, *My Silent War*, remarcabilă prin felul în care acesta își apăra fostul coleg. Greene scria despre felul în care fusese uluit de manevrele brutale ale lui Philby împotriva unui coleg și despre cum le considerase doar ambiție pură. „Acum mă bucur că m-am înșelat. Era în slujba unei cauze, și nu a propriului interes, și, astfel, mi-am recapăt simpatia față de el.“ Greene l-a apărat într-un mod straniu pe Philby. Era ca în cazul catolicilor englezi care au ajutat Spania, scria el, și care trebuiau să supraviețuiască Inchiziției. Ce conta pentru Greene era faptul că Philby acționase din convingere, nu din interes. Ba chiar, mai târziu, i-a luat apărarea în privința rolului jucat în moartea agenților trimiși cu vaporul în Albania. „Se duceau în țara lor înarmați, să facă rău țării. În loc să ucidă, au fost uciși.“[723] Introducerea a reprezentat un mesaj cât se poate de public de prietenie și solidaritate.

Greene îi trimisese lui Philby și ciorna unui roman pe care așteptase mulți ani până să-l scrie. *The Human Factor* era povestea unui ofițer MI6 care trădează Serviciul pentru sovietici, dar din dragoste, nu din rațiuni ideologice. Așa-zisul erou se îndrăgostește de o fată din Africa, nu din Austria, dar, ca și în cazul lui Philby, din acel moment, zarurile sunt aruncate. Philby a spus că ceea ce-i displăcea era descrierea vieții monotone pe care o ducea bărbatul la Moscova, după ce fusese nevoit să fugă din Marea Britanie. Greene nu va schimba nimic.[724] În același an în care a apărut cartea, a fost întrebat ce ar fi făcut dacă ar fi știut de trădarea lui Philby în anii 1940. „Cred că, poate, dacă într-un moment de beție ar fi scăpat vreo aluzie, i-aș fi acordat 24 de ore să recunoască și apoi l-aș fi reclamat“, a răspuns acesta.[725] Greene a fost întotdeauna fascinat de spionaj, ca joc în care se dezvăluie motivațiile umane.

„Transformarea“ într-un om al KGB-ului, de exemplu, nu m-ar surprinde niciodată, deoarece profesia poate deveni un fel de joc la fel de abstract ca șahul: spionul devine mai interesat de tehnica meseriei sale, decât de scopul suprem al acesteia: apărarea patriei. „Jocul“ (unul serios) capătă un asemenea grad de sofisticare, încât jucătorul scapă din vedere propriile valori morale. Înțeleg tentația unui om de a deveni agent dublu, deoarece astfel jocul devine mai interesant.

Cât despre Philby, Greene a adăugat că admira încă felul în care prietenul său își jucase rolul și, mai ales, statornicia sa. „Eu, unul, nu aș fi capabil de un asemenea curaj, de o asemenea putere de convingere.“[726]

În acea zi, la Moscova, cei doi bărbați și-au dat seama că între ei exista o legătură puternică. Totuși, aceasta nu se baza pe încredere, ci pe îndoială. „Și pe el îl apasă îndoiala“, îi va spune ulterior Philby Rufinei.[727] Greene îl citase pe unul dintre eroii săi, pe Monsignor Quijote: „Împărtășirea aceluiași sentiment de îndoială poate lega oamenii poate chiar mai mult decât împărtășirea aceleiași credințe.“ Greene nu a fost niciodată comunist, iar Philby, niciodată creștin. Dar amândoi au înțeles credința celuilalt și, în același timp, au avut conștiența existenței unui abis al îndoielii în care, dacă picau, viața pe care o trăiseră avea să devină lipsită de sens. „Pentru prima oară, am reușit să vorbim deschis unul cu celălalt.“ Philby fusese folosit de KGB, în primii ani după sosire, nu doar când își scrisese propria carte, dar scriind și în numele lui Gordon Lonsdale, „dar când nu au mai apelat la mine, s-a strecurat îndoiala“, spuea el mai târziu.[728] Greene a fost denunțat în presa britanică pentru vina de a fi cinat cu Philby (care „moralmente e ca și cum ai fi petrecut o vacanță cu doctorul Goebbels, în vreme ce țara aceasta era în război cu Germania nazistă“, după cum s-a scris în *Daily Mail*), dar acesta s-a mai dus la Moscova de încă trei ori.[729] Pentru alții, trădarea a fost prea mult. La finele anilor 1980, John le Carré a primit permisiunea de a merge în Rusia unde, o petrecere, va primi un mesaj în care se spunea că un „mare admirator“, Kim Philby, voia să-l cunoască. „Era o idee îngrozitoare“, explica mai târziu le Carré. „Nu aș fi putut să-i strâng mâna. Era pătată de sânge. Ar fi fost dezgustător.“[730]

Oare prietenia era singura motivație a lui Greene? A păstrat legătura cu MI6 mult timp după părăsirea Serviciului și a mai făcut ocazional câte ceva pentru acesta.[731] A dat mai departe celor din serviciu scrisorile și vederile pe care le primea de la Philby și odată a spus: „Ei bine, dacă era ceva politic în ele, știu că Kim și-ar fi dat seama că aveam să i le dau lui Maurice Oldfield, așa că fie erau informări, fie dezinformări.“[732] Poate că prietenia dintre cei doi bărbați a fost reală, dar Serviciului i-ar fi fost util să știe ce gândea bătrânul Kim și, în același timp, să păstreze un canal deschis, în cazul în care ar fi vrut să schimbe din nou tabăra și să plece. Cu siguranță că sovieticii se temeau de cea de-a doua posibilitate. Uneori se întrebau dacă îi păcălise în tot acest timp, așa cum păcălise pe toată lumea. Totuși, până la moartea sa, în 1988, Philby a rămas englez în maniere, dar comunist în convingeri, dornic să critice ambele lumi, dar, în final, loial doar celei din urmă. Nici chiar fostul controlor din KGB al lui Philby nu era prea sigur de el. „În cele din urmă, am rămas cu bănuiala că Philby și-a bătut joc de toată lumea, mai ales de noi.“[733] La moartea lui Philby, Liubimov avea să deplângă trecerea în neființă a unui prieten. Dar, în același timp, avea să simtă amărăciunea trădării când un alt

prieten va deveni omul care va oferi MI6 șansa de a răzbuna trecutul.

658 Interviu cu Mihail Liubimov, Moscova 2009. Materialele suplimentare despre perioada petrecută la Londra de către Liubimov sunt extrase din Rufina Philby, Mikhail Lyubimov și Hayden Peake, *The Private Life of Kim Philby*, St Ermin's Press, Londra, 1999, partea a 3-a; Alexander Norman, „Lunching with the Enemy", în John le Carré, *Sarratt and the Draper of Watford*, Village Books, Sarratt, 1999; Mikhail Lyubimov, „London", în Helen Womack (editor), *Undercover Lives*, Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1998; David Leppard, „With smiles and cash", Sunday Times, 19 februarie 1995

659 Philby et al., *Private Life of Kim Philby*, p. 272

660 Lyubimov, „London", p. 158

661 *Ibid.*, pp. 158 și 165

662 Arhivele Naționale PREM 15/1935; Christopher Andrew, *The Defence of the Realm: The Authorized History of MI5*, Allen Lane, Londra, 2009, pp. 565–587; Peter Wright, *Spycatcher*, Heinemann, Melbourne, 1987, pp. 49–51

663 Anthony Courtney, *Sailor in a Russian Frame*, Johnson, Londra, 1968, p. 53

664 Arhivele Liddell Hart, Documentele lui Anthony Courtney, GB99 KCLMA Courtney; Courtney, *Sailor in a Russian Frame*, p. 55

665 Arhivele Liddell Hart, Documentele lui Anthony Courtney, GB99 KCLMA Courtney

666 Courtney, *Sailor in a Russian Frame*, pp. 126–127

667 Arhivele Naționale PREM 13/483

668 Arhivele Naționale PREM 15/582

669 Christopher Andrew și Vasili Mitrohin, *The Mitrokhin Archive*, Allen Lane, Londra, 1999, p. 531

670 Arhivele Naționale PREM 15/582

671 Arhivele Liddell Hart, Documentele lui Anthony Courtney, GB99 KCLMA Courtney

672 Arhivele Naționale CAB 129/113, Tribunalul Radcliffe în cazul Vassall

673 Andrew și Mitrokhin, *Mitrokhin Archive*, p. 531

674 *Ibid.*, p. 443

675 Următoarea relatare este extrasă din mărturia lui John Vassall și din rapoartele poliției (Arhivele Naționale CRIM 1/4003) și din raportul Tribunalului Radcliffe în cazul Vassall (Arhivele Naționale CAB 129/113)

676 Arhivele Naționale CAB 129/113, Tribunalul Radcliffe în cazul Vassall

677 Arhivele Naționale CRIM 1/4003

678 Cazul femeii este menționat în treacăt în Arhivele Naționale CAB 129/113, Tribunalul Radcliffe în cazul Vassall

679 „MP friends of ex-spy are still in public life", *The Times*, 27 ianuarie 1975; Christopher Andrew și Oleg Gordievsky, *The KGB: The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, Hodder & Stoughton, Londra, 1990, p. 364

680 Wright, *Spycatcher*, p. 166

681 Arhivele Naționale CRIM 1/4003; D. R. Thorpe, *Supermac: The Life of Harold Macmillan*, Chatto & Windus, Londra, 2010, p. 539

682 Interviu cu sir Gerry Warner pentru BBC Radio 4, 2009

683 Wright, *Spycatcher*, pp. 310–311

684 Interviu cu sir John Scarlett pentru BBC Radio 4, 2009

685 Christopher Andrew și Oleg Gordievsky, *Instructions from the Centre*, Sceptre, Londra, 1993, p. 94

686 Arhivele Naționale ADM 1/30088; Harry Houghton, *Operation Portland*, Granada, Londra, 1972, p. 18

687 Houghton, Operation Portland, p. 31

688 Nigel West și Oleg Tsarev, *The Crown Jewels*, HarperCollins, Londra, 1999, cap. XI

689 *Ibid.*, p. 264
690 Arhivele Naționale ADM 1/30088
691 Houghton, *Operation Portland*, p. 71
692 West și Tsarev, *Crown Jewels*, p. 270
693 Arhivele Naționale ADM 1/30088, Raportul Romer
694 Andrew, *Defence of the Realm,* pp. 486–487; Wright, *Spycatcher*, pp. 130–131
695 Wright, *Spycatcher*, p. 132
696 *Ibid.*, p. 136
697 Arhivele Naționale ADM 1/30088
698 Thorpe, *Supermac: The Life of Harold Macmillan*, p. 527
699 Tom Bower, *The Perfect English Spy*, Heinemann, Londra, 1995, pp. 265–267
700 George Blake, *No Other Choice*, Jonathan Cape, Londra, 1990, p. 213
701 Arhivele Naționale FO 953/2264
702 Gordon Lonsdale, *Spy: Memoirs of Gordon Lonsdale,* Mayflower-Dell, Londra, 1966; Greville Wynne, *Wynne and Penkovsky*, Corgi, Londra, 1984, p. 191
703 Blake, *No Other Choice*, p. 264
704 Citat în Miranda Carter, *Anthony Blunt: His Lives*, Macmillan, Londra, 2001, p. 447
705 Andrew, *Defence of the Realm*, p. 499
706 Interviu cu Mihail Liubimov
707 Arhivele Naționale PREM 15/582 includ un exemplar din broșură
708 Peter Wright detaliază noua strategie în *Spycatcher*, pp. 123–124
709 Norman, „Lunching with the Enemy“, p. 56
710 Leppard, „With smiles and cash“
711 Oleg Kalugin, *Spymaster*, Smith Gryphon, Londra, 1994, p. 131
712 „I arrested a KGB superspy“, site-ul BBC News, http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/witness/september/30/newsid_2523000/ 2523457.stm
713 Arhivele Naționale PREM 15/1935
714 *Ibid.*
715 Această relatare provine dintr-un interviu cu Mihail Liubimov și din Philby et al., *Private Life of Kim Philby*, partea a 3-a
716 *Ibid.*, p. 274
717 *Ibid.*, p. 280
718 Eleanor Philby, *The Spy I Loved*, Hamish Hamilton, Londra, 1968, p. 78
719 Philby et al., *Private Life of Kim Philby*, pp. 30–31
720 *Ibid.*, p. 245
721 Kalugin, *Spymaster*, p. 142
722 Genrikh Borovik, *The Philby Files*, Little, Brown, Londra, 1994, p. 371
723 Norman Sherry, *The Life of Graham Greene*, vol. 2, Jonathan Cape, Londra, 1994, pp. 488–489
724 Borovik, *Philby Files*, p. 245
725 Michael Shelden, *Graham Greene: The Man Within*, Heinemann, Londra, 1994, p. 323
726 Marie-Françoise Allain, *The Other Man: Conversations with Graham Greene*, The Bodley Head, Londra, 1983, pp. 183–184
727 Philby et al., *Private Life of Kim Philby*, p. 175
728 Borovik, *Philby Files*, p. 234
729 Norman Sherry, *The Life of Graham Greene*, vol. 3, Pimlico, Londra, 2004, p. 749

730 Olga Craig, „John le Carré: Espionage is an accident, like love“, *Sunday Telegraph*, 29 august 2010

731 Sherry, *Life of Graham Greene*, vol. 2, p. 487

732 *Ibid.*, p. 494

733 Yuri Modin, *My Five Cambridge Friends*, Headline, Londra, 1994, p. 270

CAPITOLUL 7
FUGA DIN MOSCOVA

Era luna iunie a anului 1985. Când a deschis ușa apartamentului său din Moscova, Liubimov nu a avut nevoie să recurgă la abilitățile sale de spion – în mare parte, de prisos – pentru a-și da seama că lucrurile nu erau în regulă. Tensiunea se citea clar pe chipul vechiului său prieten, care stătea acum în pragul ușii lui. Era prea transpirat, chiar dacă era cald în Moscova în vara aceea.[734] Liubimov nu mai făcea parte din serviciu. Un al doilea divorț și caracterul independent fuseseră de ajuns pentru a atrage nemulțumirea radicalilor din KGB, care îl forțaseră să se retragă, cu câțiva ani înainte. Își începuse o nouă carieră de scriitor.[735] Însă vizitatorul său făcea încă parte din serviciu și nu trebuia să fie la Moscova, ci la Londra.

Zveltul ofițerul KGB a intrat în bucătărie și a pornit robinetul.

– Ce faci? a întrebat Liubimov, gândindu-se că încerca să acopere discuția, în cazul în care cineva asculta.

Voia doar să bea ceva, i-a explicat acesta. Nu se simțea bine. Avea gâtul uscat. I-a oferit votcă.

Amintirile începuseră să-și facă loc prin ceața ce învăluise mintea lui Oleg Gordievski și să aducă la suprafață evenimentele petrecute cu câteva zile în urmă. Își amintea de o călătorie la o pensiune de la periferia Moscovei și de faptul că i se oferise niște coniac armenesc. Dar, dincolo de asta, mai erau numai străfulgerări de imagini, ca într-o pădure întunecoasă pe timp de furtună. Câțiva bărbați îl fixau cu privirea și cuvântul „mărturisește“ era repetat mereu. Fusese drogat, știa sigur. Dar oare ce spusese? Își amintea euforia care îl copleșise după ce băuse coniacul, apoi râsese și pălăvrăgise fără urmă de nervozitate sau de frică. Știa că fusese gata-gata să cedeze. Știa că erau pe urmele sale.

Pe măsură ce amintirile își croiau treptat drum spre suprafață, Gordievski a început să-și aducă aminte tot mai mult din ceea ce se spusese.

– De ce ai toate cărțile alea antisovietice, Soljenițîn, Orwell, Maximov și alții? l-a întrebat glasul.

– Dar e firesc, s-a auzit spunând, fiind jurnalist pe probleme politice, trebuie să citesc lucruri de felul ăsta.

– Te-ai folosit de statutul diplomatic pentru a importa lucruri despre care știai că sunt ilegale în această țară.[736]

Mai fuseseră și alte acuzații de care își amintise înainte să ajungă în apartamentul lui Liubimov, dar despre care acum nu i-a pomenit nimic prietenului său.

„Știm foarte bine că ne minți de ani de zile“, spuseseră. „Știm că ai fost agent britanic. Ai face bine să mărturisești.“ Mărturisește, spunea bărbatul, iar și iar. Ai făcut-o deja, mai fă-o o dată, au spus ei, vorbindu-i rar, ca unui copil.

„Nu, nu am nimic de mărturisit“, își amintea Gordievski că spusese. Prietenului său nu i-a zis nimic despre aceste schimburi de replici, ci doar despre cărți. Gordievski și

Liubimov cumpăraseră împreună cărțile interzise, cu câțiva ani înainte, când prietenia lor tocmai se închega lucrând amândoi peste hotare – vremuri mai fericite, în care cei doi bărbați urcau în ierarhia KGB-ului. Acelea erau zilele în care Gordievski bătuse la ușa lui Liubimov și intrase cu un teanc de telegrame de la Centrul din Moscova și cu ultimele bârfe, nu cu o sticlă de votcă și cu discuții despre interogatorii. Neștiind cât de serioase erau evenimentele, Liubimov a încercat să-și liniștească prietenul că nu era sfârșitul lumii, chiar dacă era dat afară. „Și eu a trebuit să plec din KGB“, a explicat el. „Găsește ceva interesant de făcut. Poate fi o adevărată șansă.“ Odată Gordievski plecat, Liubimov a căutat în grabă exemplarele sale din Soljenițîn, le-a înfășurat în plastic și le-a îngropat în grădină, pentru orice eventualitate.[737]

Pentru Gordievski, KGB-ul era aproape ca o familie, dar nu toți oamenii își iubesc rudele sau le sunt loiali. Și tatăl și fratele său făcuseră parte din serviciu. Dar, în familia lui, încolțeau semințele neîncrederii, care aveau să ducă la trădare. Tatăl său fusese un comunist convins și niciodată nu discutase cu fiul despre munca lui. Însă tânărul Gordievski zărea, din când în când, teama ce zăcea ascunsă dincolo de loialitate. La sfârșitul anilor 1930, tatăl său fusese martor la arestarea unor prieteni și colegi din NKVD, predecesorul KGB-ului, ca parte a marilor epurări care puseseră stăpânire pe statul sovietic. Unii fuseseră executați, alții exilați în Siberia. Tatăl va repeta cu încăpățânare mantra „NKVD-ul are întotdeauna dreptate“, dar fiul avea să-și amintească de groaza care se ascundea sub aceste cuvinte. Uneori, Oleg își auzea părinții certându-se în dormitor din cauza politicii, singura cameră în care puteau vorbi liber.[738] Mama sa nu credea cu adevărat în cauză; ea era mai înclinată spre îndoială și critică. Vedea intrigile și brutalitatea despre care soțul ei, poate din dorința de a se proteja pe sine, alegea să nu vorbească. Oleg, însă, luase contact la o vârstă prea fragedă cu acea combinație între fascinație și frica de statul secret.

Loialitatea și neîncrederea împreună au coexistat în sufletul tânărului în anii în care s-a format și când a mers la facultate, căci avea intenția să-și clădească o carieră în Ministerul de Externe. La prima vedere, era tipicul *Homo sovieticus*, capabil să trăiască în dublugânditul pe care îl descria George Orwell în *O mie nouă sute optzeci și patru*, respectând în public linia trasată de partid, dar gândind mai liber în particular. Părinții își avertizau copiii despre lucrurile în legătură cu care nu se putea glumi, mai ales când ieșeau din casă. Studiind limbile moderne la facultate, Gordievski a observat că mulți alți studenți alegeau să nu citească ziare occidentale nici chiar atunci când, în sfârșit, acest lucru le-a fost permis, de teamă să nu se considere că au vederi „subversive“. Gordievski era însă destul de curios încât să le citească și astfel a început să-și deschidă mintea.

Neobișnuita șansă de a lucra, timp de șase luni, peste hotare i-a adus lui Gordievski biletul pentru un tren care va sosi la Berlin, târziu, în seara zilei de 11 august 1961. În oraș se vorbea despre refugiați care se îndreptau spre Vest cu miile. „Nu te duce nicăieri“, a fost avertizat de un oficial al ambasadei în seara următoare. De dimineață, prin centrul orașului se întindea sârma ghimpată, marcând oribila și dureroasa naștere

a Zidului Berlinului. A asistat la violența cu care au fost întâmpinați cei care încercau să scape. Realitatea faptului că regimul comunist se sprijinea mai degrabă pe constrângere decât pe consimțământ i-a fost dezvăluită, dar a rămas fiul tatălui său și a acceptat oferta de a lucra în cadrul instrumentului de represiune, KGB. Ispita călătoriei în străinătate, entuziasmul provocat de golirea cutiilor moarte de scrisori și de întâlnirea cu agenți ilegali sub acoperire era prea puternică pentru tânărul aventurier, chiar dacă în minte începuseră să-i încolțească primele îndoieli.

S-a căsătorit apoi cu Elena și a venit prima numire la un post în Occident, la Copenhaga. Ceea ce îl uimea erau micile libertăți, șansa de a asculta muzică religioasă sau de a împrumuta ce cărți dorea de la bibliotecă. Oficial, Gordievski lucra la departamentul consular, dar adevărata sa însărcinare era să îi sprijine pe ilegalii din țară, să verifice cutiile moarte de scrisori și locurile folosite pentru semnalizare. Tot aici a început prietenia sa cu Mihail Liubimov. După ce guvernul Majestății Sale îl declarase persona non grata, Liubimov aterizase la Copenhaga pe post de adjunct al biroului de informații. Inițial, îi lipsiseră luminile strălucitoare, farmecul străzilor londoneze și petrecerile, dar, curând, începuse să se mulțumească cu plimbările revigorante, cu peștele proaspăt și cu stilul relaxat al danezilor. Cei doi bărbați, amândoi cu studii la Institutul de Relații Internaționale, au recunoscut fiecare în celălalt o înclinație spre independență, spre libertatea de gândire, deși Gordievski avea să meargă într-o direcție pe care Liubimov nu avea s-o urmeze. Se considerau diferiți de restul fanaticilor din KGB. Seara, clubul ambasadei difuza filme rusești și servea votcă ieftină, dar cei doi bărbați alegeau deseori muzica clasică și o conversație bună.[739] Amândoi erau de acord că interzicerea scriitorului disident Soljenițîn fusese o greșeală. Faptul că se simțiseră destul de confortabil unul în compania celuilalt, încât să discute politică, era semn că între ei exista o încredere autentică, întrucât raportarea în fața superiorilor a unui act de indiscreție putea însemna sfârșitul carierei pentru oricare dintre ei.

În 1968, cei doi ofițeri KGB priviseră cu o curiozitate entuziastă modul în care reformiștii liberali din Cehoslovacia încercaseră deschiderea țării. Evenimentul căpătase accente de groază când tancurile sovietice interveniseră pentru a strivi Primăvara de la Praga, cu toată ideea sa de socialism cu față umană. Pentru Gordievski, sentimentul îndepărtării de sistemul pe care îl slujea s-a adâncit și mai mult când a urmărit mulțimile adunându-se și aruncând cu diverse obiecte în ambasada din Copenhaga. Semințele disidenței, plantate în mintea sa la o vârstă fragedă și hrănite de imaginea Zidului în timp ce era înălțat, în 1961, rodiseră sub forma unei convingeri profunde și nemărturisite că nu mai voia să lucreze pentru un regim „criminal“. Trebuia să-și curețe conștiința. Dar, în loc să-și dea demisia, voia să submineze sistemul din interior și a început să se gândească cum să se ofere adversarilor săi. „Au făcut-o! Este de necrezut“, i-a spus soției sale la telefon în timp ce tancurile își făceau drum prin Praga. „Nu știu ce să fac.“ Știa că telefonul avea să fie ascultat și spera că aceste comentarii aveau să-i fie remarcate. Dar, înainte de a acționa cineva, șederea sa în Danemarca se încheiase și, în ianuarie 1970, era deja la Moscova. Apoi au intervenit

evenimentele de la Londra. După defectarea lui Oleg Lialin, în 1971, la Londra și expulzarea a 105 ofițeri de informații sovietici, departamentul lui Gordievski, care avea printre atribuții Scandinavia și Marea Britanie, a fost puternic zdruncinat. Danezii au expulzat trei „diplomați“ și brusc, în octombrie 1972, s-a ivit ocazia să se întoarcă la Copenhaga.

Cu prilejul celei de-a doua ședere în Danemarca, Gordievski a început să lucreze în departamentul de jurnalism politic al KGB-ului. Un an sau doi mai târziu, Liubimov a revenit ca rezident, ceea ce le-a permis celor doi bărbați să-și reia conversațiile, cu prilejul unor lungi plimbări prin pădurile daneze. Poate că Londra avea o vitalitate care lipsea Copenhagăi, dar acum, cel puțin, Liubimov era șeful, s-a gândit el. Un Mercedes negru l-a dus la vilele albe, împrejmuite de grădini, care alcătuiau domeniul ambasadei sovietice, aflate chiar la nord de centrul orașului. Birourile KGB-ului erau la primul etaj, pentru a preveni construirea de tuneluri până la ele. Trebuia folosită o sonerie secretă pentru a intra. Liubimov avea propriul birou, în care atârnau portretele celor doi eroi ai săi, Lenin și Philby, cel de-al doilea purtând un autograf al spionului britanic, care îi ura noroc. „Portretul tău cu ramă de argint atârnă chiar deasupra biroului nostru, aproape de portretul zeilor. Dacă mi-ar căuta în birou, ar fi o dovadă destul de clară pentru care să fiu desemnat persona non-grata“, i-a scris Liubimov lui Philby, trimițându-i și un borcan cu gem, niște whisky și, la un moment dat, chiar un album cu fotografii erotice din secolul al XIX-lea.[740] Liubimov își petrecea timpul meditând ce curse să le întindă americanilor, a căror ambasadă era despărțită de a sa de câteva sute de metri și de un cimitir. Gândurile îi erau întrerupte de câte o bătaie ocazională în ușă, iar în încăpere intra adjunctul său cel slăbuț și cu bărbia proeminentă.

Gordievski era mâna dreaptă a lui Liubimov. Nu exista nici un motiv pentru care să se îndoiască de loialitatea sa. Era întotdeauna respectuos și îl informa de tot ceea ce făcea, chiar și când mergea să joace badminton. Însă loialitatea sa era falsă. Dincolo de calmul aparent, o profundă convertire îl dusese pe un drum la care meditase îndelung. Factorul uman acționase și el alături de cel ideologic. Căsnicia lui Gordievski se destrăma. Soția sa îmbrățișase feminismul și îi spusese că nu vrea copii. În forul său interior era convins că vrea să lucreze pentru tabăra adversă, dar nu știa cum să abordeze problema. Se temea că intrarea, ziua în amiaza mare, într-o ambasadă îi putea fi refuzată. Apoi, tabăra adversă a făcut o mișcare.

În seara zilei de 2 noiembrie 1973, la ușa apartamentului său s-a auzit o bătaie. Era un maghiar pe care îl cunoștea de la Moscova. La un pahar de whisky, i-a spus o poveste complicată pentru a explica de ce era în Danemarca și de ce voise să treacă pe la el. Gordievski a simțit că se petrece ceva, mai ales când bărbatul i-a spus că fugise din Ungaria în 1970. Se simțea tensiune de ambele părți, dar au căzut de acord să ia prânzul a doua zi. La prânz, Gordievski a avut grijă să nu trădeze mare lucru din planurile sale, rămânând reținut. Apoi, a fost liniște timp de trei săptămâni. Într-un final, MI6 a acționat cu ocazia uneia dintre partidele obișnuite de badminton ale lui Gordievski. În mijlocul partidei, a apărut un bărbat cu palton. Gordievski l-a recunoscut imediat ca

fiind Rob, un diplomat britanic de vreo 40 de ani, destul de plin de el. Gordievski a fost surprins de îndrăzneala manevrei și a renunțat la partidă pentru a-l întreba ce dorește. Rob i-a spus că ar fi mai bine să se întâlnească și au stabilit să ia prânzul peste trei zile. Gordievski înțelegea că trebuia să-și joace cu grijă mâna în fața ambasadei sale și a anunțat că fusese abordat. I s-a acordat permisiunea oficială de a merge la întâlnire. La prânz, cei doi bărbați au discutat prudent, dar amiabil.

„Sigur, veți scrie un raport despre întâlnirea noastră", a spus Rob la final.

„Da, dar îl voi scrie astfel încât să nu apară nimic serios în el", a răspuns Gordievski.[741] Era o aluzie. Apoi apele s-au liniștit. Aproape un an, Serviciul Britanic de Informații nu a reușit să prindă peștele care înghițise momeala. Erau „destul de timizi", avea să spună mai târziu Gordievski.[742] Motivul era acela că li se părea prea frumos ca să fie adevărat. Angajatul KGB-ului trebuia să fie o momeală, un agent infiltrat care îi atrăgea într-o capcană. Gordievski încercase deliberat să provoace apropierea, iar lucrul acesta îi părea suspect unui serviciu de informații încă dominat de teama de cârtițe, de agenți dubli și de minciuni. Dar, după un an, Rob a venit din nou pe terenul de badminton și i-a propus o întâlnire. În cele din urmă, într-un bar dintr-un hotel de lux, cei doi bărbați au început să vorbească deschis.

– Bun, domnule Gordievski. Este periculos să ne întâlnim aici, a spus.

Gordievski înțelegea că pasul făcut pe calea clandestinității era, în același timp, o propunere de trădare.

– Rușii nu vin aici, a răspuns Gordievski, trecând dincolo de linia invizibilă pe care ambii spioni o înțelegeau. Au stabilit să se întâlnească într-un loc mai sigur de la periferia orașului Copenhaga. Acesta avea să fie punctul din care nu mai exista cale de întoarcere. Dar, la întâlnire, limitele cunoașterii britanicilor erau încă bine definite.

– Sunteți din KGB, a spus Rob.

– Desigur.

– Atunci, spuneți-mi. Cine se ocupă de departamentul de jurnalism politic în biroul dumneavoastră?

Gordievski a făcut ochii mari și a zâmbit înainte să spună:

– Eu.

Dar, dincolo de acel zâmbet, se zărea neliniștea.

La următoarea întâlnire, Rob i-a prezentat un ofițer înalt, bine făcut, din MI6 și i-a explicat că acesta avea să fie ofițerul său de caz. Este o practică normală să folosești un ofițer care să se ocupe de racolarea unui agent și de un alt agent să îl controleze. Deși există câțiva indivizi care pot fi, în același timp, și „vânători", și „fermieri", ofițerii MI6 sunt evaluați cu grijă pentru a se stabili dacă sunt mai potriviți pentru racolare sau controlare, luându-se în considerare și mediul de acțiune. În Orientul Mijlociu, potențialul agent se putea aștepta la o abordare îndrăzneață, încrezătoare, în vreme ce, în cazul oficialilor sovietici, chiar și o invitație la cină putea fi considerată prea mult. În acest caz, accentul cădea, în schimb, pe atenția la mici semne cum că respectivul putea fi ușor diferit și dornic să-și asume riscuri, făcându-și poate o iubită din partea locului.

Mai importantă era receptivitatea, astfel încât un oficial sovietic să înțeleagă că putea sta de vorbă dacă dorea. Mulți ofițeri MI6 se întrebau cum de reușise Rob să recruteze cel mai important agent al Serviciului, considerându-l mai degrabă banal, dar sensibilitatea acestuia a făcut ca, lui Gordievski cel puțin, să-i fie simplu să se deschidă în fața lui. În cazul lui Gordievski mai exista un factor. Nu britanicii fuseseră primii care îl observaseră, ci danezii. Hotărâseră că Gordievski părea interesant și îl studiaseră ceva timp, dar și-au dat seama că nu erau în măsură să-l racoleze și să-l controleze cum se cuvenea. Era nevoie de vorbitori de limba rusă, de resurse și de o infrastructură deja existentă. Colaborau și aveau o relație bună cu britanicii, mai bună decât cu americanii, care, uneori, aveau tendința de a trata cu de sus serviciile locale, așa că au apelat la aceștia. Controlarea lui Gordievski în Danemarca era mult mai simplă pentru MI6 cu ajutor din partea serviciului local.

Ofițerul cel înalt va fi cel care avea să-l controleze pe Gordievski, dar prima lor întâlnire va fi un dezastru. Gordievski nu l-a plăcut pe individul rigid, părându-i înfumurat și agresiv. Gordievski nu vorbea bine engleză, așa că se înțelegeau în germană. Ofițerul MI6 era gata să dinamiteze întreaga afacere cu abordarea sa agresivă, ostilă, bombardându-l pe Gordievski cu întrebări despre operațiunile KGB-ului. „De ce e așa de agresiv? Am venit cu inima deschisă“, se gândea Gordievski. Nu știa cum să procedeze, dar și-a spus că trebuie să se calmeze și să-și reprime dezamăgirea. Acest om nu poate fi un britanic tipic, s-a gândit el.[743]

Abia câteva decenii mai târziu Gordievski afla motivul agresivității acestuia. Când s-au reîntâlnit, în cele din urmă, Rob, care îl recrutase, avea să mărturisească faptul că fusese convins că Gordievski era agent dublu și că făcuse rapoarte în care își exprimase cu tărie acest punct de vedere. „De la început și până la sfârșit am crezut că ești agent provocator“, îi va spune lui Gordievski, explicându-i mai târziu că, pur și simplu, nu putea crede că un ofițer KGB putea fi atât de dornic să ofere atât de multe și să fie atât de deschis (deși KGB-ul nu-și folosea aproape niciodată ofițerii pe post de agenți provocatori, deoarece aceștia știau prea multe și se puteau decide să schimbe cu adevărat tabăra).[744] Însă, imediat ce ofițerii MI6 au văzut volumul și calitatea informațiilor oferite de Gordievski, s-au răzgândit.

Gordievski a fost descumpănit de agresiunea britanicilor, dar făcuse deja o alegere. A spus că nu voia să întreprindă nici o acțiune care să-i afecteze pe colegii din Copenhaga și că nu dorea bani. Făcea acest lucru din convingere.[745] Britanicii nu au reușit să estimeze profunzimea convertirii sale ideologice, iar ofițerul său de caz îi aducea ocazional tăieturi din ziare menite să îi prezinte pe sovietici într-o lumină negativă. La ambasadă, Liubimov nu bănuia nimic. „Era plin de tact. Din când în când, dădea dovezi de loialitate“, spune el despre prietenul său. „Era foarte atent.“

Și așa a început. Întâlniri pe fugă în diverse apartamente din Danemarca. Îmbunătățirea treptată a relației cu ofițerul de caz până ce, după doi ani, acesta va fi înlocuit de un ofițer mai înțelegător. Ușurarea, vecină cu euforia, de a fi pășit, în sfârșit, pe calea dorită, la care se adăuga frica continuă de a nu fi prins cu aparatul foto în mână

și cu secrete pe filmul fotografic. Teama i-a crescut când un agent KGB din Norvegia a fost arestat cu ajutorul său și s-a răspândit zvonul că ar putea exista o scurgere de informații. În final, misiunea la Copenhaga s-a încheiat și a venit vremea să se întoarcă la Moscova. Una dintre probleme era divorțul și noua sa relație. Acesta era un lucru stânjenitor în cercurile KGB-ului. Din fericire, șeful și prietenul lui Gordievski l-a ajutat. Liubimov l-a avertizat că se puteau ivi probleme și a promis să ajute trimițând rapoarte favorabile la Moscova despre activitatea sa, spunând că era un bun candidat la avansare și, mai ales, în postul de adjunct șef al Departamentului al Treilea al Direcției Generale.[746] La Moscova nu urmau să aibă loc întâlniri secrete și luări de contact, în clandestinitate, între Gordievski și britanici. Chiar respectând cele mai stricte Reguli de la Moscova, tot ar fi fost un act sinucigaș. Toți cei care încercaseră fuseseră prinși. Două decenii mai târziu, lecția lui Penkovski, potrivit căreia KGB-ul își păzea ca un cerber propriul teritoriu, era încă de actualitate.

Apoi a intervenit norocul, de care are nevoie orice operațiune de spionaj pentru a fi un succes. La finalul anului 1981, a apărut un post la Londra. Era dificil de găsit așa ceva după expulzarea în masă din 1971. Primirea unei cereri de viză pe numele unui anume Oleg Gordievski a fost primită cu mare entuziasm la Century House, sediul cenușiu al MI6 de la sud de Tamisa, unde se mutase de pe Broadway, la mijlocul anilor 1960, și care amintea mai degrabă de o clădire sovietică, lucru pe care ocupanții săi nu erau dispuși să-l recunoască. Întrucât fusese prea precaut înainte, acum MI6 era aproape prea nerăbdător și viza i-a fost acordată cu câteva zile mai devreme decât era normal. În vederea pregătirii sosirii, lui Gordievski i s-a permis să studieze dosarele KGB despre operațiunile efectuate în trecut din Marea Britanie, povești eroice despre „magnificul“ cerc de la Cambridge și despre celelalte cârtițe și despre spionii care se infiltraseră la nivel înalt. A citit totul cu mare atenție.

În iunie 1982, orașul pe care Gordievski îl privea pe geamul mașinii ambasadei, care se târa prin traficul congestionat venind de la Heathrow, nu avea nici o legătură cu Copenhaga cea curată și întinsă. Era mare, urât mirositor, într-un proces de dezvoltare rapidă și mizerabil. În timp ce Liubimov fusese fascinat de Londra anilor 1960, Gordievski a fost inițial șocat de țara căreia îi oferise loialitatea sa, dar în care nu pusese niciodată piciorul. În acel an, șomajul ajunsese la trei milioane, pentru prima oară după anii 1930, măsurile adoptate de Margaret Thatcher începând să producă efecte dureroase. Însă popularitatea Doamnei de Fier crescuse vertiginos datorită victoriei împotriva Argentinei, în Războiul din Falkland din aceeași primăvară.

Gordievski nu se îndoise niciodată că urmase calea corectă. Însă relațiile personale au fost cele care i-au sădit îndoieli în suflet. Sosea la Londra cu cea de-a doua soție și cu cele două fiice. Își începuse viața clandestină ca agent britanic când prima sa căsnicie era deja pe butuci. Acum se întreba uneori, privindu-și soția și fiicele, unde avea să-l ducă acest drum. „Ce-am făcut? Cum ies din asta?“, se întreba. Știa că nu exista cale de scăpare. Uneori, simțea nevoia de a-i mărturisi soției. La un moment dat, a criticat cu patimă o decizie de la Moscova, și aceasta i-a spus să înceteze. „Nu poți face nimic“, i-a

spus ea. „Ba poate că da. Poate că, într-o bună zi, o să vezi că am putut face ceva“, a răspuns el. Era gata să continue, dar s-a oprit. Mama și tatăl ei lucrau în KGB. Dacă îl trăda? Și, chiar dacă nu ar fi făcut acest lucru, nu ar fi fost mai în siguranță dacă nu știa nimic, în cazul în care era interogată? Niciodată nu le-a împărtășit aceste momente de îndoială ofițerilor de caz din MI6 și aceștia nu au bănuit nimic.[747]

În a doua noapte petrecută la Londra, s-a dus la o cabină telefonică și a apelat un număr. La celălalt capăt al firului îl aștepta un casetofon. Dacă un agent iese la lumină, oriunde în lume, inițial se face o încercare de a-l repune în legătură cu fostul său ofițer de caz, chiar dacă acesta are, în prezent, alte misiuni. Cu următoarea ocazie, a răspuns fostul său controlor din Danemarca și s-au întâlnit în Sloane Street. S-a întâlnit cu el în holul unui hotel și apoi l-a urmat la mașină. Apoi au mers într-un apartament conspirativ din Bayswater. Bărbatul a explicat că acum avea un post în străinătate, dar că revenise pentru a-l prezenta pe Gordievski noului său ofițer de caz.

La fel ca atunci când umbli cu un porțelan prețios, procesul trecerii unui agent de la un ofițer la altul este unul delicat. Agenții mizează pe controlorii lor ca fiind singurii în care pot avea încredere, așa încât nepotrivirea de caracter, de care Gordievski avusese parte la început, poate reprezenta un obstacol și poate duce la un eșec. Noul ofițer de caz al lui Gordievski avea doar vreo 35 de ani, dar părul său negru dădea deja semne că se rărește. Era un tip minuțios, care dovedea o empatie înnăscută și înțelegea limba rusă, ceea ce a făcut ca Gordievski să-l placă imediat.

John Scarlett nu va fi niciodată confirmat oficial ca fiind ofițerul care se ocupa de Gordievski. MI6 nu a recunoscut niciodată oficial că Gordievski era agentul său. Acest serviciu nu confirmă și nici nu infirmă vreodată public identitatea unui om care a lucrat pentru el dintr-un motiv simplu și practic. Deși CIA-ul va putea întotdeauna oferi mai mulți bani pentru a ademeni potențiali spioni motivându-i financiar, britanicii afirmă că-și mențin propria nișă competitivă pe piața spionilor, oferindu-le ceva ce unii spioni pot aprecia mai mult decât banii, și anume promisiunea păstrării secretului și a nedezvăluirii identității. În mod ciudat, acest lucru se aplică și când un agent se dezvăluie public și, în cazul lui Gordievski, chiar și după ce primesc recunoașterea de la regină, pentru „servicii aduse siguranței Regatului Unit“, aceeași distincție, s-a observat la vremea aceea, pe care o primise și James Bond într-un roman.[748]

Scarlett, fiul unui medic, crescuse în sudul Londrei și studiase istoria la Oxford, înainte să intre în MI6, în 1971. Primul său post a fost la Nairobi, unde o scrisoare de la Shergy, la vremea aceea șeful de personal, îl informase că fusese ales să învețe limba rusă înainte să fie trimis în Uniunea Sovietică, semn că se urmărea avansarea sa rapidă și că superiorii săi credeau că era potrivit pentru a juca după Regulile Moscovei. „Era extrem de dificil, extrem de stresant și putea fi extrem de palpitant să controlezi agenți în bătrâna Uniune Sovietică“, explica Scarlett într-un interviu acordat BBC.[749] „Era nevoie de o atenție față de detalii uriașă, de o foarte atentă gestionare a operațiunilor, a metodelor de spionaj, de o foarte minuțioasă planificare. Deci, nu era simplu.“

Moscova și Uniunea Sovietică au stat în centrul carierei lui Scarlett și, într-un final, i-

au deschis calea spre vârful ierarhiei din cadrul Serviciului. Dar acoperirea îi va fi spulberată repede, potrivit unor rapoarte sovietice.[750] La sosirea la Moscova, a primit un agent din marina sovietică. Din nefericire, ofițerul era agent infiltrat, controlat de sovietici și utilizat pentru identificarea membrilor stației MI6. Demascarea unui ofițer MI6 sub acoperire, în vârstă de 20–30 de ani, este, în mod normal, o problemă minoră și-i afectează acestuia doar capacitatea de a desfășura activități sub acoperire. Când Scarlett a trebuit să se întoarcă dincolo de Cortina de Fier, pentru a se întâlni cu un agent, a fost nevoit să meargă deghizat și sub o așa-numită acoperire naturală, dându-se drept altcineva, nu drept diplomat. O dată a mers deghizat pentru a se întâlni cu un agent într-un apartament conspirativ extrem de mic. „Agentul a sosit. Era foarte neliniștit, lucru lesne de înțeles, așa că datoria mea a fost să-l liniștesc“, va povesti mai târziu Scarlett. „I-am explicat că pentru a fi foarte, foarte siguri că nu eram supravegheați – lucru care, în sine, era destul de deconcertant pentru el – am intrat în baie și pentru a fi foarte, foarte siguri că și baia era securizată, am dat drumul la robinet și am lăsat apa să curgă pe fundal. Și după vreo trei minute, mi-am dat seama că transpira abundent și că începeam și eu să transpir și m-am gândit: «Știam că o să fie neliniștit, dar nu mi-am dat seama că o să fie chiar atât de neliniștit.» Apoi, desigur, mi-am dat seama că la robinet curgea apă fierbinte și că era o căldură îngrozitoare.“ Dintr-o singură mișcare, Scarlett a devenit spionul care a răcorit atmosfera și a dus la bun sfârșit întâlnirea.

Problema de a fi un specialist deja identificat de către inamic s-a dovedit a fi, până la urmă, în avantajul lui Scarlett, la începutul anilor 1980. Acest lucru făcuse din el ofițerul ideal, care lucra în afara biroului londonez, pentru a se ocupa de ofițerul KGB vorbitor de limba rusă care ajungea în capitală. Era acel gen de misiune care putea lansa cariera unui om. Controlarea lui Penkovski necesitase improvizații rapide din partea MI6. Operațiunea fusese organizată în grabă, la o vreme în care amatorismul trecutului încă nu era chiar de domeniul trecutului. Moștenirea lui Shergy era tocmai că, până la finalul anilor 1970 și începutul anilor 1980, profesionalismul pe care îl întruchipase se instituționalizase, și MI6 va reuși astfel să controleze un agent valoros precum Gordievski, preț de aproape un deceniu. Pentru cei implicați în misiune, mai era vorba și de un entuziasm clandestin dincolo de obținerea de informații. Simțeau că aceasta era răzbunarea pentru incidentul Philby.

Pentru Scarlett și pentru oricare alt ofițer care se afla alături de el în încăperea în care erau dezvăluite secrete, Gordievski era cel mai bun agent cu care avuseseră de-a face vreodată. „Este posibil ca agentul să își asume un mare risc și să îi încredințeze lucruri foarte serioase ofițerului de caz, așa că trebuie să aibă încredere în el“, spunea Scarlett mai târziu, discutând despre asemenea relații. „Trebuie să aibă încredere în judecata sa; trebuie să aibă încredere în abilitatea acestuia de a desfășura operațiunea în condiții de siguranță… ofițerul de caz trebuie să aibă pregătirea necesară în domeniul de care se ocupă și, desigur, trebuie sprijinit, așa cum și este, de o echipă… Toate operațiunile de succes sunt rezultatul unei munci în echipă, deși, desigur, când vine

vorba de așa ceva, se poate ca, la întâlnirea în sine, să participe doar ofițerul de caz și agentul.“[751] Controlarea lui Gordievski era o slujbă cu normă întreagă, dar se acorda și sprijin.

De cele mai multe ori, întâlnirile cu Gordievski au avut loc într-un apartament conspirativ din Bayswater, în vestul Londrei. Gordievski venea cu mașina în timpul prânzului și aducea documentele pe care reușise să le subtilizeze de la ambasadă, aflată în vecinătate, în Kensington. Pe masă, îl așteptau câteva sendvișuri și o sticlă de bere, alături de un casetofon. Aveau numai o oră la dispoziție, așa că un ofițer de sprijin, o doamnă pe care Gordievski o cunoștea drept Joan, fotografia și copia documentele, în vreme ce Scarlett și Gordievski discutau în limba rusă. Ofițerul de sprijin era un membru esențial al echipei și oferea o relație alternativă, ca un agent să nu depindă prea mult de o singură persoană. Joan era croită după tiparul lui Daphne Park. Intrase în Serviciu ca secretară, înainte de a deveni ofițer plin. Aerul ei afabil masca o ambiție de oțel și o bună cunoaștere a meseriei de spion. Ulterior, Scarlett și mulți alții aveau să depindă de ea în privința detaliilor legate de orar, transport și logistică, pe care le gestiona. Ea a rămas în echipă după ce Scarlett a fost mutat, doi ani mai târziu, și, la final, Gordievski îi va datora multe.

Când întâlnirea se apropia de final, Gordievski devenea întotdeauna agitat, deoarece era vremea să se întoarcă la ambasadă. Siguranța era principala sa preocupare. „John mă întreba: «Unde e mașina? E la subsol sau ai lăsat-o pe stradă?»“, își amintea el mai târziu. Uneori, Gordievski trebuia să recunoască spășit că o lăsase pe stradă. Grijile legate de siguranța lui erau reale chiar și în Londra. Într-o zi, după ce a plecat, a văzut trecând pe lângă el mașina mare și neagră a rezidentului KGB. Gordievski s-a întors la ambasadă temându-se de un interogatoriu, dar nu fusese reperat. Scarlett și Gordievski se întâlneau o dată pe săptămână, deși se dezbătea intens, la Century House, dacă nu era cumva prea des. Ca în cazul lui Penkovski, exista un conflict între dorința de a scoate cât mai multe informații posibil dintr-o asemenea sursă unică și conștiința faptului că fiecare întâlnire, chiar dacă avea loc la Londra, presupunea un risc.

Aproape tot ceea ce spunea Gordievski, în timpul acelor întâlniri, se putea considera a fi un „produs“ al spionajului. Scarlett realiza imediat transcrierea și deseori emitea zece rapoarte în urma fiecărei întâlniri, în decurs de o zi sau două, cele mai urgente ajungând primele la Whitehall. Era de parcă MI6 ar fi dat de un izvor nesecat și șuvoiul de informații care se revărsa trebuia captat. Nu se mai întâmplase așa ceva de la Penkovski încoace, dar existau două diferențe cruciale. Cu Gordievski a durat mult mai mult și era vorba de un om mult mai stabil emoțional, era mai simplu de lucrat cu el, fiind mai disciplinat. Cei care știau de existența lui Gordievski erau puțini, chiar și în MI6, deoarece se lucra într-o unitate secretă, sub acoperire, chiar în cadrul propriei organizații. Despre ofițerul responsabil cu rapoartele, cel care procesa informațiile primite și le distribuia celorlalte persoane din guvern, majoritatea colegilor credeau că lucrează pe baza unor materiale primite din Rusia.

Gordievski avea informații din două zone principale. Una era activitatea KGB-ului la

Londra, clasicele contrainformații despre operațiunile inamicului. Celaltă era politica și strategia de la Moscova. În cazul celei dintâi, stației KGB de la Londra îi lipsea măreția și eleganța din vremea lui Liubimov, dar încerca în continuare să recruteze agenți și să păstreze o rețea de ilegali. Înainte de sosirea lui Gordievski, Lukasevics, omul care îi ademenise spre pieire pe letonii lui Anthony Cavendish, după cel de-al Doilea Război Mondial, tocmai părăsise postul de rezident și fusese înlocuit de uriașul Arkadi Guk. După părerea lui Gordievski, acesta era „un munte de om, cu o inteligență mediocră, dar cu o mare rezervă de șiretenie de cea mai joasă speță“, care uneltea împotriva propriului ambasador și bea votcă simplă.[752] Guk le-a ordonat membrilor personalului să nu folosească metroul, deoarece, spunea el, în spatele reclamelor se aflau cabine secrete din care spiona MI5. Unii ofițeri erau chiar convinși că pe dedesubt fusese săpat un tunel, care avea drept țintă ambasada. Obsesia de a nu fi urmărit și ascultat dădea naștere atmosferei profund paranoice care dominase CIA-ul la Moscova, în anii 1950 și 1960. Biroul lui Guk avea ferestre speciale și dispozitive de bruiaj cu boxe instalate în spațiul dintre ferestrele duble. Tehnicienii KGB-ului veneau din când în când de la Moscova, curățau birourile și apoi reînnoiau măsurile de contracarare a microfoanelor. Sala de conferințe căptușită cu tablă metalică devenea insuportabil de încinsă când găzduia o ședință de personal. În acest mediu, căutarea de agenți din viața publică britanică a continuat cu succese modeste și cu multe exagerări în rapoartele trimise la Moscova.

Realitatea vieții și a muncii în slujba KGB-ului de la Londra a fost prezentată de către Gordievski. „Pe biroul meu, se adunau informații despre diferitele tipuri de intrigi ale sovieticilor. Așa că trebuia să le aleg pe cele mai importante și mai periculoase și să le comunic oral. Pe masă era casetofonul care înregistra, iar John Scarlett... asculta.“[753] Scarlett sorbea cu nesaț fiecare detaliu al vieții de dincolo de zidurile Rezidenței. „Ești un membru suplimentar al Rezidenței KGB“, glumea Gordievski cu Scarlett, observație care, fără îndoială, i-ar fi entuziasmat pe vânătorii de cârtițe din trecut, dacă ar fi auzit-o.

Gordievski a reușit să identifice mai mulți agenți care purtau discuții cu KGB-ul, deși, ce-i drept, era un domeniu destul de sărac și succesele erau mult exagerate pentru a ajuta carierele ofițerilor. Acum, cei mai mulți spioni adevărați ai KGB-ului se concentrau asupra culegerii de informații din domeniul tehnic și științific, pe care le primeau în schimbul banilor. De asemenea, erau și mulți „agenți birocratici“ care se ocupau de documente, pentru ca ofițerii să pară ocupați în ochii celor de la Moscova. În plus, multe persoane erau considerate „contacte confidențiale“, un nivel inferior „agenților racolați“. Cu ajutorul unui contact confidențial, un ofițer KGB putea invita pe cineva la prânz, ca, mai apoi, să întocmească un raport despre bârfele și informațiile procurate, genul de muncă pe care diplomații și jurnaliștii îl fac tot timpul. Poate că informatorul nu avea idee că rusul era ofițer KGB sau că tot ceea ce spunea era consemnat. De asemenea, unii puteau primi un plic gros, din când în când, ceea ce ar fi trebuit, poate, să le trezească bănuieli. Celor de la centrul din Moscova li se putea spune

de asemenea că un astfel de agent era cultivat cu grijă și că era gata să fie recrutat ca spion (iar asta se întâmpla când respectivul era de acord să colaboreze cu KGB-ul în secret).[754] Ofițerii KGB trebuiau să completeze chestionare teribil de lungi despre țintele lor și se putea spune mereu că mai era nevoie de încă vreo câteva prânzuri decontate de serviciu, înainte ca acesta să fie convins. Gordievski aflase de la Liubimov cum recrutase, în anii 1960, la Londra, oameni de legătură și îi tratase ca pe agenți secreți, folosindu-se de „accesoriile“ tipice spionajului. „De ce te-ai deranjat cu toată acoperirea asta?“, l-a întrebat, la un moment dat, Gordievski pe Liubimov. „De ce nu ai avut relații cu în mod deschis?“ Liubimov îi explicase că Moscova se aștepta ca agenții să fie tratați astfel, dar și faptul că dacă se foloseau de tehnicile de spionaj îl făceau pe agent să se simtă important, tentându-l să intre în fascinanta lume a spionilor.

Dar, deși existau câțiva agenți de nivel înalt, Gordievski a reușit să alunge unele dintre temerile care afectaseră funcționarea serviciului de informații britanic încă din epoca lui Philby și ale prietenilor săi. A confirmat că John Cairncross, fostul funcționar public cu studii la Cambridge, fusese, într-adevăr, cel de-al cincilea membru al cercului și că nu mai existau și alte infiltrări la nivel înalt. Asta îl includea și pe Roger Hollis, exact când opinia publică afla faptul că era investigat. La Moscova, știrile din presă potrivit cărora era unul dintre spionii lor au fost primite cu uluire. „Povestea asta e ridicolă. La mijloc trebuie să fie cine știe ce intrigă internă de-a britanicilor!“, i-a spus un coleg din KGB lui Gordievski, când au văzut articolele din presa britanică.[755]

Cel mai important succes al lui Gordievski în materie de contrainformații a fost faptul că a împiedicat infiltrarea unei noi cârtițe în MI5, unde ar fi provocat la fel de multe daune ca în epoca de glorie a cârtițelor. În iunie 1983, Guk i-a spus lui Gordievski: „Vrei să vezi ceva excepțional?“ Și i-a arătat un document britanic în care se scotea în evidență „ordinul de luptă“ al KGB și GRU în Londra. Era evident că provenea de la MI5, din departamentul K, echipa care contracara spionii sovietici. Guk i-a dezvăluit că îi fusese lăsat în cutia poștală a locuinței sale din Holland Park, în vestul Londrei. Era al doilea pachet pe care îl primea, primul sosise în duminica Paștelui. Scrisoarea care însoțea informația sugera ca punct de plasare rezervorul toaletei dintr-un cinematograf de pe Oxford Street și era semnată „Koba“, numele pe care îl folosise Stalin înainte de Revoluție.[756] Lui Guk i se oferea o ocazie unică de a racola un ofițer de informații activ și de a reda biroului gloria de odinioară. Dar era convins că e o capcană. Trădătorul se gândise că proceda inteligent oferind o listă cu personalul, deoarece credea că Guk va putea să o verifice și să vadă că era reală. În schimb, rezidentul a concluzionat că, tocmai pentru că era ceva ce știa deja, mai degrabă decât informații noi, era un semn că agentul este infiltrat. Parțial, problema era aceea că, în comparație cu zilele lipsite de griji din anii 1960, cu care se delectase Liubimov, acum KGB-ul de la Londra se redusese ca număr de membri și devenise mai precaut, mai puțin dispus să-și asume riscuri, mai preocupat de ceea ce știa tabăra adversă.

Când a auzit veștile, Gordievski a solicitat o întâlnire cu britanicii. Le-a spus celor de la MI6 că își dădea seama că trebuia să fie vorba de un joc, de un agent dublu sau de

unul infiltrat de către ei pentru a-l atrage pe Guk într-o cursă. Scarlett și echipa știau că nu era așa și i-au explicat cu calm acest lucru. Aveau o problemă. Deconspirarea unui posibil trădător din interiorul MI5 presupunea o vânătoare de spioni. Dar ieșea din nou la iveală vechea problemă, cum putea MI5 să se ancheteze pe sine? În acest caz exista un răspuns. Persoana care oferea informațiile evident nu știuse că Gordievski spiona pentru Marea Britanie, altfel nu ar fi riscat abordarea Rezidenței. Un mic număr de ofițeri MI5 care lucrau în cadrul departamentului responsabil de KGB fuseseră puși la curent în privința adevăratei loialități a lui Gordievski. Trădătorul nu putea fi unul dintre ei, deoarece, în acest caz, l-ar fi informat pe Guk despre Gordievski sau ar fi evitat să abordeze KGB-ul din Londra, conștient fiind că exista un agent al britanicilor care i-ar fi putut trăda acțiunile. Așa că s-a format o echipă din acest mic grup de ofițeri. Dacă existau situații în care identitatea agenților trebuia cunoscută doar de cei care aveau neapărat nevoie s-o cunoască, acesta era cel mai concret exemplu. Dacă identitatea și activitățile lui Gordievski ar fi devenit un lucru cunoscut în MI5, ar fi fost trădat și trimis înapoi la Moscova, unde îl aștepta plutonul de execuție. Gordievski s-a întors, însă, la Moscova în timpul anchetei, în concediu. A făcut acest lucru conștient că serviciul de informații britanic fusese infiltrat, o probă de o remarcabilă încredere.

Unul dintre oamenii însărcinați să lucreze la caz era un ofițer MI5 care mai avusese de-a face cu lumea vânătorilor de cârtițe. Eliza Manningham-Buller își văzuse tatăl, procuror general, punând sub acuzare o generație anterioară de trădători, inclusiv pe George Blake. După ce-și făcuse studiile la Benenden School și apoi la Oxford, unde jucase rolul Ursitoarei într-o piesă de teatru, predase limba engleză până când fusese remarcată la o petrecere. Tatăl său încercase s-o facă să se răzgândească să lucreze în MI5. „I se părea o chestie tenebroasă“, își amintea ea mai târziu. „Credea că spionajul și contraspionajul erau ușor sordide, iar, în această privință, avea dreptate, într-o anume măsură.“[757] Decizia ei de a ignora sfaturile tatălui se poate să fi avut legătură cu faptul că și mama ei cochetase cu serviciile secrete, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, când dresase porumbei voiajori care să fie lansați în Franța și care apoi să se întoarcă la căsuța ei din Gloucestershire purtând mesaje secrete, ce urmau să fie preluate rapid de un agent de legătură.[758] În 1974, Eliza intrase într-o organizație care i se părea, în mod straniu, prea orientată spre exterior. În ciuda tuturor acestor lucruri, nu știuse exact la ce să se aștepte. „Nu prea știam în ce intru, deoarece, la vremea aceea, totul era mult mai secretizat“, își amintea ea mai târziu. „Când am ajuns, am fost uimită – cred că eram foarte naivă – că aceasta era o organizație care asculta telefoanele oamenilor și le deschidea corespondența.“[759] MI5 era încă prizonier al trecutului. Foștii membri ai Serviciului Colonial, care, mai demult, îi supravegheaseră pe agenții subversivi în zone precum Malaya și India, până la obținerea independenței, și care apoi avuseseră nevoie de un nou post, dominau încă organizația. Sediul mohorât din Leconfield House, cu ferestrele sale murdare, suferea de depresia specifică unui avanpost îndepărtat. „Uneori, ieșeau la prânz să bea ceva și nu se mai întorceau până la ora patru“, își amintește Stephen Lander, care intrase în Serviciu în 1975. „Îmi aduc

aminte că un coleg avea obiceiul să se încuie în birou la prânz, își punea papucii în picioare, telefonul în sertar și trăgea un pui de somn de o oră… În primul an am simțit că nu mai am mult și plec. Mi se părea că erau nebuni cu toții.“[760]

Atitudinea față de femei era și ea retrogradă. „Când am intrat eu, femeile erau, fără îndoială, cetățeni de mâna a doua“, își amintește Manningham-Buller. „Nu aveam voie să lucrăm în operațiuni propriu-zise de spionaj. Nu aveam voie, de exemplu, să organizăm o operațiune de ascultare. Nu aveam voie să abordăm și să încercăm să recrutăm oameni, căci cine ar vrea să lucreze pentru o femeie? Și exista o atitudine paternalistă care spunea că dragele noastre doamne nu trebuie, cu nici un preț, puse în pericol.“[761] Odată cu sosirea unei noi generații de absolvenți de universitate în anii 1970, mentalitățile au început să se schimbe. „Nu erau diferențe între acești tineri și noi, femeile cu studii superioare, așa că, după o vreme, ne-am adunat și am făcut o revoluție feministă pe tăcute“, își amintește Stella Rimington, una dintre primele femei cărora li s-a permis să controleze agenți și care, mai târziu, va deveni director general. „Le-am scris o scrisoare șefilor. Iar ei s-au scărpinat în cap… câteva femei au fost avansate, unele bariere au început să cadă.“[762] De asemenea, a început să evolueze și atitudinea față de MI6. Mulți ani la rând, spionii externi se bucuraseră de un anume farmec și-i priveau cu suspiciune pe cei din Serviciul de Securitate ca pe niște polițiști demodați, îmbrăcați în parpalace jerpelite, scotocind mereu prin dosare. În același timp, ofițerii MI5 își priveau verii cu deznădejde, ca pe niște machiști, invidualiști și amatori. Însă, treptat, colaborarea a început să evolueze, mai ales într-un caz asemănător cu cel al lui Gordievski și, în special, când au intrat în posesia unor dovezi legate de un trădător, ceea ce a trimis o undă de șoc în ambele organizații.

Manningham-Buller lucrase în departamentul responsabil cu KGB-ul, unde analiza rezultatul activității lui Gordievski asupra acțiunilor sovieticilor în Marea Britanie și a fost informată că prin preajmă se afla un trădător. „M-a dat peste cap acest lucru. Deoarece trebuie să pleci de la ideea, în mare parte perfect justificată, că ai drept colegi oameni de încredere, integri. Și când descoperi că există cineva care nu intră în categoria asta, te șochează… A fost una dintre perioadele cele mai neplăcute din cariera mea, mai ales în zilele de început, când nu știai cine era respectivul, urcai în lift, priveai în jur și începeai să-ți pui întrebări.“[763]

În cadrul micii echipe domina hotărârea și sentimentul că era un lucru care nu suferă amânare. Această vânătoare de cârtițe era imaginea în oglindă a celei care avusese loc în anii 1960. La vremea respectivă, Peter Wright și Arthur Martin aveau suspecți, dar căutau dovezi în sprijinul teoriilor lor. De data aceasta, dovezile trădării erau limpezi, dar suspectul era necunoscut. Întrunirile nu puteau avea loc în sediul MI5, ca să nu fie alertat spionul. Așa că apartamentul londonez din Inner Temple al mamei, acum văduve, a Elizei Manningham-Buller a fost folosit ca loc de întâlnire al MI6 și MI5. Mamei sale nu i s-a spus niciodată de ce se întâlneau acolo, dar a bănuit că era vorba de un subiect sensibil. Când sora Elizei a cerut să vină și ea, i s-a răspuns că nu se poate, deoarece aveau loc întruniri religioase. „Una dintre surorile mele s-a plâns că

mama devenise obsesiv de credincioasă, din cauza reuniunilor care aveau loc, pare-se, o dată la două seri“, își amintea Eliza.[764]

Suspiciunile legate de cel care avea acces la documentele pe care le văzuse Gordievski au început să se concentreze asupra lui Michael Bettaney. Avea un comportament ciudat, bea prea mult și era puțin prea interesat de anumite dosare. Bettaney îi spusese unui ofițer că și dacă KGB-ului i-ar fi oferit o sursă extrem de valoroasă, nu avea s-o accepte. A speculat deschis despre motivațiile lui Philby și ale lui Blake. Echipa l-a urmărit și a pătruns în locuința sa, într-o căutare disperată de dovezi clare. Au apărut semne că plănuia să meargă la Viena, poate pentru a aborda acolo un ofițer KGB care fusese expulzat din Londra, în 1971. S-a luat decizia de a-l interoga înainte de a pleca. Acest lucru trebuia făcut cu grijă pentru a evita cu orice preț dezvăluirea faptului că Gordievski îi avertizase pe britanici. Bettaney participa la o instruire organizată de MI6, când a fost chemat pentru o discuție. A fost dus într-un apartament din Gower Street. Dovezile – atâtea câte erau – i-au fost prezentate, printre acestea numărându-se o fotografie cu ușa lui Guk, pentru a sugera că Bettaney ar fi putut fi fotografiat în flagrant delict (ceea ce nu era adevărat). Ca și în cazul lui Blake, ideea era să-l convingă să mărturisească, moment în care poliția ar fi fost chemată pentru a asculta din nou mărturisirea, oficial (în vremea lui Blake și Vassall, tatăl lui Manningham-Buller aștepta, la propriu, în camera de alături să îndeplinească formalitățile). Bettaney nu a fost arestat, deoarece ar fi trebuit să i se ofere un avocat, care, cu siguranță, i-ar fi spus să nu mărturisească nimic. A fost ținut peste noapte și a doua zi de dimineață, Eliza Manningham-Buller i-a pregătit micul dejun, dar acesta nu a mâncat. Bettaney a început să cedeze, referindu-se inițial la un spion ipotetic care ar fi putut face aceste lucruri și apoi a început să folosească persoana întâi în comentariul evenimentelor. Și-a exprimat o oarecare simpatie față de „Kim“ și de „George“, după cum îi numea el pe Philby și pe Blake. Epuizat, într-un final, a spus: „Cred că ar trebui să recunosc“, și a mărturisit totul.[765]

Spre deosebire de Penkovski, Gordievski nu putea oferi prea multe informații despre armata sovietică și despre operațiunile ei. Însă cele despre gândirea politică și strategică de la Moscova s-au dovedit extrem de importante și, exact ca în cazul lui Penkovski, au apărut exact la timp. A durat o vreme până când MI6 să-și dea seama cât de exacte erau observațiile politice ale lui Gordievski și cât de multe avea de oferit despre modul de gândire al conducerii sovietice. Până în anii 1970, „supraveghetorii de trenuri“ din trecut, care numărau tancuri și nu numai, fuseseră înlocuiți cu transmisiunile prin satelit. Dar informațiile astfel obținute erau limitate. Ce voiau să facă liderii sovietici cu tancurile și cu rachetele? Răspunsul îl știau doar ei. În vreme ce comunicațiile interceptate puteau spune ceva în această privință, răspunsurile reale puteau veni numai de la un spion căruia să-i adresezi întrebări. Acest capitol reprezentase un punct slab. „Ce nu prea reușeam era să pătrundem în mentalitatea conducerii“, explica Scarlett. „Îmi amintesc când eram tânăr ofițer la Moscova, în anii 1970, citeam una, alta, încercam să înțeleg politica sovietică din mai multe zone ale

lumii și mă gândeam: «Dacă am ști ce își spuneau unii altora când discutau aceste probleme și aceste politici în politburo. Dacă am ști ce politică au în privința Afghanistanului». Și era foarte dificil să afli ce gândeau, deoarece era atât de multă propagandă și limba aceea de lemn.“ Gordievski oferea răspunsuri.

La începutul perioadei petrecute la Londra, Gordievski a intrat în posesia unui raport despre Operațiunea Ryan. Era foarte scurt și a atras atenția doar marginal lui Gordievski și Serviciului. Lui Scarlett i s-a spus de către predecesorul său să nu îl piardă din vedere. A mai trecut aproape un an și jumătate până când a devenit limpede cât de important era. Ryan era semnalul că Războiul Rece trecea din nou prin una din fazele sale periculoase, nu tocmai de amploarea Crizei Rachetelor Cubaneze, când operase Penkovski, dar nu departe. Iuri Andropov, fostul șef al KGB, devenit lider sovietic, era convins că Occidentul pregătea o „primă lovitură“ recurgând la arme nucleare.[766] „Grupurile reacționare imperialiste din SUA au pornit-o fățiș pe calea confruntării“, se spunea într-un memoriu strict secret al KGB-ului trimis către ambasade; „amenințarea izbucnirii unui război nuclear a atins proporții periculoase“.[767] Moscova credea că discursul președintelui Reagan era menit să pregătească populația pentru un război nuclear pe care americanii sperau cumva să-l câștige și căruia sperau să-i supraviețuiască. Drept urmare, Andropov a lansat Ryan, cea mai mare operațiune sovietică de spionaj pe timp de pace din istorie, sub conducerea unită a KGB și GRU. Scopul acesteia era căutarea de indicii că războiul era iminent. Era același tip de operațiune demodată, pe care MI6 o mai folosise când postase supraveghetori de trenuri în Viena și pe care, mai târziu, Comitetul Reunit pentru Informații o transformase în Lista de Ambră și Lista Roșie. Desfășurarea de rachete Pershing în Germania, care puteau ajunge în Moscova în patru–șase minute, presupunea că Moscova căuta disperată orice semn de pregătire de conflict iminent.[768]

Gordievski, asemenea tuturor ofițerilor din ambasadele din întreg Occidentul, a primit o listă de indicii care trebuiau căutate, de la cele importante, precum mișcările de trupe, și până la cele mai bizare, cum ar fi să verifice dacă se înregistrase o creștere a prețului sângelui de la donatori, semn că autoritățile făceau provizii pentru vremuri de război, pentru a trata arsurile provocate de căderile radioactive. Nimeni nu remarcase că, în Occident, sângele se dona, nu se vindea. O altă idee era numărarea luminilor lăsate aprinse noaptea la Ministerul Apărării. O creștere arăta că funcționarii puneau la cale ceva. O mare parte a personalului din rezidențele KGB, inclusiv Gordievski, considera că este vorba, pur și simplu, de un alt ordin stupid de la centru, căruia trebuiau să i se supună, însă, fără a-l comenta. Așa că raportau cum se cuvine chiar și cel mai mic semn de eventuală pregătire de război pentru a-și mulțumi superiorii. Una dintre probleme era că aceștia din urmă vedeau în orice, la acea vreme, un indiciu în acest sens, ceea ce trăda o problemă des întâlnită la cei de la vârf, care, în izolarea lor înțelegeau mai puține decât cei care luau contact cu realitatea din teren.

Occidentul crezuse că mesajele alarmiste care veneau din Uniunea Sovietică nu erau mare lucru. Acum, mulțumită lui Gordievski, și-au dat seama că reflectau o teamă

ascunsă, reală, pe care ei n-o sesizaseră. În parte, problema era că sovieticii ascultau discursurile americanilor și urmăreau acțiunile SUA din ce în ce mai alarmați, iar președintele Reagan vorbea în 1983, despre un „imperiu al răului“ și despre conducerea sovietică ca despre o „întruchipare a răului în lumea modernă“. La câteva săptămâni după această afirmație, a demarat ambițioasa Inițiativă de Apărare Strategică Războiul Stelelor, care amenința să submineze ideea de distrugere reciprocă ce menținuse în echilibru balanța fricii. Strategia lui Reagan de a pune presiune pe sovietici printr-o cursă a înarmării, pe lângă tacticile psihologice, precum depistarea unor breșe în apărarea antiaeriană, dădea roade, dar implica riscuri dacă era dusă prea departe. Combinația de frică și ignoranță putea fi catastrofală. Un plan sovietic strict secret care prezenta prioritățile KGB-ului pentru anul 1984, vorbea despre intrigi imperialiste în Polonia și Afghanistan, afirmând că „amenințarea izbucnirii unui război nuclear atinge un punct extrem de periculos“ și avertiza despre o „acutizare fără precedent a luptei“.[769] Sovieticii se temeau cel mai mult de un atac-surpriză.

În noiembrie 1983, s-a înțeles ce efecte catastrofale putea avea această neînțelegere. NATO desfășura un exercițiu militar la nivel înalt, cu nume de cod „Able Archer“. Gordievski și alții din toată Europa au primit rapid telegrame cu „Urgență extremă“, de la Moscova. Sovieticii se temeau că exercițiul putea fi preludiul unui atac real, fiind menit să mascheze pregătirile (tactică pe care chiar sovieticii o luaseră în calcul pentru a o folosi). Când Gordievski a transmis mai departe raportul, reacția de la Londra a fost una de alarmă, mai ales când oficialii au văzut informațiile care veneau în sprijinul acestora și care erau explicate în rapoartele lui Gordievski. O parte dintre rachetele sovietice de la sol au fost și ele puse în stare de alertă. Lumea nu era în pragul războiului, dar exista pericolul, exact ca în Primul Război Mondial, să înceapă mobilizarea și pregătirile și apoi nimeni să nu le mai poată opri. Nimeni nu-și dăduse seama cât de teamă le era sovieticilor de un atac iminent sau cât de puține informații aveau despre felul în care gândeau și despre ce planuri aveau occidentalii, o imagine în oglindă a situației cu care se confruntase Occidentul în Viena la început atât de periculos al Războiului Rece.[770] „Exista în rândul conducerii sovietice o neînțelegere și o teamă pe care o subapreciaserăm“, afirma Scarlett. „Și asta ne-a trezit la realitate – trebuie să ai grijă cum gestionezi tensiunea, să n-o lași să devină prea acută. Nu am înțeles în ce măsură nu eram deloc înțeleși de conducerea sovietică.“[771]

Prim-ministrul Margaret Thatcher era una dintre puținele persoane din afara MI6 care știau că un ofițer superior din KGB de la Londra oferea informații secrete. Admiratoare a romanelor lui Frederick Forsyth, Doamna de Fier era interesată în mod deosebit de spionaj (îi prefera pe radicalii din MI6 „molâilor“ de la Ministerul de Externe) și de rapoartele lui Gordievski. Erau printre puținele informații neprelucrate, cunoscute sub numel de „coperte roșii“ datorită mapelor în care erau prezentate, care ajungeau pe biroul ei, prin intermediul consilierului pe probleme externe, Charles Powell, care juca rol de filtru. Documentele erau puse într-o cutie albastră a cărei cheie o aveau numai premierul, Powell și Robin Butler, secretarul ei particular. Rapoartele

din momentul desfășurării exercițiului Able Archer au dus la recunoașterea faptului că discursul trebuia moderat. MI6 știa că pariase pe cine trebuia în privința rapoartelor și a profitat la maximum de acestea. „Se purta ca o pisică după ce a lipăit litri întregi de smântână“, își amintea un oficial de la Whitehall. Unul dintre ofițerii de informații explica altfel lucrurile. „La vremea aceea, în această privință și în privința chestiunilor de acest gen, era apogeul afacerii.“[772] Rapoartele au ajuns la un seminar ținut la Chequers, reședința de la țară a premierului, unde s-a luat decizia de a contacta reformiștii din URSS, invitându-i pe unii dintre ei în Marea Britanie. Limbajul intransigent a fost moderată.[773]

Gordievski era important nu numai pentru ceea ce procura, ci și pentru faptul că putea procura ceva și că acest lucru se întâmpla de atât de mult timp. Asta însemna că zilele fricii paralizante de infiltrări trecuseră și că Serviciul putea controla cu succes un agent pe o perioadă mai mare de timp. Acest lucru a sporit încrederea nu numai în Serviciul Secret, dar și în relațiile sale cu aliații și, mai ales, cu americanii. MI6 știuse mereu cum să-și joace cartea cu pricepere acasă și în afară și s-a asigurat că americanii au văzut materialul. În vreme ce informațiile rezultate din interceptarea transmisiunilor de la GCHQ și NSA, din Statele Unite sunt aproape toate împărtășite ca urmare a unei înțelegeri, dezvăluirea informațiilor secrete obținute de spioni era, mai degrabă, la mica înțelegere dintre aliați. Materialul de la Gordievski a fost primit cu recunoștință. Era tratat ca un lucru sfânt în CIA și era văzut numai de un mic grup care îl citea în copie, în condiții de strictă securitate. CIA-ul avea destui agenți care puteau număra tancuri, dar nici unul care să ofere asemenea informații despre modul de gândire al sovieticilor (un agent polonez avea să ofere informații vitale despre Pactul de la Varșovia, dar nu aveau nici unul la Moscova de talia lui Gordievski).[774] Gordievski a dezvăluit cât de greșită devenise percepția sovieticilor asupra motivațiilor occidentalilor – neînțelegeri din care puteau izbucni războaie. Analiștii CIA-ului înțelegeau aceste lucruri și vremurile deveniseră periculoase. Avertismentele lui Gordievski despre temerile sovieticilor au început să aibă impact la Washington și au ajutat și la „întărirea convingerii lui Reagan că trebuia făcut un mare efort nu numai pentru a aplana tensiunile, ci și pentru a pune capăt Războiului Rece“, potrivit directorului adjunct al CIA, Robert Gates.[775]

Informațiile lui Gordievski scoteau în evidență una dintre dezbaterile centrale din sânul MI6. Ar trebui protejate informațiile pentru ca sursele să nu fie dezvăluite, după cum afirmau tradiționaliștii, sau, după cum îi contraziceau adepții modernizării, asemenea informații erau inutile dacă erau ținute încuiate într-un seif? Nimeni nu adopta o poziție extremă, dar, în fiecare zi, se luau decizii privind poziționarea în spectru. Gordievski demonstra beneficiile răspândirii informațiilor pe scară largă și acest lucru a avut un impact evident la Londra și la Washington. Dar, în același timp, demonstra și existența riscurilor, nu în ultimul rând la adresa agentului.

Încrederea se oprește aici, chiar și între cei mai intimi aliați, iar, după Philby, lucrurile nu au mai stat niciodată la fel între Marea Britanie și Statele Unite. Marea

Britanie a transmis către CIA informațiile despre Gordievski, dar fără a dezvălui identitatea sursei. Acest lucru nu era de ajuns pentru CIA, care, din când în când, simțea invidie față de succesul vecinei sale mai mici în racolarea de persoane (MI6 voia să creadă că avea o abordare mai subtilă, bazându-se mai puțin pe bani și mai mult pe înțelegerea motivațiilor agentului). CIA l-a însărcinat pe șeful contrainformațiilor din divizia sovietică să descopere identitatea spionului. În martie 1985, șeful contrainformațiilor a concluzionat că este posibil să fie vorba despre Gordievski și a trimis o telegramă stației din Londra a CIA întrebând dacă se potrivea cu profilul. Cei de la Londra au confirmat. CIA nu a spus niciodată britanicilor că ghiciseră cine era spionul. Când au aflat, mai târziu, ce se întâmplase și care fuseseră consecințele acestei acțiuni, ofițerii britanici s-au înfuriat. „Nu era o joacă de copii. Dacă am fi vrut să le spunem, am fi făcut-o“, spunea furios unul dintre cei implicați.[776]

Demascarea lui Bettaney, în 1984, oferise o șansă unică, și-a dat seama serviciul britanic de informații. Britanicii expulzaseră deja un oficial, permițându-i lui Gordievski să devină responsabilul cu informarea politică. Acum aveau un pretext ca să-l expulzeze pe Guk. Chemat înapoi la Moscova, Gordievski a fost informat că era candidat pentru postul de rezident. I se oferea o șansă unică de a submina aproape toate operațiunile KGB-ului împotriva Marii Britanii. În timp ce, la Moscova, se intensifica bătălia pentru ocuparea postului, la Londra, Gordievski trebuia să se ocupe de un vizitator important. Reformistul care acceptase o invitație din partea guvernului britanic era un personaj în plină ascensiune, Mihail Gorbaciov. Lui Gordievski i s-a cerut să-i pregătească informările. I-a întocmit rapoarte despre greva minerilor, despre Campania pentru Dezarmare Nucleară, despre Margaret Thatcher și despre Partidul Laburist, pentru a-l pregăti pe Gorbaciov pentru întâlniri. La sosire, atunci când a rostit un mic discurs la ambasadă, lui Gordievski i s-a părut, în mod straniu, dezamăgitor, deoarece a vorbit prea mult. „E și el tot un aparatcic sovietic“, a concluzionat Gordievski cu cinism.[777] Însă era evident că Gorbaciov era diferit de cei din vechea gardă, el afirma că politica externă americană nu era creată după o cabală secretă, dar nu era pregătit încă să ceară deschiderea și aplicarea noii politici de glasnost.

Vizita a fost remarcabilă deoarece Gordievski a reușit să-l informeze și pe Gorbaciov, dar și guvernul britanic prin intermediul MI6. MI6 i-a arătat chiar lui Gordievski un rezumat al chestiunilor pe care avea să le discute ministrul de Externe britanic, Geoffrey Howe, cu Gorbaciov, care apoi putea fi rescris ca fiind propriul său raport pentru liderul sovietic.[778] Toate rapoartele sale au fost scrise cu ajutorul tânărului ofițer MI6 responsabil cu acest lucru, care, indirect, reușea să informeze și înalta conducere britanică și pe cea sovietică. Thatcher sublinia „cât de bine informat era domnul Gorbaciov în legătură cu Occidentul. A făcut comentarii legate de discursurile mele, pe care este evident că le citise.“[779] Vizita lui Gorbaciov a fost un succes, și încă unul important. Thatcher era convinsă că este un om cu care se putea sta de vorbă. După vizită, Downing Street a trimis o notă la Casa Albă privind posibilitatea unei înțelegeri. Gorbaciov nu era adeptul armelor nucleare și dorea oprirea cursei

înarmării, dar era hotărât să încerce să oprească inițiativa de apărare strategică antirachetă a lui Reagan. Trei săptămâni mai târziu, Thatcher îi înmânase lui Reagan un raport mai detaliat, la Camp David, și îi explica faptul că merita să analizeze posibilitatea de a-l cunoaște pe Gorbaciov. Reagan a fost de acord. Combinația între presiunea de la începutul anilor 1980 și detensionarea și cooperarea din a doua parte a deceniului a ajutat la împingerea sistemului sovietic anchilozat spre schimbare, încurajând un proces de liberalizare care avea să provoace implozia Uniunii Sovietice.

Informările lui Gordievski au dat bine și la Moscova, unul dintre motivele pentru care a fost numit rezident-șef la sfârșitul lui aprilie 1985. Se simțea de parcă ar fi primit un premiu. Apoi, l-a pierdut printre degete. Ofițerul de cifru i-a adus telegrama la birou, pe data de 16 mai. În timp ce Gordievski citea mesajul scris de mână, a încercat să-și ascundă teama care îl cuprinsese. „Pentru a vă confirma numirea ca rezident-șef, vă rugăm să vă prezentați la Moscova peste două zile, pentru discuții importante.“ Nu era o procedură obișnuită, știa acest lucru. Realizând că telegrama fusese prea bătătoare la ochi, de la centru s-a mai trimis o telegramă a doua zi, în care i se explica faptul că era chemat pentru a discuta chestiuni legate de Marea Britanie. Au avut loc discuții complexe în interiorul MI6 și între Gordievski și ofițerii săi de caz, în legătură cu modul în care trebuia procedat. L-au întrebat dacă avea cunoștință de vreun motiv pentru care nu ar trebui să se întoarcă. Acesta a răspuns că nu. Nu l-au întrebat dacă el credea că ar trebui să se întoarcă, întrebare care ar fi putut avea un alt răspuns. Pe de o parte, Gordievski era hotărât să continue, mai ales că se ivise șansa promovării profesionale și aceea, acum, că Gorbaciov era la conducere, de a pune umărul la o schimbare reală. Însă, în timp ce Gordievski privea chipurile din încăpere, o persoană a crezut că se citea altceva în ochii lui, poate speranța la o grațiere și dorința de a i se spune că trebuia să dezerteze imediat. Și-a îndeplinit ultima misiune într-o zi de sâmbătă, și-a dus cele două fiice într-un parc din Bloomsbury și a lăsat o cărămidă falsă, conținând mii de lire, pe care trebuia să o ia un agent, după care a plecat.

La Moscova, totul părea aproape normal la întoarcerea lui Gordievski. Dar nu era chiar așa. Existau mici indicii, s-a gândit el, că unele lucruri nu erau în neregulă. Ușoara ezitare când grănicerul de la aeroportul din Moscova îi studiase pașaportul și telefonul pe care îl dăduse înainte să-i permită să treacă. Cea de a treia yală de la ușa apartamentului său încuiată, deși el nu mai folosea cheia aceea. Sentimentul că altcineva fusese în apartament și teama că fiecare cameră ar putea fi plină de microfoane. Precauția și asiduitatea sunt trăsăturile spionului supraviețuitor, dar, când tensiunea crește, teama și suspiciunea pot afecta judecata limpede. Testul cel mai greu este acela de a-ți menține calmul, de a-ți păstra luciditatea fără să te afunzi în paranoia. Micile decizii legate de momentul potrivit de a fugi sau de a aștepta, și cum să îi ceri adversarului să demonstreze că nu joacă la cacealma, în legătură cu ceea ce știe, fac diferența între viață și plutonul de execuție. Philby își păstrase mereu cumpătul. Acum era rândul lui Gordievski să treacă prin furcile caudine, în următoarele zile, între timp întâlnindu-se cu colegii din KGB și încercând să descifreze ce se afla în spatele fiecărei

priviri și al fiecărei întrebări. În ochii colegilor citea frica și dorința de a păstra distanța.

„Poți să vii, te rog?“, i-a cerut un superior și el a știut că nu avea de ales. „Sunt doi oameni care vor să vorbească cu tine despre infiltrarea la nivel înalt a unui agent al Marii Britanii.“[780] A fost dus într-o căsuță. Doar mai târziu își va da seama că ceilalți trei bărbați beau coniac dintr-o sticlă, în vreme ce el fusese servit dintr-o alta. La vremea aceea, nu-și amintea decât o senzație stranie, extracorporală, care pusese stăpânire pe el, și că se trezise într-un pat, doar în vestă și lenjeria de corp, a doua zi de dimineață. Probabil că ar fi trebuit să nu-și amintească nimic despre interogatoriu, dar cu o dimineață înainte luase o pastilă oferită de MI6 pentru a-și păstra luciditatea, și care ar fi putut contracara, cel puțin în parte, efectul drogurilor oferite de KGB.

– Ești foarte sigur pe tine, și-a amintit că îi spusese unul dintre bărbați. Dar, oare, mărturisise ceva?

– Știm foarte bine că ne păcălești de ani de zile, i-a spus un șef din KGB.

– Și totuși, am decis că poți rămâne în KGB. S-a terminat cu postul de la Londra, desigur.

Știa că îl suspectează. Dar știa și că nu aveau destule dovezi. Însă, dacă ar fi avut, ar fi fost un om mort. Au început apoi să-i vină în minte frânturi de amintiri din timpul interogatoriului, de când era drogat. Îl întrebaseră despre cărți și despre motivul pentru care fiica sa știa *Tatăl nostru*. Și, apoi, urmaseră acuzațiile. „Știm cine te-a recrutat la Copenhaga“, îi spuseseră. „Nu e adevărat“, și-a amintit că răspunsese. „Știm că ai fost agent britanic. Ar fi mai bine să mărturisești.“ „Mărturisește“, îi spunea întruna bărbatul. „Deja ai făcut-o, dar mai fă-o o dată“, spusese, vorbindu-i rar, ca unui copil. „Nu, nu am nimic de mărturisit.“ Oare mărturisise? Nu credea. Singurul lucru sigur erau cărțile și s-a dus acasă la Liubimov să îi spună despre ele. Dar ei știau că era mai mult de atât. Peste tot erau urmăritori. Venise vremea să fugă. „Dacă nu fug, o să mor“, și-a spus.[781]

La finele anilor 1970, când Gordievski se întorsese la Moscova de la Copenhaga, se elaborase un plan de evadare. Planul a fost actualizat periodic de către Joan, ofițerul care participa la unele dintre sesiunile informative de la Londra. Nu era simplu. Oamenii de la Londra trebuiau să stabilească luări discrete de contact și locuri în care să lase materiale la Moscova. Moscova iarna diferă foarte mult de Moscova vara, așa că acestea trebuiau să fie funcționale în ambele anotimpuri. Împrejurările neprevăzute trebuiau planificate; dacă lucrările la un drum, de exemplu, blocau accesul la un loc desemnat?

Detaliile planului lui Gordievski erau păstrate pe interiorul copertei unui disc și erau scrise cu cerneală simpatică ce trebuia tratată pentru a fi vizibilă. Ideea era să existe un loc de semnalizare care să fie disponibil pentru Gordievski în fiecare noapte de marți. Cineva de la mica stație MI6 trebuia să treacă prin acel loc, aflat în apropierea hotelului Ucraina, și să-l supravegheze în fiecare săptămână, exact la momentul potrivit, fie ploaie, fie soare, și trebuia să existe un motiv plauzibil pentru asta. Chiar și atunci când Gordievski era plecat din oraș, trebuia supravegheat, în cazul în care KGB-

ul îi urmărea pe ofițerii MI6 și asociau vreo abatere de la normă cu absența lui Gordievski. Când s-a întors, în mai, Gordievski a fost monitorizat zilnic de KGB. La început, supravegherea a fost intensă. Blocul înalt în care locuia era ocupat, în principal, de angajați KGB. Au remarcat cu toții măsurile speciale de supraveghere, uneori erau, nici mai mult, nici mai puțin de 15 mașini sau oameni în fața blocului și în parcările și în piețele din apropiere. Faptul că totul era la vedere avea, fără îndoială, drept scop punerea sub o presiune psihologică și mai mare a lui Gordievski, în speranța de a-l face să comită greșeli. Acesta mergea la alergat și la cumpărături, se purta normal, conștient fiind că trebuia să aibă răbdare și să aștepte diminuarea măsurilor de supraveghere înainte de a acționa.[782] Acest lucru a durat săptămâni întregi.

Semnalul pe care Gordievski trebuia să-l dea MI6, când era pregătit, trebuia să fie precis și suficient de neobișnuit pentru a evita declanșarea întregii proceduri complexe de fugă ca urmare a unei greșeli de interpretare a unei acțiuni nevinovate. În practică, acest lucru însemna că semnalul era ușor absurd, fapt care nu îi inspira încredere lui Gordievski. Un bărbat purtând un anumit tip de pantaloni, o sacoșă de la o firmă anume și mâncând o anumită marcă de ciocolată trecea pe lângă Gordievski, pentru a-i confirma că semnalul fusese primit. Prima oară când Gordievski a așteptat în acel loc, nu s-a întâmplat nimic. Oare plecase prea devreme?, s-a întrebat. A mai încercat o dată marțea următoare. De data aceasta, un bărbat, fără îndoială un britanic cu costumația potrivită, având o sacoșă de la Harrods și care mânca un baton de Mars, a trecut pe lângă el și l-a privit în ochi fără să spună nimic.

Unul dintre ultimele lucruri făcute de Gordievski la Moscova a fost să-și sune un prieten. L-a sunat pe Mihail Liubimov și i-a spus că ar vrea să se întâlnească cu el luni. Liubimov a sesizat o notă încredere în glasul prietenului său, în contrast cu imaginea omului dărâmat care se refugiase în apartamentul său cu numai câteva săptămâni în urmă. Au căzut de acord să se întâlnească la *dacea* lui Liubimov, din Zvenigorod, la o oră distanță de Moscova, unde acesta se afla într-o mică vacanță. Gordievski știa că telefonul era ascultat, dar, cu toate acestea, a pus o întrebare ciudată. Își amintea vechiul său prieten o nuvelă de Somerset Maugham, intitulată *Mr Harrington's Washing*? Aluzia era riscantă. „Știam că cei din KGB nu erau destul de inteligenți să înțeleagă.“ Nuvela lui Maugham, fost ofițer în Serviciul Secret Britanic, vorbea despre un plan de evadare din Rusia, care implica traversarea granței cu Finlanda.

Planul de scăpare al lui Gordievski, la finalul Războiului Rece, semăna cu acela conceput pentru fuga lui Harrington în timpul Revoluției Bolșevice prin aceea că necesita o traversare riscantă a granței în Finlanda. În cazul în care venea și familia sa, era nevoie de două mașini, fiecare condusă de unul dintre ofițerii MI6 de la ambasadă. Aveau să părăsească Moscova vineri și să stea la Leningrad peste noapte, înainte de a pleca spre Finlanda, sâmbătă. Pretextul era că soția unuia dintre ofițeri avea nevoie de un specialist, nimic prea serios, de tratament medical la Helsinki, ceea ce le făcuse pe cele două familii să meargă împreună într-o călătorie în weekend. A fost contactată Londra pentru a se hotărî asupra poveștii oficiale. Prima problemă era o nefericită

coincidență. Un nou ambasador britanic trebuia să sosească cu avionul în acea vineri și urma să aibă loc o recepție la care să participe întreg personalul. Puteau să rateze ocazia de a participa doi membri ai personalului său? Așadar, trebuiau să plece după aceea și să meargă noaptea pentru a ajunge la întâlnire. Ambasadorul a fost și el informat despre planul de evadare și s-a arătat extrem de reticent. Vedea că prima sa săptămână în funcție avea să fie marcată nu de obișnuitele prezentări protocolare, ci de un uriaș scandal diplomatic, doi dintre subalternii săi fiind prinși scoțând ilegal din țară un spion. Putea fi misiunea cea mai scurtă din istoria Ministerului de Externe. Însă a fost redus la tăcere. Planul avea nevoie de aprobare politică, iar aceasta venise de la nivelul cel mai înalt.

Scoaterea unui agent din Rusia era operațiunea cea mai riscantă cu putință. Un eventual flagrant delict putea avea urmări diplomatice catastrofale exact când prim-ministrul se străduia să îmbunătățească relațiile cu Gorbaciov. Drept urmare, decizia de a continua sau de a anula planul i-a revenit lui Margaret Thatcher însăși. Problema era că, la momentul acela, ea nu se afla în Downing Street. Era în Scoția, la Castelul Balmoral. Întreprindea una dintre vizitele regulate pe care le face orice premier reginei. Conversația nu putea fi purtată la telefon, ca nu cumva să fie interceptată, așadar, consilierul pe probleme externe al lui Thatcher, Charles Powell, a trebuit să se ducă de urgență la Heathrow, pentru a prinde avionul spre Aberdeen, și apoi să ia o mașină până la Balmoral ca să ceară aprobarea pentru planul de salvare. La sosire, oamenii reginei nu au fost prea încântați când le-a explicat că nu le putea spune de ce venise și care era urgența. În ciuda tuturor riscurilor, Thatcher nu avea îndoieli că planul de evadare trebuia pus în practică. „Avem o obligație și nu-l vom dezamăgi“, a afirmat Thatcher. Planul de fugă fusese în permanență unul de mare risc. La Century House, erau persoane care credeau că îi aștepta o capcană. Supravegherea era intensă, se temeau ca nu cumva Gordievski să fi fost îngenuncheat și să fie vorba de o provocare, precum arestarea americanului în cazul Penkovski, cu un sfert de secol în urmă.

Sâmbătă, în timp ce mergeau spre Leningrad, cele două mașini au fost întâmpinate de un minunat apus de soare. Cei doi ofițeri au pornit alături de familiile lor, stăpâniți de un amestec de fatalism și de entuziasm. Știau că, fie că reușeau, fie că eșuau, șederea lor la Moscova se încheia. Ruptura era inevitabilă, dar avea să se petreacă fie în timp ce realizau o evadare temerară, fie, mai probabil, în timp ce erau prinși asupra faptului. Pesimiștii acordaseră planului șanse de reușită de unu la 20. Totul trebuia să fie perfect. Șansele ca un lucru să nu meargă bine și să dea peste cap tot programul sporeau. Au fost urmăriți aproape tot drumul de vehicule de supraveghere. Trebuiau să ajungă la locul desemnat, din apropierea graniței finlandeze, exact la momentul potrivit, nici prea devreme, nici prea târziu, așa că, atunci când au avut timp, au vizitat o mănăstire, tot sub supraveghere. La ieșirea din Leningrad, urmăritorii din oraș au predat ștafeta celor din provincie. Trebuiau să scape cumva de ei. Au avut noroc. Toate mașinile de pe autostradă au fost oprite timp de zece minute pentru a permite unui convoi de tancuri să treacă. Timpul trecea. După ce au trecut tancurile, șoferii au apăsat pe accelerație. S-a

creat o distanță între ei și mașinile urmăritorilor, care încă se străduiau să iasă din coloana de mașini.

Două vehicule au ieșit de pe drumul principal și au oprit într-un refugiu dintr-o zonă împădurită, pentru un picnic. Mașinile de supraveghere, acum disperate să-i prindă din urmă, au trecut în goană pe lângă ei. În timp ce despachetau cele necesare picnicului și turnau ceai în cești, un vagabond urât mirositor a ieșit dintr-un șanț. „Ce mașină?“, a zis el.

Joi noaptea, de teama unei arestări, Gordievski dormise cu ușile apartamentului său din Moscova baricadate. Vineri după-amiază, scăpase de urmăritori în drum spre gara din Leningrad. Miliția era peste tot și îi stârnise panică, după care își amintise că avea loc un mare festival. A dormit neliniștit în trenul de noapte și, într-un târziu, a căzut din cușetă după ce luase sedative. Apoi a luat un alt tren care l-a dus aproape de graniță, după care a urmat o călătorie cu autobuzul și în final o plimbare pe jos. Când a reperat locul stabilit, a așteptat printre brazi înalți, asaltat de țânțari. Ajunsese mult prea devreme și a mers în orașul alăturat ca să-și omoare timpul, după care s-a întors și a băut o sticlă de bere, ascuns în iarbă. Acestea au fost cele mai grele clipe. În timp ce aștepta, l-a cuprins teama că ratase mașina. Știa că aceasta nu avea să se întoarcă. A ieșit pe drum. „Încetează, e o nebunie“, și-a spus și s-a dus din nou să aștepte în arșiță, în tufăriș. În sfârșit, s-a auzit zgomotul mașinilor și s-a uitat la oamenii care coborâseră. Pe unul dintre ei îl mai văzuse mâncând un Mars pe o stradă din Moscova.

Gordievski a fost așezat în portbagajul Fordului Cortina (mașina cea mai mică dintre cele două) și învelit într-o pătură termoizolantă, pentru a păcăli senzorii cu infraroșii. I s-a dat o sticlă în care să urineze și câteva pastile cu efect calmant. A luat una imediat. Mașinile au pornit spre punctul de trecere a frontierei. Fiind mașini diplomatice, ar fi trebuit scutite de percheziție. Cu o săptămână în urmă, existase un motiv de panică atunci când un atașat militar britanic permisese să-i fie percheziționat portbagajul, și se temeau că astfel se stabilise un precedent. Dacă se solicita percheziționarea, aveau să refuze și să pornească înapoi spre Moscova. Mai târziu, cei din echipă aveau să își dea seama că uitaseră să încuie portbagajul. Nici un agent nu mai fusese scos cu succes din Rusia, de la începutul Războiului Rece. În acel moment, la Century House din Londra, consilierul Ministerului de Externe de pe lângă MI6, împreună cu cei mai importanți membri ai personalului, își priveau ceasurile. „Doamnelor și domnilor, sunt pe cale să treacă granița. Cred că ar fi bine să spunem o rugăciune.“

Cei din echipă au desfăcut o pungă de chipsuri cu brânză și ceapă în timp ce așteptau să le fie verificate documentele. Le-au dat câteva chipsuri și câinilor care adulmecau mașinile în căutarea unor semne de viață, încercând cu disperare să-i deruteze. S-a apelat și la o altă metodă neortodoxă. Una dintre cele două familii avea un copil și îl luaseră și pe el în călătorie. Scutecul copilului a fost schimbat pe portbagajul mașinii în care se afla Gordievski. Înăuntru, întrucât nu putea să-și scoată haina în spațiul restrâns, Gordievski era asudat și se chinuia să respire, în timp ce asculta fragmente de discuții în limba rusă, rostite pe un ton oficial. În timp ce bariera părea

gata să se ridice, a sunat telefonul din ghereta grănicerului. Acesta a mers agale să răspundă. S-a uitat la mașină. Apoi a pus telefonul în furcă și a pornit din nou agale spre mașină. Dați-mi alte documente, vă rog. Le-a verificat și apoi s-a întors la gheretă. Bariera s-a ridicat și cei din mașină au plecat răsuflând ușurați. Câteva clipe mai târziu, Gordievski a auzit amenințătoarele și deprimantele acorduri de început ale *Finlandiei* lui Sibelius, la radioul din mașină. Trecuse granița.

Dar panica l-a cuprins din nou, câteva minute mai târziu, când a simțit că mașina se oprește și apoi dă înapoi. S-a deschis portbagajul și a văzut-o pe Joan privindu-l cu un zâmbet pe buze. Planul îi aparținuse ei și dăduse roade. Primele cuvinte ale lui Gordievski au fost: „Am fost trădat“. La opt kilometri de graniță, în zona pe care încă o percepeau ca pe ținutul nimănui, îl așteptase o a doua echipă din care făcea parte și Joan. Unul dintre ofițerii care ajutaseră la realizarea rapoartelor de la Londra cercetase ruta, în timp ce el fusese chemat la Moscova chiar înainte de fugă, și acum pregătise partea a doua a planului. Gordievski s-a schimbat în pădure. Dacă cineva încerca să vină spre ei cu mașina, ofițerul avea să blocheze drumul cu autoturismul său. „Probabil că ești foarte obosit, dar ne bucurăm atât de tare să te vedem“, a spus el în timp ce-i întindea mâna agentului la ale cărui rapoarte lucrase, dar pe care nu-l întâlnise niciodată personal. Gordievski i-a strâns-o, dar a rămas tăcut, căci povara a ceea ce se petrecuse îl apăsa încă.

Tot acolo mai aștepta și o echipă din cadrul serviciului de informații danez. Gordievski a fost pus în portbagajul uneia dintre mașinile lor, care a pornit într-o direcție, în vreme ce un ofițer MI6 a luat cu el hainele vechi și documentele, într-o pungă de plastic. De la un telefon public, a anunțat la Londra: „Mi-a plăcut mult partida de pescuit. A fost un adevărat succes. Și avem un musafir.“ Întotdeauna se luase în calcul și faptul că era posibil să vină și familia lui Gordievski odată cu el, iar afirmația privitoare la „un musafir“ se bănuia că trebuia să transmită faptul că Gordievski venea singur, deși nu era clar, la capătul celălalt al firului, dacă mai era încă un musafir pe lângă agentul lor. Mașinile care îl escortau pe oaspetele singuratic au mers spre nord, către Norvegia, fără oprire. Când au ajuns la cercul polar, soarele verii a dispărut pentru numai câteva ore înainte să răsară din nou. Într-un final, au ajuns în nordul Norvegiei și, de acolo, un avion spre Oslo și apoi Londra l-a dus pe Gordievski în noua sa patrie.

În dimineața aceea, Mihail Liubimov a sosit la gara din Zvenigorod, la timp pentru trenul de 11:13. Prietenul său nu a coborât din ultimul vagon după cum îi promisese. După un timp a verificat din nou orarul ca să vadă la ce oră plecau trenurile de la Moscova. Poate fusese vreo neînțelegere. A mai așteptat puțin și și-a privit ceasul. Dar prietenul său nu a apărut. Liubimov a rămas singur pe peron. „Nu e ușor, când lucrezi toată viața alături de un om, să constați că e trădător“, avea să mediteze Liubimov, care va fi interogat în zilele următoare. „Nu a trădat doar Uniunea Sovietică, m-a trădat și pe mine.“ Cei doi prieteni nu aveau să se mai întâlnească și nici să își mai vorbească vreodată.[783]

Evadarea a reprezentat o umilință pentru KGB. După trei–patru zile, se răspândiseră

deja zvonuri și bârfe prin sediu în legătură cu dispariția viitorului rezident de la Londra. Însă nu s-a făcut nici un anunț oficial.[784] Câteva zile mai târziu, noul ambasador britanic a fost chemat la Ministerul de Externe de la Moscova. Un oficial sovietic a scos o fotografie făcută cu numai câteva zile în urmă, în care apărea ambasadorul în uniformă completă de ceremonie, înconjurat de toată echipa sa de la ambasadă, în timp ce prezenta scrisorile de acreditare. Oficialul sovietic a pus degetul pe chipurile celor doi ofițeri MI6 care îl scoseseră pe Gordievski din țară. Ambasadorul a făcut pe nevinovatul, dar i s-a spus că cei doi, și nu numai ei, trebuiau să părăsească țara în 48 de ore.[785] Gordievski era liber, dar nu tras pe linie moartă. În a doua zi, în Marea Britanie, Chris Curwen, acum șef al MI6, a mers cu elicopterul la reședința din Midlands în care fusese adăpostit Gordievski, pentru a-și cunoaște trofeul. Aerul pretențios al conacului cu majordomi nu era pe placul lui Gordievski, care a fost dus apoi în Fort, baza de antrenament a Serviciului. Ofițerul responsabil cu rapoartele, care așteptase în Finlanda, și mulți alții aveau să-l asculte mai bine de un an, pe când își va goli memoria de informații, vorbind despre documentele pe care le sustrăsese. Printre cei care supravegheau procesul erau și alți ofițeri superiori, printre care vedetele în ascensiune ale lui Shergy, din Blocul Sovietic, Colin McColl și Gerry Warner.

Margaret Thatcher a început să-l folosească ocazional pe Gordievski ca pe un consilier. La prima lor întâlnire, aceasta și-a exprimat recunoștința pentru munca sa și, apoi, a început să-l întrebe ce îi mai putea spune despre Gorbaciov, despre felul în care trebuia să trateze cu el și care erau punctele de presiune. (Singura întâlnire cu Thatcher care nu a mers bine a fost în 1989, când l-a întrebat pe Gordievski care credea că ar putea fi poziția sovieticilor față de unificarea Germaniei, iar doamna prim-ministru, profund ostilă acestui lucru, nu a apreciat răspunsul lui Gordievski, cum că Moscovei i-ar fi fost greu să se opună.) Părerea nu i-a fost neapărat schimbată de Gordievski, dar acesta îi oferea muniția și încrederea necesare pentru a-și stabili poziția în legătură cu modul de abordare a Uniunii Sovietice și a presiunilor care trebuiau făcute.

Au mai avut un vizitator la Fort, în septembrie, care a venit cu elicopterul. Bill Casey, aventurosul șef al CIA, a venit la Fort special pentru a-l vedea pe Gordievski. Reagan se pregătea să se întâlnească cu Gorbaciov la Geneva, la unul dintre summiturile superputerilor care dictau cursul Războiului Rece și la care se dorea un progres în privința reducerii armamentului. Casey a stat în fața lui Gordievski cu un carnet galben cu albastru, cu emblema CIA și a notat totul, ca un școlar conștiincios, până când a întrebat dacă poate înregistra. Americanul vorbea cu accent și mormăia, ceea ce însemna că C, prezent și el, trebuia ocazional să traducă. Venise să participe la o simulare.

– Dumneavoastră sunteți domnul Gorbaciov, a spus el arătând spre Gordievski, iar eu sunt sunt domnul Reagan. Am vrea să scăpăm de armele nucleare și începem cu un mare număr de arme strategice. Pentru a inspira încredere, vă vom oferi acces la Războiul Stelelor.

Ultima frază se referea la Inițiativa de Apărare Strategică menită să contracareze

rachete, sursa multor neliniști ale sovieticilor.

– Ce părere aveți? a întrebat Casey.

Gordievski s-a lăsat pe spateaza scaunului.

– *Niet*.

– De ce, de ce? a întrebat Casey.

– Nu am încredere în dumneavoastră. Nu o să ne dați niciodată nimic, a răspuns Gordievski.

Din întâmplare, ultima întâlnire la care participase la Moscova avusese legătură cu viitoarele tratative de la Geneva și, la aceasta, KGB-ul spusese că nu trebuiau să aibă încredere în SUA, deoarece acestea nu doreau cu adevărat să ajungă la o înțelegere reală.[786]

– Ce facem? a întrebat Casey.

Gordievski a explicat că vor fi crezuți de Kremlin numai dacă renunță la Războiul Stelelor. Imposibil, a spus Casey, acesta era proiectul preferat al președintelui. Gordievski, asemenea multor altora din MI6, a fost adeptul liniei dure și a sugerat continuarea Războiului Stelelor, afirmând că Uniunea Sovietică nu avea să poată ține niciodată pasul, din punct de vedere tehnologic, și că, într-un final, va trebui să cedeze. Ulterior, Gordievski urma să intre și în Biroul Oval al Casei Albe pentru a-l întâlni personal pe Reagan și apoi avea să-l întâlnească și pe președintele George H.W. Bush.

Gordievski a fost vedeta unei conferințe de la Century House, destinată oficialilor de la Whitehall, și a discutat cu ofițeri superiori din armată. Era un instrument valoros pentru consolidarea reputației MI6. Anul de interviuri a generat un set de rapoarte extrem de detaliate. Un raport de 50 de pagini, intitulat „Percepția sovietică asupra războiului nuclear“, a avut o importanță deosebită.[787] Până și scepticii din Ministerul de Externe au ascultat cu atenție. Rodric Braithwaite, tânărul soldat care stătuse cu căștile la urechi în pivnița din Viena, la începutul anilor 1950, avansase în ierarhia Ministerului de Externe și devenise ambasador în Rusia, spre sfârșitul Războiului Rece. Încă se îndoia de eficiența organizației în care refuzase să intre, dar înțelegea valoarea agentului-vedetă al acesteia. „Ceea ce descria Gordievski era acel fel de teroare cu care rușii credeau că ne confruntăm noi“, explica el. „Era un lucru pe care l-ai fi perceput dacă ai fi fost vreodată la Moscova, dar, dacă erai prim-ministru sau președintele, nu ai fi avut nici cea mai vagă idee. Te-ai fi gândit că acești oameni malefici încearcă să ne arunce mâine în aer și nu ți-ai fi pus niciodată problema că erau îngroziți că mâine i-am putea arunca noi pe ei în aer.“ Nu atât originalitatea analizei lui Gordievski avea o mare influență, afirmă Braithwaite, cât proveniența sa. Adesea, informațiile procurate clandestin sunt preferate celor obținute public; când vede scris „Strict secret“ pe o hârtie, deseori cititorul presupune că trebuie să fie ceva adevărat și mai adevărat decât informațiile obținute public. „Nu era nici un mister în privința acestor atitudini ale rușilor… [dar] acest lucru provenea dintr-o sursă pe care trebuiau s-o accepte, datorită situației personale a lui Gordievski. Reagan și Thatcher erau pregătiți să asculte.“[788]

Gordievski a rămas la fel de hotărât. Tot ce-l interesa era munca și recuperarea

familiei sale. Cea din urmă s-a dovedit a fi o problemă. Sovieticii nu au știut unde era Gordievski până când nu s-a hotărât MI6 să le spună, câteva săptămâni mai târziu. Londra nu era un loc potrivit, s-a decis, așa că Gerry Warner s-a dus la Paris și i-a cerut șefului stației să stabilească o întâlnire la un club select, cu un membru al ambasadei sovietice, care nu lucra pentru KGB. La scurtă vreme a sosit consilierul sovietic pe probleme științifice. Pe peluza îngrijită, i-a fost prezentat Warner. „Avem un mesaj pentru șeful stației KGB“, a început Warner. Bărbatul s-a albit la față. „Îl căutați pe Gordievski. E la noi. Vrem să-i recuperăm familia.“ Bietul consilier a fost șocat. Răspunsul Moscovei a fost un „nu“ hotărât. Gordievski a fost condamnat la moarte *in absentia*. Reunirea fostului KGB-ist cu familia sa a devenit o prioritate pentru guvernul britanic, chiar și pentru premier, care avea să ridice cu regularitate această problemă în fața lui Gorbaciov, la diverse summituri.

Presiunile aveau să dea roade în cele din urmă. Familia sa a sosit în Marea Britanie după ce Uniunea Sovietică se prăbușise, în 1991, prin mijlocirea lui Rodric Braithwaite. Dar era prea târziu. Decizia de a nu-i spune soției sale că lucra pentru serviciul de informații britanic o protejase pe aceasta la interogatoriu. Dar, în același timp, îi sădise amărăciunea în suflet deoarece fusese ținută atâția ani. L-a părăsit imediat ce a ajuns în Marea Britanie. Fiicele sale abia și-l mai aminteau.[789] Gordievski își respectase convingerile, dar viața sa personală avusese de suferit.

În timp ce Războiul Rece se apropia de neașteptatul său sfârșit, MI6, asemenea lui Gordievski, își păstra scepticismul în privința lui Gorbaciov. Pe toată perioada Războiului Rece, considerase că unul dintre rolurile sale era să îi împiedice pe liderii politici să fie păcăliți de vorbăria goală a sovieticilor. Exista o dorință anume de a forța politicienii să accepte adevăruri incomode. „Toată lumea dorește să aleagă calea mai ușoară și întotdeauna te tentează, când cineva spune: «Sunt prietenul tău și nu-ți vreau răul», să accepți acest lucru“, afirmă Gerry Warner. „Dar, dacă ți se spune tot timpul prin microfon, la ureche, că este complet neadevărat și că îți ține un cuțit la spate și că o să te lovească unde te doare mai rău, ești mai puțin tentat să ai încredere în el. Și acesta este felul în care cred că le-ar fi fost foarte ușor și guvernului conservator și celui laburist, pe perioada întregului Război Rece, să aleagă calea simplă dacă nu li s-ar fi amintit permanent ce se întâmplă.“ În timp ce politicienii și, în special, prim-ministrul au început să investească mai mult în Gorbaciov și în reformele sale, MI6 a continuat, cu îndrăzneală, să-și îndeplinească rolul. Unii critici erau de părere că, mai degrabă decât să reflecte spionajul de la bază, era vorba de produsul unei culturi a MI6 adânc înrădăcinate, care făcea ca serviciului să îi fie greu să creadă că Uniunea Sovietică putea să se schimbe și să fie altceva decât un inamic implacabil.

Motivele pentru a nu renunța la poziția intransigentă și de a nu se încrede prea repede în Gorbaciov au fost furnizate de un defector chiar la sfârșitul Războiului Rece. Extrem de speriat, Vladimir Pasecinik a luat legătura cu Ambasada Marii Britanii la Paris, cu prilejul vizitei sale în Franța, din 1989. Ministerul de Externe s-a convins, până la urmă, că merita să-l scoată din țară. Fiind om de știință implicat în programul sovietic

de realizare a armelor biologice secrete, acesta a dezvăluit că URSS-ul lucra în secret la construirea de arme chimice și biologice, precum VX, sarin și ciumă, inclusiv la tulpini de virusuri menite să reziste la antibioticele din Occident. La început, rapoartele au fost primite cu o reticență uriașă din partea Ministerului de Externe și a Whitehallului, deoarece indicau faptul că Gorbaciov încălca angajamentele luate prin tratate. Președintele Comitetului Reunit pentru Informații, sir Percy Cradock, a venit să discute personal cu defectorul, pentru a se convinge de autenticitatea informațiilor.[790] Cradock și mulți alții din lumea spionajului se îndoiau că Gorbaciov chiar schimba Uniunea Sovietică, convinși că reformele sale erau de suprafață și nedându-și seama de modul în care acestea aveau să înceapă să prindă elan, împingând evenimentele dincolo de ceea ce plănuise conducerea sovietică.

Primele cuvinte ale lui Gordievski rostite când ieșise din portbagaj – „Am fost trădat“ – fuseseră și ele de ajuns pentru a le da fiori celor din Serviciul Secret, care crezuseră că tocmai ieșiseră din pădurea de oglinzi a vânătorilor de cârtițe. A apărut întrebarea nelipsită după fiecare operațiune eșuată. Mai existase un trădător? Încă un Philby? A fost nevoie să treacă un deceniu pentru a înțelege că, într-adevăr, mai exista un trădător. Dar nu era britanic. În momentul în care Gordievski se întorcea de la interogatoriul ce avusese loc la Moscova, când fusese drogat, CIA-ul își urmărea cu încetinitorul propriul film de groază. Întreaga sa rețea de „active“, după cum îi numeau lucrătorii mai cinici ai agenției, cădeau unul după altul în Uniunea Sovietică și Europa de Est. Agenții erau rechemați la Moscova, dispăreau de pe stradă sau sufereau „accidente“.

Le luase câțiva ani ca să scape de paralizia indusă de cazul Angleton, care împiedicase racolarea de spioni sovietici, dar, la începutul anilor 1980, agenția strânsese o serie importantă de surse. Însă, poate că Angleton și cei care îi împărtășeau convingerile avuseseră dreptate, dintr-un anumit punct de vedere. După toată obsesia lor față de cârtița din propria ogradă, în cele din urmă, CIA-ul se va procopsi cu una la scurt timp după ce încetase căutarea.

Pe 16 aprilie 1985, ofițerul CIA Aldrich Ames a intrat în ambasada sovietică de la Washington. Le spusese superiorilor săi că încearcă să racoleze un agent, dar el era, de fapt, trădătorul. La o a treia întâlnire, de pe 13 iunie, care avea loc într-un fast-food din Georgetown, Ames primea o sacoșă de cumpărături plină cu bani. Era extrem de bine plasat ca șef al contrainformațiilor în divizia sovietică. El fusese cel care îl identificase pe Gordievski pentru CIA și deținea exact același post în agenție ca și acela ocupat mai demult de Philby, în MI6. Asta însemna că vedea toate dosarele și cunoștea toți agenții.

Trădarea lui Ames părea să explice faptul că viața lui Gordievski atârnase de un fir de păr. Dar nu toată lumea era convinsă de acest lucru. Ames pretindea că nu dezvăluise identitatea nici unui agent până la prânzul din 13 iunie, moment în care Gordievski fusese deja rechemat la Moscova. Dar ar fi putut dezvălui suficient încât să atragă suspiciuni asupra lui Gordievski și acest lucru putea explica de ce acesta fusese interogat, dar nu și arestat. KGB-ul ar fi putut avea doar o informație, nu dovezi

concrete, situație similară cu a lui Philby de la interogatoriul inițial din 1951, după fuga lui Burgess și Maclean, când probele fuseseră puternice, dar în esență indirecte. Putea fi vorba și despre faptul că unul dintre colegii mai abili ai lui Gordievski de la Londra remarcase că întocmise o mulțime de rapoarte în timpul vizitei lui Gorbaciov, dar fără a se întâlni multe persoane de contact. Un nou șef de divizie de la Moscova, care nu-l plăcuse niciodată pe Gordievski, putea să fi ordonat o investigație.[791]

Trădarea lui Ames nu a fost descoperită până în 1994. Gordievski și Ames s-au cunoscut personal în 1989, la Langley, fără ca Gordievski să știe că dădea mâna cu cel care ar fi putut să-l ucidă. Banii fuseseră motivul, două milioane de dolari în total. În vreme ce primii trădători britanici avuseseră motive ideologice, trădătorii CIA-ului erau, în principal, corupți. Însă răul pricinuit era la fel de mare. La căderea Zidului Berlinului, în 1989, șeful diviziei sovietice a CIA a aflat totul de la CNN, deoarece nu mai avea agenți care să-i raporteze despre ceea ce se petrecea.[792] Exact ca MI6, în anii 1950, CIA-ul era reticent la nivel instituțional să accepte ideea că ar putea fi infiltrat. Exact cum avertizase Angleton, era manipulat de agenții dubli ai KGB-ului și prin operațiuni de inducere în eroare. Însă și eșecul de a se ocupa de această problemă era o moștenire de la Angleton. Amintirea faptelor sale era atât de dureroasă, încât contrainformațiile deveniseră un cimitir al carierelor și nimeni, absolut nimeni nu voia să reia vânătoarea de cârtițe. Rezultatul era inevitabil și catastrofal. Nu era vorba numai Ames. Cinci actuali sau foști ofițeri CIA își trădaseră țara în deceniul de după plecarea lui Angleton.[793] Informațiile și contrainformațiile își derulează activitățile într-o tensiune firească. Dacă una o domină pe cealaltă, atunci, la scurt timp după aceea, apar problemele. CIA-ul s-a afundat într-o permanentă stare de suspiciune internă, trezind neîncredere la Washington.

Philby și Gordievski au marcat începutul și sfârșitul Războiului Rece, unul de pe poziția eroului și celălalt de pe cea a personajului negativ. Racolarea unui agent din tabăra adversă este întotdeauna savurată din plin grație ocaziilor pe care le oferă pentru dezvăluirea rapidă a secretelor inamicului și pentru subminarea activităților acestuia. Însă, în cazul lui Gordievski, mai era vorba și de sentimentul de răzbunare pentru trădarea care afectase așa de mult MI6 cu câteva decenii în urmă. Mai existaseră câțiva spioni similari ca importanță lui Gordievski, dar acele nume nu au fost niciodată dezvăluite, spun cei din interior. Aceștia susțin că, în decursul Războiului Rece, Serviciul Secret Britanic controla între 40 și 80 de agenți în Europa de Est și în Uniunea Sovietică și că a pierdut doar câțiva, printre care și pe Penkovski.

„Viața de apoi“ a lui Gordievski a fost mai fericită decât cea a lui Philby, în multe privințe. I s-a acordat acel statut după care Philby tânjise, dar care nu-i fusese conferit niciodată. Locuia într-un oraș prosper de provincie, fără să ducă dorul țării sale, ca Philby, și fără complicațiile sau îndoielile legate de acțiunile sale. La Moscova, prietenul lor comun, Mihail Liubimov, încă își comemorează vechiul camarad întâlnindu-se de ziua lui Philby cu văduva acestuia și cu alții care l-au cunoscut. Grupul de vârstnici se adună în fiecare an, în fostul apartament al lui Philby, ca să bea votcă și whisky în

cinstea marelui spion. Însă, gustul pentru spionaj s-a risipit de ceva vreme. „Când mi-am început cariera, îmi plăcea foarte mult spionajul și eram entuziast“, își amintește Liubimov cu nostalgie. „Însă, la finalul carierei, am fost dezamăgit. Am ajuns la concluzia că face mai mult rău decât bine.“ Trădătorul se transformase în cel trădat.

Liubimov nu era de acord cu aceia care puneau semnul egal între trădarea lui Philby și cea a lui Gordievski. „Este diferit, pentru că Philby nu a lucrat niciodată pentru MI6, de fapt“, afirmă el, recurgând la o logică pe care numai un spion o poate înțelege. „El a lucrat pentru Uniunea Sovietică. De multe ori, mi-a spus chiar el: „«Uite, ei mă consideră agent dublu. Nu sunt agent dublu. Am lucrat numai pentru Uniunea Sovietică.» Cum poate fi trădător dacă, de la bun început, a lucrat pentru comuniști? Ce a trădat? Gordievski e trădător. Acest lucru este clar, deoarece a lucrat pentru KGB, apoi a trecut de partea britanicilor.“[794] Gordievski nu dă prea mare importanță acuzațiilor de trădare. „Chestiunea trădării se ridică inutil, deoarece vorbim despre un stat criminal“, este răspunsul său. „Elementul cel mai criminal al statului criminal a fost KGB-ul. Era o bandă de infractori. Trădarea infractorilor a fost benefică pentru suflet.“[795]

A contat? Oare spionajul, minciuna și trădarea au schimbat cu adevărat situația? Criticii susțin că tot ce a reușit spionajul a fost să ridice temperatura, sporind suspiciunile care au alimentat Războiul Rece, în care armatele de ignoranți se războiau noaptea. Cei care cred în spionaj spun că acesta a schimbat situația, gestionând o stare de ostilitate reală și periculoasă. „Riscul în timpul Războiului Rece și faptul că Războiul Rece a început să meargă prost a fost o surpriză“, afirmă Scarlett. „Nimeni nu voia să fie surprins… serviciul de spionaj oferea informații, reducând din spaima de un atac-surpriză. Și, pe măsură ce se derula Războiul Rece, a crescut convingerea că îi înțelegeam pe cei din tabăra adversă, lucru care a ajutat la gestionarea situației și a fost motivul principal pentru care am ajuns la final, fără a fi înfrânți.“[796]

În mare măsură, efortul spionajului din timpul Războiului Rece era preventiv și nu s-a recurs niciodată cu adevărat la el. Numărarea de tancuri sovietice era folosită pentru supravegherea activității inamicului și pentru pregătirea unei reacții în caz de război. Faptul că niciodată nu a fost nevoie de aceste informații de ordin tactic nu înseamnă că nu au fost importante pentru creșterea încrederii. La nivel strategic, fiecare tabără era disperată să-și mascheze slăbiciunile și să-și afișeze forța. Însă, nici una dintre ele nu a înțeles cu adevărat cum îi percepea cealaltă acțiunile și modul eronat în care îi interpreta intențiile. Nu erau înțelese greșit acțiunile unui stat, ci motivele acestora. Spionii, precum Gordievski, au ajutat, poate, la deschiderea unei ferestre spre realitatea de dincolo de discursuri și au garantat transparența care a ajutat la prevenirea erorilor. Însă contribuția lui Gordievski a apărut abia mai târziu; până la el, din punct de vedere strategic, se lucrase în orb. „Fiecare tabără avea o idee vagă în legătură cu capacitățile celeilalte, însă era o idee incertă și, în mare măsură, denaturată în privința intențiilor“, afirmă Rodric Braithwaite. Iar, dacă există ideea că acțiunile lui Gordievski au ajutat cu adevărat la detensionarea situației prin faptul că acesta a dezvăluit modul de gândire al inamicului (exact ca și în cazul lui Penkovski, în timpul

crizei din Berlin, în 1961), de ce nu ar fi valabil același lucru și pentru Philby și complicii săi care spionau pentru tabăra adversă? Răspunsul nu poate fi valabil doar pentru o tabără, și nu și pentru cealaltă. L-au ajutat, oare, Philby și prietenii săi pe Stalin să-și calibreze politica pentru a evita ostilitățile la începutul Războiului Rece și să-și calmeze paranoia în legătură cu o invazie a Occidentului? Este adevărat că niciodată nu au avut prea mare încredere în ei și că informațiile lor nu au fost exploatate la fel la Moscova, din cauza unui proces analitic și de evaluare mai puțin riguros. Dar rămâne încă întrebarea dacă ar fi fost mai bine pentru ambele tabere să fi avut mai mulți spioni în tabăra adversă. Unii s-au întrebat dacă deschiderea ar putea anula rolul spionilor, făcând din lume un loc mai sigur. „Era mult mai bine dacă rușii ar fi văzut rapoartele Cabinetului de două ori pe săptămână. Poate n-ar fi ajuns să facă toate nenorocitele alea de presupuneri“, afirma, la un moment dat, secretarul personal al lui Harold Macmillan.[797]

Spionajul occidental risipise o cantitate considerabilă de energie în numărarea de rachete și de tancuri, deseori exagerând cu precauția, supraestimându-le numărul și neînțelegând niciodată cu adevărat că greutatea mașinii de război sovietice masca un gol în economie, care scârțâia și mai tare din cauza efortului. Uniunea Sovietică reușise să fie la nivelul Occidentului în privința tehnicii militare, în anii 1970, dar nu a reușit să țină pasul în domeniul bunurilor de consum, lucru care le-ar fi dovedit oamenilor că viața în comunism era, cu adevărat, mai bună decât în capitalism. Și apoi, până în anii 1980, cursa înarmărilor din epoca Reagan, cuprinsă în conceptul Războiul Stelelor, a asigurat progresul SUA și în acest domeniu și nu în ultimul rând în mintea sovieticilor.[798]

Nimeni nu a prevăzut sfârșitul Războiului Rece spre finalul anilor 1980. În ciuda așteptărilor, deseori spionii nu simt schimbarea. Meseria spionilor este să fure secrete. Însă prăbușirea Uniunii Sovietice nu era un secret încuiat într-un seif. „Era de neconceput existența unei asemenea informații-bombă“, afirmă Rodric Braithwaite. „Deoarece nici măcar rușii nu știau ce aveau de gând sau ce urma să se întâmple.“[799] Prăbușirea Uniunii Sovietice a fost rezultatul unor curente sociale și economice de lungă durată, ale căror mecanisme erau la vedere, dar care nu au fost niciodată înțelese pe deplin. Încercările lui Gorbaciov de a crea „socialismul cu față umană“ au reprezentat o parte din acest motiv. Un alt motiv au fost evenimentele dintr-o țară fără ieșire la mare, aflată la mii de kilometri distanță, unde, în timp ce Serviciul Secret Britanic se confrunta cu rușii, se derula ultimul capitol al Marelui Joc.

734 Această relatare este extrasă din interviurile cu Mihail Liubimov și Oleg Gordievski.

735 Interviu cu Mihail Liubimov; Christopher Andrew și Oleg Gordievsky, *KGB: The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, Hodder & Stoughton, Londra, 1990, p. 453

736 Oleg Gordievsky, *Next Stop Execution*, Macmillan, Londra, 1995, p. 336

737 Helen Womack (editor), *Undercover Lives*, Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1998, p. 190

738 Gordievski discută despre viața sa de familie și despre motivațiile sale într-un interviu cu dr. Anthony Clare, *In*

the Psychiatrist's Chair, BBC Radio 4, 1995, IWM 15628

739 Womack (editor), *Undercover Lives*, p. 188

740 Rufina Philby, Mikhail Lyubimov și Hayden Peake, *The Private Life of Kim Philby*, St Ermin's Press, Londra, 1999, p. 290; Womack (editor), *Undercover Lives*, p. 184

741 Interviu cu Oleg Gordievski

742 Scrisoare de la Oleg Gordievski către *The Times*, 18 august 2008

743 Interviu cu Oleg Gordievski

744 *Ibid.*

745 Gordievsky, *Next Stop Execution*, pp. 198–206

746 *Ibid.*, p. 219

747 Singura ocazie în care Gordievski a discutat public despre aceste îndoieli a fost cu prilejul unui interviu cu dr. Anthony Clare, *In the Psychiatrist's Chair*, BBC Radio 4, 1995. De asemenea, informații confidențiale.

748 „Literary world applauds Rushdie knighthood', *Guardian*, 16 iunie 2007, http://www.guardian.co.uk/society/2007/jun/16/books. politics

749 Interviu cu sir John Scarlett pentru BBC Radio 4, 2009

750 Vezi „MI6 versus KGB/FSB: The Battle in Moscow', 30 ianuarie 2006, Axis Information and Analysis, http://www.axisglobe.com/article.asp?article=634

751 Interviu cu sir John Scarlett pentru BBC Radio 4, 2009

752 Gordievsky, *Next Stop Execution*, p. 239

753 Interviu cu Oleg Gordievski

754 Christopher Andrew și Oleg Gordievsky, *Instructions from the Centre*, Sceptre, Londra, 1993, p. 77

755 Christopher Andrew, *The Defence of the Realm: The Authorized History of MI5*, Allen Lane, Londra, 2009, pp. 441 și 712

756 *Ibid.*, p. 724 are detaliile despre livrare

757 Interviu cu Eliza Manningham-Buller pentru *Desert Island Disks*, BBC Radio 4, 23 noiembrie 2007

758 „War secrets pigeon trainer dies", site-ul BBC News, 1 aprilie 2004, http://news.bbc.co.uk/1/hi/england/northamptonshire/ 3589853.stm

759 Interviu cu baroana Manningham-Buller pentru BBC Radio 4, 2009

760 Interviu cu sir Stephen Lander pentru BBC TV, 2009

761 Interviu cu baroana Manningham-Buller pentru BBC Radio 4, 2009

762 Interviu cu dame Stella Rimington pentru BBC TV, 2009

763 Interviu cu baroana Manningham-Buller pentru BBC Radio 4, 2009

764 *Ibid.*

765 Andrew, *Defence of the Realm*, pp. 716–720

766 Gordon Barrass, *The Great Cold War*, Stanford University Press, Stanford, 2009, p. 278

767 Citat în Andrew și Gordievsky, *Instructions from the Centre*, pp. 31–33

768 *Ibid.*, p. 122

769 *Ibid.*, pp. 45 și 129

770 Barrass, *Great Cold War*, oferă cea mai bună analiză despre Ryan și Able Archer, pp. 299–300

771 Interviu cu sir John Scarlett pentru BBC Radio 4, 2009

772 Informații confidențiale

773 Barrass, *Great Cold War*, pp. 304–305

774 Interviu cu un fost analist al CIA, care, la vremea aceea, cunoștea foarte bine informațiile

775 Citat în Barrass, *Great Cold War*, p. 305

776 Milt Bearden și James Risen, *The Main Enemy*, Century, New York, 2003, p. 47; reacția britanicilor provine din

informații confidențiale.

777 Gordievsky, *Next Stop Execution*, p. 310

778 *Ibid.*, p. 311

779 Margaret Thatcher, *The Downing Street Years*, HarperCollins, Londra, 1993, pp. 87 și 461

780 Gordievskyi, *Next Stop Execution*, p. 328

781 *Ibid.*, p. 343

782 Informații confidențiale

783 Interviu cu Mihail Liubimov

784 Informații confidențiale

785 Bryan Cartledge, interviu acordat British Diplomatic Oral History Programme, Churchill College, Cambridge. Disponibil la www.chu.cam.ac.uk/archives/collections/BDOHP/Cartledge.pdf

786 Interviu cu Oleg Gordievski și foști oficiali britanici

787 James Adams, *The New Spies*, Pimlico, Londra, 1995, p. 35

788 Interviu cu sir Rodric Braithwaite pentru BBC Radio 4, 2009

789 Interviu al lui Gordievski pentru dr. Anthony Clare, *In the Psychiatrist's Chair*, BBC Radio 4, 1995

790 Informații confidențiale

791 *Ibid.*

792 Bearden și Risen, *Main Enemy*; Tim Weiner, *Legacy of Ashes*, Allen Lane, Londra, 2007, p. 416

793 James Robarge, „Deceptions: James Angleton and CIA Counter-intelligence", *Journal of Intelligence History*, vol. 3, nr. 2, iarna 2003

794 Interviu cu Mihail Liubimov

795 Autorul a menționat fiecare comentariu pe care și l-au făcut cei doi. Aceștia nu au discutat direct.

796 Interviu cu sir John Scarlett pentru BBC Radio 4, 2009

797 Citat în Philip Knightley, *The Second Oldest Profession*, W.W. Norton, New York, 1987, p. 285

798 Profesorul Stephen Kotkin, „Soviet Capitulation", prelegere ținută la London School of Economics, 20 mai 2010

799 Interviu cu sir Rodric Braithwaite pentru BBC Radio 4, 2009

CAPITOLUL 8
CÂMPIILE AFGHANE

Așa cum procedaseră un secol și jumătate, spionii britanici își croiau drum prin regiunea neprimitoare care lega Pakistanul de Afghanistan. Caii și catârii cu ajutorul cărora un Rudyard Kipling deghizat trecuse granița fuseseră înlocuiți de automobile Land Rover solide, pline de noroi. Dar tot îți lua cea mare parte din zi să străbați dealurile și să ocolești munții din Peshawar. Aceasta era pustietatea fascinantă în care se desfășurase Marele Joc al secolului al XIX-lea și unde începuse lungul duel între serviciul de informații britanic și cel rus. Apoi, spionii britanici, care operau în afara birourilor lor din Peshawar, Kabul și Kandahar, ajunseseră să amenințe, să mituiască și să facă înțelegeri cu șefii de triburi pentru a-i ține departe pe ruși de cufărul imperial cu comori, India. „S-a recurs la toate felurile și categoriile de oameni, din clasa de sus și din cea de jos, bogați și nevoiași, mullahi și criminali, tâlhari, fugari, oricine“, afirma un ofițer despre activitatea serviciului de informații de la vremea aceea.[800] Tăcutul complex împrejmuit, din capitala afghană Kabul, cunoscut drept cimitirul britanic, continuă să stea mărturie a costurilor umane implicate de ambițiile imperiale, prin toți cei care au căzut în timp ce garnizoanele izolate erau copleșite de valurile de mujahedini mânați în luptă doar de convingerile religioase. În februarie 1980, succesorii spionilor trecutului soseau hotărâți să se asigure că rușilor le era întoarsă favoarea.

În marea parte a secolului al XX-lea, Afghanistanul fusese un loc uitat de lume, situat departe de linia întâi a spionajului și a Războiului Rece. Dar, la începutul anilor 1980, a fost din nou împins în centrul geopolitic și al intrigilor. Războiul Rece era doar cel mai recent dintre numeroasele „războaie ale altora“, ce se purtau pe dealurile și în câmpiile Afghanistanului.

Cu șase săptămâni înainte ca automobilele Land Rover să înainteze anevoios pe terenul greu accesibil, mașina de război sovietică pătrunsese energic în Afghanistan. Acum, mai mulți șefi de triburi, cunoscuți sub numele de *loya jirga*, îi așteptau pe doi ofițeri MI6. Șefii de trib se adunaseră în curtea unei școli, o clădire prăfuită, ridicată din chirpici, pentru a primi vești de la oaspeții lor britanici. Localnicii stăteau în șir, chipurile mai tinere și mai hotărâte pe flancuri, iar cele mai liniștite, cu bărbi lungi și albe, în mijloc. Gerry Warner, care devenise controlor responsabil de regiune al Serviciului Secret Britanic cu numai șase luni înainte, li s-a adresat prin intermediul unui interpret, sub privirile șefului stației din Pakistan. Londra și Washingtonul deciseseră că aveau să se împotrivească agresiunii sovietice. Dar nu direct, ci prin intermediul bărbaților din fața lui Warner, a fiilor, a fraților și a verilor acestora. Cu ce preț? se întreba el. „Vrem să vă ajutăm. Dar, dacă vă ajutăm, vreau să mă asigur că înțelegeți ce presupune asta. Dacă vă acordăm ajutor, veți putea lupta mai mult timp, dar mulți dintre tinerii voștri vor fi uciși. Și nici așa nu cred că puteți câștiga acest război“, le-a spus. Mulțimea strânsă a început să murmure și apoi a luat cuvântul barba

cea mai lungă. „Vă suntem recunoscători pentru ajutor“, a explicat bărbatul, prin intermediul interpretului. „Dar noi vom lupta chiar și fără acest ajutor. Și rușii vor pleca în zece ani.“ Se înșela. Aveau să plece după nouă.

Sovieticii invadaseră Afghanistanul după ce o succesiune de lovituri de stat îl aduseseră, într-un final, la putere pe Hafizullah Amin, un comunist convins despre care KGB-ul crezuse (în mod eronat) că ar putea fi agent CIA. Luaseră hotărârea de a-l asasina, dar nici otrava și nici lunetiștii nu păruseră să dea rezultate. Un ilegal al KGB-ului fusese infiltrat în palatul prezidențial ca bucătar, cu misiunea de a încerca să-l otrăvească, dar nu a avusese sorți de izbândă.[801] Într-un final, s-a decis asasinarea sa ca parte a unui plan mai cuprinzător de atac frontal asupra țării sale. La Moscova, Kim Philby privea îngrozit. „Era obligatoriu să se recurgă la opțiunea militară?“, îi scria prietenului său Graham Greene. „Nu ar fi avut același rezultat un *kinjal*[802] aruncat de după o perdea?“[803] Invazia era o decizie care avea să contribuie, nu în mică măsură, la prăbușirea Uniunii Sovietice, la sfârșitul Războiului Rece și la începerea noului război împotriva terorismului. Afghanistanul a marcat trecerea spre o nouă epocă.

Pentru cei de la Londra și de la Washington implicați în Războiul Rece, invadarea Afghanistanului era o șansă ce nu trebuia ratată. Ofițerii CIA începuseră să se pregătească cu un an înainte. Un ofițer superior se adresase personalului din Islamabad, în august 1978, spunând că, atunci când văzuse că un regim sprijinit de sovietici ajunsese la putere printr-o lovitură de stat, îi spusese soției sale: „Draga mea, comuniștii ăia nemernici n-o să-și bată joc în felul ăsta de Afghanistanul nostru. O să răstorn regimul ăsta afurisit.“ Le-a spus celor patru membri ai echipei CIA să ia legătura cu rezistența afghană în formare, cu grupurile de mujahedini, ca să vadă ce hram poartă.[804] La mijlocul anului 1979, fusese inițiat un program prin care se oferea sprijin umanitar și se încuraja propaganda antisovietică. La jumătatea lunii decembrie, înainte de invazia sovietică, cu prilejul întâlnirii unor oficiali de la vârf, printre care vicepreședintele SUA, se hotărâse că Statele Unite vor „analiza împreună cu Pakistanul și Marea Britanie posibilitatea de a îmbunătăți finanțarea, înarmarea și comunicarea forțelor rebele, pentru a le îngreuna sovieticilor, pe cât de mult posibil, continuarea eforturilor… Vom încerca să întețim propaganda și presiunea asupra sovieticilor de pretutindeni. Le vom recomanda aliaților noștri europeni să-și încurajeze presa să acorde mai multă atenție subiectului.“[805] Bătăliile decisive ale Războiului Rece fuseseră purtate nu în Europa, ci, prin intermediari, în țările în curs de dezvoltare, din Congo și Cuba până în Vietnam, iar acum, ca rezultat al invaziei, până în Afghanistan, care se pregătea să fie măturat de furtuna stârnită de superputeri. De asemenea, Afghanistanul avea să le ofere Călăreților de cămile din MI6 ocazia de a participa la una dintre acțiunile lor sub acoperire cele mai agresive și mai directe.

Prim-ministrul a luat un elicopter spre una dintre taberele de refugiați, dincolo de granița cu Pakistanul, hotar pe care îl trecuseră milioane de afghani. Discursul avea să-i fie întrerupt când afghanii s-au ridicat în picioare. „Allahu Akbar“, strigau ei către Doamna de Fier. Margaret Thatcher era profund îngrijorată de ideea că, dacă ajungea să

controleze Afghanistanul, Uniunea Sovietică putea să pătrundă prin Iran spre Golf și să blocheze accesul la zăcămintele de petrol. Invazia confirmase tot ceea ce își imaginase ea despre pericolele politicii de detensionare a relațiilor cu sovieticii. „Cunoșteam bestia“, avea să spună ea. Premierul britanic și-a exprimat admirația față de refugiați, pentru refuzul lor de „a trăi într-un sistem comunist păgân, care încearcă să [le] distrugă religia și independența“.[806] Acasă, Serviciul Secret analiza opțiunile. În cele din urmă, americanii au decis să le furnizeze arme mujahedinilor. Stansfield Turner, precautul director al CIA din timpul administrației Jimmy Carter, care fusese numit pentru a face curat în agenție după scandaluri și investigațiile realizate de Congres, își făcuse inițial griji din pricina eficienței și a moralității unei asemenea operațiuni, până când fusese convins de subalternii săi adepți ai unei abordări mai agresive. „Într-un final, m-au convins că gherilele s-ar fi luptat chiar dacă ar fi avut doar puști britanice Enfield din Primul Război Mondial.“[807] Ministerul de Externe britanic și, cel puțin la început, și Ministerul Apărării s-au arătat reticente. „Au trebuit obligate să coopereze“, își amintea un oficial.

Șeful MI6, în acel moment, Dickie Franks, care fusese controlorul lui Greville Wynne, a organizat un dineu pentru presă. Le-a explicat că mujahedinii erau, de fapt, „luptători pentru libertate“, nu „rebeli“, așa cum îi prezentau sovieticii. Prioritatea o constituiau informațiile, de data asta nu strângerea lor, ci întipărirea unor anumite informații în mintea opiniei publice. Toată lumea fusese martora pierderii sprijinului publicului american în problema Vietnamului, când fotografiile din război au fost date publicității, ajungând în casele tuturor. De data aceasta se dorea, de la bun început întipărirea unei perspective globale asupra conflictului. Ceea ce conta cu adevărat era televiziunea. Nimic nu era mai viu și mai evocator decât imaginea trecătorii Khyber și a asprilor soldați-țărani rezistând în fața armelor și a forței ursului sovietic. Problema era accesul la acea țară fără ieșire la mare. La începutul anilor 1980, s-a sugerat că se puteau găsi afghani care să fie dotați cu camere video de mici dimensiuni, mai degrabă decât cu cele greu de manevrat folosite în cinematografie, și pe care le puteau introduce în țară. Când s-a făcut acest lucru, un studiou de film din East End, Londra, a convertit filmul video realizat de camerele mai mici. În imaginea tremurată se vedea un avion de luptă sovietic MiG spulberând un sat, pe fundalul albastru al cerului. Abia dacă se vedeau fugind femei și copii. Imaginile au făcut înconjurul lumii. MI6 s-a folosit de contactele sale din țările musulmane pentru a răspândi fotografiile și pentru a menține conflictul pe prima pagină a ziarelor. Însă calitatea acestor fotografii era relativ slabă și imediat editorii au cerut o calitate mai bună. Jurnaliști bine-cunoscuți aveau să înceapă să facă ei înșiși lungi drumeții printre dealuri, în special Sandy Gall, de la postul britanic ITN, care a călătorit călare în timp ce pe deasupra capului îi treceau avioane rusești. „Până acum, Occidentul a stat pe margine și nu a făcut nimic ca să-i ajute pe afghani“, i-a spus un comandant afghan. „Nu avem de la occidentali decât vorbe, nu fapte.“[808]

Îmbrăcat în haine afghane, omologul american al lui Gall, Dan Rather, a mers pentru prima oară în acea țară în 1980, ca trimis al CBS News. Reportajul său a fost

urmărit la Washington de către un congresmen texan, Charlie Wilson, care, în afară de faptul că se bălăceau mereu în jacuzzi, în compania unor fete frumoase, și se droga cu cocaină, era și membru al Subcomitetului pentru Alocarea de Fonduri pentru Apărare, din cadrul Congresului, care finanța operațiunile secrete. Și-a întrebat personalul câți bani se cheltuiau în Afghanistan. Cinci milioane de dolari, au spus ei. „Dublați suma“, a răspuns Wilson.[809] Pentru Wilson și o parte dintre ofițerii CIA, Afghanistanul era o misiune ușoară. Era șansa de a ucide mulți sovietici, șansa de a se răzbuna pentru rana deschisă din Vietnam, nici mai mult, nici mai puțin. Pentru asta era nevoie de arme și de pregătire. Și de o bază din care să opereze.

Orașul Peshawar, așezare prăfuită și primejdioasă, capitala Provinciilor de frontieră din nord-vest ale Pakistanului, reduta spionilor și a aventurierilor, era căminul figurilor politice importante din rândurile mujahedinilor afghani. Cei șapte din Peshawar, după cum erau numiți și care, aproape fără excepție, se disprețuiau și se dușmăneau neîncetat, aveau să fie canalele de acces pentru bani și arme. Apoi, aceștia le distribuiau comandanților lor de pe teren, care își aveau baza în satele și triburile din zonă. Șase dintre cei șapte lideri politici erau pashtuni, tribul care trăia de o parte și de alta a graniței dintre Pakistan și Afghanistan și care era mai apropiat de Pakistan și de agenția de informații militare a acestuia, ISI. Șeful ISI, generalul Akhtar Abdur Rahman, era pashtun. Un singur lider, Burhanuddin Rabbani, fost profesor de drept la Universitatea din Kabul, nu era pashtun. Era tadjic, grupul care dădea cam o treime din populația afghană. Pakistanul era cheia războiului secret. Succesul mujahedinilor depindea de adăpostul oferit și de taberele de antrenament de dincolo de graniță. Președintele Pakistanului, Zia-ul-Haq, venise la putere printr-o lovitură militară și era profund religios și dedicat operațiunii, dar, în același timp, chibzuit în abordarea sa. „Apa din Afghanistan trebuie să fiarbă până la temperatura necesară“, le spunea oficialilor săi de la vârf. Dacă era prea fierbinte, sovieticii puteau decide să pedepsească Pakistanul.[810] Voia să controleze felul în care erau distribuite roadele generozității CIA-ului și cine beneficia de acestea. Totul avea să se realizeze prin intermediul ISI.

Gulbuddin Hekmatyar, bărbatul cu părul și ochii negri ca tăciunele, era un fundamentalist necruțător și violent. Când l-au privit în ochi, americanii au văzut în el o aversiune nedisimulată. Cu toate acestea, a primit mai mulți bani și arme de la americani decât oricine altcineva. Motivul era simplu. Era cel mai agresiv când venea vorba de a omorî sovietici și era preferatul ISI și al președintelui Pakistanului. CIA încercase să-și creeze propriile contacte doar începând din 1978 și, astfel, era dependent de ISI (deși MI6 le prezenta un om pe nume Abdul Haq, bine primit de americani și de mass-media, care îl poreclise „Hollywood Haq“ pentru că era foarte telegenic).[811]

Lungi caravane de cămile șerpuiau prin Afghanistan transportând arme. La început erau, în general, arme mici, de proveniență sovietică, pentru ca originile acestui program să nu poată fi descoperite. Mari cantități de arme provenite din Egipt erau transportate la Karachi, în Pakistan, și apoi duse cu camionul peste graniță, de către ISI, ca să fie transportate în partea cealaltă (catârii erau atât de importanți, încât sovieticii îi

aveau ca posibilă țintă și, drept reacție, CIA le trimitea alții).[812] Cu greu putea trece drept cea mai secretă operațiune din lume, dat fiind că implica mii de oameni. Mujahedinii erau antrenați și racolați din amplele tabere de refugiați, patru din apropiere de Peshawar și trei în jurul orașului Quetta. De asemenea, prin grija CIA-ului, vor primi hărți detaliate din satelit ale pozițiilor sovietice.

Când ofițerii CIA care se ocupau de program vizitau Century House, trebuiau să-și ascundă întotdeauna surprinderea provocată de starea proastă a sediului partenerilor lor. Numai după ce ajungeau la un anume nivel, ofițerilor britanici li se permitea să aibă draperii și un birou care măcar vag părea din lemn. Cu toate acestea, britanicii se străduiau să păstreze aparențele. Unora dintre ofițerii CIA de nivel înalt li se păreau un pic obositoare prânzurile și cinele în vechile cluburi și vizitele la croitor din timpul vizitelor la Londra. Ei voiau să treacă la treabă. Ofițerii britanici erau sinceri când spuneau că nu pot contribui cu bani. Pușculița era, în cea maimare parte a timpului, goală. Putem ajuta cu altceva? întrebau. Marea Britanie furniza câteva arme și chiar și haine de iarnă din depozitele Ministerului Apărării, ale căror nasturi cu însemnele regimentelor fuseseră scoși. Și muniție? a întrebat un american. Mai exact, era nevoie de muniție de calibrul .303 pentru vechile carabine britanice Lee-Enfield. Arma fusese introdusă în 1895, când Marea Britanie ajunsese în Afghanistan prima oară, și a rămas de nădejde pentru mulți luptători mujahedini, în parte datorită fiabilității sale. Omul de la CIA a explicat că cercetaseră întreaga lume după muniție și se întreba dacă Marea Britanie avea în stoc, dat fiind că fusese arma standard în zilele imperiului. MI6 a verificat la Ministerul Apărării. Au spus că aveau 2,25 de milioane de cartușe, dar, dat fiind că era o armă de rezervă, le puteau da doar câteva mii. Au urmat negocieri. Când reprezentantul CIA a trecut prin oraș, câteva luni mai târziu, și a verificat stadiul rezolvării problemei, britanicii au spus, plini de mândrie, că strânseseră o jumătate de milion. Mulțam, a răspuns tipul de la CIA, gândindu-se că imperiul nu mai era ce fusese pe vremuri.[813] Pe lista sa de cumpărături erau trecute 400 de milioane de cartușe. Războiul secret al CIA trebuia purtat pe o scară inimaginabilă anterior și nimeni nu putea concura cu acesta în materie de resurse. Cu o altă ocazie, un ofițer MI6 i-a explicat omologului său din CIA că nu existau destule detectoare de mine pentru a garanta un anumit traseu destinat transportului de provizii. „Câte v-ar trebui?“, a întrebat ofițerul CIA. „Zece ar fi multe?“, a fost răspunsul celui de la MI6. CIA a oferit 25. Costau numai 300 de dolari bucata.[814] Programul afghan al CIA-ului avea să devină, până la urmă, o operațiune de 700 de milioane de dolari pe an, umilind bugetul total nu numai al MI6, ci chiar pe cel al tuturor agențiilor de informații britanice la un loc.

La începutul conflictului, Gerry Warner îi ceruse ofițerului administrativ, un fost soldat, să-l caute pe cel mai bun comandant să-l sprijine. „Vreau să-l găsești pe Napoleon cât încă este colonel de artilerie“, îi solicitase Warner. Deși, prin amploarea sa, efortul americanilor îl lăsa cu mult în urmă pe cel al Marii Britanii, MI6 a izbutit să realizeze lucruri care americanilor nu le reușiseră din cauza limitei clar trasate de la Washington. Se luase decizia că americanii nu trebuiau să se întâlnească față în față cu sovieticii pe

teren. Un astfel de caz ar fi dus la riscul de izbucnire a unui război, așa că personalului CIA îi era interzis să intre în țară. În schimb, britanicilor le era permis să intre și să iasă; în același timp, aceștia nu aveau aceleași relații tensionate cu Pakistanul ca CIA. Așa că au încercat să găsească o nișă. Ofițerul administrativ al lui Warner analiza rapoartele de pe teren și intercepta comunicațiile sovieticilor. A studiat întreaga hartă, inclusiv pe unele persoane care luptau în Helmand, dar îi tot atrăgea atenția liderul unei gherile care le crea probleme sovieticilor. Importanța lui Ahmad Shah Massoud nu stătea numai în abilitățile lui de luptător, ci și în zona în care se făcea nevăzut după fiecare atac asupra sovieticilor. Valea Panjshir, care începea la doar 80 de kilometri nord-est de Kabul și se întindea pe o suprafață totală de aproape 160 de kilometri pătrați, era căminul lui Massoud. Un râu străbătea șerpuitor valea, mărginit fiind de o potecă prăfoasă, iar apoi, de o parte și de alta se întindeau câmpuri înverzite, care găzduiau aproape 150 000 de persoane. Sovieticii căutau prin toate satele în încercarea de a-i lăsa fără sprijin pe mujahedini, dar fără succes. Importanța strategică provenea de la vecinătatea cu autostrada Salang, care înainta prin vale. Pe aici se realizau trei sferturi din transportul pe uscat de provizii al sovieticilor spre Kabul. Aceasta era ținta perfectă pentru acțiunile fulgerătoare de gherilă.

Ghidul a întâmpinat patru britanici în holul unui hotel din Peshawar. Fratele lui Massoud îi ceruse să-i ducă în Pajshir. I-au spus și lui, și tuturor celorlalți pe care îi vor întâlni că erau jurnaliști independenți, care făceau reportaje despre suferința civililor afghani. Însă ghidul, care studiase la academia militară, remarcase că, după comportament și înfățișare, bărbații erau mai degrabă soldați. Au călătorit timp de cinci zile, în special noaptea, înaintând rapid, însoțiți de cai de povară care le cărau echipamentul. Ziua, arșița din câmpii era insuportabilă; noaptea, în munți, frigul pătrundea dincolo de straturile cele mai groase de haine. În ciuda pregătirii, oamenii se chinuiau să țină pasul cu ghidul lor, iar o serie de probleme intestinale i-a încetinit și mai mult. Din când în când, treceau atât de aproape de soldații sovietici încât îi auzeau vorbind. Uneori erau observați și se porneau rafale de gloanțe. Niciodată nu ripostau și își continuau drumul. Când, în sfârșit, au ajuns la Massoud, din felul în care au fost primiți și din teancurile de bani pe care le-a remarcat, ghidul și-a dat rapid seama că acești oameni nu erau jurnaliști obișnuiți.[815]

Primele echipe de britanici care s-au dus să se întâlnească cu Massoud, având acoperirea că sunt jurnaliști, s-au simțit ușurate să vadă că acesta este receptiv, în parte pentru că se simțea înșelat de operațiunea CIA-ISI. „Massoud își înfrunta dușmanul cu mâinile goale“, afirmă Abdullah Anas, unul dintre comandanții săi.[816] Massoud s-a plâns că pakistanezii îl păcăliseră, lăsându-l fără arme. „În fiecare cutie, stratul de sus e cu ceea ce am cerut noi. Apoi, dedesubt, pun modele vechi“, i-a spus el unui jurnalist britanic (autentic) venit în vizită. „Ne cumpărăm singuri armele, din donațiile muncitorilor din Kabul și din banii de pe smaralde. Pe celelalte le capturăm de la ruși.“ Primei echipe britanice sosite îi explicase că a nevoie nu de arme obișnuite, ci de pregătire militară specializată și de provizii.

Britanicii veniți au fost duși, nu după multă vreme, să-l întâlnească pe Massoud, care folosea un jeep rusesc capturat, cu găuri de gloanțe în parbriz și cu radioul mergând pe BBC World Service. Massoud avea să fie transformat într-un personaj aproape legendar, un Che Guevara al Orientului, imagine a cărei valoare o înțelegea și pe care și-o cultiva cu grijă. Provenea dintr-un mediu favorizat și era educat, frecventase liceul din Kabul, unde învățase limba franceză. Bărbatul slăbuț, cu barbă rară, avea un fel de a fi calm, liniștit, aproape felin, și rareori se enerva. Era un tactician priceput și învăța de la marii gânditori ai războiului de gherilă, inclusiv de la Che și de la Mao Zedong. Era profund religios, colabora întotdeauna îndeaproape cu mullahii, în ceea ce el numea războiul sfânt. Însă nu era la fel de radical ca alți comandanți, precum Hekmatyar, cu care începuse un lung război în anii 1970, când oamenii celui din urmă nu i se alăturaseră într-o revoltă, cum căzuseră de acord. Massoud abia plecase definitiv din vale, mutându-se dintr-un sat în altul în fiecare noapte, de obicei dormind sub un copac sau, uneori, într-o peșteră. Puterea îi era, în același timp, și slăbiciune. Pe teritoriul său din Panjshir, cerea sprijin necondiționat și inspira o loialitate aprigă; în alte părți era perceput ca aparținând prea mult unui singur loc și unui grup etnic pentru a putea fi un lider al națiunii.

Cei patru bărbați care au ajuns în Panjshir făceau parte dintr-o misiune anuală pe care începuse s-o organizeze MI6. SAS ar fi dorit să se implice, dar se considera că este prea periculos ca soldații britanici să străbată țara. Dacă erau capturați, nu puteau nega prezența acestora în Afghanistan. Așa că MI6 și-a consolidat capacitățile paramilitare existente, făcând rost de efective suplimentare, constând în soldați „oficial“ trecuți în rezervă, dar care, de fapt, erau disponibili pentru operațiuni speciale. Soldații cu calitățile potrivite erau intervievați într-un hotel din Londra, li se ofereau documente de identitate false și pregătirea necesară în tehnicile de spionaj. O echipă formată din șapte–opt ofițeri MI6 și efective suplimentare mergeau, în mod normal, de două ori pe an în Afghanistan, înaintând prin Chitral, până la capătul provinciei Panjshir, pe jos și călare, purtând *shalwar kameez,* costumația localnicilor pentru a trece pe cât posibil neobservați. În timpul vizitelor, îi învățau și engleză pe oamenii lui Massoud, precum Abdullah Anas. A fost înființată o bază de pregătire secretă, într-o vale îngustă din Panjshir, unde se găsea și o peșteră mare. Noaptea, comunicau cu Londra, cu ajutorul telefoanelor prin satelit. Aduseseră cu ei binocluri cu laser și cătări speciale pentru arme. În timpul șederii lor de două–trei săptămâni, echipele îi învățau pe mujahedini să folosească explozivi, puști cu lunetă, amortizoare și cum să improvizeze dispozitive explozive. De asemenea, îi învățau cum să folosească mortiere și îi însoțeau pe afghani în atacuri ca să le arate cum să le utilizeze.

Transmițătoarele radio sigure, oferite de echipa britanică, erau valoroase mai ales pentru că permiteau coordonarea tactică a atacurilor de către grupuri diferite de luptători, fără teama că sovieticii ascultau și pregăteau o ambuscadă. Acestea erau încă utilizate la sfârșitul anilor 1990. Unul dintre comandanții lui Massoud, Muslem Hayat, spune că, în zona sa de operațiuni, care ocupa vreo cinci kilometri pătrați și trei sate,

putea distruge 100 de tancuri și de vehicule blindate și 400 de camioane, cu ajutorul unor dispozitive explozive improvizate. De-a lungul anilor, amplasase personal 1 000 de dispozitive.[817] O substanță populară în rândul afghanilor semăna cu balega de cămilă și care, atunci când era pusă în rezervorul vehiculelor sovietice, le defecta motorul. Fluxul de arme nu mergea într-o singură direcție. Conflictul a oferit Occidentului șansa unică de a pune mâna pe cea mai recentă tehnologie militară sovietică, iar MI6 și CIA au primit liste de la Ministerele Apărării cu tehnologia care trebuia procurată pentru o examinare atentă. Pe acestea se aflau de la arme mici, precum modelul cel mai recent de pușcă de asalt AK-47, până la bijuteria coroanei, noile sisteme avionice ale elicopterelor sovietice. Și CIA, și MI6 au reușit să scoată elicoptere de pe câmpul de luptă, iar MI6 a transportat unul demontat pe spatele catârilor.

Pitorețtile sate britanice, precum și Panjshirul au găzduit taberele de antrenament ale mujahedinilor. Massoud a ales personal un mic număr de luptători educați și de încredere, care puteau fi trimiși în străinătate. Unii dintre acești oameni încercați în luptă au fost duși în Golf unde, poate, ar fi reușit să treacă neobservați. Alții, însă, au fost duși în peisaje mai neobișnuite, în Scoția și în zona rurală din Sussex. Erau pregătiți într-un complex condus de o mică firmă de securitate. Localnicilor, care poate se întrebau cine erau nou sosiții cu înfățișare exotică, trebuia să li se spună că firma lor avea un contract în Golf. Erau instruiți 10–12 oameni o dată, care locuiau într-un hambar vechi. „Erau bine înarmați și luptători aprigi, dar le lipsea organizarea pe câmpul de luptă“, își amintea o persoană implicată în instruire.[818] Au fost antrenați ca să capete „abilități speciale“, printre care planificarea unei ambuscade și atacarea avioanelor la sol, înainte de a fi duși înapoi în Afghanistan prin Pakistan, unde au continuat să ucidă ruși și unde își pregăteau, la rândul lor, camarazii. Mulți dintre cei care au fost instruiți aveau să ocupe ulterior posturi importante în parlamentul și guvernul afghan.

Americanii și pakistanezii nu aveau încredere în Massoud, pakistanezii deoarece era tadjic, nu paștun, iar americanii deoarece ceruse semnarea unui acord de încetare a focului cu sovieticii, la începutul anului 1983, iar armistițiul durase în jur de un an. În cei doi ani anteriori, împreună cu cei 3 000 de oameni ai săi respinsese șase atacuri ale sovieticilor, inclusiv unul la care participaseră 15 000 de soldați, atac însoțit de o campanie de bombardamente masive.[819] Sovieticii se temeau de Massoud, pe care îl admirau și îl urau deopotrivă. Faptul că le distrusese forțele îi atrăsese supranumele de Leul din Panjshir. Încetarea focului fusese o mutare tactică menită să îl facă să câștige timp pentru a se regrupa, dat fiind că tabăra sa rămânea fără provizii. Însă americanii, influențați de pakistanezi, vedeau în acest fapt lipsa dorinței de a lupta. „Pe Massoud, cel mai mult îl interesa Massoud. Și se pricepea foarte bine la asta“, afirma un șef al CIA la Islamabad.[820] „Ar fi putut face mult mai mult decât a făcut.“ Și oamenii lui Massoud erau furioși din cauza reticenței americanilor. „Americanii voiau să își poarte Războiul Rece. El voia să lupte pentru afghani“, declară Abdullah Anas.[821]

Britanicii aveau o altă viziune. Ei îl considerau pe Massoud un luptător eficient și se străduiau, cu prilejul reuniunilor de la Washington, să-i convingă pe americani că ar

trebui să-l sprijine; implicarea americanilor, deși se arătau reticenți, era importantă întrucât CIA-ul avea, de fapt, să finanțeze mare parte din sprijinul oferit de către britanici. Faptul că programul extrem de amplu al CIA-ului îl exclusese pe Massoud era, într-u câtva, un avantaj pentru britanici. Putea fi omul lor. Le oferea britanicilor șansa de a avea influență și de a demonstra că ei știau mai bine, atitudine de care americanii erau mereu conștienți. CIA credea că britanicii îl promovau pe Massoud pentru că era singurul om de legătură pe care îl aveau. „Întotdeauna îi deranjase, de fapt, faptul că americanii care erau niște nou sosiți preluaseră conducerea pe teritoriul care le aparținuse“, declara texanul Milt Bearden, care condusese operațiunile CIA-ului în Afghanistan în a doua jumătate a deceniului.[822] Încă un ofițer superior din CIA era conștient de felul în care britanicii încercau mereu să se mențină în joc. „Probabil credeau că știu mai multe despre Afghanistan decât noi și că puteau face pe fratele mai mare. Doreau să se implice. Nu voiau să rateze.“[823] Între timp, ISI îi ignora pe britanici. De ce să discuți cu ei când îi ai la îndemână pe americani? Aceștia credeau că britanicii își jucau propriul joc. Asemenea locuitorilor multor foste regiuni ale imperiului britanic, pakistanezii erau convinși că britanicii uneltitori aveau un plan malefic și că mergeau pe principiul „dezbină și stăpânește“, manipulând pe toată lumea. MI6 nu era de încredere, considerau ei. Acest lucru le lăsa britanicilor cel puțin un spațiu de manevră, o șansă de a participa la marele joc.

Stuart Bodman a fost un jurnalist britanic, care a murit într-un schimb de focuri în apropiere de baza aeriană Bagram, în ziua de 1 iulie 1983. Doar că nu era jurnalist și nu a murit. Confuzia era, deopotrivă, deliberată și accidentală, toate acestea fiind parte integrantă a lumii operațiunilor pe care nu le recunoaște nimeni. Ministerul afghan de Externe a organizat o conferință de presă la câteva luni după moartea sa, afirmând că Bodman era spion, iar munca sa era dovada „nerușinatei intervenții a țărilor imperialiste“ și, în special, a „organizării diabolice a serviciului de informații al Angliei“. Fusese identificat după pașaportul și permisul de conducere găsite lângă cadavrul său, au spus ei. Documentele arătau că lucra pentru o agenție de presă numită Gulf Features Service.

Reporterii întreprinzători din Fleet Street l-au reperat pe Stuart Bodman două săptămâni mai târziu, într-un local din apropierea Londrei. „Singura ocazie în care m-am apropiat de un spion a fost când am făcut-o pe băiatul de mingi pentru Sean Connery, la Kingston Hill Golf Club, acum câțiva ani“, a explicat tânărul de 30 de ani, care lucra la un depozit.[824] Registrele de la biroul de pașapoarte arătau că o persoană solicitase un pașaport valabil zece ani, pe numele de Bodman, în noiembrie 1982. „Nu am călătorit niciodată mai departe de Jersey“, a spus adevăratul Stuart Bodman.[825] Gulf Features fusese înființată cu câteva luni mai devreme de către un industriaș britanic de succes și respectat, pe nume sir Edgar Beck. Era o afacere destul de ciudată pentru un om cu o lungă carieră în construirea și întreținerea de clădiri publice importante din Londra, printre care cea a Ministerului de Externe și cea din Downing Street. Acesta a negat că ar cunoaște vreun Bodman sau ar ști ceva despre Afghanistan, afirmând că

totul era „un mare mister“. La fel era, fără îndoială, și faptul că agenția sa de știri nu publicase încă nici un articol.[826] „Nu știm absolut nimic despre acest lucru“, a răspuns Ministerul de Externe.

Bodman era spion britanic, dar nu se numea Bodman și nu murise. Identitatea era una dintre cele folosite de MI6 pentru soldații din cadrul efectivelor suplimentare, pe care îi introducea ilegal în Panjshir cu aceeași misiune ca și a celor patru bărbați care veniseră însoțiți de ghid. Falsul Bodman îi antrenase timp de câteva săptămâni pe oamenii lui Massoud. La finalul ședерii acestora, Massoud a apelat la britanici. „Rușii știu că sunteți aici“, le-a spus. „Bodman“ și doi colegi se strecuraseră într-un convoi mare, care făcea contrabandă cu lapislazuli prin Logar, spre Peshawar, în Pakistan. Sute de cai transportau grupul pestriț de călători, printre care o echipă de medici francezi, din care făcea parte și o femeie, pe care un soldat britanic o plăcuse imediat. Se opreau în satele de pe drum să bea apă. Baza aeriană sovietică de la Bagram era în apropiere, dar mujahedinii controlau zona rurală. La un moment dat, s-au întâlnit cu un grup de nomazi afghani care își instalaseră corturile. Nomazii păreau neobișnuit de neliniștiți, au remarcat mujahedinii care îi însoțeau. O jumătate de oră mai târziu, au aflat motivul.[827]

Era miezul nopții când torțele de semnalizare au luminat cerul, urmate de bubuitul armelor. Se aflau pe o câmpie situată nu foarte departe de baza aeriană de la Bagram și pe la urechi le șuierau gloanțe. Elicopterele de asalt huruiau deasupra lor. Nimeni nu vedea de unde veneau sovieticii, și convoiul s-a împrăștiat în toate părțile. Caii au fost uciși. Unul dintre britanici a fost călcat aproape în picioare de unul dintre animalele cuprinse de panică. Un afghan l-a scos de sub copitele lui. O călăuză s-a târât până lângă un râu din apropiere. Vedea tancuri sovietice și a stat cu capul lipit de pământ până a doua zi de dimineață, când a pornit din nou. Într-un final, în al doilea sat în care a poposit, călăuza i-a găsit pe britanici. Obosiți și răniți, și-au reluat călătoria, vânați în continuare de sovietici. De alte două ori au fost gata să cadă victime unor ambuscade și au schimbat ruta ca să încerce să scape de urmăritori. „Britanicii au avut noroc că au scăpat“, afirmă unul dintre locotenenții lui Massoud. Într-un final, au ajuns peste graniță, pe la ora două dimineața. Doi dintre britanici, îmbrăcați încă în haine afghane, abia mai puteau să meargă și erau practic târâți de călăuzele lor.

Rușii, care fuseseră avertizați în privința rutei, nu au reușit să-și captureze principala pradă. Însă, în haosul creat, echipa și-a abandonat echipamentul, inclusiv transmițătoarele radio securizate, telefoanele prin satelit și documentele false. În două ore, dându-și seama că făcuseră o captură utilă, sovieticii au trimis patru elicoptere de la Kabul pentru a duce echipamentul la Moscova. Mai târziu, o parte din documentație a fost expusă cu prilejul unei conferințe de presă de la Kabul din luna octombrie, când sovieticii, prin intermediul oamenilor lor din Afghanistan, au decis să mediatizeze descoperirea. Stuart Bodman murise, spuneau ei. De fapt, corpul neînsuflețit era al unui călăreț Panjshiri.[828] De asemenea, au mai spus că acesta avusese la el o cameră video și un dispozitiv modern de comunicare, cu sistem de codificare computerizată. Mai avea și

un jurnal, s-a spus, în care erau menționate 25 de detonatoare cu ceas, 20 de capse detonante electrice, 50 de detonatoare pentru mine și bombe și o listă cu substanțe chimice, cu instrucțiuni pentru fabricarea de explozibili și cu locul în care trebuiau amplasate. Din grup se putea să fi făcut parte și un specialist în explozibili, pe nume Tom, spuneau ei.[829]

Presa afghană și sovietică au făcut tot posibilul să dezvăluie intențiile britanicilor. „Instructorii angajați să îi pregătească pe teroriștii afghani din Pakistan sunt plătiți bine pentru a întreprinde acte nedemne de un gentleman. Unul dintre instructori... fabrică bombe înalt explozive teleghidate, cu care sunt atacate liniștitele sate afghane. Nu este un secret pentru nimeni că unele șosele importante din Afghanistan au fost aruncate în aer cu mine britanice.“[830] În alte ocazii, afghanii au acuzat CIA-ul că trimit spioni sub acoperire, cu aparate de filmat din Peshawar.[831] Într-adevăr, CIA-ul avea un program prin care cetățeni de altă naționalitate decât americană, adesea europeni, erau trimiși în țară ca jurnaliști cu pașapoarte false, cu mijloace de comunicație și cu aparatură de filmat pentru a raporta apoi ce văzuseră.[832] Grupuri de persoane private și mici organizații caritabile, care ofereau ajutor medical și umanitar, aveau să le urmeze și ele, în curând, jurnaliștilor în pelerinajul lor, ca să îl vadă pe Massoud, ceea ce stricase oarecum planurile echipelor secrete ale MI6, care trebuiau să aibă grijă să nu se întâlnească cu ele.

Pe lângă faptul că puteau intra în țară, britanicii, spre deosebire de americani, puteau, în același timp, sprijini anumite acțiuni. Americanii încă se luptau cu amintirea audierilor din Congres, de la mijlocul anilor 1970, pe tema asasinatelor și a războiului secret. Câțiva dintre ofițerii CIA mai descurcăreți au reușit să ocolească propriii avocați și restricțiile, finanțându-i pe britanici ca să întreprindă anumite acțiuni. „Erau dispuși să facă niște treburi de care eu nu mă puteam atinge. Practic, s-au ocupat de departamentul «Cum să ucizi oameni»“, afirma mai târziu un ofițer CIA, într-o relatare despre război. „Britanicii au reușit, într-un final, să cumpere lucruri pe care noi nu le puteam cumpăra, deoarece aveau legătură cu crima, asasinatele și bombardamentele aleatorii. Ei puteau folosi arme cu amortizor. Noi nu puteam, deoarece amortizorul te ducea imediat cu gândul la un asasinat și ce să mai zic de mașinile-capcană! Nici măcar nu puteam sugera așa ceva, dar le puteam spune britanicilor: «Faddallah a fost foarte eficient în Beirut, săptămâna trecută. Au avut o mașină-capcană care a ucis 300 de oameni.» Le-am dat cu bună-credință materiale celor de la MI6. Ce făceau cu ele era întotdeauna treaba lor.“[833]

Oficialii britanici implicați în operațiunile de la vremea aceea ocolesc declarațiile americanilor despre „asasinate“, dar spun că luptătorii erau învățați cum să folosească amortizoare și puști cu lunetă, și, de asemenea, cum să fabrice și să implanteze dispozitive explozive improvizate, pentru a arunca în aer convoaiele sovietice. Din fericire pentru britanici, acești luptători aliați cu Massoud aveau să fie de partea lor și în 2001 și în bătăliile care au urmat. Însă nu era și cazul celor cu care lucrau americanii, precum Hekmatyar și Jalaluddin Haqqani, care primiseră cea mai mare parte a

ajutorului american.

Pentru Margaret Thatcher era simplu. Erau luptători pentru libertate, nu teroriști. Abdul Haq a făcut o vizită în Downing Street. De curând, își pierduse laba unui picior în urma unui atac cu bombă. Ulterior, a recunoscut că fusese de față când explodase o bombă la aeroportul din Kabul, în urma atentatului decedând 28 de persoane. Când a fost întrebat de ce premierul refuzase să se întâlnească cu membri ai Organizației pentru Eliberarea Palestinei (OEP) sau ai Congresului Național African (ANC), al lui Nelson Mandela, un purtător de cuvânt a declarat că situația era diferită, deoarece rebelii afghani luptau împotriva unui invadator extern.[834] „Erau teroriști buni, așa că i-am sprijinit. Cei de la ANC erau răi. Acest lucru nu i-a creat nici un fel de problemă morală“, explică unul dintre foștii oficiali ai lui Thatcher. Șeful MI6 și directorul său de operațiuni, Colin McColl, a informat ocazional despre operațiuni, dar luările de contact erau sporadice, poate o întâlnire de 40 de minute o dată la șase luni. Exact ca pe teren, unde existau prea puține contacte între echipele MI6 și CIA în Pakistan, la nivelul liderilor politici exista coordonare relativ redusă. MI6 era lăsat să-și vadă de treabă.

Marea teroare a mujahedinilor rămâneau elicopterele de asalt Mi-24 Hind, care plecau din baza aeriană Bagram și care le ofereau sovieticilor controlul asupra spațiului aerian. După patru ani, era evident că sovieticii sufereau, dar nu suficient. De asemenea, începuseră să folosească forțe speciale, trupele Spețnaz, pentru a realiza acțiuni de comando, deseori aterizând pe dealuri cu elicopterele. Existau persoane la Washington care solicitau escaladarea războiului secret, furnizarea mai multor arme de generație mai recentă și trecerea de la simpla hărțuire a sovieticilor la încercarea de a-i pune pe fugă. Politicieni, precum Charlie Wilson, insistau pe lângă CIA să trimită sisteme de armament mai avansate, în special rachete sol-aer, și să crească finanțarea. Prima încercare de a contracara avantajul sovieticilor în domeniul luptei aeriene a fost un dispozitiv britanic, pe care Londra era dornică să-l utilizeze. Existase opoziție din partea anumitor departamente față de folosirea de arme mai avansate, de teamă să nu devină evidentă implicarea Occidentului în război, dar rezistența de la Londra și Washington a fost, într-un final, depășită (la Londra, Thatcher a insistat personal).

Războinicii afghani, care utilizau rachetele Blowpipe furnizate de către britanici, au înțeles repede că misiunea lor era aproape sinucigașă. Era o armă sol-aer sprijinită pe umăr, dar una destul de slabă. Utilizatorul trebuia să o lanseze în timp ce era plasat chiar în fața unui aparat de zbor în plin atac și apoi să ghideze racheta spre țintă, acționând o manetă cu degetul mare, în timp ce privea moartea cu ochii, de parcă ar fi jucat un joc video sinucigaș. Operatorul privea la propriu de-a lungul țevii armei. Opinia generală a soldaților britanici care le folosiseră în Malvine era că sunt „o porcărie“, fiind eliminate treptat din dotarea armatei britanice, în favoarea noilor arme Javelin.[835] Cu toate acestea, sute de exemplare erau duse ilegal în Afghanistan prin Pakistan. O echipă britanică a oferit pregătirea necesară. Rezultatele, chiar și când acestea erau testate pe „torțe de semnalizare care coborau ușor cu parașuta“, au fost dezastruoase. Jumătate din cele care făceau parte din primul lot nu reacționau la semnalul de comandă și

deviau. După ce un expert britanic care a venit să le studieze a fost de acord că ceva era în neregulă, au fost duse toate înapoi în Anglia, pentru a fi modificate, înainte de a fi retrimise în Afghanistan.[836] Nimeni nu-și amintește să fi fost doborâtă vreo aeronavă cu un Blowpipe.[837] Cu prilejul unei bătălii, ofițerii pakistanezi au încercat să le arate mujahedinilor cum să tragă cu ele și au lansat 13 rachete fără să doboare ceva, un căpitan și un subofițer pakistanez fiind grav răniți de aeronava care îi ataca nestingherită.[838] Armata britanică se simțea umilită din cauza eșecului.

După Blowpipe, în Afghanistan a fost dus și Stinger. Aceasta era o armă americană de tipul celor atrase de sursa de căldură a unei aeronave. Ca o dovadă a faptului că acest conflict se transformase într-un război mediatizat, luptătorilor mujahedini cărora li se acordase privilegiul de a lansa prima rachetă, li s-a mai oferit și o cameră video cu care să înregistreze evenimentul. În mod deloc surprinzător, aceștia proveneau din partidul lui Hekmatyar. Rezultatul incursiunii lor în jurnalismul de televiziune a fost un haos pe peliculă. La ora 15, pe data de 25 septembrie 1986, a aterizat un grup de elicoptere de asalt Hind. Când acestea se apropiau, pe înregistrare se auzeau strigăte de „Allahu Akbar“, în timp ce trei rachete explodau. Două își ating ținta. În acel punct, imaginea este mișcată, oamenii, inclusiv cameramanii, începând să sară în sus de bucurie. Apoi, imaginea se focalizează asupra distrugerilor provocate și asupra spectacolului înfiorător oferit de cadavre. Mujahedinii au început să înjure și să tragă într-un cadavru, ultimul prim-plan înfățișând un adolescent mort, care făcuse parte din echipajul sovietic. Înregistrarea avea să fie prezentată de către CIA președintelui Reagan, la Casa Albă.[839] Massoud nu a primit decât câteva rachete Stinger: numai opt i-au fost trimise la sfârșitul războiului din cele 2 000 oferite mujahedinilor (se estima că 600 încă se mai aflau în stare de funcționare, în 1996).[840] Abdullah Anas și nu numai achiziționau ocazional astfel de rachete de pe piața neagră, de la alți comandanți afghani corupți. Rachetele Stinger cu siguranță ridicau moralul, dar nici măcar ele nu erau atât de eficiente cum se pretindea uneori. De fapt, numai 16% își atingeau ținta, potrivit unui oficial de la vremea respectivă.[841] Avioanele sovietice zburau mai sus și multe dintre ele rămâneau la bază mai mult timp, deși și acest lucru se putea datora unei decizii politice. Jurnaliștii ofereau bani pentru a asista la lansarea unei rachete Stinger și la doborârea unei aeronave sovietice, dar niciodată nu au putut să surprindă asemenea imagini.[842]

Spre sfârșitul războiului, acțiunile au căpătat o notă de spectacol, dând sentimentul că erau realizate pentru a satisface grupurile de acum numeroase de jurnaliști venite în vizită. Massoud era expert în mass-media. Îi înțelegea valoarea. De asemenea, soldații săi începuseră să se obișnuiască cu prezența jurnaliștilor. Când apăreau camerele, adoptau imediat postura adecvată. Singura modalitate de a pătrunde în țară era sub protecția unui anumit comandant, așa că, aproape întotdeauna, relatările tindeau să laude unul dintre acești protectori. Massoud era ridicat în slăvi, deși și el era poate la fel de brutal ca oricare alt comandant. Ziariști de mâna a doua i-au plătit pe mujahedini să atace o anumită garnizoană sovietică pentru a avea ce filma. Se spunea că unii oferiseră

10 000 de dolari pentru o fotografie cu execuția unui soldat sovietic. Pakistanezii fuseseră întotdeauna pricepuți la gesturi teatrale. Reprezentațiile fuseseră bine puse în scenă pentru demnitarii veniți în vizită de la Washington, inclusiv pentru congresmenul Charlie Wilson (care, la un moment dat, și-a prezentat ultima iubită, supranumită Fulg-de-zăpadă, lui Gulbuddin Hekmatyar, întâlnire puțin probabil să se fi petrecut totuși vreodată).[843]

Când aeronava Starlifter făcută pe comandă, fără însemne și camuflată, a aterizat pe aeroportul din Islamabad, era semn că directorul CIA, Bill Casey, venise și el să vadă spectacolul. Când Casey a făcut prima vizită în țară, a fost lăsat să creadă că avea să fie condus cu jeepul în Afghanistan. De fapt, acest lucru era considerat prea periculos și, în realitate, a fost condus la o falsă tabără de antrenament din Pakistan. A început să plângă de bucurie la vederea atâtor războinici gata de luptă. Într-un final, avea să i se permită să viziteze o tabără adevărată.[844] Casey cel nemulțumit, care se luptase cu predecesorul CIA-ului, OSS, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, reprezenta, în multe privințe, o întoarcere la CIA-ul lui Frank Wisner și la începutul Războiului Rece. Nu era prea interesat de analizarea informațiilor sau de supervizarea Congresului. Voia ca CIA să fie o armă într-un război clandestin împotriva Uniunii Sovietice. Strategia președintelui Reagan era să facă presiuni asupra sovieticilor pe toate fronturile și în întreaga lume, atât în America Centrală, cât și în Asia Centrală. Era versiunea optzecistă a vechii politici de forță din timpului Războiului Rece. În parte, această idee era rodul propagandei. Sovieticii erau îngrijorați de răspândirea islamismului radical. Însă americanii, nu. Zece mii de Corane au fost tipărite și distribuite în Asia Centrală; religia era folosită ca mijloc de subminare a sovieticilor fără Dumnezeu.[845] De asemenea, Casey voia ca operațiunile mujahedinilor să se desfășoare chiar în Uniunea Sovietică, un pas mai departe decât reprezentase operațiunea din Albania, de la începutul anilor 1950. El voia ca poduri și drumuri strategice să fie aruncate în aer pentru a împiedica transportarea proviziilor sovietice în Afghanistan. Acest lucru chiar s-a întâmplat, deși CIA a negat întotdeauna că ar fi autorizat atacurile și a afirmat că mujahedinii acționaseră pe cont propriu, cu sprijinul Pakistanului.

ISI și-a trimis propriii oameni sub acoperire în Afghanistan, pe post de consilieri și de iscoade. Veneau echipe de câte doi bărbați, care stăteau trei luni, și își lăsau să crească barbă pentru a trece neobservați. Li s-a spus să nege orice legătură cu guvernul pakistanez și să evite să fie capturați vii. Șeful ISI al operațiunilor afghane, Mohammad Yousaf, a vorbit deschis despre pregătirea oferită pentru realizarea sabotajelor și a asasinatelor, inclusiv pentru depistarea ofițerilor sovietici pentru a fi asasinați. „Aceste atacuri puteau include de la un cuțit în spatele unui soldat sovietic, aflat la cumpărături în bazar, și până la plasarea unei valize cu explozivi în biroul unui oficial de rang înalt.“[846] Atacurile au devenit mai agresive și, evident, cu o componentă militară redusă, căpătând, mai degrabă, imaginea a ceea ce am numi terorism. O bombă plasată sub o masă la Universitatea din Kabul, la finalul anului 1983, a dus la moartea a nouă sovietici, printre care și o profesoară. „Instituțiile de învățământ erau considerate ținte

permise, deoarece personalul era format din comuniști care își îndoctrinau studenții cu dogma marxistă“, potrivit lui Yousaf. S-au tras focuri de armă într-un cinematograf sovietic; mașinile-capcană telecomandate au început să explodeze; erau lansate rachete în Kabul, ucigând civili. Vasele care transportau provizii spre Afghanistan constituiau, de asemenea, ținte. „Am solicitat mine marine pe care le putea transporta un vas de recunoaștere sau un scafandru, care puteau fi prinse pe marginea vasului, chiar sub linia de plutire“, își amintea, mai târziu, Yousaf. „Pentru acestea am apelat la britanici, prin intermediul MI6. Ne-au ascultat, și aceasta a fost mica, dar eficienta contribuție a Marii Britanii la distrugerea unor șlepuri încărcate cu mărfuri, pe partea sovietică a râului Amur, pe durata întregului an 1986.“[847] Oficialii CIA furnizau ceasuri electronice, explozibili plastici și alte dispozitive care puteau avea utilizări militare, dar care, de asemenea, puteau fi folosite și împotriva civililor. Le-au spus celor din ISI să nu folosească niciodată cuvinte precum sabotaj sau asasinat, în prezența congresmenilor. Nimeni nu voia să fie supus unei investigații.[848] Moscova a început să emită avertismente, făcând aluzie la faptul că ar putea ataca taberele de pregătire din Pakistan. Apele se învolburau periculos, și, curând, temperatura conflictului a scăzut cu o treaptă.

Șeful CIA la Islamabad, Milt Bearden, și omologul său din ISI, generalul de brigadă Yousaf, au început să aibă din ce în ce mai multe diferende spre sfârșitul deceniului. Generalul ISI nu avea deloc încredere în americani, îi displăcea profund faptul că banii yankeilor îi finanțau jihadul și a încercat să-și afirme controlul, lucru căruia i s-a opus Bearden. Americanii au început să sesizeze existența unui risc în relația lor cu pakistanezii și au încercat să ocolească ISI pentru a pune bazele propriilor relații cu comandanții. Au recurs la surse care să le prezinte rapoarte despre armele care ajungeau pe front și ca să afle dacă pakistanezii chiar dădeau mai departe toate materialele, după cum pretindeau. CIA era de părere că cel puțin o treime din arme erau deturnate de către ISI spre alte proiecte. În același timp, CIA a încercat să-și consolideze relațiile cu Massoud, deși ofițerii nu se întâlneau personal cu el, lucrând prin intermediari. Un ofițer desemnat să lucreze cu Massoud a aflat că Hekmatyar anunțase că vrea să-l ucidă (pe american).[849]

La Moscova, câteva persoane din conducerea sovietică și-au dat curând seama că nu aveau să câștige războiul într-o manieră convențională. Însă existau permanent voci care solicitau mai multe trupe și tactici mai dure, iar, la începutul anilor 1980, s-a manifestat un refuz general de a accepta faptul că intervenția se transformase într-un război care de acum era pierdut. Pe măsură ce treceau anii, sicriele au continuat să vină spre casă, iar mamele soldaților au început să protesteze, conflictul transformându-se din ce în ce mai mult în Vietnamul sovieticilor. Conducerea se străduia să găsească o cale prin care să scape dintr-un război care afecta moralul și scotea în evidență decăderea puterii și a liniei dure a politicii comuniste. În a doua jumătate a anilor 1980, Thatcher a văzut că Gorbaciov căuta o cale prin care să se retragă din Afghanistan. I-a spus acesteia că ar fi fost mai simplu să se găsească o soluție dacă avea să nu mai

furnizeze arme rebelilor.[850] Însă Marea Britanie și SUA au continuat să o facă. Erau hotărâte să-și păstreze avantajul, să mențină presiunea asupra Uniunii Sovietice. Au continuat chiar și după ce acordurile de la Geneva au fost semnate în 1988, când era evident că sovieticii, obosiți de atâta război, băteau în retragere.

Pe măsură ce se apropia sfârșitul războiului, ofițerii CIA și MI6 din Pakistan se întrebau din ce în ce mai mult ce, sau cine, avea să urmeze. La vârf, americanii au continuat să se declare împotriva lui Massoud, însă britanicii îl susțineau. Când pericolele sprijinirii anumitor comandanți, precum Hekmatyar, le-au fost explicate de către un ofițer britanic unor congresmeni americani aflați în vizită, din Downing Street a sosit un mesaj transmis în teren prin intermediul sediului central: „Nu legănați barca“. Britanicii insistau să colaboreze cu ONU pentru a ajunge la un compromis politic între diferitele facțiuni. Câțiva oficiali de la Washington au fost de acord, dar CIA era hotărât să continue. Milt Bearden a subliniat faptul că britanicii pierduseră deja două războaie în Afghanistan.

Soldații sovietici s-au retras din Afghanistan în ziua de 15 februarie 1989. Generalul Boris Gromov a fost ultimul care a plecat, mărșăluind solemn pe Podul Prieteniei care lega cele două țări. 14 000 de camarazi de-ai săi fuseseră uciși în acest război. Pieriseră în total un milion, poate chiar două, de afghani. Nimeni nu stătuse să numere. 300 000–400 000 fuseseră înarmați în decurs de un deceniu.[851] Milt Bearden a trimis o telegramă de prioritate zero la Langley. Subiect: „Ocupația sovietică a Afghanistanului.“ Mesajul ocupa o pagină pe care erau scrise cuvintele: „Am învins“, formate din x-uri înșirate pe toată pagina. Pentru prima oară, Bearden va stinge lumina în biroul său, lumină pe care înainte o ținuse mereu aprinsă, ca să îi facă pe sovieticii de vizavi să creadă că nu se oprea niciodată din lucru.[852] „Ne-am răzbunat pentru Vietnam“, își amintea o persoană că spusese Bearden, fluturându-și pumnul în aer.

Învinseseră. Dar, oare, câștigaseră aliații lor afghani? Nu se puseseră bazele unor instituții. Pentru Occident, acesta nu fusese niciodată obiectivul războiului. Iar sovieticii poate că plecaseră, dar guvernul comunist era încă la conducere și avea să reziste până în 1992, mult mai mult decât se așteptase cineva. Tentativa mujahedinilor de a ataca frontal Jalalabadul a eșuat lamentabil. Personalități din ISI, precum Mohammad Yousaf, au devenit ostile și suspicioase, convinse că americanii încercau, în același timp, să saboteze interesele Pakistanului și să semene dezbinare în rândul celor șapte din Peshawar, deși nu era nevoie de ajutorul americanilor ca să se întâmple acest lucru.[853] Fără generozitatea americanilor care să îi țină uniți, după cum era de așteptat, vechea dușmănie dintre cei șapte din Peshawar a ieșit din nou la suprafață. Massoud și Hekmatyar s-au pregătit de luptă. În ciuda abilităților tactice, lui Massoud îi lipsea posibilitatea de a-și depăși limitele poziției geografice. Americanii și-au pierdut interesul față de Afghanistan după 1989 și au plecat. Își îndepliniseră misiunea. După ce fusese teren de bătălie în conflictul superputerilor, ca atât de multe alte părți ale lumii, Afghanistanul s-a prăbușit brusc. Însă în mod neașteptat, țara avea să se răzbune pentru că fusese părăsită atât de repede.

Odată cu plecarea sovieticilor, Afghanistanul a ieșit de pe lista de priorități a MI6, întocmită de către Comitetul Reunit pentru Informații de la Whitehall. În noul climat bugetar, acest lucru însemna că, dacă unui ofițer MI6 i se raporta o informație interesantă sau importantă despre respectiva țară, ofițerul își făcea griji că, dând curs pistei fără ca aceasta să fie un domeniu prioritar, avea să aibă probleme. Relațiile au început să scârțâie. S-a făcut suficient cât să se păstreze legătura cu Massoud la un nivel minim. CIA și-a încheiat programul afghan în 1992. Massoud era furios că americanii plecaseră pur și simplu. Mai târziu, când Afghanistanul a redevenit brusc important, relațiile au trebuit reconstruite, deseori cu bani, și nu pe încredere. Așa au reapărut vechi figuri, acum ca seniori ai războiului, căci spectrul de loialități fusese doar puțin rearanjat.

Războiul a lăsat o moștenire grea nu numai în Afghanistan, ci și în Pakistan, moștenire care avea să contureze soarta țării. Milioane de refugiați afghani veniseră în Pakistan și rămăseseră acolo cu tot cu arme. Mai era și influența pe care o avea armata în societate și ISI în interiorul armatei. SUA se făcuse că nu vede faptul că Pakistanul achiziționase arme nucleare în anii jihadului lor comun. Carierele analiștilor CIA-ului care criticaseră politica de ignorare a expansiunii rețelei de pe piața neagră a know-how-ului nuclear, conduse de omul de știință pakistanez A.Q. Khan, au intrat brusc în declin.[854] Însă, imediat ce războiul din Afghanistan a fost câștigat, SUA au decis că nu mai avea nevoie de Pakistan. În 1990, au fost impuse sancțiunile îndelung amânate programului nuclear al Islamabadului. Pakistanezii au fost legați de mâini și de picioare. Nu aveau să mai aibă vreodată încredere în americani.

De asemenea, Pakistanul trebuia să se confrunte și cu o cultură a jihadului care prinsese rădăcini adânci în unele părți ale țării. Banii saudiților, la fel ca finanțarea primită din partea CIA-ului, au ajutat la construirea de școli musulmane radicale, care le ofereau educație gratuită celor săraci, dar care sădeau în sufletul multor tineri entuziasmul pentru noțiunea de jihad. Poate că nu fusese nici o problemă când jihadul era îndreptat împotriva sovieticilor. Ulterior, însă, avea să devină problematic. Saudiții își încurajaseră propriii jihadiști să meargă în Afghanistan, unde se alăturaseră unei mici armate de voluntari sau susținători ai jihadului din întreaga lume arabă și din nordul Africii. Strânși în jurul a doi dintre cei șapte din Peshawar, Haqqani și Abdul Rasul Sayyaf, cei aproximativ 4 000 de arabi nu au luptat prea mult. Dar, la terminarea războiului, au căutat căi și mijloace prin care să continue jihadul. Unii și-au găsit soluția pe noul front din Kashmir promovat de ISI. Serviciul de spionaj pakistanez căpătase experiență în pregătirea tehnicilor pe care cei mai mulți le-ar numi teroriste și a transmis mai departe aceste calități unei noi generații de susținători ai jihadului, dornici să lupte împotriva Indiei. Alți adepți arabi ai jihadului au căutat dușmanul mai departe.

Afghanistanul avea să devină, curând, adăpostul celor care voiau să atace Occidentul. În 1992, când guvernul comunist de la Kabul a picat, a izbucnit un război între Hekmatyar și Massoud, iar Kabulul a fost bombardat și distrus, declanșându-se o adevărată orgie de crime și violuri. Anarhia rezultată a deschis calea apariției unei noi

forțe sprijinite de Pakistan și de ISI – talibanii. Acești fundamentaliști musulmani promiteau ordine și puritate, în locul haosului, și vor câștiga puterea fără drept de apel la Kabul, în 1996. În timp ce talibanii ieșeau învingători, liderul al-Qaeda, Osama bin Laden, pleca din Sudan la bordul unui avion de mici dimensiuni, revenind în țara în care luptase în anii 1980. Taberele de pregătire atrăgeau recruți din întreaga lume, unele fiind conduse de bătrâni comandanți mujahedini din anii 1980, în care instructorii de la ISI încă mai ofereau instrucție gratuită, alții, mai apropiați de bin Laden, fiind specializați în recrutări pentru operațiunile din străinătate. Singura regiune importantă care nu căzuse pradă talibanilor era Valea Panjshir și nordul, unde Massoud se menținea ferm pe poziții. În Peshawar, unul dintre frații lui Massoud, împreună cu unul dintre apropiații lui s-au întâlnit cu omul său de legătură din MI6. „Am avut dreptate“, i-a spus ofițerul britanic cu o oarecare superioritate, gândindu-se fără îndoială mai mult la disensiunile cu americanii decât la soarta Afghanistanului. „Hekmatyar a eșuat și Massoud a reușit.“[855]

CIA rupsese, în mare, legătura cu țara. Principala sa operațiune era încercarea de a-și răscumpăra și de a-și recupera rachetele Stinger. Când a devenit limpede că bin Laden avea drept țintă SUA, în special după atacurile din 1998 asupra ambasadelor sale din Africa, CIA a încercat să-și reconstruiască relația cu Massoud pentru a ajunge la bin Laden, în speranța de a reactiva contactele pe care le întreprinse la sfârșitul anilor 1980. Massoud era curios, dar precaut. Adăpostul său era înconjurat de către talibani, dar nu vedea prea multe avantaje în a acționa ca intermediar al unei agenții interesate doar să-l captureze pe bin Laden. În final, i s-au oferit bani, dar nu și ajutor militar.

Unul dintre motivele abordării precaute a lui Massoud era noua prioritate a CIA și MI6. În anii 1990, lupta împotriva drogurilor o înlocuise pe cea împotriva sovieticilor și toată lumea știa că heroina venea în Europa din Afghanistan, inclusiv din teritoriul lui Massoud. Departamentul din cadrul MI6 care se ocupa de „droguri și tâlhării“ știa că oamenii lui Massoud sunt implicați și, din 1997, noul guvern laburist făcuse din chestiunea narcoticelor o prioritate absolută pentru MI6.[856] Acest scop putea intra în conflict cu contraterorismul, care urca și el în topul priorităților. Ofițerii MI6 încercau să arunce un ochi dincolo de dealurile afghane, dar nu vedeau mare lucru. Obținerea unor surse pentru a afla ce se petrece dincolo necesita timp. Pakistanezii făceau presiuni pentru ca talibanii să fie recunoscuți și ofereau ajutor pentru stabilirea de contacte. Au existau persoane care s-au întrebat dacă ar fi meritat, poate, să se procedeze așa pentru a căpăta influență asupra lor în scopul eliminării lui bin Laden, dar la Londra se instalase un nou guvern care promitea să ofere o dimensiune etică a politicii sale externe. Tratativele cu talibanii nu se potriveau cu aceasta.

Aceleași argumente erau vehiculate și la Washington, unde CIA și nu numai se temeau că anumite personaje din Alianța Nordului (grupul-umbrelă creat de Massoud în 1996) erau direct implicate în traficul de droguri și în încălcările drepturilor omului. CIA a decis să se mențină relativ neutru față de Massoud și de talibani, pe motiv că sprijinirea lui Massoud ar fi putut perpetua războiul civil.[857] În timpul administrației

Clinton, CIA înregistra una dintre perioadele de pauză de la activitățile agresive, iar una dintre principalele temeri ale ofițerilor era să nu fie aduși din nou pe sus în fața Congresului. Zilele de entuziasm din vremea lui Bill Casey erau o amintire îndepărtată. Chiar și când CIA îl avusese pe bin Laden în cătare, ezitase înainte să apese pe trăgaci. Primise permisiunea de a-l captura, dar nu și de a-l ucide. Aceasta ar fi presupus încălcarea interdicției de asasinat, care fusese încă o dată subliniată în anii 1990. În 1998, a fost declanșat un plan de amploare care viza strângerea de informații din Afghanistan cu ajutorul a opt rețele tribale diferite. În următorii doi ani, în cinci rânduri, echipele CIA au mers în Valea Panjshir pentru a se întâlni cu seniori ai războiului, inclusiv cu Massoud. CIA se lăuda că strânsese 100 de surse principale și secundare. Însă cele mai multe erau de calitate inferioară. Mai târziu, oficialii aveau să protesteze că informațiile nu erau niciodată destul de bune încât să se poată lansa o rachetă sau o operațiune de răpire împotriva liderului al-Qaeda. Fie informația provenea dintr-o singură sursă, fie bin Laden vâna cu un grup de șeici din Emiratele Arabe Unite, fie se afla în apropierea unei moschei și ce ar fi spus a doua zi de dimineață ziarele dacă o aruncau în aer? Oamenii din unitatea CIA care îl urmăreau pe bin Laden, precum șeful acesteia, Mike Scheuer, erau furioși pentru că șefii lor și oficialii de la Casa Albă refuzau să-și asume mai multe riscuri.[858]

La un moment dat, în 1998, MI6 a crezut că ar putea obține „informații care să motiveze acțiunea“ ajutând CIA-ul să-l captureze pe bin Laden. Dar cum, ca urmare a acestei acțiuni, bin Laden ar fi putut fi transferat sau predat Statelor Unite, MI6 a decis că trebuia să ceară aprobare ministerială înainte de a transmite informația, în eventualitatea că liderul al-Qaeda urma să fie amenințat cu pedeapsa cu moartea sau cu rele tratamente în captivitate. S-a primit aprobarea ministrului, „cu condiția ca CIA să ofere asigurări privitoare la tratamentul uman“. În final, nu au mai avut destule informații încât să merite să continue operațiunea.[859]

Devenise din ce în ce mai limpede, în 2001, că Massoud și oamenii săi erau cea mai bună opțiune în operațiunea împotriva lui bin Laden. Prioritatea MI6 era procurarea de informații. Se făcea rost de primele surse reale, deși nimeni nu a reușit să pătrundă la nivelurile superioare ale conducerii al-Qaeda. Problema nu era localizarea lui bin Laden, ci apropierea de el; era nevoie de plasarea unui agent care putea ajuta fie direct, trecând chiar el de securitate, fie prin facilitarea accesului unei echipe. Pe parcursul anului, s-au făcut planuri și acestea au ajuns până la Casa Albă pentru discuții, pe 4 septembrie 2001. Era vorba despre creșterea consistentă a ajutorului acordat lui Massoud. Erau implicate și Marea Britanie, și MI6. „Potera se pregătea“, afirmă un oficial britanic implicat. „Dar nu va fi gata la timp.“

Pe data de 9 septembrie 2001, doi jurnaliști arabi care așteptau să-i ia un interviu lui Massoud au fost informați că, în sfârșit, li se oferea această ocazie. Nu mai era chiar atât de mare ca pe vremuri coada formată de cei care voiau să stea de vorbă cu liderul Alianței Nordului, dar acestuia încă îi plăcea să se folosească de forța presei. Inamicii săi au decis să exploateze acest aspect. Scrisoarea lor de prezentare venea din partea așa-

numitului Centru de Supraveghere Islamică din Londra. Cei doi vizitatori au fost conduși într-o sală mare și au făcut exact ce făceau majoritatea jurnaliștilor de televiziune, au început să rearanjeze mobilierul pentru a obține cadrul potrivit. Au fost mutate o măsuță de cafea și câteva scaune, astfel încât cel care îi lua interviul să stea lângă Massoud, în timp ce cameramanul așeza aparatul masiv pe trepied. Erau puțin cam neîndemânatici, s-au gândit câțiva dintre oamenii lui Massoud. Care sunt întrebările? s-a interesat Massoud, omul învățat cu interviurile. „Vrem să știm de ce comandantul Massoud a afirmat că Osama bin Laden este criminal și ar trebui expulzat din Afghanistan și mai avem și multe alte lucruri“, a spus reporterul. Massoud s-a încruntat, dar le-a spus că continue. Ultimul lucru pe care l-a mai văzut Leul din Panjshir a fost becul roșu al camerei pornite.[860]

800 Arhivele Naționale WO 106/6148, Prelegere despre Serviciul Secret de la începutul secolului al XX-lea, ținută de un ofițer britanic la Staff College din Quetta

801 Vladimir Kuzichkin, *Inside the KGB*, André Deutsch, Londra, 1990, p. 316

802 Un fel de pumnal (n.tr.)

803 Rufina Philby, Mikhail Lyubimov și Hayden Peake, *The Private Life of Kim Philby*, St Ermin's Press, Londra, 1999, p. 87

804 Gary C. Schroen, *First In*, Ballantine Books, New York, 2005, pp. 38 și 43

805 Reuniune a Comitetului Special de Coordonare pe tema Afghanistanului, 17 decembrie 1979, disponibilă la http://www.margaretthatcher.org/document/D5EE99CO3C4147 B091AE83160A8085 FF.pdf

806 Margaret Thatcher, *The Downing Street Years*, HarperCollins, Londra, 1993, p. 87 și 168

807 Interviu cu Stansfield Turner, 29 noiembrie 2004

808 Sandy Gall, *Behind Russian Lines*, Sidgwick & Jackson, Londra, 1983, p. 150

809 George Crile, *My Enemy's Enemy*, Atlantic Books, Londra, 2003, p. 18

810 Citat în Mohammad Yousaf și Mark Adkin, *Afghanistan: The Bear Trap*, Leo Cooper, Barnsley, 1992, p. 20

811 Steve Coll, *Ghost Wars*, Penguin, New York, 2004, pp. 52–54

812 Crile, *My Enemy's Enemy*, p. 354

813 Informații confidențiale din surse americane și britanice

814 Crile, *My Enemy's Enemy*, p. 199

815 Interviu cu o călăuză care a devenit unul dintre luptătorii lui Massoud

816 Interviu cu Abdullah Anas

817 Interviu cu Muslem Hayat

818 Ken Connor, *Ghost Force*, Orion, Londra, 1993, p. 420

819 Mark Urban, *War in Afghanistan*, Macmillan, Londra, 1990, pp. 101–102

820 Informații confidențiale

821 Interviu cu Abdullah Anas

822 Milt Bearden și James Risen, *The Main Enemy*, Century, New York, 2003, p. 218

823 Interviu cu un oficial CIA la pensie, care a cerut să-i fie păstrat anonimatul

824 „British and US «subversion» against Afghanistan“, BBC Summary of World Broadcasts, 12 octombrie 1983; „Man named as British spy killed in Afghanistan found in pub“, Associated Press, 16 octombrie 1983

825 „Dead UK spy alive and well“, *South China Morning Post*, 17 octombrie 1983

826 Necrologurile lui sir Edgar Beck din *The Times*, 3 august 2000, și *Daily Telegraph*, 3 august 2000

827 Interviu cu călăuza care a însoțit convoiul
828 Interviu cu Muslem Hayat
829 „Kabul news conference on British «spy»“, BBC Summary of World Broadcasts, 4 octombrie 1983; „Death of British «spy» in Afghanistan: Britain's involvement“, BBC Summary of World Broadcasts, 19 octombrie 1983; „Swede accused by Kabul of spying, possibly a journalist“, BBC Summary of World Broadcasts, 6 octombrie 1983
830 „Death of British spy in Afghanistan: Britain's involvement“, BBC Summary of World Broadcasts, 19 octombrie 1983
831 Raport sovietic despre cariera spionului CIA în Afghanistan, 24 noiembrie 1984
832 Coll, *Ghost Wars*, p. 130
833 Crile, *My Enemy's Enemy*, pp. 197 și 201
834 „Reagan meets rebel leaders“, Facts on File World News Digest, 1 august 1986
835 Colin Berry, *The Deniable Agent*, Mainstream Publishing, Edinburgh, 2007, p. 116
836 Yousaf și Adkin, *Afghanistan: The Bear Trap*, p. 88
837 *Ibid.*
838 Lester W. Grau și Ali Ahmad Jalali, *The Campaign for the Caves: The Battle for Zhawar in the Soviet–Afghan War*, Biroul de Studii Militare Externe, Fort Leavenworth, Kansas, http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/zhawar/zhawar.htm
839 Yousaf și Adkin, *Afghanistan: The Bear Trap*, p. 176; Coll, *Ghost Wars*, p. 150; Bearden și Risen, *Main Enemy*, pp. 248–252
840 Coll, *Ghost Wars*, pp. 11–12
841 Informații confidențiale de la un fost oficial din domeniul spionajului, care a fost implicat în campania din Afghanistan la finalul anilor 1980
842 Urban, *War in Afghanistan*, p. 271
843 Crile, *My Enemy's Enemy*
844 Coll, *Ghost Wars*, p. 100
845 *Ibid.*, p. 104; Yousaf și Adkin, *Afghanistan: The Bear Trap*, p. 193
846 Yousaf și Adkin, *Afghanistan: The Bear Trap*, pp. 113–114 și 146
847 *Ibid.*, p. 198
848 Coll, *Ghost Wars*, p. 133
849 Schroen, *First In*, p. 46. Ofițerul vizat de Hekmatyar era Marc Sageman (informații confidențiale)
850 Thatcher, *Downing Street Years*, p. 773
851 Crile, *My Enemy's Enemy*, p. ix
852 Bearden și Risen, *Main Enemy*, p. 358
853 Yousaf și Adkin, *Afghanistan: The Bear Trap*, pp. 198 și 233
854 Gordon Corera, *Shopping for Bombs: Nuclear Proliferation, Global Insecurity and the Rise and Fall of the A. Q. Khan Network*, Hurst, Londra, 2006
855 Coll, *Ghost Wars*, p. 237
856 Jason Bennetto, „Boost for MI6 in war on drugs trade“, *Independent*, 29 august 1997
857 Coll, *Ghost Wars*, p. 466
858 Detaliile privind planul de culegere de informații provin de la George Tenet, *At the Center of the Storm*, HarperCollins, Londra, 2007, p. 120. Mike Scheuer, din unitatea Bin Laden, s-a plâns adesea că nu s-au întreprins acțiuni mai agresive.
859 Intelligence and Security Committee, *Rendition*, HMSO, 2007, Cm 7171
860 Cea mai reușită relatare despre ultimele clipe ale lui Massoud în Schroen, *First In*, pp. 5–6

CAPITOLUL 9
IEȘIREA DIN UMBRĂ

Ultimul individ care ajunsese să fie cunoscut după inițiala C traversa, din când în când, Tamisa de la sediul mohorât al MI6 din Lambeth, pentru a rătăci pe coridoarele de la Whitehall, unde alte departamente guvernamentale își desfășurau în continuare activitatea. Funcționarii publici cu care se întâlnea Colin McColl se mirau uneori să-l vadă. Semăna cu un unchi de care nu mai știe nimeni din familie, descoperit într-un colț, la o reuniune. „Mă întâlneam cu oameni inteligenți și cu profesioniști la Whitehall, mă vedeau și spuneau lucruri precum: «Încă ești aici?»“, își amintea mai târziu McColl.[861] La începutul anilor 1990, Serviciul Secret părea puțin pierdut acum că ieșise din zodia Războiului Rece. Spionarea Uniunii Sovietice nu îi ocupase niciodată mai mult de jumătate din timp, dar, cu toate acestea, activitatea MI6 fusese definită, în ochii opiniei publice și, într-o oarecare măsură, și în ochii săi, de Regulile Moscovei, de lumea lui Smiley și a lui Karla[862], și a agenților dubli și tripli.

Într-o încăpere impunătoare, cu tavanul înalt, din apropiere de Downing Street, președintele Comitetului Reunit pentru Informații a ținut un toast, cu un pahar de șampanie, pentru a marca sfârșitul Uniunii Sovietice, în august 1991. Și, odată cu aceasta, se sfârșise și războiul. McColl, un veteran al Blocului Sovietic, al cărui simț al umorului se baza pe o minte deosebit de ageră, avusese un rol important în victorie. Din biroul său aflat în clădirea cu vedere asupra Londrei, le spunea noilor recruți că intraseră în serviciu într-un moment extraordinar, în care MI6 nu-și putea permite să-și ia ochii de la vechile amenințări, dar în care, de asemenea, trebuia să fie atent la noile pericole în vreme ce păstra și locul Marii Britanii în lume. În același timp, se schimba și poziția ocupată de Serviciu în cadrul aparatului guvernamental, explica el. Însă nu reușea întotdeauna să-și asigure personalul că Serviciul avea un rol în această lume nouă. Unul dintre ofițerii mai tineri își amintește de o întâlnire cu șeful cel mare la o recepție de la sediu. McColl i-a spus: „Ei bine, ce crezi că ar trebui să facem?“[863] Întrebarea nu dădea neapărat senzația de încredere. Întrucât vechiul său adversar fusese, din câte să părea, scos din luptă, cei din interiorul Serviciului se întrebau ce avea să facă în continuare MI6. Cei din exteriorul lui se întrebau dacă mai era măcar nevoie de MI6. Pe coridoarele Serviciului Secret Britanic se înstăpânise sumbra nesiguranță.

Vizuina iepurilor de la Century House, cu linoleumul decojit și cu mesele Formica, avea un aer părăsit, iar Ministerul de Finanțe, ca un leu dând târcoale unui animal rănit, stătea la pândă. Existau chiar discuții neliniștitoare de fuzionare cu „grupul celălalt“ de la MI5 (care, de asemenea, căuta de lucru și încerca să-i smulgă poliției metropolitane responsabilitatea luptei împotriva IRA). Securea tributului păcii a căzut. Primele disponibilizări obligatorii au fost prost aplicate în MI6. Numărul total al personalului, de aproximativ 2 000 de persoane, trebuia redus cu 25%, iar, din rândul șefilor, reducerile erau chiar mai serioase.[864] Au fost închise birouri din Africa și din Extremul Orient; s-a pus accentul pe introducerea de ofițeri în unele țări, mai degrabă

decât pe staționarea lor permanentă. Pentru fiecare teritoriu trebuia luptat folosindu-se de fiecare dram de viclenie marca Smiley. Ministerul de Externe a decis să mai ia niște bani de la MI6, estimând cât spațiu era utilizat pentru birouri de către spionii care operau în afara ambasadelor din străinătate și apoi insistând să se plătească pentru acesta. MI6 a replicat calculând cât efort depusese personalul său pentru a-și păstra acoperirea de diplomați din Ministerul de Externe. Acest calcul depășea, desigur, prețul pentru spațiul pentru birouri și s-a cerut un armistițiu. Poate semnul cel mai grăitor că Serviciul era smuls din ghearele trecutului era prezența consultatului pe probleme de management – creatura la modă în anii 1990 – care a fost adus să evalueze situația. Toți acești consultanți au fost cercetați cu grijă, dar, chiar și așa, sosirea lor a fost urmărită cu mare uimire de către mulți dintre cei mai vârstnici. Abordarea din anii 1920, când șeful scotea un pumn de monede de aur pe birou pentru finanțarea unei operațiuni, lăsa loc auditului și respectului față de bani. O mică încercare de externalizare s-a dovedit dezastruoasă când un grup de oameni de serviciu cu vechime au fost dați afară. S-a dat vina pe presiunea pusă de Ministerul de Finanțe de a externaliza acest Serviciu, dar, cel mai probabil, a rezultat din incapacitatea de a-și da seama că, acum, că se încheiase Războiul Rece, dorința angajaților, fie ei oameni de serviciu sau angajați din presă, de a accepta tradiționalele constrângeri ale spionajului se eroda rapid. Oamenii de serviciu i-au băgat la apă pe spioni, spre rușinea acestora, câștigând în instanță litigiul de muncă și o sumă frumușică drept compensații, pe lângă multă publicitate. Nesiguranța ce pusese stăpânire pe toate agențiile de informații se manifesta ocazional chiar și cu prilejul întrunirilor Comitetului Reunit pentru Informații, când reprezentanții fiecărei agenții de informații se întreceau în a critica, în rapoartele lor, activitatea altor agenții și în a-și promova propria activitate.[865]

Gerry Warner ajunsese adjunctul șefului MI6 și, la vremea aceea, era coordonator pe probleme de securitate și de informații în cabinetul premierului, responsabil cu supravegherea comunității de informații în ansamblul său, și cu sănătatea acesteia. Și-au dat seama că trebuiau să treacă de la un departament la altul, chiar și la Banca Angliei și să-i întrebe ce voiau de fapt. A fost introdus un sistem de monitorizare a performanței, în care factorii de decizie trebuiau să semnaleze dacă li se păreau utile serviciile de informații. Informațiile își pierdeau rolul preventiv din timpul Războiului Rece, când interesul cădea asupra căutării de semne ale unui conflict iminent sau de informații tactice despre felul în care trebuia purtat războiul, în cazul în care acesta izbucnea. Pe vremuri, un analist putea urmări toată cariera sa, până ieșea la pensie, o divizie de tancuri sovietice. Acum, spionajul începea să aibă la bază luarea zilnică de decizii. „În multe privințe, informațiile pe care le furnizam le erau mai de folos politicienilor decât cele pe care le oferiserăm în timpul Războiului Rece, deoarece, în mare măsură, cele oferite atunci erau doar de interes general – foarte importante, foarte interesante –, dar nu puteam face nimic în acea privință“, afirmă Warner.[866] Și, chiar și când venea vorba de ruși, situația era un pic bizară.

Ambasadorul britanic la Moscova, Rodric Braithwaite, era să se înece cu micul

dejun când, într-o dimineață, a deschis un ziar local și a văzut un interviu cu șoferul său, publicat în două numere succesive ale publicației. Timp de 17 ani Konstantin condusese Rolls-Royce-ul ambasadorului în și în afara incintei impozantei și amenințătoarei vile prerevoluționare de pe râul Moscova, cu vedere spre Kremlin. Acum acesta recunoștea că îi spionase pe Braithwaite și pe predecesorii săi, la ordinul KGB. „Puteai să mă avertizezi, pentru că acest lucru mi-ar fi putut crea probleme serioase acasă“, i-a spus Braithwaite lui Konstantin. „Știi, ar fi putut apărea întrebări în Cameră despre ambasadorul acela netrebnic care nu a remarcat că șoferul lui lucrează pentru KGB. Treburi de felul ăsta.“

„Nu aș fi putut“, i-a răspuns Konstantin. „Sunt un patriot rus.“[867]

Vremurile se schimbau. Pentru o vreme, în 1991, vechiul KGB fusese dezorganizat și păruse pe butuci. Braithwaite a găzduit o delegație de vânători de spioni de la MI5, care veniseră să-și întâlnească vechii adversari. Grupul a fost întâmpinat la aeroportul din Moscova de un ofițer KGB, care venise cu trandafiri, după care a avut loc o întâlnire la Lubianka, la care amberele tabere s-au simțit „ca niște animale sălbatice cărora le era prezentată prada, fără să o poată mânca“. Britanicii au întrebat politicos dacă putea fi redusă supravegherea și hărțuirea membrilor ambasadei de la Moscova și dacă putea fi limitat spionajul rusesc din Marea Britanie. Le-a fost limpede că aceste idei erau considerate ridicole.[868] Braithwaite îl pusese și pe noul șef al stației MI6 să lucreze în camera securizată, suspendată, din ambasada-reședință întunecată. Nu fusese alegerea evidentă pentru un ofițer ambițios, dar Moscova era adânc înrădăcinată în psihicul lui John Scarlett, iar șansa de a fi primul șef al stației „mărturisit“ sau declarat rușilor într-un moment atât de interesant era o ocazie prea bună pentru a fi irosită. Ideea era ca aceste două țări să-și normalizeze relațiile în domeniul serviciilor de informații și să acționeze ca alte țări, unde șeful stației nu întreprindea nici un fel de acte de spionaj în sine, ci acționa ca om de legătură cu serviciile locale pentru a transmite informațiile convenite. Trecutul lui Scarlett de controlor al lui Oleg Gordievski, un trădător disprețuit profund de cei din KGB, fie nu le era cunoscut rușilor, fie a fost trecut cu vederea. Însă vechea lume nu se sfârșise definitiv.

Rusul îmbrăcat sărăcăcios bătuse la ușa ambasadei americane aflate într-unul din statele baltice. Spre dezamăgirea sa, fusese refuzat. Defectorii pentru care spionajul occidental s-ar fi luptat cu unghiile și cu dinții în trecut, acum veneau la ușă plini de speranță, cu brațele pline de documente, așteptând în schimb dolari și vize. Păreau să fie pe toate drumurile, dar majoritatea nu au ajuns nicăieri. Următoarea oprire a acestui om a fost ambasada britanică, unde i-a explicat unei doamne diplomat că deținea materiale strict secrete ale KGB-ului. Diplomatul britanic fusese pregătit să se confrunte cu spioni care se ofereau de bunăvoie și a studiat materialul, care fusese înghesuit printre cârnați, pâini și haine, în geanta acestuia. Vasili Mitrohin avea să fie unul dintre puținii defectori considerați destul de valoroși cât să primească ajutor. Era un fost arhivar al KGB-ului, care copiase în secret și apoi îngropase în grădina casei sale părți importante din istoria operațională secretă a organizației. Înțelegând potențialul

informațiilor, diplomatul britanic i-a spus să revină la o dată stabilită, pentru a se întâlni cu un ofițer MI6 care avea să vină de la Londra. La acea întâlnire, Mitrohin a adus 2 000 de pagini din notițele sale, în care se găseau și date despre ilegalii KGB-ului. Acest lucru a fost suficient pentru a porni conflictul la Londra. Afișând îndrăzneala de care ar fi dat dovadă pe vremuri „baronii hrăpăreți“, MI6 a organizat extragerea clandestină a lui Mitrohin și a familiei sale, cu prilejul celei de-a șaptezeci și cincea aniversări a revoluției bolșevice. Scarlett a fost exclus din operațiune, însă un tânăr ofițer MI6 a scos dosarele voluminoase ale lui Mitrohin și le-a dus la ambasada britanică, de unde au fost transportate în Marea Britanie, în șase cufere mari.[869]

Rușii discutau despre interzicerea actelor de spionaj, dar nu prea exista încredere de cele două părți. Câțiva dintre luptătorii MI6 din Războiul Rece nu puteau renunța și voiau să continue să folosească defectori pentru a nimici SVR, faimosul serviciu de informații externe al KGB-ului și să-i stoarcă și de ultima picătură de sânge, drept răzbunare pentru Philby. MI6 a racolat chiar un diplomat rus de rang inferior, care părea bolnav psihic. Acest lucru era rezultatul faptului că ofițerii ambițioși, dornici să-și „atingă țintele de performanță“ își exagerau succesele, credea un coleg nemulțumit.[870] În 1992, au apărut primele semne că SVR recurgea din nou la vechile metode, când a fost descoperit un cuplu pe aeroportul din Helsinki. Cei doi călătoreau cu acte false și pretindeau că se născuseră în Croydon și Wembley, la Londra. De fapt, semănau foarte bine cu niște ilegali sovietici de modă veche.[871]

Șederea lui Scarlett la Moscova nu a avut un final fericit. Rușii l-au nominalizat pe unul dintre ofițerii lor superiori să ocupe poziția echivalentă a acestuia de șef oficial al stației de la Londra. MI5, incapabil încă să accepte noua orânduire, a stârnit scandalul. E spion, au spus ei. Sigur că e spion, au răspuns Ministerul de Externe și MI6, asta era și ideea. Da, dar a avut afaceri necurate cu Irakul lui Saddam Hussein, a răspuns MI5. Ar fi mai surprinzător dacă un om care a lucrat în KGB nu ar avea un trecut dubios, a venit răspunsul. Ofițerul rus de informații suferea de cancer, iar Moscova voia ca acesta să ajungă la Londra pentru tratament, dar viza i-a fost blocată la presiunile MI5. În mod firesc, Moscova nu a fost deloc încântată și a decis să se răzbune. Scarlett a fost expulzat sub pretextul oficial că recrutase un agent dintr-o fabrică metalurgică din domeniul militar. Expulzarea nu s-a petrecut discret, ci cu mare tam-tam, un fotograf surprinzând o imagine a spionului deloc dornic de publicitate, în timp ce era dus cu mașina de la aeroport.

În Europa de Est, evenimentele erau, în unele privințe, și mai stranii, căci ofițerii MI6 intrau precauți în birourile foștilor inamici și le cereau politicos să le spună cu ce anume se ocupaseră în trecut. MI6 și MI5 au început să joace un rol discret în reorganizarea serviciilor de informații din fostul bloc estic. Acest lucru presupunea demilitarizarea serviciilor și învățarea acestora „să culeagă informații în alte împrejurări, fără a amenința că pune pe cineva la zid“, după cum spunea un britanic implicat în proces.[872] Una dintre probleme era ce să facă cu cei aproximativ 20 de agenți ilegali în adormire, pe care cehii îi aveau peste tot prin lume. Printre aceștia se aflau doi

care fuseseră trimiși în Marea Britanie și care acum nu voiau să se întoarcă acasă. Londra și Praga au stabilit să fie lăsați în pace, întrucât nu făcuseră niciodată nimic rău.[873] Din câte se știe, aceștia continuă să trăiască undeva în zona rurală a Marii Britanii, fără ca vecinii lor să știe că au fost antrenați cândva în cele mai sofisticate tehnici de spionaj.

De asemenea, existau vechi datorii care trebuiau plătite. Agenții care spionaseră fuseseră plătiți prin intermediul conturilor escrow și înțelegerea era că, într-o bună zi, vor putea dispune de acele fonduri (MI6 prefera această variantă decât să le dea, pur și simplu, banii, pe care apoi să-i cheltuie, atrăgând atenția asupra lor). Un agent citise asiduu *Financial Times* și, după ce aflase totul despre bursă, insistase să-i spună ofițerului său de caz cum anume dorea să-și investească banii. Pe unii finalul Războiului Rece i-a găsit cu un milion de lire sterline în cont pentru că trădaseră secrete. Valorosul agent cu numele de cod Eliberatul murise în Cehoslovacia, în urma unui atac de cord, la mijlocul anilor 1970. Întrucât acum relațiile cu serviciul ceh erau amicale, MI6 l-a abordat pe Václav Havel, fostul intelectual disident care acum conducea țara, și i-a explicat că exista un cont bancar în care se aflau banii pe care Eliberatul îi strânsese în lunga sa carieră de spion în slujba Majestății Sale. Havel a fost de acord să ajute la găsirea familiei acestuia. Într-un final, a fost găsită o fiică. A fost abordată cu precauție. Femeia nu bănuise niciodată că tatăl ei spionase pentru MI6. Dar, potrivit oficialului britanic prezent la întâlnire, ea își amintea că, odată, îi spusese un lucru ciudat: „Sper să te măriți cu un ofițer britanic“. Acum înțelegea motivul și a primit și detaliile contului bancar.[874]

A existat o inovație finală, o intruziune a lumii moderne, bine-venită pentru unii, dar pentru alții derutantă, ba chiar înspăimântătoare. Serviciul Secret nu avea să mai fie secret. Momentul ales, sfârșitul Războiului Rece, a fost, în mare măsură, rodul unei coincidențe. Existența MI5 fusese deja recunoscută fățiș în 1989. Personalul forțase mâna în acest sens guvernului reticent. Nu doreau ca singurul lor temei legal real pentru activitatea de ascultare a telefoanelor și de plantare de microfoane în locuințe să fie acceptul unui ministru. Voiau să simtă că acționau în limitele legii, nu ocolind-o. „Nu era plăcut să fii implicat în operațiuni pentru care nu aveai acoperire legală adecvată“, își amintea Eliza Manningham-Buller. În același timp, mai era și factorul european. Existaseră persoane în Europa care încercaseră să dea în judecată serviciile de informații pentru acțiunile lor. Curtea Europeană a Drepturilor Omului decretase că fiecare serviciu de securitate sau de informații trebuia să acționeze într-un cadru legal și să aibă un sistem corect de rezolvare a plângerilor și reclamațiilor. Marea Britanie nu avea așa ceva. MI6 trebuia să devină „legal“.

De asemenea, MI6 își construia un nou sediu destul de costisitor în Vauxhall Cross. La fel ca Century House, clădirea se afla pe malul sudic al Tamisei care separa fizic MI6 de restul guvernului. Însă acesta era singurul lucru pe care sediul cel nou îl avea în comun cu cel vechi. Era țipător și deloc discret. Gerry Warner a precizat că avea să fie dificil să se mute într-un sediu ce semăna cu cinematograful Odeon și să se aștepte ca

oamenii să nu se întrebe ce este. Problema în cazul Century House fusese securitatea. Nu amplasarea, care le era bine cunoscută tuturor, inclusiv șoferilor de autobuz („Aici se dau jos spionii“, spuneau când ajungeau în stația din fața clădirii), nici măcar accesul, deși agenții de securitate le permiteau oamenilor să intre fără să le ceară documente de identitate, exceptând cazul în care nu-i recunoșteau. Structura clădirii era cea care le dădea insomnii celor preocupați de siguranță. Sediul în mare parte din sticlă al Serviciului Secret Britanic se afla deasupra unei benzinării. „Dumnezeule, existența noastră ținea, de fapt, numai de noroc“, spune McColl. Benzinăria aparținea companiei petroliere kuweitiene Q8. Când Irakul a invadat Kuweitul, în 1990, circula o glumă că tot ce trebuiau să facă irakienii era să aprindă o torță pentru a distruge Serviciul Secret Britanic. Noul sediu din Vauxhall, cunoscut sub numele de Legoland, era sigur, dar cam searbăd, pe potriva vremurilor. Atitudinea personalului față de sediu a fost poate cel mai bine ilustrată în timpul premierei speciale a noului film cu James Bond, *Lumea e prea mică,* din 1999, care a avut loc în noul sediu. Cu un an înainte, lady Judi Dench, care a jucat rolul lui M, fusese invitată la prânzul de Crăciun de către adevăratul C, ca s-o ajute să-și înțeleagă rolul. Actrița care a jucat rolul domnișoarei Moneypenny a fost gazda vizionării. La scena în care o explozie zguduie noul sediu al MI6, personalul prezent în sală a aclamat entuziast.[875]

Legislația care oferea cadrul funcționării MI6 a fost promovată în Camera Comunelor de către ministrul de Externe Douglas Hurd, un fost diplomat. Acesta refuzase invitația de a se alătura Serviciului în anii 1950. Ca diplomat în China, numărase, din când în când, vagoane de tren pentru MI6 și-și privise cu suspiciune colegii de la ambasadă. „Erau ciudați, prin definiție“, își amintea el ulterior. „Puteai să te trezești stând alături de o persoană cu o fișă a postului destul de ciudată și înțelegeai treptat cu ce se ocupă.“[876] Documentul a fost aprobat în 1994. Acesta răspundea profundei nesiguranțe care se simțea în cadrul Serviciului. Înainte, întrucât oficial nu exista, MI6 putea fi închis sau comasat cu un alt serviciu dintr-o simplă trăsătură de stilou și din capriciul unui ministru. Acum avea o bază sigură și, în ultimă instanță, se manifesta mai puțină ipocrizie și erau mai puține ezitări din partea miniștrilor și a oficialilor, când se explica exact despre ce instituție a guvernului este vorba. Însă, cât costa ieșirea din tenebre?

Cei care trăiseră sub vălul tainei atât de mult timp au simțit „puțină durere“, potrivit lui McColl. Cât privește ieșirea la lumină, în interiorul MI6 atitudinile erau marcate de diferența între generații. „Cei vârstnici erau obișnuiți cu vechiul sistem și nu erau împotriva acestei ieșiri la lumină, dar, pur și simplu, nu-i interesa prea tare acest lucru“, își amintește McColl, un produs al rasei superioare din Blocul Sovietic, unde secretul era la mare preț, și oarecum reticent la ridicarea vălului. „Ne preocupa reversul medaliei. Faptul că, odată ce porneai în direcția asta și permiteai accesul la anumite lucruri, aveai să te confrunți cu probleme legate de secretizare. Iar secretizarea a fost și este esențială în întreaga noastră activitate, deoarece munca noastră se bazează pe încredere. Încredere între guvern și oamenii care conduc Serviciul. Încrederea între Serviciu și

oamenii din întreaga lume care lucrează pentru el, iar mulți dintre aceștia își asumă riscuri mari… ei fac acest lucru cu credința că suntem, cu adevărat, un serviciu secret, ceea ce presupune că nu vorbim, că nu ieșim în public și nu ne declarăm fățiș parte din Serviciu. Și întotdeauna am fost de părere că acesta era unul dintre avantajele noastre. Am fost dintotdeauna un serviciu secret.“ Cel mai bun exemplu, credeau McColl și alții, era experiența americanilor. Urmăriseră anchetarea publică a CIA-ului de către Congres, la mijlocul anilor 1970. „Lumea serviciilor de informații și cei care lucrau pentru americani sau pentru noi au fost cuprinși de fiori, prin urmare veneau la noi și ne spuneau: «Pentru numele lui Dumnezeu, uite ce se întâmplă în America» și «O să ni se întâmple și nouă tot așa ceva?»“[877] Când MI6 a ieșit sub reflectorul public, unii dintre cei din generația mai veche au bombănit. „O să se termine prost“, spuneau ei.

Exista temerea că recunoașterea publică avea să văduvească Serviciul de mister, de strălucire și de forță, caracteristici împrumutate, în mare parte, din lucrările de ficțiune. Acestea fuseseră întreținute de caracterul secret al Serviciului, deoarece nimeni nu putea judeca dacă tot ce se prezenta în romane era exact sau nu. McColl afirmă că legenda își are originile la finele secolului al XIX-lea, când Kipling și alții ca el scriau despre bravii spioni britanici care se luptau cu rușii ticăloși în Marele Joc, în India, tradiție continuată cu poveștile lui John Buchan despre curajoșii englezi care acum apărau regatul de viclenii nemți. Și atunci a apărut Bond. „Duce numele mai departe, nu-i așa?“, afirmă McColl, care vorbește deschis despre MI6 ca despre un „brand“. „Vreau să spun că toată lumea îl urmărea pe Bond. Și atunci, de ce nu s-ar extinde renumele lui și asupra reputației noastre?“ Brandul, se spune, face un pic mai mult decât să ridice moralul Serviciului, ajută, în același timp, la recrutarea de agenți care sunt convinși că au de-a face cu o organizație atotștiutoare și atotputernică. Dacă aceia din Orientul Mijlociu vor să creadă că MI6 se află în spatele celor mai incredibile evenimente, este acest lucru cu adevărat o problemă, dacă se presupune că vor apela la MI6 când au nevoie de ajutor, preferând Marea Britanie altei țări? Unii erau de părere că miturile culturii populare implicau și pericole. Un fost ministru de Externe afirma că imaginea de serviciu care realiza întotdeauna lucruri extraordinare, câștiga întotdeauna și avea întotdeauna dreptate ducea la exagerări despre potențialul MI6, care, la rândul lor, erau adoptate și de guvern deformând percepția, în special a miniștrilor neexperimentați, în legătură cu ce era posibil și cu ce anume nu.

Lumea mai sumbră a lui le Carré a divizat Serviciul. „Unii erau furioși pe John le Carré, deoarece crease numai personaje dezagreabile care întotdeauna uneltesc unele împotriva celorlalte“, își amintește McColl, gândindu-se, poate, la Daphne Park și la faptul că aceasta nu-l plăcea. „Noi știm că nu eram întotdeauna chiar atât de dezagreabili și categoric nu unelteam unii împotriva celorlalți. Așa că lumea s-a cam supărat din cauza aceasta. Însă eu credeam că, de fapt, era un lucru minunat deoarece, încă o dată, ducea mai departe renumele oferit de Bond, de John Buchan și de toți ceilalți. Ne oferea răgaz încă vreo câteva generații, ca să încercăm să fim speciali într-un fel.“ Însă, ținând seama că se sfârșise Războiul Rece, până și demodatele romane cu

spioni păreau exponate de muzeu, autorii trebuind să caute noi subiecte. Cine erau acum personajele negative?

Deși MI6 nu era deranjat de mitologizarea activității sale în ficțiunea literară, era ferm hotărât că propriile secrete trebuie să rămână sub cheie. Exista o regulă strictă care spunea că personalul nu-și putea scrie memoriile. „Întotdeauna am făcut eforturi în sensul descurajării angajaților pensionați de a scrie cărți“, explică McColl. „Am multă simpatie pentru ei, deoarece, dacă mare parte din viață ai umblat prin lume, dacă nu ai o familie mare și o mulțime de prieteni în Marea Britanie la care să revii, te retragi într-un sătuc, pe undeva și duci o viață singuratică. Nu ai rădăcini prea solide și ești tentat să scrii despre unele dintre aventurile în care ai fost implicat.“ A existat un caz spectaculos în care MI6 nu a reușit să-și descurajeze unul dintre propriii ofițeri nemulțumiți să vorbească. Richard Tomlinson intrase în Serviciu când era un tânăr foarte ambițios (deși cei care îl racolaseră aveau să se căiască ulterior pentru că nu-i verificaseră referințele). Era dornic de muncă și entuziast. Poate puțin prea dornic și prea entuziast, credeau unii dintre superiorii săi, care se întrebau dacă atitudinea acestuia nu trăda cumva influența exagerată a filmelor cu Bond asupra psihicului lui Tomlinson. În același timp, era văzut de cei din jur ca un singuratic. Tomlinson considera că fusese prost tratat și că nu se procedase corect față de el înainte de a fi concediat, lucru mai mult decât posibil, dat fiind modul de operare al MI6. Ambele părți aveau să regrete însă ruperea relațiilor, căci Tomlinson va scrie o carte în care va demasca dedesubturile activităților sale în Serviciu.

Moartea prințesei Diana, în 1997, într-un accident de mașină petrecut la Paris, va duce la apariția uneia dintre cele mai ciudate afirmații ale lui Tomlinson. A spus că-și amintea ca se discutase un plan nu cu mult diferit, de la începutul deceniului, care îl vizase pe Slobodan Milošević, liderul sârb. Trebuia folosită o lumină strălucitoare care să-l orbească pe șofer și să provoce un accident. Se putea să fi fost vorba de un complot? Într-un final, avea să fie demarată o investigație în urma căreia nu va fi găsită nici o dovadă în sprijinul ideii că accidentul ar fi fost orice altceva decât un accident. Însă a apărut întrebarea dacă existase un plan de asasinat în Balcani. Investigația a dovedit că existase doar o idee vagă. Un ofițer „cu multă imaginație“ fusese îngrijorat din cauza unui sârb extrem de violent (altul decât Milošević) care fusese pe cale să impună o politică naționalistă extremă pentru a câștiga alegerile și a accelera genocidul. Ofițerul a comparat situația cu aceea a lui Adolf Hitler, multe vieți putând fi salvate dacă ar fi fost asasinat cu un an înainte de a ajunge la putere. „Mi s-a părut că mai aveam câteva luni până când acest politician extremist, radical, naționalist avea să preia puterea. Mi s-a părut că ar fi putut exista o analogie cu Germania anului 1932. Așadar, chestiunea pe care o ridicam eu era dacă n-ar fi trebuit să stabilim un plan de acțiune, înainte ca scenariul Hitler să se repete“, mărturisea el mai târziu.[878]

S-a realizat un plan pentru situații neprevăzute, continuând câteva idei mâzgălite de mână, printre care folosirea de forțe speciale și de elemente interne din Serbia pentru a duce la îndeplinire acțiunea. „Este drept că asasinatul era împotriva normelor

Serviciului“, avea să mărturisească mai târziu ofițerul, și existau probe că noilor angajați în MI6 li se spunea, cu prilejul pregătirii inițiale, că asasinatul nu era tolerat și că nu era un subiect ce putea fi supus dezbaterii. „Deodată, mă confruntam cu o situație în care avem de-a face cu un război civil în centrul Europei, unde zeci de mii de oameni nevinovați sunt uciși. Așadar, mie mi se părea potrivit să luăm din nou în discuție rolul serviciilor și să vedem dacă nu cumva ne simțeam obligați să îl revizuim într-un caz excepțional.“ Când i-a înmânat notițele secretarei sale, aceasta le-a redactat surprinsă, sub forma unui document de o pagină și jumătate, format A4. „Nu mai citisem și nu mai văzusem niciodată ceva de felul ăsta“, spunea ea mai târziu. Ofițerul s-a decis să sară peste superiorul său direct, despre care credea că ar putea să nu reacționeze la idee, și să trimită documentul direct controlorului pentru Europa Centrală și de Est. Superiorii săi au respins brutal ideea. I-au spus că MI6 nu se ocupa cu așa ceva, au spus că nu este moral – idee cu care el nu era de acord – și i-au dat instrucțiuni să distrugă toate copiile memoriului pe care îl scrisese. Un ofițer superior a stat lângă secretară în timp ce aceasta îl ștergea din sistem și distrugea copiile imprimate. Vremurile lui Anthony Eden și ale lui George Kennedy Young, care plănuiau să-l răstoarne pe Nasser, erau de mult apuse. „Nu avem permisiunea de a ucide“, avea să explice mai târziu unul dintre C, deși ezitase când fusese întrebat dacă Serviciul avusese vreodată acea permisiune.[879]

Posesor al unui spate solid și al unui sediu nou-nouț, MI6 avea nevoie de un obiect de activitate. Forma unui serviciu de informații, teoretic, ar trebui dictată de amenințările la adresa țării și de conceptul de securitate națională. Însă, rareori se întâmplă așa. Dintr-o inerție instituțională, vechile structuri se mențin uneori, chiar și când amenințările pentru care au fost create au dispărut de mult. A fost cazul în anii 1990, când a durat un timp până ce noile amenințări au prins contur. Vechea lume în care un serviciu de informații servea, în exclusivitate, și la modul agresiv, interesul „național“, garantând avantajul asupra altor țări, nu apusese complet, ci era confruntată cu amenințări mai degrabă amorfe la adresa securității și mai puțin îndreptate împotriva unor state, precum terorismul internațional și grupările care făceau trafic cu tehnologia de fabricare a armamentului nuclear.

Noua agendă de lucru a spionilor era deopotrivă cunoscută și necunoscută. MI6 a fost luat prin surprindere de conflictul din Balcani, dar Serviciul a început să se adapteze, înființând mici echipe în regiune și colaborând mai strâns cu armata și cu alți parteneri. Obținerea în secret a pozițiilor de negociere ale altor țări era un lucru normal, chiar dacă acum țintele puteau fi sârbii din Balcani sau chiar aliații europeni. Unii dintre foștii ofițeri MI6 pretind că serviciile de informații au avut un impact major la negocierile Marii Britanii pentru tratatele importante din acest deceniu. Deloc surprinzător, politicienii refuză să comenteze această variantă mai degrabă stânjenitoare.[880] Spionajul economic era fundamental în timpul Războiului Rece și încerca să anticipeze performanțele economice sovietice, însă, acum intrase pe terenul mai accidentat al secretelor de afaceri și comerciale. Ce planuri aveau germanii în materie de rate ale dobânzilor și cine oferea mită și cui pentru contracte de armament

în Orientul Mijlociu? Se aloca o mai mare importanță baronilor drogurilor, colaborându-se cu serviciul vamal și căutându-se urma banilor spălați în Caraibe. Toate acestea presupuneau colaborarea cu alte departamente și agenții ale guvernului, nu numai cu Ministerul de Externe. Pe vremuri, ofițerii MI6 nici măcar nu-și declinau identitatea la Whitehall, iar comunitatea spionilor nu se amesteca deloc cu alte departamente. Acum, ofițerii erau secondați de alte departamente, iar MI6 era din ce în ce mai mult scos pe tușă din culegerea de informații. Amenințările păreau a fi mondiale, dar MI6 își redusese dimensiunile la finalul Războiului Rece, așa că trebuia să aleagă cu mai multă grijă și să colaboreze mai mult cu alte țări și instituții, nu numai cu SUA. Existau participanți la Războiul Rece care, pur și simplu, nu se puteau adapta la noua situație, care nu vedeau sensul acesteia și care nu puteau opera fără vechiul blazon atât de familiar lor. La finalul anului 1993, McColl a declanșat ceea ce a devenit cunoscut drept „Masacrul de Crăciun“, o mulțime de directori din generația veche fiind disponibilizați și înlocuiți cu o generație mai tânără. Anul următor a fost numit un nou șef, pe nume David Spedding, care, relevant pentru noua situație, făcuse cariera în Orientul Mijlociu, nu în Blocul Sovietic.

În a doua jumătate a anilor 1990, devenise evident că prioritățile se schimbaseră, vizând un teritoriu mai comod decât cel economic și comercial care constituise punctul de interes din anii anteriori. Proliferarea armelor de distrugere în masă – biologice, chimice și nucleare – era doar o parte a problemei. Acesta fusese aspectul cel mai important al activității Serviciului, datorită grijilor trezite de omul de știință pakistanez A.Q. Khan. Încă din anii 1980, un mic grup din cadrul MI6 îl urmărea pe Khan, care furase planuri de îmbogățire a uraniului cât lucrase în Olanda și apoi se întorsese în țara sa natală, pentru a construi o vastă rețea de distribuție prin care procura piese speciale, pentru a construi o bombă. Programe nucleare și pentru construirea de alte tipuri de arme neconvenționale sunt puse la cale în state la care nu te-ai fi așteptat. Însă rețeaua de oameni de afaceri, în majoritate europeni, care alimentau Pakistanul oferea MI6 posibilitatea de a încerca să afle ce planuri avea Pakistanul. Acest lucru presupunea și discuții cu alte țări, inclusiv cu unele europene, despre ceea ce vedeau și, de asemenea, o încercare de a compune imaginea de ansamblu, una alarmantă la sfârșitul anilor 1990.

Locul al doilea în noua listă de priorități era apariția unei noi specii de terorism internațional. Terorismul nu era o chestiune nouă. Palestinienii care deturnau avioane și, ulterior, incidentul de la Lockerbie urcaseră terorismul pe lista de priorități în anii 1970 și 1980. Însă, la mijlocul anilor 1990, a început să ia o nouă formă și ofițerii ambițioși au început să devină interesați de fenomen, așa cum înainte ar fi fost interesați de o carieră în Blocul Sovietic. Existau studii despre amenințarea islamismului radical, dar puțini oameni din MI5 și MI6 aveau o imagine clară despre ceea ce li se pregătea, chiar sub nasul lor. Londra, sau, după cum o numeau francezii, Londonistan, devenea căminul disidenților și centrul propagandei, inclusiv pentru aliații lui Osama bin Laden (revendicarea atentatelor cu bombă, din 1998, asupra

ambasadelor SUA din Africa, de către liderul al-Qaeda, a sosit prin fax din nordul Londrei). Oficialii britanici au pretins că erau atenți la amenințarea care pândea din umbră. Oficialii americani, mai agresivi, contestă acest lucru, spunând că Marea Britanie era doar cu puțin peste alte state europene, arătând un prea mic interes față de această chestiune și deseori părând să mimeze doar grija din cauza atenției Statelor Unite. „Ne credeau nebuni de legat“, își amintește un ofițer CIA, care adesea își forța omologii europeni să facă mai multe în această privință.[881]

Richard Dearlove a devenit șef al MI6 în 1999. Cu câteva excepții, postul suprem le revenea, de obicei, celor mai agresivi ofițeri operativi, iar Dearlove, care fusese întotdeauna ambițios, se potrivea descrierii. Își făcuse o reputație de adept al modernizării, dornic să transforme MI6 într-un Serviciu important și să colaboreze cu cei din exterior și cu alte departamente. Avea convingerea că spionajul trebuia să se facă util. În lumea nouă, serviciul de informații nu se mai ocupa cu strângerea de informații de la ținte statice, precum armata rusă, ci cu acțiunea. „Cariera mea a fost, în mare măsură, definită de Războiul Rece“, va spune mai târziu Dearlove, adresându-se publicului. „Nu pot exagera gradul în care preocupările față de securitatea națională, până acum foarte bine ancorate în realitate, ne-au fost curmate, la încheierea Războiului Rece.“[882] Intrase în Serviciu în anul 1966, moment în care cicatricele lăsate de Philby și de Blake erau încă vizibile. Cariera sa evoluase în cadrul Blocului Sovietic care tindea să producă tradiționaliști, precum John Scarlett, insistând pe corectitudinea strângerii de informații. Însă, în 1987, Dearlove își asigurase valorosul post de la Geneva. Tradițional, acesta era unul dintre posturile esențiale de observație și de atac din Blocul Sovietic, care avea drept țintă numeroșii comuniști aflați în trecere prin oraș în vederea vreunui summit internațional sau a reuniunilor ONU. În anii de tranziție de la finalul Războiului Rece, Dearlove a extins țintele pentru strângerea de informații, introducând și tehnologia, pe lângă sursele umane. Unul dintre frații vitregi ai lui Saddam Hussein a primit un post aici și a folosit orașul ca pe un centru de activitate irakian în Europa. Libienii și iranienii erau și ei foarte activi, la fel și chinezii. Mulți oameni cu influență din Orientul Mijlociu aveau case de vacanță pe malul lacului. Acest lucru ducea la apariția de noi ținte și de noi probleme, printre care proliferarea armelor de distrugere în masă și infracționalitatea internațională. Strategia lui Dearlove a fost recunoscută drept model de succes pentru abordarea unui domeniu mai amplu de amenințări la adresa securității. A început să fie perceput ca un promotor al modernizării și a fost trimis ca șef al stației de la Washington. Acolo, a găsit un CIA nesigur de misiunea sa și care pierdea mulți ofițeri talentați. De asemenea, stația a fost infiltrată de Aldrich Ames și, curând, avea să treacă și el prin propria și dureroasa vânătoare de cârtițe, purtată cu ajutorului testului poligraf. Dearlove, care fusese educat și în SUA, și-a construit un cerc de relații care aveau să devină importante mai târziu. Ambiția sa de a ajunge la vârf era evidentă. Însă, exact în spatele său se afla și John Scarlett, și cei doi bărbați nu se înțelegeau deloc.

Rivalitatea dintre Scarlett și Dearlove era mai mult decât personală, era și de natură

culturală și reflecta cele două tendințe manifestate în cadrul Serviciului. Un coleg rezuma situația plastic: „Capetele rotunde și cavalerii“. Separarea dintre adepții modernității și tradiționaliști evoluase din vremea în care Shergy se lupta să introducă profesionalismul în detrimentul aleatoriului și amatorismului manifestat în misiunile din Albania și nu numai. Prin urmare, s-a creat o ruptură între Moscoviții lui Shergy și Călăreții de cămile, mai aventurieri, care se concentrau asupra Africii și a Orientului Mijlociu și pe acțiunile secrete, mai degrabă decât pe simpla strângere de informații. Pentru a avea succes, un serviciu secret trebuie să dispună de ambele tipuri de ofițeri: operațiunile în Sankt-Petersburg vor fi întotdeauna diferite de operațiunile în Oman, dar, în același timp există, evident, o cultură dominantă. La sfârșitul Războiului Rece, existau resentimente din cauza discuțiilor despre criza pe care o provocase prăbușirea Blocului Sovietic. Acesta reprezentase mai puțin de jumătate din activitatea Serviciului, mormăiau cei care își făceau meseria în piețele din Damasc sau pe câmpiile Africii. Acum, rasa superioară a celor care se ocupau de Blocul Sovietic ajunsese să fie văzută drept o relicvă a trecutului, trasă pe linie moartă. Ei deveniseră tradiționaliștii, iar adepții modernității erau cei care voiau să acționeze, să colaboreze mai strâns cu restul Whitehall-ului și să se asigure că informațiile lor aveau impact, nemulțumindu-se cu simpla culegere a acestora. Scarlett era clasicul Moscovit. „Spiritul temerar poate fi exagerat deoarece este parte din mit“, afirma el mai târziu. „Mai presus de orice, avem nevoie de oameni disciplinați.“[883] După ce a ajuns la conducere, în 1999, Dearlove a început să schimbe Serviciul când, brusc, s-a schimbat lumea din jurul Serviciului.

În dimineața zilei de 11 septembrie 2001, John Scarlett ocupa de șase zile noul post de președinte al Comitetului Reunit pentru Informații. Rivalii săi din MI6 speraseră că neobișnuita sa numire în funcție (neobișnuită deoarece, în mod normal, postul era ocupat de un consumator, nu de un producător de informații) avea să-l împiedice să ajungă șef al MI6 în viitor. Cu prilejul unei ședințe în biroul său, din apropiere de Downing Street, cineva a dat buzna în birou și i-a spus să pornească televizorul. Turnurile Gemene din New York se prăbușeau. Prim-ministrul se întorcea deja de la conferința TUC din Brighton.

La trei ore de la atac, Scarlett și șeful MI5, Stephen Lander, au început informarea premierului în Downing Street (Dearlove era pe drum, se întorcea de la Stockholm). Blair avea deja o idee despre atac în termeni dramatici, aproape apocaliptici. Era, credea el, prima salvă trasă în bătălia pentru viitorul lumii, între modernism și fanatism.[884] A cerut imediat să vadă toate informațiile strânse în ultimul an despre al-Qaeda. I-au fost înmânate 30 de rapoarte. În noaptea aceea, a transmis națiunii că Marea Britanie va sta „alături de prietenii americani“.

Șefii spionajului britanic știau că se pregătește ceva. „Faptul că a avut loc un eveniment terorist de amploare nu a fost o surpriză“, va afirma Dearlove mai târziu. „Exista temerea că avea să se producă un atac, probabil împotriva intereselor americane, nu asupra continentului american.“[885] În vara aceea, am primit informații despre faptul că al-Qaeda plănuia un atac de proporții“, își amintea Eliza Manningham-

Buller, adjunctul lui Stephen Lander la vremea aceea. „Nu știam nici noi, nici americanii unde avea să aibă loc.“[886] Pe parcursul verii, se adunaseră rapoarte neclare, care au fost apoi uitate. În iunie, serviciul de informații britanic și cel american au ținut o reuniune comună. „Subiectul principal de discuție a fost un atac terorist de amploare“, potrivit lui Dearlove. „A fost o reuniune de rutină, care, apoi, și-a pierdut din accentele rutinare… Se amplificau șoaptele [comunicațiile interceptate], se înregistra o creștere a indicatorilor.“[887] Toată lumea se temea. Era ca și când ar fi străbătut un coridor lung, întunecos, știind că de undeva, din apropierea lor, un animal se pregătea să atace. În acea lună, britanicii au furnizat informații potrivit cărora un important membru al-Qaeda plănuia să declanșeze atacuri cu mașini-capcană, împotriva unor obiective americane din Arabia Saudită, în săptămânile care urmau. Nu s-a întâmplat nimic.[888] Un raport britanic, din 6 iulie, afirma: „Locul cel mai probabil al unui asemenea atac asupra intereselor occidentale din partea OBL [Osama bin Laden] și a celor care-i împărtășesc ideile sunt statele din Golful Persic sau din zona Marelui Orient Mijlociu“.[889] Un raport al Comitetul Reunit pentru Informații din acea lună spunea că atacurile erau în stadiul final de pregătire.[890] Atacul nu fusese o surpriză, dar ținta și amploarea sa – da.

La ședința informativă din Downing Street, din data de 11 septembrie, Scarlett și Lander i-au spus lui Blair că era mâna lui Osama bin Laden și că nu era nevoie să fi fost implicat nici un guvern.[891] Blair și secretarul său de presă, Alastair Campbell, au insistat să afle cum de puteau aceștia fi atât de siguri. Blair se temea că președintele Bush avea să fie pus sub presiune și forțat să reacționeze agresiv și știau cu toții că Washingtonul urma să caute dovezi că erau implicate Irakul, Libia sau Iranul. A urmat o întrunire „din scurt“ a comitetului de urgență COBRA, într-o încăpere securizată de la subsolul sediului guvernului din Whitehall. Spațiul aerian al Londrei a fost închis și au fost sporite măsurile de securitate în clădirile importante.

Toate informațiile primite peste noapte îl indicau și mai clar pe bin Laden drept vinovat. Proaspăt numitul ministru de Externe, Jack Straw, a afirmat că Marea Britanie nu ar trebui să o ia înaintea SUA. „Noi credeam că rolul nostru era să stăm aproape și să încercăm să exercităm influență în spatele ușilor“, consemna, în jurnalul său, Alastair Campbell.[892] La Washington, se știa faptul că Marea Britanie voia să se implice într-o reacție militară în Afghanistan. „Dă-le ceva de făcut“, le-a spus Bush asistenților săi, pe 13 septembrie.[893] Instinctiv, reacția lui Blair și a spionilor săi a fost aceeași, să se apropie de americani, să afle ce aveau de gând și să încerce să-i îndepărteze de tentația de a lua decizii unilateral. Blair a scris primul din numeroasele mesaje private adresate președintelui american, sfătuindu-l în privința unor opțiuni diplomatice.

Un grup de spioni a fost trimis la Washington. Deși spațiul aerian al SUA avea să fie închis vreme de câteva zile, s-a acordat o dispensă pentru un zbor din Marea Britanie, pe data de 12 septembrie. Richard Dearlove, Eliza Manningham-Buller și Francis Richards, șeful GCHQ, au pornit împreună spre o bază aeriană, unde o veche aeronavă de transport de mărfuri DC-10 era singurul avion disponibil care să-i ducă dincolo de Atlantic. Comandantul bazei aeriene nu le-a permis să decoleze. Le-a explicat că spațiul

aerian era închis. Dearlove a explodat. Prim-ministrul îl suna pe președinte ca să se asigure că avionul decola, a explicat el, și-și asuma el răspunderea dacă se iveau probleme. A decolat fără permisiunea de a ateriza în SUA, pilotul fiind permanent atent la indicatorul de combustibil, în caz că trebuia să se întoarcă. Fuseseră instalate niște locuri în spate, dar, în cea mai mare parte, avionul era gol. Micul grup de pasageri a păstrat tăcerea pe parcursul călătoriei, cugetând la semnificația zilei anterioare și la consecințele pe care le implica.

În timp ce zburau deasupra coastei de est, spionii priveau fumul ce se ridica de unde fuseseră Turnurile Gemene. Când au ajuns la Baza Aeriană Andrews, din afara Washingtonului, au fost escortați de o coloană de mașini la sedul CIA din Langley. La ușă, au fost întâmpinați de directorul George Tenet, de obicei un tip exuberant, dar acum extrem de sobru. Delegația era prea mare să încapă în sufrageria personală a lui Tenet, așa că au mers într-o altă încăpere destinată întâlnirilor, cu aer rece, cu pereți albaștri și mese acoperite cu fețe de masă albe, impecabile. „Întreaga reuniune nocturnă avea ceva ireal, chelneri cu jiletci albe deplasându-se tăcuți de la o masă la alta și servindu-ne cu mâncare“, își amintea unul dintre americanii prezenți.[894] Americanii păreau epuizați, s-au gândit britanicii. Nu aveau prea multe informații de împărtășit, dar gestul de solidaritate a fost apreciat de americani. „Mesajul pe care Tony Blair m-a rugat să-l transmit la Washington“, spunea Dearlove mai târziu, „a fost acela că vom fi alături de Statele Unite la nevoie și că vom contribui cu toată forța și dotările noastre.“[895] David Manning, consilierul pe probleme de politică externă al lui Blair, abandonat la New York, se alăturase echipei. „Sper că putem fi cu toții de acord că ar trebui să ne concentrăm asupra Afghanistanului și să nu ne lăsăm pradă tentației de a lansa vreun atac asupra Irakului“, a spus el la finalul cinei, când începuseră să discute în privat.[896] Relația cu americanii, atât de strânsă în timpul Războiului Rece, se deteriorase spre sfârșitul anilor 1990. Absența unei amenințări comune și concentrarea asupra unor inamici locali, precum liderii cartelurilor drogurilor, adusese după sine faptul că serviciile de informații nu mergeau întotdeauna în aceeași direcție. În același timp, Marea Britanie se apropiase mai mult de Europa. Însă, odată cu evenimentele din 11 septembrie, vechile reflexe au revenit. Un oficial CIA i-a spus omologului său că MI6 putea deține un rol important, stabilind legătura cu alte servicii de informații europene.[897]

Echipa britanică a revenit la ambasada de la Washington pentru a purta o discuție până târziu în noapte, înainte de a merge la hotelul Four Seasons, unde era cazată. Printre oaspeți se afla și Mahmud Ahmed, șeful serviciului pakistanez de informații, ISI, care se afla întâmplător în oraș. Acesta i-a evitat cu grijă pe britanici, până când au reușit să dea nas în nas pe coridor. Părea îngrozit de semnificația evenimentelor, au fost ei de părere. În călătoria de întoarcere, au fost de acord să ia cu ei câteva VIP-uri aflate la ananghie. Printre acestea se afla un grup de parlamentari din care făcea parte și fostul prim-ministru John Major, parlamentari care au început să întrebe de ce acești britanici pe care nu îi cunoșteau aveau un avion la dispoziție. Spionii au considerat că

nu se putea trece, totuși, de o anumită limită, când a venit vorba să o ia și pe ducesa de York, Sarah Ferguson, și ea blocată tot acolo.

La sediul central al CIA, pe coridoarele pustii, domnea, în ziua de 11 septembrie, o atmosferă suprarealistă, tot personalul, cu excepția unui număr restrâns de oameni, fiind evacuat în parcare, de teamă că i-ar putea lovi un avion. Mike Scheuer, care condusese echipa CIA însărcinată cu găsirea lui bin Laden, pornise televizorul exact în momentul în care al doilea avion lovea Turnurile Gemene. „Am avut ocazia să oprim asta și nu am făcut-o“, a fost reacția sa. Mulți dintre cei implicați în problema al-Qaeda s-au gândit că masacrul din acea zi a fost rezultatul direct al faptului că nu fuseseră lăsați să pornească împotriva lui bin Laden, în ciuda faptului că acesta luase ca țintă Statele Unite. Cei din interior erau conștienți, într-un fel, de faptul că alții nu erau la curent cu ceea ce se știa despre bin Laden și planurile sale. Și erau hotărâți să nu repete greșelile trecutului. Nu au primit bine vestea atacului, simțindu-se personal responsabili. „Agresiune“ avea să fie cuvântul de ordine în răspunsul lor. „Ca o comparație, era precum câinele rău care fusese legat și acum urma să fie lăsat liber, iar eu abia așteptam“, își amintea intransigentul șef al Centrului de Contraterorism din cadrul CIA, Cofer Black, care avusese personal o dispută cu bin Laden în Sudan. Mai târziu avea să afirme: „Evenimentele din 11 septembrie au marcat un punct de cotitură. După 11 septembrie, nu am mai lucrat cu mănuși.“[898]

La cinci zile după atac, Black și colegi din CIA au mers spre insipida și moderna clădire a Ambasadei Marii Britanii din Washington, după-amiază târziu, ca să-i informeze pe ofițerii superiori din MI6 care încă așteptau neliniștiți reacția americanilor. Oficialii britanici solicitaseră întâlnirea ca să-și exprime reținerea față de luarea de măsuri care ar fi putut destabiliza Orientul Mijlociu. „Singura noastră preocupare este aceea de a ucide teroriști“, a spus Black, în stilul direct care-l caracteriza, cu prilejul întrunirii care a durat trei ore. „Când terminăm cu ei, să-i bâzâie mușchii“, avea să-i spună președintelui Bush, care se delecta cu discursul dur și promisiunile de răzbunare rapidă. „Îți îngheață sângele în vine, nu?“, i-a spus una dintre persoanele prezente unui ofițer CIA, la finalul întrunirii de la ambasada britanică. Cofer Black i-a mărturisit aceluiași ofițer CIA că, probabil, aveau să fie cu toții incriminați pentru ceea ce erau pe cale să facă. „Dacă vrei să fii ofițer CIA, va trebui să apreciezi faptul că, dacă ești de suficient de mult timp în branșă și faci o treabă destul de bună, la finalul carierei probabil că va trebui să-ți angajezi un avocat“, explica el mai târziu.[899] Limbajul colorat și metaforele marțiale ale lui Black și ale oamenilor săi nu se potriveau stilului spionilor de modă veche ai Londrei. La Whitehall, în fiecare dimineață, șefii spionilor intrau țanțoși în clădire, „cu toții în costume negre și cu serviete ponosite“, observa Alastair Campbell.[900] Lui Blair, dezastrul îi oferea o șansă. Membrii cabinetului său i-au spus că era văzut drept singura persoană din lume care îl putea ține în frâu pe Bush. Un titlu dintr-un ziar american îi descria unul dintre discursuri drept „un îndemn pentru liderii lumii“. Pentru șefii spionilor a fost suficientă implicarea în centrul acțiunii pentru a le da amețeli. Înainte de 11 septembrie 2001, premierul se întâlnea rareori cu

șefii spionajului, secretarul cabinetului, sir Richard Wilson, amintindu-și că se străduise să le creeze un loc în agenda lui Blair pentru a pune bazele unei relații. Însă, acum, poziția ocupată de șefii serviciului de informații era cu totul alta. În fiecare zi, la ședințe, prim-ministrul li se adresa lor mai întâi. Șeful MI6 s-a apropiat de el. „Prim-ministrul călătorea mult, prin întreaga lume. Cel puțin, așa simțeai că erai acasă“, își amintea mai târziu secretarul cabinetului. „Sir Richard Dearlove era cu el. Richard Dearlove, care înainte de asta nu avusese legătură cu numărul 10, a profitat de ocazie, lucru lesne de înțeles, și a ajuns să-l cunoască pe prim-ministru și prim-ministrul pe el.“[901] În lunile următoare, Dearlove avea să devină unul dintre cei mai apropiați sfătuitori ai lui Blair, ceea ce demonstrând în ce măsură deciziile legate de securitatea națională, în privința terorismului și a proliferării armelor, țineau de serviciul de securitate, mai degrabă decât de diplomația Ministerului de Externe, instituție văzută ca fiind lipsită de greutatea și de priceperea necesară. Serviciul de informații influența acum politica guvernului zi de zi. Conflictul părea a fi fost tranșat în favoarea moderniștilor care cereau ca serviciul de informații să fie „util“ și cât mai aproape posibil de procesul decizional. Evenimentele din 11 septembrie 2001 răspundeau nesiguranței resimțite atât de acut la sfârșitul Războiului Rece. Pentru spionii Marii Britanii era ocazia de a influența direct un prim-ministru și de a fi, încă o dată, în centrul puterii. Pentru acel prim-ministru, era ocazia de a influența un președinte american și de a păși pe scena internațională. La Londra, nimeni nu știa în ce direcție avea să-i ducă președintele american și cu ce preț.

În Afghanistan, războinicii din umbră ai MI6 reintrau în arenă, dar fără vechiul lor partener. Massoud fusese ucis de către atacatorii sinucigași, care se dăduseră drept membri ai unei echipe de televiziune, cu două zile înainte de 11 septembrie, iar îndepărtarea adversarului lor cel mai sâcâitor era un dar de la bin Laden pentru aliații săi talibani. Era limpede că talibanii nu ajunseseră la putere doar prin luptă, ci mituind, făcând trocuri și intimidând. Strategia coaliției avea să reflecte exact acest lucru.

Pe data de 28 septembrie, ministrul de Externe a aprobat trimiterea unor ofițeri MI6 în regiune.[902] Marea Britanie dispunea încă de oameni care avuseseră legături cu mujahedinii în anii 1980, care cunoșteau limba și zona. Cei din interior spun că reacția a scos în evidență și punctul forte, dar și punctul slab al MI6. Când se punea în mișcare, MI6 o făcea foarte rapid, dar o făcea cu tot ce avea în dotare, și nu avea prea multe. O mână de ofițeri cu un buget de șapte milioane de dolari au aterizat în nord-estul Afghanistanului la finalul lunii. Au trecut pe lângă vehicule rusești ruginite, aruncate în aer la ultimul jihad, în drum spre întâlnirea cu generalul Mohammed Fahim, din Alianța Nordului, și au început să ia legătura cu alte contacte din nord și sud pentru a crea alianțe, pentru a-și asigura sprijinul și pentru a mitui cât mai mulți comandanți talibani posibil ca să-i determine să schimbe tabăra sau să iasă din luptă.[903]

Smuls peste noapte din liniștea pensiei petrecute la Cotswolds, pentru a ajunge în sălbăticia din Panjshir, unul dintre britanicii trimiși în Afghanistan după 11 septembrie pentru a negocia cu Alianța Nordului era un fost angajat al MI6, desprins parcă dintr-un

roman de John Buchan. Paul Bergne, care, la vremea aceea, avea în jur de 60 de ani, era expert în arheologie și vorbea cel puțin 12 limbi străine. Era înalt, calm, un spion veteran care studiase în profunzime cultura fiecărei țări pe care o vizitase. În Ministerul de Externe era adesea numit Greenmantle, aluzie la unul dintre romanele lui John Buchan, în care gentlemanul aventurier Richard Hanney investighează o revoltă în lumea musulmană. Bergne era genul de erudit care își duce existența în interiorul Serviciului, în mare parte din timp dat uitării, până când se ivește o criză care are legătură cu domeniul său de competență. Bărbatul cu aer detașat, dar mereu dornic să afle ceva nou și cu o puternică tendință spre independență, intrase în MI6 în 1959, mai întâi în Europa, la Viena, după care devenind expertul în Islam și Asia Centrală al Serviciului. După ce s-a pensionat, în 1992, a fost primul ambasador al Marii Britanii în Uzbekistan și Tadjikistan, unde, inițial, își desfășurase activitatea dintr-o cameră murdară și ieftină de hotel. A doua etapă a pensiei, pe care, în mare parte, și-o petrecuse în lumea academică, s-a încheiat când i s-a cerut să meargă în Afghanistan pentru a-i convinge pe tadjicii din Alianța Nordului să facă ceva mai mult decât să se folosească de intervenția occidentală pentru a-și recăpăta influența în vechiile lor teritorii. Când Alianța Nordului a ocupat baza aeriană Bagram, a trebuit să intervină personal pentru a-i împiedica să tragă asupra trupelor britanice în timp ce aterizau, deoarece nu le anunțase nimeni sosirea. Acesta a afirmat că Alianța Nordului „era cât pe ce“ să deschidă focul asupra britanicilor. „I-am cerut ministrului de Externe să nu acționeze pripit, pentru că era extrem de furios“, a afirmat Bergne mai târziu. „Fuseseră teribil de tentați să deschidă focul.“[904]

La CIA, instrucțiunile lui Cofer Black pentru liderul echipei pe care o trimitea în Afghanistan erau simple și definitive când venea vorba despre conducerea al-Qaeda. „Vreau să văd poze cu capetele lor înfipte în pari“, i-a spus Black lui Gary Schroen. „Vreau să-mi trimiți capul lui bin Laden într-o cutie plină cu gheață uscată. Vreau să-i pot arăta capul lui bin Laden președintelui. Am promis că am să fac asta.“ Era prima dată când Schroen primea un ordin direct de asasinat. „Cu siguranță îl putem ucide pe bin Laden, dar nu știu unde putem găsi gheață uscată în Afghanistan“, a răspuns el. Restricțiile severe impuse după mărturia depusă de Larry Devlin în fața Congresului în anii 1970, se topiseră, cu ajutorul unui președinte care cerea acțiune și cu sprijinul unei agenții care nu voia să dezamăgească opinia publică americană. „Autoritățile se schimbaseră“, avea să explice Black. Era război. Lucrurile se puseseră încă o dată în mișcare pentru CIA, de data aceasta acțiunea însemna violență.[905]

Schroen fusese retras dintr-un program de pensionare deoarece lucrase în sudul Asiei, cu întreruperi, de la finele anilor 1970, și fusese omul care asigura legătura cu Massoud, la sfârșitul anilor 1990. A luat un elicopter rusesc vechi și trei milioane de dolari, în bancnote de 100, și a pornit spre nordul Afghanistanului, una dintre îngrijorări fiind că ar fi putut fi doborât de o rachetă, de tipul celor pe care le furnizase CIA cu câțiva ani mai înainte. A fost însoțit de o echipă de ofițeri din trupele paramilitare ale CIA. „Dacă nu și-ar câștiga existența din acțiunile paramilitare, probabil

că ar jefui bănci“, spunea un ofițer CIA despre aceștia.[906] După ce au aterizat, au intrat în legătură cu cei din Alianța Nordului, încă șocați din cauza asasinării brutale a liderului lor. Nu exista un plan general de coordonare a activității echipelor CIA și MI6. Lucrurile se derulau prea repede. Oamenii trebuiau doar să facă ce puteau și să aibă grijă să nu se încurce unii pe alții. Discuțiile se rezumau la ce active avea fiecare și unde. Majoritatea contactelor britanicilor erau în Alianța Nordului, dar aveau și câteva în sud, unde americanii făceau și ei eforturi să-și găsească aliați viabili. Incapacitatea de a găsi un partener în sud încurca planurile și provoca probleme. Curând, echipele americane și britanice au prezentat rapoarte despre poziționarea liniei întâi a talibanilor și au trasat harta defensivă în vederea unei campanii de bombardamente. „De data asta o să rămâneți?“ îl tot întrebau aliații afghani pe comandantul general al CIA, la sosirea acestuia. „Da. De data asta rămânem“, a promis el.[907]

La o întâlnire într-un buncăr militar, îngrijorările conducerii pakistaneze au devenit evidente. Talibanii fuseseră agenții lor. Vicleanul președinte Pervez Musharraf, care preluase puterea în urma unei lovituri de stat, le-a spus comandanților lui superiori că trebuiau să facă o alegere. Fie să-și abandoneze vechii aliați, talibanii, fie să fie nimiciți de către SUA. Pentru a facilita luarea unei decizii, a schimbat generali aflați în posturi vitale, printre care și pe șeful ISI, Mahmud Ahmed, bărbatul care păruse atât de îngrijorat la Four Seasons. Ahmed fusese deosebit de apropiat de mullahul Omar, liderul talibanilor, și voia să păstreze influența grupului. „În termeni de politică, chiar s-a înregistrat o întoarcere cu 180 de grade“, își amintește Bob Grenier, la vremea aceea șeful CIA din Islamabad.[908] Dar, odată luată decizia, pakistanezii i-au explicat lui Grenier că erau profund îngrijorați că Alianța Nordului avea să-i lase descoperiți pe talibani și să cucerească Kabulul. I-au avertizat pe americani că acest lucru va produce vărsare de sânge și ca atrage riscul de a exclude populația paștună din sud. La Washington, și în special în CIA, au început disputele dacă să dea curs acestui sfat și să blocheze Alianța Nordului. După moartea lui Massoud, liderii Alianței nu trezeau prea mare încredere. Cei mai mulți arătau ca niște lorzi ai războiului brutali, pentru că asta și erau. Washingtonul a fost de acord să nu bombardeze pozițiile din prima linie ale talibanilor, până când putea fi construită o rezistență paștună mai solidă în sud pentru a veni în sprijinul Alianței Nordului, în mare parte tadjică.

Bătrânii jihadiști din anii 1980 au avut ocazia să-și aleagă tabăra: fie pe cea a talibanilor, fie pe cea a americanilor și a Alianței Nordului. Au reapărut din umbră vechile figuri, în căutarea unei ultime șanse la glorie. Abdul „Hollywood“ Haq cel șchiop, cândva agreat în Downing Street, a reușit să capete sprijinul oamenilor de afaceri afghano-americani și a intrat, încă o dată, în luptă, pornind din Peshawar spre Jalalabad, cu un grup de 20 de susținători. O dronă americană Predator neînarmată l-a urmărit în timp ce era înconjurat de forțe talibane și executat. Hamid Karzai, un alt paștun al cărui tată luptase cu talibanii, a fost aproape ucis de o bombă greșit direcționată. Avea să fie unul dintre puținii lideri paștuni care va face o alianță cu americanii. Acest lucru îl va face foarte util. Unii dintre ceilalți comandanți pe care SUA

îi susținuse, trecuseră acum de partea inamicilor, printre aceștia numărându-se Gulbuddin Hekmatyar. Un altul era Jalaluddin Haqqani, care fusese preferatul congresmenului Charlie Wilson și care, totuși, devenise unul dintre adversarii cei mai de temut ai noului guvern afghan și liderul local cel mai apropiat de al-Qaeda (în același timp, păstrase legătura cu ISI care îl considera unul dintre bunurile sale).

Pentru câteva zile tensionate din octombrie, a părut că atacurile aeriene nu aveau impact, iar bombardierele au început să rămână fără ținte. Presa vorbea despre apropierea „iernii afghane“. Însă, odată ce, în sfârșit, focul s-a concentrat asupra pozițiilor talibanilor din nord, aceștia s-au prăbușit, permițând Alianței Nordului să intre în Kabul. În total, au fost trimiși în Afghanistan numai 100 de ofițeri ai CIA și 300 ai forțelor speciale americane, dar, după două luni și jumătate de la desfășurarea de forțe din 27 septembrie și în colaborare cu forțele aeriene și cu forțele locale, au reușit să-i înfrângă pe talibani. Însă unde era omul al cărui cap ar fi trebuit trimis într-o cutie cu gheață?

Trupele SAS britanice, alături de MI6, au fost trimise în regiunea muntoasă izolată Tora Bora, să-l caute pe bin Laden. De la Londra s-a primit un mesaj. Ministrul Apărării spunea că, dacă era capturat, bin Laden urma să fie predat SUA numai dacă se luau „anumite angajamente“, cu alte cuvinte, să nu i se aplice pedeapsa cu moartea. Cei aflați pe teren au sesizat implicarea avocaților. Era oarecum ciudat, deoarece liderul al-Qaeda era în capul listei negre a SUA și, în orice caz, nimeni nu se aștepta să fie capturat viu.[909] Întrucât nu trimisese un număr mare de trupe terestre pentru a păzi granița, SUA i-a permis lui bin Laden să treacă frontiera în Pakistan. „Massoud a eliberat Afghanistanul de sovietici“, afirma fostul său aghiotant, Abdullah Anas. „Osama bin Laden l-a predat americanilor în două săptămâni și apoi a fugit.“[910] Bin Laden a reușit să-și regrupeze forțele peste graniță, în Pakistan.

Încă o dată, percepția la Washington era că „ne-am făcut treaba în Afghanistan“. Curând, SUA au început să-și retragă forțele speciale și să le pregătească pentru următorul război. Nu a mai urmărit mare lucru după acțiunile militare, nici vorbă de ajutor, dezvoltare sau încercare de a construi instituții. Au existat persoane la Washington care, ignorând rolul esențial jucat de aliații afghani, au tras concluzia excesiv de încrezătoare că efective reduse numeric, ajutate de forțele aeriene, puteau câștiga războaie fără ajutorul unor ample desfășurări de trupe terestre.

Înfrângerea talibanilor a atras după sine încarcerarea în vechi închisori improvizate a prizonierilor, printre care și mulți luptători străini care se antrenaseră în tabere și luptaseră împotriva coaliției. La mijlocul lunii decembrie, ofițerii MI6 care fuseseră trimiși în regiune au început să interogheze prizonierii Alianței Nordului. În ianuarie, a început interogatoriul celor deținuți de americani. În nici unul din cazuri, decizia de a-i interoga nu a fost supusă aprobării miniștrilor de la Londra. Pe 12 decembrie, s-a hotărât, la Londra, că trebuiau trimiși și ofițeri MI5 pentru a-i interoga pe prizonierii care puteau avea informații despre atacuri îndreptate împotriva Marii Britanii. Primii angajați MI5 au sosit la Bagram în ziua de 9 ianuarie 2002. A doua zi, un ofițer MI6 a luat

primul interogatoriu unui deținut al SUA. A transmis apoi la Londra că existau aspecte neconforme cu Convențiile de la Geneva, în privința felului în care fusese tratat deținutul. La două zile după interogatoriu, i s-au trimis instrucțiuni, primite de întregul personal MI5 și MI6 din Afghanistan, legate de felul în care trebuia abordată chestiunea relelor tratamente. „Dat fiind că nu se află sub paza și controlul nostru, legea nu vă cere să interveniți pentru a preveni acest lucru“, se explica, făcându-se referire la indiciile referitoare la comiterea unor ilegalități. Continua spunând că americanii trebuiau să înțeleagă că Marea Britanie nu tolera asemenea rele tratamente și că trebuia înaintată o plângere unui înalt oficial american dacă se aplicau presiuni de către SUA în timpul interogatoriilor comune desfășurate alături de MI6. În finalul instrucțiunilor, era transmis un avertisment avocățesc, fără îndoială primit cu bucurie, potrivit căruia *faptele săvârșite peste hotare, în cursul misiunilor oficiale [sunt] supuse legilor penale ale Marii Britanii. Cu alte cuvinte, acțiunile voastre atrag după sine aceeași răspundere ca atunci când ar fi săvârșite în Marea Britanie.*[911] S-a descoperit ulterior că instrucțiunile fuseseră insuficiente pentru că nu le cereau ofițerilor să raporteze imediat înalților demnitari americani sau Londrei dacă un anumit lucru le trezea îngrijorarea. În următoarele trei săptămâni, înainte de a reveni acasă, ofițerul MI6 nu a observat alte semne de rele tratamente. Însă nu fusese vorba de un incident izolat.

Nu se mai lucra cu mănuși. Pe data de 7 februarie, președintele Bush a subliniat faptul că, din punctul de vedere al SUA, Convențiile de la Geneva nu se aplică în cazul celor arestați în Afghanistan și că aceștia aveau să fie trimiși la Guantanamo Bay, Cuba. Au mai existat și alte semne de abuzuri. În aprilie, un ofițer MI6 a fost prezent la un interogatoriu condus de armata SUA și și-a exprimat îngrijorările față de comportamentul unui ofițer american. În iulie, un ofițer MI5 a afirmat că a auzit un oficial american vorbind despre „pregătirea unui deținut“, ceea ce părea să implice privarea de somn, acoperirea capului cu o cagulă și ținerea acestuia în poziții chinuitoare. Când le-a raportat acest lucru superiorilor săi, aceștia nu au luat nici un fel de măsură. Nu ar fi fost de mirare ca ofițerii de pe teren să fi simțit că nu primesc prea mult sprijin de acasă.

Cel mai bine pentru Marea Britanie, după cum se exprimase vicepreședintele Dick Cheney, era să colaboreze cu „partea întunecată“. Cei mai importanți prizonieri din al-Qaeda, care au fost prinși în timpul războiului împotriva terorismului, au fost duși în așa-numitele zone „negre“ – în Europa de Est și Asia, unde guvernele respectivelor țări permiseseră CIA-ului să dețină centre secrete de detenție. Acolo agenția putea săvârși fapte pe care oricine, în afară de guvernul american, le-ar fi descris drept tortură. CIA devenea, în esență, comandament militar și agenție de informații care se implica în tot felul de activități, de la interogarea deținuților și lansarea de rachete teleghidate, până la asasinarea liderilor al-Qaeda, punându-și într-o situație stânjenitoare aliatul cu care colabora îndeaproape.

Cât de multe știau britanicii despre trecerea partenerilor lor de partea întunecată? Foarte puține, pretindeau aceștia, lucru care, în sine, indică un eșec la nivel

informațional. „Ne-a luat mai mult decât ar fi trebuit“, recunoaște un fost oficial. Însă indiciile apăruseră devreme. „Mă îngrijora reacția, foarte emoțională, pe care o înregistrai în săptămânile de după 11 septembrie, din partea mai multor oficiali americani“, va afirma ulterior Dearlove. „Chiar și în faza aceea, am încercat să scoatem în evidență faptul că trăiserăm sub o amenințare teroristă serioasă, de alt tip. Urmaserăm un drum care ne provocase multe probleme. Mă gândesc la locurile de detenție din Irlanda de Nord. Și învățaserăm multe lecții dure… poziția noastră era aceea că, dacă îți pierzi avantajul moral în confruntarea cu acest tip de probleme, îți complici poate și mai mult situația. Poate că ai un avantaj pe termen scurt, dar, pe termen lung, categoric vei pierde.“[912]

Marea Britanie și SUA își împărtășesc mare parte din secrete, dar nu toate. Programul secret de extrădare, în cadrul căruia suspecți valoroși din al-Qaeda au fost torturați, era strict secret, dar era, totuși, limpede că ceva se întâmplase cu acești prizonieri în anii de după evenimentele din 11 septembrie, pentru că dispăruseră. Mai mult decât atât, Marea Britanie primea bucuroasă rapoarte din partea serviciului de informații pe baza interogatoriilor luate acestora. În 2003, în Marea Britanie au început să ajungă mai multe rapoarte foarte interesante. Materialul era extrem de valoros, dar americanii spuneau foarte puține despre sursele lor. Oare era vorba de un nou agent de la conducerea al-Qaeda? s-au întrebat persoane din serviciul britanic de informații. Curând, a devenit limpede că materialul provenea de la cel care se autoproclamase „creierul“ evenimentelor de pe 11 septembrie, Khalid Sheikh Mohammed, care furniza detalii despre planuri, conspirații și conspiratori. „Le-am spus subalternilor mei: «Despre ce vorbește?», deoarece experiența cu prizonierii și teroriștii irlandezi ne învățase că nu spuneau niciodată nimic“, își amintea Eliza Manningham-Buller.[913]

Un alt șef din serviciile secrete se întreba dacă Mohammed fusese convins să colaboreze cu Occidentul. În realitate, acesta fusese supus de 183 de ori la o metodă de tortură prin care se simula un înec „Americanii țineau foarte mult ca noi să nu descoperim ce făceau ei“, afirma Manningham-Buller. „Trist este că și Cheney și Rumsfeld și Bush urmăreau *24*“, adăuga ea, referindu-se la serialul de televiziune în care un spion american recurge la tehnici extreme pentru a obține informații și pentru a zădărnici atacuri inamice.[914]

În timp ce procesa firele oferite de Washington, MI5 a descoperit cu ușurare că avea deja informații despre jumătate dintre oamenii pe care îi identificase Khalid Sheikh Mohammed în Marea Britanie. Însă cealaltă jumătate constituiau piste noi care au fost rapid urmărite. A început imediat vânătoarea unui bărbat identificat ca fiind Dhiren Barot, membru important al-Qaeda din Marea Britanie, care s-a dovedit a fi destul de bine antrenat cât să scape pentru moment de echipa de supraveghere. Într-un final, a fost prins, iar cei de la FBI s-au arătat deranjați de faptul că nu le fusese predat lor.

În 2004, când ofițerii MI5 care interogau deținuții din Guantanamo Bay au început să fie preocupați de relele tratamente, informații despre protestele înaintate de aceștia s-au scurs prin canalele Serviciului și, de asemenea, prin intermediul celor din Downing

Street și al Ministerului de Externe.[915] Însă spionii mai spun și că pistele care au ieșit la iveală în urma interogatoriilor desfășurate prin metode de tortură erau importante pentru securitatea națională, deși nu chiar atât de importante cum va pretinde ulterior președintele Bush, când a scris că preveniseră direct atacuri asupra Canary Wharf și a Big Ben. Dacă îi întrebi discret, câțiva dintre cei care au lucrat direct cu secretele îți vor spune în șoaptă că ideea care spune că tortura nu este niciodată productivă și că generează întotdeauna informații viciate este prea simplistă ca să te bazezi pe ea. Vor spune că Algeria, care folosea metode brutale, a fost un partener important după 11 septembrie, oferind informații vitale. Îți vor spune că nu știi niciodată, cu adevărat, cum au fost procurate informațiile furnizate ție. Și te vor întreaba dacă îți poți imagina vânătoarea de vrăjitoare și jocul „de-a aruncatul vinei“ dacă mâine ar avea loc un atac asupra Marii Britanii și s-ar descoperi că informații importante din, să spunem, Arabia Saudită au fost ignorate din cauza îngrijorărilor legate de proveniența lor? Însă, deși un lucru este acceptarea pasivă de informații, tărâmul moralității este și mai înșelător, când urmărești interogatorii pe monitoare, din alte încăperi (după cum spun pakistanezii că s-a întâmplat în cazul unor deținuți) sau când le trimiți întrebări americanilor privind o persoană despre care știi că a fost dusă într-un loc secret, cum s-a întâmplat cu rezidentul britanic Binyam Mohammed, reținut în Pakistan și apoi dus într-o închisoare secretă din Maroc. În cazul lui, a existat destulă îngrijorare din cauza unei ilegalități, cât să justifice declanșarea unei anchete penale privind complicitatea la tortură. „Nu există acte de tortură și nici complicitate la tortură“, spunea John Scarlett, luând apărarea MI6. „Am încredere deplină și am avut întotdeauna încredere în standardele, valorile și integritatea ofițerilor noștri.“ Relația cu americanii înregistrase, totuși, momente de tensiune, recunoștea el. „Aliații americani știu că Serviciul nostru este propriul său stăpân, că existăm pentru a apăra interesele britanice și Marea Britanie“, spunea ulterior Scarlett despre această relație. „Nu servim interesele altcuiva, suntem un serviciu independent, condus de propriile noastre legi – de ale nimănui altcuiva – și de propriile noastre valori.“[916] Încrederea dintre serviciile de informații ale celor două țări a început să se erodeze când investigațiile britanicilor au scos la iveală și au făcut publice detalii despre tehnicile americanilor, încălcând astfel principiul „controlului“, potrivit căruia o țară care emite un raport de spionaj controlează unde și cum este acesta transmis sau emis. În Statele Unite, unele persoane și-au manifestat furia din cauza felului în care guvernele țărilor europene se delimitaseră de politica americană în privința deținuților, deși, în același timp, foloseau informațiile procurate. În discursul ținut în fața Congresului, Mike Scheuer, fostul șef al unității din CIA responsabile de urmărirea lui bin Laden, i-a atacat pe „europenii lași și ipocriți, care profită la maximum de protecția oferită de Statele Unite, deși public acuză și cer închisoarea pentru aceia care își riscă viața ca să le ofere respectiva protecție.“[917]

Britanicii și americanii aveau de mult o înțelegere secretă de neimplicare în acte de spionaj, potrivit căreia nu vor strânge informații secrete unii despre ceilalți și nu vor recruta agenți din rândul cetățenilor celuilalt stat. În parte, acest lucru are legătură cu

suveranitatea și, parțial, cu problemele ridicate de operațiunile paralele de spionaj, care intră în conflict în procesul de racolare a acelorași agenți. Însă, ocazional, britanicii pot desfășura operațiuni unilaterale în SUA, împotriva cetățenilor altor țări, cu aprobarea SUA (aprobare care se obține destul de rar, deși unii oficiali americani bănuiesc că este posibil ca Marea Britanie să fi desfășurat operațiuni unilaterale, fără aprobare, împotriva IRA, în mai multe ocazii). La rândul său, SUA nu pot desfășura operațiuni unilaterale aprobate în Marea Britanie, spre iritarea unor ofițeri CIA (din când în când, au fost prinși încălcând această convenție). După evenimentele din 11 septembrie, înalți oficiali americani din serviciul de informații au insistat să-și poată desfășura propriile operațiuni de culegere de informații în Marea Britanie. Londra s-a opus categoric, de teamă, nu în ultimul rând, că americanii aveau să desfășoare operațiuni de extrădare, cum făceau în alte țări europene, precum Italia, de unde suspecții erau ridicați de pe stradă. Un fost oficial CIA își amintește de o întâlnire la care șefa MI5, Eliza Manningham-Buller, care niciodată nu se sfiise să-și exprime opiniile, s-a opus extrem de categoric operațiunilor unilaterale americane. „Numai să încercați și vă arestăm“, își amintește un angajat al CIA că spusese aceasta. Un alt oficial CIA a ieșit nervos de la aceeași reuniune, din cauza a ceea ce el considerase a fi o predică arogantă în care i se spusese că Marea Britanie era o țară în care existau reguli, în care fusese redactată Magna Carta, explicându-le nervos colegilor săi că o „putere de dimensiuni mijlocii“ avea îndrăzneala să îi spună ce putea și ce nu putea face.[918]

Când un bărbat din Birmingham comunică cu un terorist care planifică un atac în Karachi, limita dintre informațiile externe și cele interne se șterge. Informațiile provenite din diferite surse trebuie integrate, iar datele, exploatate și prelucrate, pentru a stabili ce fel de legături ar putea avea o persoană cu o rețea. Personalul MI5 și MI6 a format echipe comune, alături de colegii de la GCHQ, pentru a intercepta comunicațiile teroriștilor. MI5 a colaborat îndeaproape cu poliția la această operațiune, cu care adesea avea o relație cu probleme. Vremurile de rivalitate acerbă dintre MI5 și MI6 apuseseră, deși se mai înregistra, din când în când, câte o ciocnire. În mare măsură, încurcăturile produse, în special în cazul lui Binyam Mohammed, aveau legătură cu Serviciul de Securitate, MI5, mai degrabă decât cu MI6. După evenimentele din 11 septembrie, unii ofițeri de rang înalt ai MI5 doriseră să controleze toate informațiile legate de amenințări la adresa Marii Britanii. Și, dacă deținuții erau reținuți peste hotare, voiau să realizeze ei interogatoriile. În trecut, în rândurile ofițerilor MI6, circula gluma că omologii lor nu ar trebui să aibă niciodată voie să treacă dincolo de strâmtoarea Dover, deoarece nu înțelegeau mai deloc cum funcționa spionajul internațional. Mai circula o glumă despre telegramele pe care le primiseră ofițerii MI6, aflați într-o țară îndepărtată, de la MI5 din Londra, în care se cerea ajutorul serviciului local de informații pentru o investigație. „Vă rugăm să ne comunicați numele omului dumneavoastră de legătură…“, așa începeau telegramele, după care se trecea la detaliile solicitării. „Te exprimi vag, încerci să tragi de limbă, dar nu îți dezvălui niciodată oamenii de legătură“, explica un vechi angajat al MI6. Însă nu s-a bucurat nimeni când Serviciul înfrățit s-a confruntat cu din

ce în ce mai multe acuzații, nu în ultimul rând pentru că arunca o pată asupra întregului spionaj britanic. În mod paradoxal, percepția opiniei publice și reputația sunt extrem de importante pentru cei care activează în lumea serviciilor secrete. Tocmai pentru că nu pot vorbi foarte mult despre munca lor, sunt foarte preocupați de modul în care aceasta este percepută de opinia publică.

MI5 a trebuit să se mai confrunte și cu portretul pe care i l-a făcut serialul britanic *Spooks* (*Spionii*), care a început să fie difuzat la câteva luni după evenimentele din 11 septembrie. „Nu cred că opinia publică își închipuie că lucrurile funcționează ca în *Spionii*. Cred că își dă seama că serialul ține de domeniul ficțiunii așa cum își dă seama că Bond nu seamănă cu MI6“, afirmă Manningham-Buller, care susține că nu a urmărit serialul de la început și că nu a văzut scena morții tragice a unui ofițer femeie care a căzut într-un bazin cu ulei încins în care se prăjeau chipsuri (se crede că episodul respectiv a dus la scăderea numărului de candidate la un post în MI5, din cauza violenței). „Două lucruri regret. Unul este acela că spionajul este prezentat atât de simplist, ca un lucru ușor de înțeles, dacă faci lucrurile în ordinea corectă – că totul poate fi rezolvat în 40 de minute, de către șase persoane. Al doilea regret este că Serviciul este prezentat ca o agenție cu un profund dispreț față de lege. În realitate, avem mare grijă ca tot ce facem să fie pe baza legală adecvată.“[919] Accesările site-ului MI5 și mai ales ale paginii de recrutare cresc după fiecare episod al serialului, dar oamenii care cunosc MI5 nu sunt foarte siguri că imaginea tipică lui Bond a agenților secreți înarmați până-n dinți și care încalcă senini regulile îi este la fel de utilă unui serviciu de securitate internă, care își anchetează propriii cetățeni, pe cât îi este unui serviciu de informații externe ca MI6, care vizează străinii. Dacă *Spooks* ar avea legătură cu realitatea, explica un ofițer MI5, scena de final a fiecărui episod l-ar surprinde pe ofițer, la ora trei dimineața, când încă mai completează mandatul și toate celelalte documente, înainte de a i se permite să plece acasă.

Uneori, ritmul unei anchete contrateroriste nu este departe de cel descris în *Spooks*. Culegerea de informații poate implica uneori aceleași tehnici ca și acelea folosite în vechea lume a Războiului Rece – motivația umană este cam aceeași când vine vorba de recrutarea agenților care cunosc adevăratele intenții ale inamicului. Însă diferențele sunt și ele clare. Spionajul este mai sensibil la factorul timp. Un ordin de luptă sovietic putea fi interpretat fără grabă. În schimb, informațiile despre un atac terorist planificat sau despre locul în care se află un lider terorist necesită o acțiune rapidă. Termenul de valabilitate al unor informații valoroase, în domeniul contraterorismului, poate fi de câteva zile, nu de ani. Cel al unui agent din pustietatea Pakistanului, a cărui racolare este posibil să fi durat mult, putea fi și mai scurt.

La începutul anului 2004, ofițerii MI5 supravegheau o celulă teroristă care făcea cercetări în domeniul îngrășămintelor pentru a fabrica o bombă într-un depozit și îi ascultau pe bărbații respectivi, în mașinile și apartamentele lor înțesate de microfoane, în timp ce discutau despre cluburile de noapte și centrele comerciale pe care aveau de gând să le atace. Într-o noapte a lunii martie, l-au înregistrat pe șoferul unui Vauxhall

Corsa, în timp ce îl lua cu mașina pe liderul celulei de conspiratori și pe un alt bărbat din Crawley, mergând cu ei prin oraș, după care i-a adus înapoi. Șoferul a fost trecut în jurnal drept „BN“, bărbat neidentificat.[920] Era limpede că „terorismul domestic“ nu mai era străin tărâmurilor britanice. Erau britanici de a doua generație, de origine pakistaneză. Era o tendință la care nu se gândiseră imediat după evenimentele din 11 septembrie. În anii 1990, se considera că radicalii care își găsiseră adăpost în Marea Britanie complotau împotriva țărilor lor natale, fie că era vorba de Algeria, de Egipt sau de Arabia Saudită. În spatele ușilor închise, serviciile arabe de informații le descriau Marea Britanie ofițerilor CIA ca pe un „sanctuar al terorismului“, dar în ciuda acestor plângeri, britanicii au ignorat acest lucru, atâta timp cât nu era încălcată legea și nu se complota împotriva Marii Britanii. Investigația din 2004, căreia poliția îi dăduse numele de cod „Fisura“, a dezvăluit, pentru prima oară, că aceia care aveau să atace Marea Britanie erau britanici, în acest caz, cu sprijin din partea al-Qaeda, care fusese alungată din Afghanistan, dar care reușise să se regrupeze în zonele ocupate de triburi din Pakistan. „«Fisura» a fost precum momentul acela în care se aprinde lumina și vezi în ce stare este bucătăria“, explica un ofițer de informații, la scurt timp după aceea.[921] Însă urmau lucruri și mai rele decât atât. Radicalizarea domestică era acum în atenție, dar nimeni nu se aștepta încă la atacuri cu bombă sinucigașe.

Personalul MI5 a aflat despre ceea ce se petrecea în ziua de 7 iulie 2005 de la televizor. Curând, imaginile unui autobuz explodat, deschis ca o cutie de conserve, aveau să le rămână întipărite în minte. Gradul de risc al Marii Britanii fusese scăzut cu câteva zile mai devreme. Nimeni nu anticipase actul celor patru tineri cu rucsac în spate. „Nu am știut că este un atac sinucigaș până nu au început să vină legiștii“, își amintea Eliza Manningham-Buller. „Așa că, la început, am încercat să sprijinim poliția în găsirea celor care făcuseră acest lucru, care, din câte știam noi în acea fază, erau încă în viață și capabili să mai lanseze un atac.“[922] A urmat haosul. La un moment dat, pe înregistrările televiziunii cu circuit închis din Luton, pe unde trecuseră teroriștii, se mai văzuse un atacator cu rucsac. Oare trebuiau să comunice publicului? Cineva de la MI5 a avut impresia că vede aceeași persoană prin zona Westminster și lângă Buckingham Palace. Au închis întreaga zonă. „Numai seara, când am ajuns acasă, destul de târziu, am resimțit pe deplin impactul emoțional al acelei zile“, își amintea ulterior Manningham-Buller.[923]

Eliza Manningham-Buller li s-a adresat, a doua zi, subordonaților săi de la sediul MI5 din Thames House, în Millbank. Le-a spus că aceea fusese ziua de care se temuseră întotdeauna, deși speraseră că nu avea să vină. Mulți făcuseră noapte albă și le-a spus, prin urmare, că este mândră de ei. Trebuiau să continue să facă munca pentru care se pregătiseră. Țineți-vă bine, i-a mai avertizat; până la sfârșitul săptămânii, vor apărea speculații legate de vinovăția noastră pentru că am permis ca atacul să aibă loc. Nu citiți ziarele, vedeți-vă de treabă. Într-adevăr, acuzațiile aveau să vină. În noaptea discursului, a fost găsită cartea de credit a lui Mohammed Siddique Khan, aproape de locul în care fusese detonată bomba, în stația de metrou Edgware Road. În scurtă

vreme, anchetatorii din MI5 și-au dat seama că îl mai întâlniseră. Era bărbatul neidentificat care condusese automobilul Vauxhall Corsa, în martie 2004. Fusese supravegheat de MI5 de mai multe ori, în cadrul anchetei „Fisura“, dar niciodată nu fusese considerat atât de important încât să fie urmărit. Existaseră mai multe piste în 2001, inclusiv aceea care spunea că Khan fusese în tabere de pregătire din Marea Britanie și din Pakistan, dar niciodată nu se puseseră cap la cap diferitele piste pentru a înțelege că toate informațiile duceau la același om. Explicația faptului că nu fusese plasat pe un loc fruntaș în lista țintelor vizate fusese lipsa de resurse, mai ales că, în 2004, se livrase la Thames House un nou set de piste (inclusiv cele generate de Khalid Sheikh Mohammed). „Nu suntem Stasi, nu putem urmări pe toată lumea“, explica un oficial, în chip de scuză.[924]

La exact două săptămâni după atacul de pe 7 iulie, a urmat un altul. De data aceasta, eșuat. „Pentru mine a fost mai rău“, își amintea Manningham-Buller, care lua prânzul, ca de obicei, cu directorii ei când s-au transmis veștile. „Deși nu murise nimeni, mă întrebam logic, dacă așa o să se întâmple la fiecare două săptămâni, cum o să reușim noi să facem față situației?“[925] Toată lumea se temea de șirul nesfârșit de teroriști sinucigași. Autoritățile nu știau dacă pot gestiona situația când s-au uitat la data din calendar peste două săptămâni, întrebându-se dacă avea să se mai întâmple ceva și atunci. În lunile și în anii care au urmat, se simțea că se duce un „război de tranșee“. „E ca în jocul ăla de pe vremuri, «Invadatorii din spațiu»“, explica o persoană implicată zi de zi în activitățile de contraterorism. „Când golești un ecran de potențiali atacatori, pur și simplu, apar alții și-i înlocuiesc.“[926] Zilele în care îi puteau ancheta pe îndelete și urmări liniștiți pentru a strânge suficiente probe apuneau. Acest lucru solicita prea multe resurse. „Întrerupeți și treceți la următoarea rețea“ era singura strategie disponibilă. „Aveam mai multe decât puteam duce și trebuia să luăm măsuri neplăcute pentru a stabili prioritățile“, explica Manningham-Buller. În scurtă vreme, banii de la guvern au început să curgă, iar MI5 și-a mărit cu mai mult de 50% efectivele și s-a extins în regiuni. Avea loc o transformare, de la vechea agenție de contraspionaj a lui Arthur Martin, la organizația contrateroristă modernă, care începuse odată cu confruntarea cu IRA din anii 1990.

MI5 a lansat un război-fulger, racolând noi resurse umane pe „scară industrială“, analizând liste de oameni care puteau fi abordați. „Știam că avem nevoie de mult mai multe surse și de o mai mare acoperire teritorială“, afirma Manningham-Buller. Acești agenți sunt vitali pentru spionaj. În ciuda discuțiilor despre „comunitatea informațională“, cei din interior afirmă că nu există înlocuitori pentru agenții din organizații. „Ca în cazul IRA, nu faci rost [de informații] de la casnice. Pentru a ajunge la teroriștii care pun la cale atentate ai nevoie de oameni care să ajungă la cei implicați. Acel gen de informații detaliate, capabile să oprească un atac, nu circulă pe lângă moschee.“

După 7 iulie, Manningham-Buller l-a abordat pe șeful MI6 pentru a-i cere să-i împrumute cei mai buni controlori de agenți, deoarece, prin tradiție, controlarea

agenților era mai degrabă domeniul de specialitate al MI6 decât al MI5. La un moment dat, cea mai mare desfășurare de ofițeri operativi ai MI6 nu se înregistra în vreo țară îndepărtată, ci în Marea Britanie. Lucrau alături de ofițeri ai MI5 pentru a racola agenți care puteau fi trimiși în zonele ocupate de triburi din Pakistan și din alte țări, pentru a se infiltra în al-Qaeda și printre aliații acesteia. E nevoie de timp pentru a pătrunde în miezul unei rețele. Exact ca și ceea ce își dorise KGB de la Philby, și în acest caz scopul era să găsească pe cineva care să poată supraviețui în rândurile inamicului, să aibă succes și să avanseze. Cu cât avansa mai mult, cu atât mai complexe puteau deveni problemele lor morale. Când te poate pune în pericol de moarte faptul că îi mărturisești controlorului tău existența unui plan terorist? Când poate provoca moartea unor oameni nevinovați faptul că ai fost de acord cu un plan terorist? Motivația agenților este extrem de variabilă. În cazul unora, este dorința de a preveni violența în comunitatea lor, în cazul altora este ranchiuna față de un cunoscut. Abordarea unui agent este întotdeauna momentul cel mai dificil. În mod normal, un ofițer dispune de o perioadă între o jumătate de minut și un minut să trezească interesul cuiva, altfel îl pierde pentru totdeauna. Exact ca în cazul unei abordări de un alt fel, într-un club de noapte, o frază de introducere potrivită și modul corect de abordare pot cântări greu. Când abordezi un individ pentru a-l racola, primele zece secunde sunt, în mod normal, irosite, deoarece subiectul este șocat pentru că ofițerul i-a dezvăluit intențiile sale.

Dincolo de pericol și entuziasm, se află și realitatea. Agenții MI5 și controlorii lor pot petrece chiar și o jumătate de zi cu proceduri de contrasupraveghere complexe, pentru a se asigura că nu sunt urmăriți, când se pregătesc să se întâlnească. Entuziasmul inițial, de a te simți protagonistul propriului film de spionaj, este repede înlocuit de plictisul de a urca și de a coborî din încă un autobuz, dar știi că, dacă greșești, altcineva poate plăti cu viața. Procesul s-ar putea încheia cu urcarea agentului într-un vechicul secret. Acesta este departe de a fi unul luxos, unele nu au geamuri în spate și o lumină slabă dezvăluie pereții acoperiți cu ceea ce pare a fi un tapet ce se desprinde. Nu există centuri de siguranță, nici aer condiționat, nici încălzire. În caz de urgență, poate avea loc o întâlnire într-un vehicul, însă, altfel, agentul poate fi dus pe un drum ocolitor într-o casă conspirativă, unde, într-un colț, se află o plantă pe jumătate uscată, iar ofițerul de caz îl așteaptă cu o ceașcă de ceai. Prima întrebare este întotdeauna aceeași: „Cât timp ai la dispoziție?“ Dacă răspunsul este de numai 15 minute, atunci treci la treabă. Dacă este mai mult timp, se poate discuta despre cum se simte agentul, dacă există probleme de securitate și dacă are nevoie de ceva. Ideea este să-i facă să capete încredere. „Scopul principal nu este să scoți informații. Dacă acesta este scopul tău principal și la numai asta visezi, atunci nu iese bine“, explică un fost controlor de agenți. Arta constă în capacitatea de a construi o relație și de a stabili o relație de empatie și de simpatie, în tot acest timp păstrând controlul.[927] O încăpere plină de controlori de agenți de la MI5 ar da impresia unui grup reprezentativ din societatea britanică, cu vârstnici și femei tinere, negri și albi, *skinheads* și oameni în costum, câte unul pentru fiecare ocazie și pentru fiecare tip de agent.

Într-un depozit modern, undeva, în centrul Londrei, stă un musulman tânăr, supravegheat de controlorul său din MI5. O sobă mică încălzește încăperea, iar pe măsuța de cafea se află o ceașcă de ceai neatinsă. Afară, lângă mașină, stă un șofer, gata să pornească în trombă, în caz că apar probleme. „Nu mă consider un spion în acest sens, deoarece îmi îndeplinesc numai datoria și îmi exercit drepturile de cetățean musulman, adică sunt atent la ceea ce se întâmplă“, explică agentul musulman care lucrează pentru MI5.[928] Bărbatul cu barbă încă își amintește de prima întâlnire tulburătoare cu MI5, de teama că ar putea fi suspect, de ușurarea, urmată din nou de temere, când i se ceruse să devină informator. „Nu am să-l spionez pe Mohammed care cumpără cârnați halal dintr-un magazin de cartier, pentru că nu asta e treaba mea. Nu aș face niciodată așa ceva. Dar, dacă știu că există mai mulți musulmani care au de gând să facă un lucru și eu aud sau aflu cine știe prin ce împrejurări, da, sunt mai mult decât dornic să mă întâlnesc cu ei din nou și să vorbesc despre asta și, dacă ei [MI5] îmi cer asta, să mă interesez mai atent de indivizii ăștia. Simțeam că e în regulă, deoarece băieții ăștia nu sunt doar un Mohammed sau un Abdullah oarecare, rugându-se în moschee… Nu vreau să detoneze nimeni o bombă lângă mine sau să-mi arunce familia în aer…, așa că nu simt că acțiunea mea este împotriva musulmanilor, în sensul ăsta. Este împotriva infractorilor.“[929] Agentul se întâlnește poate de trei–patru ori pe lună cu un ofițer MI5, uneori timp de o jumătate de oră, alteori pentru două–trei ore și are la dispoziție un număr pentru urgențe, disponibil timp de 24 de ore. „Nu m-am gândit niciodată că o să iau direct legătura cu MI5, dar nu e ca la televizor. Nu e ca în filme, da, așa că nu mă simt ca în *Ultimatumul lui Bourne*… Unii dintre ei par un pic necinstiți, unii sunt urâți, alții sunt de treabă. Știi, așa merge treaba. Bărbați și femei, voinici și grași. Știi? Slabi, dolofani. Negri și albi.“

Tot din munca agentului face parte și încercarea de a fi aproape de oameni, deși afirmă că MI5 nu l-a forțat niciodată să facă ceva. „Presiunea nu vine cu adevărat de la ei. Presiunea intervine când ești pe cont propriu… Nu e comod să stai alături de un terorist sau de un infractor, sau, mă rog. Nu vrei să ai de-a face cu acest gen de oameni. Așadar, uneori, când stai acolo, așa e, ai parte de adrenalină… Eu nu-i văd ca pe niște musulmani practicanți. Eu îi văd ca pe oricare alt infractor, ca pe oricare alt gangster care se folosește numai de numele de islamist sau de musulman… dacă o persoană are de gând să arunce ceva în aer și eu aflu, o să am grijă ca altcineva să o oprească, deoarece lucrul ăsta afectează Islamul. Deoarece, acum, oamenii asta or să creadă: «Ah, musulmani, teroriști, musulmanii sunt barbari, musulmanii sunt așa și pe dincolo», și nu asta este adevărata imagine a Islamului, și dacă eu pot preveni asta, atunci sunt fericit… există limite în privința a ceea ce sunt dispus să fac. Dacă mi s-ar cere, și vorbesc serios, dacă mi s-ar cere să fac ceva anume împotriva unor musulmani anume, iar ei nu ar fi cu adevărat o amenințare la adresa societății sau a oricui altcuiva, atunci niciodată nu aș face așa ceva, pentru că nu este corect, nu este drept așa. Nu aș face niciodată lucrul ăsta.“[930]

Cu cât recruta mai mulți agenți și cu cât lucrul acesta părea mai dificil, cu atât mai

multe amenințări descoperea MI5. În 2003, urmărea 30 de rețele având legături cu terorismul; în 2004, erau deja 50. Până în noiembrie 2006, numărul urcase brusc la 200 de grupuri însumând 1 600 de persoane. 30 dintre aceste grupuri plănuiau în mod activ atacuri.[931] Nu exista o listă cu lideri al-Qaeda care să descrie structura organizației, de genul celei pe care o furnizase Penkovski cu câteva zeci de ani în urmă. Inamicul era schimbător și evolua permanent. Era ca și cum ai fi alergat după o himeră.

În decembrie 2009, într-o bază secretă și izolată a CIA, situată aproape de granița dintre Afghanistan și Pakistan, au ieșit la iveală adevăratele pericole pe care le presupunea controlarea unui agent și, în același timp, capacitatea al-Qaeda de a învăța vechile jocuri ale agenților dubli. Al-Qaeda se află permanent în căutarea agenților infiltrați de către serviciile de securitate occidentale și cere referințe de la radicalii cunoscuți. Recruții pot fi rapid confruntați cu o violență extremă, putând fi martori la decapitarea cuiva care se pregătește să transmită un mesaj pe telefonul mobil. Anumite părți din al-Qaeda, în special generația mai veche de egipteni, care se luptaseră cu un serviciu de securitate al statului antrenat de KGB, erau bine pregătite în operațiunile de contraspionaj, și organizația a încercat să trimită oameni în MI5, ca agenți infiltrați (o mai mare preocupare o trezesc aceia care intră în serviciu plini de bune intenții, dar care apoi sunt supuși la presiuni, din motive familiale sau personale). Până la finalul anului 2009, al-Qaeda a reușit să revitalizeze vechile tehnici din timpul Războiului Rece și să aibă un agent dublu în CIA. Serviciul iordanian de informații a abordat un bine-cunoscut radical și i-a cerut să meargă în Pakistan pentru a lua legătura cu conducerea al-Qaeda. Acesta era controlat în comun cu CIA, care spera că astfel îl putea localiza pe numărul doi din al-Qaeda. Însă, când a trecut granița dinspre Pakistan pentru a merge la o întâlnire la baza CIA din Khost, Afghanistan, acesta s-a aruncat în aer. Printre cei uciși s-a aflat și comandantul bazei CIA, o femeie curajoasă, devotată și experimentată, care se ocupa de multă vreme de al-Qaeda.

Pe 2 mai 2011, CIA avea, cel puțin, să-i răzbune moartea, ei și celor 3 000 de oameni uciși cu aproape zece ani în urmă. Osama bin Laden a fost reperat, prin intermediul unuia dintre mesagerii săi, într-un complex din Abbottabad, în Pakistan, combinându-se spionajul uman și cel tehnic. O echipă US Navy Seals a debarcat noaptea și l-a ucis pe liderul al-Qaeda; trupul i-a fost aruncat în mare, câteva ore mai târziu. Omul care scăpase atât de multă vreme de spionajul occidental și despre care se presupunea că se ascundea în pustiul din Waziristan urmărea programele TV prin satelit dintr-o casă confortabilă, în apropiere de o garnizoană militară. Pakistanul nu a fost anunțat din timp, de teamă ca operațiunea să nu fie pusă în pericol. MI6 a aflat de misiune când șeful Serviciului a fost sunat de către omologul său american pentru a i se explica ce se petrecuse.

MI6 se reorganizase după 11 septembrie și își redistribuise personalul, deschizând noi stații peste hotare, iar Islamabadul devenise cea mai mare bază a sa. Creșterea finanțării MI6 nu era la fel de mare ca aceea a MI5 și se chinuia să racoleze agenți destul de rapid. Foștii angajați erau reangajați pentru a da o mână de ajutor. A durat ceva până

a devenit evident cum putea ajuta, în mod eficient, la contracararea amenințărilor teroriste la adresa Marii Britanii. Într-un final, s-au concentrat pe căutarea de piste peste hotare și mai aproape de sursă pentru a detensiona presiunea internă. Acest lucru presupunea urmărirea suspecților care plecau din Marea Britanie, în special în Pakistan. Nu avea sens să urmărești zi de zi un om în Marea Britanie, dacă îi pierdeai urma în clipa în care intra în Karachi. Însă, ca să afli cu ce se ocupa, era nevoie să apelezi la un partener de legătură de care deja abuzai, și care trebuia tratat cu grijă. Lucrul acesta era întotdeauna dificil de realizat cu ISI, schimbătorul serviciu secret pakistanez. Uneori se solicita direct ajutorul, alteori prin intermediul unei relații secrete, un oficial local aflându-se pe statul de plată al agenției pentru activitatea de a verifica documentele. Una dintre probleme este reciprocitatea. Poate că un general pakistanez își oferea ajutorul pentru capturarea unui suspect britanic din al-Qaeda pe teritoriul propriu, dar numai dacă un naționalist baluchi din Londra era trimis la schimb. Colaborarea cu ISI era întotdeauna complexă și, nu în ultimul rând, pentru că nu îi păsa de preocuparea străinilor față de drepturile omului. „Nu ne preocupă acest lucru“, explica un oficial pakistanez care fusese întrebat despre acuzațiile de tortură aduse de presa occidentală. „Nu ne e teamă de tortură.“[932]

Sarcina de a se confrunta cu terorismul era descurajantă, atât din pricina anvergurii, cât și a subterfugilor morale pe care le implica. Presupunea colaborarea strânsă cu aliații, iar unii dintre aceștia jucau după reguli diferite. S-au comis greșeli și s-au tras învățăminte. A oferit, însă, un nou sens spionajului și a părut să ofere răspunsul la întrebarea legată de scopul existenței lor într-o lume nouă. Însă, pentru serviciul de informații britanic, anii de după evenimentele din 11 septembrie au fost cadrul de desfășurare a unei noi crize, una care l-a zguduit din temelii și care a dezvăluit tensiunile profunde legate de noul lui rol.

861 Interviu cu sir Colin McColl pentru BBC Radio 4, 2009

862 Personaje ale romanelor lui John le Carré (n.tr.)

863 Informații confidențiale

864 Philip H. J. Davies, „A Critical Look at Britain’s Spy Machinery“, *Studies in Intelligence*, vol. 49, nr. 4, 2005

865 Informații confidențiale de la un fost membru al Comitetului Reunit pentru Informații din anii 1990

866 Interviu cu sir Gerry Warner pentru BBC Radio 4, 2009

867 Interviu cu sir Rodric Braithwaite pentru BBC Radio 4, 2009; Rodric Braithwaite, *Across the Moscow River*, Yale University Press, New Haven și Londra, 2003

868 Stella Rimington, *Open Secret*, Arrow, Londra, 2002, pp. 234 și 238

869 Povestea lui Mitrohin este relatată în introducerea lui Christopher Andrew la *The Mitrokhin Archive II: The KGB and the World*, Allen Lane, Londra, 2005, pp. xiii–xxiv; detaliile despre tânărul ofițer MI6 provin din informații private suplimentare.

870 Richard Tomlinson, *The Big Breach*, Cutting Edge, Edinburgh, 2001, p. 110

871 James Adams, *The New Spies*, Pimlico, Londra, 1995, p. 10

872 Interviu cu un fost oficial britanic, 2009

873 Milt Bearden și James Risen, *The Main Enemy*, Century, New York, 2003, p. 427

874 Informații confidențiale
875 Informații confidențiale și necrologul lui sir David Spedding, *Guardian*, 14 iunie 2001
876 Interviu cu lordul Hurd of Westwell pentru BBC Radio 4, 2009
877 Interviu cu sir Colin McColl pentru BBC Radio 4, 2009
878 Informațiile provin din probele furnizate în ancheta privitoare la moartea prințesei Diana de Wales, 2008, transcriere disponibilă pe site-ul Arhivelor Naționale
879 Interviu cu sir John Scarlett pentru BBC Radio 4, 2009; informații confidențiale
880 Interviu cu lordul Hurd of Westwell pentru BBC Radio 4, 2009. O discuție pe această temă a fost difuzată în *A Century in the Shadows*, BBC Radio 4, august 2009.
881 Interviu cu un fost oficial CIA
882 Sir Richard Dearlove, „Our Changing Perceptions of National Security", prelegere la Gresham College, Londra, 25 noiembrie 2009
883 Interviu cu sir John Scarlett pentru BBC Radio 4, 2009
884 Tony Blair, *A Journey*, Hutchinson, Londra, 2010, p. 346
885 Sir Richard Dearlove, într-un discurs ținut la târgul de carte de la Hay-on-Wye, 31 mai 2009
886 Interviu cu baroana Manningham-Buller pentru BBC Radio 4, 2009
887 Sir Richard Dearlove, într-un discurs ținut la târgul de carte de la Hay-on-Wye, 31 mai 2009
888 Tenet, *At the Center of the Storm*, HarperCollins, Londra, 2007, p. 146; se menționează Summitul Reunit în Comitetul pentru Spionaj și Securitate, *Annual Report 2001–2002*, HMSO. Disponibil online la https://www.mi5.gov.uk/output/intelligence_and_security_committee_annual_reports.html
889 Christopher Andrew, *The Defence of the Realm: The Authorized History of MI5*, Allen Lane, Londra, 2009, p. 809
890 Intelligence and Security Commetee, Annual Report 2001–2002
891 Relatarea întâlnirii în Alastair Campbell, *The Blair Years*, Random House, Londra, 2007, p. 561
892 *Ibid.*, p. 562
893 Bob Woodward, *Bush at War*, Simon & Schuster, New York, 2002, p. 62
894 Tyler Drumheller, *On the Brink*, Politico's, Londra, 2007, p. 30
895 Sir Richard Dearlove, într-un discurs ținut la târgul de carte de la Hay-on-Wye, 31 mai 2009
896 Drumheller, *On the Brink*, p. 31
897 *Ibid.*, p. 33
898 Interviu cu Cofer Black realizat de către autor pentru *Secret Wars: The CIA since 9/11*, BBC World Service, 2006; declarația lui Cofer Black, Ancheta comună a Congresului asupra evenimentelor din 11 septembrie, 26 septembrie 2002, http://www.fas.org/irp/congress/2002_hr/092602black.pdf
899 Woodward, *Bush at War*, p. 52; Drumheller, *On the Brink*, p. 35; interviu cu Cofer Black realizat de către autor pentru *Secret Wars: The CIA since 9/11*, BBC World Service, 2006
900 Campbell, *Blair Years*, p. 568
901 Sir Richard Wilson, probă în ancheta asupra Irakului
902 *The Handling of Detainees by UK Intelligence Personnel in Afghanistan, Guantanamo and Iraq,* Intelligence and Security Commitee, martie 2005, https://www..mi5/.gov.uk/output/ intelligence-and-security-committee-special-reports.html
903 Michael Smith, *The Spying Game,* Politico's, Londra, 2003, p. 1
904 Dovadă depusă de Paul Bergne în fața Comitetului de Afaceri Externe din cadrul Camerei Comunelor, 22 ianuarie 2002; necrologurile lui Paul Bergne, *The Times*, 19 aprilie 2007, *Daily Telegraph*, 16 aprilie 2007 și blogul lui Craig Murray, 17 aprilie 2007, http://www.craigmurray.org.uk/archives/2007/04/paul_bergne.html
905 Interviu cu Cofer Black și Gary Schroen realizat de către autor pentru *Secret Wars: The CIA since 9/11*, BBC World Service, 2006; Gary C. Schroen, *First In*, Ballantine Books, New York, 2005, p. 26

906 Drumheller, *On the Brink*, p. 48
907 Interviu cu Hank Crumpton
908 Interviu cu Bob Grenier
909 Robin Moore, *Task Force Dagger*, Random House, Londra, 2003, p. 303
910 Interviu cu Abdullah Anas
911 Relatare extrasă din Intelligence and Security Commetee, *The Handling of Detainees by UK Intelligence Personnel in Afghanistan, Guantanamo and Iraq*, martie 2005 http://www.cabinetoffice.gov.uk/media/cabinetoffice/corp/assets/publications/reports/intelligence/treatdetainees.pdf
912 Sir Richard Dearlove, într-un discurs ținut la târgul de carte de la Hay-on-Wye, 31 mai 2009
913 Baroana Manningham-Buller, prelegere în Camera Lorzilor, 10 martie 2010
914 *Ibid.*
915 Intelligence and Security Commetee, *The Handling of Detainees by UK Intelligence Personnel in Afghanistan, Guantanamo and Iraq*
916 Interviu cu sir John Scarlett pentru BBC Radio 4, 2009
917 Declarație în fața Comitetului de Afaceri Externe din cadrul Camerei Reprezentanților, 17 aprilie 2007, http://foreignaffairs.house.gov/110/sch041707.htm
918 Informații confidențiale de la mai mulți oficiali
919 Interviu cu baroana Manningham-Buller pentru BBC Radio 4, 2009
920 Dovadă din ancheta legată de atacurile din 7 iulie
921 Informații confidențiale
922 Interviu cu baroana Manningham-Buller pentru BBC Radio 4, 2009
923 Interviu cu Eliza Manningham-Buller la *Desert Island Discs*, BBC Radio 4, 23 noiembrie 2007
924 Gordon Corera, „Analysis: MI5 and the Bomber“, site-ul BBC News, 30 aprilie 2007, http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/6477777.stm
925 Interviu cu baroana Manningham-Buller pentru BBC Radio 4, 2009
926 Rosie Cowan și Richard Norton-Taylor „Britain now No 1 al-Qaida target“, *The Guardian*, 19 octombrie 2006
927 Autorul a participat la o întâlnire cu un agent MI5 și cu ofițerul său pentru realizarea *The Real Spooks: MI5 since 9/11*, BBC Radio 4, decembrie 2007
928 Interviu cu un agent MI5 pentru *The Real Spooks: MI5 since 9/11*, BBC Radio 4, decembrie 2007
929 *Ibid.*
930 Interviu cu un agent MI5 pentru *The Real Spooks: MI5 since 9/11*, BBC Radio 4, decembrie 2007
931 Baroana Manningham-Buller, discurs la Mile End Group, 9 noiembrie 2006, și informații confidențiale
932 Interviu cu un oficial pakistanez

CAPITOLUL 10
ÎN BUNCĂR

Era 24 septembrie 2002, seara târziu, iar ofițerul MI6 se îndrepta obosit spre casă. A luat liftul până la subsolul sediului central din Vauxhall Cross, care semăna cu un zigurat, și a trecut de una dintre ușile batante de la intrarea principală. Era un angajat cu state vechi, cu zeci de ani de serviciu în zonele cele mai fierbinți ale lumii, dar nu reușise să se obișnuiască cu noua clădire. A dat din cap în semn de salut spre paznicii înarmați și a ieșit în haosul din Vauxhall. Trecând pe lângă autobuze și mașini în drum spre gară, un afiș ce anunța titlul zilei din ziarul *Evening Standard* i-a reținut atenția. „45 DE MINUTE DE LA ATAC“, avertiza cu litere mari, negre, îngroșate. S-a oprit. În acea dimineață, fusese lansat dosarul guvernului despre armele de distrugere în masă ale Irakului și știa exact la ce se referea titlul, la fel cum opinia publică nu avea de unde să știe. I-au trecut iute prin gând două lucruri. „Nu asta spunea raportul inițial“, a fost primul. Iar cel de-al doilea, care l-a anulat rapid pe primul, a fost: „Dacă iese prost, suntem terminați cu toții.“[933]

La 4 000 de kilometri distanță, în Bagdad, președintele Saddam Hussein era și el tulburat. Își convocase Consiliul Revoluționar de Comandă împreună cu care, teoretic, conducea țara. Dat fiind că stilul său de conducere se baza, în principal, pe frică și, ocazional, pe violență, membrii Consiliului știau că viața lor depindea de bunăvoința lui, iar Saddam își dădea seama că asta însemna că, uneori, îl mințeau. Când i-a măsurat cu privirea, rând pe rând, pe cei aflați în jurul mesei cerându-le răspunsuri, a părut „crispat“ și „sub presiune“. Tocmai citise un nou dosar publicat cu mare tam-tam de guvernul britanic. Conținea informații detaliate despre dotările sale militare. Se afirma chiar că era vorba de arme de distrugere în masă care puteau fi folosite în 45 de minute. Lucrul acesta îl uluia. El nu știa nimic despre astfel de dotări. Era cineva dintre cei prezenți la curent cu lucrurile despre care președintele însuși nu știa? Pe rând, fiecare membru al Consiliului Revoluționar de Comandă a negat în grabă. Ar fi imposibil, au spus ei, conștienți că un răspuns greșit îi putea costa. Tot ce știau ei știa și el. Saddam Hussein era uimit. Dacă subalternii săi spuneau adevărul, pe ce se bazau cei din spionajul britanic?[934]

Dacă Saddam ar fi știut ce-i trecuse prin cap ofițerului MI6 în Vauxhall Cross, poate că ar fi bănuit ce necaz îl pândea. Dacă ofițerul MI6 ar fi știu de uimirea lui Saddam, poate că ar fi avut și el aceeași reacție. Serviciul era pe cale să treacă printr-o criză care, potrivit unui coleg căruia îi plăcea istoria, avea să fie ceasul cel mai negru de la trădarea lui Philby încoace.

Direcția în care se îndrepta cel mai apropiat aliat al Marii Britanii fusese întotdeauna evidentă. În noaptea de după atacul de la 11 septembrie, când oficialii britanici au luat cina la sediul CIA din Langley, consilierul din Downing Street pe probleme externe, David Manning, atrăsese atenția asupra problemei atacării Irakului, știind că „șoimii“ războinici de la Washington îl luaseră deja pe Saddam în colimator. Luna următoare,

ofițerii CIA au venit la Londra cu prilejul înmormântării fostului șef MI6, David Spedding. „Ar trebui să ne concentrăm asupra Afghanistanului“, i-a spus un ofițer MI6 unui omolog din CIA. „Dacă intrați în Irak, o să se complice lucrurile.“[935] „Mai întâi Afghanistanul“, a fost mesajul de la Londra, dar, în prima săptămână din decembrie, șeful MI6 se afla la Casa Albă împreună cu David Manning, pentru a purta discuții cu consilierii președintelui Bush. Oficialii britanici le-au înmânat un document intitulat „A doua fază a războiului împotriva terorismului“.[936]

Câteva zile mai târziu, la ora 16, în ziua de 30 noiembrie, un director din MI6, vorbitor de arabă și bun cunoscător al Orientului Mijlociu, a primit un telefon de la Manning. Chestiunea Irakului evolua rapid, a explicat Manning. Putea ofițerul să redacteze rapid un document despre modul în care trebuia abordat subiectul, până la ora 18, în acea zi? „Dacă SUA optează pentru o acțiune directă, avem idee care i-ar putea direcționa spre un curs alternativ?“, începea documentul. Acesta trăgea un semnal de alarmă asupra pericolelor implicate de un eventual plan de îndepărtare lui Saddam. „Nu va fi simplu, nici nu se va întâmpla imediat și nu e obligatoriu să iasă bine“, a fost mesajul din partea șefului „Corpului Cămilelor“ din cadrul Serviciului.[937] După acel sfârșit de săptămână, ofițerul a mai trimis și alte documente. Unul dintre ele avea o abordare complet diferită, prezenta o serie de motivații extinse în favoarea acțiunii, dincolo de simpla chestiune a armelor de distrugere în masă. „La reuniunea din data de 30 noiembrie, am discutat despre cum putem combina obiectivul schimbării regimului de la Bagdad cu necesitatea de a proteja importante interese regionale, care ar fi în mare pericol dacă, în viitorul apropiat, ar fi lansată o campanie de bombardamente asupra Irakului.“ De unde apăruse discuția despre o schimbare de regim? „A apărut din senin, precum ceața ce s-a lăsat după schimbarea de temperatură de pe 11 septembrie“, opina mai târziu ofițerul. „Ne-a fost tuturor limpede că numai o intervenție decisivă în Irak avea să-i mulțumească pe americani.“ În această etapă, o campanie de bombardament în sprijinul irakienilor care încercau să-l răstoarne pe Saddam era percepută ca o strategie mai probabilă decât o invazie în forță. Acestea erau, teoretic, documente de circuit închis, nu „documente politice“, dar în toate apărea sintagma schimbare de regim, într-un moment în care ministrul de Externe încerca să afirme că asemenea discuții reprezentau o idee proastă și o ilegalitate.[938] Downing Street apelase la MI6 și la experții săi, mai degrabă decât la Ministerul de Externe, iar serviciul oferea o hartă a traseului, abordând chiar și chestiunea necesității de a oferi baza legală pentru orice intervenție.

„Șoimii“ de la Washington s-au abținut pentru o vreme. Însă, în primăvara anului 2002, victoria din Afghanistan părea sigură, iar Londra a văzut că atenția Washingtonului se îndreaptă cu hotărâre spre Irak. George W. Bush și unii membri ai echipei sale aveau motivații diferite, cei precum Cheney aveau sentimentul că nu-și terminaseră treaba și regretau că nu continuaseră cu Bagdadul, în 1991, iar pentru noul președinte era în joc și un aspect personal, căci tatăl său acel prim război în Golf. În opinia neoconservatorilor, aceasta era șansa unică de a remodela Orientul Mijlociu,

țară cu țară, începând cu Irakul. Intenția Americii era clară, deși nu și mijloacele prin care avea să-și atingă obiectivul.

Acest lucru i-a deschis o portiță de oportunitate lui Blair. I-a spus președintelui Bush că avea să-i fie alături în problema cu Saddam; singura chestiune era felul în care avea să fie abordat liderul irakian. „TB [Tony Blair] voia să fie în postura de a-i oferi lui GWB [George W. Bush] o strategie și de a o influența“, scria Alastair Campbell în jurnalul său.[939] Prim-ministrul aflase care era misiunea sa cu trei zile înainte de atac. „Misiunea mea este să încerc să-i duc în direcția cea mai bună“, îi spusese Tony Blair ministrului său de Externe.[940] Pentru Blair, acesta era momentul său de glorie pe scena mondială, șansa sa de a struni mânia teribilă a Statelor Unite și de a le duce într-o zonă mai sigură. Îi plăcea să fie, conform propriilor cuvinte, „un mare jucător“.[941] La Londra, spionii, soldații și aspiranții la titlul de om de stat aveau tendința de a le sta alături americanilor. Menținerea acestei relații și, odată cu aceasta, garantarea fluxului de informații de la americani și propria percepție de jucător pe scena mondială (chiar dacă pășind pe urmele altora) devenise literă de lege. Apropierea de americani făcea posibilă noțiunea deseori iluzorie de influență.

În același timp, Blair împărtășea viziunea despre lupta titanică purtată prin „modernizarea“ Orientului Mijlociu printr-o acțiune în forță. „Inamicul nostru are o ideologie. Aceasta este o amenințare la adresa noastră. Răspunsul hotărâtor stă în răspândirea democrației și a libertății.“ „Trebuind să alegem între o politică de management și o politică revoluționară, eu devenisem revoluționar.“[942] Lucrul cel mai important era că prim-ministrul britanic avea aceleași coșmaruri ca și puternicii zilei de la Washington, o viziune sumbră asupra unei lumi în care, fără o acțiune decisivă, teroriștii și armele de distrugere în masă aveau să colaboreze, cu consecințe catastrofale. Această temere devenise atotstăpânitoare la vârful guvernului american. De frica să nu scape din vedere un alt atac, spionii alergau după umbre. O discuție auzită din întâmplare într-un cazinou din Las Vegas, despre o armă nucleară obținută din stocul Rusiei și care se îndrepta spre New York, a ajuns pe lista zilnică cu amenințări a CIA-ului, care, în unele zile, conținea și 100 de puncte specifice.[943] Atunci s-au semnalat cazuri de scrisori infestate cu antrax, în urma cărora au murit cinci oameni, iar coșmarul a părut să devină realitate. În timp ce Kabulul ceda, au apărut noi informații că bin Laden însuși se întâlnise cu doi foști membri ai programului nuclear pakistanez, cu numai câteva săptămâni înainte de 11 septembrie. Directorul CIA, George Tenet, a luat personal avionul spre Pakistan pentru a încerca să afle adevărul. În tot acest timp, Bush și Blair primeau informații secrete despre traficantul pakistanez de arme nucleare, A.Q. Khan, care oferea anumitor țări, printre care și Libiei, instrucțiuni și componente pentru fabricarea de bombe nucleare. Armele lui Saddam, așa cum erau ele, nu reprezentau o amenințare mai mare după 11 septembrie decât o făcuseră înainte. Ceea ce se schimbase era toleranța Londrei și a Washingtonului.[944]

În cazul lui Tony Blair, strategia și convingerea se întrepătrundeau într-atât, încât era greu de găsit linia de separație dintre cele două. În viziunea sa, undeva trebuia

impusă o limită în privința statelor care construiau arme de distrugere în masă, iar acel „undeva“ era Irakul.[945] Blair era sigur că Irakul pregătește arme de distrugere în masă, deoarece spionii săi credeau că așa fusese dintotdeauna. După primul război din Golf, din 1991, MI6, CIA și inspectorii ONU cercetaseră Irakul acum în ruină și descoperiseră șocați că Saddam era mult mai aproape de construirea unei bombe nucleare, fără să știe nimeni asta. Juraseră că nu vor mai fi niciodată prinși pe picior greșit, scăpând din vedere faptul că, în același timp, supraestimaseră rezervele lui Saddam de agenți chimici.[946] Exact ca în cazul forței militare și economice sovietice, era mai bine să greșească dintr-o precauție exagerată, costurile unei astfel de greșeli fiind, în mod normal, mai mici. În 1995, o coloană de limuzine a oprit în fața unui hotel din capitala Iordaniei, Amman. În acestea se aflau două dintre fiicele lui Saddam împreună cu soții lor. Unul dintre bărbați, Hussein Kamel, a dezvăluit faptul că existase și un program biologic mai amplu decât se bănuise înainte de 1991, dar a spus că acesta era încheiat. Apoi, irakienii au recunoscut și au furnizat o documentație extinsă. Spionajul occidental fusese din nou înșelat. Saddam era inteligent și viclean, au decis ei, un maestru al înșelătoriei. În anii 1990, nu fusese prea mare nevoie de informații din surse independente. Inspectorii ONU în domeniul armamentului au devenit ochii și urechile CIA și MI6. În unele cazuri, acest lucru s-a realizat în secret, iar SUA și-au infiltrat propriii spioni în echipele de inspecție care culegeau informații cu specific militar de pe teren.[947] MI6 le furnizase și el informații inspectorilor, ținuse cu ei ședințe informative în două rânduri, în 1998, și discutaseră cum să facă publică descoperirea unor urme de gaz VX pe focoasele de rachetă (deși Operațiunea Mass Appeal, după cum era numită, a fost abandonată când povestea a ieșit la iveală din surse independente).[948] În același an, inspectorii au fost expulzați de către Saddam. Întrucât principala lor sursă de informații fusese eliminată, analiștilor din domeniul spionajului le-a mai rămas istoria. Cele mai grave presupuneri se reduseseră la niște simple bănuieli și nu au fost luate în discuție.

Când obiectivul SUA a devenit limpede, a fost convocată o reuniune la Chequers, în aprilie 2002. O minută a reuniunii consemna faptul că premierul voia să conducă, nu numai să sprijine, procesul declanșat de americani de schimbare a regimului, deși nu era clar ce anume însemna schimbare de regim. Cei mai importanți spioni ai Marii Britanii, Richard Dearlove și John Scarlett, cereau colaborarea la planurile SUA. „Asta înseamnă să fim la curent cu ce se întâmplă și să nu-i lăsăm pe americani să fugă cu mingea“, spunea Dearlove mai târziu despre această abordare.[949] Rolurile acestor doi rivali, Scarlett, ca președinte al Comitetului Reunit pentru Informații, și Dearlove, ca șef al MI6, erau esențiale pentru pregătirile de război. Scarlett, școlit în Regulile Moscovei, era omul detaliilor. Dearlove era gânditorul vizionar, de forță, capabil să vadă imaginea de ansamblu, care își dorea ca spionajul să joace un rol hotărâtor. Amândoi aveau să fie acuzați că se apropiaseră prea tare de putere.

Richard Dearlove a călătorit frecvent dincolo de Atlantic, în lunile care au urmat zilei de 11 septembrie, făcând naveta între Londra și Washington și având întâlniri cu oficiali americani de rang înalt la Casa Albă. Asemenea tuturor șefilor MI6, de la Dick

White încoace, înțelegea importanța cultivării unor relații strânse cu SUA. Însă acum, împreună cu David Manning, primise sarcina de a urmări evoluția politicii SUA în privința Irakului și de a-l informa pe Blair. Americanii știau de acest lucru. Oficialii CIA au remarcat cu câtă pricepere își cultiva Dearlove, ca un experimentat ofițer de caz ce era, relațiile cu Tenet, care, asemenea multor șefi din CIA, venea mai degrabă pe filieră politică decât operativă, pentru a asigura acces maxim la informații pentru Marea Britanie.[950] Britanicii făceau întotdeauna asta, spre iritarea nonanglofililor din agenție, dar Dearlove îl făcea deosebit de bine. „Glumeam spunând că Tenet era recrutul cel mai valoros al lui Dearlove“, își amintește un ofițer CIA.[951]

Ofițerii CIA fuseseră surprinși să constate cât de supărați erau britanicii în vara anului 2002, când au auzit că întâlnirea lor anuală avea să fie anulată. CIA și MI6 aveau frecvent întâlniri, deseori în insulele Bermude sau în alt loc îndepărtat, când împărțeau lumea, stabileau ținte și identificau posibile conflicte de interese. În vara anului 2002, Tenet a explicat că era prea ocupat pentru o asemenea întrunire. Își făcea griji ca nu cumva să nu facă impresie proastă faptul că dispărea atât de mult timp. Într-un final, s-a convenit că putea avea loc un scurt summit, dar numai dacă se ținea la Washington, la un sfârșit de săptămână. Dearlove și colegii săi au mers acolo în iulie. După discuția obișnuită, Dearlove l-a abordat pe Tenet și i-a cerut o întâlnire în particular. Au vorbit aproape două ore. Potrivit lui Tenet, Dearlove a plecat cu ideea foarte clară că administrația SUA era hotărâtă să transforme Orientul Mijlociu, începând cu Irakul. În timpul vizitei, Dearlove a avut și o dispută cu angajații de la biroul vicepreședintelui Cheney, pornind de la afirmația acestora că Saddam avea legături cu al-Qaeda, despre care, în general, britanicii credeau că este o „tâmpenie“. „[Dearlove] credea că anturajul vicepreședintelui trata cu ușurință dovezile. În opinia sa, problema nu era «procurarea» informațiilor în sine, ci, mai degrabă, maniera în care erau folosite acestea“, a spus Tenet mai târziu.[952]

La întoarcere, Dearlove a mers direct în Downing Street pentru o reuniune importantă a nomenclaturii din serviciile de securitate națională britanice, pe 23 iulie. Scarlett a început prin a prezenta ultima evaluare a regimului lui Saddam. Regimul era dur și se baza pe frică și singura modalitate de a-l răsturna era prin intermediul unei ample acțiuni militare, despre care Saddam nu era încă sigur că o să fie demarată. Apoi a urmat Dearlove care a informat despre călătoria sa la Washington. Potrivit rapoartelor preliminare reuniunii, ar fi afirmat că existase „o schimbare perceptibilă de atitudine. Acum acțiunea militară era considerată inevitabilă. Bush voia să-l înlăture pe Saddam printr-o acțiune militară, justificată de faptul că acesta se folosea de terorism și de arme de distrugere în masă. Însă informațiile și faptele erau adaptate la decizia politică.“ Când rapoartele preliminare au fost puse în circulație, Dearlove a obiectat față de ultima afirmație, zicând că nu asta voia să spună și că fraza fusese modificată. Atunci a intervenit șeful statului-major al Apărării din Marea Britanie și a prezentat posibila contribuție pe care o putea avea țara sa. Armata voia să se implice și ea. Îi displăcea ideea unui război purtat de către americani, în care să nu le fie alături și cei mai

importanți aliați ai lor. Șeful statului-major al Apărării i-a spus ulterior lui Blair că urma să aibă o problemă cu armata dacă aceasta nu era implicată adecvat.[953]

Ministrul de Externe, Jack Straw, a intervenit apoi mai precaut și făcând apel la o linie de argumentație la care apela frecvent. „Cazul nu era solid“, spunea el. „Saddam nu-și amenința vecinii, iar capacitatea armamentului său de distrugere în masă era mai mică decât cea a Libiei, Coreei de Nord sau Iranului.“ Libia a trezit o și mai mare îngrijorare când, în 2002, noi informații au scos în evidență faptul că își procura componente pentru construirea unei bombe. Dovezile erau mult mai solide decât toate cele pe care le aveau despre Irak. Blair a respins observațiile lui Straw, spunând că existau alte strategii pentru Libia și Iran. Cea mai bună abordare pentru Irak, a afirmat Straw, era lansarea unui ultimatum prin care să se ceară reprimirea inspectorilor ONU. „Acest lucru ne-ar oferi justificarea legală pentru utilizarea forței“, a adăugat el. Marea Britanie, mai mult decât SUA, avea nevoie de un argument legal. Nerespectarea rezoluțiilor ONU în privința armelor de distrugere în masă oferea mai degrabă argumente decât o schimbare de regim.

O anumită persoană din încăpere a fost surprinsă și descumpănită de natura discuției. „M-a uimit că, pe alocuri, limbajul folosit implica faptul că eram mai aproape de o acțiune militară decât îmi imaginasem eu“, își amintea sir Richard Wilson, secretarul cabinetului. De asemenea, a detectat o anumită tensiune între Blair și ministrul său de Externe. Straw, era de părere Wilson, încerca să-l împiedice pe Blair să fie prea „pornit pe ideea de acțiune militară“. Wilson se pregătea să iasă la pensie și a profitat de reuniunile de final cu Blair pentru a-l avertiza că „se situa pe o poziție ce putea fi periculoasă“. Simțea că Blair vorbea serios în privința acțiunii militare. „Avea o strălucire în ochi care mă îngrijora“, era el de părere.[954]

Concluzia generală era că Marea Britanie ar fi trebuit să plece de la premisa că avea să se alăture SUA într-o acțiune militară. Intențiile Americii erau clare, și la fel erau și intențiile lui Blair pentru cei din jurul lui. După întâlnire, i-a trimis un mesaj confidențial președintelui Bush. Consilierii săi au fost atât de îngrijorați de primul rând al mesajului, încât i-au cerut să-și modereze limbajul. „Ceea ce i-am spus președintelui Bush era foarte clar și simplu. Și anume: puteți conta pe noi“, avea să comenteze Blair conținutul.[955] Însă urma să fie mai complicat să convingă opinia publică, sceptică în privința unui război. Ideea schimbării de regim nu era tolerată în Marea Britanie așa cum era în SUA de după 11 septembrie, deși Blair credea că aceasta era singura modalitate prin care se putea aborda problema armelor de distrugere în masă.[956]

S-a luat decizia de a justifica public problema irakiană doar pe baza posesiei de arme de distrugere în masă, sfidând astfel ONU. Acest lucru presupunea faptul că trebuia mizat puternic pe spionaj. În luna aprilie, Scarlett se întâlnise cu Alastair Campbell pentru a discuta de ce era nevoie „în materie de comunicații, pentru a stabili cadrul pentru Irak“. S-a creat un dosar preliminar pe tema programelor de înarmare ale lui Saddam. Unii ofițeri MI6, inclusiv directorul specializat în lumea arabă care îl informase pe Manning, nu erau mulțumiți de idee. „Toată pregătirea, cultura și toate înclinațiile

noastre ne făceau să fim împotriva acestui lucru și ne-am simțit ușurați când am crezut că o scosesem la capăt.“ Însă, când ofițerul a revenit din concediu în prima săptămână din septembrie, a descoperit alarmat că ideea fusese revitalizată și acum părea de necombătut. „Galopa ca un cal de curse… și nu simțeam că am putea avea o șansă, vreo ocazie să ne aruncăm în fața lui.“[957]

În fiecare miercuri după-amiază, șefii spionajului britanic și colaboratorii lor din alte departamente se strâng într-o sală ovală de conferințe, foarte confortabilă. Aceștia se așază mereu pe aceleași locuri și vin neînsoțiți de asistenți. Întrucât nu sunt prezenți și politicieni, este o bună ocazie să se mai pună la curent cu ultimele bârfe, însă atmosfera de salon devine sobră, serioasă, când se apucă de treabă și trec în revistă ultimele evaluări atent redactate. Comitetul Reunit pentru Informații a căpătat un aer de mister. Unii foști membri cred că acesta nu a fost întotdeauna întemeiat, dar, tocmai la acest mister voiau politicienii să facă apel când au cerut comitetului să facă un pas fără precedent și să prezinte public dosarul. Nici unul dintre membrii comitetului nu a obiectat. „Nu am fost întrebați dacă am vrea să scoatem la iveală acest document. Ni s-a spus să o facem“, își amintea sir David Omand, coordonator pe probleme de securitate și informații și membru al Comitetului Reunit pentru Informații, la vremea aceea. „În poziția pe care o ocupam, puteam telefona în Downing Street să cer o întrevedere cu premierul și să-i spun: «Este o idee teribil de proastă. De ce vreți să procedați așa?» Însă nu am făcut asta deoarece, la vremea respectivă, mi se părea o idee atât de proastă.“[958] Campbell le-a spus lui Scarlett și celorlalți că dosarul trebuia să fie „relevant și trebuia să arătăm că era nou, că furniza informații consistente și că era parte dintr-un caz mai amplu.“[959] Comitetul se mândrește cu capacitatea sa de a ajunge la o decizie colectivă unanimă. „Toți trebuie să-și afunde mâinile în sângele judecății colective, oricât de puțin bine-venit ar fi acest lucru“, după cum descria Omand procesul.[960]

Scarlett era la timonă, dar colabora îndeaproape cu autoritățile din Downing Street. Faptul că Alastair Campbell putea vorbi despre președintele Comitetului Reunit pentru Informații ca despre un „coleg“ și „un băiat foarte bun“ indica gradul de familiaritate din guvernul Blair și dorința spionilor de a lucra cu acesta.[961] În vremuri de criză, Downing Street are aspectul unui buncăr sub asediu, ocupanții săi ghemuindu-se la pământ în timp ce artileria presei, parlamentului și diplomației îl asediază. În această atmosferă violentă, poate fi greu să reziști când prim-ministrul cere ajutor. Unii foști președinți ai Comitetului au afirmat că acesta intrase în „cercul magic al prim-ministrului“ în chestiunea irakiană și că a fost copleșit de atmosfera violentă, nereușind să-și păstreze detașarea și obiectivitatea.[962]

În timpul procesului de redactare a documentului, Scarlett a primit comentarii de la premier, dar și de la Alastair Campbell și de la Jonathan Powell, șeful său de cabinet, și a mers la reuniuni prezidate de Campbell pentru a asista prezentarea dosarului.[963] Spionajul era mai aproape de politic decât fusese vreodată până atunci. Politicienii și consilierii lor nu ar fi comentat niciodată, în mod normal, documentele emise de Comitetul Reunit. Dosarul, aveau să pretindă cei de la vârf, nu era menit să explice de ce

trebuia pornit războiul. Prezenta opiniei publice doar informații, pentru ca oamenii să se poată hotărî. „Pentru mine sau pentru cei din comitet nu era în nici un caz un document menit să justifice ceva“, afirma ulterior Scarlett.[964] Această afirmație a fost contestată de unii dintre subordonații săi. „Știam, la vremea aceea, că scopul dosarului era să explice necesitatea războiului“, se plângea mai târziu unul dintre ofițerii superiori din serviciul de informații militare, generalul-maior Michael Laurie. „În perioada redactării dosarului final, fiecare faptă a fost tratată de așa manieră încât să îl facă cât mai solid posibil… Mie îmi era evident că se sugera direcția și se făceau presiuni asupra Comitetului Reunit și a celor care redactau dosarul.“[965] Se întrecuse o limită. Spionajul era instrument ca unealtă de persuasiune politică.

Scarlett era sursa meticuloasă la reuniunile oficiale, dar cel care avea acces neoficial la premier era Dearlove. Ce au discutat cei doi rămâne secretul lor. Dearlove era un personaj încrezător și capabil. De asemenea, Blair era mai dornic de acțiune în Irak decât mulți dintre consilierii săi, inclusiv David Manning. Urmărea Ministerul de Externe, de unde provenea și el, luptându-se să facă față solicitărilor la care era supus, în vreme ce MI6 începea să acorde mai multă consiliere politică decât în trecut.[966] Dearlove, asemenea lui Blair, era un intervenționist liberal. „Participarea la războiul împotriva Irakului era numai parțial sprijinită de serviciul de informații“, mărturisea mai târziu public. „Cred că problema participării la războiul din Irak era una de ordin moral… Sunt adeptul intervenționismului liberal în materie de politică externă. Aceasta este opinia mea, de cetățean al acestei țări. Motivele pentru care Irakul trebuia privit ca o problemă ce putea justifica o acțiune militară erau multiple. Și într-un fel, cred că problema cea mai complicată pentru un premier britanic confruntat cu posibilitatea ca Statele Unite să invadeze Irakul este dilema cu care s-ar confrunta orice premier britanic – ești de partea Statelor Unite în această întreprindere riscantă sau aderi la alternativă, deși probabil că nu exista o alternativă, ești de partea Rusiei, a Franței și a Germaniei, opunându-te politicii SUA?“[967]

Criticii lui Dearlove spun că acesta se bucura că se află în epicentrul puterii, informându-l personal pe Blair și chiar pe președintele Bush în Biroul Oval. Însă aceasta era încununarea unei dorințe nu atât personale cât instituționale, voința de a arăta că serviciul secret era încă necesar, în ciuda tuturor dilemelor de după încheierea Războiului Rece. „Una dintre slăbiciunile SIS [MI6] este că-și dorește prea mult să facă pe plac“, afirmă un fost oficial de rang înalt.[968] În ciuda bravadei specifice lui Bond, nesiguranța existase mereu în cadrul Serviciului încă de la înființarea sa în anul 1909, teama că nu va mai fi nevoie de el și că într-o zi avea să fie, pur și simplu, desființat, iar că prețioasele sale tradiții și povești de război nu se vor mai păstra nici măcar în paginile cărților de istorie, ci doar în memoria subiectivă a câtorva oameni. Epoca de după 11 septembrie îl eliberase de aceste temeri. Irakul reprezenta apoteoza sa. Dearlove cultivase o relație care îl apropia mai mult de prim-ministru decât de ministrul de Externe, căruia îi raportează, în mod normal, un șef de Serviciu. Se afla printre consilierii cei mai de încredere ai prim-ministrului și, în opinia altor oficiali, avea „o

relație privilegiată“.[969] Dearlove consideră că ideea că era prea apropiat de acesta este o „mare prostie“. „Nu beam Chardonnay seara cu Tony Blair și nici nu luam micul dejun cu el la Chequers. Mă duceam la întruniri, în calitate de șef al SIS, pentru a discuta problemele Serviciului legate de politica de securitate națională… Mulți erau invidioși din cauza poziției mele și de aceea, cred, discutau despre acest lucru, incluzându-l aici și pe ministrul de Externe de la vremea aceea.“

Politicienii și spionii au adesea o trăsătură în comun și pe care nu o împărtășesc cu funcționarii publici cu care lucrează: și unii, și alții au o predispoziție spre asumarea de riscuri. Dearlove era perfect conștient că prim-ministrul conta pe el când invoca spionajul ca principal argument pentru intervenție. Știa că era o „poziție fragilă și periculoasă“. La un moment dat, Blair a apelat la șeful spionilor. „Richard, soarta mea este în mâinile tale“, a spus el.[970]

Problema ridicată de expunerea publică a amenințării pe care o presupunea faptul că Irakul poseda arme de distrugere în masă era că, deși toată lumea – inclusiv spionii – era sigură de informațiile care indicau faptul că Saddam deținea arme, nu era nimeni încredințat că argumentul părea destul de solid pentru a convinge. Informațiile veneau „sporadic și în manieră incompletă“, după cum indica un raport din martie 2002, al Comitetului Reunit pentru Informații (concluzia evaluării dovedea cu și mai puțină certitudine existența armelor, decât un document din luna mai a anului anterior).[971] Un război nu se putea baza pe informații sporadice și incomplete. Era evident de ce avea nevoie premierul. Era MI6 capabil să-i ofere ceea ce îi trebuia?

Înainte de septembrie 2001, Irakul fusese un cimitir al ofițerilor MI6, un pustiu în care erai trimis dacă aveai o carieră trasă pe dreapta. „Spionajul în Irak era, aș spune, neglijat“, recunoștea ulterior Dearlove, vorbind despre deceniul 1991–2001.[972] Culegerea de informații despre armele de distrugere în masă ale lui Saddam Hussein se afla în partea inferioară a listei de priorități a Comitetului Reunit pentru Informații, pe locul 20, după unele relatări. Baza de informații era „subțire“.[973]După 11 septembrie, Irakul avea să urce vertiginos în Top 20, mai repede decât vreuna dintre rachetele teleghidate pe care Saddam era suspectat că le ascunde. Însă, chiar dacă un lucru devenise ținta numărul unu, durează până îți stabilești surse care să-ți furnizeze informații. Spionajul uman de calitate nu poate fi tratat ca un robinet, pe care acum îl pornești, acum îl oprești. Trebuie să depistezi potențiali agenți, să-i studiezi, să-i cultivi, să-i abordezi și să verifici adevărul celor spuse de ei și buna-credință. Poate dura ani de zile până să procuri informații adecvate împotriva unei ținte dificile; minimum 18 luni. Însă nu aveau acest timp la dispoziție. „Dacă am fi avut opțiuni clare, nu am fi resimțit atât de puternic presiunea“, afirma directorul MI6 care era implicat în proces. „Am fi putut să o ghidăm spre activitatea noastră operativă. Cred că resimțeam presiunea, deoarece nu existau direcții clare de urmat și care să se dovedească de efect. Așa că trebuia să studiem cu seriozitate fiecare posibilitate. Nu existau indicatoare care să te conducă spre armele de distrugere în masă din Irak.“[974]

MI6 avea un mic grup de agenți care raportau din Irak. Unul sau doi dintre aceștia

aveau vechime și erau de încredere. Unul fusese agent încă din timpul Primului Război din Golf, din 1991. Avusese un conflict personal cu Saddam și nu agrea regimul acestuia. Rapoartele lui fuseseră impresionante cu referire la anumite domenii la care avea acces, precum apărarea aeriană a Irakului. Aceste rapoarte se dovediseră vitale în administrarea zonei de excludere aeriană a Irakului, în anii 1990. Problema este că nici acest agent și nici ceilalți nu dețineau informații de primă mână, din interior, despre programul de realizare a armelor de distrugere în masă al Irakului; domeniul lor de expertiză era cu totul altul. Însă știau de unde bătea vântul și știau exact ce căuta MI6. Așa că au reușit să găsească informații. Mare parte dintre probele cruciale și controversate urmau să provină de la acești agenți, deși nu direct. Aveau să-și găsească propriii agenți (sau surse secundare), care, la rândul lor, vor oferi marfa, iar bani erau din belșug. Multe dintre ele erau întemeiate pe deducție și proveneau din cercul lor de cunoștințe din Bagdad și de la oameni pe care îi cunoscuseră și îi racolaseră (sau, cel puțin, așa pretindeau). Acești agenți credeau că nu avea sens să transmită informația cum că mulți oameni nu știau mare lucru despre vreo armă specială sau că se îndoiau de existența acestora. Nu acest lucru se dorea.

Și, astfel, în august și septembrie 2002, magicienii de la MI6 au reușit să scoată câțiva iepuri din joben. Folosind cunoscutul gest teatral, au scos, exact la timp, informații noi care au părut să salveze situația. Noile surse aveau să fie vitale prin faptul că nuanțau dosarul și că aveau să-i permită lui Scarlett să ceară personalului care se ocupa de evaluare să „sublinieze“ concluziile dosarului și să elimine avertizările.[975]

La sfârșitul lunii august, irakianul străbătea neliniștit Bagdadul. Mulți ani la rând, își riscase viața spionându-și țara ca agent al Serviciului Secret Britanic. La locul convenit, a activat un transmițător mic, mai mic decât un pachet de țigări, pentru a transmite un mesaj codificat omului său de legătură. La celălalt capăt se afla o altă sursă sub acoperire, care opera pentru MI6 în Bagdad (nu un ofițer MI6, ci un intermediar), care putea transmite, în cele din urmă, informația la Vauxhall Cross. Una dintre sursele agentului irakian redactase un raport destul de ambiguu în care se spunea că muniția biologică și chimică se putea afla în unitățile militare și gata de acțiune într-un interval plasat între 20 și 45 de minute. Însă nu putea spune exact despre ce fel de arme era vorba. Inițial, raportul părea să provină de la cineva care purta o discuție neoficială cu un coleg, fără să știe că informațiile aveau să ajungă la un serviciu secret străin. Sursa nu era verificabilă, dar i se dăduse numele și părea capabilă să aibă acces la acele informații.

Dosarul era redactat în grabă, mult mai rapid decât se întâmpla de regulă cu un document al Comitetului Reunit. E-mailurile circulau încoace și încolo și, în unele dintre ele, se solicita insistent furnizarea de informații suplimentare. „Mai are cineva ceva ce poate fi inclus în dosar?“ era rugămintea de care își amintea sir David Omand. „Eu nu aș interpreta asta ca o afirmație că nu există destule informații consistente, dar n-o să pară foarte convingătoare dacă nu ni se permite să mai prezentăm și altele. Aceasta este explicația mea personală pentru motivul pentru care oamenii au ajuns la cele 45 de

minute. Cel puțin Serviciul Secret avea să permită folosirea unui asemenea lucru. Privind retrospectiv, se vede clar că adăugarea unui strop de culoare locală într-o asemenea manieră înseamnă să-ți creezi probleme. Dar nu am sesizat acest lucru la vremea respectivă."[976] Ofițerii MI6 simțeau presiunea de a furniza datele necesare. „[E]chipele se luptau cu toate aceste probleme și nu le era simplu", potrivit directorului MI6.[977]

Nu toată lumea se lăsase convinsă de „culoarea locală". Analiștii experți considerau că descrierea făcută de MI6 noii surse secundare nu era la fel de directă și de clară cum s-ar fi așteptat. Când au întrebat la MI6, „răspunsul lor a fost neobișnuit de vag și de puțin folositor".[978] Problema cu afirmația că armamentul putea fi utilizat în 45 de minute era absența acelor tipuri de informații colaterale și coroborate la care s-ar fi așteptat un analist. Unde erau produse aceste arme chimice și de către cine? Ce fel de substanțe chimice erau? Era doar o informație care plutea într-o mare de incertitudine, de care se putea agăța oricine.

S-a iscat o dezbatere despre felul în care trebuia interpretată această informație. Un proiect inițial vorbea despre faptul că, „probabil", Irakul își ascunsese armamentul special și afirma că „se putea" afla în unități militare pregătite să declanșeze un atac în 45 de minute. Alastair Campbell a scos în evidență faptul că, într-o formă preliminară a dosarului, folosirea cuvântului „poate" în textul principal făcea ca limbajul să fie mai moderat decât cel folosit în rezumat. Scarlett a răspuns că limbajul fusese „rigidizat". Ulterior, cel din urmă avea să afirme că acest lucru venise după o reexaminare a informațiilor inițiale. Câțiva dintre experții de la Whitehall nu au fost mulțumiți de afirmație, dar s-au consolat cu gândul că cel puțin presa sau parlamentul aveau să le trateze cu grijă. Acest lucru nu s-a întâmplat niciodată.

Ce voia să spună, de fapt, raportul? Sursa nu părea să știe prea multe despre armele chimice sau biologice sau chiar despre diferența dintre ele. Iar chestiunea cu momentul ales era și ea uluitoare. Dacă se referea la rachete de luptă, cum credea personalul evaluator din Comitetul Reunit că este posibil, cele 45 de minute pentru a deplasa armamentul din locul de depozitare la unitățile care aveau să le folosească nu era neapărat surprinzător. De fapt, era hilar, nu înspăimântător, dacă le lua 45 de minute să lanseze o rachetă. Dacă se referea la o rachetă balistică, atunci ar fi fost prea puțin. Miniștrii au spus că nu le-a fost explicată niciodată diferența. Nici lor și nici opiniei publice. Când a auzit despre acest lucru, directorul CIA a avut propria lui opinie. Oamenii săi credeau că nu se potrivea cu ceea ce știau ei despre capacitatea artileriei irakiene. A considerat că sursa inițială era îndoielnică și, în particular, vorbea despre respectiva informație ca despre „prostia aia cum că pot ataca în 45 de minute".[979]

Însă aceasta nu a fost cea mai importantă informație care le-a venit în ajutor. Cea mai așteptată dintre noile surse a apărut la orizont exact când soarele apunea peste acest dosar. MI6 reușise să-și procure ceea ce părea a fi un nou agent important. Dearlove i-a dat personal vestea cea bună lui David Manning, cu prilejul unei reuniuni de pe 10 septembrie, și o copie a raportului a fost, firesc, trimisă în Downing Street. A

doua zi, Dearlove l-a informat pe Scarlett telefonic, și MI6 a emis oficial un raport. Un agent afirma că producția de arme biologice și chimice era accelerată. Agentul promitea să furnizeze curând și alte informații importante. Sursa nu fusese testată încă, dar Dearlove credea că informația era prea importantă ca să nu o folosească.[980] Însă, în vreme ce, la Londra, oameni de la vârf aflaseră despre această nouă sursă chiar înainte ca raportul de spionaj să fie emis oficial, alții, care puteau judeca credibilitatea tehnică a informațiilor, au rămas în umbră.

Dearlove avea programată o întâlnire cu premierul, pe 12 septembrie, pentru a-l aduce pe Blair la zi cu operațiunile MI6 în Irak. Însoțit de un ofițer superior, a analizat toate sursele MI6 împreună cu Blair, una câte una, inclusiv pe cea nouă. Ideea era să-i creeze lui Blair o imagine despre ceea ce se petrecea pe teren. Dearlove a explicat clar cât de importantă promitea să fie noua sursă, dar a adăugat că acest caz era în desfășurare și că sursa nu era testată. Unii factori din interiorul MI6 afirmă că această reuniune a fost emblematică pentru ceea ce nu a funcționat. Prea multe informații nedovedite, proaspete, ajungeau în brațele deschise ale premierului, se afirma. Tradiționaliștii susțineau că aceasta era finalitatea logică a dorinței adepților modernizării din Serviciu, aceea de a-l face „util“, „relevant“ și de a-l „apropia de politică“. Ei afirmă că există un motiv pentru care informațiile sunt evaluate cu grijă de către experți, plasate în context și puse pe hârtie, mai degrabă decât transmise oral politicienilor. Dar nu acesta era stilul guvernului lui Blair. De fapt, dezbaterea nu era nouă. Exista o întreagă pleiadă de șefi ai serviciilor secrete, care își etalau succesele prin Downing Street, în special în vremuri de conflict. „Totul trebuie să treacă pe la personalul care trebuie să facă evaluarea“, își amintea un membru al acelui personal, în vremea problemei irakiene, despre discuția asupra felului în care funcționa procesul în termeni generali. „Deseori primeam informațiile la o jumătate de oră după ce fusese la Downing Street și erau postdatate pentru a-și acoperi spatele.“ Observatorii procesului credeau că această nevoie de a se afișa public a reflectat mult timp nesiguranța MI6 și felul în care mulți C la rând au căutat să atragă de partea lor lideri politici.

Noua sursă vorbea nu numai despre o producție accelerată de armament, ci și despre construirea de noi instalații și despre existența unor așa-numite instalații cu dublă utilizare. În mod straniu, nu existau imagini din satelit și nici comunicații interceptate pentru a confirma acest lucru.[981] Noua sursă promitea un nou lot de informații esențiale în următoarele trei sau patru săptămâni, inclusiv detalii despre locurile în care se aflau armele de distrugere în masă. Se spera că acesta era mult căutatul „glonț de argint“. Se spunea că esențiala „sursă nouă aflată sub observație“ are acces direct la informații. Era posibil să facă parte din Organizația Specială de Securitate irakiană, care era responsabilă cu paza locațiilor și a personajelor-cheie. O sursă din Organizația Specială de Securitate informa despre planurile Irakului de a-i induce în eroare pe inspectorii ONU și de a le planta microfoane în camere, și despre felul în care oamenii de știință trebuiau ținuți la distanță de aceștia, dacă existau suspiciuni legate de loialitatea lor. Cei care au studiat ulterior rapoartele au spus că, de fapt, era

comportamentul irakian standard pe care l-ar fi recunoscut oricine fusese inspector în anii 1990. Totuși, se considera că aceste precauții în materie de securitate arătau că trebuia să existe ceva de ascuns, și sursa afirma că era sigură de acest lucru. Însă ar fi știut un oficial din domeniul securității mare lucru despre ceea ce se afla acolo de fapt? În realitate, Saddam le ordonase unor unități militare să verifice metodic și să scape de orice putea fi considerat suspect (de exemplu, de urmele legate de echipamentele de dinainte de 1991), temându-se că SUA s-ar fi folosit de acestea ca de o justificare a războiului și să ascundă materialele sensibile, fără legătură cu armele neconvenționale.[982]

Dearlove și ofițerii superiori din jurul său erau optimiști. Ei livrau marfa. Un ofițer a mers atât de departe încât a rostit nemuritoarele cuvinte: „Am făcut rost de încă un Penkovski“.[983] O a treia sursă secundară, abia procurată în timpul verii, oferise ceea ce părea a fi confirmarea existenței laboratoarelor biologice mobile. În total, trei surse de informare au produs șase noi rapoarte la momentul oportun. Însă, mai jos în lanțul trofic, se crease agitație în unele cotloane din Vauxhall Cross. Câțiva membri ai personalului erau deranjați de faptul că șeful cel mare ducea informații proaspete, neverificate, în Downing Street; doi oameni au cerut să fie transferați din cauza temerilor legate de război. Însă, în general, atmosfera era mai degrabă de neliniște decât de dezaprobare fățișă. La Whitehall, nemulțumirea părea să fie cauzată de ordinele venite de jos și de la nivel mediu. Comitetul Reunit pentru Informații își punea semnăturile de final pe dosar, dar printre membrii săi se numărau oficiali de rang înalt, conectați la viața politică, și care se aflau în buncărul din Downing Street. Ei erau experți în ceea ce dorea guvernul, nu în domeniul în cauză.

Brian Jones a revenit din vacanța în Grecia în ziua de 18 septembrie, când dosarul se apropia de finalizare. El se ocupa de o echipă de analiști ai problemei armelor de distrugere în masă, din Departamentul de Informații Militare din cadrul Ministerului Apărării, de unde își lua guvernul o mare parte din informații și de unde proveneau experții. Subordonații săi i-au spus că, în absența sa, activitatea lor fusese acaparată de dosar. Expertul său în arme biologice nu era pe deplin mulțumit de dosar, dar simțea că putea trece peste acest lucru; expertul său în armele chimice irakiene nu era deloc mulțumit, în special deoarece modificările sugerate de el în proiectele redactate preliminar fuseseră ignorate. „Problema este că nu am informații de încredere că Irakul a produs cantități importante de un anumit agent sau arme în vederea unui război chimic, de la conflictul din Golf din 1991 încoace“, mărturisea Jones că i-ar fi spus colegului său. „Am subliniat acest lucru în comentariile la fiecare formă preliminară a dosarului“, afirma el. „Dar suntem ignorați.“[984]

Ceea ce îl deranja pe Jones și pe subordonații săi era siguranța afișată. Cum putea să se manifeste o asemenea încredere? Atunci a auzit primele zvonuri despre o nouă sursă atât de importantă, încât numai câteva persoane puteau avea acces la detalii, cea care abia fusese cooptată la jumătatea lui septembrie (și care vorbea despre accelerarea producției de armament). Acest lucru i-a trezit interesul și a mers să discute cu șeful

său.

„Acest dosar“, a început șeful său. „DCDI [directorul adjunct al departamentului de informații militare] mi-a cerut să vă spun că există informații noi, foarte sensibile, care nu pot fi împrăștiate multor persoane și care lămuresc chestiunea asta ce le-a dat bătăi de cap băieților dumneavoastră. Bine?“

Jones s-a plâns că nu era suficient.

„Însă un ofițer din MI6 m-a asigurat că e în regulă“, a răspuns șeful său.

Le văzuse el, personal?

„Nu. Dar MI6 mi-a spus că sunt de calitate.“ I-a mai spus lui Jones că MI6 îl asigurase că raportul era solid, deși el nu-l văzuse.

Jones a luat legătura personal cu un individ care văzuse raportul MI6 și i-a explicat temerile sale. Oare era bine să facă neobișnuitul pas de a redacta un memorandum oficial, în care să-și exprime aceste temeri, sau era chiar atât de bun cum se spunea? „Redactează memorandumul“, i s-a spus.[985] Și expertul său în arme chimice și-a exprimat în scris îngrijorările. „Proiectul de document de pe 20 septembrie include încă mai multe afirmații care nu se bazează pe dovezile aflate la dispoziția mea“, afirma acesta.[986]

Informațiile de la noua sursă aflată în continuare în verificări nu au fost incluse direct în dosar, deoarece Dearlove voia să protejeze sursa, dar faptul că se știa de existența lor era crucial în întărirea convingerilor și pentru suprimarea temerilor din rândul Departamentului de Informații Militare. Noua sursă, care vorbea despre producția accelerată de armament, părea să confirme ceea ce doar se sugerase în raportul din august și a ajutat la calmarea ultimelor neliniști, inclusiv despre cele 45 de minute.[987] „La vremea aceea ni s-a spus că prinsese și că ar trebui să nu ne mai facem griji“, spunea Jones ulterior.[988] Cum de puteau fi rapoartele atât de sensibile încât să nu poată fi dezvăluite experților, dar, în schimb, să poată fi prezentate prim-ministrului și folosite pentru a argumenta un dosar conceput pentru a fi făcut public?

„Păi nici nu au fost văzute de experți. Uiți că e vorba de Serviciul Secret? Trebuie să avem grijă de informatori. Nu putem permite ca asemenea documente să ajungă în mâinile cuiva care se pricepe cu adevărat la lucrurile despre care e vorba în ele.“[989] Așa îi explica angajatul fictiv al MI6, din romanul *Omul nostru din Havana* de Graham Greene, vânzătorului de aspiratoare, de ce nu observase nimeni că diagramele tehnice ale noii superarme erau, de fapt, versiuni mărite ale schemei tehnice a unui aspirator, „Pila atomică“, cu comutator cu două faze și cuplaj cu fază dublă. „Nu le-am arătat încă desenele“, a explicat Șeful în romanul din 1958, referindu-se la experții din afara Serviciului. „Știi cum sunt oamenii ăștia. Se vor lega de fiecare amănunt, vor spune că informațiile nu fac nici două parale, că tubul nu e just dimensionat sau că e orientat greșit.“[990]

La mijlocul lunii septembrie, confirmat de noile surse din MI6, dosarul era aproape gata să vadă lumina zilei. Scarlett a susținut că, în vreme ce el era responsabil de textul principal, cuvântul-înainte era categoric politic și, prin urmare, nu se afla sub controlul

său. Oficiali din Downing Street afirmă că ar fi fost important ca Blair să-și dea seama dacă președintele Consiliului Reunit avea rețineri în această privință.[991] Scarlett a făcut câteva mici schimbări și apoi, potrivit unuia dintre membri, „l-a afișat prin Consiliu“, dar unii dintre membrii săi i-au acordat relativ puțină atenție.[992] Limbajul era clar. „Ceea ce cred că s-a stabilit, fără putință de tăgadă, în urma evaluării informațiilor este faptul că Saddam continuă să producă arme chimice și biologice, că își continuă eforturile de a construi arme nucleare“, îl asigura Blair pe cititor în cuvântul-înainte. Ideea că informațiile erau limitate și prezentau chiar lacune serioase se pierduse, alături de multe alte avertismente.[993] Cuvântul-înainte al dosarului sugera că existau mult mai multe dovezi, la care opinia publică nu putea avea acces și care trebuiau ținute la secret din motive de securitate. Realitatea era că dosarul „putea să le fi lăsat cititorilor impresia că existau informații mai consistente și mai solide în spatele acestor considerente decât era cazul în realitate“.[994]

Pe data de 24 septembrie 2002, Blair s-a prezentat să-și susțină cazul în fața Camerei Comunelor, care îl aștepta cu interes. „Sunt conștient, desigur, că oamenii vor trebui să accepte elementele raportului bazându-se pe încrederea în serviciile noastre de informații, dar asta mi-au spus mie, premierului britanic, și colegilor mei. Imaginea pe care ne-au prezentat-o este alcătuită din informații acumulate în ultimii patru ani. Acestea sunt ample, detaliate și de încredere. Concluzia este că Irakul deține arme chimice și biologice, că Saddam le produce în continuare, că, în prezent, sunt în vigoare planuri militare pentru utilizarea de arme chimice și biologice, care ar putea fi activate în 45 de minute.“ Mulțumită MI6, care îi venise în ajutor cu noile sale surse, informațiile, care în martie fuseseră sporadice și incomplete, se putea spune acum că erau „ample, detaliate și de încredere“.

Pe tărâmul spionajului, exact ca în țara orbilor, chiorul este împărat. Cele câteva surse ale MI6 erau mai numeroase decât reușiseră americanii să strângă, iar informațiile proaspete, inclusiv de la noua sursă cooptată în septembrie, au fost rapid transmise dincolo de Atlantic. „Mi-a influențat în vreun fel modul de gândire această informație?“ se întreba directorul CIA, George Tenet, când încerca, mai târziu, să explice de ce greșise. „Bineînțeles că da.“[995] Administrația Bush se pregătea să-și expună cazul atât în fața opiniei publice de acasă, cât și în fața lumii, iar serviciul de informații britanic avea să fie și el implicat.

O estimare a Serviciului Național de Informații american a fost încropită la repezeală, reflectând faptul că nimeni nu evaluase de mult timp programele Irakului așa cum se cuvine. Un ofițer a afirmat că putea număra pe degetele de la o mână sursele și că îi mai rămâneau să se scobească în nas. Nici una dintre cele patru surse pe care le aveau SUA în Irak nu era implicată în programul de arme de distrugere în masă. „Cum se face că toate rapoartele consistente pe care le primesc sunt de la SIS?“, își întreba Tenet, la un moment dat, un subaltern, o bucurie pentru serviciul de informații britanic care își dorise întotdeauna să demonstreze că avea ceva de oferit.[996] Fiecare tabără se baza pe cealaltă, uneori mai mult decât își dădea seama.

Experiența CIA-ului și a directorului George Tenet o oglindea pe cea a Marii Britanii. „Nu vă faceți griji, este o chestie sigură“, i-a spus Tenet președintelui Bush când acesta a considerat cazul armelor lui Saddam a nu fi suficient de puternic pentru a fi prezentat opiniei publice („Cele mai stupide cuvinte pe care le-am rostit vreodată“, medita el mai târziu). Când lucrurile au ieșit prost, Tenet s-a considerat un simplu țap ispășitor și a afirmat că dilema spionilor consta în aceea că, dacă nu se implicau, informațiile nu aveau să fie folosite cum se cuvine, iar dacă se implicau, erau atrași într-un încurcat proces de partizanat politic.

Tenet era presat de Casa Albă, care insista și testa mereu terenul, vicepreședintele Cheney vizitându-l la Langley pentru a verifica evoluția. Nimeni, pe nici un mal al Atlanticului, nu putea indica presiunea directă pusă pe analiști pentru a trage anumite concluzii. Dar, la fel, este o naivitate să crezi că analiștii se pot rupe de mediu și de contextul politic, indiferent cât de mult s-ar strădui. Ce șanse sunt ca angajații fără funcție să contrazică ideile la care știu că aderă superiorii lor în relația cu politicienii? Analiștii s-au mai plâns că nu li s-a spus destul despre sursele acelor informații pentru a le înțelege motivația și credibilitatea sau pentru a-și da seama că unele dintre materiale circulau de colo-colo, prin diferite țări și erau reambalate pentru a părea noi, când, de fapt, erau vechi. Afirmația că Irakul construise arme biologice mobile era emblematică pentru cât de prost au mers lucrurile.

Într-un hotel de lux, dar anonim, din Amman, în Iordania, un bărbat bine făcut, cu tenul măsliniu, fuma neliniștit țigară de la țigară, scrumiera dând deja pe dinafară după mai multe ceasuri de așteptare. Se recomanda drept un fost maior din Mukhabarat, temutul serviciu de informații irakian. Dădea detalii înfiorătoare despre metodele pe care le foloseau el și colegii săi pentru a ajuta la păstrarea puterii în mâinile lui Saddam. Însă era mai mult decât atât, a explicat el. Avea informații despre laboratoarele de arme biologice. Cei care îl ascultau vrăjiți nu erau spioni, ci doi jurnaliști. Povestea sa părea plauzibilă, dar felul în care își cobora privirea când vorbea despre laboratoarele mobile nu inspira încredere. Și mai era și faptul că fusese prezentat de Congresul Național Irakian, un grup de emigranți condus de Ahmed Chalabi, personaj în care nu puteai avea încredere, al cărui scop era răsturnarea de la putere a lui Saddam. Așa că povestea cu laboratoarele mobile nu stătea în picioare din cauza lipsei de încredere în sursă.[997]

La câteva săptămâni după întâlnirea de la Amman, secretarul de stat american, Colin Powell, a luat cuvântul în fața ONU, George Tenet apărându-i spatele, și la propriu, și la figurat. „Unul dintre lucrurile cele mai îngrijorătoare care rezultă din consistentul dosar al serviciilor secrete despre armele biologice irakiene este existența unor instalații de producție mobile utilizate la fabricarea de agenți biologici“, explica el. „Irakul are cel puțin șapte astfel de fabrici mobile care produc agenți biologici“, afirma el, după care menționa cele patru surse pe care se baza cazul său. „O a patra sursă, un maior irakian care a defectat, a confirmat că Irakul are laboratoare mobile de cercetare biologică.“[998] În timp ce unul dintre jurnaliștii care ascultau s-a întrebat, dar numai vreme de câteva săptămâni, dacă ratase vreo știre importantă, Powell nu știa că unii

membri ai comunității sale de spionaj ajunseseră la concluzia, cu un an mai devreme, că maiorul era un mincinos. Redactaseră un document menit a fi un avertisment, dar niciodată nu au adus în discuție rapoartele și nici nu au modificat lucrarea bazată pe acestea. Iar Powell nici nu a știut că ofițerii CIA fuseseră și ei avertizați că omul care constituia importanta sursă principală de informații despre laboratoarele mobile, pe care mizau atât de mult America și Marea Britanie, putea fi și el un mincinos. „Curveball“ – numele aruncării cu boltă în baseball – era un nume de cod bine ales pentru această sursă principală.

În noiembrie 1999, un tânăr irakian a ajuns pe aeroportul din München și a cerut azil guvernului german. Era bine știut, în tabăra înconjurată cu sârmă ghimpată în care a fost plasat, că puteai ieși de acolo dacă reușeai să convingi spionajul german că aveai ceva ce își dorea. Mulțimile de transfugi irakieni își cosmetizau poveștile în fața agențiilor de informații. Multe erau complet inventate, povești năstrușnice bazate pe frânturi din ceea ce auziseră sau văzuseră acasă. Majoritatea, dar nu toți, erau respinși. Asemenea lui Golițîn și defectorilor din timpul Războiului Rece, Curveball știa că avea nevoie de ceva de valoare pentru a fi acceptat ca sursă. A părut rezervat și calm când le-a spus anchetatorilor că nu numai că avea detalii despre faptul că Saddam fabrica arme biologice în containere mobile gri, metalice, ci chiar că acest lucru era realizat cu echipamente germane. Germanii l-au interogat pe Curveball într-o manieră lipsită de profesionalism și i-au adresat întrebări în care i se sugera și răspunsul. În câteva luni, avea propriul apartament și i se acordase azil politic. Germanii au transmis informațiile aliaților, inclusiv MI6 și serviciului american de informații militare, DIA, dar nu și CIA-ului, cu care nu aveau relații chiar atât de strânse. DIA a introdus toate aceste rapoarte în sistemul american, în total 100 în mai puțin de doi ani. S-a convenit că materialul era credibil din punct de vedere tehnic, dar acest lucru nu însemna că îi fusese confirmată veridicitatea. Din cauza unei posibile situații stânjenitoare provocate de implicarea companiilor lor, germanii au decis să nu permită accesul direct sau să dezvăluie adevărata identitate a acestuia aliaților lor. Nu vorbea engleză și îi detesta pe americani, au mințit ei. De asemenea, trebuie spus că nu erau prea siguri de el. Nu știau ei ce construcție vastă avea să fie clădită pe nisipurile mișcătoare ale acestei informații incomplete, incerte. Și nu numai în America. „Convingerea Marii Britanii privind fabricarea de arme biologice se întemeia pe informații date de Curveball.“[999]

Nimănui nu-i place să depindă de o sursă fără să știe prea multe despre ea, așa că MI6 a făcut tot posibilul să înfrângă reticența germanilor și să afle cine era, de fapt, Curveball. Americanii erau furioși că „cel mai apropiat aliat“ al lor nu-i ținuse la curent, cel puțin inițial, cu investigația. „Oamenii erau tare supărați că englezii vorbeau cu germanii despre caz, iar nouă nu ne împărtășeau nimic“, afirma ulterior un ofițer CIA.[1000] Oficiali ai CIA spun că, mai târziu, au aflat că unii ofițeri MI6 începuseră să aibă îndoieli în legătură cu Curveball din 2002, spunând că nu erau convinși că reprezenta „o sursă pe deplin credibilă“ și că „elemente din comportamentul [lui] ni se păreau a fi tipice indivizilor pe care, în mod normal, i-am cataloga drept mincinoși“. Însă, în ciuda

acestor îngrijorări, MI6 nu a dorit niciodată să respingă complet credibilitatea acestuia, în mare parte datorită aparentelor sale cunoștințe tehnice, și a continuat să-i folosească rapoartele, care aveau să devină cruciale în dosar.[1001] Din 2002, Curveball a fost sprijinit și de maiorul din Mukhabarat, care a oferit false asigurări de la un agent cunoscut drept Red River, a treia sursă nouă a MI6. Red River, un vechi agent MI6, a raportat existența unei noi surse secundare în vara anului 2002, care vorbea despre posibila utilizare a agenților de fermentare în containere mobile și vagoane de tren. Se bănuia că acestea sunt utilizate la producerea de arme biologice, dar sursa nu putea preciza cu certitudine care era scopul lor. La Londra, se spunea că acest lucru confirma povestea lui Curveball; de fapt, povestea era mai degrabă complementară decât doveditoare, o diferență subtilă, dar importantă.

Șeful diviziei CIA a întârziat 15 minute la prânzul de la restaurantul Sea Catch, care dădea spre canalul ce străbate Georgetown. Cel cu care lua prânzul, un spion german extrem de punctual, îl aștepta. După ce au schimbat câteva cuvinte de politețe, ofițerul CIA a întrebat dacă agenția lui se putea întâlni cu Curveball. „Nici să nu te gândești“, a venit răspunsul. „Urăște americanii.“ Acesta nu era un motiv suficient, a răspuns omul din CIA. „Nu trebuie să vă întâlniți cu el, pentru că e nebun“, a spus germanul. „Personal, cred că omul poate fi un mincinos“, a adăugat.[1002] Germanii începuseră să își dea seama că, poate, Curveball era esențial pentru americani în justificarea unui război, și lucrul acesta îi îngrijora. Ofițerul CIA spune că a transmis aceste îngrijorări la mai multe întruniri cu oficiali de rang înalt. Dar unii oameni din CIA și de la Washington nu păreau dispuși să renunțe la o sursă importantă.

Câteva luni mai târziu, același șef de divizie a CIA a primit un telefon noaptea târziu de la George Tenet. Era la începutul lunii februarie 2003 și Colin Powell se pregătea să susțină în fața ONU cauza războiului. Secretarul de stat și ajutoarele sale dedicaseră nopți și zile studiului dosarelor la sediul CIA din Langley, în timp ce oficialii roiau în jurul lor și încercau să pună lucrurile cap la cap. 28 de puncte fuseseră scoase din discursul său, deoarece nu stăteau în picioare.[1003] Powell voia să fie totul exact, dar, în același timp, simțea că se afla în poziția lui Adlai Stevenson, secretarul de stat din timpul Crizei Rachetelor Cubaneze, care prezentase dovezi solide despre acțiunile sovieticilor în Consiliul de Securitate al ONU. Printre informațiile pe care voia să le folosească Powell se aflau și câteva dintre noile materiale strânse de MI6. Obosit, Tenet l-a sunat pe ofițerul CIA care se întâlnise cu omul de legătură german, pentru a face rost de numărul personal de telefon al lui Dearlove în vederea negocierii permisiunii. Acel ofițer afirmă că i-a spus personal lui Tenet că erau probleme cu Curveball. Tenet, în schimb, afirmă că nu își amintește să i se fi spus așa ceva. A doua zi după-amiază, informațiile furnizate de Curveball răsunau în sala Consiliului de Securitate. „Mein Gott“, a exclamat un ofițer german de informații, în timp ce Powell vorbea la televizor. „Parcă ai zis că nu o să fie folosite“, i-a spus a doua zi la Washington ofițerul german șefului diviziei.[1004]

În ziua de 28 ianuarie, președintele Bush s-a îndreptat spre tribuna Congresului pentru a transmite mesajul anual despre starea națiunii. Cu un an în urmă, atrăsese

atenția asupra existenței unei „axe a răului“. De data aceasta, a subliniat de ce trebuiau să se ocupe prima oară de Irak. Printre acuzații se afla și una pentru care miza pe britanici pentru confirmare. „Guvernul britanic a aflat că Saddam Hussein a căutat, de curând, cantități semnificative de uraniu în Africa“, afirma președintele. Acesta a devenit echivalentul american al poveștii britanicilor cu cele 45 de minute, ținta tuturor disputelor pe tema informațiilor false și a modului în care fuseseră folosite de politicieni (americanii insistaseră dintotdeauna mai mult pe aspectul nuclear, iar britanicii pe cel chimic/biologic). CIA desfășurase deja o investigație rapidă în această chestiune, cu ajutorul unui ambasador american aflat acum la pensie, Joe Wilson, care era căsătorit cu un ofițer CIA. Acesta a spus că, după părerea lui, nu era mare lucru. Însă britanicii își păstrau speranța și afirmau că propriile lor surse, în afară de documentele falsificate descoperite ulterior în Italia și care conțineau comunicații interceptate, sugerau că, în cursul unei călătorii în Niger, un ambasador irakian discutase cel puțin chestiunea vânzărilor de uraniu (chiar dacă, de fapt, nu se încheiase nici un acord). CIA nu a fost niciodată de acord și a solicitat Casei Albe să nu introducă referiri la aceste aspecte în discursurile președintelui. Agenția nu a fost prea încântată că subiectul a apărut în discursul despre starea națiunii, chiar dacă, în mod inspirat, informația nu îi fusese atribuită ei, ci britanicilor. Și ofițerii MI6 au fost surprinși să audă ce se alesese de informația care lor li se păruse relativ inofensivă. Ca și în cazul lui Curveball, îndoielile fuseseră alungate, iar cei care se îndoiau, scoși pe linia moartă.

În ziua de 27 noiembrie 2002, inspectorii ONU au pătruns într-unul dintre palatele prezidențiale ale lui Saddam de pe râul Tigru. Ajunseseră în Irak cu informații valoroase, în mare măsură furnizate de Marea Britanie, care indicau posibile puncte strategice pentru programele de înarmare. Solicitarea accesului făcuse parte din strategia britanicilor. Dacă Saddam refuza să le permită accesul, argumentele pentru declanșarea unui război, în special în fața ONU, aveau să fie mai solide. Dacă le permitea accesul, fie aveau să-l dezarmeze, fie aveau să găsească ceva ce putea fi folosit ca să justifice schimbarea de regim. „Șoimii“ războinici de la Washington, precum Dick Cheney, credeau că inspecțiile ar putea fi o capcană pentru a-i face să renunțe la război, dar planul britanic, sprijinit de Colin Powell, a avut câștig de cauză. Apoi a apărut problema. Inspectorii nu au găsit nimic. Au răscolit palatele prezidențiale în căutare de produse suspecte și de documente. Au găsit numai gem în frigider.[1005] Și la fel s-a întâmplat la percheziționile din toate punctele stabilite. La început, nimeni nu a părut îngrijorat la Londra. Au fost cu toții de acord că vicleanul de Saddam știa foarte bine cum să îi inducă în eroare. Era bine-cunoscutul său joc de-a șoarecele și pisica. „Când inspectorii au început să raporteze că nu găseau ce credeau cu toții că aveau să găsească, reacția SIS, de exemplu, a fost, pur și simplu, să insiste: «Asta dovedește doar cât de prefăcut și de duplicitar este Saddam Hussein și cât de incompetenți sunt inspectorii»“, își amintea sir David Omand.[1006] Nu a rezultat nimic important din urmărirea pistelor oferite de britanici.[1007] „Am inspectat o mulțime de ferme de păsări“, va spune mai târziu un fost inspector despre întreg procesul. La o inspecție mai

detaliată, s-au dovedit a fi realmente ferme de păsări.[1008] Inspectorii au început să aibă îndoieli. Irakul era aproape de colaps și părea puțin probabil să poată întreține și ascunde infrastructura necesară. Hans Blix, șeful inspectorilor ONU, i-a spus lui Blair că-i era recunoscător pentru informațiile furnizate, dar că „nu fuseseră prea convingătoare".[1009] La o altă întâlnire la Chequers dintre cei doi, la care s-au servit clătite, Blair i-a spus lui Blix că, fără o „cooperare onestă" din partea Irakului, urma a fi luată o decizie de a acționa până la începutul lunii martie. Blix simțea că brutalitatea regimului lui Saddam influența puternic gândirea lui Blair.[1010] SUA începuseră să-l spioneze pe Blix, deoarece nu erau convinse că era îndeajuns de agresiv. Deși el credea că existau arme și, în general, era de acord cu concluziile dosarului britanic, existau temeri că evita concluziile dure pentru ca rapoartele sale să nu fie folosite ca o justificare pentru război. Neîncrederea în ONU și în intențiile acesteia a atras după sine faptul că Washingtonul nu a văzut motivul pentru care să-i lase pe inspectori să-și desfășoare în continuare misiunea, deși, astfel, ar fi putut încuraja și alți aliați să se alăture coaliției.[1011]

În februarie 2003, inspectorii desfășuraseră 400 de inspecții în 300 de puncte strategice, dar nu descoperiseră nimic. La Londra, se auzeau nemulțumiri că inspectorii erau naivi și lucrau prost. Au apărut glume în interiorul serviciului de informații britanic, pe seama inspectorilor, că aceștia își uitaseră cazmalele. Însă, cu trecerea timpului, pe lângă umor a apărut și teama. Unii erau furioși că inspectorii nu avuseseră echipamente adecvate, inclusiv georadare, când vizitaseră un buncăr situat lângă un spital militar, după ce primiseră un pont din partea britanicilor. „Au existat câteva momente de tensiune maximă când am primit informații urgente de genul «Am găsit»", își amintea un oficial din Downing Street, dar, cu toate astea, nu se concretizase nimic, în ciuda interesului extrem al unui premier care era „disperat" după orice se putea găsi.[1012] „Prim-ministrul era interesat să se găsească un glonț de argint", își amintea directorul din MI6, expert în problema arabă. „Dacă exista undeva promisiunea unui glonț de argint, voia să afle mai multe despre el și să-l vadă."[1013] Între timp, cele trei–patru săptămâni în care noua sursă aflată în verificări promisese să furnizeze informații despre localizarea armelor de distrugere în masă trecuseră. Tony Blair și Jack Straw au continuat să facă presiuni asupra MI6. Ce îi reținea? au întrebat.[1014] Însă nu au mai primit nici un răspuns. Directorul MI6, care credea că nici o armă de distrugere în masă nu putea depăși dimensiunile unei cisterne de benzină, devenea din ce în ce mai pesimist în legătură cu șansele de a descoperi ceva. Știa că acum era prea târziu să adopte un alt argument pentru a merge la război. „Depindeam de armele de distrugere în masă, fie că ne plăcea, fie că nu."[1015]

Saddam Hussein, care trebuia să se mute în fiecare zi într-un alt loc, să doarmă în altă parte în fiecare noapte, era la ananghie. Asemenea lui Hrușciov în problema rachetelor din 1961, secretul pe care îl ținea Saddam ascuns de lume era acela că era mai slab decât părea. Era conștient că vecinul său, Iranul, construia și el arme și că exista pericolul de a părea slab. Văzut din buncărul său izolat, Iranul îi păruse

dintotdeauna o amenințare mai mare decât SUA.[1016] Însă, în același timp, nu se putea spune că Saddam juca la cacealma în legătură cu capacitățile sale de luptă, deoarece le spunea SUA și Marii Britanii atât public, cât și în particular că nu deținea arme (însă consecvența nu este neapărat necesară în cazul unui dictator). Problema era că nu știa cum să-i convingă. După Războiul din Golf, din 1991, instalațiile nucleare fuseseră afectate și Saddam decisese că țara nu avea resursele necesare pentru a continua, cât timp îi erau impuse sancțiuni. Jaffar Dhia Jaffar, conducătorul programului nuclear, un erudit cu studii în Marea Britanie, primise ordinul de a preda totul Gărzilor Republicane, spre a fi distrus. „Saddam a decis să încheie programele în iulie 1991, în speranța că, în curând, aveau să fie ridicate sancțiunile, deoarece era mult mai important să scape de sacțiuni decât să continue aceste programe“, explica ulterior Jaffar.

Liderul irakian nu renunțase la toate ambițiile sale. Dacă scăpa de arme, credea el, se finaliza și inspecția, și acest lucru avea să ducă la ridicarea sancțiunilor. Apoi, putea reîncepe programele. Însă planul său conținea o eroare neașteptată. Nu putea convinge oamenii că renunțase cu adevărat la arme. Mai târziu, avea să își dea seama că marea sa greșeală fusese să distrugă unilateral armele după 1991, fără monitorizarea ONU.[1017] Pentru a păstra iluzia puterii, numai câțiva irakieni aflaseră despre distrugerea arsenalului din 1991, decizie care, în final, avea să-l coste pe Saddam. Irakul insistase ca dosarul ONU să fie închis în 1997 și în 1998, potrivit lui Jaffar. Însă, eșuând în tentativa sa, Saddam a concluzionat că, indiferent ce spunea Statelor Unite, nu aveau să scape de sancțiuni, așa că ar fi putut măcar să scape de povara umilitoare a inspecțiilor. „De ce să fim supuși și la sancțiuni, și la inspecții? Preferăm să fim sancționați, dar să nu mai fim inspectați.“[1018] De asemenea, nu a crezut până în ultimul moment, că SUA aveau cu adevărat să pornească o invazie; se aștepta, cel mult, la atacuri aeriene. Dacă nu ar fi avut loc atacurile din 11 septembrie, operațiunea sa riscantă ar fi putut da rezultate, deoarece apetitul pentru sancțiuni începuse să dispară.

Regimul lui Saddam se caracteriza, ca multe alte regimuri dictatoriale, de un amestec de frică și de incompetență. Era un haos atât de mare încât nimeni nu știa cu adevărat ce știau ceilalți, nici măcar Saddam însuși, motiv pentru care va și convoca o ședință a Consiliului Revoluționar de Comandă după redactarea dosarului de către britanici. Fiecare general știa că nu deține armele speciale, dar credea că le avea colegul său. Acest lucru a dus la o dispută fără rost legată de faptul că agențiile de informații nu ar fi putut ști niciodată că Irakul nu avea arme. „În rândurile conducerii irakiene exista o mare confuzie în privința propriei capacități militare“, medita mai târziu Richard Dearlove. „Sunt categoric de părere că, probabil, nu existau surse umane în Irak care să ne fi putut spune cu certitudine că nu dețineau arme de distrugere în masă.“[1019] Cu alte cuvinte, nici măcar o sursă care spunea adevărul nu ar fi fost crezută.

Saddam a convocat din nou Consiliul Revoluționar de Comandă și militarii de rang înalt, în decembrie. De data aceasta, le-a spus că nu existau arme de distrugere în masă. Unii dintre generalii săi au fost uluiți de vești. Până în acel moment, le tot sugerase că ar

fi avut un as în mânecă. Moralul s-a prăbușit, deși, mai târziu, a făcut niște aluzii care i-a îndemnat pe unii comandanți să creadă că, totuși, aveau anumite capacități militare.[1020] Liderul irakian se străduia acum să spună lumii întregi ce se întâmplase, deși nu a cooperat niciodată pe deplin, temându-se ca lucrul acesta să nu fie folosit pentru a-i submina puterea. În aceeași lună a oferit o declarație extinsă în legătură cu ceea ce se întâmplase cu armele, după cum i se ceruse. La Washington și la Londra s-a considerat că nu se oferă nimic nou, dar criticii nu și-au dat seama că totul se întâmpla așa pentru că nu erau prea multe de oferit. „Nu cred că cineva ar fi fost mulțumit, poate doar în cazul în care ar fi prezentat un raport în care să scrie: «Iată armele»“, constata Hans Blix. Abordarea lui Blix, în special pe tema armelor chimice, viza concentrarea asupra așa-ziselor materiale „nejustificate“, pe care Irakul nu putea dovedi că le distrusese.[1021] „Existau motive pentru asta“, explică Jaffar. Arhivele nu erau păstrate adecvat, iar producția și achizițiile erau exagerate pentru întărirea poziției. „Așa că, atunci când dai mai târziu peste aceste rapoarte, descoperi că există o diferență între ce se spunea că s-a produs și ceea ce exista, de fapt. Acestea erau numite materiale nejustificate. Asta nu înseamnă că existau cu adevărat. Există, poate, pe hârtie. Însă nu și în practică.“[1022] Jaffar a fost atât de furios din cauză că ONU nu dăduse Irakului un aviz favorabil în privința programului nuclear, încât, în mai 2002, când s-a întâlnit la New York cu Hans Blix și cu Mohammed El Baradei, oficialul care se ocupa de inspecțiile la facilitățile nucleare, irakianul a trebuit calmat de un alt apropiat de-al lui Saddam care îl însoțise. Blix avea să se întrebe dacă ar fi putut contribui la iritarea sa și zvonurile că agențiile americane de informații îl abordaseră pe Jaffar la sosire pentru a încerca să-l convingă să defecteze.[1023]

Existau explicații pentru toate aceste lucruri, dar nimeni nu asculta. Tuburile de aluminiu despre care SUA (și, pentru o vreme, și Marea Britanie) spuneau că erau destinate mașinilor de centrifugare pentru construirea unei bombe nucleare erau, de fapt, destinate rachetelor. Călătoria în Niger nu avea drept scop găsirea de uraniu: „Aveam, la vremea aceea, 500 de tone de pulbere de uraniu în Bagdad, atunci de ce să mergem să cumpărăm încă 500 de tone din Niger?“, explică Jaffar.[1024] Foștii inspectori afirmă că, în parte, problema era comportamentul din trecut al oficialilor, inclusiv al lui Jaffar. „Faptul că Irakul nu a primit aviz favorabil are legătură, de fapt, cu comportamentul lui Jaffar“, afirmă David Kay, care a condus echipa de inspectori din cadrul programului nuclear, la începutul anilor 1990. „Nu au prezentat dovezi ale programului. A trebuit să descoperim noi, au mințit, au trișat și au încercat să ne inducă în eroare, au încercat să se ascundă și să păstreze părți din program... Așa că nu poți fi niciodată sigur că ai găsit totul, irakienii nefiind cinstiți în privința asta. Au început mințind, au continuat să mintă și, prin urmare, atitudinea inspectorilor a fost aceasta: nu spun niciodată adevărul, atunci, probabil, că trebuie să fie ceva la mijloc.“[1025]

Irakul spunea și în privat, și public același lucru. Una dintre sarcinile MI6 este să încurajeze contacte neoficiale, când guvernul britanic nu vrea să se afle public că o persoană îi furnizează informații. Așa se întâmplase și în cazul primelor contacte cu

IRA, când, public, guvernul britanic s-a arătat partizanul politicii de necolaborare cu teroriștii. Același tip de contacte secrete au fost întreținute și cu regimul lui Saddam, lucru cunoscut la nivel ministerial în Marea Britanie. Un controlor pentru Orientul Mijlociu s-a întâlnit în secret cu un oficial de rang înalt irakian, de câteva ori, când războiul se apropia (MI6 nu știa sigur dacă lucrul ăsta se petrecea cu sau fără acordul lui Saddam). Oficialul irakian i-a spus că nu existau arme și că nu mai era nimic de adăugat. Aceasta nu a reprezentat șansa ratată de a evita războiul, după cum avea să se afirme mai târziu. Oficialul spunea, în particular, exact același lucru pe care îl spunea Saddam în public. La vremea aceea, toată lumea a considerat această afirmație, asemenea afirmațiilor publice ale lui Saddam, ca fiind vorbe goale și „exact ce te-ai fi așteptat să spună", altfel spus, au considerat-o falsă.[1026] „Nu a reușit să-și convingă interlocutorii britanici că avea ceva nou de oferit… și, unilateral, britanicii au ales să rupă contractul", afirma George Tenet mai târziu.[1027] Informațiile care sugerau că nu există arme erau mult mai numeroase decât dovezile că există.

În același timp, la Adunarea Generală a ONU de la New York, a avut loc un straniu intermezzo. Ministrul Afacerilor Externe irakian, Naji Sabri, se afla, de ceva timp, în contact cu serviciul de informații francez prin intermediul unui mijlocitor, un jurnalist arab, și acum acesta transmitea indirect informații SUA, răspunzând întrebărilor acestora. Chiar dacă era ministru de Externe, Sabri nu se afla printre apropiații lui Saddam și era posibil să nu știe adevărul. Ce a zis și în ce fel a fost raportat acest lucru este discutabil. Potrivit unei relatări, a spus că Jaffar fusese chemat de Saddam în acel an și că acesta i-a spus că putea construi o bombă nucleară într-un interval cuprins între 18 și 24 de luni de la primirea materialului fisionabil, o afirmație destul de lipsită de sens, deoarece, fără îndoială, partea cea mai complicată a procesului este procurarea materialului. De asemenea, se afirmă că Sabri a spus că era posibil ca armele chimice să fi fost răspândite și ascunse, dar că nu existau programe biologice serioase. Foști ofițeri CIA au sugerat că rapoartele omului de legătură au fost rescrise pentru a întări concluziile și pentru a sugera că Irakul continua agresiv un program de armament de distrugere în masă, inclusiv unul de construire de arme nucleare. Teoretic, acest lucru era adevărat, dar exagerat, deoarece era mai degrabă o aspirație pe termen lung, decât un proiect prezent. Ulterior, George Tenet va afirma, fără a-l numi pe Sabri, că sursa transmisese că Irakul strângea materiale pentru fabricarea de arme chimice, că avea lansatoare mobile și testa arme biologice, deși fără prea mult succes, încât să se poată vorbi despre un adevărat program de arme biologice. Ultima afirmație venea în contradicție cu ceea ce spunea Curveball, astfel că a fost ignorată, în timp ce detaliile mai sumbre au fost scoase în evidență. O relatare mai alarmistă a informațiilor lui Sabri a fost transmisă MI6, care a introdus-o în analiza sa. Un ofițer CIA l-a urmărit pe Sabri pe întreg mapamondul, pentru a încerca să stabilească o întâlnire cu el ca să primească un răspuns direct la întrebări, dar a reușit să se apropie de el doar înainte de război. I s-a spus că deja era prea târziu să se mai deranjeze.

Trenul plecase din gară și de la Londra și de la Washington. „Documentele fuseseră

falsificate, se făcuseră pariurile“, afirma un oficial din CIA.[1028] Înmulțirea frânturilor de informații făcuse ca dovedirea netemeiniciei acestora să devină imposibilă. Aceeași greșeală o făcuseră și vânătorii de cârtițe. Fiecare dovadă care părea să contrazică o convingere puternică era considerată o tactică abilă de înșelătorie din partea taberei adverse. Sau, privind altfel lucrurile, cum dovedești că un lucru nu este într-un fel anume? Cum convingi o persoană că nu ascunzi nimic? Donald Rumsfeld exprima cel mai bine această stranie opinie când a afirmat: „Absența dovezilor nu înseamnă că acestea nu există“.[1029] Dar, dacă uneori absența dovezilor chiar este un semn că acel lucru chiar nu există? Mai târziu, vor sosi rapoarte în care se spunea că majoritatea membrilor conducerii irakiene nu erau convinși că era posibil să recurgă la arme chimice sau biologice și că armele chimice fuseseră dezasamblate și că ar fi fost greu să fie reasamblate. Faptul că acum informațiile sugerau că Irakul nu avea arme utilizabile în cazul unui atac, cu atât mai puțin în 45 de minute, nu a fost niciodată făcut public (deși unii miniștri aflaseră de la Blair). Acum, imaginea era mult mai contradictorie și mai complexă decât știa opinia publică.[1030]

La ora 12:35, în ziua de 18 martie, Tony Blair a luat cuvântul în parlament. Tocmai eșuase în încercarea disperată de a obține votarea unei a doua rezoluții ONU care să autorizeze, în mod explicit, declanșarea unui război, una în care autorizase MI6 să-i influențeze pe membrii Consiliului de Securitate și să încerce să-i convingă. Acum trebuia să explice parlamentului, și în special propriului partid laburist, de ce era pe cale să se declanșeze războiul când unele voci cereau mai mult timp pentru inspecții, mai ales acum, când existau semne că irakienii se arătau mai cooperanți. În timp ce își ținea discursul, primul grup de inspectori sosea în Cipru, în urma unui telefon pe care îl primise Hans Blix, cu două zile mai devreme, de la oficiali americani, care îi spuseseră că era timpul să plece. Dacă Blair ar fi pierdut la vot, și-ar fi dat demisia. Neliniștit, președintele Bush i-a telefonat în particular, pentru a-i oferi șansa de a da înapoi, iar Jack Straw îi spusese, cu câteva zile mai devreme, că încă nu era prea târziu să schimbe direcția, dar Blair era hotărât. „Adevărul este că ar fi trebuit să ajungem la capătul răbdării cu săptămâni, luni, chiar ani în urmă“, a spus în fața parlamentului, după care a urmat o analogie cu concesiile făcute lui Hitler în anii 1930.[1031] Blair a continuat cu plasarea Irakului în cadrul unor temeri mai ample. A spus că știe că anumite țări sau grupări fac comerț cu tehnologie nucleară, iar anumite regimuri dictatoriale încercau cu disperare să achiziționeze această tehnologie. „În scurt timp, unele dintre aceste țări vor avea arme nucleare gata de utilizat.“

Exact atunci când bombele se pregăteau să cadă asupra Bagdadului, la sediul MI6, din Vauxhall Cross, s-a primit un telefon. Era de la un palestinian, din când în când om de legătură al Serviciului. Avea un mesaj de la liderul libian, colonelul Gaddafi. Fiul liderului, Saif, era pregătit să-l transmită. Întâlnirea a avut loc într-un separeu al unui hotel de lux din cartierul londonez Mayfair. De față erau doi ofițeri MI6. Saif era emoționat. Nu se mai întâlnise niciodată cu persoane din spionajul britanic și fusese educat în ideea că acești indivizi erau jumătate oameni, jumătate diavoli, hotărâți să-i

distrugă tatăl. Le-a explicat că Gaddafi senior voia să discute cu ei despre armele de distrugere în masă. Ofițerii MI6 l-au sunat pe David Manning, în Downing Street, care le-a spus să continue discuțiile. În ziua în care cădeau primele bombe asupra Bagdadului, un avion decola spre Libia.[1032]

Cei doi ofițeri britanici de informații de la bordul avionului mergeau spre Sirte, sediul din deșert al liderului libian, unde excentricul colonel își primea admiratorii într-un cort mare de beduin, în timp ce pe afară se plimbau cămilele. Gaddafi se temea să nu fie următorul pe listă după Saddam și voia să vadă dacă își putea recupera locul în comunitatea internațională renunțând la un program de înarmare despre care credea că nu știe nimeni. Ce nu își dădea el seama era că MI6 știa deja totul despre programul său secret de înarmare nucleară. Aflase de la traficantul pakistanez. Rețeaua lui A.Q. Khan era infiltrată de MI6, de mai mulți ani. Gaddafi i-a spus liderului echipei MI6, Mark Allen, că libianul care avea să poarte negocierile era șeful serviciului de informații, Musa Kusa.[1033] Era limpede că libienii voiau să fie implicați și americanii, și considerau că britanicii erau cea mai bună cale pentru ei de a-și atinge scopul.

Mark Allen a plecat împreună cu Dearlove la Washington câteva zile mai târziu, pentru a discuta oferta. Dearlove l-a informat personal pe președinte. Steve Kappes a fost desemnat de CIA să colaboreze cu Allen pentru a discuta cu Gaddafi. Gaddafi cel nestatornic urma să îngreuneze procesul. Libienii aveau rețineri în a dezvălui ce achiziționaseră de la A.Q. Khan (deși echipamentul era încă departe de a fi funcțional), deoarece se temeau că vechii lor inamici puteau pleca, pur și simplu, de la negocierile secrete și să folosească informația drept pretext pentru un atac. În schimb, răspunsurile în doi peri ale Libiei au inspirat neîncredere MI6 și CIA, care știau cât de multe ascundeau libienii, chiar în timp ce insistau că erau deschiși. La un moment dat, un comandant britanic în retragere a trebuit trimis, într-un gest de bună credință, cu mesajul că aveau să facă o înțelegere. Odată cu trecerea lunilor, se poate ca Gaddafi să fi văzut că „victoria“ din Irak se lăsa așteptată, în timp ce bombele explodau pe marginea drumului și poate începuse să se întrebe dacă exista încă dorința de declanșare a unui nou război.

În vară, se ajunsese într-un impas puternic, frustrant. Planurile de a distruge rețeaua lui A.Q. Khan fuseseră oprite, pentru a nu compromite negocierile cu Libia. Trebuia să fie asumat un risc. O sursă din interiorul rețelei lui Khan a dezvăluit faptul că avea să fie livrată o încărcătură de componente nucleare în Libia. Vaporul cu care erau transportate, BBC *China* (care nu avea nici o legătură nici cu BBC și nici cu China) a fost deviat noaptea spre un port italian, unde o echipă a identificat rapid cinci containere cu marfă și le-a desfăcut, cu o vădită ușurare. Allen i-a telefonat lui Musa Kusa și l-a luat la întrebări. Libienii au cedat. Au fost de acord să permită accesul în țară unei echipe de inspectori ai CIA și MI6 pentru a le inspecta locațiile.

Un avion de mici dimensiuni și fără însemne, la bordul căruia se afla o echipă mixtă CIA–MI6, a plecat de pe aerodromul din Northolt, pe 19 octombrie, spre Libia. Numai câțiva oficiali, de pe o parte și de alta a Atlanticului, știau de călătorie. Echipa, care era

formată din specialiști în programe nucleare, armament chimic și biologic și, de asemenea, în rachete, a fost condusă în locații până atunci secrete de către ghizi libieni, în timpul zilei, și apoi, noaptea, a trimis rapoarte în Langley și în Vauxhall Cross. Însă libienii au continuat să fie evazivi în privința detaliilor esențiale. După zece zile, grupul a revenit nemulțumit acasă. Enigmaticul Musa Kusa, ale cărui legături din trecut cu terorismul internațional și, în special, cu înarmarea IRA le erau bine cunoscute oficialilor britanici și americani, a fost invitat în Marea Britanie pentru a discuta problema cu Allen și Kappes. Informațiile i-au fost, la propriu, așezate sub nas pentru a sublinia diferențele dintre afirmațiile Libiei și ceea ce se aflase până atunci. Printre acestea se număra și o înregistrare, din luna februarie a anului anterior, în care apăreau A.Q. Khan și șeful programului nuclear al Libiei.

Kusa a fost de acord cu o a doua inspecție, care a început pe 9 decembrie. De data aceasta, au fost mai cooperanți, dar tot nu a fost suficient. Anvergura și ambiția programului nuclear constituiau principalul impediment. Ultima zi a fost una ploioasă, echipa aflată în vizită fiind bântuită de spectrul unui eșec. În bezna zorilor, a doua zi de dimineață, echipa a plecat spre aeroport, spre avionul cu 32 de locuri. În timp ce ofițerii de informații britanici și americani se pregăteau să urce la bord, libienii i-au anunțat că aveau ceva pentru ei. Le-au înmânat un teanc de plicuri maro, înalt cam de vreo 30 de centimetri. Când membrii echipei au deschis plicurile la bordul avionului, înăuntru au descoperit schița unei arme nucleare pe care Libia o avea de la A.Q. Khan. Exact ce căutaseră.

Ultimele detalii ale înțelegerii au fost puse la punct pe 16 decembrie, într-o întâlnire de o zi care a avut loc într-un separeu al Travellers Club din Pall Mall, unul dintre locurile preferate ale ofițerilor de informații. Libienii care uitaseră să-și pună cravată au fost duși repede înăuntru, înainte să apuce să-i oprească vreun portar. Împotrivirea libienilor în legătură cu cât de mult aveau să recunoască public s-a dovedit a fi ultimul obstacol, alături de dilema dacă nu cumva Gaddafi s-ar fi umilit făcând public anunțul. Libienii se temeau, în continuare, ca nu cumva să fie trași pe sfoară. Saddam Hussein tocmai fusese capturat în Irak și Gaddafi părea să se teamă ca nu cumva să aibă aceeași soartă. Blair a vorbit la telefon, două zile mai târziu, cu liderul libian pentru a finaliza planurile. Pe 19 decembrie, negocierea secretă a devenit, în sfârșit, publică, deși numai după o ciudată întârziere, Gaddafi hotărând să aștepte pentru a-și face anunțul, deoarece era transmis un meci de fotbal la televiziune care intrase în prelungiri. În câteva săptămâni, președintele Musharraf a cedat presiunilor de a-l da afară pe A.Q. Khan. Erau victorii importante, dar secundare problemei care preocupa Londra și Washingtonul, căci armele lui Saddam se dovediseră a fi o stafie care continua să îi bântuie la mult timp după ce regimul său fusese strivit.

Războiul din Irak fusese câștigat rapid, însă pacea era o altă chestiune. Inexistența armelor de distrugere în masă nu era singura eroare de spionaj. Informarea politică anterioară războiului fusese neînsemnată. Puține persoane, în afară de câțiva academicieni al căror sfat a fost ignorat, erau conștiente de organizarea tribală și socială

a țării. Nu numai că nu reușiseră să înțeleagă modul de gândire al lui Saddam și se întrebaseră dacă mergea la cacealma, dar concentrarea atenției asupra armelor însemna că nu se studiase îndeajuns modul în care țara avea să facă față invaziei și ce avea să fie după aceea. Însă existau avertismente că războiul avea să atragă după sine și alte acte teroriste împotriva Marii Britanii și să-i dea apă la moară organizației al-Qaeda, oferindu-i o justificare pentru alte atacuri.[1034] „Fără îndoială, i-am oferit lui Osama bin Laden jihadul său irakian, așa că a reușit să se mute în Irak, lucru pe care nu îl mai făcuse“, reflecta ulterior Eliza Manningham-Buller. Însă comunitatea de informații nu prevăzuse gradul de radicalizare din Marea Britanie și nici faptul că adepții jihadului din străinătate aveau să vină în număr mare în Irak, să lupte împotriva coaliției, la doar câteva zile de la începerea războiului. Când secretarul general al Ligii Arabe a avertizat că un război ar „deschide porțile iadului, a fost considerată o figură de stil“.

Când s-a declanșat războiul, au existat persoane care au început să se întrebe de ce Saddam nu recursese la „armele speciale“, mai ales atunci când trupele se apropiau de Bagdad. Poate că intimidările dăduseră rezultate sau fuseseră afectate comanda și controlul, au explicat militarii.[1035] La încheierea războiului, chestiunea armelor lipsă nu mai putea fi ignorată. „Eram avertizați de posibilitatea ca Saddam să fi eliminat înainte de conflict armele de distrugere în masă și cu siguranță și majoritatea documentelor“, scria Alastair Campbell în jurnalul său, la finalul războiului. O lună mai târziu, panica a crescut din nou atunci când Donald Rumsfeld a afirmat că s-ar putea să nu se găsească arme, iar adjunctul său a spus că problema armelor de distrugere în masă fusese un „avantaj birocratic“.[1036] Când, într-un reportaj al BBC, s-a afirmat că informația despre cele 45 de minute fusese inclusă în raport în ciuda dorinței spionilor și a faptului că era eronată, Blair s-a înfuriat. A început o luptă între Downing Street și BBC. Sursa poveștii, inspectorul în căutare de armament David Kelly, avea să fie prinsă în focul încrucișat și, câteva săptămâni mai târziu, se va sinucide.

Preț de câteva zile tensionate, spionii și politicienii s-au urmărit neliniștiți. Fiecare se întreba dacă tabăra cealaltă avea să iasă din front și să încerce să arunce vina pe cel de alături. Fiecare aluzie la faptul că avea să se dea curs unei opțiuni „nucleare“ neliniștea sistemul. Campbell l-a sunat pe Scarlett pe 1 iunie, când poveștile despre nemulțumirea spionilor se înmulțiseră. Scarlett a spus că „agențiile dădeau înapoi și negau toate acestea, dar erau puține semne importante ale acestui lucru“, scria Campbell.[1037] „El [Scarlett] spunea că eram prezentați astfel încât să ne potrivim stereotipurilor existente, tu ești asasinul politic brutal, iar eu eram ofițerul de informații neomenos. Nu e foarte plăcut, dar te pot asigura că nu e din cauza celor de la vârf. Îi era clar că nu îi cerusem niciodată să facă un lucru pe care nu dorea să-l facă. Am spus că nu era de bine.“ Trei zile mai târziu, miniștrii guvernului discutau despre „elemente răzvrătite“ din serviciile de informații și „potlogării“. De data aceasta, era rândul spionilor să se îngrijoreze. Campbell a primit mesaje de la Dearlove, Scarlett și Omand.[1038] În fața perspectivei distrugerii reciproce, spionii și politicenii au ajuns la un armistițiu tensionat.

Cu trecerea timpului, după ce a fost cercetat fiecare cotlon, și speranțele de a

descoperi arme de distrugere în masă au fost spulberate, la Vauxhall Cross s-a instalat panica. „Oamenii spuneau: «Pentru numele lui Dumnezeu, găsiți ceva»“, își amintea cineva.[1039] Toată lumea înțelegea cât de important era acest lucru pentru lumea politică. La numărul 10, premierul era din ce în ce mai agitat.[1040] Oamenii care se ocupau de problemă dădeau greș. Primul a ieșit David Kay, convins că armele existau. Semnalul de alarmă a fost tras când a fost pus la curent cu informațiile. Doar atât? s-a gândit el. Ceruse să vadă materialele pe care se baza dosarul britanicilor. Se părea că sursele fuseseră interpretate exagerat, poate chiar greșit. „Mi se părea inconsistent.“[1041] Descoperirea câtorva containere mobile fusese îndelung trâmbițată, dar apoi trebuiseră să o lase deoparte. Se stârnise entuziasmul după descoperirea unor containere în albia unui râu, dar care apoi dispăruseră. În deșert, au fost găsite îngropate niște obuze chimice vechi, pe care Casa Alba voia să le prezinte public, dar concluzia a fost că proveneau de dinainte de 1991. Jaffar a fost unul dintre cei interogați de echipa lui Kay. Le-a spus că totul fusese deja menționat în declarația din 7 decembrie. Între aliați au apărut tensiuni. La o reuniune, unul dintre cei prezenți își amintește că Tenet l-a întrebat direct pe Dearlove dacă putea vedea informațiile pe care se bazase afirmația Marii Britanii referitoare la Niger. Dearlove a refuzat, dar a spus că MI6 încă mai credea în adevărul acestora. Tenet le-a spus mai târziu unor colegi că nici în particular Dearlove nu era mai deschis. Refuzul se baza, cel mai probabil, pe principiul controlului, ceea ce însemna că informațiile inițiale nu aparțineau Marii Britanii și, deci, nu le puteau pune la dispoziție fără a cere permisiunea.

Kay s-a întors după câteva luni și le-a spus autorităților de la Washington, spre uluirea acestora, că „aproape se înșelaseră“. Guvernul SUA și cel al Marii Britanii doriseră ca David Kay să nu spună nimic și erau furioase. Oficialii britanici au mers chiar să se întâlnească cu șeful stației CIA de la Londra pentru a se plânge de el. Omul CIA-ului anunțase Washingtonul, dar mesajul îi fusese trimis și lui Kay, și i-a cerut șefului stației MI6 din Bagdad să intervină. Acest fapt a dus la apariția încă a unei plângeri de la Londra către Washington, mesajul acesta fiindu-i și el transmis lui Kay. Charles Duelfer a fost următorul numit să conducă investigația și a trecut prin Londra în drumul său, unde, nerăbdător, Blair voia să-i audă planurile.[1042]

Cei care lucrau la rapoartele realizate în urma inspecțiilor au sesizat neliniștea de la Londra. Cum poți fi sigur că nu e nimic dacă nu ai căutat în toată țara? continuau să întrebe oficialii britanici. Inspectorii au explicat că nu numai că vizitaseră locațiile, dar că mai și interogaseră oficiali irakieni prizonieri din domeniile științific, militar și al spionajului și cu toții le spuseseră același lucru. Scarlett se afla printre aceia care doreau ca raportul să fie cât mai solid posibil. I-a trimis lui Duelfer, prin e-mail, o serie de „ponturi“ și l-a întrebat dacă aveau să fie incluse și acelea. Erau informații dintr-un raport mai vechi, între timp clasat. Fuseseră scoase la iveală detalii despre faptul că serviciul de informații irakian lucrase la niște otrăvuri, dar inspectorii au spus că ar fi o naivitate să descrii acest lucru ca pe un semn că lucraseră la arme chimice. „Nu-mi venea să-mi cred ochilor“, era de părere Rod Barton, unul dintre inspectorii importanți

când a văzut e-mailul. I-a spus lui Duelfer că era inacceptabil să incluzi toate acele informații, deoarece nu existau probe. În timpul unei videoconferințe, Scarlett a bătut în retragere. „Informațiile acelea erau de o calitate îndoielnică“, credea Duelfer. „Era evident că fusese dovedită înșelătoria“, era de părere Barton, care, nu după multă vreme, își va da demisia. „Nu existau arme de distrugere în masă. Trebuiau să-și facă curaj și să facă totul public.“[1043] Nu era simplu să renunțe.

Una câte una, valoroasele surse ale MI6 se risipeau ca o Fata Morgana în deșert. Pe măsură ce se apropiau de câte o oază, călătorii obosiți din echipa MI6 trimisă să verifice sursele, deseori însoțiți de soldați din forțele speciale, descopereau numai nisip care le curgea printre degete. Unele dintre sursele-cheie nu au rezistat prea mult. La numai trei luni după căderea Bagdadului, MI6 a stat de vorbă cu valoroasa sursă, în care se investise atât de mult și care spulberase atât de multe îndoieli. A negat că ar fi spus vreodată ceva despre o producție accelerată de arme biologice și chimice.[1044]

În legătură cu afirmația privind cele 45 de minute, MI6 l-a vizitat pe ofițerul de armată despre care se presupunea că furnizase raportul și care a negat că ar fi spus vreodată așa ceva. Așa că au mers în căutarea sursei principale care transmisese informația, pretinzând că provenea de la ofițerul de armată. S-a dovedit dificil de găsit. „Au fost multe ezitări“, își amintește unul dintre cei implicați. Era evident că inventase povestea. Era echivalentul din Bagdad al vânzătorului de aspiratoare din Havana, personajul cu o imaginație prea bogată din romanul lui Graham Greene. MI6 a transmis veștile proaste la Londra în 2004. „Îmi amintesc mai ales momentul în care i s-a spus prim-ministrului că informațiile despre cele 45 de minute erau false“, își amintea mai târziu cineva. „A fost un moment important în ceea ce privește încrederea prim-ministrului în SIS și în spionaj. Personal, am crezut că s-a simțit abandonat.“[1045]

Când o echipă de americani a mers la o instalație-cheie în căutarea containerelor mobile ale lui Curveball, membrii acesteia au descoperit o fabrică de purificare a semințelor. Au mers acolo de șase ori, ca să fie siguri. Un zid de aproape doi metri făcea imposibilă intrarea și ieșirea trailerelor din locul pe care îl descrisese el. Un șef al instalației a spus nedumerit că nu fuseseră niciodată porți acolo unde indicase Curveball.[1046] Istoricul călătoriilor efectuate de către Curveball indica faptul că nu putea fi în Irak, pentru a fi martor la vreun accident, așa cum pretinsese el. Fostul său șef recunoscuse că acesta fusese concediat în 1995. O echipă a CIA care avusese, în cele din urmă, acces la Curveball a descoperit că, pur și simplu, a refuzat să răspundă la alte întrebări când i-au vorbit deschis despre punctele slabe ale relatării sale. De asemenea, credeau că britanicii făceau tot ce era posibil să se agațe de informațiile lui. Poate că laboratoarele mobile se aflau acolo, în eventualitatea că Saddam voia să aibă cele necesare pentru a produce material în viitor, a susținut MI6 în apărarea sa. Germanii și britanicii nu erau de aceeași părere în privința persoanei care introdusese disputatele detalii tehnice în raport. S-a aflat că Curveball luase mare parte din material din rapoartele postate pe internet de inspectori, la care adăugase puținul pe care îl știa el.[1047]

Britanicii și americanii au sărit unii la gâtul celorlalți. Dar noi credeam că aveți și alte informații în sprijinul acestei teorii! Fiecare parte și-a dat seama că materialul părții celeilalte era mai puțin substanțial decât crezuse, și asta nu numai în ceea ce privește Curveball. Își împărtășiseră multe, dar nu totul. În cazul lui Sabri și Curveball, numai după război și-au dat seama că partea cealaltă avea îndoieli în legătură cu informațiile pe care ceilalți le credeau solide. „Dacă ne-ați fi spus totul și la fel am fi făcut și noi, poate că am fi pus informațiile cap la cap“, le spunea cu regret un ofițer omologilor lui americani, după război. Americanii au fost de acord, dar, ulterior, aveau să se întrebe dacă ar fi contat cu adevărat.[1048]

La Vauxhall Cross s-au lăsat obloanele. „A fost foarte complicat“, va afirma un oficial de la Whitehall despre lungul proces în cursul căruia MI6 vedea cum îi dispar sursele și, de fiecare dată, era nevoit să raporteze acest lucru unui subcomitet special al JIC. Sursele care îi informaseră despre armele nucleare și despre rachete nu fuseseră prea dezastruoase, s-a afirmat, dar cele mai noi, în special, nu fuseseră niciodată relevante în dezbaterea publică. Acei ofițeri de rang înalt care investiseră cel mai mult în surse au continuat să afirme că nu se înșelaseră. Au spus că armele, mai ales lansatoarele mobile de rachete cu gaz VX, trebuie să fi fost duse în Siria înainte de război. Au spus că numeroasele lor surse, atât umane, cât și tehnice, nu fuseseră niciodată dovedite mincinoase și erau „foarte riguroase“.[1049] Însă acest lucru a fost investigat în amănunt de către inspectorii Grupului de Supraveghere a Irakului, condus de David Kay și Charles Duelfer, după război. Au discutat cu piloți irakieni și cu personalul de la sol, ca să afle dacă era posibil să fi fost ceva transportat ilegal cu avionul; au analizat rutele camioanelor. Nu au găsit dovezi solide. Absența unei motivații evidente a Siriei, pentru a accepta o marfă atât de periculoasă, și chiar eșecul israelienilor de a împinge lucrurile mai departe au contribuit la concluzia contrarie. Unii se agață, în continuare, de slaba speranță că se va dovedi că s-a transportat ceva peste graniță.

Cu excepția afirmației privind cele 45 de minute, ancheta lordului Butler a scos la iveală faptul că informațiile inițiale nu fuseseră greșit raportate. Nu existaseră distorsiuni, a concluzionat el. Pur și simplu, fuseseră greșite. În multe privințe, aceasta este o concluzie mult mai incriminatoare pentru MI6, decât aceea că politicienii „adaptaseră“ informațiile împotriva voinței spionilor. Politicienii puteau să fi insistat și să fi făcut presiuni, dar, în definitiv, problema era că rapoartele MI6 fuseseră false.

Au fost oferite explicații birocratice. De exemplu, posturile de ofițeri de la sediu, însărcinați să verifice calitatea rapoartelor de pe teren, fuseseră ocupate de persoane neexperimentate, din cauza reducerilor de posturi, și aceștia deveniseră subordonații ofițerilor a căror menire era să le transmită clienților cât mai multe informații posibil.[1050] Însă puține persoane credeau că acest lucru chiar explica dezastrul abătut asupra Serviciului.

„Exista sentimentul că, datorită succeselor din trecut – succese considerabile în sprijinirea acestui guvern –, SIS [MI6] promitea multe și reușea puține“, reflecta ulterior David Omand. „Ni se făceau promisiuni“, a fost de acord un oficial din Downing Street,

„dar numai… după invazia militară ne-am dat seama cât anume era fals din ceea ce ni se oferise.“[1051] Afirmația că promiseseră prea multe a fost contestată de către unii care susțin că ei explicaseră mereu clar că informațiile erau reduse. Programele de înarmare clandestină reprezintă secretul de stat cel mai bine păzit, detaliile intime sunt cunoscute de numai câteva persoane, cea mai dificilă țintă pentru un Serviciu Secret. Însă subtilizarea unor asemenea secrete este însuși scopul existenței unui asemenea Serviciu.

Câțiva spioni implicați în afacere au afirmat că fuseseră lăsați descoperiți de către politicieni. „Am fost abandonați și noi am acceptat situația“, explica unul dintre ei. Argumentul lor era că spionajul nu a fost niciodată motivul pentru care Marea Britanie a mers la război. Decizia a fost o alegere politică ce-i aparținea unui prim-ministru care a ales spionajul ca fiind cel mai bun mijloc pentru a argumenta această alegere în fața parlamentului și a opiniei publice. Eșecul, spun acești spioni, s-a manifestat prin faptul că nu au văzut riscul pe care îl reprezenta pentru reputația Serviciului, ca să-și ia o mai bună acoperire politică. „Blair a promis să aibă grijă de tine și apoi te-a lăsat descoperit“, afirma cineva. „Însă niciodată nu a promis să facă acest lucru și nici nu te-a atras propriu-zis în capcană. Nu el și-a lăsat amprentele pe arma crimei.“ Însă serviciile secrete trebuie să aibă destulă inteligență să știe să se implice în asemenea jocuri, fără să fie prinse pe picior greșit.

Dearlove, care continua să creadă că războiul fusese decizia corectă, a adoptat o cale de mijloc. „Politica adoptată în acest caz a fost concepută pentru a depinde excesiv de spionaj, în special în prezentarea cazului în parlament, când, în realitate, erau mulți alți factori ce contribuiau la deciziile politice“, spunea el în public, la câțiva ani după război. „Cred că exista temerea că ceilalți factori nu aveau să asigure victoria în fața parlamentarilor care se opuneau războiului. S-a dovedit că această socoteală a avut consecințe indezirabile pentru comunitatea spionilor. Erau riscuri evidente, însă, la vremea aceea, păreau gestionabile.“[1052] Greșeala a fost că se mizase prea mult pe spionaj, după părerea sa, și că se eșuase în susținerea argumentului moral pentru înlăturarea lui Saddam. „Sunt de acord cu această politică. Încă mai sunt de acord cu ea. Încă mai cred că a fost alegerea corectă la vremea și în împrejurările date. Dar motivele implicării în război nu aveau tocmai informațiile obținute de spionaj la bază.“[1053]

Unul dintre motivele pentru care Blair și nu numai au luat hotărârea fără dubii de a merge la război a fost acela că dăduseră crezare informațiilor despre armele de distrugere în masă din Irak care le fuseseră furnizate. Cele două tabere, politicienii și spionii, erau atât de strâns unite în avântul lor spre război, încât separarea necesită o operațiune delicată care apropie de imposibil. Blair își asuma un risc, profund încrezător în propria judecată. Asemenea lui Icar, Serviciul zburase prea aproape de soare, au afirmat mulți. Această analogie era respinsă de oameni din vârful ierarhiei MI6. „Metafora cu Icar este folosită iar și iar“, afirma directorul MI6 care era expert în lumea arabă, observând colaborarea strânsă dintre Dearlove și prim-ministru. „Are o aplicabilitate limitată, deoarece Tony Blair nu era soarele, iar Dearlove nu era un copil

cu aripi de ceară. Erau niște adulți care își dăduseră consimțământul și care intraseră în niște jocuri politice fără precedent.“ Exista, oare, vreo altă cale? „Aș fi procedat altfel. Eu cred într-un șef de Serviciu care stă la sud de Tamisa și de care nu e simplu să dai“, mai spunea, după care mărturisea că era posibil ca acest lucru să nu fi fost atât de simplu de pus în practică. „Acesta e visul meu. Dar e doar un vis. În realitate, viața e altfel.“[1054]

Poate că existau persoane care credeau că fuseseră abandonate de către locatarul din Downing Street numărul 10, dar mult mai mulți din MI6 credeau că organizația în sine era de vină. Alții, pur și simplu, au recunoscut că sursele lor se înșelaseră. Unii credeau că propria conducere îi lăsase expuși, apropiindu-se prea tare de putere. Nemulțumirea era palpabilă. În timpul Crizei Suezului, mașinăria oficială a spionajului fusese, în mare măsură, ignorată și ocolită; de data aceasta, în încercarea de a evita o soartă similară, fusese înghițită în tornadă. „Vehiculul armelor de distrugere în masă, ca argument pentru război, nu a reușit să susțină greutatea cu care fusese încărcat, dat fiind că nu aveam toate răspunsurile și nici sursele“, medita un director al MI6 care își făcuse griji din cauza moralului și a integrității serviciului său.[1055] Impactul asupra reputației MI6 și a percepției de sine a acestuia a fost dezastruos. Poate că utilizarea spionajului pentru a justifica, în fața opiniei publice, un război nu ar fi contat mult dacă ipotezele s-ar fi dovedit adevărate. Însă, când s-a dovedit că fuseseră false, a trezit amărăciune în rândul opiniei publice, în special printre cei care fuseseră convinși de către serviciul de informații, iar amărăciunea a fost îndreptată, nu în ultimul rând, către spioni.

Serviciul era încă în fierbere când a fost numit șef John Scarlett, numire privită diferit în funcție de zona anume a Serviciului. Despre Dearlove, care trebuia să se pensioneze, se știa foarte bine că se opunea și că insistase să fie numit adjunctul său. Alți câțiva credeau că Scarlett era prea retras și că îi lipsea viziunea necesară pentru a conduce Serviciul. Neliniștea în anumite zone ale Serviciului, odată cu numirea lui Scarlett, a fost exprimată la forumuri ale personalului. Din câte își amintește o persoană, aceasta era mai pronunțată în rândurile celor din vechea școală de conservatori tradiționaliști, care erau de părere că faptul că un om din curentul laburist al lui Tony Blair primea postul era încă un semn că Serviciul îi era subordonat premierului, drept recompensă pentru că furnizase dosarul irakian. Răspunsul a fost că el era cel mai potrivit pentru funcție. Unul dintre motivele pentru care fusese numit Scarlett a fost acela că era tradiționalist din instinct, un om capabil să restabilească interesul față de sarcina principală de strângere de informații. De asemenea, era văzut ca un partizan al dosarului armamentului irakian în comparație cu alți candidați.

Cu două săptămâni înainte să părăsească MI6, în vara anului 2004, Dearlove s-a adresat personalului strâns în aula din Vauxhall Cross. Cei care se așteptau la o scuză aveau să fie dezamăgiți. Acesta și-a apărat serios, chiar militant, punctul de vedere. Să nu vă închipuiți că vă puteți îndepărta de Whitehall, a avertizat el. Simplul fapt că am fost prinși într-un război controversat nu înseamnă că întreaga abordare modernistă este greșită. Cu câteva săptămâni înainte de această prelegere, fusese la Washington

pentru o cină de rămas-bun la CIA, într-o seară fierbinte de vară. Oamenii care ne judecă nu au realizat ce am realizat noi, le-a spus spionilor strânși, parcă făcând aluzie la George Tenet, care avea să-și dea demisia la scurt timp după aceea. Un ofițer CIA de la petrecere era de părere că cei doi șefi ai spionilor păruseră „înfrânți".[1056] Susținătorii lui cred că Dearlove a dus MI6 în direcția corectă și că a fost omul potrivit pentru momentul de după 11 septembrie. Numai Irakul îl scosese din cărți. Alții credeau că direcția în sine era greșită, întrucât dusese Serviciul prea aproape de centrul de putere.

La preluarea conducerii, Scarlett știa că trebuia să-i convingă pe sceptici și a adoptat o strategie în care se organizau întruniri și prânzuri cu personalul, cu prilejul cărora le asculta problemele. Împins de colegi, un veteran a întrebat, la una dintre aceste reuniuni, dacă Scarlett avea vreun regret în legătură cu Irakul. Nici atunci și nici când a fost întrebat public nu a răspuns clar afirmativ.[1057] „În mod evident, erau vremuri dificile", recunoștea într-un interviu. „În mod evident, îngrijorarea, la vremea aceea, era că fiabilitatea raportărilor noastre fusese pusă sub semnul întrebării... Trebuia să ne continuăm treaba, să răspundem la critici unde era cazul, să îndreptăm lucrurile acolo unde se dovedise că nu erau în regulă și, cu timpul, calitatea muncii noastre avea să ne garanteze că acele semne de întrebare urmau să dispară."[1058]

Unii membri ai personalului i-au spus lui Scarlett că voiau să se distanțeze de politică, întrucât se arseseră după chestiunea irakiană. Câțiva apropiați ai lui Dearlove se temeau că li se încheiase cariera, dar cei mai mulți dintre ei au rămas și s-au adaptat. Credeau că, odată cu trecerea timpului, Scarlett realizase cât de multe se schimbaseră în activitatea Serviciului de la plecarea sa în Comitetul Reunit, înainte de 11 septembrie, și a început să schimbe direcția spre o abordare de integrare și a altor servicii și a Whitehallului, pentru a face față provocărilor terorismului și proliferării armelor nucleare. Vechea lume a Războiului Rece, în care se strângeau informații despre ținte statice, apusese fără a lăsa efecte.

Scarlett a început, în același timp, să ducă Serviciul sub reflectorul opiniei publice. Procesul începuse în anii 1990, dar Dearlove grăbise ritmul până când întregul proces fusese înghițit de valul mareic din Irak. Întrucât reputația MI6 fusese pusă la grea încercare de Irak și spionajul britanic, în ansamblu, era profund măcinat de acuzații de complicitate la tortură, era vremea să lase deoparte preocuparea pentru păstrarea aerului de mister. La aniversarea centenarului, în 2009, Scarlett a mers atât de departe încât a dat un interviu în biroul său, cu un steag al Marii Britanii fluturând la fereastră și un ceas construit de întemeietorul Serviciului, Mansfield Cumming, ticăind constant într-un colț. O anume deschidere era necesară, dar cu limite, a explicat el. „Ceea ce am scos noi din umbre în mod corect, în opinia mea, este faptul că existăm, câtă vreme, o mare parte din cariera mea în Serviciu, nici măcar nu recunoscusem faptul că Marea Britanie avea un serviciu de informații... Rolul pe care îl jucăm în guvern... este și el de discutat; tipul de oameni pe care îi angajăm, felul în care ne recrutăm personalul... Însă, ceea ce facem zilnic, operațiunile pe care le desfășurăm, informațiile pe care le procurăm, sursele cu care lucrăm, oamenii cu care lucrăm, aceste lucruri sunt secrete.

Iar acestea sunt secrete-cheie, secrete operaționale, care mereu au fost secrete și care așa trebuie să rămână.“ Tradiționalismul lui Scarlett se resimțea încă în anumite zone, în special credința adânc înrădăcinată în patriotismul de modă veche. „Dacă vrei să-ți servești țara, și mulți oameni chiar vor, atunci aceasta este o bună modalitate“, spunea el. Alături de forțele armate, serviciul de informații era una dintre puținele instituții în care încă se discuta deschis despre patriotism, nu despre conceptul mai modern de „valori comune“ și altele de acest fel. Spionilor, asemenea soldaților, din câte se pare, li se cere să facă lucruri dificile pentru țară, de la care alții s-ar sustrage și care mai trebuie să aibă și acel adânc sentiment de interes național și de punere la dispoziție, în slujba Coroanei.[1059]

În alte momente, eșecul suferit în Irak ar fi putut pune semne de întrebare legate de scopul real al existenței Serviciului, însă amenințarea permanentă a terorismului internațional a oferit un răspuns. O treime din activitatea MI6 se concentra asupra noii lumi a terorismului. Însă trebuie să fi existat birouri din Vauxhall Cross a căror muncă să le fi părut cunoscută și lui Shergy, și lui Scarlett. Rușii discută despre o „a treia rundă“ în duelul dintre cele două țări (prima fiind „războiul“ MI6 împotriva bolșevicilor, din 1917, iar a doua, Războiul Rece) și continuă să considere MI6 un Serviciu care are drept scop supunerea țării lor. La rândul lor, rușii continuă să încerce să se infiltreze în Marea Britanie, fără a reedita vreodată succesul din vremea lui Liubimov, dar destul de energic. „De la încheierea Războiului Rece, numărul ofițerilor de informații ruși nedeclarați din Ambasada Rusiei în Marea Britanie nu a scăzut și nici cel al organizațiilor asociate care desfășoară activități secrete în această țară“, anunțase, în noiembrie 2007, Jonathan Evans, șeful MI5. Se presupune că între o treime și jumătate din personalul ambasadei ruse la Londra este implicat într-un fel sau altul în spionaj.

Principala țintă a rușilor rămân secretele guvernamentale și militare, dar și industria energetică, biotehnologică și înalta tehnologie. Ofițerii lor de informații continuă să caute indivizi ușor de abordat și cu o anume slăbiciune sau vulnerabilitate. Nici unul dintre ei nu are motivația lui Philby. „Ideologia nu mai prinde. Sunt motivații umane“, explică un vânător de spioni de azi, de regulă banii, alteori orgoliul, ocazional șantajul. Țintele vor fi cultivate cu grijă și, mai întâi, li se cere să ofere ceva inofensiv, precum o revistă de afaceri, după care crește presiunea. Întâlnirile sunt stabilite personal, nu la telefon, totul fiind parcă desprins din paginile broșurii de propagandă, din anii 1960, „Meseria lor este trădarea“. Agenții sensibili nu sunt controlați de diplomați, ci se stabilesc întâlniri cu ei peste hotare sau cu ofițeri aflați în vizită și se recurge la vechile tehnici, ca în vremea lui le Carré, precum luările de contact discrete și cutiile moarte de scrisori. Ilegalii lucrează încă, ei străbat lumea cu un teanc de pașapoarte false, fără acoperire diplomatică menită să-i protejeze. În 2010, o mare rețea de ilegali, conduși de serviciul rus de informații externe, SVR, a fost deconspirată în Statele Unite, din aceasta făcând parte și Anna Chapman, care locuise anterior la Londra. Concentrarea MI5 asupra noii sale misiuni de bază în domeniul contraterorismului a însemnat că acum avea mai puține resurse decât în trecut pentru

a afla exact cu ce anume se ocupase aceasta. În 2008, cheltuia numai 3,5% din buget pentru prinderea spionilor rușilor și de altă naționalitate din Marea Britanie, dintre care mulți vizează disidenți care s-au stabilit la Londra.[1060] Asasinarea cu poloniu-210 a fostului ofițer FSB (serviciul intern de securitate rusesc) Aleksandr Litvinenko, care fusese pe statul de plată al MI6, la un moment dat, amintea de vechile metode, însă anchetarea morții sale a mai dezvăluit cât de mult se implicase succesorul KGB-ului în lumea afacerilor și criminalitate, ceea ce, uneori, făcea să fie complicat să-ți dai seama pentru cine lucra.

„Situațiile compromițătoare“ din trecut se întâlneau în continuare, dar suferiseră unele modificări. În vara anului 2009, ambasadorul american la Moscova a protestat oficial din cauza unei înregistrări video realizate în secret, înfățișându-l pe unul dintre diplomații săi pe o stradă întunecoasă din Moscova, apoi singur, în lenjerie intimă, într-o cameră de hotel. După aceea, înregistrarea prezenta aceeași cameră slab luminată și doi oameni care păreau că fac sex în semiîntuneric. Individul în cauză era convins că filmarea era falsă și experții de la Washington i-au dat dreptate. O lună mai devreme, apăruse o altă înregistrare video, în care un diplomat britanic era prins în flagrant delict cu două blonde, în timp ce beau șampanie. Diplomatul nu a negat nimic și și-a dat repede demisia. S-a speculat că rezistase unei abordări din partea rușilor.

Ar fi o naivitate să credem că lucrul acesta mergea într-o singură direcție. Rușii menționează descoperirea, în 2006, a unei „pietre spion“ a MI6 într-un parc din Moscova, care ascundea un transmițător secret. Un agent trecea periodic pe acolo și apăsa pe butonul unui dispozitiv electronic pe care îl avea în mână pentru a transfera informații. Ulterior putea trece un ofițer britanic de informații, cu propriul său dispozitiv, pentru a încărca date. Rușii au spus că acest lucru sugera că vechiul lor inamic nu-și pierduse apetitul de spionare. Și astfel, pe lângă toate discuțiile despre securitate colectivă și globalizare, vechile jocuri naționale ale politicii în forță și ale spionajului se păstrează la ordinea zilei. „Războiul Rece s-a terminat de mult“, afirma Scarlett în 2009, ușor exasperat. „Și este important ca toată lumea să aibă o imagine realistă în legătură cu ceea ce face tabăra cealaltă.“[1061] La Moscova, George Blake, care locuia în apartamentul său cu patru dormitoare, le ținea în continuare prelegeri noilor recruți despre serviciile de securitate rusești. În sfârșit, începuse să-i placă votca, dar recunoștea că viața în Uniunea Sovietică avea „puțin de-a face cu societatea comunistă idealizată la care visasem“. Însă nu avea regrete. „Am 87 de ani și, ca să fiu sincer, nu prea mă mai interesează dacă, în general, motivațiile îmi sunt înțelese sau nu“, a spus sfidător când i s-a cerut să povestească despre cum începuse totul.[1062]

La sfârșitul anului 2009, Scarlett i-a dat stiloul său cu cerneală verde lui John Sawers. Sawers intrase în MI6 la tinerețe, dar, după puțină vreme, optase pentru Ministerul de Externe; a avansat rapid și a ajuns în Downing Street, numărul 10, și ambasador la ONU. În viziunea MI6, era o persoană din afară. Vreme de decenii, una dintre cele mai importante responsabilități ale unui șef de Serviciu pe durata exercitării funcției era „planificarea succesiunii“, pentru a împiedica aducerea unuia din afară,

care să ajungă la conducerea clubului. În trecut, șefilor le fusese amânată pensionarea pentru a se asigura că aveau un prinț moștenitor pe care să-l pregătească. MI6 este extrem de conștient de cultura și de tradițiile sale și de faptul că este oarecum diferit. Exista credința că aceia din afară nu înțelegeau regulile și că numirea acestora ar fi transmis un mesaj eronat. Însă sosirea lui Sawers era un semn că restul guvernului dorea să continue cu încercarea de a atrage MI6 spre curentul dominant. Sawers este diplomat, în stilul Ministerului de Externe, priceput în a se ocupa de treburile Whitehallului și degajat în ochii opiniei publice. Pus în fața alegerii între a fi un Moscovit și un Călăreț de cămile, ar putea opta pentru cea de-a doua variantă, datorită, poate, unei cariere desfășurate parțial în Orientul Mijlociu, inclusiv în Cairo și Bagdad, dar și manifestând mai degrabă dorința de a acționa decât de a culege informații în liniște și de a crea dosare.

Viziunea lui Sawers, în perfectă concordanță cu mediul din care provenea, era aceea a unui Serviciu plasat mai aproape de Whitehall. Se spune că, în trecut, spionii fuseseră ca niște labradori care lasă oasele informaționale la picioarele stăpânului și apoi întreabă ce mai au de făcut. Acum, „clienții“ de la Whitehall nu mai vor doar informații și să fie puși la curent cu o problemă. Ei vor să știe ce se poate face pentru a rezolva problema. Problema este să creeze un impact, nu numai să ofere informații. Nu este vorba numai despre a spune „Yemenul este un risc“, ci și de a oferi ajutor pentru sporirea capacității guvernului yemenit de a rezolva problema. Nu este vorba numai despre a spune „Iranul este foarte aproape de crearea unei arme nucleare“, ci să ofere o cale prin care acest proces să fie încetinit, poate sabotându-le unele dintre mașinile de centrifugare care îmbunătățesc uraniul (în mod straniu, cam jumătate dintre ele cedau în 2009, și mai multor agenții de informații le-ar plăcea să-și asume meritul pentru asta). Sawers a explicat că informațiile secrete sunt „informații care ne oferă noi posibilități de acțiune“.[1063]

Sawers mai credea că refacerea reputației, restabilirea încrederii opiniei publice și a moralului în interiorul Serviciului era prioritară. A descoperit că opinia publică era reticentă, nesigură de eficiența și de moralitatea Serviciului, ceea ce, la rândul său, risca să îngreuneze activitatea acestuia. În interior, a descoperit că personalul își lingea încă rănile. „Dacă lași doi ofițeri împreună într-o încăpere, conversația va aluneca rapid spre Irak“, afirmă unul dintre ofițeri, deși rareori cei doi vor cădea de acord asupra aspectului care nu funcționase. Mânia încă se mai manifesta dincolo de calmul de la suprafață.

„Aspectul cel mai epuizant al muncii mele este acela că trebuie să citesc în fiecare zi rapoarte de spionaj în care sunt descrise comploturi ale teroriștilor dornici să schilodească și să ucidă oameni din această țară“, spunea Sawers în discursul de debut (și primul discurs televizat ținut de un șef de Serviciu).[1064] Poate că terorismul și proliferarea sunt primele pe lista de priorități, dar, în prezent, noțiunea de securitate națională a depășit percepția tradițională, potrivit căreia trebuia să menții și să protejezi statul, acum include noțiuni mai ample de securitate informatică și umană. Un serviciu

de informații ar trebui, oare, să se preocupe de crizele financiare sau dacă o altă țară încearcă pe ascuns să se sustragă de la răspundere în cadrul unui posibil tratat pentru prevenirea schimbărilor climatice? Într-o epocă în care, după evenimentele de la 11 septembrie, creșterile anuale de buget deveneau o amintire, demonstrarea faptului că spionajul are o valoare concretă a redevenit o prioritate, ca la începutul anilor 1990. Amenințările erau imprevizibile și importante, a avertizat Sawers. Spionajul economic a reintrat în atenție. Dacă i se putea demonstra contribuabilului că economisise bani prin însuși faptul că Serviciul a oferit informații legate de amenințările la adresa sistemului financiar, atunci lupii de la Ministerul de Finanțe puteau fi ținuți la distanță.

De asemenea, Afghanistanul devenise preocuparea dominantă pentru MI6, una care, se temeau unii, risca să încline balanța sa culturală prea mult. MI6 a fost criticat de anumite instituții pentru că nu avertizase suficient în legătură cu ceea ce aștepta mica forță armată pe care o trimisese Marea Britanie în Helmand, în 2006. Provincia fusese liniștită, deoarece, înainte, acolo nu existaseră străini și a devenit curând clar că narcoticele, corupția și revoltele erau o combinație periculoasă. În anii 1980, războiul secret pe care îl pornise Gerry Warner, în Peshawar, fusese un eveniment secundar în cadrul războiului mai mare împotriva Uniunii Sovietice; deja, în vremea lui Sawers, sprijinul pentru operațiunile militare devenise o preocupare dominantă, în care erau investite resurse uriașe. Nu era o lume în care se controlau agenți pe o perioadă lungă și cu multă răbdare, ci una în care trebuiau oferite informații tactice în timp real. Se impunea încă recrutarea de surse umane, dar situația era atât de tensionată, din punct de vedere al securității, încât trebuiau folosite metode de lucru diferite. În același timp se purtau discuții pe ascuns, neoficiale, cu comandanți ai talibanilor, pentru a încerca mituirea sau convingerea celor considerați vulnerabili ca să abandoneze lupta, mișcare deconspirată când președintele Karzai a expulzat furios doi oficiali europeni, deoarece colaboraseră cu MI6 într-o chestiune care lui îi displăcea și când au existau afirmații potrivit cărora MI6 reușise să-i faciliteze călătoria la Kabul, pentru discuții, unui lider al talibanilor, care se dovedise a fi un băcan din Quetta. În anumite zone ale Serviciului exista îngrijorarea că mai târziu avea să fie mai dificilă trecerea de la o țintă atât de clară, statică, la noile amenințări care puteau apărea brusc în altă parte, și, de asemenea, la țintele tradiționale precum Rusia și China, care necesitau mai puțină muncă de teren brută și mai degrabă o activitate în conformitate cu Regulile Moscovei.

Mai există oameni care fac lucruri periculoase și-și asumă riscuri, dar atunci când Sawers merge peste hotare, pentru a vizita ofițeri, una dintre primele întrebări pe care i le pun subalternii săi este: „De unde știu eu dacă, în lupta mea împotriva terorismului, într-o zi, n-am să fiu dus în boxa acuzaților, la mine acasă?“ Această întrebare ar fi fost de neimaginat în vremea lui Anthony Cavendish și a lui Daphne Park. Răspunsul este că orice cuprinde cel mai mic element de risc este aprobat de ministrul de Externe sau de alți oficiali. O autorizare tipică începe prin menționarea cerințelor specifice ale Consiliului Reunit pentru informații ce vor fi folosite într-o operațiune, după care dă detalii despre felul în care va fi desfășurată acea operațiune și încheie cu o descriere a

consecințelor, dacă operațiunea eșuează. Limita pentru acele autorizații a scăzut așa de mult, încât acum sunt emise aproximativ 500 de autorizații pe an în comparație cu cele 50 din anii 1990. Acest lucru i-ar fi șocat pe George Kennedy Young și pe Baronii hrăpăreți care s-ar fi distrat copios pe seama acestei idei în barul de pe Broadway. Motivul principal este moștenirea lăsată de evenimentele de la 11 septembrie și acuzațiile la complicitate la tortură. „Tortura este ilegală și este un act respingător indiferent de împrejurări, iar noi nu avem nimic de-a face cu ea“, afirma Sawers. „Dacă știm sau credem că acțiunile noastre vor duce la tortură, legile britanice și cele internaționale ne cer să evităm o astfel de acțiune. Și așa și procedăm, deși acest lucru duce la continuarea activității teroriste.“ Era un mesaj menit nu numai să marcheze ruperea publică de trecut, dar și să le semnaleze miniștrilor că trebuiau să înțeleagă ce presupuneau, practic, deciziile lor.

Există voci care afirmă că, recent, Serviciul și-a pierdut misterul, vigoarea și sentimentul că este altfel și poate chiar un pic periculos. Fără aceste elemente, „va semăna cu un subcomitet din departamentul responsabil cu forța de muncă și dosarele de pensionare“, își exprima un fost ofițer temerile, gândindu-se nostalgic la vremurile trecute. Sunt oamenii care exact asta vor să vadă. „Nu mai cred în spionaj așa cum nu mai cred în omuleții verzi“, afirmă Rodric Braithwaite, fost ambasador și președinte al Comitetului Reunit. „Este mult mai bine să privim spionajul ca pe un alt departament al guvernului, precum Fiscul.“[1065] Spionii de modă veche sunt trecuți de un fior la un asemenea gând.

Sawers a moștenit un Serviciu care operează în mai bine de o sută de țări și aspiră încă să acopere toată lumea, deși imperiul este de mult apus. Lucrul acesta a devenit mai complicat, deoarece concentrarea asupra terorismului a redus acoperirea, chiar și în zone precum vechiul teritoriu de vânătoare al lui Daphne Park, Africa.[1066] Însă, există numai o mână de servicii secrete care practică recrutarea și controlarea surselor umane, în întreaga lume, cu agresivitate: americanii, rușii, chinezii, israelienii, francezii și britanicii. Alții se mulțumesc cu analizarea informațiilor pe care le primesc de la parteneri și se ocupă de câte un defector ocazional și de alte chestiuni de acest gen. Însă jocul se schimbă și el. Linia de demarcație dintre culegerea de informații prin metode tehnice și cea prin spioni începe să se șteargă din ce în ce mai mult, datorită tehnicilor informatice și dispozitivelor complexe de ascultare. MI6 a devenit un Serviciu modern, profesionist, care colaborează cu alte departamente, și este mai implicat în politică, concentrat asupra „gestionării cunoștințelor“. Însă, dincolo de aspectul nou și strălucitor, lumea lui Daphne Park și a Vienei, a lui Wynne și a lui Penkovski, a lui Philby și a lui Shergy există încă, dacă privești destul de atent. Undeva, într-o încăpere, se află un agent și controlorul său întrebându-se, fiecare în parte, dacă poate avea încredere în celălalt.

933 Informații confidențiale de la o persoană care, deloc surprinzător, a cerut să-și păstreze anonimatul.

934 Întâlnirea Consiliului Revoluționar de Comandă în Charles Duelfer, *Hide and Seek*, PublicAffairs, New York,

2009, p. 390. De asemenea, Saddam Hussein menționează faptul că le-a pus această întrebare miniștrilor săi, de mai multe ori, în discuțiile purtate cu anchetatorul FBI, 13 mai 2004. (Transcript la http://www.gwu.eduk/nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB279/23.pdf). Vezi de asemenea *Iraq Survey Group Comprehensive Report*, vol. 1, în care se dau detalii despre comportamentul lui Saddam la întâlnirile din septembrie 2002

935 Tyler Drumheller, *On the Brink*, Politico's, Londra, 2007, p. 53

936 Jack Straw, dovadă în Ancheta asupra Irakului

937 Dovadă a SIS4 în Ancheta asupra Irakului

938 Jack Straw, mărturie în Ancheta asupra Irakului

939 Alastair Campbell, *The Blair Years*, Random House, Londra, 2007, p. 612

940 *Ibid.*, p. 567

941 Tony Blair, *A Journey,* Hutchinson, Londra, 2001, p. 410

942 *Ibid.*, pp. 369, 388 și 408–409

943 Bob Woodward, *Bush at War*, Simon & Schuster, New York, 2002, pp. 197 și 111

944 *Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction*, p. 70

945 Blair, *Journey*, p. 385

946 *Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction*, p. 45

947 Interviu cu fostul inspector ONU Bill Tierney

948 Despre operațiune, cu numele de cod Operațiunea Rockingham, se discută în *Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction*. Scott Ritter l-a identificat pe bărbatul cu care s-a întâlnit ca fiind de la MI6.

949 Sir Richard Dearlove, mărturie în Ancheta asupra Irakului

950 James Risen, *State of War*, Free Press, New York, 2006, p. 113; Drumheller, *On the Brink*, p. 32

951 Informații confidențiale

952 George Tenet, *At the Center of the Storm*, p. 310

953 Campbell, *Blair Years*, p. 645

954 Sir Richard Wilson, mărturie în Ancheta asupra Irakului

955 Tony Blair, mărturie în Ancheta asupra Irakului

956 Campbell, *Blair Years*, pp. 630–631

957 Dovezi SIS4 în Ancheta asupra Irakului

958 Sir David Omand, mărturie în Ancheta asupra Irakului, disponibilă online la www.iraqinquiry.org.uk/transcripts.aspx

959 Campbell, *Blair Years*, p. 634

960 David Omand, *Securing the State*, Hurst, Londra, 2010, p. 39

961 Comentariul cu „colegul" a apărut în Hutton Inquiry; cel cu „băiatul bun" în Campbell, *Blair Years*, p. 618

962 Sir Rodric Braithwaite, „Defending British spies: The Use and Abuses of Intelligence", discurs la Chatham House, 5 noiembrie 2003

963 Sir David Omand și sir John Scarlett, mărturii în Ancheta asupra Irakului

964 Mărturia lui Scarlett, în Ancheta Hutton, citată în *Butler Review*, p. 78

965 Comentariile lui Michael Laurie au fost făcute într-un e-mail trimis comisiei de anchetă asupra Irakului pe data de 27 ianuarie 2010, ca răspuns la mărturia lui Alistair Campbell că dosarul nu avea menirea de a justifica războiul. E-mailul său a fost făcut public de către comisie în mai 2011 și este disponibil pe acel site.

966 Mărturia lui sir David Manning în Ancheta asupra Irakului

967 Sir Richard Dearlove, într-un discurs ținut la târgul de carte de la Hay-on-Wye, 31 mai 2009

968 Informații confidențiale

969 Mărturia lui Matthew Rycroft în Ancheta asupra Irakului

970 Mărturia lui sir Richard Dearlove în Ancheta asupra Irakului

971 *Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction*, p. 67; mărturia lui Julian Miller în Ancheta asupra Irakului

972 Sir Richard Dearlove, într-un discurs ținut la târgul de carte de la Hay-on-Wye, 31 mai 2009

973 Dovezile care sugerează ca era vorba despre locul 20 au fost furnizate în Ancheta asupra Irakului, dar au fost contestate de un alt martor. Martorul SIS4 a descris probele ca fiind „inconsistente“

974 Dovezi SIS4 în Ancheta asupra Irakului

975 Mărturia lui sir John Scarlett în Ancheta asupra Irakului

976 Mărturia lui sir David Omand în Ancheta asupra Irakului

977 Dovezi SIS4 în Ancheta asupra Irakului

978 Brian Jones, *Failing Intelligence*, Dialogue, Londra, 2010, p. 85

979 Citat de Bob Woodward, *Plan of Attack*, Simon & Schuster, New York, 2004, p. 190

980 Mărturia lui sir Richard Dearlove în Ancheta asupra Irakului

981 Jones, *Failing Intelligence*, p. 234; și informații confidențiale

982 Informații confidențiale și Iraq Survey Group Comprehensive Report, vol. 1

983 Informații confidențiale

984 Jones, *Failing Intelligence*, p. 82

985 Mărturie scrisă a lui Brian Jones pentru Anchetele Hutton și Butler; *Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction*; Jones, *Failing Intelligence*, p. 89

986 Minuta a fost publicată în cadrul Anchetei Hutton și este disponibilă la http://www.the-hutton-inquiry.org.uk/content/cab/cab_33_0114t00115.pdf

987 Jones, *Failing Intelligence*, pp. 191 și 198

988 Interviu cu Brian Jones în emisiunea *Today*, BBC Radio 4, 20 iulie 2004

989 *Omul nostru din Havana*, de Graham Greene, Editura Polirom, Iași, 2005, trad. Radu Lupan, p. 108 (n.tr.)

990 Graham Greene, *Our Man in Havana*, Vintage, Londra, 2001, pp. 189 și 78

991 Mărturia lui Matthew Rycroft în Ancheta asupra Irakului

992 Mărturia lui sir David Omand în Ancheta asupra Irakului

993 Mărturie comună a lui sir John Scarlett și Julian Miller în Ancheta asupra Irakului

994 Citate extrase din *Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction*

995 Discursul lui George Tenet la Universitatea Georgetown, 5 februarie 2004, https://www.cia.gov/news_information/ speeches_testimony/2004/tenet_georgetownspeech_ 02052004.html

996 Woodward, *Plan of Attack*, pp. 106–107

997 Autorul era jurnalistul prezent în încăpere, alături de un coleg de la BBC. Părți din acest interviu au fost difuzate într-o emisiune despre Saddam la BBC Radio 4, însă o altă emisiune a autorului pe tema laboratoarelor mobile nu a ajuns niciodată să fie difuzată.

998 Discurs al lui Colin Powell la ONU, 5 februarie 2003

999 „The Real Story of Curveball“, *Der Spiegel*, 22 martie 2008; Bob Drogin, *Curveball*, Ebury, Londra, 2007; Drumheller, *On the Brink*; și *Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction*

1000 Drogin, *Curveball*, pp. 92–93

1001 *The Commission on the Intelligence Capabilities of the United States regarding Weapons of Mass Destruction*, 31 martie 2005, p. 91, disponibil online la www.gpoaccess.gov/wmd/index.html; Drumheller, *On the Brink*, p. 246; Drogin, *Curveball*, p. 131; și informații confidențiale

1002 Declarație a lui George J. Tenet, fost director CIA, 1 aprilie 2005, disponibilă online la www.fas.org/irp/offdocs/wmd_tenet.pdf

1003 Michael Gordon și Bernard Trainor, *Cobra II*, Atlantic Books, Londra, 2006, p. 133

1004 Vezi Tenet, *At the Center of the Storm*, p. 377; declarație a lui George J. Tenet, fost director CIA, 1 aprilie 2005 și

Drumheller, *On the Brink*, p. 100; și Drogin, *Curveball*, pp. 158–159

1005 Hans Blix, *Disarming Iraq*, Bloomsbury, Londra, 2004, p. 96

1006 Sir David Omand, mărturie în Ancheta asupra Irakului

1007 Interviu cu fostul inspector în problema armelor, Rod Barton

1008 Citat în Bob Drogin, „Spy work in Iraq riddled by failure“, *Los Angeles Times*, 17 iunie 2004

1009 Hans Blix, *Disarming Iraq*, p. 194

1010 *Ibid.*, pp. 129–130

1011 Woodward, *Plan of Attack*, pp. 240 și 294

1012 Mărturia lui Matthew Rycroft în Ancheta asupra Irakului

1013 Dovezile SIS4 în Ancheta asupra Irakului

1014 Dovezile SIS4 în Ancheta asupra Irakului

1015 Dovezile SIS4 în Ancheta asupra Irakului

1016 Saddam a vorbit despre temerile sale de a nu părea slab în relația cu Iranul, cu prilejul discuțiilor cu anchetatorul FBI, 11 iunie 2004, www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB279/24.pdf

1017 Interviu cu Jaffar Dhia Jaffar; și transcriptul discuției FBI cu Saddam Hussein, ședința 4, www.gwu.edu/~nsarchiv/ NSAEBB/NSAEBB279/05.pdf

1018 Interviu cu Jaffar Dhia Jaffar

1019 Sir Richard Dearlove, prelegere la London School of Economics, 31 octombrie 2007

1020 *Iraq Survey Group Comprehensive Report*, vol. 1

1021 Mărturia lui Hans Blix la Ancheta asupra Irakului, 27 iulie 2010

1022 Interviu cu Jaffar Dhia Jaffar

1023 Blix, *Disarming Iraq*, pp. 229 și 62

1024 Interviu cu Jaffar Dhia Jaffar

1025 Interviu cu David Kay

1026 Ron Suskind în *The Way of the World*, Simon & Schuster, Londra, 2008, l-a identificat pe irakian ca fiind Tahir Jalil Habbush. Multe surse, care cunoșteau evenimentele, au afirmat că acest lucru este fals.

1027 Declarație a lui George Tenet, 4 august 2008, http://www.georgejtenet.com/TENETAUG4SATEMENT.html

1028 Drumheller, *On the Brink*, p. 98

1029 Declarația lui Rumsfeld la o conferință de presă a Departamentului american de Justiție, din data de 2 februarie 2002

1030 *Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction*; și mărturia lui Scarlett în Ancheta asupra Irakului. Fostul ministru de Externe, Robin Cook, spune în memoriile sale că a fost informat.

1031 Hansard, 18 martie 2003

1032 Gordon Corera, *Shopping for Bombs: Nuclear Proliferation, Global Insecurity and the Rise and Fall of the AQ Khan Network*, Hurst, Londra, 2006, cap. 8; informații suplimentare private; material din Tenet, *At the Center of the Storm*. Rolul lui Mark Allen a fost dezvăluit în mai multe articole din presă, de exemplu în „Ex-spy is BP's Lawrence of Arabia“, *Mail on Sunday*, 6 septembrie 2009

1033 Mark Allen este numit drept ofițerul MI6 în „Ex-Spy is BP's Lawrence of Arabia“, *Mail on Sunday*, 6 septembrie 2009, și Douglas Frantz și Catherine Collins, *The Nuclear Jihadist*, Twelve, New York, 2007, p. 307

1034 Mărturia lui sir David Omand în Ancheta asupra Irakului, care face referire la un document al Comitetului Reunit din decembrie 2002; și mărturia Elizei Manningham-Buller, în Ancheta asupra Irakului

1035 Observațiile generalului-maior Stanley McChrystal la Foreign Press Center, Washington, 3 aprilie 2003

1036 Campbell, *Blair Years*, p. 693

1037 *Ibid.*, p. 700

1038 *Ibid.*, p. 701

1039 Informații confidențiale
1040 Blair, *Journey*, Hutchinson, Londra, 2010, p. 451
1041 Interviu cu David Kay
1042 Duelfer, *Hide and Seek*, p. 293
1043 Interviu cu Rod Barton, fost inspector ISG; Duelfer, *Hide and Seek*, pp. 356 și 361
1044 *Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction*
1045 Mărturie anonimă în Iraq Inquiry. Disponibilă online la www.iraqinquiry.org.uk/media/50706Anonymous-Extract-1.pdf
1046 *The Commission on the Intelligence Capabilities of the United States regarding Weapons of Mass Destruction*, Cap. 1
1047 Drogin, *Curveball,* p. 269; *Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction* și *Commission on the Intelligence Capabilities of the United States regarding Weapons of Mass Destruction*, Capitolul 1
1048 Informații confidențiale
1049 Mărturia lui Sir Richard Dearlove în Ancheta asupra Irakului
1050 *Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction*
1051 Mărturia lui Matthew Rycroft în Ancheta asupra Irakului
1052 Sir Richard Dearlove, prelegere la London School of Economics, 30 octombrie 2007
1053 Sir Richard Dearlove, într-un discurs ținut la târgul de carte de la Hay-on-Wye, 31 mai 2009
1054 Dovezile SIS4 în Ancheta asupra Irakului
1055 *Ibid.*
1056 Drumheller, *On the Brink*, pp. 202–203
1057 Autorul i-a adresat întrebarea lui sir John Scarlett, într-un interviu difuzat la „A Century in the Shadows“, BBC Radio 4, august 2009
1058 Interviu cu Sir John Scarlett pentru BBC Radio 4, 2009
1059 *Ibid.*
1060 Intelligence and Security Committee Annual Report for 2007–2008
1061 Interviu cu John Scarlett pentru BBC Radio 4, 2009
1062 George Blake într-un e-mail adresat autorului în 2010; „Spy Blake enjoying comfortable old age in Russia“, Agence France-Presse, 11 noiembrie 2010
1063 Discurs la Societatea Editorilor, 28 octombrie 2010
1064 *Ibid.*
1065 Interviu cu sir Rodric Braithwaite pentru BBC Radio 4, 2009
1066 Vezi, de exemplu, *Intelligence and Security Committee Annual Report 2003–2004*

EPILOG

Oamenii strânși la biserica St Margaret, din Westminster Abbey, și-au scos umbrelele și și-au ridicat gulerele, ploaia de toamnă începând să se cearnă din cerul plumburiu. Veniseră să conducă pe ultimul drum pe unul de-ai lor. Unii veniseră de pe Broadway, care se afla la doar 100 de metri spre nord, locul în care Daphne Park își începuse cariera în Serviciul Secret; alții din Century House, de pe malul celălalt al Tamisei, unde făcuse carieră; câțiva au venit să-i cinstească memoria din Vauxhall Cross, aflat mai departe, în vest, în amonte pe fluviu, unde succesorii săi continuau să muncească pentru țara pe care o slujise și ea. Eliza Manningham-Buller era mai în față, în vreme ce șefii MI6 stăteau separat, Scarlett aproape de ea, McColl câteva rânduri în spatele lui, Sawers pe șirul celălalt, iar cei care asigurau securitatea evenimentului îi priveau discret și poate deloc necesar pe marchizii, feldmareșalii, miniștrii de Externe și alți oameni de vază, din fosta conducere a Marii Britanii. Într-o parte, nemișcat și afectat de trecerea timpului, se afla Anthony Cavendish care, asemenea lui Daphne Park, străbătuse străzile Vienei după război. Cel care li se adresa era omul care intrase în cortul lui Gadaffi cu câțiva ani în urmă. În stranã, omul care ajutase la aducerea lui Gordievski de la Moscova asculta cu atenție. Vechile obiceiuri se uită greu, așa că alții, oameni ale căror povești nu s-au spus încă, preferau locurile mai retrase și întunecate ale bisericii.

Năluca lui Shergy încă îi bântuia, căci numele său a fost pomenit în cuvântare ca mentor al tinerei Daphne Park, al unora prezenți aici și a altora absenți. Oamenii zâmbiră melancolici la auzul poveștii despre pistolul pe care cine știe cum îl rătăcise, cu câteva luni înainte, în apartament, și despre surprinderea tuturor când acesta se dovedise a fi un revolver cu mâner încrustat cu perle, creat special de armurierul Direcției de Operațiuni Speciale, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. S-a mai spus o poveste plină de culoare despre copilăria ei petrecută în Africa și despre felul în care transmisese un mesaj secret ambasadorului de la Moscova, în anii 1950, pe ringul de dans, locul cel mai sigur dacă nu voiai să fii auzit și singura ocazie în care acesta nu ar fi putut da bir cu fugiții, după cum povestise Park. S-a pomenit despre fascinația ei față de jocurile de putere, dar și față de oamenii obișnuiți. Amintindu-și de ea, s-a așternut liniștea asupra adunării, stăpânită acum de durerea pricinuită de această pierdere, privirea îndreptându-se spre orizont, în timp ce ultimele cuvinte din poemul epic *Ulise*, al lordului Alfred Tennyson, erau recitate, anunțând o ultimă aventură:

> Mult ni s-a luat, dar, iarăși, mult mai este,
> Deși n-avem puterea de-altădată
> Ce zguduia pământ și cer; și suntem
> Ce suntem: inimi de eroi, slăbite
> De timp și soartă. Dar vom năzui
> Și, dârzi, vom căuta și vom afla.[1067]*

1067* *Compendium of Translated Poetry*, compiled by George Săndulescu și Lidia Vianu, Editura pentru Literatură Contemporană, București, 2011, trad. Leon Levițchi (n.tr.)

MULȚUMIRI

Această carte s-a născut dintr-un deceniu de reportaje pe teme de spionaj și securitate și, în special, din mai multe emisiuni realizate pentru BBC Radio, în care am abordat subiectul agențiilor de informații britanice și americane. Se datorează, în mare măsură, disponibilității unor oameni de a-și împărtăși cunoștințele și experiența. Dintre aceștia, mulți, este de înțeles, au cerut să-și păstreze anonimatul, dar le sunt, oricum, foarte recunoscător. Printre cei cărora le mulțumesc pentru sfaturile și ajutorul acordate de-a lungul anilor se află Abdullah Anas, Christopher Andrew, Elizabeth Bancroft, Rodric Braithwaite, Anthony Cavendish, Rod Barton, Peter Earnest, Michael Goodman, Oleg Gordievski, Franek Grabowski, Paul Greengrass, Muslem Hayat, Peter Hennessy, Alan Judd, Mihail Liubimov, Eliza Manningham-Buller, Stephen de Mowbray, Daphne Park, care nu mai este printre noi, Bob Steers, Prokop Tomek, Nigel West și William Hood. De asemenea, aș vrea să le mulțumesc administratorilor Centrului Liddell Hart al Arhivelor Militare de la King's College, Londra, pentru permisiunea de a cita din documentele lui Anthony Courtney, și Muzeului Imperial al Războiului pentru că mi-a permis accesul la impresionanta sa bibliotecă. Îi mulțumesc și Svetlanei Golițîn pentru permisiunea de a cita din manuscrisul, deocamdată nepublicat al răposatului ei soț. Multe mulțumiri producătorului meu de la Radio 4, Mark Savage, pentru îndrumarea acordată de-a lungul anilor, lui Peter James pentru utilele comentarii pe marginea manuscrisului, editoarei mele Bea Hemming pentru încrederea și călăuzirea ei și lui George Capel pentru sprijin și entuziasm. Și, în final, dar nu în ultimul rând, lui Jane, Joseph și Samuel, pentru răbdare și sprijin.

INDEX*1068

A

Able Archer, exercițiu 345–346, 550
Accra 127
Acheson, Dean 78
Acordurile de la Geneva 395
ADM *vezi și* arme de distrugere în masă
administrația Bush 475
administrația Clinton 459
administrația Kennedy 168
Afghanistan 13, 343, 345, 371–374, 376–378, 381, 383–385, 387, 390, 392–400, 402, 423, 425, 428–430, 432–434, 442, 449,453, 455, 511,551–553, 556
Africa 7, 48, 125–132, 135, 138, 142, 150, 152, 168, 172, 174–175, 316, 399, 404, 419, 481, 513, 515, 530, 531
    vezi și Congo
Africa de Sud 125, 275
agenția de presă UPI 111
Ahmed, Mahmud 425, 431
al Doilea Război Mondial 8, 10, 20, 25, 40–43, 54, 74, 82–83, 86, 92, 100, 105, 188, 221, 230, 243, 247–248, 251, 287, 335, 339, 392, 515
al-Qaeda 398, 400–401, 419, 422–423, 426, 430, 432–433, 435–437, 442, 445, 448–450, 459, 494
Al treilea om 22, 31–32, 48, 173,
Algeria 139, 210, 437, 442
Alianța Nordului 400–401, 428–433
Allen, Mark 491–493, 562
Ambasada americană:
    Londra 182
    Moscova 177, 180, 218
Ambasada britanică:
    Moscova 202, 224, 289, 294, 335
    Paris 364
    Varșovia 232
    Washington 92, 407, 425–427
Ambasada sovietică:
    Copenhaga 323–324, 328,
    Londra 193, 198, 283, 285, 289, 303
    Ciudad de Mexico 260
    Paris 362
    Washington 365
America (navă de linie) 298
America de Sud 34, 47, 248
America, *vezi* Statele Unite
Amery, Julian 82
Ames, Aldrich 365, 420
Amin, Hafizullah 372
Amman 457, 477
Amory, Robert 110
Anas, Abdullah 380, 382, 384, 391, 433, 552, 556, 565
Andropov, Iuri 343
Angleton, James Jesus 87–88, 93–94, 100, 121, 206, 242–244, 251, 256–257, 259–260, 263–264, 269–272, 280, 365–366, 550

Angola 171
antrax 162, 456
Arabia Saudită 423, 437, 442
Argentina 329
Armata Roșie 18, 21–22, 32, 38–40, 43–44, 46–47, 51, 53, 63, 71, 111, 188
arme de distrugere în masă 34, 418, 420, 452–454, 456, 459–461, 465–467, 471–472, 476, 484–486, 489, 491, 494–497, 502, 544
Asia 74, 150, 152, 173, 393, 429–430, 435
Astor, lord 307
Atacurile din 7 iulie 443–445, 557
Auschwitz 47
Australia 19, 47, 100, 279, 524
Austria 17, 19–20, 27, 29, 32, 35, 37, 40–41, 43–45, 47, 50–54, 56, 61–63, 68, 149, 316, 516, 518, 519, 520, 522
vezi și Viena
autostrada Salang 379
avion spion U2 177, 220

B

Baden 60
Bagdad 452, 454–455, 467, 487, 490–491, 494, 497–498, 509
Bagley, Pete 258–262
Bajomi, Béla 54–55, 110
Balcani 415, 417
Baracuda, Operațiunea 166
Barbie, Klaus 47
Barot, Dhiren 437
Barton, Rod 497, 561, 562, 565
Baudouin, rege al Belgiei 140
Baza aeriană Andrews 424
Baza aeriană Bagram 384, 386, 429
Baza militară Fylingdales 310
BBC China 492
BBC 132, 275, 291, 312, 331, 381, 492, 495, 516, 519, 522–527, 529–531, 533–535, 539–540, 544, 546–552, 554–557, 560, 563, 565
Bearden, Milt 384, 394, 396, 550, 552–554
Beck, sir Edgar 385, 552
Beeston, Richard 147, 531, 534
Beirut 102, 113–115, 118–120, 185, 251, 293, 315, 388
Belgia 7, 128, 139–140, 148
Beneficiarul (Adam Kaczmarzyk) 232–234, 280
Benenden School 339
Bergne, Paul 429–430, 556
Berlin, Isaiah 248, 268
Berlin 22, 24, 36, 45, 56, 58–59, 68, 185–186, 204, 206, 211, 215, 217, 220, 223, 229, 313, 322, 369, 518, 521–522, 537
Zidul 9, 210, 322, 366
Berlinul de Est 95
Berlinul de Vest 305
Bermude 241, 459
Bet, LeAliyah 48
Bettaney, Michael 341–342, 348
Bevin, Ernst 78

Big Ben 437
bin Laden, Osama 398–402, 419, 423, 426, 428, 430, 433, 438, 449, 456, 494, 553
Biroul de Coordonare Politică (OPC) 78
Biroul Serviciului Secret 32, 46, 48
Bissell, Richard 160–162
Black, Cofer 426–427, 430, 555–556
Blair, Tony 422–425, 427, 455–456, 458, 460–465, 470, 474–475, 483–484, 490, 493, 495, 497, 501–503, 555–556, 558–559, 562
Blake, George 67–68, 123, 185–187, 191, 199, 223, 229, 236, 242, 246, 278, 305, 306, 308, 313–315, 339, 341–342, 420, 508, 522, 527, 535, 547, 563
Bletchley Park 42
Blix, Hans 483, 486–487, 490, 561
Blouin, Andrée 153
Blouin, Madame 154, 156, 158–159
Blunt, Anthony 246–247, 250, 275, 307, 517, 525, 541, 547
Bodman, Stuart 384–387
Bolivia 47
bolșevism/bolșevici 72, 74, 188, 248, 354, 408, 506
Bond, James (personaj fictiv) 7, 10–13, 50, 80, 82, 103–105, 113, 122–124, 133, 161, 181, 194, 205–206, 209, 213, 225, 233, 243, 277, 287, 331, 356, 411, 413–415, 440–441, 464, 537
Bormann, Martin 49
BP 129, 562
Braithwaite, Rodric 64–65, 361–363, 369–370, 406–407, 512, 522, 530, 550–551, 554, 559, 563, 565
Brazzaville 144–145, 156
Brewer (corespondent *New York Times*) 113–114
British American Tobacco 129
Broadway 79, 86, 184, 230, 329, 512, 514
Buchan, John 48, 126, 413–414, 429
București 65
Budapesta 55, 65, 110–111, 113–114, 224
Bulgaria 51
Bulik, Joe 183, 187, 194, 197, 201, 208, 211–212, 215–216, 223, 226, 539
Burgess, Guy 91–93, 100–102, 246, 248, 266, 291, 295, 313, 365
Burma 173, 230
Bush, președinte George W. 423, 426–427, 434, 436–437, 453, 455–456, 459, 461, 464, 475–476, 481, 490, 555–558
Bush, președinte George H.W. 275, 361
Busola 178–179, 187
Butler, Robin 346, 500, 558–560, 562–563

C

Caccia, Harold 63
Café Mozart, Viena 22–23
Cairncross, John 247, 337
Cairo 37, 92, 509
Calaghan, James 274
Cambridge 26, 29, 64–65, 72, 90–93, 98, 117, 217, 246–247, 250, 297, 312, 329, 337, 516, 537, 541, 548, 550
Camera Comunelor 101, 104, 275, 290, 412, 475, 556
Camera Lorzilor 174, 556
Camp David 349
Campbell, Alastair 423, 427, 455, 461–463, 469, 495, 555
Canada 245, 252, 299, 305

Canary Wharf 437
Carlos Șacalul 171
Carlton Gardens 66, 185, 254
Carr, Harry 74, 88–89, 120
Casa Albă 57, 151, 154, 166, 204, 349, 361, 391, 401, 453, 458, 476, 481, 496
Casey, Bill 360, 392, 400
Castelul Balmoral 355
Castro, Fidel 107, 152, 154, 161, 171, 187, 205
Caucaz 85, 188
Cavendish, Anthony 35–40, 46–47, 52, 59, 70–71, 73, 75, 90, 97, 110–112, 114, 124, 287, 335, 512, 514, 518–519, 522–524, 527–528, 565
cazaci 53
cazarma Schönbrunn, Viena 18, 36, 66
Călăreții de cămile 13, 374, 421
CBS News 375
Cehoslovacia 17–19, 28, 44–45, 77, 323, 410
Cei cinci de la Cambridge 117, 246–247, 337
vezi și
Blunt, Anthony
Burgess, Guy
Cairncross, John
Maclean, Donald
Philby, Kim
cei șapte din Peshawar 376, 396, 398
Century House 274–275, 329, 334–335, 357, 361, 377, 404, 411, 555
Chalabi, Ahmed 477
Chapman, Anna 507
Chelsea 73, 181
Cheney, Dick 435–436, 455, 459, 476, 482
Chequers 244, 346, 457, 483
China/chinezi 257, 264, 412, 420, 492, 511, 513
Chisholm, Janet 202–203, 213, 215, 217, 220, 224, 228, 537
Chisholm, Rauri 202–203, 223, 289
Chitral 381
Churchill, Winston 20, 44, 81
CIA 8, 12, 15, 32, 45, 54–58, 61, 67, 69, 77–78, 80, 88, 89, 91, 93–94, 106–108, 110–111, 114, 121, 124, 133, 142, 151, 157–163, 165–168, 170–172, 176–178, 183, 187, 193, 202, 205–207, 210, 216–217, 220–223, 227, 229, 235–236, 238–244, 258, 261–264, 270–273, 275, 303, 335, 347–348, 364–366, 372–374, 376–379, 382, 384, 388, 391–401, 413, 420, 425–427, 430–432, 438, 449, 453, 456–458, 469, 475–476, 478–481, 491–492, 496–498, 504, 516, 521, 522, 524, 525, 532–540, 542, 543, 550–557, 561, 565
cinematograful Classic, Baker Street 303
Cipru 80, 490
circumscripția Harrow East 288
Ciudad de Mexico 260
Claptrap, Operațiunea 62
Cliveden 307
clubul de noapte Casanova, Viena 48
Clubul Femeilor Americane, Beirut 115
CNN 366
COBRA 423, 561
Cohen, Lona (Helen Kroger) 303–304

Colegiului Comisarilor 169
Comisia Aliată de Control 69, 519
Comisia Britanică de Control 71
Comisia congoleză 169
Comisia Științifică și Tehnică de Stat 179, 190, 288
Comitetul Reunit pentru Informații 42–43, 65, 77, 108–109, 151, 214, 216, 344, 364, 397, 403, 405, 421, 423, 458, 462–463, 465–466, 468–469, 472, 505, 513, 519, 554–555, 562
comunism 14, 20, 27, 31, 43–44, 53, 63, 67, 89, 99, 101, 112–113, 127, 150, 173, 196, 246–247, 265, 297, 306, 312, 369
Congo 11, 118–119, 125, 127–131, 135–136, 138–142, 144, 146–154, 157, 162, 165, 169–172, 174, 186, 229, 374, 529–534, 536
Congresul SUA 171, 271, 278, 374, 376, 388, 392, 400, 413, 430, 438, 481, 523, 555
Congresul Național Irakian 477
Connery, Sean 385
Conrad, Joseph 138
Consiliul Național de Securitate (SUA) 154, 159–160
Consiliul Revoluționar de Comandă (Irak) 452–453, 485–486, 557
Consulatul General al Marii Britanii, Leopoldville 125, 128–129
contraspionaj 79, 206, 233, 242, 259, 444, 449
vezi și vânători de cârtițe
Convențiile de la Geneva 434
Cooper, Chester 108, 527
Copeland, Miles 124, 525
Copenhaga 322–324, 326, 328–329, 352
Coreea 66–67
Corfu 76
Cornwell, David 210
vezi și le Carré, John
Corpul de Informații 37, 63, 184, 308
Cortina de Fier 13, 17, 18, 20, 53, 55, 70, 73, 75, 85, 87, 88, 112, 180, 191, 210, 267, 290, 292, 300
Courtney, Anthony 71–72, 75, 264, 287–292, 523, 545, 565
Cowell, Gervase 217–218, 22, 536, 538
Cowell, Pamela 217–218
Crabb, Lionel „Buster“ 103
Cradock, sir Percy 364, 519, 526, 527
Criza Suezului 108–109, 113, 221
Crossman, Dick 285
Criza Rachetelor Cubaneze 9, 14, 229, 256, 287, 343, 480
Curtea Europeană a Drepturilor Omului 410
Curveball 478–482, 489–499, 560–561, 563
Curwen, Chris 279, 359

D

Daily Mail 317
Danemarca 323–325, 327–328, 330
Dar es Salaam 126
de Mowbray, Stephen 248–249, 253–254, 264–265, 268, 272–275, 280, 541, 544, 565
Dearlove, Richard 234, 419–422, 424–425, 427, 435, 458–460, 463–466, 469–471, 473, 481, 486, 491, 495–496, 501–505, 540, 555, 556, 558, 559, 561, 563
Dench, lady Judi 411
Departamentul de Informații Militare (Marea Britanie) 472–473
Departamentul de Stat (SUA) 78, 150, 152, 178, 201
Departamentul Regal de Inginerie

Departamentul Tehnic de Informații de Campanie (FIAT) 49, 126
Deriabin, Piotr 61, 239, 522, 535–540, 542
Devlin, Larry 142, 145, 148, 151–163, 165, 167–171, 174, 271, 430, 531–534
DIA (Serviciul american de informații militare) 478
Diana, prințesă 415, 554
Diego Garcia 80
Direcția de Operațiuni Speciale 40, 45, 49, 72, 81, 126, 243, 248, 515
Doctrina Truman 77
Dolphin Square 296
Douglas-Home, Alec, lord Home 158,163, 290, 531, 569
Downing Street 107, 163, 269, 273–275, 349, 355, 385, 389, 395, 403, 422, 423, 432, 437, 453–454, 459, 462, 469–470, 472, 474, 483, 491, 495, 500, 502, 508, 550–551, 553
Dr. No 287
Duelfer, Charles 497, 500, 557, 562
Dulles, Allen 93, 151–152, 155, 159, 205, 229, 521
Dulwich Picture Gallery 300

E

Economist, The 102
Eden, Anthony 81, 101, 103, 416, 526
Egipt 106, 108–109, 111, 113, 152, 189, 377, 442, 449, 534
Eisenhower, președinte 149, 151, 155, 161, 163
El Baradei, Mohammed 487
Eliberatul (Miroslav Kroča) 233–234, 410, 540
Eliot, T.S. 257
Elisabeta a II-a, regină 83, 182, 199
Elisabethville 147, 169
Elliott, Nicholas 96–97, 102–104, 114–120, 251, 266, 293, 315, 522, 526, 528
Elveția 37, 52, 171
Embarrass, Operațiunea 48
Europa de Est 36, 56, 62, 110, 149, 152, 243, 267, 311, 365, 367, 409, 435
Evans, Jonathan 506
Evening Standard 101, 452
Extremul Orient 189, 267, 404, 509

F

Fahim, general Mohammed 428
FBI 92, 100, 117, 118, 242, 437, 558, 561
Federația Central Africană 147
Ferguson, Sarah, ducesă de York 425
Financial Times 410
Finlanda 238–239, 283, 354, 358–359
Fleming, Ian 10–11, 49, 80, 113, 115, 124, 205, 277, 287, 517, 520, 524, 528, 534, 537
Foot, Operațiunea 310
Force Publique 138, 142–143, 148, 155
Forster, E.M. 247
Forsyth, Frederick 346
Fort Detrick 162
Frankfurt 218, 241
Franks, Dickie 180, 374, 535
Franța 93, 127, 130, 139, 148, 245, 250, 339, 364

Fraser, lady Antonia 287
Freetown 25
Friberg, Frank 238–241, 540
Frieda 38
FSB (Serviciul rus de securitate internă) 507, 549
Fuchs, Klaus 52

G

Gaddafi, colonel 491–493
Gaddafi, Saif 491
Gagarin, Iuri 191, 284
Gaitskell, Hugh 268
Gall, Sandy 375, 551
Gates, Robert 347
Gărzile Republicane 484
„Gândirea militară“ (document sovietic) 207
Gee, Ethel „Bunty“ 302
Geneva 258, 260, 267, 280, 360, 361, 395, 420, 434
Georgetown 365, 480, 560
Germania 37–38, 50–52, 61, 72, 126, 184, 204, 218, 241, 242, 259, 264, 271, 317, 344, 415
Germania de Est 38, 204, 218
Ghana 128, 130, 159
Gladio, Operațiunea 69
Goldeneye 113
Golful Porcilor 104, 187, 206, 229
Golițîn, Anatoli 59–61, 113, 116, 121, 138–242, 244–246, 248, 252, 254, 255, 257–260, 262, 265, 268–271, 275, 277, 280, 296, 478, 521, 522, 540–542, 565
Golițîn, Svetlana 238
Golițîn, Tania 238, 241
Goodman, Benny 219, 565
Gorbaciov, Mihail 348–350, 355, 360, 363–365, 370, 395
Gordievski, Elena 322
Gordievski, Oleg 13–14, 319–331, 333–338, 340–369, 407, 514, 548–550, 565
Gorka, Paul 55, 110–111, 521, 527
Gottlieb, Sidney 161–162, 171, 261
Gower Street 342
Grand Hotel, Viena 58
Graz 32, 46
Grecia 76, 472
Greene, Graham 10, 16, 22–26, 29, 31–32, 34, 48, 99, 101, 139, 173, 220, 250, 315–317, 373, 474, 498, 517, 518, 526, 531, 541, 547, 548, 560
Agentul secret 99
Factorul uman 16
Omul nostru din Havana 34, 220, 474
Un american liniștit 173
Al treilea om 22, 31–32, 48, 173
Grenier, Bob 431, 556
Gribanov, general Oleg 255
Grigori, căpitan 39
Gromov, general Boris 396
GRU 189–190, 193, 224, 298, 337

Grupul de Supraveghere a Irakului 500
Guantanamo Bay 434, 437, 556
Guineea 127
Guinness, Alec 276, 544
Guk, Arcadi 335, 337–388, 342, 348

H

Hamburg 70, 73
Hanoi 173
Haq, Abdul 377, 389, 432
Haqqani, Jalaluddin 388, 398, 432
Hart, Judith 268
Harvard 142, 532
Harvey, Bill 94, 536
Harvey's Restaurant, Washington 87
Havel, Václav 410
Hayat, Muslem 382, 522, 565
Hekmatyar, Gulbuddin 377, 381, 388, 391–392, 395–396, 398–399, 462, 553
Helmand 379, 511
Helms, Richard 56, 264, 270, 543
Helsinki 238–239, 241, 280, 354, 408
Henrietta, iaht 83
Hind, elicoptere de asalt 389, 391, 551
Hitler, Adolf 21, 415–416, 490
Hollis, Roger 89, 118, 251, 252, 254, 263–264, 268, 271, 273–274, 279–280, 291, 307, 337, 544
Home, Alec Douglas-Home, lord 158, 163, 290, 531
Hong Kong 80, 173
Hoover, J. Edgar 100, 118
hotel Metropole, Leeds 194
hotel Sacher, Viena 23, 47, 58
hotel St George, Beirut 113
hotelul Four Seasons, Washington 425, 431
hotel Mount Royal, Londra 176, 182
Houghton, Harry 300–304, 523, 533, 546
Howe, Geoffrey 349
Hoxha, Enver 81, 83, 85–86, 91, 524
Hrușciov, Nikita 68, 103, 130, 149–150, 191–192, 192, 204–206, 219–220, 240, 484
Hunt, sir John 273–274
Hurd, Douglas 412
Hussein, Saddam 409, 420, 452–453, 466, 481–482, 484, 493, 557, 561

I

Ibn Saud, rege 98
ilegali, ruși 304, 322, 335, 408, 409, 507
Imperial Hotel, Viena 58
India 98, 339, 371, 413
Indochina 173
Indonezia 173
Inițiativă de Apărare Strategică Războiul Stelelor 345, 349, 361
Institutul Courtauld 246
Institutul de Relații Internaționale de la Moscova 282, 322

IRA 404, 445
Irak 9, 15, 114, 409, 411, 423, 425, 452–461, 463–472, 475–478, 481–483, 485–490, 492–494, 497–498, 500, 502–506, 510, 556, 558–563
Iran 106, 208, 374, 423, 460, 484, 509, 561
Irlanda de Nord 435
ISI 376–377, 380, 384, 393–394, 396–399, 431–432
Islam 98, 373, 402, 419, 429, 448
Islamabad 373, 384, 392, 394, 397, 431, 450
Israel 110
Italia 43, 47, 313, 439, 481, 492
ITN 375
Iugoslavia 47, 257
Ivanov, Evgheni 307
Ivy, restaurant 180

J

Jacob, Richard 222–223
Jaffar, Jaffar Dhia 484–488, 496, 561
Jalalabad 396, 432
Jamaica 113
Joan (ofițer de sprijin MI6) 333, 352, 358
Jones, Brian 472–474, 559–560
Jones, John Harvey 72

K

Kabul 371, 376, 379–381, 387, 389, 393, 398, 431–432, 456, 511, 552
    Universitatea din 393
Kaczmarzyk, Adam (Beneficiarul) 232–234, 280
Kalinin 201
Kamel, Hussein 457
Kandahar 371
Kandolo, Damian 156–157, 159, 169, 172
Kappes, Steve 491, 493
Karachi 377, 439, 450
Karzai, Hamid 432, 511
Kasavubu, Joseph 139–141, 156–158
Kashmir 398
Katanga 129–130, 147–149, 152–153, 169–170
Kaunda, Kenneth 172
Kay, David 487, 496–497, 500, 561–562
Keeler, Christin 307
Kelly, David 495
Kennedy, președinte John F. 191, 260
Kennedy, Robert 242
Kenneth Proud Translation Service 19
KGB 8, 13, 29, 48, 58–62, 67–69, 71, 73–75, 77, 89, 91, 92, 96, 98, 108, 113, 116, 121, 133, 150–151, 178, 186, 189–190, 193, 201, 207, 210, 214, 217–218, 222–227, 233, 236, 238–241, 244–245, 247–248, 251, 255, 257–261, 266, 268–272, 280, 282, 283, 285–304, 308–312, 314–317, 319–330, 332, 334–338, 340–341, 343–346, 348, 351–354, 359, 361–362, 365–368, 372, 406–409, 445, 449, 507, 520, 522–523, 525–529, 532, 539, 541–543, 546–549, 551, 554
Khalid Sheikh Mohammed 436, 444
Khan, A.Q. 397, 418, 456, 491–494

Khan, Mohammed Siddique 443–444
Khost 449
King, Andrew 65, 103, 111, 265, 543
Kipling, Rudyard 13, 48, 98, 123, 371, 413
Kim 126
Kisevalter, George 57, 176, 183–184, 187–188, 193–195, 199–201, 207, 211–212, 215, 242, 258, 260, 262
Kissinger, Henry 271
Klose, Helmut 71–73, 75
Kollek, Ted 87
Konstantin (șofer și spion) 406
Korda, Alexander 23–24, 65
Kroča, Miloslav 233–234
vezi și Eliberatul
Kroger, Helen (Lona Cohen) 303
Kroger, Peter (Morris Cohen) 303
Kupi, Abas 83
Kusa, Musa 491–493
Kuweit 411

L

Lander, Stephen 340, 422–423, 549
Langley 366, 396, 424, 453, 476, 480, 492
le Carré, John (David Cornwell) 7, 10, 13, 32–34, 79, 82, 123, 133, 184, 210, 243, 268, 276–277, 312, 317, 403, 414, 507, 518, 529, 535, 543–545, 548
Un spion desăvârșit 32
Spionul care venea din frig 79, 277
Cârtița 123, 276
Leconfield House 278, 399
Leeds 193–194
Lenin 324, 522–523, 539, 541, 546, 548
Leningrad 191, 354–356
Leopold al II-lea, rege al Belgiei 138, 140
Leopoldville 129, 139, 142, 145, 147, 150, 160–161, 165, 167, 533
Letonia 73, 86
Lialin, Oleg 310–311, 323
Libia 123, 460, 491–493
Liga Arabă 494
Lista Aurie 213
Lista Roșie 213, 344
Lituania 73
Litvinenko, Aleksandr 507
Liubimov, Mihail 282–287, 289, 308–312, 314, 318–320, 322, 324, 328–329, 335–338, 352–353, 359, 367, 506, 518, 545, 547–548, 550–551, 565
Llandudno 284
Lockerbie 419
Logar 386
London Film Productions 65
Londra 13–14, 19, 25, 28–29, 34, 37, 40–41, 45, 50, 52, 66, 67, 71, 73, 75, 77–78, 81, 85–86, 88, 92–95, 97, 101, 103, 108, 110–112, 118, 121, 123, 126, 130, 131, 136, 147, 151, 158, 166, 175–176, 179, 182–183, 186, 190–191, 193, 203, 205, 207, 209, 213, 218, 223, 226, 241, 244, 246, 256, 265, 267–269, 272–273, 277, 282–283, 286, 288–291, 295, 296, 298–301, 309–311, 314, 319, 323–324, 329–330, 334–338, 342–348, 351–352, 354, 357–359, 362, 365, 372, 373, 375, 378, 381–382, 385, 389–

400, 402, 408–409, 419, 428, 433–434, 439–440, 450, 453, 455, 458, 470, 480, 482–483, 486, 489, 494, 496–498, 506, 507, 516–535, 537–556, 558–562, 565
Lonsdale, Gordon (Konon Molodi) 251, 298–299, 301–306, 308, 313, 317, 547
Lubianka 225, 313, 406
Lukasevics, Janis 73–75, 335
Lumea e prea mică 411
Lumumba, Patrice 128–129, 135, 139–141, 147–164, 166–172, 175, 529, 531–534
Lunetistul 302–303
Lunn, Peter 63, 115, 118, 186, 251, 293
Lunn, Sir Arnold 63
Lusaka 172
Luton 443

M

Maclean, Donald 92–93, 99–100, 118, 246, 291, 295, 313, 365
Macmillan, Harold 101, 147, 151, 159, 163, 244, 305, 307, 369, 517, 525, 530–533, 535, 541–542, 546, 548, 552
Major, John 425
Malta 80, 83–84, 86
Manning, David 425, 453, 458, 464, 469, 491, 559, 562
Manningham-Buller, Eliza 305, 339–342, 410, 422, 424, 436, 439, 441, 443–445, 494, 514, 549, 555–557, 562, 565
Manningham-Buller, Reginald 305
Marea Britanie 10, 12, 18, 26, 42, 46, 47, 50, 51, 69, 73, 77, 80, 82, 85–86, 89, 103, 106–108, 112–113, 121, 124, 128, 130, 148, 153, 173, 183, 198, 205, 207, 214, 221, 236, 242–234, 245–246, 248–250, 268, 275, 277–278, 282–283, 286–287, 299–301, 307, 309–311, 316, 323, 329, 338, 341, 346, 348, 359, 363, 373, 378, 395, 401, 407–409, 411, 413–414, 419, 422–425, 428, 434–439, 442, 444–445, 450, 458, 460–461, 478, 482, 484, 487, 493–494, 501, 505–507, 511, 521
Marea Mediterană 152, 272
Marea Neagră 72, 215, 288
Marele Joc 13, 371, 384, 413
Marina Regală 70–71
Maroc 438
Martin, Arthur 94–95, 116, 120, 245–254, 263, 265, 269, 279, 303, 341, 444, 525
Marx, Karl 205, 312
Masacrul de Crăciun 418
Mašek, Jan 17–20, 33,46, 516
Mașinile Enigma 42, 221
Massoud, Ahmed Shah 379–384, 386, 388, 391–392, 394–402, 428, 430–431, 433, 552, 554
Maugham, Somerset 354
McCargar, James 78, 81, 87, 90, 100, 112, 521, 523, 526
McColl, Colin 230, 232, 236, 360, 389, 403–404, 411–414, 418, 514, 516, 540, 554
McCone, John 220, 277
McLean, Billy 82, 93
Melk 39
Menzies, Sir Stewart 122
MI5 8, 12–13, 25, 28–30, 30, 32–33, 67, 89, 93–95, 100, 101, 105, 118, 120, 135, 164, 185, 193, 245–254, 263–266, 268, 270, 272–275, 285–286, 291, 296, 298, 301, 302, 307, 309–311, 335, 337–341, 404, 406, 408–410, 419, 422, 433–437, 439–450, 506–507, 517, 522, 525, 541, 544–545, 549, 555–557
Miliband, Ralph 285
Milmo, H.J. 94
Milošević, Slobodan 415
Ministerul Apărării (Marea Britanie) Departamentul de Informații Militare 472–473
Ministerul de Externe 44, 63, 65, 75, 78, 92, 101, 103, 121, 130, 135–136, 145–146, 164, 244, 265, 285, 288, 291, 308–309,

321, 346, 354, 357, 359, 361, 364, 374, 385, 404–405, 409, 417, 428, 429, 437, 454, 464, 508–509, 527
Ministerul de Finanțe 404–405, 510
Ministerul Informațiilor 25, 31
Mitchell, Graham 251–254, 263, 271, 280
Mitrohin, Vasili 407–408, 521–522, 544–545, 554
MNC (Mișcarea Națională Congoleză) 128
Mobutu 148, 157–160, 164, 167–168, 170–172
Mohammed, Binyam 438, 440
Mohammed, Khalid Sheikh 436, 444
Molodi, Konon 299, 306
vezi și Lonsdale, Gordon
Montgomery, Hugh 218–219, 222–224
Moscova 13, 29, 51, 59, 65, 68, 71–72, 86, 90, 109, 118–120, 126–127, 150–151, 170, 177–183, 194, 198–202, 204, 207, 209–210, 213, 215, 218–219, 222–225, 228, 233, 246, 248, 251, 254, 256–262, 288–289, 292, 294–295, 299, 302–304, 309, 311–313, 315–317, 319–320, 323, 325, 328–331, 335–339, 342–345, 347–348, 350, 352–359, 361–362, 364–367, 369, 373, 387, 394–395, 406–409, 507
„Moscoviții“ 13, 421
Mossad 48, 110
Mossadegh, Mohammad 106
Mountbatten, lord 83, 198–199, 269, 307
mujahedini 13, 371, 373–379, 382–383, 386, 389–393, 396, 399, 428
Mukhabarat 477, 479
München 478, 517
Murmansk 72
Musharraf, președinte Pervez 421, 494
musulmani 398, 447–448
vezi și islam

N

Nagy, Imre 111
Nairobi 166, 331
Nasser, Gamal Abdel 106–109, 141, 152, 158, 165, 416
naționalism arab 109
naționalism panafrican 128, 131
Națiunile Unite
Adunarea Generală 488
Consiliul de Securitate 480–481, 490
inspectori armament 457, 460, 471, 482, 487, 490, 495, 497, 499–500, 558, 561–562
NATO 152, 240, 245, 345
nazism, nazist 21–23, 32, 47–51, 53, 72, 99
Nendaka, Victor 159, 168–169
New College, Oxford 248, 273
New Scotland Yard 297
New Statesman 65
New York 86, 163, 240, 265, 422, 425, 456, 486, 488
New York Times 113, 533
Niger 481, 487, 496
Nkrumah, Kwame 127, 130, 150, 534
NKVD 321
Northrop, Tony 84, 524
Norvegia 245, 328, 358

Nosenko, Iuri 258–263, 271, 296, 542–544
NSA 347
Nürnberg 49

O

oameni de știință germani 49, 52, 126
Observer, The 102
Oldfield, Maurice 37, 173, 206, 243, 245, 256, 265, 272, 274–276, 279, 317, 529, 537, 540–541, 544
Omand, sir David 462, 468, 477, 482, 495, 500, 543, 558–562
Omar, Mullah 431
Opera de Stat, Viena 69
Operațiunea Mass Appeal 457
Oceanul Arctic 72
Operațiunea Dovada 291
operațiuni din Albania 79–86, 88–91, 243, 258, 421, 525
operațiuni din zona baltică 91, 121, 184, 215, 264
Orientul Mijlociu 37, 40, 43, 48, 97, 102, 106, 109–110, 130, 132, 150, 172, 174, 184, 326, 413, 417–418, 420–421, 423, 426, 454–455, 459, 474, 488, 509, 530
Ordjonikidze (crucișător) 103
Orwell, George
    O mie nouă sute optzeci și patru 321
Oslo 359
OSS 392
Oswald, Lee Harvey 260–261
Oxford 83, 173–174, 196, 243, 248, 250, 253, 264, 266, 273, 274, 312, 331, 339
    New College 248, 273
    St Peter's College 173
    Somerville 174

P

Pactul de la Varșovia 347
Pakistan 208, 307, 371–374, 376–377, 379–380, 383–384, 386–387, 389–390, 392–398, 400, 418, 425, 431, 433, 437–438, 442, 444–445, 449–450, 456, 491
    vezi și ISI
Palestina 47–48
Paris 110, 154, 160–161, 208–211, 215, 227, 270, 313, 362, 364, 415, 517
Park Hotel, Viena 47,
Park, Daphne 10–11, 48–50, 52, 98, 109, 125, 127–139, 142–147, 150, 152–157, 159, 164–166, 169, 172–174, 184, 186, 200–201, 333, 414, 512–515, 520–521, 529, 534, 536, 565
Park, David 126
Park, Doreen 125
Park, Jack 125
Partidul Conservator 283–288, 290–292, 296
Partidul Laburist 285, 291, 348, 363, 490, 503
Pasecinik, Vladimir 364
pașTuni 376, 383, 431–432
Păpădie 34–35
Penkovski, Oleg 11, 14, 177–184, 186–230, 233–236, 239, 242, 254–256, 288–289, 306, 329, 332, 334, 342–343, 355, 367, 369, 448, 472, 513, 532, 536–539
Pentagon 76, 152, 221
Peshawar 371, 376–377, 380, 386–387, 396, 398–399, 432, 511

Philby (fostă Brewer), Eleanor 118
Philby, Aileen 31, 113
Philby, Kim 11, 15, 26–31, 33, 37, 86–102, 113–126, 223, 229, 234, 242–247, 251, 264–266, 268, 270–271, 277–278, 280, 283, 288, 291, 293, 304, 307, 311–318, 324, 333, 337, 341, 342, 348, 351, 365–367, 369, 373, 408, 420, 445, 453, 506, 513, 517–518, 524–526, 528–529, 541, 545, 547–548, 551, 568
Philby, Litzi 27–31, 87, 114, 517–518
Philby, Rufina 314, 518, 548, 551
Philby, St John 98
Philip, prinț 83
Philpotts, Christopher 264–265, 267–268, 272
Planul Marshall 56, 77, 79–80
poliția secretă maghiară 33, 55
Polonia 89, 267, 300, 345
Pontecorvo, Bruno 52, 521
Popov, Piotr 57–58, 176, 178, 211, 223, 242, 258–259
Portland 300, 302, 306, 546
Portsmouth 71, 104, 288
Powell, Charles 346, 355
Powell, Colin 477–478, 480–482, 560
Powell, Jonathan 463
Powers, Gary 177
Praga 20, 65, 234, 409, 516
Prater, Donald 266, 543
Prater, Viena 24
Prenzlau 38
Primul Război Mondial
Private Eye 291, 522
Profumo, John 307

Q

Q (intendența MI6) 165
Q8 411
Queen Anne's Gate 180
Queen Elizabeth 245
Quetta 377, 511, 551

R

Rabbani, Burhanuddin 376
rachetă Stinger 390–391, 399
rachete Blowpipe 390
rachete Pershing 344
rachetele V2 50
Rahman, general Akhtar Abdur 376
Războiul din Golf, 1991 455, 466, 472, 484
Războiul Malvinelor 390
Războiul Rece 9, 11–15, 17, 21, 32, 42–43, 50, 63, 65, 68, 71, 76, 125, 142, 149, 152–153, 157, 171–172, 176, 190–191, 204, 210, 214, 220, 229, 234, 236, 252, 277, 315, 343, 357, 360, 362–364, 366–371, 373, 384, 393, 403, 405–406, 408, 410, 414, 417–421, 425, 441, 449, 464, 478, 504, 508 Răzbunătorii 48
Reagan, președinte 171, 343–345, 347, 349, 360–362, 369, 391–392, 552
Red River 479 Regulile Moscovei 176, 178–179, 329, 331, 403, 458, 511, 535
Rennie, sir John 265, 272–273

Republica Dominicană 161
Rhodes, Cecil 130
Rhodesia 130, 172
Richards, Francis 424, 542
Riga 73
Rimington, Stella 340, 549, 554
Rob (ofițer MI6) 325–327
Rodin, Nikola
România 45
Ruislip 303
Rumsfeld, Donald 436, 489, 495, 544, 562
Rusia 25, 53, 57, 71, 99, 120, 127, 193, 199, 247, 248, 268, 295, 317, 335, 354–355, 357, 362, 511
vezi și Uniunea Sovietică
ruși albi 53, 127, 144, 362
Ryan, operațiune 343, 550

S

Sabri, Naji 488–489, 499
SAS 381, 433
Sașa 241–242, 259, 271
Sawers, John 508–514
Sayyaf, Abdul Rasul 398
Scandalul Watergate 271
Scarlett, John 10, 331–336, 338, 343, 346, 368, 407–409, 420–423, 438, 458–459, 461–463, 467, 469, 474, 495, 497, 503–506, 508, 514, 516, 546, 549, 551, 554–556, 559–560, 562–563
Scheuer, Mike 401, 426, 438, 553
Schroen, Gary 430, 551, 553–554, 556
Scoția 355, 383 Scott, Ian 136–137, 140–141, 146, 150, 158, 163–164, 530–531
Scott, Nicholas 284
Serov, general Ivan 207, 228
Serov, Svetlana 207, 238
Serviciul de Informații al Marinei 71–72, 79, 113, 288
Serviciul de Informații Externe
vezi SVR
Serviciul Secret Cehoslovac 18, 233–234, 410
vezi StB
Serviciul Secret de Informații (SIS) 8–9, 11–12, 14, 18, 26, 37, 43, 73, 106, 116, 130, 132–133, 136, 184, 233, 244, 253, 254, 339, 364, 370, 403, 436, 464, 468, 474, 551
vezi și MI6
Seul 67
Shergold, Harold (Shergy) 11, 184–188, 197–198, 200–201, 204, 208, 211–213, 215–217, 224, 229–231, 233–234, 255–256, 266–267, 280, 331–332, 360, 421, 506, 513–514
Sierra Leone 25
Sinclair, John 85, 105
Siria 499–500
Sirte 491
sistemul Double-Cross 42, 243, 251
SMERȘ 53, 59
Smiley, David 82–84, 86, 88, 523–525
Smiley, George (personaj de ficțiune) 10, 13, 123, 184, 243–244, 276–277, 403–404
Smith, H.F.T. 164

Smollet, Peter 24–26, 29–30, 60, 517
Sofia 65
Soljeniţîn, Aleksandr, 320, 323
Somerville 174
Southampton 296
Spedding, David 418, 453, 554
spionaj prin satelit 221
spionaj iordanian 449
St James's, zonă din Londra 82
St James's, staţie de metrou 79
St Peter's, College, Oxford 173
Stalin, Iosif 36, 42, 44, 59–60, 68, 85, 90, 113, 117, 240, 282, 337, 369
Stanley, Henry 138
Stanleyville 128–129, 158, 160, 167
Stasi 293, 444
Statele Unite 42, 47, 51, 69, 79, 85–86, 113, 118, 121, 128, 142, 150–151, 153, 157, 159, 162, 168–169, 171, 173, 191, 236, 241, 259–261, 264, 275, 278, 286, 293, 304, 343–344, 347–348, 361, 369, 373, 395, 367, 399, 418–420, 423–426, 431–436, 438–439, 454, 457–461, 463–464, 471, 476, 483–485, 487–488, 496, 507
StB (Serviciul de Securitate Cehoslovac) 19, 233–234
Steers, Bob 18, 20, 516, 518, 521–522, 565
Stevenson, Adlai 480
Stockholm 240–241, 266, 422
Stokes, Michael 183, 196, 203, 211
Stratford-upon-Avon 245
Straw, Jack 423, 460, 484, 490, 558
Sudan 165, 368, 426
Sukarno, preşedinte 108
Sunday Telegraph 285, 548
Sussex 81, 383
SVR (Serviciul Rus de Informaţii Externe) 408, 507

Ş

şcoala Cheltenham 184
Şcoala de Studii Orientale şi Africane 298

T

tabăra de strămutaţi 429
tadjici 429
Tadjikistan 429
talibani 398–400, 428–429, 431–433, 511
Tanganyika 126
Tenet, George 424, 456, 458–459, 475–477, 480–481, 488–489, 496, 504, 553, 555, 558, 560–562
Tennyson, Alfred, lord 515
terorism 15, 373, 393, 417, 419, 422, 426–427, 435, 439, 441–442, 444–445, 448, 450–451, 453, 459, 492, 494, 505–507, 510, 512–513
Thames House 443–444
Thatcher, Margaret 276, 329, 346, 348–349, 355, 360, 362, 374, 389–390, 395, 550–551, 553
The Times 24, 279, 523, 531, 536, 540, 546, 548, 552, 556
Thysville 142, 168
Tirana 86
Tomlinson, Richard 415, 554

Tora Bora 433
tortură 15, 435–438, 451, 505, 512
Travellers Club 493
trecătoarea Khyber 375
trecătoarea Semmering 46
Trefgarne, Elizabeth 289
Tremmel, Valeri 60
Trend, lord 274
Trevor-Roper, Hugh 200
Trieste 20
trupe Spețnaz 389
Truro 245
Trust 74, 258
Tshombe, Moise 147, 149, 169
Tudor-Hart, Edith 28, 95, 268, 517, 525
tunelul din Viena 65
Turcia 94, 177, 189, 196
Turner, Stansfield 374, 551

U

Ucraina 59, 85, 89, 352
Ungaria 18, 44, 54–56, 110–113, 149, 207, 325, 521, 527
Unilever 129
Unison 269
Uniunea Sovietică 25, 39, 41–43, 52–53, 71, 73–74, 85, 89–90, 95, 99, 105, 113, 117, 127, 149–152, 154–155, 160, 175–176, 178, 184, 188, 190–192, 204–205, 221, 223, 243–244, 257–258, 261, 269, 270, 282, 284, 299, 303, 306, 312, 331, 341, 344, 349, 359–361, 363–365, 367, 369–370, 373–374, 392–393, 396, 403, 420, 457, 508, 511
Uzbekistan 429

V

Valea Panjshir
vânători de cârtițe 237, 248, 254, 263–267, 272, 278–280, 290, 336,339, 364, 489
Varențov, mareșal Serghei, 189–191, 193, 205, 211, 228
Varșovia 231–232, 266–267, 280, 300, 302, 347, 566
Vassall, John 246, 259, 293–298, 306–307, 342, 545
Vauxhall Cross 411, 452–453, 467, 472, 490, 492, 496, 499, 503, 506, 514
Viena 17–18, 20–24, 26–29, 32, 34–38, 40–41, 43, 46–47, 50–53, 55–63, 65, 67–69, 85, 87, 110–112, 115, 126–127, 176, 204, 213, 224, 258, 265, 277, 300, 341, 344–345, 361, 429, 516–517, 521
Vietnam 193, 374–376, 395–396
Vietnamul de Nord 173
Virginia 261
Vladimir, închisoare 228
Volkova, Zina 288

W

Walker, Peter 285
Walton, Eric 83–84, 524
Warner, Gerry 173, 230–231, 266–267, 279–280, 297, 360, 362–363, 372, 379, 405–406, 411, 511, 540, 546, 554
Washington Post 270, 533, 542
Washington 14, 34, 52, 77–81, 84–85, 87–94, 96, 102, 112, 117, 121, 150–151, 154, 158–159, 168, 173, 191–192, 198, 204, 206, 208, 220–223, 226, 248, 254–255, 257, 259, 261, 263, 265, 269–269, 272, 275, 277, 313, 347, 365–366, 372–373, 376,

379, 384, 389–390, 392, 395, 400, 420, 423–436, 431, 433, 436, 453, 455–456, 458–459, 480–483, 486, 489, 491, 494, 496–497, 504, 507, 519, 521, 523, 528, 562, 566, 571
Waterloo Bridge Road 304
Welles, Orson 32
Westminster Abbey 514
Westminster Hall 290, 296, 443,
Westminster School 98
White, Dick 94, 105–106, 116–117, 120, 159, 174, 185–186, 199–200, 208, 217, 235, 250–254, 257, 263, 273–274, 277
Whitehall 8, 32, 41–43, 82, 108–109, 121, 137, 199, 221, 229, 249, 274, 279, 334, 346, 361, 364, 397, 403, 417, 421, 423, 427, 469, 472, 499, 504–505, 509
Williams, Valerie 202
Wilson, Charlie 376, 389, 392, 432
Wilson, Harold 269, 271, 273–275, 290
Wilson, Joe 481
Wilson, sir Richard 427, 460, 556, 558
Wisner, Frank 78, 80, 88, 111, 121, 392
Woodhouse, amiral 230
Wormwood Scrubs 199, 313
Worsthorne, Peregrine 285
Wright, Peter 249–256, 264, 266, 269–270, 274, 278–279, 296, 303–304, 341, 526, 529, 541–547
Wynne, Greville 190–182, 193, 196–198, 200–202, 208–209, 212–213, 215, 219, 223–228, 288–289, 306, 374, 513, 535, 537–539, 547

Y

Young, George Kennedy 43–46, 52, 63, 85, 102, 105–109, 112, 114, 121, 124, 135, 151, 248, 269, 416, 512, 519, 527–528, 531
Yousaf, Mohammed 393–394, 396, 551, 553

Z

Zia-ul-Haq, președinte 376
Zog, rege 81
Zvenigorod 353, 359s

 Numărul paginilor se referă la ediția tipărită a cărții și la ediția digitală în format PDF.